

TARAS SHEVCHENKO
6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SOCIAL SCIENCES

April 4-5, 2021
Kyiv, Ukraine

Proceedings book
Volume-4

Editor:
Prof. Dr. Mykola Vaskiv

ISBN – 978-605-70554-1-5

TARAS SHEVCHENKO
6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL
SCIENCES

April 4-5, 2021
Kyiv, Ukraine

Proceedings book

Editor:
Prof. Dr. Mykola Vaskiv

All rights of this book belong to IKSAD Global Publishing House
Authors are responsible both ethically and juristically
IKSAD Globa Publications - 2021©
Issued: 03.05.2021

ISBN - 978-605-70554-1-5

CONGRESS'S IDENTIFICATION

CONGRESS NAME

TARAS SHEVCHENKO 6th INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL
SCIENCES

DATE AND PLACE

April 4-5, 2021
Kyiv, Ukraine

ORGANIZING COMMITTEE

PROF. DR. NATALIYA LATYGINA
PROF. DR. SALİH ÖZTÜRK
PROF. DR. HACER HÜSEYNOVA
ASSOC. PROF. DR. HASAN CİFTÇİ
DR. HUSEYİN ERİS
ELVAN CEFEROV

COORDINATOR

Zhanuzak ALIMGEREY

INTERNATIONAL PARTICIPANTS

Turkey - 103
Ukraine, Oman, Egypt, Kazakhstan, Lebanon, India, Nigeria, Hungary,
Bulgaria, Romania, Azerbaijan, Poland, Indonesia, Spain, Brazil, Greece,
Malaysia, Sweden, Moldova, Pakistan, Australia, Cyprus, Latvia, Algeria,
Saudi Arabia, Iran, Canada - 130

NUMBER OF ACCEPTED PAPERS

233

NUMBER OF REJECTED PAPERS

47

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

CONGRESS LANGUAGES

Turkish and all dialects, French, English, Russian

PRESENTATION

Oral presentation

SCIENCE COMMITTEE MEMBERS

Dr. Türkay N. TOK
İzmir Democracy University

Dr. İryna DRYGA
Ukrainian National Academy of Sciences

Dr. Alma T. AKAJANOVA
Abai Kazakh National University

Dr. Damezhan SADYKOVA
Kazakh State Women's Teacher Training University

Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Ankara University

Dr. Hajar HUSEYNOVA
Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti Universiteti

Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA
Vladivostok State Economy University

Dr. Hanife Nalan GENÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Nuray Pamuk ÖZTÜRK
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Jun NAGAYASU
Tohoku University

Dr. Kemale Tahsin KARİMOVA
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Oylum DİKMEN GÜLERYÜZ
İzmir Ekonomi Üniversitesi

Dr. Mustafa GULEC
Ankara University

Dr. Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ
Nevşehir University

Dr. Nadezhda KHAN
E.A. Buketov Karaganda State University

Dr. Necati DEMİR
Gazi University

**Dr. Nobuaki TAKEDA
Sapparo City University**

**Dr. Sevcan YILDIZ
Akdeniz University**

**Dr. Sara MAZHITAYEVA
E.A. Buketov Karaganda State University**

**Dr. Vlademir VISLIVYI
Ukraine National Technical University**

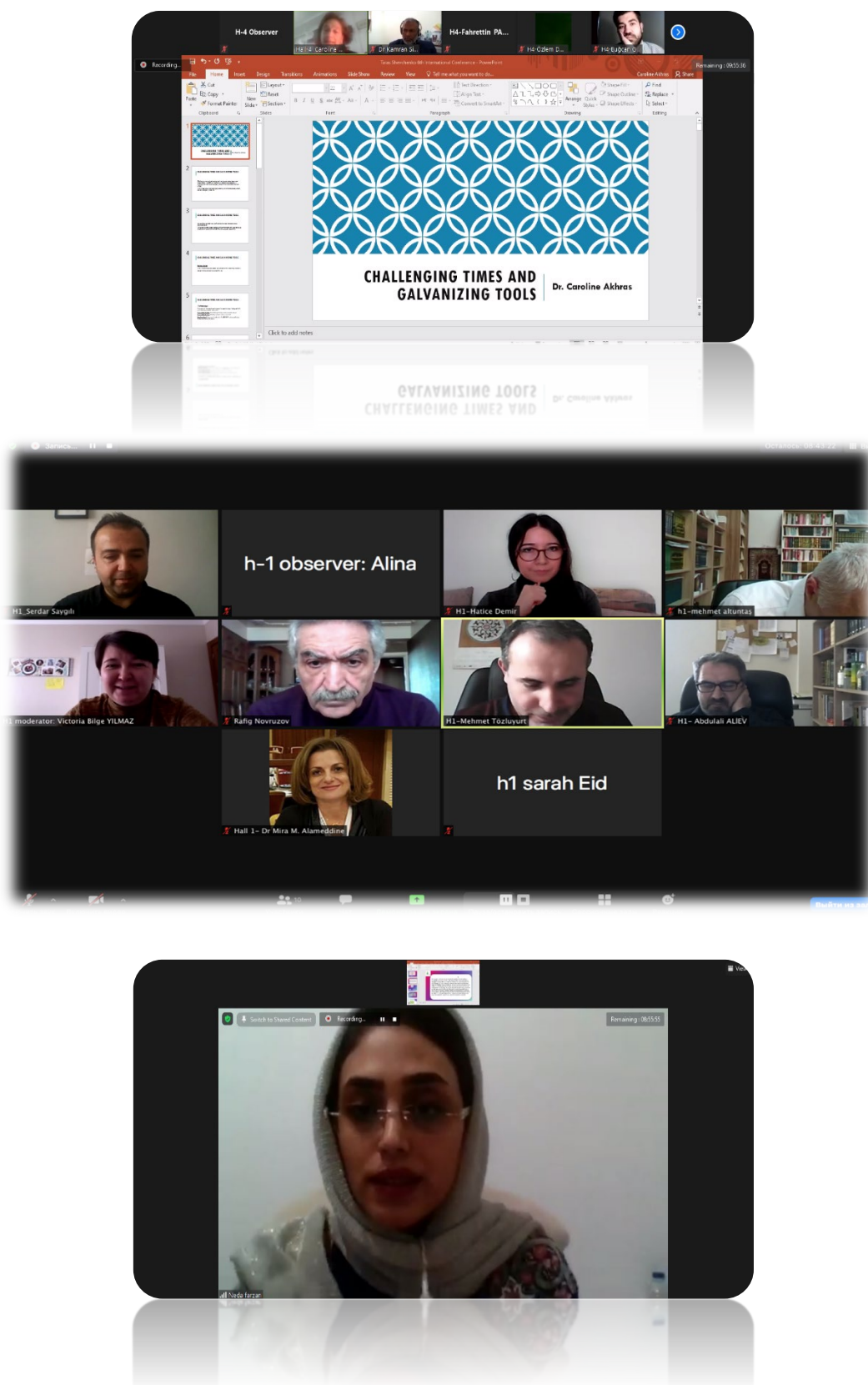
**Dr. Zongxian FENG
Xi'an Jiatong University**

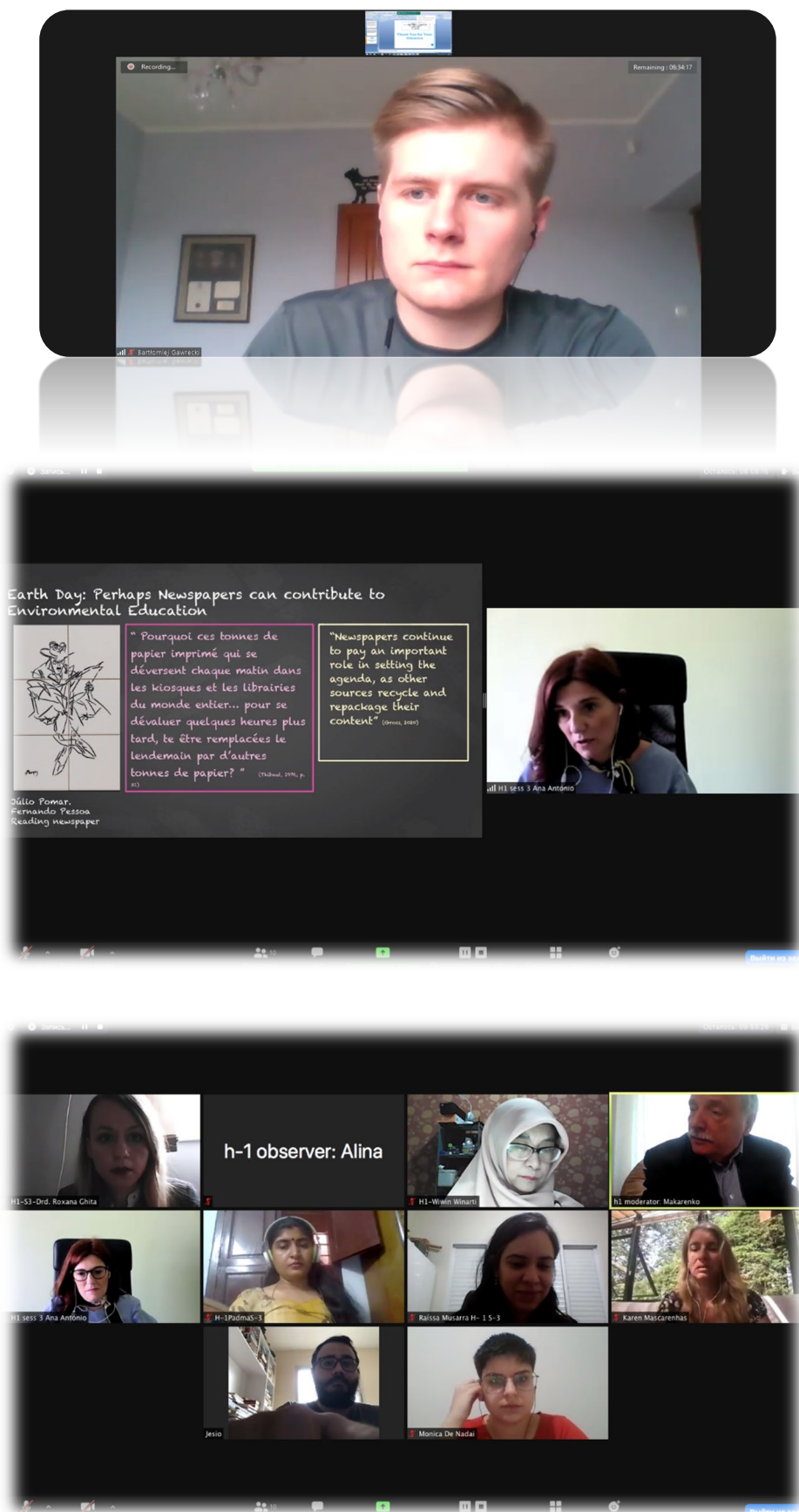
**Dr. Aygun MEHERREMOVA
Baku State University**

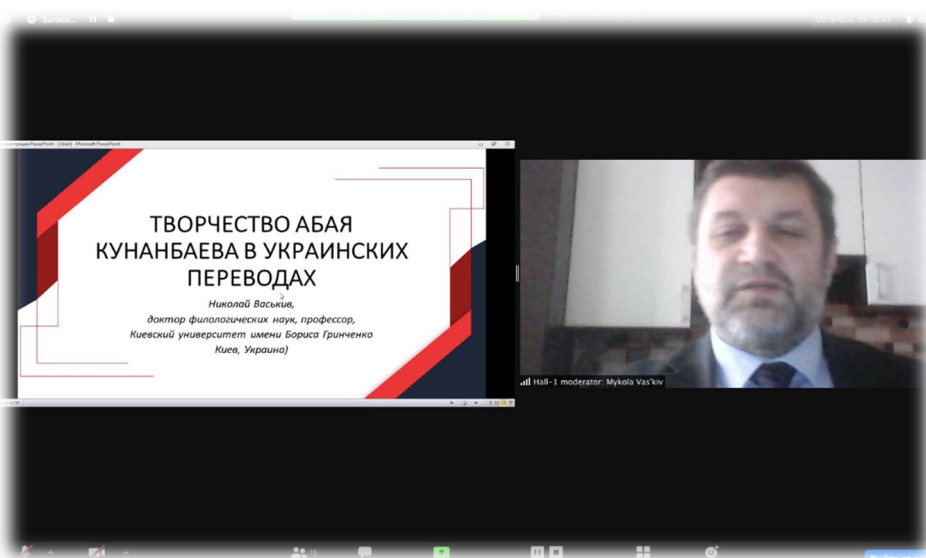
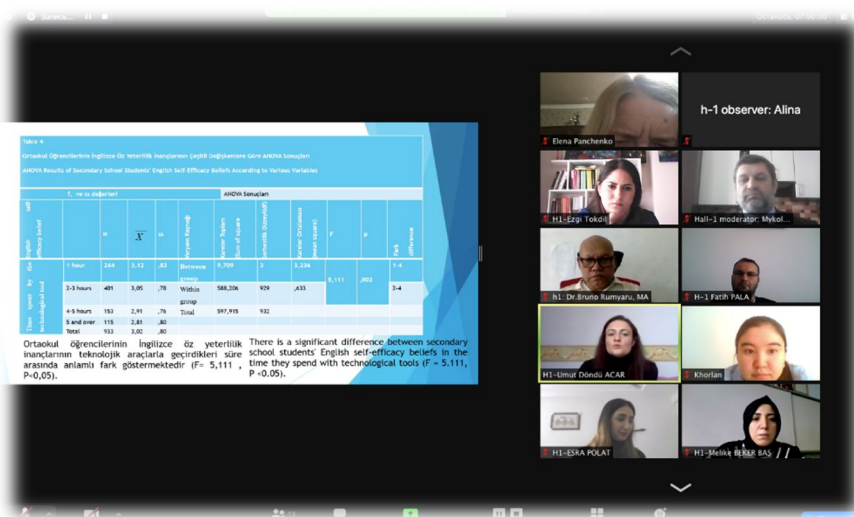
**Dr. Gulshen MEHERREMOVA
Azerbaijan University of Languages**

**Dr. Tarasyuk Mikhail Viktorovich
Kyiv National Linguistic University**

PHOTO GALLERY

TARAS SHEVCHENKO 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

April 4-5, 2021
Kyiv, Ukraine

CONFERENCE PROGRAM

Participants Countries:

Turkey, Ukraine, Oman, Egypt, Kazakhstan, Lebanon, India, Nigeria, Hungary,
Bulgaria, Romania, Azerbaijan, Poland, Indonesia, Spain, Brazil, Greece,
Malaysia, Sweden, Moldova, Pakistan, Australia, Cyprus, Latvia, Algeria, Saudi
Arabia, Iran, Canada

ID: 857 7490 1452
Password: 201252

<https://us02web.zoom.us/j/85774901452?pwd=NWtkZmdId0tGS295WXlOVnlxTlIaQT09>

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofona olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

CONGRESS LANGUAGES: Ukrainian, Turkish and all dialects, English, Russian

PARTICIPANTS FROM 28 DIFFERENT COUNTRIES

DATE
04.04.2021

HALL-1
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰

MODERATOR: Prof. Dr. Mykola VASKIV

OLENA PANCHENKO	Honchar Dnipro National University	IDEOGRAPHIC FIELD OF REALIA IN "KATERYNA" BY TARAS SHVCHENKO AND THEIR TRANSLATION
Prof. Dr. Mykola Vaskiv	Borys Grinchenko Kyiv University	ТВОРЧЕСТВО АБАЯ КУНАНБАЕВА В УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ
Rakhat Khorlan	Turan University, Almaty	STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE TURKISH IDIOMS: THE ANALYSIS FROM CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE
Fatih PALA	Ministry of Education	TEACHERS' VIEWS ON DISTANCE EDUCATION ACTIVITIES IN SOCIAL STUDIES LESSON DURING PANDEMIC PROCESS
Melike BEKER BAŞ Prof. Dr. Orhan KARAMUSTAFAOĞLU	Amasya University	TEACHING THE SUBJECT OF 'COMBINED FORCE' WITH A SCIENTIFIC STORY SUPPORTED EDUCATIONAL GAME: EXIT FROM THE LABIRENT
Asst. Prof. Dr. Necdet KONAN Esra POLAT	İnönü University	THE PROBLEMS AND SUGGESTIONS THAT SECONDARY SCHOOL'S VICE -PRINCIPALS MET DURING CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMICS
Prof. Dr. Gürbüz OCAK Umut Döndü ACAR	Afyon Kocatepe University	INVESTIGATION OF THE PERCEPTION OF SELF-EFFICIENCY IN TURKISH LESSON OF THE SECONDARY SCHOOL STUDENTS
Prof. Dr. Gürbüz OCAK Umut Döndü ACAR	Afyon Kocatepe University	INVESTIGATION OF THE ENGLISH SELF-EFFICIENCY BELIEFS LEVELS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS
Madina Ashirimbetova	Suleyman Demirel Üniversitesi/Kazakistan	REFLECTION OF CULTURE IN CONTRASTIVE LINGUISTICS
Madina Ashirimbetova	Suleyman Demirel Üniversitesi/Kazakistan	ABOUT COMMUNICATIVE BEHAVIOR AND THE CHOICE OF COMMUNICATIVE TACTICIAN
Assoc. Prof. Dr. Tarasova S. O.	V. N. Karazin National University	COMIC GENRE SPECIFICITY OF THE AMERICAN HUMOUR
Asst. Prof. Dr. Ezgi TOKDİL	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	RUS KONSTRÜKTİVİSTLER VE DÖRDÜNCÜ BOYUT TARTIŞMASI ÜZERİNE

DATE
04.04.2021

HALL-1
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Dr. Mila ANISA

Maria José Sousa	Instituto Universitário de Lisboa	SKILLS FOR THE FUTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION
Assoc. Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT Asst. Prof. Dr. M. Sami SÜYGÜN	Tarsus University	THE INVESTIGATION OF CONSUMERS' GIFT GIVING MOTIVATIONS IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC FACTORS
Vita Sarasi Iman Chaerudin Fadila Nurfausia	Padjadjaran University of Bandung Indonesia	PERFORMANCE MEASUREMENT OF OMNICHANNEL WAREHOUSE IN MUSLIM FASHION COMPANIES IN INDONESIA
Dr. Ali AYCI	Ankara Yıldırım Beyazıt University	BRANDING BARRIERS TO SMES IN TURKEY: A FOCUS GROUP STUDY TO UNDERSTAND SME OWNERS PERSPECTIVES
Dr. Jijo James Indiparambil	Sanjo College of Management and Advanced Studies, India	WORK (CYBER) BULLYING, POWER IMBALANCES AND VICTIMIZATION: A REVIEW ON PANOPTIC METAPHOR AND EMPLOYEE SURVEILLANCE IN INDIAN WORKPLACES
Asst. Prof. Dr. Neriman ÇELİK	Selçuk University	THE EFFECT OF POSITIVE ORGANIZATIONAL BEHAVIOR ON ENGAGEMENT TO JOB
Vita Sarasi Iman Chaerudin Destiana Ayuningtyas Zahra	Padjadjaran University of Bandung Indonesia	COMPARATIVE STUDY OF HOLT WINTERS AND ARIMA: DEMAND FORECASTING IN MUSLIM LIFESTYLE COMPANY
Dr. Mila Anisa	Politeknik Al Islam Bandung Indonesia	ANALYSIS OF THE EFFECT OF COMPLAINT HANDLING AND SERVICE QUALITY ON BPJS PATIENT SATISFACTION ON TWITTER
Assoc. Prof. Dr. Engin ÇAKIR Mehmet ANBARCI	Aydın Adnan Menderes University	EVALUATION OF BOOK SALES SITES USING THE INTEGRATED SWARA-WASPAS METHOD
Abdullah TÜRK	İstanbul Gelişim University	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF NATIONAL ARTICLE MADE ABOUT TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP IN TURKEY

DATE
04.04.2021

HALL-1
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER

Assist. Prof. Dr. Zelal BEYAZ	Nişantaşı University	SOCIAL WELFARE AS A TOOL FOR MANAGING THE POVERTY OF THE LABOURER MASSES
B.S. Nazamuddin Fadhillah Masri	Universitas Syiah Kuala, Indonesia	THE DEMAND FOR SUBSIDIZED HOUSING: EVIDENCE FROM BANDA ACEH CITY, INDONESIA
Приятельчук Олена	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	КЛЮЧОВІ ТРЕНДИ ПОБУДОВИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
Guptan, V. Rasiah, R. Kaur, H. Turner, J.	Saito University College; Malaysia Taylor's University, Malaysia Taylor's University, Malaysia Asia Pacific University of Technology & Innovation, Malaysia	RETIREMENT PREPAREDNESS AND SUBJECTIVE WELL-BEING: EVIDENCE FROM MALAYSIA
BARTOSZ JÓŹWIK	The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland	TESTING THE ENVIRONMENT KUZNETS CURVE HYPOTHESIS IN CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES. THE ROLE OF TRADE OPENNESS
Kazimov Asaf Asad	Azerbaijan University	SOME CURRENT ISSUES RELATED TO THE ORGANIZATION OF EDUCATION IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT
Asst. Prof. Dr. Fahrettin PALA Prof. Dr. Hasan AYAYDIN	Gümüşhane University	THE BITCOIN'S SENSITIVITY TO PSYCHOLOGICAL FACTORS: THE IMPACT OF THE VOLATILITY INDEX (VIX) AND THE COVID-19 PANDEMIA: THE EXAMPLE OF DEVELOPING COUNTRIES
Prof. Dr. Ahmet Niyazi ÖZKER	Bandırma Onyedi Eylül University	GLOBAL DEVIATIONS IN THE FINANCIAL CONDITIONS INDEX AND VULNERABILITIES IN GLOBAL FISCAL CYCLES
Spec. Erol EFE Asst. Prof. Dr. Hamit KAHRAMAN	Kütahya Dumlupınar University	PLACE OF SLOGANS ON BRAND AWARENESS AND DETERMINATION OF EFFECTIVE SLOGAN CHARACTERISTICS
Mehmet CANAKCI Rıza BAYRAK	Inonu University, OSTİM Technical University	BLOCKCHAIN AND ECONOMIC DEVELOPMENT

DATE
04.04.2021

HALL-2
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰

MODERATOR: Assoc. Prof. Iryna Humeniuk

Assoc. Prof. Iryna Humeniuk	-	PRINCIPLES OF OPTIMISATION OF TEACHING LANGUAGE DISCIPLINES AT PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION
Ожередов Б.И.	Харьковский национальный университет строительства и архитектуры	СИСТЕМА ВОСПИТАНИЯ И ПОЛУЧЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ДЕТСКИХ КОЛОНИЯХ УКРАИНЫ, НА ПРИМЕРЕ КУРЯЖСКОЙ ДЕТСКОЙ ИСПРАВИТЕЛЬНОЙ КОЛОНИИ ИМ. С.А. МАКАРЕНКА
Artemenko Daria	Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs	DISTANCE EDUCATION: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES
Mohamed Sarrab Hafedh AlShihi Hadj Bourdoucen	Sultan Qaboos University, Muscat, Oman	DESCRIPTION AND EVALUATION OF A LARGE-SCALE PROJECT TO DEVELOP, ADOPT AND DISSEMINATE MOBILE LEARNING IN OMAN
Mira M. Alameddine Sarah Eid	Lebanese University AL-Maaref University	ADDRESSING FEMINIST AND GENDER ISSUES IN ESL CLASSROOMS
Pilar Olivares-Carrillo Rosa Nortes	University of Murcia, Spain	FUTURE TEACHER TRAINING EXPERIENCE: RECREATIONAL MATHEMATICS WORKSHOP
Komodromou Lydia Koutselini Mary	University of Cyprus	DIFFERENTIATED TEACHING AND LEARNING REGARDLESS OF SOCIAL CONDITIONS: TEACHERS' VIEWS ON THEIR PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN THE 21ST
Н.Тиркешов	Евразийского Национального Университета им.Л.Н.Гумилева	ВАЖНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19
NADIROVA AYTAÇ ORUC	Azerbaijan State Pedagogical University	THE CONCEPT OF DIFFERENTIAL EQUATION AND TECHNOLOGY OF TEACHING SOME OF ITS APPLICATIONS
А.Л. Цынцарь Е.Г. Булгакова	Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко	ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

DATE
04.04.2021

HALL-2
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Dra. Wiwin Winarti SS

Asst. Prof. Dr. Murat YORULMAZ Ahmet SEVMEN	Kocaeli University	EVALUATION OF DANGEROUS GOODS TRANSPORT BY SHIPS WITHIN THE SCOPE OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY
Assoc. Prof. Dr. Ferda Üstün Assist. Prof. Dr. Ayşe İpek KOCA BALLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Çukurova Üniversitesi	TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE ÖZEL SEKTÖR TARAFINDAN SAĞLANAN SOSYAL İNOVASYON DESTEKLERİ
Dra. Wiwin Winarti SS., M.I.Kom	Politeknik Al Islam Bandung	New Formulation of INA-CBG's (one tariff) Policy at BPJS Kesehatan (Indonesian Health Insurance Coverage) in Indonesia
Dr. Moulana Mohammed Adapa V Krishna Raghavendra Garapati Khyathi Lahari	Bachelor of Technology in Computer Science and Engineering Koneru Lakshmaiah Educational Foundation Deemed to be University Guntur, Andhra Pradesh	Corona Virus Detection and Classification with radiograph images using RNN
Sherefcanova Askinaz	Azerbaijan State Pedagogical University	WAYS OF TEACHING BASIC TRIGONOMETRIC IDEALS IN DIFFERENT METHODS IN MATHEMATICS TRAINING
Lect. Dr. Ömer Faruk COŞKUN	Hatay Mustafa Kemal University	AN OVERVIEW OF POSTGRADUATE THESES ON THE USE OF SWOT ANALYSIS IN THE HEALTH SECTOR
Yeşim Durmaz Assoc. Prof. Dr. Emrah ÖZSOY	Sakarya Üniversitesi	COVID-19 SÜRECİNDE İŞKOLİKLERİN UZAKTAN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ
Prof. Dr. Hüseyin Köse Nurlan Salamov	Atatürk University	THE EMERGENCY OF CRITICAL THINKING IN AZERBAIJAN MEDIA: THE POLITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF 3D SHOW WITH ANDROID SPEAKER

DATE
04.04.2021

HALL-2
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Prof. Dr. Habil. Andrioni Felicia

Prof. Dr. Habil. Andrioni Felicia Bancă Angelica Mădălina Prof. Dr. Habil. Popp Lavinia Elisabeta Lect. Dr. Sorina Corman	University of Petroșani University of Craiova University Babes- Bolyai Cluj Napoca- Resita University Center, Romania University „Lucian Blaga” of Sibiu, Romania	ANALYSIS OF CAUSES AND COMBATING STRATEGIES RELATED TO THE BULLYING PHENOMENON IN THE ROMANIAN SCHOOL ENVIRONMENT
Res. Asst. Ece KAPLAN Res. Asst. Zeynep KOÇ	Gaziantep University	THE RELATION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GENDER INEQUALITY
Lect. Dr. Hüseyin SEVİNÇ	Bitlis Eren University	ANALYSING OF THE NOVEL THAT NAMED SACRED NIGHT IN THE CONTEXT OF GENDER AND NATIONALISM
Ana Milena Rincón Vega Luisa Fernanda Gaitan Avila	Secretary of Health of Bogota ECCI University	ANXIETY AND DEPRESSION STATE / TRAIT IN MEN AND WOMEN CAUSED BY COMPULSORY ISOLATION AND SOCIAL DISTANCING BY COVID 19 IN BOGOTÁ CITY
Căprărin Amelia Prof. Dr. Habil. Andrioni Felicia	University of Craiova University of Petroșani	INSTITUTIONAL COMMUNICATION IN SITUATIONS OF MEDIA CRISIS
Dr. Sıddık AĞÇOBAN	Kırklareli University	SEKÜLERLEŞME HER YERDE: BERGER TEKRAR YANILDI
Assoc. Prof. Seda TOPGUL Okan BEYTAS	Akdeniz University	ENVIRONMENTAL JUSTICE AND SOCIAL WORK
Asst. Prof. Dr. Yonca ALTINDAL Fatma KAÇAN	Balıkesir University	SOCIOLOGICAL INTERPRETATION OF INCEST: ATLIKARINCA FILM EXAMPLE
Roshini.R Dr. Rajasekaran.V	VIT University, India	AN ANALYSIS OF DISABILITY TROPES OF ACCEPTANCE BY A COMPENSATORY TALENT IN ANCIENT MYTHOLOGY
Gastón Sanglier Contreras Eduardo J. López Fernández Roberto A. González Lezcano	CEU University, España.	MANKIND'S DILEMMA: BECOMING THE HUNTER SO AS NOT TO BE HUNTED
Res. Asst. Zeynep KOÇ Res. Asst. Ece KAPLAN	Gaziantep University	QUALITY OF LIFE IN OLD AGE

DATE
04.04.2021

HALL-3
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12³⁰

MODERATOR: Dr. Alan Reed LIBERT

Alan Reed LIBERT	University of Newcastle, Australia	THE APPEARANCE OF UKRAINE IN EDUCATIONAL HISTORY AND GEOGRAPHY GAMES IN ENGLISH
Asst. Prof. Dr. Reyhan Rafet CAN	Osmaniye Korkut Ata University	ANALYSIS OF RELIGIOUS BELIEFS IN ALBANIA FROM THE PERSPECTIVE OF THE GEOGRAPHY OF RELIGIONS
Assoc. Prof. Dr. Rasim Soylu	Sakarya University	GENDER DISCRIMINATION IN FEMINISM AND ART
Assoc. Prof. Dr. Fahrettin GEÇEN Arif Baykurt	İnönü University	FORMAL EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN WILLIAM TURNER'S "RED SUNSET" AND CLAUDE MONET'S "SUNRISE"
Asst. Prof. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	Ege University	UNESCO CREATIVE CITIES NETWORK AND AN EXAMINATION TOWARDS CREATIVE CITIES IN TURKEY
Res. Asst. Prof. Cudi Kaan OKMEYDAN	Yaşar University	CURRENT TOPICS IN GRADUATE PUBLIC RELATIONS THESES: BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THESES PUBLISHED BETWEEN 2018-2020
Assoc. Prof. Dr. Levent Bilgi		SOYDAŞINIZ BALIK BURCU ROMANINDA YAHUDİ, KIBRIS, GÖÇ VE AŞK
Nouha Ziade Faten Staitieh	The American University of Beirut	"THE EFFECT OF VIRTUAL EXCHANGE METHOD ON STUDENTS' CULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT"
Teodora Stoycheva Stoeva	Sofia University	SPECIFICATION OF THE TRAINING OF PARENTING SKILLS FOR CHILDREN, RESPECTIVELY FOR ADOLESCENTS
Assoc. Prof. Dr. Levent Bilgi		HALKIN DOSTLARI DERGİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

DATE
04.04.2021

HALL-3
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Dr. Mustafa Latif EMEK

Dr. Vinod Kumar Verma Dr. Klimis Ntalianis	Sant Longowal Institute of Engineering and Technology, Longowal INDIA University of West Attica, GREECE	INTERNET OF THINGS ENABLED EDGE BASED NARRATIVE DISTRIBUTION APPROACH FOR SMART CITIES
Lect. Nurullah NEHİR	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	SOCIO-ECONOMIC STATUS OF ERZURUM LALA MUSTAFA PAŞA DISTRICT ACCORDING TO THE TEMETTUÂT BOOK DATED 1845
Farida Shamsi	National History Museum of Azerbaijan	MUSEUM WORK DURING PANDEMIC
Mohammed Alawi Abd Nasser Md Yusof Bin Ismail Salem Mgammal Al-Ameri Shahryar Sorooshian	International Islamic University Malaysia Gombak, Malaysia Universiti Tun Hussein Onn Malaysia University of Gothenburg Gothenburg, Sweden	FRAMING AN ALTERNATIVE MEAN TO ADDRESS ELECTRICITY DISRUPTIONS
Galandarova Parvin Abbas gizi	Azerbaijan State Pedagogical University	TEACHING SOME ELEMENTS OF LOGIC IN TEACHING MATHEMATICS
Lect. Nurullah NEHİR	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	SOCIO-ECONOMIC STATUS OF ERZURUM CORTAN DISTRICT ACCORDING TO THE TEMETTUÂT BOOK DATED 1845
Muhittin KAVIK	Baku State University	KHAN OF SMALLEST KAZAKH HORDE ABU'L KHAYR KHAN'S EFFORT TO DOMİNATE
Yudith Rojas Tamayo	Western University, Canada	Carteles magazine, cultural heritage of the republican period in Cuba
Prof. Dr. Sueda ÖZBENT	Marmara University	THE CONCEPT OF CULTUREME IN TRANSLATION

DATE
04.04.2021

HALL-3
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Assoc. Prof. Dr. Berna (KIRAN) BULĞURCU

Ivan Moreno Santos	Universidade de São Paulo, Brasil	Impacts of the Covid-19 Pandemic on Reverse Logistics
Eda KARAÇÖP	Dokuz Eylül University	EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC ON EMPLOYER'S OBLIGATION TO PROTECT PERSONAL DATA OF EMPLOYEES
Demet Özocaklı	Gaziantep Üniversitesi	THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT, SPECIAL ECONOMIC ZONES AND POLITICAL STABILITY INTURKEY
Cansu BAŞARAN CANER Prof. Dr. Sait ENGİNDENİZ	Ege University	DETERMINING THE CAPITALIZATION RATE TO BE USED IN THE VALUATION OF THE IRRIGABLE AGRICULTURAL LANDS IN THE EFELER DISTRICT OF AYDIN PROVINCE
Assoc. Prof. Dr. Berna (KIRAN) BULĞURCU	Çukurova University	OBJECTIVE IMPORTANCE RANKING VIA CRITERION IMPACT LOSS IN DECISION MAKING PROBLEMS
Borislav Abrashev Marin Pandev Daniela Levi Miglena Slavova Valentin Terziev	Acad. Evgeni Budevski Institute of Electrochemistry and Energy Systems, Bulgarian Academy of Sciences, Acad. Sofia Bulgaria Joint Innovation Centre, Bulgarian Academy of Sciences Bulgaria	Innovation and technology Hydrogen Alternatives for Green Future
Dr. Murat SUCU		COVID-19 SALGIN HASTALIĞININ HAVA KARGO TAŞIMACILIĞINA ETKİLERİNİN STRATEJİK BİR DEĞERLENDİRMESİ
Dr. Harish Padinjarethil Mercy Teegala	Sr. Sports Officer, India SIMS College	A COMPARATIVE STUDY TO KNOW THE EFFECTS OF ECCENTRIC CALF TRAINING WITH AND WITHOUT ULTRASOUND IN ATHLETES WITH SHINSPLINTS

DATE
04.04.2021

HALL-4
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12³⁰

MODERATOR: Asst. Prof. Dr. Orhun Burak SÖZEN

Res. Asst. Hasan Ali Güçlü	Ufuk University	DISTANCE CONTRACTS
Prof. Dr. Mustafa AVCI Res. Asst. Gökhan GÜNCAN Zarina RAVSHANOVA	Anadolu University Yalova University Moscow Humanitarian Economic Institute	THE TITLE OF “MERCHANT” OF PUBLIC LEGAL PERSONS
Cilene Ribeiro Cardoso, Amaury Patrick Gremaud, Edgard Monforte Merlo	Universidade de São Paulo	Populism and Economics in Latin America
Murat Kurt	Kütahya Dumlupınar University	LEGAL EVALUATION OF TECHNOLOGY ACTIVITIES UNDER THE LAW OF TECHNOLOGY DEVELOPMENT ZONES
Raíssa Moreira Lima Mendes Musarra Karen Louise Mascarenhas	Escola Politécnica RCGI – Research Centre for Gas Innovation Brazil Psychology/São Paulo University	INSTRUMENTS AND RESULTS OF PUBLIC PARTICIPATION IN PUBLIC POLICIES FOR NATURAL GAS IN BRAZIL
Assoc. Prof. Dr. Demokaan DEMİREL Gizem KABASAKAL	Kocaeli University	URBAN COUNCILS AS A FUNCTIONAL TOOL FOR DEMOCRATIC PARTICIPATION BASED ON LOCAL GOVERNANCE: NIGDE CASE
Esra SELVAN Prof. Dr. Meltem Bostancı	National Defence University	DIGITAL DIPLOMACY DURING THE CRISIS: 2020 NAGORNO-KARABAKH WAR COMPARATIVE TWITTER REVIEW
Prof. Dr. Meltem BOSTANCI Esra SELVAN	İstanbul University National Defence University	“AMERICANIZATION” OF POLITICAL CAMPAIGNS: THE CASE OF YOUNG PARTY IN 3 TH NOVEMBER 2002 ELECTION
Asst. Prof. Dr. Orhun Burak SÖZEN	Gaziantep University	RE-INTERPRETATION OF TURKISH NATIONALISM FROM SYSTEMS PERSPECTIVE WITH POST-MODERN EMPHASIS
Dr. Şebnem Cansun		POLITICAL PARTIES APPROACH TOWARDS CHILDREN AND CHILDREN’S RIGHTS IN TURKEY
Jaleh Abbaszadeh	Nakhchivan State University	HAYDAR ALIYEV’S LITERARY POLICY IN ACQUISITION OF NATIONAL-MORAL VALUES BY STUDENTS

DATE
04.04.2021

HALL-4
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Asst. Prof. Dr. Dia Eddin Nassani

Kardelen ÖZDEMİR	Uşak University	ANALYSIS OF PICASSO'S 'BLUE PERIOD' AND 'PINK PERIOD' STUDIES IN TERMS OF SHAPE AND CONTENT
Zacharenia Pilitsidou Tsingilis Nikolaos	Aristotle University of Thessaloniki, Greece	Communication of listeners and radio stations through social media platforms
Lect. Dr. Bengütay Hayırsever	Erciyes University	A GENERAL EVALUATION ON REMEMBER AND UNDERSTANDING FUREYA KORAL IN BASIC ART EDUCATION COURSE
Yasemin AŞIK Assoc. Prof. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA	Kaynak Tekstil San. ve Tic. A. Ş. Tasarım Merkezi Pamukkale University	ORGANIC PRODUCTION IN SHIRT FABRIC: GREEN CONSCIOUSNESS
Öğr. Gör. Melih TOMAK Doç. Dr. Ragıp TARANÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi	OSMAN FAHİR SEDEN'İN ORHAN GENCEBAY ŞARKILI FİMLERİNDE SUÇ KAVRAMI
Assoc. Prof. Dr. Fahrettin GEÇEN Lect. Ümit PARSIL	İnönü University Adıyaman University	THE PROCESSING OF THE CONTACT AND FORMAL DEFORMATIONS IN OSKAR KOKOSCHKA'S WORK NAMED THE RED EGG
Berru İzel Gökgöz Assoc. Prof. Dr. Zeynep Yeşim İlerisoy	Gazi University	AN EVALUATION OF BRAND CONCEPT AND ADVANCED CONSTRUCTION TECHNOLOGY INTERACTION ON APPLE STORES
Res. Asst. Merve Başgül Assoc. Prof. Dr. Zeynep Yeşim İlerisoy	Gazi University	BRAND EFFECT IN ARCHITECTURAL FORMATION; EVALUATION OF ICONIC STORES IN TERMS OF MATERIAL AND CONSTRUCTION TECHNOLOGY
Asst. Prof. Dr. Dia Eddin Nassani	Hasan Kalyoncu University	EFFECT OF FA AND GGBFS ON THE PROPERTIES OF GEOPOLYMER MORTAR

DATE
04.04.2021

HALL-4
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Asst. Prof. Dr. Özgür SARIBAŞ

Dilara TEMİZ Assoc. Prof. Dr. Elif KARAGÜN Res. Asst. Müge SARPER KAHVECİ	Kocaeli University	THE RESEARCH OF DETERMINING THE FEELING OF SELF-CONFIDENCE OF STUDENTS STUDYING AT SPORTS HIGHSCHOOL OR AT REGULAR HIGHSCHOOL ACCORDING TO THE STATE OF DOING SPORTS
Veysel MERT Assoc. Prof. Dr. Elif KARAGÜN Res. Asst. Müge SARPER KAHVECİ	Kocaeli Üniversitesi	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN SPOR TESİSLERİNİ KULLANMA DÜZEYİ
Ümit Sahranç	Sakarya University	CHILDREN'S HOPE LEVELS COPING WITH TEASING AND NAME-CALLING AND SELF-ESTEEM
Humbatova Natavan Shamil	Azerbaijan State Pedagogical University	SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF GEOMETRIC STRUCTURES IN SPACE
Res. Asst. Özlem GÜNCAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	PLAY THERAPY WITHIN THE SCOPE OF THERAPEUTIC RECREATION
Assoc. Prof. Dr. Gülizar AKKUŞ Savaş BÖYÜKYILMAZ	Kastamonu Üniversitesi	PLANLI DAVRANIŞ TEORİSİ KAPSAMINDA BÜYÜKŞEHİR SAKINLERİNİN HAFTA SONU TATİL DESTİNASYONU TERCİH NİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Fatemeh Alizadeh	Tehran University	Representation of young female Iranian lifestyle based on their role model of influencers
Yaren TANTU Emel BİROL Dilek DÜLGER ALTINER	Kocaeli University İstanbul Gedik University	FACTORS AFFECTING PERCEPTION IN PROMOTIONAL MATERIALS FOR TRAVELING FOR GASTRONOMY TOURIS
Asst. Prof. Dr. Özgür SARIBAŞ Prof. Dr. Atilla AKBABA	İzmir Kâtip Çelebi University	GASTRONOMY AS A SCIENCE FIELD AND ITS INTERDISCIPLINARY DIMENSION
İbrahim ACAR Asst. Prof. Dr. Dilek DÜLGER ALTINER Asst. Prof. Dr. Nihan AKDEMİR	Kocaeli Üniversitesi	ORTA ASYA'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNDE TATLININ YERİ VE ÖNEMİ

DATE
05.04.2021

HALL-1
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰

MODERATOR: Dr. Kovács Gabriella

Dr. Sherin Hassan Mabrouk Zedain Dr. Rania Mohammed Abd Elgawad Mostafa	Imam Abdul Rahman Bin Faisal University, Saudi Arabia	Effectiveness of activities in developing skills for prep year students at IAU
Anas Hashem Alsariera	University Sultan Zainal Abidin (UniSZA), Malaysia	The Effectiveness of EFL Jordanian Students' Descriptive Writing at Karak University
Assoc. Prof. Dr. Necdet KONAN Hüsne GÜR	İnönü University	BEING A SCIENCE TEACHER IN THE COVID-19 OUTBREAK
Dr. Bruno Romyaru	President University, INDONESIA	HOME SUSTAINABLE EXPERIENCE DURING THE PANDEMIC
Aldemir Malveira de Oliveira José Cavalcante Lacerda Junior Newton Silva de Lima	(SEDUC-AM/CEMEAM) (IFAM)	CONNECTION BRAZIL - COLOMBIA - PERU: AN OPEN SKY LABORATORY FOR THE TEACHING OF FLAT GEOMETRY IN BASIC EDUCATION
Israr Ali Anwar Ali Mohammad Ahsan	Shri Jagdishprasad Jhabarmal Tibrewala University, India Aligarh Muslim university, India Imam Abdulrahman Bin Faisal University, Saudi Arabia	RELATIONSHIP BETWEEN CATEGORICAL VARIABLES FOR PREVALENCE OF PHYSICAL INACTIVITY BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS
Shammadlı Fıdan Mırza	Azerbaijan State Pedagogical University	STUDY OF TRIGONOMETRIC INEQUALITIES
Rehana Kanwal M.Farooq Shakir		FREEDOM OF EXPRESSION AND SPEECH IN THE LIGHT OF ISLAMIC TEACHINGS
Dr. Kovács Gabriella	Sapientia Hungarian University of Transylvania	TRANSLATING TECHNICAL TEXTS – A CHALLENGE FOR TRANSLATOR TRAINEES

DATE
05.04.2021

HALL-1
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Victoria Bilge YILMAZ

Assist. Prof. Dr. Serdar SAYGILI	Erciyes University	THOUGHTS ON THE FUTURE OF SCIENCE IN THE DICTION OF HOPE AND FEAR: LOOKING AT SCIENCE FROM PHILOSOPHY
Assoc. Prof. Dr. Mehmet TÖZLÜYURT	Yozgat Bozok University	AN INVESTIGATION ON THE KILLING OF PROPHETS IN THE CONTEXT OF MATURIDI
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ	Yozgat Bozok University	HARUN, CALF SCULPTURE AND SÂMIRI IN THE CONTEXT OF THE QUR'AN-TORAH
Dr. Abdulali ALİEV	Yozgat Bozok University	THE PLACE OF SLAVIC MYTHOLOGY IN FOLK BELIEFS
Dra. Sonia García Segura Maria José Martínez-Carmona Carmen Gil del Pino	Universidad de Córdoba (España)	THE ROLE OF RELIGIOUS BELIEFS IN THE SPACES FOR DIALOGUE AND COEXISTENCE OF YOUNG PEOPLE
Doina Toma Patricia Runcan Remus Runcan	Divitia Gratiae University from Chişinău, Republic of Moldova West University of Timișoara, România Aurel Vlaicu University of Arad, Romania	INFLUENCE OF MORAL-CHRISTIAN EDUCATION ON THE DEVELOPMENT OF PROSOCIAL BEHAVIOUR IN SCHOOL
Nielce Meneguelo LOBO DA COSTA Susana Nogueira DINIZ Carlos Alexandre Felício BRITO	Anhanguera University of São Paulo, Universidade Municipal de São Caetano do Sul	ETHICAL PREVIOUS KNOWLEDGE OF JUNIOR RESEARCHERS
Victoria Bilge YILMAZ	Ankara Yıldırım Beyazıt University	REVISITING FRANCIS BACON AND HIS APPROACH TO SCIENCE
Rafig Novruzov	Baku Slavic University	ABU REIKHAN BIRUNI'S VIEWS ON SUFISM IN THE BOOK 'INDIA'
Zubarev Oleksandr	V.N. Karazin Kharkiv National University	EASTERN SPIRITUAL PRACTICES AS THE PHENOMENON OF THE LIFE-WORLD IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL DIALOGUE
Dr. Lect. Hatice Demir	Kastamonu University	FROM 12 th CENTURY CONSTANTINOPLE ATELIER TO 21 th CENTURY ICON PRODUCTIONS LOGO: THE STORY OF THEOTOKOS OF VLADIMIR

DATE
05.04.2021

HALL-1
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Prof. Dr. Alexander MAKARENKO

K.R.PADMA	Sri Padmavati Mahila VisvaVidyalayam (Women's) University	THE PSYCHOLOGICAL AND MENTAL TRAUMA FACED BY HUMAN WELL BEINGS DURING THE PANDEMIC OUTBURST OF COVID-19 DISEASE
Roxana-Cătălina Ghiță ANDRIONI Felicia	University of Craiova (Romania)	PARENTAL SOCIAL RESILIENCE, ANXIETY, STRESS AND THE DEVELOPMENT OF CHILDREN IN A ROMANIAN SAMPLE
Galina Granici Emanuel Adrian Sârbu Remus Runcan Patricia Runcan	Divitia Gratiae University, Moldova University of Bucharest, Romania Aurel Vlaicu University of Arad, Romania West University of Timișoara, România	PERCEPTION OF SPIRITUAL CONCEPTS IN PEOPLE WITH SEVERE INTELECTUAL DISABILITIES
GAVRILA-ARDELEAN Mihaela	Aurel Vlaicu University of Arad, Romania	PSYCHO-PREVENTION IN CYBERBULLYING AMONG YOUTH
Karen Louise Mascarenhas	University of São Paulo, Brazil	LEADERSHIP CHALLENGES IN CLIMATE CHANGE MITIGATION TOWARDS SUSTAINABLE FUTURES
Jésio Zamboni Monica De Nadai	Federal University of Espírito Santo (UFES), Brasil	Ultracurricular narratives of little dykes and bichinhas
Simona MIHAIU Ana Maria NIȚU Horia MIHAI Simona Maria STĂNESCU	Research Institute for Quality of Life, Romanian Academy	PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SERVICES FROM EUROPEAN TO NATIONAL LEVEL, CASE STUDY ON ROMANIA
Prof. Dr. Alexander MAKARENKO	National Technical University of Ukraine	COLLECTIVE PROPERTIES OF LARGE SOCIAL SYSTEMS. NEW APPROACHES
Zozulyak-Sluchik Roksolyana	Vasyl Stefanyk Precarpathian National University	FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL SPHERE: CREATIVE ASPECT
Ana António	Centro de Estudos Interdisciplinares em Educação e Desenvolvimento, Portugal	Earth Day: Perhaps Newspapers can contribute to Environmental Education

DATE
05.04.2021

HALL-2
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12⁰⁰

MODERATOR: Prof. Dr. Mykola Vaskiv

Asst. Prof. Dr. JANAGÜL TURUMBETOVA MEHMET ERDOĞAN HASAN AKÇA	Suleyman Demirel Üniversitesi/Kazakistan	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE EDEBİ TÜR OLARAK ŞİİRLERDEN YARARLANMANIN ÖNEMİ
Asst. Prof. Dr. SHYNAR AUYELBEKOVA HASAN AKÇA MEHMET ERDOĞAN	Suleyman Demirel Üniversitesi/Kazakistan	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KONUŞMA BECERİSİ KAZANDIRMADA ÇEVİRİMİÇİ DERSLERİN KULLANIMI
Сейтягъев Н. С.	Института Востоковедения им. А. Ю. Крымского НАН Украины	НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ДВУХ КАСЫД ИЗ «ИСТОРИИ ЧЕЛЕБИ АКАЯ»
Prof. Dr. Mykola Vaskiv	Borys Grinchenko Kyiv University	PAVLO MOVCHAN AS A TRANSLATOR AND RESEARCHER OF TURKISH LITERATURE
Assoc. Prof. Dr. Necdet KONAN Songül KOÇER	Inonu University	THE PROBLEMS ENCOUNTERED AND SOLUTION SUGGESTIONS OF TEACHERS OF RELIGIOUS CULTURE AND ETHICAL KNOWLEDGE IN THE CORONAVIRUS (COVID- 19) OUTBREAK
Fatma Kübra UYAR Prof. Dr. Orhan KARAMUSTAFAOĞLU	Amasya University	ACADEMIC STUDIES ON THOUGHT EXPERIMENTS IN THE TURKISH NATIONAL LITERATURE
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ	Hatay Mustafa Kemal University	OPINIONS OF TEACHER CANDIDATES ON THE PROCESSING OF THE TEACHING PRACTICE COURSE IN DISTANCE EDUCATION
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ	Hatay Mustafa Kemal University	THE EDUCATIONAL SCIENCES AN INVESTIGATION OF STUDENTS' OPINIONS ABOUT SECURONIC EDUCATION

DATE
05.04.2021

HALL-2
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Dr. Mila Anisa

Adnan Jawabri	Khawarizmi International College Al Ain, United Arab Emirates	HISTORY OF FAMILY BUSINESS IN UAE
Carole Serhan Elissa Barakat Leonie Nemer	University of Balamand, Tripoli, Lebanon	ASSESSING MUNICIPALITIES MANAGEMENT PRACTICES IN RESPONSE TO COVID-19 OUTBREAK - EVIDENCE FROM LEBANON
Mikhail Vasiliev Maria Plotnikova	Polissia National University	BUILDING SECURE AND SUSTAINABLE SUPPLY CHAINS
Bartosz Orzeł Radosław Wolniak	Silesian University of Technology, Poland	THE GREENWASHING PHENOMENON CUSTOMERS' AWARENESS RESEARCH
Luís Felipe Maldaner Flávia Siqueira Fiorin Daniela Carolina Eckert		THE CHALLENGE OF INNOVATION AND THE NATURE OF JOBS UNDER THE PANDEMIC OF COVID-19
Asst. Prof. Dr. Orçun AVCI	Aksaray University	AN EVALUATION ON EVIDENCE IN TAX JURISDICTION LAW
Asst. Prof. Dr. Neriman ÇELİK	Selçuk University	REFLECTION ON GOSSIP BEHAVIOR OF ORGANIZATIONAL ETHICAL CLIMATE: A QANTITATIVE STUDY
Prof. Dr. Mehmet C. MARIN	Hakkari University	AN ACTOR-ORIENTED CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR EVALUATION OF DEVELOPMENT INVESTMENTS AND ITS APPLICATION IN THE EXAMPLE OF THE MESUDİYE KÖYKENT PROJECT
Asst. Prof. Dr. Suzan URGAN	Ondokuz Mayıs University	A HISTORICAL RESEARCH ON THE CHANGING WORK-LIFE BALANCE WITH FORCED MIGRATIONS: 1905 KARACAY-MALKAR MIGRATION
Mustafa Seçkin ŞALVARLI Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar University	MARKA YARARI ÖLÇEĞİ: BİR ÖLÇEK UYARLAMA ÇALIŞMASI
Emine ÇAKIRAY Assoc. Prof. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA	Pamukkale University	TOWEL PRODUCTION IN MAXLIGHT TECHNIQUE

DATE
05.04.2021

HALL-2
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Kaldygul Adilbekova

Nuraim Kypshakbay	Korkyt Ata Kyzylorda University	THE PRINCIPLES OF ADOPTING BORROWINGS
Girts Zarins Sanda Geipele	Riga Technical University, Riga Latvia	ECONOMIC CLUSTER IN OPEN ECONOMY AS PLANNING AREA OF THE CITY
Ehsan Rasoulinezhad	University of Tehran, Iran	How is poverty reduction policy related to energy transition in the Commonwealth of Independent States (CIS)?
Silviya Hristova Bratoeva- Manoleva	University of economics - Varna	Impact of the COVID-19 Pandemic on the EU Labor Market
Bhola Khan	Yobe State University, Nigeria	Government Expenditure, Human Development and Economic Growth: An Analysis of Nigerian Economy
Merve AKKUM Assoc. Prof. Dr. Cihan YÜKSEL	Mersin University	TESTING THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND BUDGET DEFICIT IN TURKEY
Assist. Prof. Dr. Sait BARDAKÇI Lect. Aysel ARSLAN	Sivas Cumhuriyet University	EVALUATION OF THE EFFECT OF STATION TECHNIQUE ON STUDENTS'S ACADEMIC ACHIEVEMENTS USING META-ANALYSIS
Lect. Aysel ARSLAN Assist. Prof. Dr. Sait BARDAKÇI	Sivas Cumhuriyet University	DETERMINATION OF HEALTHCARE VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS' SOCIAL PROBLEM-SOLVING SKILLS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ İtir HASIRCI Gülşah AK	Bandırma Onyedi Eylül University	CHANGE OF GLASS CEILING SYNDROME IN CAREERS OF FEMALE EMPLOYEES ACCORDING TO DEMOGRAPHIC VARIABLES
Asst. Prof. Dr. Mesut YÜCESAN	Çanakkale Onsekiz Mart University	2008 GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND REFLECTIONS ON TURKEY
Asst. Prof. Musa ATGÜR	Balıkesir University	TESTING THE NEUTRALITY OF MONEY HYPOTHESIS FOR TURKISH ECONOMY

DATE
05.04.2021

HALL-3
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12³⁰

MODERATOR: Prof. Dr. Abdel-Badeeh M. Salem

Prof. Dr. Abdel-Badeeh M. Salem	Ain Shams University, Cairo. Egypt	ARTIFICIAL INTELLIGENCE PARADIGMS IN SMART HEALTHCARE AND MEDICAL SYSTEMS
V. Lakshmi Lalitha K. Sree Varsha S. Mahesh R. Sri Lekha B. Sri Lakshmi Navya V. Niteesh Kumar	K L University, Vijayawada, India	PLAGIAT : A CODE PLAGIARISM DETECTION TOOL
Sikhi Yalavarthi	K L Deemed to be University, India	SENTIMENTAL ANALYSIS THROUGH SPEECH AND TEXT FOR IMDB DATASET
Aynur Kunapyanova	L. N. Gumilyov Eurasian National University	AN ACTIVE APPROACH TO TEACHING STUDENTS COMPUTER SCIENCE USING MOBILE APPLICATIONS
Assist. Prof. Dr. Fatih Söğüt	Kırklareli University	MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF TURKEY TWITTER USAGE PRACTICES
Asst. Prof. Dr. Mustafa Ali UYSAL	Burdur Mehmet Akif Ersoy University	SOCIO-ECONOMIC STATUS OF YUVALAK VILLAGE ACCORDING TO THE DIVIDEND BOOK
Asst. Prof. Dr. Yunus EKİCİ	Osmaniye Korkut Ata University	VEHHABILITY IN NORTH CAUCASIA IN THE USSR PERIOD AND AFTER: THE EXAMPLE OF CHECHENIA
Kürşad KÖSE	Baku State University	POLITICAL RELATIONS BETWEEN THE ASTRAKHAN KHANATE AND CRIMEAN KHANATE
Lect. Dr. Resul KÖSE	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	GREECE'S ATTITUDE TO THE AID ACTIVITIES OF THE HILAL-I AHMER CEMİYETİ (THE RED CRESCENT SOCIETY) DURING THE NATIONAL STRUGGLE

DATE
05.04.2021

HALL-3
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Associate Prof., Ph.D. Olha Bykova

Виржиния ЗАХАРИЯ Вероника ПОЗНЯКОВА	Государственный Университет Молдовы	СПЕЦИФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРАВА НА ЖИЗНЬ И ПРАВА НА АБОРТ
Людмила Теліженко Вікторія Панкратова	Сумський державний університет	ЛЮДИНОТВОРЧА ЦІННІСТЬ ПРАВА: ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД
Малинаускас Ромуальдас Казимерович Шимелене Рита	Литовский университет спорта, г. Каунас, Литва	ОСОБЕННОСТИ КОЛЛЕКТИВНОЙ САМОЭФФЕКТИВНОСТИ ЮНЫХ И ВЗРОСЛЫХ БАСКЕТБОЛИСТОВ
Yurii Latysh Mariia Faranosova	Taras Shevchenko National University of Kyiv	CRIMEAN TATAR ISSUE IN TURKISH POLITICS
KAMALA ABBASOVA	Azerbaijan University	ORGANIZATION OF INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES AND LEGISLATIVE FUNDAMENTALS OF ENSURING THEIR RIGHTS
Nazile Abdullazade	Azerbaijan State Pedagogical University	DESCRIPTION OF THE SEASONS OF THE YEAR IN THE WORK OF NIZAMI GANJAVI
Associate Prof., Ph.D. Olha Bykova	Borys Grinchenko Kyiv University	THE SPECIFIC OF REPORTING IN UKRAINIAN ONLINE JOURNALISM (ON THE EXAMPLE OF THE SITE «THE UKRAINIANS»)
Галина Цуркан Елена Вакуловская	Moldavian Economic Academy	УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДОВ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

DATE
05.04.2021

HALL-3
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Dr. Boróka Prohászka-Rád

Stephen Ogheneruro Okpadah	University of Ilorin, Ilorin, Nigeria	TRANSNATIONALISM AND NEO-NOLLYWOOD: THE NIGERIAN DIASPORA CINEMA
Dr. Boróka Prohászka-Rád	Sapientia Hungarian University of Transylvania	A LOOK INTO POEMS AND MELODIES
Dr. Kamran Ahmed Siddiqui	Imam Abdulrahman Bin Faisal University, Saudi Arabia	A Content Analysis of Top 100 Global Brand Logos
Rumyana Stoyanova	Medical University of Plovdiv, Bulgaria	FACTORS RELATED TO JOB SATISFACTION AMONG WORKERS DURING COVID-19
Ehsan Shahghasemi	University of Tehran, Iran	The Media Literacy Industry in Iran: A Critical Perspective
Dr. Alexandru CHISELEV	'Gavrilă Simion' Eco- Museum Research Institute from Tulcea,	KINA GECESÍ CEREMONY AT THE TURKS AND TATARS FROM TULCEA COUNTY (ROMANIA). THE RITUAL DYNAMICS BETWEEN TRADITION AND REINVENTION
Dr. Iuliana TITOV	'Gavrilă Simion' Eco- Museum Research Institute from Tulcea,	THE CRAFTS OF RUSH AND REED PROCESSING IN DOBRUDJA REGION (ROMANIA) BETWEEN TRADITION AND INNOVATION
Dr. Kamran Ahmed Siddiqui	Imam Abdulrahman Bin Faisal University, Saudi Arabia	Vision Statements of Top 100 Global Brands: A Critical Discourse Analysis
Zahra Fallahian	University of Tehran, Iran	Celebrity child rights on the Instagram platform
Elnaz Montazeri Maryam Mounesi Sorkheh	Alzahra University, Iran	Style of Artists' Costumes in the German Theater Scenes after World War II
Farah Mansour	Lebanese University	INFLUENCE OF SOIL-STRUCTURE INTERACTION ON THE SEISMIC RESPONSE OF BUILDINGS

DATE
05.04.2021

HALL-4
SESSION-1

KYIV-ANKARA TIME
10⁰⁰-12³⁰

MODERATOR: Dr. Mustafa Latif EMEK

Sri Djatnika Sya'diah	Universitas Padjadjaran, Indonesia	THE INFLUENCE OF BUSINESS LINKAGES OF MEMBER - COOPERATIVE AND MEMBER'S BUSINESS INNOVATION TOWARD COOPERATIVE MEMBER'S PERFORMANCE
Pilitsidou Zacharenia Tsingilis Nikolaos	Aristotle University of Thessaloniki, Greece	Communication of listeners and radio stations through social media platforms
Conceição Dantas Nildo da Silva Dias	Federal University of Rio Grande do Norte, Brasil	The contribution of rural women from the Brazilian northeast to fulfilling the UN 2030 Agenda SDG 5: Gender Equality
Prof. Dr. İSMAİL BAKAN Prof. Dr. MUHAMMET MUSTAFA KISAKÜREK HÜSNE GÖZÜKARA LÜTFÜLLAH ETKİ	Kahramanmaraş Sütçü İmam University	THE EFFECT OF FEAR OF CORONA ON BUSINESS SATISFACTION AND WORKLOAD: A FIELD STUDY ON ACCOUNTERS
Rehana Kanwal M.Farooq Shakir	National College of Business Administration and Economics, Lahore, Pakistan Bismillah Higher Secondary Schools, Sadiq Abad, Pakistan	SOCIAL AND POLITICAL ASPECTS OF INFORMATION TECHNOLOGY PROJECTS
Prof. Dr. Şebnem ASLAN Havva Nur ATALAY	Selçuk University	NEOLİBERALİZM VE SAĞLIK HİZMETLERİNİN METALAŞTIRILMASI
Nima Tamjidi		AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE SCORE AND THE COST OF CAPITAL IN LISTED FIRMS ON TEHRAN STOCK EXCHANGE
Ayşenur ERDİL Hikmet ERBIYIK	Istanbul Medeniyet University Yalova University	THE IMPORTANCE OF INTERNET COMMERCE AND BUSINESS INTELLIGENCE
Asst. Prof. Zülkif YALÇIN	Munzur University	NATIONAL OR INTERNATIONAL COMPANY COMBINATIONS; AN APPLICATION EXAMPLE AND ACCOUNTING WITHIN THE SCOPE OF TFRS 3
Prof. Dr. Şebnem ASLAN Muhammed Yusuf AYDAMAK	Selçuk University	AKILLI İLAÇ KULLANIMINDA SAĞLIK İLETİŞİMİNİN YERİ: ECZACI VE HASTA ARASINDAKİ İLİŞKİ

DATE
05.04.2021

HALL-4
SESSION-2

KYIV-ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Dr. Gabriela Boangiu

Ivaylo Staykov	New Bulgarian University, Bulgaria	INTERNATIONAL LABOUR STANDARDS AND THE REPUBLIC OF BULGARIA – A CENTURY OF EXPERIENCE
Gastón Sanglier Contreras Eduardo J. López Fernández Roberto A. González Lezcano	Universidad Ceu San Pablo, España	Mankind's dilemma: becoming the hunter so as not to be hunted
Bouras Faissal Bessous Noureddine	El-Oued University, Algeria	THE ROLE OF TELEVISION IN RAISING THE LEVEL OF HEALTH AWARENESS AND HEALTH PRACTICE AMONG THE ALGERIAN FAMILY UNDER THE COVID 19 PANDEMIC
Dr. Gabriela Boangiu	Institute for Socio-Human Researches “C.S. Nicolaescu-Plopsor”, Craiova of the Romanian Academy	ROMANIAN COMMUNITIES IN SWEDEN AND DENMARK - MIGRATION AND QUALITY OF LIFE
Mariana BĂLAN Simona Maria STĂNESCU	Institute for Economic Forecasting – NIER, Romanian Academy	SOCIAL VULNERABILITY OF YOUTH: A MULTIDIMENSIONAL ANALYSIS
Bartłomiej Gawrecki	Adam Mickiewicz University	TURKEY'S RELATIONS WITH THE EUROPEAN UNION WITH PARTICULAR EMPHASIS ON THE ACCESSION PROCESS
Ivo Lopes Müller Júnior André Mendes Capraro	Federal university of Paraná	THE BEGINNING OF BRAZILIAN MUAY THAI: LISTENING TO THE FIRST MASTERS

DATE
05.04.2021

HALL-4
SESSION-3

KYIV-ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

MODERATOR: Dr. Caroline Akhras

Dr. Caroline Akhras, Associate Professor	Notre Dame University, Zouk Mosbeh, Lebanon	Challenging Times and Galvanizing Tools
Özlem DAĞDELEN Assist. Prof. Dr. İlker ÇİNBİLGEL	Akdeniz University	EVALUATION OF ECOLOGICAL TOURISM POTENTIAL AND LOCAL PEOPLE'S PERCEPTION AND ATTITUDES FOR ECOLOGICAL TOURISM: IBRADI SAMPLE
Prof. Dr. Atilla Akbaba Res. Asst. Buğcan Güvenol	İzmir Kâtip Çelebi University	CONTENT ANALYSIS OF TRIPADVISOR REVIEWS ON THEME PARKS: EXAMPLE OF ISFANBUL THEME PARK
Dr. Mehmet Erkan Soykan	Kayseri University	PRICE AND TRADE VOLUME RELATIONSHIP IN A SELECTED SUB SECTOR IN BORSA ISTANBUL
Neda Farzan Dr. Farideh Talebpour	MSC, Alzahra, Tehran	Application of smart textile in children's clothing protection
Dr. Kamran Ahmed Siddiqui	Imam Abdulrahman Bin Faisal University, Saudi Arabia	10 Myths about Vision and Mission Statements: A Content Analysis of Top 100 Business Schools
Dr. Kamran Ahmed Siddiqui	Imam Abdulrahman Bin Faisal University, Saudi Arabia	Crossing the Valley of Death in Entrepreneurial Ecosystem: Strategies for Fintech Entrepreneurs
Ayşenur ERDİL	Istanbul Medeniyet University	BARRIERS AND REQUIREMENTS FOR INITIAL COMPREHENSIVE ERGONOMIC-USABILITY DESIGN PROGRESSES OF PRODUCT IMPROVEMENT
Asst. Prof. Dr. M. Sami SÜYGÜN Assoc. Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT	Tarsus University	EUROPEAN GREEN DEAL: THE POSSIBLE EFFECTS OF TURKEY'S EXPORTS
Asst. Prof. Dr. Fahrettin PALA Prof. Dr. Hasan AYAYDIN	Gümüşhane University	A RESEARCH ON THE EFFECTS OF ENTREPRENEURSHIP ORIENTATION ON FINANCIAL PERFORMANCE AND R&D CAPACITY

CONTENT

CONGRESS ID	I
SCIENTIFIC COMMITTEE	II
PROGRAM	III
PHOTO GALLERY	IV
CONTENT	V

Author	Title	No
Olena PANCHENKO	IDEOGRAPHIC FIELD OF REALIA IN "KATERYNA" BY TARAS SHVCHENKO AND THEIR TRANSLATION	1
Mykola Vaskiv	CREATIVITY OF ABAI KUNANBAEV IN UKRAINIAN TRANSLATIONS	2
Rakhat Khorlan	STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE TURKISH IDIOMS: THE ANALYSIS FROM CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE	11
Fatih PALA	TEACHERS' VIEWS ON DISTANCE EDUCATION ACTIVITIES IN SOCIAL STUDIES LESSON DURING PANDEMIC PROCESS	16
Melike BEKER BAŞ Orhan KARAMUSTAFAOĞLU	TEACHING THE SUBJECT OF 'COMBINED FORCE' WITH A SCIENTIFIC STORY SUPPORTED EDUCATIONAL GAME: EXIT FROM THE LABIRENT	30
Necdet KONAN Esra POLAT	THE PROBLEMS AND SUGGESTIONS THAT SECONDARY SCHOOL'S VICE –PRINCIPALS MET DURING CORONAVIRUS (COVID-19) PANDEMICS	39
Gürbüz OCAK Umut Döndü ACAR	INVESTIGATION OF THE PERCEPTION OF SELF-EFFICIENCY IN TURKISH LESSON OF THE SECONDARY SCHOOL STUDENTS	54
Gürbüz OCAK Umut Döndü ACAR	INVESTIGATION OF THE ENGLISH SELF-EFFICIENCY BELIEFS LEVELS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS	69
Madina Ashirimbetova	REFLECTION OF CULTURE IN CONTRASTIVE LINGUISTICS	83
Madina Ashirimbetova	ABOUT COMMUNICATIVE BEHAVIOR AND THE CHOICE OF COMMUNICATIVE TACTICIAN	88
Tarasova S. O.	COMIC GENRE SPECIFICITY OF THE AMERICAN HUMOUR	95
Ezgi TOKDİL	RUS KONSTRÜKTİVİSTLER VE DÖRDÜNCÜ BOYUT TARTIŞMASI ÜZERİNE	96
Maria José Sousa	SKILLS FOR THE FUTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION	118
Sezen BOZYİĞİT M. Sami SÜYGÜN	TÜKETİCİLERİN HEDİYE VERME GÜDÜLERİNİN DEMOGRAFİK FAKTÖRLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	119

Vita Sarasi, Iman Chaerudin, Fadila Nurfauzia	PERFORMANCE MEASUREMENT OF OMNICHANNEL WAREHOUSE IN MUSLIM FASHION COMPANIES IN INDONESIA	135
Ali AYCI	BRANDING BARRIERS TO SMES IN TURKEY: A FOCUS GROUP STUDY TO UNDERSTAND SME OWNERS PERSPECTIVES	136
Jijo James Indiparambil	WORK (CYBER) BULLYING, POWER IMBALANCES AND VICTIMIZATION: A REVIEW ON PANOPTIC METAPHOR AND EMPLOYEE SURVEILLANCE IN INDIAN WORKPLACES	137
Neriman ÇELİK	THE EFFECT OF POSITIVE ORGANIZATIONAL BEHAVIOR ON ENGAGEMENT TO JOB	138
Vita Sarasi, Iman Chaerudin, Destine Ayuningtyas Zahra	COMPARATIVE STUDY OF HOLT WINTERS AND ARIMA: DEMAND FORECASTING IN MUSLIM LIFESTYLE COMPANY	142
Mila Anisa	ANALYSIS OF THE EFFECT OF COMPLAINT HANDLING AND SERVICE QUALITY ON BPJS PATIENT SATISFACTION ON TWITTER	143
Engin ÇAKIR Mehmet ANBARCI	EVALUATION OF BOOK SALES SITES USING THE INTEGRATED SWARA-WASPAS METHOD	144
Abdullah TÜRK	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF NATIONAL ARTICLE MADE ABOUT TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP IN TURKEY	156
Zelal BEYAZ	SOCIAL WELFARE AS A TOOL FOR MANAGING THE POVERTY OF THE LABOURER MASSES	158
B.S. Nazamuddin Fadhilah Masri	THE DEMAND FOR SUBSIDIZED HOUSING: EVIDENCE FROM BANDA ACEH CITY, INDONESIA	160
Приятельчук Олена	КЛЮЧОВІ ТРЕНДИ ПОБУДОВИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	161
Guptan V. Rasiah, R. Kaur, H. Turner, J.	RETIREMENT PREPAREDNESS AND SUBJECTIVE WELL-BEING: EVIDENCE FROM MALAYSIA	164
BARTOSZ JÓŹWIK	TESTING THE ENVIRONMENT KUZNETS CURVE HYPOTHESIS IN CENTRAL EUROPEAN COUNTRIES. THE ROLE OF TRADE OPENNESS	165
Kazimov Asaf Asad	SOME CURRENT ISSUES RELATED TO THE ORGANIZATION OF EDUCATION IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT	166
Fahrettin PALA Hasan AYAYDIN	THE BITCOIN'S SENSITIVITY TO PSYCHOLOGICAL FACTORS: THE IMPACT OF THE VOLATILITY INDEX (VIX) AND THE COVID-19 PANDEMIA: THE EXAMPLE OF DEVELOPING COUNTRIES	174
Ahmet Niyazi ÖZKER	GLOBAL DEVIATIONS IN THE FINANCIAL CONDITIONS INDEX AND VULNERABILITIES IN GLOBAL FISCAL CYCLES	186
Erol EFE Hamit KAHRAMAN	PLACE OF SLOGANS ON BRAND AWARENESS AND DETERMINATION OF EFFECTIVE SLOGAN CHARACTERISTICS	198
Mehmet Canakcı Rıza Bayrak	BLOCKCHAIN AND ECONOMIC DEVELOPMENT	218
Iryna Humeniuk	PRINCIPLES OF OPTIMISATION OF TEACHING LANGUAGE DISCIPLINES AT PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION	224

Ожередов Б.И	СИСТЕМА ВОСПИТАНИЯ И ПОЛУЧЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ДЕТСКИХ КОЛОНИЯХ УКРАИНЫ, НА ПРИМЕРЕ КУРЯЖСКОЙ ДЕТСКОЙ ИСПРАВИТЕЛЬНОЙ КОЛОНИИ ИМ. С.А. МАКАРЕНКА	225
Artemenko Daria Kovalchuk Olena Stepanivna	DISTANCE EDUCATION: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES	233
Mohamed Sarrab Hafedh AlShihi Hadj Bourdoucen	DESCRIPTION AND EVALUATION OF A LARGE-SCALE PROJECT TO DEVELOP, ADOPT AND DISSEMINATE MOBILE LEARNING IN OMAN	236
Mira M. Alameddine Sarah Eid	ADDRESSING FEMINIST AND GENDER ISSUES IN ESL CLASSROOMS	244
Pilar Olivares-Carrillo Rosa Nortes	FUTURE TEACHER TRAINING EXPERIENCE: RECREATIONAL MATHEMATICS WORKSHOP	245
Komodromou Lydia, Koutsellini Mary	DIFFERENTIATED TEACHING AND LEARNING REGARDLESS OF SOCIAL CONDITIONS: TEACHERS' VIEWS ON THEIR PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN THE 21ST.	246
Н.Тиркешов	ВАЖНОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ COVID-19	253
Nadirova Aytac Oruc	THE CONCEPT OF DIFFERENTIAL EQUATION AND TECHNOLOGY OF TEACHING SOME OF ITS APPLICATIONS	261
А.Л. Цынцарь Е.Г. Булгакова	ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ	266
Ahmet SEVMEN Murat YORULMAZ	EVALUATION OF DANGEROUS GOODS TRANSPORT BY SHIPS WITHIN THE SCOPE OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY	267
Ayşe İpek KOCA BALLI, Ferda Üstün	SOCIAL INNOVATION SUPPORTS IN TURKEY PROVIDED BY NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AND PRIVATE SECTOR	274
Wiwin Winarti SS., M.I.Kom	NEW FORMULATION OF INA-CBG'S (ONE TARIFF) POLICY AT BPJS KESEHATAN (INDONESIAN HEALTH INSURANCE COVERAGE) IN INDONESIA	287
Moulana Mohammed, Adapa V Krishna Raghavendra, Garapati Khyathi Lahari	CORONA VIRUS DETECTION AND CLASSIFICATION WITH RADIOGRAPH IMAGES USING RNN	288
Askinaz SHEREFXANOVA	WAYS OF TEACHING BASIC TRIGONOMETRIC IDEALS IN DIFFERENT METHODS IN MATHEMATICS TRAINING	289
Ömer Faruk COŞKUN	AN OVERVIEW OF POSTGRADUATE THESES ON THE USE OF SWOT ANALYSIS IN THE HEALTH SECTOR	294
Yeşim Durmaz Emrah ÖZSOY	COVID-19 SÜRECİNDE İŞKOLİKLERİN UZAKTAN ÇALIŞMAYA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ	309
Hüseyin KÖSE Nurlan SALAMOV	THE EMERGENCY OF CRITICAL THINKING IN AZERBAIJAN MEDIA: THE POLITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF 3D SHOW WITH ANDROID SPEAKER	317
habil. Androni Felicia, Bancă Angelica Mădălina, Popp Lavinia Elisabeta, Lecturer dr. Sorina Corman	ANALYSIS OF CAUSES AND COMBATING STRATEGIES RELATED TO THE BULLYING PHENOMENON IN THE ROMANIAN SCHOOL ENVIRONMENT	343
Ece KAPLAN Zeynep KOÇ	THE RELATION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN AND GENDER INEQUALITY	344

Hüseyin SEVİNÇ	ANALYSING OF THE NOVEL THAT NAMED SACRED NIGHT IN THE CONTEXT OF GENDER AND NATIONALISM	357
Ana Milena Rincón Vega	ANXIETY AND DEPRESSION STATE / TRAIT IN MEN AND WOMEN CAUSED BY COMPULSORY ISOLATION AND SOCIAL DISTANCING BY COVID 19 IN BOGOTÁ CITY	365
Căprărin Amelia, Andrioni Felicia	INSTITUTIONAL COMMUNICATION IN SITUATIONS OF MEDIA CRISIS	366
Sıddık AĞÇOBAN	SECULARISM IN EVERYWHERE: BERGER WAS WRONG AGAIN	374
Seda TOPGUL, Okan BEYTAS	ENVIRONMENTAL JUSTICE AND SOCIAL WORK	384
Yonca ALTINDAL Fatma KAÇAN	SOCIOLOGICAL INTERPRETATION OF INCEST: ATLIKARINCA FILM EXAMPLE	391
Roshini.R Dr. Rajasekaran.V	AN ANALYSIS OF DISABILITY TROPES OF ACCEPTANCE BY A COMPENSATORY TALENT IN ANCIENT MYTHOLOGY	403
Gastón Sanglier Contreras Eduardo J. López Fernández Roberto A. González Lezcano	MANKIND'S DILEMMA: BECOMING THE HUNTER SO AS NOT TO BE HUNTED	404
Zeynep KOÇ, Ece KAPLAN	QUALITY OF LIFE IN OLD AGE	415
Alan Reed Libert	THE APPEARANCE OF UKRAINE IN EDUCATIONAL HISTORY AND GEOGRAPHY GAMES IN ENGLISH	424
Reyhan Rafet CAN	RELIGIOUS BELIEFS IN ALBANIA: A RELIGIOUS GEOGRAPHY PERSPECTIVE ANALYSIS	430
Rasim SOYLU	GENDER DISCRIMINATION IN FEMINISM AND ART	447
Fahrettin GEÇEN Arif Baykur	FORMAL EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN WILLIAM TURNER'S "RED SUNSET" AND CLAUDE MONET'S "SUNRISE"	456
Selin BİTİRİM OKMEYDAN	UNESCO CREATIVE CITIES NETWORK AND AN EXAMINATION TOWARDS CREATIVE CITIES IN TURKEY	461
Cudi Kaan OKMEYDAN	CURRENT TOPICS IN GRADUATE PUBLIC RELATIONS THESES: BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THESES PUBLISHED BETWEEN 2018-2020	491
Levent Bilgi	İN SOYDAŞINIZ BALIK BURCU NOVEL JEWISH, CYPRUS, MIGRATION AND LOVE	501
Nouha Ziade Faten Staitieh	THE EFFECT OF VIRTUAL EXCHANGE METHOD ON STUDENTS' CULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT	508
Teodora Stoycheva Stoeva	SPECIFICATION OF THE TRAINING OF PARENTING SKILLS FOR CHILDREN, RESPECTIVELY FOR ADOLESCENTS	509
Levent Bilgi	AN EXPERIMENT ON THE JOURNAL OF HALKIN DOSTLARI	514
Vinod Kumar Verma, Klimis Ntalianis	INTERNET OF THINGS ENABLED EDGE BASED NARRATIVE DISTRIBUTION APPROACH FOR SMART CITIES	521

Nurullah NEHİR	SOCIO-ECONOMIC STATUS OF ERZURUM LALA MUSTAFA PAŞA DISTRICT ACCORDING TO THE TEMETTUÂT BOOK DATED 1845	522
Nurullah NEHİR	SOCIO-ECONOMIC STATUS OF ERZURUM CORTAN DISTRICT ACCORDING TO THE TEMETTUÂT BOOK DATED 1845	530
Farida Shamsi	MUSEUM WORK DURING PANDEMIC	536
Mohammed Alawi Abd Nasser, Yusof Bin Ismail, Salem Mgammal Al-Ameri, Shahryar Sorooshian	FRAMING AN ALTERNATIVE MEAN TO ADDRESS ELECTRICITY DISRUPTIONS	537
Qələndərova Pərvin Abbas qızı	TEACHING SOME ELEMENTS OF LOGIC IN THE TEACHING OF MATHEMATICS	538
Muhittin KAVIK	KÜÇÜK CÜZ KAZAK HANI EBULHAYR HAN'IN HAKİMİYET ÇABASI	542
Yudith Rojas Tamayo	CARTELES MAGAZINE, CULTURAL HERITAGE OF THE REPUBLICAN PERIOD IN CUBA	550
Sueda Özbent	THE CONCEPT OF CULTUREME IN TRANSLATION	563
Ivan Moreno Santos	IMPACTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON REVERSE LOGISTICS	572
Eda KARAÇÖP	EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC ON EMPLOYER'S OBLIGATION TO PROTECT PERSONAL DATA OF EMPLOYEES	573
Demet ÖZOCAKLI	THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT, SPECIAL ECONOMIC ZONES AND POLITICAL STABILITY IN TURKEY	575
Cansu BAŞARAN CANER Sait ENGİNDENİZ	DETERMINING THE CAPITALIZATION RATE TO BE USED IN THE VALUATION OF THE IRRIGABLE AGRICULTURAL LANDS IN THE EFELER DISTRICT OF AYDIN PROVINCE	588
Berna (KIRAN) BULĞURCU	OBJECTIVE IMPORTANCE RANKING VIA CRITERION IMPACT LOSS IN DECISION MAKING PROBLEMS	600
Borislav Abrashev Marin Pandev Daniela Levi Miglena Slavova Valentin Terziev	HYDROGEN ALTERNATIVES FOR GREEN FUTURE	607
Murat SUCU	COVID-19 SALGIN HASTALIĞININ HAVA KARGO TAŞIMACILIĞINA ETKİLERİNİN STRATEJİK BİR DEĞERLENDİRMESİ	608
Harish Padinjarethil Mercy Teegala	A COMPARATIVE STUDY TO KNOW THE EFFECTS OF ECCENTRIC CALF TRAINING WITH AND WITHOUT ULTRASOUND IN ATHLETES WITH SHIN SPLINTS	611
Hasan Ali Güçlü	DISTANCE CONTRACTS	612
Mustafa AVCI Gökhan GÜNCAN Zarina RAVSHANOVA	THE TITLE OF "MERCHANT" OF PUBLIC LEGAL PERSONS IN TURKISH LAW	614
Cilene Ribeiro Cardoso Amaury Patrick Gremaud Edgard Monforte Merlo	POPULISM AND ECONOMICS IN LATIN AMERICA	619

Murat Kurt	LEGAL EVALUATION OF TECHNOLOGY ACTIVITIES UNDER THE LAW OF TECHNOLOGY DEVELOPMENT ZONES	620
Raíssa Moreira Lima Mendes Musarra, Karen Louise Mascarenhas	INSTRUMENTS AND RESULTS OF PUBLIC PARTICIPATION IN PUBLIC POLICIES FOR NATURAL GAS IN BRAZIL	622
Demokaan DEMİREL Gizem KABASAKAL	URBAN COUNCILS AS A FUNCTIONAL TOOL FOR DEMOCRATIC PARTICIPATION BASED ON LOCAL GOVERNANCE: NIGDE CASE	623
Esra SELVAN Meltem BOSTANCI	DIGITAL DIPLOMACY DURING THE CRISIS: 2020 NAGORNO-KARABAKH WAR COMPARATIVE TWITTER REVIEW	639
Meltem BOSTANCI Esra SELVAN	“AMERICANIZATION” OF POLITICAL CAMPAIGNS: THE CASE OF YOUNG PARTY IN 3TH NOVEMBER 2002 ELECTION	654
Orhun Burak SÖZEN	RE-INTERPRETATION OF TURKISH NATIONALISM FROM SYSTEMS PERSPECTIVE WITH POST-MODERN EMPHASIS	668
Şebnem Cansun	POLITICAL PARTIES' APPROACH TOWARDS CHILDREN AND CHILDREN'S RIGHTS IN TURKEY	669
Jalə Abbaszadə	HAYDAR ALIYEV'S LITERARY POLICY IN ACQUISITION OF NATIONAL-MORAL VALUES BY STUDENTS	686
Kardelen ÖZDEMİR	ANALYSIS OF PICASSO'S "BLUE PERIOD" AND "PINK PERIOD" STUDIES IN TERMS OF SHAPE AND CONTENT	690
Pilitsidou Zacharenia T singilis Nikolaos	COMMUNICATION OF LISTENERS AND RADIO STATIONS THROUGH SOCIAL MEDIA PLATFORMS	703
Bengütay Hayırsever	A GENERAL EVALUATION ON REMEMBER AND UNDERSTANDING FUREYA KORAL IN BASIC ART EDUCATION COURSE	704
Yasemin AŞIK Ayşegül KOYUNCU OKCA	ORGANIC PRODUCTION IN SHIRT FABRIC: GREEN CONSCIOUSNESS	712
Melih TOMAK Ragıp TARANÇ	OSMAN FAHİR SEDEN'İN ORHAN GENCEBAY ŞARKILI FİLMLERİNDE SUÇ KAVRAMI	714
Fahrettin GEÇEN Ümit PARSIL	THE PROCESSING OF THE CONTACT AND FORMATAL DEFORMATIONS IN OSKAR KOKOSCHKA'S WORK NAMED THE RED EGG	716
Berru İzel Gökgöz Zeynep Yeşim İlerisoy	AN EVALUATION OF BRAND CONCEPT AND ADVANCED CONSTRUCTION TECHNOLOGY INTERACTION ON APPLE STORES	723
Merve Başgül Zeynep Yeşim İlerisoy	BRAND EFFECT IN ARCHITECTURAL FORMATION; EVALUATION OF ICONIC STORES IN TERMS OF CONSTRUCTION MATERIAL AND TECHNOLOGY	740
Dia Eddin Nassani	EFFECT OF FA AND GGBFS ON THE PROPERTIES OF GEOPOLYMER MORTER	750

Dilara TEMİZ Elif KARAGÜN Müge SARPER KAHVECİ	THE RESEARCH OF DETERMINING THE FEELING OF SELF-CONFIDENCE OF STUDENTS STUDYING AT SPORTS HIGHSCHOOL OR AT REGULAR HIGHSCHOOL ACCORDING TO THE STATE OF DOING SPORTS	751
Veysel MERT Assoc. Prof. Dr. Elif KARAGÜN Res. Asst. Müge SARPER KAHVECİ	THE USING LEVEL OF STUDENTS WHO ARE STUDYİNG AT THE DEPARTMENT OF PHYSİCAL EDUCATION AND SPORTS TEACHİNG OF KOCAELİ UNİVERSİTY	764
Ümit Sahranç	CHILDREN'S HOPE LEVELS COPING WITH TEASING AND NAME-CALLING AND SELF-ESTEEM	771
Humbatova Natavan Shamil	SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF GEOMETIC STRUCTURES IN SPACE	772
Özlem GÜNCAN	PLAY THERAPY WITHIN THE SCOPE OF THERAPEUTIC RECREATION	780
Gülizar AKKUŞ Savaş BÖYÜKYILMAZ	PLANLI DAVRANIŞ TEORİSİ KAPSAMINDA BÜYÜKŞEHİR SAKİNLERİNİN HAFTA SONU TATİL DESTİNASYONU TERCİH NİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	795
Fatemeh Alizadeh	REPRESENTATION OF YOUNG FEMALE IRANIAN LIFESTYLE BASED ON THEIR ROLE MODEL OF INFLUENCERS	809
Yaren TANTU Emel BİROL Dilek DÜLGER ALTINER	FACTORS AFFECTING PERCEPTION IN PROMOTIONAL MATERIALS FOR TRAVELING FOR GASTRONOMY TOURIS	810
Özgür SARIBAŞ Prof. Dr. Atilla AKBABA	GASTRONOMY AS A SCIENCE FIELD AND ITS INTERDISCIPLINARY DIMENSION	826
İbrahim ACAR Dilek DÜLGER ALTINER Nihan AKDEMİR	THE SIGNIFICANCE OF DESSERT IN THE TURKISH CULINARY FROM THE CENTRAL ASIA ERA TO THE PRESENT	836
Sherin Hassan Mabrouk Zedain Rania Mohammed Abd Elgawad Mostafa	EFFECTIVENESS OF ACTIVITIES IN DEVELOPING SKILLS FOR PREP YEAR STUDENTS AT IAU	849
Anas Hashem Alsariera	THE EFFECTIVENESS OF EFL JORDANIAN STUDENTS' DESCRIPTIVE WRITING AT KARAK UNIVERSITY COLLEGE, JORDAN	850
Necdet KONAN Hüsne GÜR	BEING A SCIENCE TEACHER IN THE COVID-19 OUTBREAK	851
Bruno Rumyaru	HOME SUSTAINABLE EXPERIENCE DURING THE PANDEMIC	867
Aldemir Malveira de Oliveira José Cavalcante Lacerda Junior Newton Silva de Lima	CONNECTION BRAZIL - COLOMBIA - PERU: AN OPEN SKY LABORATORY FOR THE TEACHING OF FLAT GEOMETRY IN BASIC EDUCATION	868

Israr Ali Anwar Ali Mohammad Ahsan	RELATIONSHIP BETWEEN CATEGORICAL VARIABLES FOR PREVALENCE OF PHYSICAL INACTIVITY BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS	869
Shammadli Fidan Mirza	STUDY OF TRIGONOMETRIC INEQUALITIES	870
Rehana Kanwal M.Farooq Shakir	FREEDOM OF EXPRESSION IN THE LIGHT OF ISLAMIC TEACHINGS	876
Kovács Gabriella	TRANSLATING TECHNICAL TEXTS – A CHALLENGE FOR TRANSLATOR TRAINEES	892
Serdar SAYGILI	THOUGHTS ON THE FUTURE OF SCIENCE IN THE DICTION OF HOPE AND FEAR: LOOKING AT SCIENCE FROM PHILOSOPHY	893
Mehmet TÖZLÜYURT	AN INVESTIGATION ON THE KILLING OF PROPHETS IN THE CONTEXT OF MATURIDI	899
Mehmet ALTUNTAŞ	HARUN, CALF SCULPTURE AND SÂMİRÎ İN THE CONTEXT OF THE QUR'AN-TORAH	912
Abdulali ALIEV	THE PLACE OF SLAVIC MYTHOLOGY IN FOLK BELIEFS	925
Sonia García Segura Maria José Martínez- Carmona Carmen Gil del Pino	THE ROLE OF RELIGIOUS BELIEFS IN THE SPACES FOR DIALOGUE AND COEXISTENCE OF YOUNG PEOPLE	927
Doina Toma Patricia Runcan Remus Runcan	ROLE OF CHRISTIAN MORAL EDUCATION IN PREVENTING ANTISOCIAL BEHAVIOUR	928
Nielce Meneguelo LOBO DA COSTA Susana Nogueira DINIZ Carlos Alexandre Felício BRITO	ETHICAL PREVIOUS KNOWLEDGE OF JUNIOR RESEARCHERS	934
Victoria Bilge Yilmaz	REVISITING FRANCIS BACON AND HIS APPROACH TO SCIENCE	940
Рафиг Новрузов Гюльнар Новрузова	ABU REIKHAN BIRUNI'S VIEWS ON SUFISM IN THE BOOK "INDIA"	946
Zubariiev Oleksandr	EASTERN SPIRITUAL PRACTICES AS THE PHENOMENON OF THE LIFE-WORLD IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL DIALOGUE	953
Hatice Demir	FROM A 12TH CENTURY CONSTANTINOPLE ATELIER TO 21ST CENTURY ICON PRODUCTIONS' LOGO: THE STORY OF OUR LADY OF VLADIMIR	954
K.R.PADMA	THE PSYCHOLOGICAL AND MENTAL TRAUMA FACED BY HUMAN WELL BEINGS DURING THE PANDEMIC OUTBURST OF COVID-19 DISEASE	963
Roxana-Cătălina Ghiță ANDRIONI Felicia	PARENTAL SOCIAL RESILIENCE, ANXIETY, STRESS AND THE DEVELOPMENT OF CHILDREN IN A ROMANIAN SAMPLE	964
Galina Granici Emanuel Adrian Sârbu Remus Runcan	PERCEPTION OF SPIRITUAL CONCEPTS IN PEOPLE WITH SEVERE INTELECTUAL DISABILITIES	965

Patricia Runcan		
GAVRILA-ARDELEAN Mihaela	PSYCHO-PREVENTION IN CYBERBULLYING AMONG YOUTH	966
Karen Louise Mascarenhas	LEADERSHIP CHALLENGES IN CLIMATE CHANGE MITIGATION TOWARDS SUSTAINABLE FUTURES	967
Jésio Zamboni Monica De Nadai	ULTRACURRICULAR NARRATIVES OF LITTLE DYKES AND BICHINHAS	968
Simona MIHAIU Ana Maria NIȚU Horia MIHAI Simona Maria STĂNESCU	PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF SOCIAL SERVICES FROM EUROPEAN TO NATIONAL LEVEL, CASE STUDY ON ROMANIA	980
Alexander MAKARENKO	COLLECTIVE PROPERTIES OF LARGE SOCIAL SYSTEMS. NEW APPROACHES	981
Зозуляк-Случик Роксоляна	FORMATION OF PROFESSIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIAL SPHERE: CREATIVE ASPECT	987
Ana António	EARTH DAY: PERHAPS NEWSPAPERS CAN CONTRIBUTE TO ENVIRONMENTAL EDUCATION	990
JANAGÜL TURUMBETOVA MEHMET ERDOĞAN HASAN AKÇA	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE EDEBİ TÜR OLARAK ŞİİRLERDEN YARARLANMANIN ÖNEMİ	991
SHYNAR AUVELBEKOVA HASAN AKÇA MEHMET ERDOĞAN	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KONUŞMA BECERİSİ KAZANDIRMADA ÇEVİRİMİÇİ DERSLERİN KULLANIMI	1000
Сейтягъев Н. С.	НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ДВУХ КАСЫД ИЗ «ИСТОРИИ ЧЕЛЕБИ АКАЯ»	1002
Микола Васьків	PAVLO MOVCHAN AS A TRANSLATOR AND RESEARCHER OF TURKISH LITERATURE	1004
Needet KONAN Songül KOÇER	THE PROBLEMS ENCOUNTERED AND SOLUTION SUGGESTIONS OF TEACHERS OF RELIGIOUS CULTURE AND ETHICAL KNOWLEDGE IN THE CORONAVIRUS (COVID-19) OUTBREAK	1022
Fatma Kübra UYAR Prof. Dr. Orhan KARAMUSTAFAOĞLU	ACADEMIC STUDIES ON THOUGHT EXPERIMENTS IN THE TURKISH NATIONAL LITERATURE	1037
Okan SARIGÖZ	OPINIONS OF TEACHER CANDIDATES ON THE PROCESSING OF THE TEACHING PRACTICE COURSE IN DISTANCE EDUCATION	1045
Okan SARIGÖZ	THE EDUCATIONAL SCIENCES AN INVESTIGATION OF STUDENTS 'OPINIONS ABOUT SYNCHRONOUS EDUCATION	1051
Adnan Jawabri	HISTORY OF FAMILY BUSINESS IN UAE	1056
Carole Serhan, Elissa Barakat, Leonie Nemer	ASSESSING MUNICIPALITIES MANAGEMENT PRACTICES IN RESPONSE TO COVID-19 OUTBREAK - EVIDENCE FROM LEBANON	1057

Mikhail Vasiliev Maria Plotnikova	BUILDING SECURE AND SUSTAINABLE SUPPLY CHAINS	1062
Bartosz Orzeł Radosław Wolniak	THE GREENWASHING PHENOMENON CUSTOMERS' AWARENESS RESEARCH	1064
Luís Felipe Maldaner Flávia Siqueira Fiorin Daniela Carolina Eckert	THE CHALLENGE OF INNOVATION AND THE NATURE OF JOBS UNDER THE PANDEMIC-19	1078
Orçun AVCI	AN EVALUATION ON EVIDENCE IN TAX JURISDICTION LAW	1090
Neriman ÇELİK	REFLECTIONS ON GOSSIP BEHAVIOR OF ORGANIZATIONAL ETHICAL CLIMATE: A QANTITATIVE STUDY	1100
Mehmet C. MARIN	AN ACTOR-ORIENTED CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR EVALUATION OF DEVELOPMENT INVESTMENTS AND ITS APPLICATION IN THE CASE OF THE MESUDIYE VILLAGE TOWN PROJECT	1104
Suzan URGAN	A HISTORICAL RESEARCH ON THE CHANGING WORK-LIFE BALANCE WITH FORCED MIGRATIONS: 1905 KARACAY-MALKAR MIGRATION	1119
Mustafa Seçkin ŞALVARLI Burak KARTAL	MARKA YARARI ÖLÇEĞİ : BİR ÖLÇEK UYARLAMA ÇALIŞMASI	1121
Emine ÇAKIRAY Ayşegül KOYUNCU OKCA	TOWEL PRODUCTION IN MAXLIGHT TECHNIQUE	1123
Nuraim Kypshakbay	THE PRİNCİPLES OF ADOPTİNG BORROWİNGS	1125
Girts Zarins Sanda Geipele	ECONOMİC CLUSTER İN OPEN ECONOMY AS PLANNİNG AREA OF THE CİTY	1126
Ehsan Rasoulinezhad	HOW İS POVERTY REDUCTİON POLİCY RELATED TO ENERGY TRANSİTİON İN THE COMMONWEALTH OF İNDEPENDENT STATES (CIS)?	1127
Silviya Hristova Bratoeva- Manoleva	IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMİC ON THE EU LABOR MARKET	1131
Bhola Khan	GOVERNMENT EXPENDITURE, HUMAN DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH: AN ANALYSIS OF NIGERIAN ECONOMY	1132
Merve AKKUM Cihan YÜKSEL	TESTING THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND BUDGET DEFICIT IN TURKEY	1133
Sait BARDAKÇI Aysel ARSLAN	EVALUATİON OF THE EFFECT OF STATİON TECHNIQUE ON STUDENTS' ACADEMİC ACHİEVEMENTS THROUGH META-ANALYSİS	1145
Aysel ARSLAN Sait BARDAKÇI	DETERMİNATİON OF HEALTHCARE VOCATİONAL SCHOOL STUDENTS 'SOCİAL PROBLEM-SOLVİNG SKİLLS İN TERMS OF VARİOUS VARİABLES	1157
Edip ÖRÜCÜ İtir HASIRCI Gülşah AK	CHANGE OF GLASS CEILING SYNDROME İN CAREERS OF FEMALE EMPLOYEES ACCORDİNG TO DEMOGRAPHİC VARİABLES	1168
Mesut YÜCESAN	2008 GLOBAL FİNANCİAL CRİSİS AND REFLECTİONS ON TURKEY	1178

Musa ATGÜR	TESTING THE NEUTRALITY OF MONEY HYPOTHESIS FOR TURKISH ECONOMY	1184
Abdel-Badeeh M. Salem	ARTIFICIAL INTELLIGENCE PARADIGMS IN SMART HEALTHCARE AND MEDICAL SYSTEMS	1193
V. Lakshmi Lalitha K. Sree Varsha S. Mahesh R. Sri Lekha B. Sri Lakshmi Navya V. Niteesh Kumar	PLAGIAT : A CODE PLAGIARISM DETECTION TOOL	1194
Sikhi Yalavarthi	SENTIMENTAL ANALYSIS THROUGH SPEECH AND TEXT FOR IMDB DATASET	1200
Aynur Kunapyanova	AN ACTIVE APPROACH TO TEACHING STUDENTS COMPUTER SCIENCE USING MOBILE APPLICATIONS	1201
Fatih Söğüt	TWITTER USAGE PRACTICES OF THE TURKISH MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS	1204
Mustafa Ali UYSAL	SOCIO-ECONOMIC STATUS OF YUVALAK VILLAGE ACCORDING TO THE DIVIDEND BOOK	1214
Yunus EKİCİ	VEHABILITY IN NORTH CAUCASIA IN THE USSR PERIOD AND AFTER: THE EXAMPLE OF CHECHENIA	1224
Kürşad KÖSE	POLITICAL RELATIONS BETWEEN THE ASTRAKHAN KHANATE AND CRIMEAN KHANATE	1233
Resul KÖSE	GREECE'S ATTITUDE TO THE AID ACTIVITIES OF THE HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ (THE RED CRESCENT SOCIETY) DURING THE NATIONAL STRUGGLE	1235
Виржиния ЗАХАРИЯ Вероника ПОЗНЯКОВА	СПЕЦИФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРАВА НА ЖИЗНЬ И ПРАВА НА АБОРТ	1246
Людмила Теліженко Вікторія Панкратова	ЛЮДИНОТВОРЧА ЦІННІСТЬ ПРАВА: ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД	1263
Малинаускас Ромуальдас Казимерович Шимелене Рита	ОСОБЕННОСТИ КОЛЛЕКТИВНОЙ САМОЭФФЕКТИВНОСТИ ЮНЫХ И ВЗРОСЛЫХ БАКЕТБОЛИСТОВ	1264
Yurii Latysh Mariia Faranosova	CRIMEAN TATAR ISSUE IN TURKISH POLITICS	1265
Kamala ABBASOVA	ORGANIZATION OF INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES AND LEGISLATIVE FUNDAMENTALS OF ENSURING THEIR RIGHTS	1272
Nazile Abdullazade	DESCRIPTION OF THE SEASONS OF THE YEAR IN THE WORK OF NIZAMI GANJAVI	1286
Olha Bykova	THE SPECIFIC OF REPORTING IN UKRAINIAN ONLINE JOURNALISM (ON THE EXAMPLE OF THE SITE «THE UKRAINIANS»)	1294
Галина Цуркан Елена Вакуловская	УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДОВ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	1304
Stephen Ogheneruro Okpadah	TRANSNATIONALISM AND NEO-NOLLYWOOD: THE NIGERIAN DIASPORA CINEMA	1305
Boróka Prohászka-Rád	A LOOK INTO POEMS AND MELODIES	1320

Kamran Ahmed Siddiqui	A CONTENT ANALYSIS OF TOP 100 GLOBAL BRAND LOGOS	1321
Rumyana Stoyanova	FACTORS RELATED TO JOB SATISFACTION AMONG WORKERS DURING COVID-19	1322
Ehsan Shahghasemi	THE MEDIA LITERACY INDUSTRY IN IRAN: A CRITICAL PERSPECTIVE	1327
Alexandru CHISELEV	KINA GECESİ CEREMONY AT THE TURKS AND TATARS FROM TULCEA COUNTY (ROMANIA). THE RITUAL DYNAMICS BETWEEN TRADITION AND REINVENTION	1328
Iuliana TITOV	THE CRAFTS OF RUSH AND REED PROCESSING IN DOBRUDJA REGION (ROMANIA) BETWEEN TRADITION AND INNOVATION	1335
Kamran Ahmed Siddiqui	VISION STATEMENTS OF TOP 100 GLOBAL BRANDS: A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS	1344
Zahra Fallahian	CELEBRITY CHILD RIGHTS ON THE INSTAGRAM PLATFORM	1345
Elnaz Montazeri Maryam Mounesi Sorkheh	STYLE OF ARTISTS' COSTUMES IN THE GERMAN THEATER SCENES AFTER WORLD WAR II	1346
Farah Mansour	INFLUENCE OF SOIL-STRUCTURE INTERACTION ON THE SEISMIC RESPONSE OF BUILDINGS	1348
Sri Djatnika Sya'diah	THE INFLUENCE OF BUSINESS LINKAGES OF MEMBER - COOPERATIVE AND MEMBER'S BUSINESS INNOVATION TOWARD COOPERATIVE MEMBER'S PERFORMANCE	1349
Pilitsidou Zacharenia Tsingilis Nikolaos	COMMUNICATION OF LISTENERS AND RADIO STATIONS THROUGH SOCIAL MEDIA PLATFORMS	1350
Conceição Dantas Nildo da Silva Dias	THE CONTRIBUTION OF RURAL WOMEN FROM THE BRAZILIAN NORTHEAST TO FULFILLING THE UN 2030 AGENDA SDG 5: GENDER EQUALITY	1351
İsmail Bakan Muhammet Mustafa Kısakürek Hüsne Gözükar Lütfullah Etki	THE EFFECT OF FEAR OF CORONA ON BUSINESS SATISFACTION AND WORKLOAD: A FIELD STUDY ON ACCOUNTERS	1352
Rehana Kanwal M.Farooq Shakir	SOCIAL AND POLITICAL ASPECTS OF INFORMATION TECHNOLOGY PROJECTS	1367
Şebnem ASLAN Havva Nur ATALAY	NEOLİBERALİZM VE SAĞLIK HİZMETLERİNİN METALAŞTIRILMASI	1368
Nima Tamjidi	AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE SCORE AND THE COST OF CAPITAL IN LISTED FIRMS ON TEHRAN STOCK EXCHANGE	1377
Ayşenur ERDİL Hikmet ERBIYİK	THE IMPORTANCE OF INTERNET COMMERCE AND BUSINESS INTELLIGENCE	1378
Zülkif YALÇIN	NATIONAL OR INTERNATIONAL COMPANY COMBINATIONS; AN APPLICATION EXAMPLE AND ACCOUNTING WITHIN THE SCOPE OF TFRS 3	1386

Şebnem ASLAN Muhammed Yusuf AYDAMAK	AKILLI İLAÇ KULLANIMINDA SAĞLIK İLETİŞİMİNİN YERİ: ECZACI VE HASTA ARASINDAKİ İLİŞKİ	1396
Ivaylo Staykov	INTERNATIONAL LABOUR STANDARDS AND THE REPUBLIC OF BULGARIA – A CENTURY OF EXPERIENCE	1407
Gastón Sanglier Contreras Eduardo J. López Fernández Roberto A. González Lezcano	MANKİND'S DİLEMMA: BECOMİNG THE HUNTER SO AS NOT TO BE HUNTED	1438
Bouras Faissal Bessous Nouredine	THE ROLE OF TELEVISION İN RAİSİNG THE LEVEL OF HEALTH AWARENESS AND HEALTH PRACTİCE AMONG THE ALGERİAN FAMİLY İN LİGHT OF THE COVID 19 PANDEMİC	1449
Gabriela Boangiu	ROMANIAN COMMUNITIES İN SWEDEN AND DENMARK - MIGRATION AND QUALITY OF LIFE	1467
Mariana BĂLAN Simona Maria STĂNESCU	SOCIAL VULNERABILITY OF YOUTH: A MULTIDIMENSIONAL ANALYSIS	1468
Bartłomiej Gawrecki	TURKEY'S RELATIONS WITH THE EUROPEAN UNION WITH PARTICULAR EMPHASIS ON THE ACCESSION PROCESS	1469
Ivo Lopes Müller Júnior André Mendes Capraro	THE BEGINNING OF BRAZILIAN MUAY THAI: LISTENING TO THE FIRST MASTERS	1474
Caroline Akhras	CHALLENGING TIMES AND GALVANIZING TOOLS	1475
Özlem DAĞDELEN İlker ÇİNBİLGEL	EVALUATION OF ECOLOGICAL TOURISM POTENTIAL AND LOCAL PEOPLE'S PERCEPTION AND ATTITUDES FOR ECOLOGICAL TOURISM: İBRADI SAMPLE	1485
Atilla Akbaba Buğcan Güvenol	CONTENT ANALYSIS OF TRIPADVISOR REVIEWS ON THEME PARKS: EXAMPLE OF İSFANBUL THEME PARK	1486
Mehmet Erkan Soykan	PRICE AND TRADE VOLUME RELATIONSHIP İN A SELECTED SUB SECTOR İN BORSA İSTANBUL	1495
Neda Farzan Farideh Talebpour	APPLICATION OF SMART TEXTİLE İN CHILDREN'S CLOTHING PROTECTION	1496
Kamran Ahmed Siddiqui	10 MYTHS ABOUT VİSİON AND MISSION STATEMENTS: A CONTENT ANALYSIS OF TOP 100 BUSİNESS SCHOOLS	1497
Kamran Ahmed Siddiqui	CROSSING THE VALLEY OF DEATH İN ENTREPRENEURIAL ECOSYSTEM: STRATEGIES FOR FİNTECH ENTREPRENEURS	1498
Ayşenur ERDİL	BARRİERS AND REQUİREMENTS FOR İNİTİAL COMPREHENSİVE ERGONOMIC-USABİLİTY DESİGN PROGRESSES OF PRODUCT İMPROVEMENT	1499
M. Sami SÜYGÜN Sezen BOZYİĞİT	EUROPEAN GREEN DEAL: THE POSSİBLE EFFECTS OF TURKEY'S EXPORT	1500
Fahrettin PALA Hasan AYAYDIN	A RESEARCH ON THE EFFECTS OF ENTREPRENEURSHIP ORIENTATION ON FİNANCIAL PERFORMANCE AND R&D CAPACITY	1513

SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN BELİRLENMESİ**DETERMINATION OF HEALTHCARE VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS 'SOCIAL PROBLEM-SOLVING SKILLS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES****Aysel ARSLAN**

Dr. Öğr. Üyesi, Aysel ARSLAN, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Gelişimi Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-8775-1119

Sait BARDAKÇI

Doçent Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Orcid ID: 0000-0003-3720-5029

Özet

Bu çalışmada Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu (SHMYO) öğrencilerinin sosyal problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, genel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu 2019-2020 akademik yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, SHMYO'da öğrenimini sürdüren 358 kadın 436 erkek olmak üzere 794 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesinde D' Zurilla ve Chang, (1995) tarafından geliştirilen Türkçeye uyarlaması Çekici (2009) tarafından yapılan "*Sosyal Problem Çözme Envanteri*" kullanılmıştır. Verilerin analizinde çarpıklık ve basıklık katsayıları, aritmetik ortalama, standart sapma, bağımsız gruplar t testi, ANOVA ve Tukey testi kullanılmıştır. SHMYO öğrencilerinin sosyal problem çözme becerilerinin cinsiyet, öğretim türü, gelir düzeyi, anne ve baba eğitim türü değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği ($p < 0.05$) belirlenmiştir.

Abstract

In this study, it is aimed to determine the social problem solving skills of Health Services Vocational School (HSVS) students in terms of various variables. The research has been done using general scanning model. The sample group of the study consists of 794 students, 358 females and 436 males, who continue their education at Sivas Cumhuriyet University, HSVS in the 2019-2020 academic year. The "Social Problem Solving Inventory" developed by D 'Zurilla and Chang, (1995) and adapted into Turkish by Çekici (2009) was used to obtain the data. Skewness and kurtosis coefficients, arithmetic mean, standard deviation, independent groups t test, ANOVA and Tukey test were used in the analysis of the data. Social problem solving skills of HSVS students were found to differ significantly ($p < 0.05$) according to the variables of gender, education type, income level, and mother and father education type.

GİRİŞ

Problem kavramı oldukça kapsamlı bir yapıya sahip olup genel-özel olarak yaşamın tüm alanlarında oluşabilecek olumsuzlukları ifade etmektedir (Heppner & Krouskopf, 1987).

Problemin ne olduğu ve nelerle ilgili olabileceği konusunda farklı ifadeler bulunmaktadır. Bu konuda D’Zurilla (1990), bireyin veya toplumun gerçekleşmesini istediği bir durumun olmasının önünde bulunan ve giderilmesi gereken engel; Huilt (1992), bireyin yaşadığı andaki hali ile olmak istediği hal arasındaki uyumsuzluk, eksiklik ya da boşluk; Morgan (1999), bireyin belirlediği hedefe ulaşabilmesinde yaşadığı engellemeler sonucu yaşadığı çatışma durumu olarak tanımlamaktadır.

Alanyazında bireyin veya toplumun yaşadığı problem durumlarının çözülmesi ve olası çözüm yollarına ilişkin olarak yapılan çalışmaların bulunduğu görölmektedir. Heppner ve Krouoskopf’a (1987) göre bir problemin çözülmesi temelde problemle başa çıkabilmek anlamına gelmektedir. Bu oldukça genel bir ifade olup birey ve toplum bazında özelleştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda problem çözmenin bireysel ve toplumsal olarak iki farklı kategoride incelendiği görölmektedir. Bireysel problem çözmenin kişinin içsel ve dışsal olarak yaşadığı sorunlara uyum sağlamak amaçlı bilişsel, duyuşsal, psikolojik, sosyal bir dizi işlemi içerdiği belirtilmektedir. Bu işlemlerin sadece zihinsel boyutta gerçekleştirilmeyip var olan duruma uygun olarak etkin, dinamik, hareketli, karmaşık ve bazen ardışık birçok uygulamayı ve kararı kapsadığı görölmektedir (Arslan, 2009). Toplumsal problem çözme ise daha çok belirli bir topluluğun bir konu veya olguya ilişkin yaşadığı genel sorunları içermektedir. Bireysel problemlerin çözümü bireylerin yaşadığı problemlerin çözümü kadar kısa sürede gerçekleşmeyip çok uzun bir süreçte gerçekleşmektedir (Arslan, 2020).

Problem çözmeye ilişkin olarak farklı kuramların geliştirildiği görölmektedir. Bu kuramlar arasında öne çıkanları; *Sosyal Problem Çözme*, *Gyorgy Poyla Problem Çözme*, *Yaratıcı Problem Çözme*, *John Dewey Problem Çözme* modelleridir (Arslan, 2009). Süreç içinde geliştirilen bu kuramlardan sosyal problem çözme; toplum veya bireyin var olan bir sorunun farkına varılarak kabul edilmesi, ortaya çıkan duruma uyum gösterilmesi, en uygun çözüm stratejisinin araştırılarak bulunması ve uygulanmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda duruma uyum ve çözümün tespit edilerek uygulanması şeklinde iki ana kategoride incelendiği görölmektedir (Maydeu-Olivares & D’Zurilla, 1996). D’Zurilla ve Nezu (1999) sosyal problem çözmenin birey veya toplumun günlük yaşantı içinde ortaya çıkan farklı sorunların tespit edilerek uygun çözüm yollarını tespit etmesi, oluşan yeni duruma uyum sağlanabilmesi için sahip olduğu bilişsel ve davranışsal süreçleri etkin olarak kullanması ve sürecin kontrolünü elinde tutması olduğunu ifade etmektedir. am ve Tümkaya (2006) ise, bireyin ve toplumun reel yaşam içinde karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilmek için uygun yolları keşfederek etkin bilişsel, psikolojik ve davranışsal boyutları ortaya koyması olarak tanımlarken; D’Zurilla ve Nezu (1982), karşılaşılan problem durumlarında üretilen çözüm stratejileri olarak tanımlamaktadır.

Toplumsal süreçlerde ortaya çıkan sorunlu durumların çözümüne ilişkin olarak gerekli çabanın gösterilmesi, gereken değişimlere uyum gösterilmesi ve yapılması gereken eylemlerin uygulamaya konulması gerekmektedir. Elbetteki sorunun çözüm süreci birçok zorluğu ve rahatsız edici durumları beraberinde getirebilmektedir. Bu da bulunan çözümün etkili ya da etkisiz olarak ifade edilmesiyle sonuçlanmaktadır (ekici & Gürçay, 2012). Birey ve toplumlar kendi yaşam m döngüleri içinde farklı birçok sosyal sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bireyin hayatında zor geçtiği belirtilen farklı dönemler bulunmaktadır. Bu

dönemlerden biri de üniversite eğitimi aldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Birey bu süreçte ailesinden ayrı kalmakta, değişik kültürlerle mensup kişilerle birlikte yaşamakta, daha önce karşılaşmadığı birçok sorunla yüz yüze gelerek yalnız olarak çözüm üretmek zorunda kalmaktadır (Arslan (2020).

Üniversite sürecindeki gençlerde şiddet ve saldırganlık eğilimi (Dodge & Price, 1994), davranışsal bozukluklar (Greening, 1997), yeme-içme bozuklukları olarak tanımlanan anoreksiya nervoza, bulimiya nervoza (Holt & Espelage, 2002) gibi farklı birçok sorunla karşılaşılmasının temelinde gençlerin karşılaştıkları sosyal problemlerle nasıl başa çıkacaklarını bilememelerinin etkili olduğu bildirilmektedir (Çekici & Gürçay, 2012). Üniversite düzeyinde eğitim alan gençlerin sosyal problem çözme becerilerinin gelişmesi ve etkili olarak kullanabilmeleri için sosyal yetkinlik seviyelerinin belirli bir noktaya gelmesi ve toplum tarafından onaylanmış olmalarının önemli olduğu belirtilmektedir (Güneş, 2011). Bu bağlamda gençlerin sosyal problem çözme becerilerinin düzeylerinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Yapılan bu çalışmada da SHMYO’da öğrenim gören öğrencilerin sosyal problem çözme beceri düzeylerinin belirlenmesi, çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmayla aşağıdaki soruların yanıtları aranmaktadır:

a) SHMYO öğrencilerinin sosyal problem çözme becerilerine ilişkin puan ortalamaları ölçeklerin tamamında ve alt boyutlarında hangi düzeydedir?

b) SHMYO öğrencilerinin sosyal problem çözme becerileri cinsiyet, öğretim türü, ikamet yeri, ekonomik durum, anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmaya dâhil edilen örneklem, veri toplama araçları ve uygulanan istatistiksel yöntemle ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Evren/Örneklem

Araştırmada seçkisiz örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini, 2019-2020 akademik yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SHMYO’da öğrenimini sürdüren 358 kadın 436 erkek olmak üzere 794 öğrenciden oluşmaktadır. Tablo 1’de örneklem grubunun demografik bilgilerine ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemle İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişken	Grup	(f)	(%)	Değişken	Grup	(f)	(%)
Cinsiyet	Kadın	358	45.1	İkamet yeri	Köy	138	17.4
	Erkek	436	54.9		İlçe	278	35.0
Sınıf	1. Sınıf	432	54.4		Şehir	294	37.0
	2. Sınıf	362	45.6		Büyükşehir	84	10.6
Öğretim türü	Birinci Öğretim	670	84.4	Anne Eğitim Durumu	İlkokul	300	37.8
	İkinci Öğretim	124	15.6		Ortaokul	250	31.5
Ekonomik Düzey	Çok İyi	84	10.5		Lise	190	23.9
	İyi	350	44.1		Üniversite	54	6.8
	Orta	300	37.8	Baba Eğitim Durumu	İlkokul	166	20.9
	Düşük	60	7.6		Ortaokul	200	25.2
					Lise	336	42.3
					Üniversite	92	11.6

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri D' Zurilla ve Chang (1995) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Çekici (2009) tarafından yapılan “*Sosyal Problem Çözme Envanteri*” kullanılarak elde edilmiştir.

Sosyal Problem Çözme Envanteri, toplamda 25 adet maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Probleme Olumlu Yönelim-Rasyonel Problem Çözme (POYRPÇ) alt boyutu 10 maddeden, Probleme Olumsuz Yönelim (POSY) alt boyutu 5 maddeden, Dikkatsiz/Dürtüsel Tarz (DDT) alt boyutu 5 maddeden, Kaçınan Tarz (KT) alt boyutu 5 maddeden meydana gelmektedir. Ölçek maddelerine verilen cevap seçenekleri 5’li likert tipinde olup “Hiç Uygun Değil=1”, “Çok Az Uygun=2”, “Kısmen Uygun=3” “Çok Uygun=4” ve “Tamamen Uygun=5” şeklinde puanlanmaktadır.

İstatistiksel Analiz

Sosyal Problem Çözme Envanteri ve alt boyut toplam puanlarının çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate alınmış ve tüm değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayılarının normal sınırlar (± 1) içinde olduğu belirlenmiştir. Sosyal Problem Çözme Envanteri ve alt boyut toplam puanları için farklı grup ortalamalarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. ANOVA sonucunda ikili karşılaştırma testinin gerekli olduğu durumlarda Tukey çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Öncelikle Sosyal Problem Çözme Envanterinin ve alt boyutlarının güvenilirliği, ölçeğin tümü ve alt boyutları için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanarak incelenmiştir. Cronbach Alpha katsayıları ile birlikte alt boyutlara ve ölçeğin tamamına ait bazı betimleyici istatistikler Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. Sosyal Problem Çözme Envanteri ve Alt Boyutlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Cronbach Alpha Katsayıları

Alt Boyutlar	N	Ort.	ss.	Minimum	Maksimum	Cronbach Alpha
POYRPÇ	794	12.88	4.02	5.00	25.00	0,838
POSY	794	29.23	7.94	10.00	50.00	0.713
DDT	794	13.64	3,98	5.00	24.00	0.683
KT	794	13.80	3.93	5.00	25.00	0.686
Toplam	794	69.54	15.97	25.00	115.00	0.892

Tablo 2’de verilen sosyal problem çözme envanteri ve alt boyutlarına ait Cronbach Alpha katsayısı değerleri göz önüne alındığında, ölçeğin ve alt boyutların tamamının Cronbach Alpha katsayılarının 0.683 ile 0.892 aralığında değer aldığı görülmektedir. Kartal ve Bardakçı (2019)’a göre hem ölçeğin bütününe hem de alt boyutlarının tamamının oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Sosyal Problem Çözme Envanteri ve Alt Boyutlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	Ort.	ss	t	p
POYRPC	Kadın	358	12.98	4.04	0.645	0.519
	Erkek	436	12.80	4.02		
POSY	Kadın	358	29.30	8.22	0.222	0.825
	Erkek	436	29.17	7.71		
DDT	Kadın	358	13.28	4.07	-2.284	0.023*
	Erkek	436	13.93	3.88		
KT	Kadın	358	13.69	4.07	-0.702	0.483
	Erkek	436	13.89	3.82		
Toplam	Kadın	358	69.25	16.23	-0.468	0.640
	Erkek	436	69.78	15.77		

***p>.05**

Tablo 3'teki bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile POYRPC, POSY ve KT alt boyutlarının ortalama puanlarının öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir ($p>0.05$). Öğrencilerin DDT alt boyutu ortalama puanlarının ise cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($t=-2.284$; $p<0.05$). Grup ortalamaları dikkate alındığında, erkek öğrencilerin Dikkatsiz/Dürtüsel Tarz alt boyut ortalama puanlarının kadın öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile dört alt boyutunun ortalama puanlarının öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfa göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği yine bağımsız gruplar t testi ile incelenmiş, birinci ve ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin hem ölçeğin tümünden hem her dört alt boyuttan aldıkları ortalama puanların anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0.05$).

Tablo 4. Öğretim Türüne Göre Sosyal Problem Çözme Envanteri ve Alt Boyutlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Değişken	Öğrenim Türü	N	Ort.	ss	t	p
POYRPC	Birinci	670	12.71	3.96	-2.847	0.005*
	İkinci	124	13.82	4.25		
POSY	Birinci	670	28.98	7.94	-2.072	0.039*
	İkinci	124	30.58	7.81		
DDT	Birinci	670	13.45	3.92	-3.080	0.002*
	İkinci	124	14.65	4.18		
KT	Birinci	670	13.62	3.86	-2.979	0.003*
	İkinci	124	14.76	4.21		
Toplam	Birinci	670	68.76	15.53	-3.255	0.001*
	İkinci	124	73.81	17.62		

***p>.05**

Tablo 4'teki bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile alt boyutlarının tümüne ait ortalama puanları öğrencilerin öğretim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Grup ortalamaları da göz önüne alındığında, ikinci öğretim öğrencilerinin hem genel sosyal problem çözme ortalama puanlarının hem de

tüm alt boyut ortalama puanlarının birinci öğretim öğrencilerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Gelir Düzeyine ve İkamet Edilen Yere Göre Sosyal Problem Çözme Envanteri ve Alt Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişken	Gelir Düzeyi	N	Ort.	ss	F	p	Değişken	İkamet Yeri	N	Ort.	ss	F	p
POYRPÇ	Çok İyi	84	13.36	4.88	3.140	0.025	POYRPÇ	Köy	138	12.90	4.07	3.341	0.019
	İyi	350	13.26	4.06				İlçe	278	12.42	3.42		
	Orta	300	12.43	3.64				Şehir	294	13.01	4.20		
	Düşük	60	12.27	4.12				Büyükşehir	84	13.95	4.90		
POSY	Çok İyi	84	31.98	8.49	16.34	0.000	POSY	Köy	138	28.80	7.55	6.566	0.000
	İyi	350	30.53	7.61				İlçe	278	28.06	7.64		
	Orta	300	26.86	7.13				Şehir	294	29.68	8.22		
	Düşük	60	29.60	9.78				Büyükşehir	84	32.21	7.74		
DDT	Çok İyi	84	15.43	4.13	9.141	0.000	DDT	Köy	138	13.49	4.32	3.183	0.023
	İyi	350	13.82	3.69				İlçe	278	13.40	3.44		
	Orta	300	12.96	3.98				Şehir	294	13.59	4.12		
	Düşük	60	13.47	4.55				Büyükşehir	84	14.88	4.40		
KT	Çok İyi	84	15.10	4.93	11.68	0.000	KT	Köy	138	13.67	4.34	6.752	0.000
	İyi	350	14.35	3.79				İlçe	278	13.19	3.38		
	Orta	300	13.03	3.53				Şehir	294	13.99	4.00		
	Düşük	60	12.53	4.16				Büyükşehir	84	15.31	4.30		
Toplam	Çok İyi	84	75.86	18.06	15.16	0.000	Toplam	Köy	138	68.86	16.0	7.811	0.000
	İyi	350	71.97	15.06				İlçe	278	67.06	14.0		
	Orta	300	65.29	14.96				Şehir	294	70.27	16.5		
	Düşük	60	67.87	17.51				Büyükşehir	84	76.36	17.6		

Tablo 5'teki bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile dört alt boyutunun ortalama puanları öğrencilerin gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0.05$). Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre;

- Gelir düzeyi çok iyi düzeyde olan öğrencilerin gelir düzeyi orta ve düşük olan öğrencilere göre genel sosyal problem çözme ortalama puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).
- Gelir düzeyi çok iyi ve iyi düzeyde olan öğrencilerin POYRPÇ ve POSY ortalama puanlarının gelir düzeyi orta olan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0.05$).
- Gelir düzeyi çok iyi ve iyi düzeyde olan öğrencilerin DDT ve KT ortalama puanlarının gelir düzeyi orta ve düşük olan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$).

Yine Tablo 5'teki bulgulara göre, öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile dört alt boyutunun tümünün ortalama puanlarının öğrencilerin ikamet ettikleri yere göre anlamlı bir farklılık gösterdiği söylenebilir ($p<0.05$). Bununla birlikte, yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda,

- Büyükşehirde yaşayan öğrencilerin genel sosyal problem çözme ortalama puanlarının hem şehirde, hem ilçede hem de köyde yaşayan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$).

• Büyükşehirde yaşayan öğrencilerin POSY ve KT alt boyut ortalama puanlarının hem şehirde, hem ilçede hem de köyde yaşayan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).

• Büyükşehirde yaşayan öğrencilerin POYRPÇ alt boyut puanlarının ilçede yaşayan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu, ayrıca büyükşehirde yaşayan öğrencilerin DDT alt boyut puanlarının ise hem şehirde yaşayan hem de ilçede yaşayan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0.05$).

Tablo 6. Annenin ve Babanın Eğitim Durumuna Göre Sosyal Problem Çözme Envanteri ve Alt Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişken	Anne Eğitim	N	Ort.	ss	F	p	Değişken	Baba Eğitim	N	Ort.	ss	F	p
POYRPÇ	İlkokul	300	12.89	4.14	3.106	0.026	POYRPÇ	İlkokul	166	13.36	4.62	1.280	0.280
	Ortaok.	250	12.34	3.63				Ortaokul	200	12.62	3.62		
	Lise	190	13.48	4.32				Lise	336	12.74	3.97		
	Üniv.	54	13.22	3.79				Üniv.	92	13.09	3.87		
POSY	İlkokul	300	29.93	7.78	2.205	0.086	POSY	İlkokul	166	30.49	8.36	2.524	0.057
	Ortaok.	250	28.28	8.23				Ortaok.	200	29.34	7.51		
	Lise	190	29.12	8.39				Lise	336	28.46	8.14		
	Üniv.	54	30.07	4.97				Üniv.	92	29.50	7.08		
DDT	İlkokul	300	13.80	4.00	3.074	0.027	DDT	İlkokul	166	14.29	4.48	2.013	0.111
	Ortaok.	250	13.03	3.94				Ortaok.	200	13.43	3.65		
	Lise	190	14.04	4.18				Lise	336	13.42	4.05		
	Üniv.	54	14.15	2.89				Üniv.	92	13.72	3.29		
KT	İlkokul	300	13.77	3.98	1.702	0.165	KT	İlkokul	166	14.11	4.48	2.272	0.079
	Ortaok.	250	13.47	4.04				Ortaok.	200	13.48	3.96		
	Lise	190	14.00	3.89				Lise	336	13.61	3.60		
	Üniv.	54	14.70	3.20				Üniv.	92	14.59	3.90		
Toplam	İlkokul	300	70.40	14.90	3.008	0.030	Toplam	İlkokul	166	72.25	16.79	2.695	0.045
	Ortaok.	250	67.12	16.72				Ortaok.	200	68.87	14.81		
	Lise	190	70.64	17.50				Lise	336	68.24	16.57		
	Üniv.	54	72.15	10.74				Üniv.	92	70.89	14.06		

Tablo 6'daki sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile POYPRÇ ve DDT alt boyutlarına ait ortalama puanları öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0.05$). POSY ve KT alt boyutlarına ait ortalama puanlar ise öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre,

• Annesinin eğitim düzeyi üniversite ve lise olan öğrencilerin genel sosyal problem çözme ortalama puanlarının annesinin eğitim düzeyi ortaokul olan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).

• Annesinin eğitim düzeyi lise olan öğrencilerin POYPRÇ ve DDT alt boyutlarına ait ortalama puanlarının annesinin eğitim düzeyi ortaokul olan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$).

• Yine Tablo 5'teki sonuçlara göre, öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ortalama puanlarının öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık

gösterdiği söylenebilir ($F=2.695$; $p<0.05$). Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, babasının eğitim düzeyi ilkokul olan öğrencilerin genel sosyal problem çözme ortalama puanlarının babasının eğitim düzeyi ortaokul ve lise olan öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Öğrencilerin dört alt boyutun tümüne ait ortalama puanları ise babalarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0.05$).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde; SHMYO öğrencilerinin sosyal problem çözme ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının farklı değişkenler açısından belirlenmesi amacıyla yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular araştırma amacına uygun olarak tartışılmıştır.

SHMYO öğrencilerinin sosyal problem çözme ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarına bakıldığında DDT boyutunda erkek öğrenciler lehine olmak üzere anlamlı farklılık bulunduğu; ölçeğin toplam puanına bakıldığında da erkek öğrencilerin daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Erkek öğrencilerin daha yüksek puan almasında genel olarak toplumsal olaylarda olası çözüm yollarının genellikle erkeklerden beklenmesi şeklinde bir algının etkili olduğu düşünülebilir. Hamarta (2009) tarafından lise öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmada kadın öğrencilerin puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arslan'ın (2019), Güneş'in (2011) ve Eşigül'ün (2013), Dikmen'in (2019), Karabulut'un (2019) yaptıkları çalışmalarda cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile alt boyutlarının tümüne ait ortalama puanları öğrencilerin öğretim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farklılığın ikinci öğretime devam eden öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Arslan (2019) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmayla uyumlu olarak ikinci öğretime devam eden öğrenciler lehine anlamlı farklılığın bulunduğu saptanmıştır.

SHMYO'da öğrenim görüp araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile dört alt boyutunun ortalama puanları öğrencilerin gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ölçekten alınan puanlar genel olarak değerlendirildiğinde en yüksek puanı ekonomik durumu çok iyi olan öğrencilerin en düşük puanı ise ekonomik durumu orta olan öğrencilerin aldıkları görülmektedir. Arslan (2019) tarafından yapılan çalışmada da bu çalışmayla uyumlu sonuçların elde edildiği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde; öğrencilerin ekonomik düzeylerinin yüksek olmasının sosyal problem çözme becerilerini olumlu etkilediği yorumunda bulunulabilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ile dört alt boyutunun ortalama puanları öğrencilerin gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ölçekten alınan puanlar genel olarak değerlendirildiğinde en yüksek puanı büyükşehirde yaşayan öğrenciler alırken en düşük puanı ilçede yaşayan öğrencilerin aldıkları saptanmıştır. Arslan (2019) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin toplamı ve iki alt boyutunda anlamlı farklılık bulunduğu en yüksek puanı büyükşehirde yaşayan öğrencilerin aldıkları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri toplam puanı ile POYPRÇ ve DDT alt boyutlarına ait ortalama puanları öğrencilerin annelerinin eğitim

durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Genel olarak bakıldığında en yüksek puanı annesi üniversite en düşük puanı ise annesi ortaokul mezunu olan öğrencilerin aldıkları görülmektedir. Arslan'ın (2009) yaptığı çalışmada bu çalışmayla uyumlu bulgulara ulaşılmış ve annesi üniversite mezunu olan annelerin istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturacak düzeyde daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir. Arslan (2019), Güneş (2011) ve Karabulut (2019) tarafından yapılan çalışmalarda ise anne eğitim düzeyinin anlamlı farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir.

Öğrencilerin sosyal problem çözme envanteri ortalama puanlarının öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine göre toplam puanda anlamlı bir farklılık gösterdiği ancak alt boyutlarda göstermediği görülmektedir. Babası üniversite mezunu olan öğrencilerin en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu saptanmıştır. Arslan (2009) tarafından yapılan çalışmada baba eğitim durumunun anlamlı farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Benzer şekilde Arslan (2019), Güneş (2019) çalışmalarında da baba eğitim durumunun öğrencilerin sosyal problem çözme becerileri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Gençlerin sosyal ortamlarda karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözüm üretici bireyler olmaları hem onların hem de toplumun gelişimi ve huzuru için oldukça önemlidir. Karşılaştıkları sorunlar karşısında pasif olmak yerine sorunları irdeleyen, çözüm arayan ve çözümü uygulayan bireyler olabilmeleri için bu konuda onları olumlu ve olumsuz etkileyen etmenlerin tespiti gerekmektedir. Özellikle ilk eğitim kurumlarından itibaren çocuklara söz hakkı vermek sundukları çözüm önerilerini dikkate almak onların bu konuda kendine güvenmelerini ve gerektiğinde sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayacaktır. Ailelerin ve toplumun çocuk ve gençlere olumsuz eleştirel bir dil yerine yapıcı bir dil kullanmalarının bu konuda ilerlemelerini sağlayacağı düşünülmektedir. Sorumluluk alan ve sorumluluklarını yerine getiren, toplum tarafından düşünceleri dikkate alınan bireylerin hem eğitim hem özel hem de iş alanında çözüm odaklı olacakları kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, A. (2019). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin öz-liderlik algıları ve sosyal problem çözme becerilerinin belirlenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 80-106.

Arslan, Y. (2009). *Lise öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek ile sosyal problem çözme arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Çam, S., & Tümkaya, S. (2016). Kişilerarası problem çözme envanteri'nin (KPÇE) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 95-111.

Çekici, F. (2009). *Problem çözme terapisine dayalı beceri geliştirme grubunun üniversite öğrencilerinin sosyal problem çözme becerileri, öfkeyle ilişkili davranış ve düşünceler ile sürekli kaygı düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çekici, F., & Gürçay, S. S. (2012). Problem çözme terapisine dayalı beceri geliştirme grubunun üniversite öğrencilerinin sosyal problem çözme becerileri öfkeyle ilişkili davranış

ve düşünceler ile sürekli kaygı düzeylerine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 103-128.

Dikmen, C. (2019). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşu ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Dodge, K. A., & Price, J. M. (1994). On the relation between social information processing and socially competent behavior in early school-aged children, *Child Development*, 65, 1385-1397.

D'Zurilla, T. J. (1990). Problem-solving training for effective stress management and prevention. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 4(4), 327-354.

D' Zurilla, T. J., & Chang, E. C. (1995). The relations between social problem solving and coping. *Cognitive Therapy and Research*, 19, 547-562.

D'Zurilla, T. J., & Nezu, A. M. (1982). *Social problem solving in adults*. In P. C. Kendall (Ed.), *Advances in cognitive-behavioral research and therapy*, (Vol. 1, pp. 201-274). New York: Academic.

D'Zurilla, T. J., & Nezu, A. M. (1999). *Problem-solving therapy: A social competence approach to clinical intervention* (2nd ed.). New York: Springer

Eşigül, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin algıladıkları stres ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkide sosyal problem çözmenin aracı ve düzenleyici rolünün incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Greening, L. (1997). Adolescent stealers' and nonstealers' social problem solving skills. *Adolescence*, 32, 51-55.

Güneş, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinin sosyal problem çözme düzeylerinin sosyal yetkinlik ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Hamarta, E. (2009). Ergenlerin sosyal kaygılarının kişilerarası problem çözme ve mükemmeliyetçilik açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(3), 729-740.

Heppner, Paul., & Krauskopf, Charles J. (1987). An information processing approach to personal problem solving. *The Counseling Psychologist*, 15(3), 371-447.

Holt, M. K., & Espelage, D. L. (2002). Problem solving skills and relationship attributes among women with eating disorders. *Journal of Counseling and Development*, 80(3), 346-354.

Huilt, W. G. (1992). Problem solving and decision making: Consideration of individual differences using the Myers-Briggs Type Indicator. *Journal of Psychological Type*, 24, 33-44.

Karabulut, A. T. (2019). *Ortaöğretim öğrencilerinin anne ve babalarından algıladıkları duygusal istismarın sosyal problem çözme becerisi ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Kartal, M. & Bardakçı, S. (2019). *Tutum Ölçekleri*. 1. Basım. Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Maydeu-Olivares, A., & D'Zurilla, T. J. (1996). A factor-analytic study of the Social Problem- Solving Inventory: An integration of theory and data. *Cognitive therapy and research*, 20(2), 115-133.

Morgan C. T. (1999). *Psikolojiye giris*. (H. Arıcı ve Ark. Çev., 13. Baskı). Ankara: Meteksan.

**KADIN ÇALIŞANLARIN KARIYERLERİNDEKİ CAM TAVAN SENDROMUNUN
DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE DEĞİŞİMİ**

**CHANGE OF GLASS CEILING SYNDROME IN CAREERS OF FEMALE EMPLOYEES
ACCORDING TO DEMOGRAPHIC VARIABLES**

Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ

Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Faköltesi

ORCID NO: 0000-0002-3301-7496

Gölşah AK

Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yüksek Lisans

Öğrencisi

ORCID NO: 0000-0001-7392-0746

İtir HASIRCI

Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora Öğrencisi

ORCID NO: 0000-0002-5449-2640

Özet

Bu çalışmanın amacı kadınların çalışma hayatlarındaki cam tavan sendromunun demografik değişkenlere göre incelemesi yapmaktır. David J. Schwartz önderliğinde bilim adamları tarafından yapılan pire deneyleri sonucunda cam tavan artık olmamasına rağmen 30cm yüksekliğin üzerinde zıplamadıkları ve fanustan çıkamadıkları görölmüştür. Artık zihinlerinde, daha yükseğe zıplasalar da başaramayacaklarının inancı vardır. Bu deneyler sonucu kadın çalışanların üst düzey yönetime yükselmesini engelleyen, tıpkı pire deneyindeki görölemeyen cam tavan benzetmesi yapılarak; cam tavan sendromunun tanımı 1970 yıllarında ABD’de ortaya çıkmıştır. Günümüz bilgi çağına gelinceye kadar yapılan düzenlemeler ve çalışmalar neticesinde kadınların istihdamında artışlar ve çalışma yaşamlarında olumlu gelişmeler olmuştur. Ancak ilgili literatür incelendiğinde kadınların kariyerlerinde cam tavan sendromu engellerinin halen devam ettiğı görölmektedir. Bu engeller çevresel, örgütsel ve ailesel olarak gruplanırken, baskın ve yoğun bir şekilde ailede ve iş yaşamlarında çoklu rol üstlenmeleri, aile baskısı-çatışmaları, erkeklerin engel oluşturması, erkek yöneticilerin üst düzey pozisyonlara tercih edilmesi, kadınların birbirini çekememeleri ‘Kraliçe Arı Sendromu’ gibi ana başlıklar birçok araştırma konusunda öne çıkmıştır. Araştırmanın evreni Balıkesir ilinin Bandırma ilçesindeki kamu sektöründe faaliyet gösteren 4 eğitim kurumu ile özel sektörde 5 farklı alanda faaliyet gösteren firmalarda çalışan 650 kadından oluşmakta olup, örnekleme basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile 327 kişi seçilmiştir. Veriler anket yoluyla toplanmıştır. Elde edilen verilerle güvenilirlik analizi, normallik testi, frekans analizi T-testi ve anova testi yapılmıştır. Analizler sonucunda cam tavan sendromu engellerinin medeni duruma göre, sektöre göre ve eğitim düzeylerine göre anlamlı bir fark olmadığı, yaş aralıklarına göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan Sendromu, Kadın yöneticiler, Kariyer Engelleri

Abstract

As a result of the flea experiments carried out by scientists under the leadership of David J. Schwartz, it was seen that although the glass ceiling was no longer present, they did not jump above 30cm and could not get out of the bell glass. Now there is a belief in their minds that even if they jump higher, they cannot succeed. As a result of these experiments, the glass ceiling that could not be seen in the flea experiment, which prevented female employees from promoting to senior management, was simulated; The definition of glass ceiling syndrome emerged in the USA in the 1970s. As a result of the regulations and studies made until today's information age, there have been increases in women's employment and positive developments in their working life. However, when the relevant literature is examined, it is seen that glass ceiling syndrome barriers still continue in the careers of women. While these barriers are grouped as environmental, organizational, and familial, they are dominantly and intensely assuming multiple roles in the family and business life, family pressure-conflicts, men create obstacles, male managers are preferred to senior positions, women are not attracted to each other, such as 'Queen Bee Syndrome'. topics have come to the fore in many research topics. The aim of this study is to examine the glass ceiling syndrome in women's working lives according to demographic variables. The population of the study consists of 650 women working in 4 educational institutions operating in the public sector in Bandırma district of Balıkesir province and in companies operating in 5 different fields in the private sector, 327 people were selected by simple random sampling method. The data were collected through a questionnaire. Reliability analysis, normality test, frequency analysis T-test and Anova test were performed with the obtained data. As a result of the analysis, it was determined that there was no significant difference between the glass ceiling syndrome barriers according to marital status, sector and education level, and there was a significant difference according to age ranges.

Keywords: Glass ceiling, woman managers, Career Obstacles

GİRİŞ

Kadın tarih boyunca aile içinde ekonomik katkıda bulunmuştur. Sanayi devrimi öncesinde çoğunlukla tarım üretiminde rol üstlenmişlerdir. Sanayi devriminden sonra seri üretimin etkisi ile ücretli işgören konumunda işletmelerde yer edinmeye başlamışlardır. Sanayinin ve üretimin gelişmesi ile de ülkelerin daha çok pazar arayışları sonucu yaşanan 2.Dünya savaşı, hem ekonomik krizlere hem de erkek nüfusun azalması sonucu işletmeler daha fazla kadın istihdamı yaratmışlardır. Takip eden yıllarda ise toplumlarda ve devletlerde farklı cinsel olgulara sahip insanların hakları ve eşitlik konuları hakkında önemli gelişmeler olmuştur. İnsan haklarında gelişmeler, sosyal ekonomik ilerleyişler, hızla gelişen teknoloji ve artan talep ve tüketim ile de kadınlar her yıl daha fazla işletmede hatta farklı sektörlerde daha fazla istihdama kavuşmuşlardır. Ancak kadınların istihdamında her ne kadar artış olumlu bir gelişme gibi gözükse de iş hayatlarında erkeklerden daha fazla sorunlarla ve engellerle karşılaştıkları bugün günümüzde bile devam eden bir gerçektir. Kadınların iş hayatında yaşamış olduğu sorunlar ve engeller birçok disiplin tarafından araştırma konusu olmuştur. Yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda kadınların iş hayatlarında hak etmelerine rağmen özellikle üst düzey yönetim kadrolarındaki oranın oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Kadınların kariyerlerinde hak etmelerine rağmen üst kademelere yükselememe engelleri literatürde “cam tavan sendromu” ile tanımlanmıştır. Günümüzde halen bu engellerin yaşanıyor olması çalışmaların devam etmesi gerektiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Özellikle kadınlarda sıkça yaşanan cam tavan sendromu ile mücadeleye katkı sunmak çalışmamızın gerekçesini oluşturmaktadır.

Kadınlar için yapılan araştırmaların varlığı ve yoğunluğu ülkelerin kadınlara vermiş olduğu değeri gösterirken, gelişmişlik seviyesindeki artışla paralellik gösterdiği belirtilmiştir (Tütüncü,2020). Kadının yaratılış gereği detaycılığı, analitik düşünme ve ihtiyatlı davranma özellikleri sonucu, işletmelerin kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında uzun ve kısa dönemli ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunun belirlenmesi, toplumda dezavantajlı konuma sahip olan kadınların işgücü piyasasındaki önemini göstermektedir. Böylece, ülkelerin ekonomik olarak gelişmesinde kadın istihdamının önemli görülmektedir (Tütüncü,2020).

Bu gerekçe ile kadın çalışanların kariyerlerinde yaşadıkları cam tavan sendromunun demografik değişkenlere göre değişimlerini araştırmak amaçlı yapılan çalışmamızın ilk bölümünde kavramsal çerçevede cam tavan sendromu tanımına yer verilmiştir. İkinci bölümde literatür kaynaklardan faydalanarak çalışan kadınların cam tavan sendromu ve yaşadıkları engeller ile ilgili çalışmalara değinilmiştir. Üçüncü bölümde hipotezler, araştırma modeli, yöntemi, araştırmanın evreni ve örnekleme, kullanılan ölçekler ve anket bilgileri bulunmaktadır. Dördüncü bölümde anket yoluyla elde edilen verilerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Son bölümde ise analiz sonuçları yorumlanarak gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Cam Tavan Sendromu

1970’li yıllarda ABD’de ortaya çıkmıştır ancak ;“Cam Tavan Sendromu” kavramı 1984 yılında Adweek dergisinde Gay Bryant’ın kadınların iş hayatlarında üst düzey pozisyonlara yükselemediklerini hatta belli bir konumda kaldıklarını belirtmesiyle ilgi çekmeye başlamıştır. (Longo ve Strachley, 2008: 88). Literatüre girişi ise ilk kez olarak 1986 yılında Schellhardt ve Hymowitz tarafından Wall Street Journal gazetesinde yayınlanan makale ile gerçekleşmiştir (Lackwood, 2004: 2). Takip eden 1987 yılında ise “Cam Tavanı Kırma: Kadınlar Amerika’nın Zirvesine Ulaşabilir mi?” isimli kitap ile birlikte oldukça popülerlik kazanarak yoğun ilgi görmeyi başarmıştır. (Draulans, 2003: 66). İlgili yazarlar cam tavanın, kadınların iş hayatlarında belirli bir düzeyin üzerine çıkmasını engelleyen ve görünmez engeller olarak tanımlarken aynı zamanda bu engellerin kadınlara, kadın oldukları için cinsiyet temelli bir engel uygulandığını belirtmişlerdir (Baxter ve Wright, 2000: 275-276).

Kadınların ve azınlıkların yükseltilmelerinin önündeki yapay engeller olarak tanımlanması ise 1991 yılında ABD Kongresi’nin de gündeme getirilerek “Cam Tavan Yasası” ile birlikte Cam Tavan Komisyonu kurulmuştur (Johns, 2013: 1). Komisyonun 1995 yılında yayınladığı raporda kadınları ve azınlıkları, yetenek, eğitim, performans ve başarılarına bakılmaksızın, kariyer merdiveninin üst basamaklarına çıkmaktan alıkoyan, görünmeyen ve ulaşılamayan bir engel olarak tanımlamıştır (GlassCeilingCommission, 1995:

4). Komisyonun yaptığı tanım hem kavrama kurumsal bir yaklaşım getirmesi, hem de kadınların yanı sıra azınlıkları da kapsaması bakımından önem taşımaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Baxter ve Wright (2000) Kadın istihdamında ABD, İsveç ve Avusturalya ülkelerindeki veriler karşılaştırılmış ve en alt pozisyonlardan en üst düzey pozisyonuna kadar olan her kademede kadınların maruz kaldığı ayrımcılık tespit edilmiştir. Üst düzey yönetim kadrolarındaki kadın sayısının çok az olduğu da belirtmiştir. Diğer bir sonuç olarak ise ABD’de cam tavanın varlığı için yeterli kanıt elde edilmezken, İsveç ve Avusturalya’da yeterli kanıtlar ile cam tavan etkileri tespit edilmiştir.

Cotter ve diğerleri (2001), İşletmelerde cinsiyete ve ırkçılığa dayanan eşitsizlikler üzerine bir araştırma yapmışlardır. Irk eşitsizliğinde cam tavanın engelleri tespit edilmemiştir. Kadınların ise kariyer basamaklarındaki cam tavan sendromunun varlığı tespit edilmiş ve görünmez engelleri kişilerin yaşadığı psikolojik engeller olarak ifade etmişlerdir.

Lockwood (2004), Cam tavan sendromunun varlığı tespit edilmiştir ve kültürel kuralların, ön yargıların ve işletme sahiplerinin yönetim politikalarının öne çıkan cam tavan engelleri olarak belirtilmiştir. Diğer bir tespiti ise kadınların liderlik yeteneğinin önemli bir kaynak olduğu ancak kullanılmadığıdır.

Pai, Vaidya (2009), ABD Texas’da yaptıkları çalışmada, araştırmaya dahil ettikleri 257 şirketler içerisinde sadece 2 tane kadının genel müdür olduğunu tespit ederek cam tavan varlığını ortaya koymuşlardır. Y kuşağın bundan sonraki yaşamda işyerinde gerçek eşitlik ve aile kültürü üzerindeki çocuk bakımı ve ev işleri sorumluluklarına ortaklarından yardım konusunda daha ısrarcı olmaları yönünde öneri ve tavsiyelerde bulunmuşlardır (Pai, Vaidya, 2009).

Smith ve diğerleri (2012) Avusturalya’daki yapmış oldukları çalışmada, her yönetim kademesindeki 243 kadına ve farklı bir örnekleme 307 kadına uygulamış oldukları anketler ile elde edilen verilerin analizi sonucu kadınların cam tavan sendromunda inkar, direniş, istifa ve kabul etmek olarak 4 faktörlü tutum modeli ortaya çıkarmışlardır.

Sposito (2013) nicel olarak yapmış olduğu araştırmasında, Türk ve Fransız orta düzey yöneticilerle görüşme 3 yıldan uzun süren Fransız ve Türk orta düzey yöneticilere yönelik derinlemesine görüşme şeklinde yaptığı çalışmada çıkan sonuçlar işletmelerde hiyerarşik düzen içerisinde kadınlar için görülür ve görünmez engeller olduğunu mevcut alan yazını destekleyecek şekilde vurgulamıştır. Çalışmanın önemli bulguları arasında; doğrudan iletişim becerisine sahip olan kadınların olmayanlara göre iş dünyasında daha hızlı ilerlediği ve cam tavan sendromu varlığına inanan kadınların aynı yeterlilikteki erkek çalışanlara göre daha az açık pozisyonlara başvurdukları yer almaktadır.

Sharif (2015) araştırmasında, Malezya’da 20 avukat kadın ile görüşmeleri sonucunda cam tavan engellerinin 6 kadın avukatın üzerinde kendi işlerini kurmakta olumlu bir güç oluşturduğu tespit edilirken, diğerlerinin de başka sektörlerde yine kendilerine ait şirketler kurdukları tespit edilmiştir.

Arıkan (2003) araştırmasında; bankacılık sektöründeki kadın yöneticilerin liderlik davranışları ile erkek yöneticilerin liderlik davranışlarını karşılaştırma yaparak, bu yöneticiler

arasındaki liderlik davranışları ve tutumları arasında çoğunlukla benzerlik olduğunu tespit etmiştir.

Örücü ve diğerlerinin (2007) çalışmasında anket yöntemi ile elde edilen veriler analiz edilerek; kadınların üst düzey yönetici konumuna yükselmelerindeki önemli engelleri arasında, kadınların ailevi sorumluluk ve rollerinin fazla üstlenilmiş olması, liderlik ve yöneticilik özelliklerinin sınırlı olması ve “kraliçe arı (kadınların birbirini çekememesi) sendromunun” sonuçlarını tespit etmişlerdir (Örücü, 2007).

Menteş (2010) cam tavan sendromunun araştırmasında çoğunlukla kullanılan nicel araştırmaların yanıltıcı olduğunu belirtmiştir ve şirketlerdeki kadın yöneticilerin çoğunlukla hissedar aile ferdi olduğunun nedeni olarak göstermiştir.

Demirel (2011) ‘in nitel çalışmasında, örgütsel ayrımcılık kavramsal olarak ele alınıp incelenmiş ve sonuç olarak cam tavanın cinsiyet ayrımcılığı gibi engelleri ortaya çıkardığını tespit etmiştir.

Tahtalıoğlu (2016) Türkiye’deki yüksek öğretim kurumlarındaki üst düzey yöneticilerde mevcut kadın sayısının durumunu ve kariyerlerine ulaşmada yaşadıkları sorunları nitel araştırma ile cam tavan sendromunun varlığını ortaya koymuştur. Asıl hedefin ise, kaliteli ve nitelikli kadın personelin bilgi, beceri ve yeteneğinden en üst düzeyde faydalanılmasının yolunu açmaktadır şeklinde öneride bulunurken ,kadın akademisyen ya da üst düzey idareci sayısının sadece sayısal oranlarda iyileştirilmesi hedef olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamıştır.

Yıldız ve diğerleri (2016) Nitel olarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, Cam tavanın ötesi olan cam uçuşumu incelemişlerdir. Sonuç olarak, kadınların cam tavanı aştıktan sonra cam uçuşumlu pozisyonlara getirildiğini belirtmişlerdir. Cam uçuşum kavramı, şirketin olumsuz koşullarında, kriz dönemlerinde iken kadınları yönetici atayarak, şirketin başarısızlığını kadın yöneticinin başarısızlığı olarak gösterilmeye çalışılmasına denilmektedir.

Kördeve (2017) araştırmasında, Cam tavan sendromunun yaşanmasında 3 farklı engel faktörü tespit etmiştir. Bu faktörler aile sendromu, rol model sendromu ve duygu sendromu olarak belirtmiştir.

Akyurt (2018) yapmış olduğu nicel araştırması sonucu sağlık kurumlarında çalışan kadın yöneticilerde cam tavan sendromu ve engelleri arasındaki ilişkide cam tavanın var olduğunu tespit etmiştir.

Savaşkan (2019) Kadın ve erkeğin toplum içerisindeki rollerini ele almış ve kadının öncelikleri arasında aile içindeki çocuk bakımı ve ev işleri gibi sorumlulukları olduğu ve erkeğin evin maddi ihtiyaçları gideren rolde olduğunu belirtmiştir. Kadına verilen bu rol nedeni ile iş hayatında geri pando kalmasına ve iş yaşamında kendisini ifade edebilmesi uzun yıllar aldığıı tespit etmiştir.

Utma (2019) araştırmasında, literatürdeki çalışmalardan faydalanarak cam tavan sendromunu ve engellerini açıklayarak hem kadınların kariyerlerinde sorunlar hemde yönetimde ciddi sorunların yaşandığını belirtmiştir. Cam tavan sendromunun işletme bazında değil toplumsal bir sorun olduğunu vurgulamıştır. Kadınlara yönelik bu ayrımcılığın belli bir gruba yönelik olarak değil toplumun bütününe yönelik bir sorun olduğunun önemi açıklamıştır.

Bilge ve diğerkleri (2020) Yoğun bir iş hayatı olan kadın yönetici akademisyen ve sağlık çalışanlarının iş ve aile ile ilgili düşünce ve davranışlarının incelendiği bu çalışmada, cam tavan sendromunu yaşadıkları tespit edilmiştir. İş ve aile hayatlarında arasında çatışma yaşadıkları, aile içinde belli konularda demokratik yapıya sahip oldukları halde geleneksel aile yapısının da etkin şekilde devam ettiği tespit edilmiştir.

Yiğit (2020) Cam tavan sendromunun toplumlarda dinsel, tarihsel ve kültürel değerlerle yakından ilişkili olduğu belirtilirken, ayrımcılık düzeyinin de toplumlar arasında farklılaştığını belirtmiştir. Kadınların iş hayatında yaşadıkları bir dizi engeller arasında kadınında kendi kendine engel oluşturduğunu vurgulamıştır. Buna bağlı olarak kadınların üst düzey yöneticilik kademesinden kendi istekleri ile uzak durduğunu belirtmiştir.

Güler (2020), Türkiye’de en büyük 15 bankanın üst yönetimindeki Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcısı görevindeki kadın yöneticilerin görev aldıkları bölümler, eğitim ve deneyimleri incelenerek yapılan araştırmada kadın çalışanların erkek çalışanlardan fazla olduğu bankalarda da kadın üst düzey yönetici az sayıda olduğu, kadın üst yöneticilerin kamu bankalarında hiç olmadığı ve üst yönetimde görev yapan kadın yöneticilerin sorumlu oldukları alanlar çoğunlukla Hazine, Kurumsal Bankacılık ve İnsan Kaynakları olduğu tespit edilmiştir (Güler, 2020).

Kirişçi ve Can (2020), Türkiye’deki eğitim sektöründe bulunan yönetici kadrolarındaki kadın oranının azlığının nedenlerinde cam tavan sendromunun varlığı olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuç olarak cam tavanın var olduğu ancak kadınların kendi istekleri ile yönetici olmayı istememeleri sonucuna varmış ve nedeninin rol çatışması ve yetersizlik hissinin ön planda olduğunu belirtmiştir.

Tütüncü ve Zengin (2020) E7 ülkelerinde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. E7 ülkelerinde kadın istihdamı ve ekonomik büyümenin beraber ilerlediği ve arttığı görülmüştür. Ülkelerin kadın istihdamında artırıcı politikalar uygulamalarının gerekli olduğunu ve böylece ekonomik ve sosyal alanda olumlu gelişmeler olacağını belirtmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada; araştırma ve yayın etiğine uyularak Balıkesir ilinin Bandırma ilçesinde bulunan farklı sektör ve alanda çalışan kadınların iş hayatlarında karşılaştıkları cam tavan sendromu algılarının demografik değişkenlere göre değişimi araştırılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, 2020 yılının Kasım ayında Balıkesir ilinin Bandırma İlçesindeki kamu sektöründe faaliyet gösteren 4 eğitim kurumu ile özel sektörde 5 farklı alanda faaliyet gösteren firmaların 650 kadın çalışanlarından oluşmaktadır. Gürbüz ve Şahin (2016)’nin araştırmacılara yol gösterici olması için hazırlanan asgari örneklem büyüklükleri tablosuna göre 2000 kişi evren büyüklüğüne 322 kişi örneklem %95 oranında güvenilirlik düzeyini göstermektedir. Bu referans ile araştırmanın örnekleme ise basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle 330 kişi seçilmiştir. 327 kişi tarafından anket başarılı bir şekilde doldurulmuştur. 2 kişiden dönüş alınamadığı için ve 1 kişide anketi hatalı doldurduğu tespit edildiği için değerlendirilmeye alınmamışlardır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada kadın çalışanların kariyerlerindeki yükselmelerini engelleyen cam tavan sendromunu belirlemek amaçlı olduğu için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Ana değişkenler arasındaki ilişki durumunu tespit edebilmek için ilişkisel tarama modeline başvurulur (Karasar, 1994). Cam Tavan Sendromunun demografik değişkenlere göre farklılıklarını belirlemek için T-Test ile anova tesleri uygulanmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın kapsam ve ana amacına uygun olarak cam tavan sendromunun demografik değişkenler ile arasındaki farklılıkları belirlemek için H1:Yaş, H2: Medeni durum, H3: Eğitim durumu ve H4: Pozisyon (Statü) lerine göre hipotezler kurulmuştur.

H1: Kadın çalışanların cam tavan sendromu algısı yaş düzeylerine göre farklılaşmaktadır.

H2: Kadın çalışanların cam tavan sendromu algısı medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H3: Kadın çalışanların cam tavan sendromu algısı eğitim düzeylerine göre farklılaşmaktadır.

H4: Kadın çalışanların cam tavan sendromu algısı statülerine göre farklılaşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Çalışma kapsamında kurulan hipotezlerin test edilebilmesi amacıyla veriler anket yardımıyla toplanmıştır. Anketler, günümüzde mevcut olan covid19 salgının pandemi süreci sebebiyle online yapılmıştır. 3 bölümden oluşan anketin ilk bölümü demografik bilgileri ölçmeye yarayan 9 sorudan oluşmaktadır. 2. Bölümde cam tavan sendromun kariyer engellerini ölçmeye yarayan 12 soru bulunmaktadır. Çalışma için kullanılan ankette toplam 21 soru bulunmaktadır.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Anketin 1.bölümünde bulunan demografik bilgiler ölçeği Sarıoğlu'nun YLT (2018) İST. alıntılanmıştır. Anketin 2.bölümünde cam tavan sendromu ölçeği Özücü ve diğerlerinin 2007 yılında yapmış oldukları "Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği" çalışmalarından alıntılanmıştır. Araştırmanın 2. Bölümü 5'li Likert ölçeğine göre ölçüm yapılmıştır. (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Ortadayım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum).

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Katılımcıların tamamı (%100) kadınlardan oluşmaktadır.

Medeni duruma göre; çoğunluğu %78,9 oran ile evli olup, %21,1 kişi bekar dır.

Çocuk sayısına göre; en yüksek oran %37,6 2 çocuk annesi, %34,3 oranı 1 çocuk sahibi, %22,3 oranı çocuk sahibi olmayan, %5,8 i de 3 çocuk ve üzeri kadınlardan oluşmaktadır.

Yaş durumuna göre; çoğunluğu %42,2 ile 36-45 yaş aralığındadır, %37,3 oranla 26-35 yaş aralığındaki kadınlar takip etmektedir. %12,2 oranla 46 ve üzeri yaş grubu yer alırken, %8,3 ü de 25 ve altı yaş grubunu oluşturmaktadır.

Eğitim Durumuna göre; çoğunluğu %53,8 oran ile üniversite mezunu, %21,7 oranla lise mezunu, %15 i ise yüksekokul mezunu, %8,9 oranla yüksek lisans yer almakta ve %0,6 oranı da doktora mezunudur.

Çalışılan kurumun sahiplik türüne göre; %56,9 kamu sektörü, %43,1 özel sektördür.

Çalışılan Şirketteki/Kurumdaki Pozisyon durumuna göre; %82 oran Çalışan/Personel, %14,1 orta düzey yönetici, Üst düzey yönetimde çalışan kadın oranı ise en düşük oran ile %4 tür.

Tablo 1. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

	Cronbach Alfa	Öge Sayısı
Cam Tavan Sendromu	0,734	12

Cam tavan sendromunun çalışan kadınlar üzerindeki etkisi ve engellerini ölçmeye yönelik ölçeğin verilerinin Cronbach's Alpha oranı 0,734 ile 0,70 in üzerinde olup verilerin güvenilirliği kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Cam Tavan Sendromu ölçeğinin, Norminallik Değeri, Aritmetik Ortalaması ve Standart Sapması

	Toplam	Min.	Maks.	Aritmetik Ort.	Standart Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Değer	Standart Hata	Değer	Standart Hata
Cam Tavan Sendromu	327	2,25	5	3,7319	0,51132	0,132	0,135	0,087	0,269

Çarpıklık-Basıklık; Tabachnick ve Fidell'in belirtmiş olduğu -1,5 ve +1,5 değerleri arasında olduğunda normal dağılım olduğu belirtilmektedir. Basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ve +1,5 arasında olduğu için veriler normal dağılım göstermektedir. Cam Tavan Sendromunun aritmetik ortalaması 3,7319 dur.

Tablo 3. Cam Tavan Sendromunda Demografik değişkenlere göre farklılık testi

		Kişi Sayısı (N)	Ortalama	Standart Hata	P
Yaş	25 ve altı	27	4,1574	,55726	,000
	26-35 arası	122	3,7773	,47280	
	36-45 arası	138	3,6208	,48842	
	46 ve üzeri	40	3,6896	,51921	
Medeni Durum	Evli	258	3,6767	,50343	,694
	Bekar	69	3,9384	,49065	
Eğitim Durumu	lise	71	3,6901	,51547	0,082
	yüksekokul	49	3,8571	,49036	
	üniversite	176	3,7306	,52438	
	yüksek lisans	29	3,6839	,39615	
	doktora	2	2,9583	,64818	
Pozisyon	çalışan/personel	268	3,7002	,50214	0,057
	orta düzey yönetici	46	3,8714	,51331	
	üst düzey yönetici	13	3,8910	,61650	

ANOVA testi sonucunda ve medeni durum, eğitim durumu ve pozisyon, cam tavan sendromu puanları ($p>0,05$) olduğundan anlamlı fark ortaya koymamaktadır.

ANOVA testi sonucunda yaş aralığı, cam tavan sendromu puanları ($p=0,000$) olduğu için kurulan hipotez kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde cam tavan sendromu bugün halen dünyada birçok ülkede devam ettiği gibi Türkiye’de de devam ettiği görülmektedir. Çalışmamız kapsamında Balıkesir İlinin Bandırma ilçesinde kamu ve özelde farklı sektör ve pozisyonlarda çalışan kadınlara uyguladığımız anket ile elde ettiğimiz verilerin sonuçlarına göre H2, H3, H4 hipotezlerimiz red olmuştur. H1 Hipotezimize göre cam tavan sendromu yaş aralığına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Yaş aralığı büyüdükçe cam tavan sendromu algısı azalmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden biri yaş artıka edinilen tecrübe ve birikimleri sayesinde engelleri aşmak mümkün olmaktadır. Buradan hareketle daha önce edinilen tecrübe ve deneyimler paylaşarak erken yaşlardan itibaren farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları düşünüldüğünde kadınların cam tavan engellerini aşabilmeleri için devletlere ve örgütlere düşen görevler haricinde kadınlarında kendi kişisel gelişim ve eğitimlerine önem vermeleri gerekmektedir. Kadınların cam tavan engellerini aşmak için en başta istekli olmaları gerekmekte ve bunun için mücadeleye devam etmeleri gerekir. Bu nedenle de cam tavan sendromu ile ilgili çalışmaların devam etmesi gerektiği açık gerçeğimizdir.

KAYNAKÇA

Baxter, J. and Wright, E. O. (2000). “The Glass Ceiling Hypothesis: A Comparative Study of the United States, Sweden, and Australia”, *Gender and Society*, V: 14, N: 2, p. 275–294.

Bilge, Y., Karabela, Ş. N., Yaşar, K. K., Kanık, E. A., & Ertaş, E. (2020). Kadın Yönetici Akademisyen ve Kadın Sağlık Çalışanlarının İş ve Aile Roller ile İlgili Düşünce ve Tutumlarının İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23(2), 333-350.

Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S. and Vanneman, R. (2001). “The Glass Ceiling Effect”, *Social Forces*, V: 80, N: 2, p. 655-682.

Güler, H. N., Bankacılık Üst Yönetimlerinde Kadın Yöneticilerin Yeri ve Profil Analizi, *Journal of Original Studies*, Cilt / Volume:1, Sayı / Issue:2, 2020 pp. 129-140.

Kirişçi, G., & Niyazi, Can (2020). Eğitim Yöneticilerinin Cam Tavan Sendromuna İlişkin Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 618-636.

Lockwood, N. (2004). The glass ceiling: Domestic and international perspectives (pp. 1-10). *Society for Human Resource Management*.

Örücü, E., & Akgül, G. (2019). Örgütlerde Cam Tavan Sendromunun Örgütsel Güven Üzerine Etkisi: Lojistik Hizmet Sağlayıcılarına Yönelik Bir Araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 183-201.

Pai, K., & Vaidya, S. (2009). Glass ceiling: role of women in the corporate world. Competitiveness review: *An international business journal*.

Sağır, M. Cam Tavan Sendromunun Bankacılık Sektöründe Çalışan Kadınlarda İşten Ayrılma Niyetine Etkileri., *Strategic Public Management Journal*, 6(11), 91-102.

Savaşkan, E. (2019). Kadın Yöneticiler Açısından Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-23.

Smith, P., Crittenden, N., & Caputi, P. (2012). Measuring women's beliefs about glass ceilings: development of the Career Pathways Survey. *Gender in Management: An International Journal*.

Sposito, C. A. (2013). Carrier Barriers for Women Executives and The Glass Ceiling Syndrome: The Case Study Comparison Between French and Turkish Women Executives. *Social and Behavioral Sciences*, 75, 488-497.

Tahtalıoğlu, H. (2016). Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Cam Tavan Sendromunun Kadınlar Üzerindeki Etkileri. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 89-105.

Tuncay, Ö., & Kaloğlu, N. Banka Çalışanlarının Cam Tavan Sendromuna İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 17-30.

Tütüncü, Ö. Ü. A., & Zengin, H. (2020). E7 Ülkelerinde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *International Journal of Management Economics & Business*, 16(1), 1-16.

Utma, S. (2019). Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 11(1), 44-58.

Yavuz, E., & Uzun, A. (2019). Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Cam Tavan Kavramı ile İlgili Çalışmaların İncelenmesi ve Yorumlanması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 697-718.

Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö., & Yıldız, H. (2016). Cam uçurum: Kadın yöneticiler cam tavanı ne zaman aşar?. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1119-1146.

Yiğit, S. Erkek Egemenliğinde Olan İşlerde Kadınların İşgücüne Katılımları Bağlamında Cam Tavan Sorunu. *Kesit Akademi Dergisi*, (22), 358-367.

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI**2008 GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND REFLECTIONS ON TURKEY****Mesut YÜCESAN**

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lapseki Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ÇANAKKALE

Özet

Günümüzde ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyon derecesi hiç olmadığı kadar yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu nedenle herhangi bir ülkede yaşanan iktisadi bunalımlar diğer ülkeler tarafından da hissedilmektedir. Özellikle de küresel ekonomik sistem içerisinde dış ticaret hacmi olarak büyük paylara sahip olan ABD ve Çin gibi ülkelerdeki yaşanan sorunlar küresel bir problem haline dönüşmektedir. Bu durumun en yakın ve net örneklerinden birisi 2008 Küresel Finans Krizidir. 2007 yılının ortalarından itibaren ABD konut piyasalarında kendisini hissettirmeye başlayan ve 2008 yılında Lehman Brothers'ın iflası ile resmen başlayan finans krizi başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünya ülkeleri tarafından hissedilen küresel bir finans krizi haline gelmiştir. Türkiye ekonomisi de 2008 Küresel Finans Krizinin yarattığı olumsuzluklardan dış ticaret ve yabancı sermaye akımları kanalları ile negatif etkilenmiştir. Bu çalışmada söz konusu krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Gerek dış ticaret verileri gerekse de yabancı sermaye hareketliliğine ait göstergeler ABD ve Çin arasında başlayan daha sonra diğer ülkelerinde katıldığı Küresel Ticaret Savaşlarından da olumsuz etkilenmiştir. Son olarak Covid-19 salgını nedeni ile iktisadi ve toplumsal hayatın neredeyse durma noktasına gelmesi de benzer şekilde söz konusu göstergeleri olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle 2008 Küresel Finans Krizinin yarattığı etkilerin bağımsız şekilde ele alınabilmesi için dış ticaret ve yabancı sermaye hareketlerine ait veriler 2007-2019 yılları arasında sınırlandırılmıştır. Söz konusu zaman aralığında özellikle Avrupa ülkelerinde yaşanan daralma nedeni ile Türkiye ekonomisine gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ciddi şekilde azaldığı dış ticaret verilerinin ise krizin başlangıç yıllarında azalma gösterdiği ancak kısa sürede kriz öncesi dönem büyüklüklerine ulaştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Finans Krizi, Dış Ticaret, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Abstract

Today, the degree of economic integration between countries has reached higher levels than ever before. For this reason, economic crises in any country are also felt by other countries. Especially the problems experienced in countries such as the USA and China, which have large shares in the global economic system in terms of foreign trade volume, turn into a global problem. One of the closest and clearest examples of this situation is the 2008 Global Financial Crisis. The financial crisis, which started to make itself felt in the US housing markets since mid-2007 and officially started with the bankruptcy of Lehman Brothers in 2008, has become a global financial crisis felt by all countries of the World.

Turkey's economy was influenced by foreign trade and foreign capital flows channels of the negative impact of the 2008 Global Financial Crisis. In this study, the effects of the crisis on the question of Turkey's economy is examined. Both foreign trade data and indicators of foreign capital mobility were adversely affected by the Global Trade Wars that started between the USA and China. Finally, the fact that economic and social life came to a standstill due to the Covid-19 outbreak, similarly, negatively affected these indicators. For this reason, data on foreign trade and foreign capital movements were limited between 2007 and 2015 in order to handle the effects of the 2008 Global Financial Crisis independently. In periods of time, especially in severely reduced their foreign direct investment coming into Turkey's economy due to recession in European countries. On the other hand, it is seen that foreign trade data decreased in the beginning years of the crisis but reached the pre-crisis period sizes in a short time.

Keywords: Global Financial Crisis, Foreign Trade, Foreign Capital.

GİRİŞ

Küresel ekonomik sistemin lideri olarak kabul edilen ABD’de başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve 2008 Küresel Finans Krizi olarak isimlendirilen krizin temelleri yine ABD ekonomisinde ve 2000’li yılların başlarında atılmıştır. Türkçe olarak “Eşik Altı Krediler” olarak isimlendirilen (Polat, 2020). Söz konusu durgunluk döneminde yeniden ekonomik canlanmayı sağlamak için ABD ekonomisinde faiz düzeyi 2004 yılına kadar %1 gibi oldukça düşük bir seviyede tutulmuştur. Bu düşük faiz düzeyi konut kredilerinde uygulana faiz oranlarını da etkilemiş ve düşük gelir grubunda bulunan ABD vatandaşlarının konut taleplerinde bir artış meydana gelmiştir. ABD’de konut kredilerinde 2000’li yılların başında düşük seviyede faiz uygulanırken, ilerleyen dönemde faiz oranlarının %8 seviyelerinin üstüne çıkması ve buna bağlı olarak da düşük gelir grubundaki insanların kullanmış oldukları konut kredilerini geriye ödemede sorunlar yaşaması ABD Mortgage Piyasasında büyük çaplı bir kredi krizine neden olmuştur (Fidan ve Fırat, 2020). Bir mortgage krizi olarak başlamasına rağmen ilerleyen dönemde krizin likitide ve borç krizlerine neden olduğu görülmektedir (Uçan ve Çebe: 2018). 2008 Küresel krizin kapitalist sistemin yaşadığı en büyük kriz olan 1929 krizi ile karşılaştırılacak kadar büyük boyutlara ulaştığını ve birçok düşünür tarafından büyük dünya bunalımına yakın etkiler yarattığı ifade edilmektedir. Ancak 2008 Krizi yaklaşık 13 milyon kişinin işsiz kaldığı ve milli gelir seviyesinin üçte iki oranında azalma yaşadığı 1929 krizinin yarattığı etkilere kıyasla çok daha az ve kısa sürdüğü görülmektedir (Öztürk ve Gövdere, 2010). Ayrıca Küresel Ekonomik Krizin etkileri kendisini küresel büyüme rakamları üzerinde de göstermiştir. Dünya ekonomisi 2006 yılında %5,1 oranında büyürken bu oran 2008 yılında %3 seviyelerine kadar gerilemiştir (Yıldırım, 2010: 49).

Geride bıraktığımız son 15 yıl içerisinde küresel ekonomik sistem 2008 Küresel Finans Krizi ve ABD ile Çin arasında başlayan Küresel Ticaret Savaşları gibi iki büyük bunalımı geride bırakmıştır. 2008 Küresel Finans Krizi ABD ekonomisinde başlayarak önce Avrupa ülkelerinde borç krizlerine yol açmış daha sonra da dünya genelinde bir ekonomik daralmanın yaşanmasına neden olmuştur. Benzer şekilde Küresel Ticaret Savaşları da ABD ve Çin arasında başlamış ancak diğer dünya ülkelerinin de korumacı dış ticaret politikalarını

uygulamaya başlaması ile küresel bir kriz haline dönüşmüştür. Tüm bunlara ek olarak son yaşanan Covid-19 Pandemisi nedeni ile yaşanan iktisadi bunalım ile düşünüldüğünde küresel ekonomik sistem 12 yıllık süreç içerisinde üç büyük bunalım yaşamıştır. Bu nedenle 2008 küresel finans krizinin etkilerinin diğer bunalımlardan bağımsız şekilde ele alınabilmesi için çalışmada kullanılan veriler iki ayrı grupta ele alınacaktır. 2008 krizi sonrası 2013 yılına kadar olan ve görece küresel finans krizinin etkilerinin daha net hissedildiği dönem ve 2013 sonrası Ticaret Savaşları ve son olarak Covid-19 salgınının yarattığı olumsuzlukları içeren 2013-2020 dönemi olarak sınıflandırmak yararlı olacaktır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Türkiye ekonomisi, 2007 yılında A.B.D gayrimenkul piyasalarında Lehman Brothers'ın iflası ile başlayan ve başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere diğer dünya ülkelerinin de etkilendiği küresel finans krizinin yarattığı olumsuzlukları hissetmiştir. Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkiler oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Bilindiği gibi Türkiye Avrupa Birliği adaylık sürecinde bulunan bir ülkedir ve Avrupa Birliğindeki tüm olumlu ya da olumsuz gelişmelerden etkilenmesi de kaçınılmazdır (Yücesan, 2019: 149). Ayrıca Türkiye ekonomisinde gerek dış ticaret gerekse de yabancı yatırımlar açısından Avrupa Birliği ülkelerinin sahip olduğu ağırlık göz ardı edilemeyecek kadar büyük boyutlardadır. 2008 Küresel Finans Krizinin öncelikle Avrupa Ülkelerinde hissedildiği ve daha sonra diğer dünya ülkelerini etkilediği kabul edildiği için Türkiye ekonomisinde Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ekonomik ilişkileri krizin etkilerinin açıkça görülebilmesi açısından önem arz etmektedir. Genel hatları ile ele alınacak olur ise, yaşanan küresel krizin Türkiye ekonomisini etkilediği iki ana yol vardır. Bunlar dış ticaret kanalı ve yatırımlar kanalı olarak özetlenebilir. Aşağıdaki Tablo1, Tablo 2 ve Tablo 3'te Türkiye ekonomisine ilişkin ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı sermaye girişlerinde yaşanan değişimler ve söz konusu veriler içerisinde Avrupa Birliği ülkelerinin ağırlıkları özetlenmektedir.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi İhracat Verileri (2007-2020)

YILLAR	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam ihracat	107.272	132.027	102.143	113.883	134.907	152.469	161.481
AB(27) İHRACAT	60.399	63.390	47.013	52.685	62.347	59.202	58.238
YILLAR	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TOPLAM İHRACAT	166.506	150.981	149.246	164.495	177.169	180.835	166 669
AB(27) İHRACAT	62.140	56.478	59.981	67.987	77.429	76.726	70.30

Kaynak: www.tuik.gov.tr dış ticaret istatistikleri

Yukarıdaki tablo 1' de görülebileceği gibi Türkiye ihracatının 2007 yılında %56'sı Avrupa Birliği ülkelere gerçekleştirilmiştir. Dolayısı ile Avrupa Birliği genelinde yaşanan borç krizlerinin ve kötümser beklentilerin Avrupa Birliği ülkelere gerçekleştirdiğimiz ihracat rakamlarını olumsuz etkilediği sonucunu çıkarabiliriz. Türkiye'nin ihracatının 2007 yılında toplam 107 milyar dolardan 2012 yılı sonunda 152 milyar dolara ulaşmasına rağmen

Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirilen ihracatın 2007 yılında 60 milyar dolar iken 2012 yılında 59 milyar dolara inmesi, Türkiye'nin yeni ihracat pazarları arayışı ve bu arayışlarının göreceli olarak başarılı olduğu sonucunu göstermektedir. Küresel ticaret savaşlarının etkileri ise 2015 ve 2016 yıllarında toplam ihracat verilerinde bir azalma olarak açıkça görülmektedir. Covid-19 salgını nedeni ile yaşanan toplumsal ve iktisadi bunalımın sonucu olarak Türkiye ihracatı 180 Milyar dolardan 166 Milyar dolar seviyelerine gerilemiştir.

Dış ticaret kanalının diğer bir ayağı da ithalat mekanizmasıdır. Türkiye ekonomisinde ihracatın gerçekleştirilebilmesi için bazı ara malların ülke dışından ithali kaçınılmazdır. Daha basit bir ifade ile Türkiye ekonomisinde ihracatın ithalata bağımlılığı oldukça yüksek düzeydedir. Türkiye Ekonomisinde 2007 yılından 2013 yılına kadar gerçekleştirilen toplam ithalat verileri aşağıdaki tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Türkiye Ekonomisi İthalat Verileri (2007-2020)

YILLAR	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
TOPLAM İTHALAT	170.063	201.964	140.928	185.544	240.842	236.545	260.822
AB(27) İTHALAT	68.395	74.408	56.509	72.180	91.128	87.448	90.268
YILLAR	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
TOPLAM İTHALAT	251.142	213.619	202.189	238.715	231.152	210.345	219.509
AB(27) İTHALAT	87.132	76.794	75.267	81.971	77.051	67.913	73.337

Kaynak: www.tuik.gov.tr dış ticaret istatistikleri.

Yukarıdaki tablo 2'de görüldüğü gibi 2007 yılında Türkiye ekonomisinin toplam ithalatının %40 'ı Avrupa Birliği ülkelerinden gerçekleştirilmiştir. Bu oran 2012 yılında %36 ya gerilemiştir. Ayrıca toplam ithalat büyüklüklerine bakıldığında 2007 yılından 2012 yılına yaklaşık 66 milyar dolarlık bir artış olmasına rağmen, ithalattaki bu artışın Avrupa Birliği ülkelerinin dışında sağlanması dikkat çekicidir. Özetle, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki güçlü dış ticaret ilişkisi dış ticaret kanalı ile Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Özellikle ihracat rakamlarında olduğu gibi ithalat verilerinde de 2015 ve 2016 yıllarında ciddi bir azalış görülmektedir. 260 milyar dolar seviyesindeki toplam ithalat rakamlarının yaklaşık 60 milyar dolar azalarak 200 milyar dolar seviyelerine gerilediği görülmektedir. Son olarak Covid-19 salgını sonunda toplam ithalat rakamlarının 219 milyar dolar düzeyinde olduğu görülmektedir.

Küresel finans krizinin Türkiye ekonomisini etkilediği diğer bir kanal ise yatırım kanalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin tamamında olduğu gibi Türkiye ekonomisinin de tasarruf düzeyi düşüktür ve kalkınma çabaları için dış kaynaklara bağımlı durumdadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin temel problemlerinden birisi literatürde fakirliğin kısır döngüsü olarak isimlendirilen durumdur. Özellikle gelişmekte olan ülkelere milli gelir seviyesi düşük olduğu için kişi başına düşen milli gelir ve tasarruf düzeyleri de düşük gerçekleşmektedir. Tasarrufların düşük olması için ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için hayata geçirilmesi gereken yatırımların gerçekleştirilememesine neden olmaktadır. Bu kısır döngünün ortadan kaldırılabilmesi için ülkelerin dış kaynaklardan yararlanması gerekmektedir. Bu açıdan

bakıldığında Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yabancı yatırım girişleri önem kazanmaktadır. Tablo 3'te Türkiye'ye gelen Uluslararası doğrudan yatırımların toplamı ve doğrudan yatırım toplamı içerisinde Avrupa Birliği ülkelerinin payı gösterilmiştir.

Tablo 3: Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012	2008-2012
TOPLAM	14.747	6.252	6.238	16.055	9.968	53.260
AB (27)	11.367	5.234	4.920	12.549	7.722	41.792
AB %	%77,1	%83,7	%80	%77,5	%78,5	%78,5

Kaynak: Uluslararası Yatırımcılar Derneği YASED "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu", Şubat 2013.

2008 Küresel Finans Krizi dünya genelinde yabancı sermaye akımlarının azalmasına neden olmuştur (Karabıyık ve Anbar, 2010: 57). Bu azalmanın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri özellikle Avrupa Birliği ülkeleri üzerinden hissedilmiştir. Tablo 3'ten de görülebildiği gibi 2008-2012 döneminde Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin %78'i Avrupa Birliği ülkeleri kaynaklıdır. Bu yüksek oran Avrupa Birliği ülkeleri tarafından kaynaklanan ve 2008 yılında Türkiye'ye giriş yapan 11 milyar dolarlık tutarın 2012 yılında 7 milyar dolara düşmesine rağmen önemini korumaktadır. Doğrudan yabancı yatırım kanalı ile küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisini olumsuz etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Birçok iktisat düşünürü tarafından 1929 Büyük Bunalım sonrasında yaşanan en büyük küresel ekonomik krizi olarak nitelendirilen 2008 Küresel Finans Krizinin etkileri başta Avrupa Ülkeleri olmak üzere birçok dünya ülkesini olumsuz şekilde etkilemiştir (Kaderli ve Küçükkaya, 2012: 88). Avrupa ülkelerinde Yunanistan ekonomisi ile başlayarak diğer üye ülkelere sıçrayan borç krizleri Türkiye ekonomisini de açıkça etkilemiştir. Çünkü Türkiye ekonomisinin dış dünya ile ilişkilerinde Avrupa Birliği ülkelerinin ağırlığı oldukça büyük boyutlardadır. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkiler çok uzun bir tarihe sahiptir. Dolayısı ile Avrupa Birliği ülkelerinin yaşadıkları ekonomik sorunlar, Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemektedir. Bu etkileşim temel de iki ana yolla gerçekleşmektedir. Bunlar; dış ticaret ve yabancı sermaye akımları kanallarıdır. Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı Avrupa Birliği ülkeleridir. Avrupa Birliğindeki olumsuz tablo Türkiye ihracatını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların da çok büyük bir kısmı Avrupa Birliği Ülkeleri kaynaklıdır. Bu nedenle yaşanan ekonomik krizler yurt dışından gelen yatırımları da azaltarak Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle 2008 Küresel Krizini izleyen yıllarda gerçekleştirilen ihracat ve ithalat tutarlarının azaldığı görülmektedir. Türkiye ekonomisine gelen doğrudan yabancı yatırımların 2008-2012 yılları arasında yaklaşık %78'i Avrupa ülkelerinden sağlanmaktadır. Kriz sonrası dönemde Avrupa ülkelerinden gelen doğrudan yabancı yatırımlarda bir azalma açıkça görülmektedir. Hem dış ticaret kanalı hem de gelen doğrudan yabancı yatırımlar kanalı ile başta Avrupa ülkeleri ile olan dış ekonomik ilişkiler nedeni ile Türkiye ekonomisinin 2008 Küresel Finans Krizinden olumsuz etkilendiği ortadadır. Ancak Türkiye ekonomisi kriz sonrası dönemde

hızla toparlanarak özellikle Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyasladığımız da Türkiye ekonomisinin mevcut krizi çok daha az bir hasarla atlatmış olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Fidan, A. ve Fırat E. (2020), 2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkisi: BRIC Ülkeleri- Türkiye Karşılaştırması, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 20 / Sayı: 39.

Kaderli, Y ve Küçükçaya, H. (2012), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 12, ss: 85-96.

Karabıyık, L ve Anbar, A. (2010), Küresel Ekonomik Krizin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:46, ss: 44-58.

Polat, A. M. (2018), Küresel Finans Krizinin Nedenleri, Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 2/1. ss. 177-195.

Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010), Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı:1 ss. 377-397.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret Göstergeleri, Erişim Tarihi: 03.02.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>

Uçan, O. ve Çebe, G. N. (2018). “2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(3), ss. 6-17.

Uluslararası Yatırımcılar Derneği YASED “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, Şubat 2013.

Yıldırım, S. (2010), KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 12, Sayı 18: pp. 47-55.

Yücesan, M. (2020), Ulusal ve Uluslararası Boyutta Ekonomik Kalkınma Sorunlarına Yönelik İncelemeler, Şenol Öztürk (Ed), Avrupa Borç Krizi ve Çözüm Arayışları Üzerine Bir İnceleme, Bölüm 6, ss: 141-177.

TESTING THE NEUTRALITY OF MONEY HYPOTHESIS FOR TURKISH ECONOMY

Asst. Prof. Musa ATGÜR

Balıkesir University, Department of International Trade and Logistics, Balıkesir, Turkey

Abstract

The Neutrality of Money Hypothesis argues that changes in money supply affect nominal variables, whereas they don't affect real variables. The study aims to examine the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in Turkish economy for the period 2006:QI-2020:QIII. In the study, it was used variables narrow-defined money supply and broad-defined money supply variables with real GDP variable, Johansen Cointegration Test and Gregory-Hansen Structural Break Cointegration Test methods were applied. Econometric results show the Neutrality of Money Hypothesis is invalid in Turkey. In this context, it is concluded that monetary developments have an effect on real GDP. Therefore, such a result should be taken into account in monetary policy applications.

Keywords: The Neutrality of Money Hypothesis, Turkish Economy.

INTRODUCTION

Societies have assigned different roles to Money beyond being a tool of change throughout the history. Money has also undertaken functions at the same time as a means of accumulating value and lending besides being a tool for the exchange of goods. Today, it is an important tool in terms of economic policy and developments in amount of money have different effects on economic indicators. In this respect, it is necessary to examine the effect of monetary events on real events.

Monetary developments affect economic activity in different ways. Increases and/or decreases in money supply directly affect real variables such as aggregate supply, aggregate demand, employment, GDP and purchasing power, as well as nominal variables such as prices, wages and exchange rate.

The Neutrality of Money Hypothesis has been put forward by Classical Economic Approach and expresses situation that monetary events don't affect real economic activities. Other economic approaches that came after Classical Economic Approaches also put forward important ideas on theoretical dimensions of the Neutrality of Money Hypothesis.

There have been significant developments in monetary policy practices since 2006 the study examined in Turkish economy. In this context, inflation targeting regime has been implemented as a different monetary policy regime. The Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) has realized a significant change in its components since 2012. Financial stability objective has been added to price stability objective of the CBRT. After these developments, it started to be implemented new monetary policy instruments.

It is tried to contribute to the literature both theoretically and econometrically In this study, in which the validity of the Neutrality of Money Hypothesis is examined in Turkey. In this context, What are the theoretical aspects of the Neutrality of Money Hypothesis? The Neutrality of Money Hypothesis valid in Turkey? Answers to questions are sought. In this

regard, firstly, it will be examined the theoretical dimensions of the Neutrality of Money Hypothesis and the studies on Turkey and other countries in literature. In second part, econometric application will be done using the quarterly data for the period 2006:Q1-2020:Q3 to investigate the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in Turkey. Finally, obtained the findings will be evaluated.

THEORETICAL FRAMEWORK AND LITERATURE

In this section, theoretical approaches and studies for other countries and Turkey are examined on the neutrality of money hypothesis. It is being discussed the effects of money on economic and financial events by economic flows. Classical and Neoclassical Economics approach attributes to money the role of a instrument that enables goods to change hands and states that money doesn't have any effect on real events. Accordingly, money doesn't have an impact on economic activities and causes price increases.

Classical Economic Approach argues that the economy will come to equilibrium at full employment level due to flexibility of prices and wages, and states that real variables are related to labor market and goods market. Accordingly, nominal wages and prices levels are determined by monetary variables. Developments in real sector affect monetary events. On the other hand, monetary events don't affect real sector. This situation is called "The Neutrality of Money" in Classical Economic Approach (Oğuz, 2020: 166).

Basic classical macroeconomic theory states that it has no effect on real economic variables of permanent changes in nominal variables in long-run. The long-run neutrality proposition states that it has long-run consequences on real output level a permanent change in money stock. Other classical hypotheses state it doesn't have a long-run effect on unemployment or real interest rates of a permanent change in inflation rate (King and Watson, 1997: 69).

On the other hand, Keynesian Approach explains the relationship between money and economic activities over the interest rate. In this context, the change in money supply changes money market interest rates and the change in interest rates has an impact on investments. The relationship between production and interest rate is explained through IS-LM Model in Keynesian Approach. According to IS-LM Model, interest rate increase decreases total demand and production level when income level is stable (Cengiz, 2008: 116-117).

Monetarist Approach always sees inflation as a monetary phenomenon and points out that monetary policies are effective on economic activities. Monetarists argue that if increases in money supply are greater than the rate of increase in national income, this will cause an increase in general level of prices. Monetarists base their explanations about money on Modern Quantity Theory and accordingly state that the rate of increase in money supply should be equal to the rate of increase in national income.

Important findings have been obtained from studies on the validity of the Neutrality of Money Hypothesis. Among these studies, Wallace (2005) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in Guatemala during the period 1950-2001. The variables of real gross domestic product (GDP), real GDP per capita, narrow-defined money supply (M1) and broad-defined money supply (M2) are determined for the econometric model of the study.

The results of the study in which Fisher-Seater test was applied reveal that the Neutrality of Money Hypothesis is partially valid.

Tawadros (2007) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in the Middle East countries including Egypt, Jordan and Morocco for the period 1972-2002. Seasonal cointegration test was used in the study in which money supply, price level and real output variables were determined for the econometric model the findings show that the Neutrality of Money Hypothesis is valid in the Middle Eastern countries studied.

Arintoko and Kadarwati (2009) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in Indonesian economy for the period 1970-2007. The variables are determined narrow-defined money supply (M1), broad-defined money supply, and real GDP for econometric model of the study. The results of the study in which Johansen cointegration and Granger causality test methods are applied show that the Neutrality of Money Hypothesis is invalid in long-run for the specified period in Indonesia.

Ekomie (2013) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in Central African Monetary and Economic Union countries (Cameroon, Central African Republic, Chad, Congo and Gabon) for the period 1970-2008. Production at fixed prices and broad-defined money supply (M2) variables are determined for the econometric model and Johansen Cointegration Test method is used. Obtained the findings show that the Neutrality of Money Hypothesis is valid in long-run in Central African countries.

Osuji and Okorafor (2013) examined the Neutrality of Money Hypothesis in Nigeria during the period 1972-2010. GDP, total money supply and public expenditure variables were determined for the econometric model of the study and Johansen Cointegration Test, Error Correction (ECM) Model and Granger Causality test methods were applied. obtained the results indicate that the money supply affects GDP negatively.

Issaoui et al. (2015) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in the United States of America (USA), Morocco and Gabon during the period 1960-2011. Structural Vector Autoregressive (SVAR) Model and Structural Vector Error Correction (SVEC) Model methods were applied in the study and the findings show that the Neutrality of Money Hypothesis is invalid in specified countries.

Tuçcu (2015) has examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis using the Hatemi-J Cointegration Test method in Turkey for the period 1960-2012. The variables were deretmined as broad-defined money supply (M2) and real GDP for the econometric modeling. The findings indicate that an invalid of the Neutrality of Money Hypothesis in Turkish economy.

Büyüklgaz (2016) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in the Middle East countries between 1980-2015 using the panel cointegration test method. Broad-defined money supply (M2) and GDP variables were determined for econometric modeling and the findings of the study show that the Neutrality of Money Hypothesis is valid in specified countries.

Moreira et al. (2016) examined the Neutrality of Money Hypothesis in the US economy during the period 1959-2013 using the Generalized Moments (GMM) and SVAR model methods. Econometric results show that the Neutrality of Money Hypothesis is not valid in the US economy.

Sahin and Dogan (2017) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in USA for the period 1959-2016 using the Exponential Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity (EGARCH) Model and Asymmetric Dynamic Conditional Correlation (ADCC) -EGARCH Model methods. Narrow-defined money supply (M1) and industrial production variables are determined for the econometric model and the results of the study indicate that money is not neutral in short-run in USA economy in the specified period.

Bozkurt (2018) examined the validity of the Neutrality of Money Hypothesis in Turkey and Shanghai Cooperation Organization countries during the period 2000-2016. In the study, Durbin Hausman Cointegration Test and Dumitrescu-Hurlin panel causality test methods were used and for the econometric model, broad-defined money supply and GDP variables were determined. Econometric results indicate that the Neutrality of Money Hypothesis is valid in Turkey and Shanghai Cooperation Organization countries for the specified period.

Oğuz (2020) examined the validity of the neutrality hypothesis of Money in Turkey for the period 2006-2016. Johansen and Gregory-Hansen Cointegration Test methods were used in the study, broad-defined money supply (M2) and real GDP variables are determined for the econometric model. The results show that the Neutrality of Money Hypothesis is invalid in Turkey during the specified period.

ECONOMETRIC METHODOLOGY

Firstly, stationarity analysis of the series is done. It is performed using Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test method of stationary analysis of the series. According to a certain significance level, the basic hypothesis that "the series is not stationary, it contains a unit root" is tested in unit root test. If test statistics values are greater than critical values as absolute value, basic hypothesis expressed as "the series is not stationary, it contains unit root" should be rejected. Time series generally don't result as stationary according to level values. In such a case, unit root test is performed again based on the first difference values of the series. When the series are stationary, they show distribution around their mean.

After the ADF unit root test, Johansen cointegration test method was applied. Johansen cointegration test is the most widely used and trusted cointegration test among standard cointegration tests. The number of cointegrated vectors is decided by looking at results of Trace Statistics and the Maximum Eigenvalue Statistics in Johansen Cointegration Test based on a suitable lag value. When these two test statistics results are significant according to a certain significance level, it is decided to reject the basic hypothesis, which states that there is no long-run relationship between the variables. Accordingly, it is concluded that the number of vectors specified in alternative hypothesis is cointegrated. Therefore, it is concluded that series of variables move together in long run (Johansen, 1988; Johansen, 1991).

After Johansen Cointegration Test, Gregory-Hansen Structural Breaking Cointegration Test method was used in the study. The Gregory-Hansen Structural Breaking Cointegration Test is performed on three different models: break at intercept (C), break at trend intercept (C/T) and regime shift (C/S), and this test is based on the assumption that structural break is determined endogenous. (Gregory ve Hansen, 1996).

The Gregory-Hansen cointegration test is performed according to the models specified in following equations (1), (2) and (3). Accordingly, equation (1) shows the break at intercept (C) model (Polat, 2017: 306-307).

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \alpha^T y_{2t} + \varepsilon_t \quad t=1, \dots, n \quad (1)$$

Equation (2) shows the break at trend intercept (C/T) model.

$$y_{1t} = \mu_1 + \mu_2 \phi_{tr} + \beta_t \alpha^T y_{2t} + \varepsilon_t \quad t=1, \dots, n \quad (2)$$

Equation (3) shows the regime shift (C/S) model.

$$y_{1t} = \mu_2 \phi_{tr} + \alpha_1^T y_{2t} + \alpha_2^T y_{2t} \phi_{tr} + \varepsilon_t \quad t=1, \dots, n \quad (3)$$

Equation (1), μ_1 coefficient, before breaking constant term, μ_2 coefficient, the effect of breaking on intercept term, α_1 coefficient, before breaking slope coefficient, α_2 coefficient, after breaking slope coefficient shows the change that occurred (Polat, 2017: 306-307).

Standard cointegration tests assume that cointegrated vector doesn't change with time. On the other hand, Gregory-Hansen Structural Break Cointegration Test states that the cointegrated vector will change endogenous at break time (Tıraşoğlu ve Yıldırım, 2012: 114).

DATA SET AND ECONOMETRIC RESULTS

The variables determined for econometric application of the study and information about the series of these variables are shown in Table 1.

Table 1. The Variables and Data Set Information Determined for Econometric Application

Variable	Description	Period	Source
Y	Real GDP	2006:Q1-2020:QIII	CBRT
M1	Narrow-Defined Money Supply	2006:Q1-2020:QIII	CBRT
M2	Broad-Defined Money Supply	2006:Q1-2020:QIII	CBRT
M3	Broad-Defined Money Supply	2006:Q1-2020:QIII	CBRT

According to the series of variables and variables shown in Table 1, The data set is quarterly and the sample period covers the period 2006:Q1-2020:QIII. Time series of the specified variables are provided from Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT), Electronic Data Dissemination System (EDDS). Accordingly, the data in table 1 consists of variables and series of real GDP (Y), narrow-defined money supply (M1), broad-defined money supply (M2, M3). Firstly, since the effect of seasonality on the real GDP series is considered to be significant, this series is adjusted for seasonality with the moving average method.

Noriega (2004), Westerlund and Costantini (2009) used three different money supply definitions as variables in regression models. The regression model determined for this study is shown in equation (4). In this study, identified for Turkey and equation (4), to the regression model shown, three different money supply definitions including M1, M2 and M3 are used.

$$Ly_t = \alpha_0 + \alpha_1 LM1_t + \alpha_2 LM2_t + \alpha_3 LM3_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

In the regression model shown in Equation (4), the Ly variable shows the real GDP with logarithmic transformation. The variable LM1 shows the narrow-defined money supply that

has been logarithmically transformed, and the LM2 and LM3 variables show the logarithmic transformed broad-defined money supply. The coefficient α_0 refers to the constant term. The coefficients α_1 , α_2 and α_3 denote the partial slope coefficients, ε , denote the error term.

Firstly, unit root analysis of the series of variables was performed using the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test method. In the application of ADF unit root test, the optimum lag value was made according to the Schwarz information criterion, and highest lag value was determined as 5. ADF unit root test was performed with a intercept and with both intercept and trend according to level and first difference values, and obtained ADF unit root test results are shown in Table 2.

Table 2. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Unit Root Test Results

Variable	Level		First Difference	
	Intercept	Intercept +Trend	Intercept	Intercept +Trend
Ly	-0.514(1)	-3.125(0)	-9.188(0)*	-9.032(0)*
LM1	2.009(0)	0.019(0)	-7.753(0)*	-8.680(0)*
LM2	1.140(0)	-0.361(0)	-8.027(0)*	-8.388(0)*
LM3	1.370(0)	-0.060(0)	-8.441(0)*	-8.976(0)*

*: It indicates that the basic hypothesis (H_0) is rejected according to 1% significance level.

Note: Numerical values in parentheses indicate optimum lag values.

According to ADF unit root test results shown in Table 2, it is determined that the series belonging to all four variables, Ly, LM1, LM2 and LM3, are nonstationary according to their level values and contain unit root with both constant and trend. According to ADF unit root test results, which was reconstructed on the basis of first difference values of the specified series and with both constant and trend, this time it is determined that the series don't contain unit root, in other words, they are stationary. According to these results, the basic hypothesis that "series are not stationary, they contain unit root" is rejected.

After the ADF unit root test, the existence of long-run relationships between series was investigated using the Johansen cointegration test and Gregory-Hansen structural break cointegration test methods. First of all, Johansen cointegration test method was applied and obtained the results are shown in Table 3.

Table 3. Johansen Cointegration Test Results

Hypothesis		Trace Statistics	5% Critical Value	Maximum Eigenvalue Statistics	5% Critical Value
Basic	Alternative				
$r \leq 0$	$r > 0$	60.553*	47.856	33.902*	27.584
$r \leq 1$	$r > 1$	26.651	29.797	17.730	21.132
$r \leq 2$	$r > 2$	8.922	15.495	6.463	14.265

*: It indicates that the basic hypothesis (H_0) is rejected according to 1% significance level.

According to the results in Table 3, trace statistics and maximum eigenvalue test statistics values according to 1% significance level resulted significantly. Accordingly, it is

decided to reject the basic hypothesis stating that there are no cointegrated vectors. These results show that the variables Ly , $LM1$, $LM2$ and $LM3$, which determine the econometric model of the study, are related in the long-run.

After Johansen cointegration test, Gregory-Hansen structural break cointegration test method was applied. Gregory-Hansen structural break cointegration test results are shown in table 4. According to cointegration test results with structural break shown in Table 4, break at intercept (C) model and regime shift model (C/S) are found to be insignificant when compared to the critical values of Gregory and Hansen (1996), according to the 5% significance level and 2011:Q4 to 2017:Q2 breakpoints periods are determined to be insignificant. On the other hand, break at trend intercept (C/T) model was found to be significant according to the 5% significance level, according to which the period 2008:Q3 is determined to be significant.

Table 4: Gregory-Hansen Structural Breaking Cointegration Test Results

Model	Break at Intercept (C)	Break at Trend Intercept (C/T)	Regime Shift (C/S)
Augmented Dickey-Fuller (ADF) Procedure			
t-Statistic	-3.717	-6.149	-5.441
Lag	0	0	0
Breakpoint	2012:Q3	2008:Q3	2017:Q2
Phillips Procedure			
Za-Statistic	-23.472	-48.038	-41.161
Za- Breakpoint	2011:Q4	2008:Q3	2017:Q2
Zt-Statistic	-3.750	-6.202	-5.472
Zt- Breakpoint	2012:Q3	2008:Q3	2017:Q2
Critical Value	1% -6.05	1% -6.36	1% -6.92
	5% -5.56	5% -5.83	5% -6.41

Note: Critical values in the table are taken from Gregory and Hansen (1996).

According to the results in Table 4, the basic hypothesis (H_0) stating that there is no cointegration relationship break at trend intercept (C/T) model is rejected. Obtained these results, money supply definitions in Turkey ($M1$, $M2$, $M3$) with real GDP (y) indicates that the relationship existed between the long-run.

When the econometric results are evaluated in general, it is found that there is a long-run relationship between the narrow-defined and broad-defined money supply variables and the real GDP variable, and it is determined that the third quarter of 2008 is statistically significant. In this context, it is concluded that it is invalid the neutrality of money hypothesis in Turkish economy.

CONCLUSION

Monetary facts have an impact on economic activities. Economic flows have attributed different roles to money in the discussions on the neutrality of money. In this framework, classical economists see money as a instrument that performs the exchange function. Different opinions are put forward regarding the Neutrality of Money Hypothesis, which states that the

changes in money stock don't affect real activities. Keynesian Approach argues that money is effective on economic events. Keynesian Approach explains the effect of monetary events on real sector over interest rates. Using the IS-LM Model, Keynesians argue that increase in interest rates causes a decrease in aggregate demand and output level. Monetarist Approach evaluates monetary events in a measured way and argues that the increase in money supply should be as much as increase in production. Accordingly, it is stated that a monetary expansion more than an increase in production will increase general price level.

There have been important developments in terms of monetary policy practices in Turkey from 2006 until today. In this context, inflation targeting monetary policy regime has been implemented since 2006, CBRT's objective was amended in component since 2012 and later, new monetary policy instruments were implemented.

The validity of the Neutrality of Money Hypothesis is examined in Turkish economy for the period 2006-2020, the results of this study demonstrate the Neutrality of Money Hypothesis is invalid for specified period. Accordingly, narrow-defined and broad-defined money supply in Turkey has an impact on real GDP.

The study findings are similar to findings of Tuğcu (2015) and Oğuz (2020) examined in literature section, and differ with the findings of Büyüklgaz (2016) and Bozkurt (2018).

These results are also guiding in terms of monetary policies. Accordingly, it becomes important for CBRT to take into account such a situation in its monetary policy implementations.

REFERENCES

- Arintoko, A. ve Kadarwati, N. (2009). Is long-run monetary neutral? Evidence from Indonesia. *Economic Journal of Emerging Markets*, 1(3), 197-214.
- Bozkurt, E. (2018). The Hypothesis of Neutrality of Money: Panel Data Analysis. *Journal of Yasar University*, 13(52), 322-327.
- Büyüklgaz, U. (2016). Paranın yansızlığı hipotezinin Orta Doğu ülkeleri için test edilmesi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), 6-12.
- Cengiz, V. (2008). Keynesyen ve monetarist görüşte parasal aktarım mekanizması: Bir karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 115-127.
- Ekonomie, J. T. (2013). A Multivariate long-run money neutrality investigation: Empirical evidence for CAMEU. *Modern Economy*, 4, 384-390.
- Gregory, A. W. ve Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.
- Issaoui, F., Boufateh, T. ve Guesmi, M. (2015). Money neutrality: Rethinking the myth. *Panoeconomicus*, 62(3), 287-320.
- Johansen, S (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1551-1580.
- King, R.G. ve Watson, M. W. (1997). Testing long-run neutrality. *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly*, 83(3), 69-101.

Moreira, T. B. S., Tabak, B. M., Mendonça, M. J. ve Sachsida, A. (2016). An evaluation of the non-neutrality of money. *PLoS ONE*, 11(3), 1-20.

Noriega, A. E. (2004). Long-run monetary neutrality and the unit-root hypothesis: further international evidence. *North American Journal of Economics and Finance*, 15, 179-197.

Oğuz, O. (2020). Paranın yansızlığı hipotezinin Türkiye ekonomisi için testi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 163-182.

Osuji, C. C. ve Okorafor, E. O. (2013). Impact analysis of money neutrality on economic growth: study of developing economy. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(2), 150-159.

Polat, M. A. (2017). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye’de Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 299-313.

Sahin, A. ve Dogan, I. (2017). Analysis of the neutrality of money for the US economy. *J. Applied Sci.*, 17(7), 365-373.

Tawadros, G. (2007). Testing the hypothesis of long-run money neutrality in the Middle East. *Journal of Economic Studies*, 34(1), 13-28.

Tıraşoğlu, M. ve Yıldırım, B. (2012). Yapısal Kırılma Durumunda Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, December 2012, 111-117.

Tuğcu, C. T. (2015). Paranın yansızlığı hipotezinin testi: Türkiye ekonomisi için yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-31.

Wallace, F. H. (2005). Long run money neutrality: The case of Guatemala. *Applied Economics Letters*, 6, 637-40.

Westerlund, J. ve Costantini, M. (2009). Panel cointegration and the neutrality of money. *Empirical Economics*, 36(1), 1-26.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE PARADIGMS IN SMART HEALTHCARE AND MEDICAL SYSTEMS**Abdel-Badeeh M. Salem**

Professor Dr. of Computer Science

Founder & Head of Artificial Intelligence and Knowledge Engineering Research Ain Shams University, Cairo. Egypt

Abstract

Artificial Intelligence (AI) is devoted to create intelligent computer software and hardware that imitates the human mind. The main goal of AI technology is to make computers smarter by creating software that will allow a computer to mimic some of the functions of the human brain in selected applications. Advances in AI paradigms and smart healthcare systems (SHS) domains highlight the need for ICT systems that aim not only in the improvement of human's quality of life but at their safety too. SHS are intelligent systems and based on the concepts, methodologies and theories of many sciences, e.g. artificial intelligence, data science, social science, information science, computer science, cognitive sciences, behavioral science, life sciences and healthcare. The well-known smart healthcare paradigms are; Real-time monitoring devices, Computer-aided surgery devices, Telemedicine devices, Population-based care devices, Personalized medicine from a machine learning perspective, Ubiquitous intelligent computing, Expert decision support systems, and Health 2.0 and Internet of Things (IoT).

On the other side, AI can support many tasks and domains, e.g. law, education, healthcare, economy, business, life sciences, environment, energy and military applications. All of these applications employ knowledge base and inferencing techniques to solve problems or help make decisions in specific domains. This talk discusses the potential role of the AI paradigms, knowledge engineering and machine learning techniques which are used in developing the SHS. Moreover, the talk addresses the technical challenges faced by the software knowledge engineers in developing such systems. In addition, the talk presents some applications of the developed systems by the author and his colleagues at AIKER-Labs for cancer, heart, brain tumor, Alzheimer, thrombosis and COVID-19 diseases.

PLAGIAT : A CODE PLAGIARISM DETECTION TOOL

**V. Lakshmi Lalitha¹, K. Sree Varsha², S. Mahesh³,
R. Sri Lekha⁴, B. Sri Lakshmi Navya⁵, V. Niteesh Kumar⁶**

¹Dept. of Computer Science & Engineering, K L University, Vijayawada, India, 522502

² Dept. of Computer Science & Engineering, K L University, Vijayawada, India, 522502

³ Dept. of Computer Science & Engineering, K L University, Vijayawada, India, 522502

⁴ Dept. of Computer Science & Engineering, K L University, Vijayawada, India, 522502

⁵ Dept. of Computer Science & Engineering, K L University, Vijayawada, India, 522502

⁶ Dept. of Computer Science & Engineering, K L University, Vijayawada, India, 522502

Abstract

The plagiarism and its detection has become a major problem in today's Edu – tech world. The advantage of being unique is not less important than any other valuable property. Accordingly, the plagiarism itself is a key factor in terms of the development; as it contributes to the uniqueness and differentiation through experimentations between two python source codes or two java source codes. In this paper, we discussed about a new model for the source code detection which works on the concepts of Machine Learning. The machine learning algorithms are profound to get the most accurate results and thereby Naïve Bayes algorithm, K – Nearest Neighbor and ADA Boost Meta Learning Algorithm are deployed in a combined manner. The final source code can be compiled and tested using the designed model to get the desirable results. The conception, interpretation, experimentation and results are discussed elaborately.

Keywords: Plagiarism, Source Code, Machine Learning, Algorithms, Experimentation.

INTRODUCTION

The plagiarism is meant to be the replicating activity of one's words or any other material. It is also termed as paraphrasing. It is generally an immense challenge and a tough task to familiarize the content with minimum values of plagiarism. Since the task of manually detecting plagiarism in a large document database is very tedious and time-consuming, efforts are continuously being made to automate the process. There are two main categories of techniques for source code plagiarism detection: attribute-counting-based and structure-based comparison. Attribute-counting-based techniques consider the number of occurrences of different attributes in a file following certain criteria and different similarity measures are used to obtain the similarity between files.. Attribute-counting algorithms are simple to implement and execute faster. Structure-based methods, on the other hand, are more reliable since they gather details of program structure for comparison of programs. However, structure-based methods are computationally expensive. Hence, the aim of this research is to develop a new strategy which combines the advantages of both the categories.

LITERATURE SURVEY

Farhan Ullah., et al., worked on the solving of the plagiarism problem in terms of the academicians. A new technique was generated to detect the cloned or plagiarized content

between the C++ and java source codes [1]. Yahya Ali., et al., worked on the frame work design to detect the plagiarism in Arabic language. The detection of the plagiarism is a difficult task due to the structure and principles of the Arabic language. The work is intended to the detection of the plagiarism of the Arabic documents by using the logical representation as paragraphs, words and sentences [2]. Saed Alrabee., et al., proposed a technique known as SIGMA to identify the reused functions in binary code in terms of matching traces of a binary code in its novel representation form named as the Semantic integrated Graph (SIG). The results exhibited that the opted approach has yielded promising results [3]. Upul Bandra., et al., worked on the new plagiarism detection method which is developed based on the attribute counting technique. The proposed method is unique from the other methods as it is made based on a meta – learning algorithm in order to enhance the accuracy rate of the plagiarism detection system [4]. Berry M W., et al., explained the content on understanding the search engines. The search engines are a way vague topics that we're unfamiliar about. The search engines are deployed in such a way that they supply the person with the information they want instead of what they asked for [5]. Xin Chen., et al., worked on a metric based Kolmogorov complexity among the information shared between two sentences. The metric model designed is applied to calculate the amount of the shared information among the programs. A new practical system termed to be software integrity diagnosis system was implemented to work on the application effectively [6]. G Cosma., et al., extended the work on surveying over teaching of programming on computing courses by the UK academicians. The survey was intended to understand the context of source code plagiarism [7]. Sabestiaan de Klerk., et al., discussed about the status of MBPA at a point of time. It is used as an assessing method that incorporates the multimedia like video, audio, graphs etc.; to simulate the work environment of the student [8]. Muhammad Farhan., et al., presented a methodology of qualitative assessment along with an algorithm for measuring and the correlation. The results are interpreted using statics generated in terms of the descriptive and graphical methods [9]. Muhammad Farhan., et al., worked on the comparison of the computational performance of developed algorithms with different video bites along with their processed frames per second by analyzing it as per their corresponding bins. The mean, median and max values are also compared for the processed frames [10].

OBJECTIVE OF THE WORK

The grail of the presented work is to concept and design an new model of the plagiarism detection using the machine learning algorithms. The final detection tool is used to detect the plagiarized content between two python source codes or two java source codes.

DETAILED PROCEDURE

The detection of the plagiarized content between two source codes is the most difficult task to do manually. Thereby an integrated plagiarism detection tool was deployed using the machine learning algorithms. This tool can be deployed to find the cloned content between the source codes with much ease and less effort. The similarity in the source code is the crucial factor to be counted in terms of the academics and the software industry. The plagiarism in the source code, the similarity content can be suspicious. These types of codes

share the similar type of code segments and are differentiated in the logic, functionality and method. This intent of similarity is availed as the substantial evidence in plagiarism of a source code. There is a specific feature for every language as they differ in their syntax and semantic structure. When a student clones the logic of a source code and converts it to a required format in the targeted language, that individual never gets the ability of thinking on his own. There are even some tools available for the direct conversion from one language to another language.

The plagiarism detection tool was conceived using the ML algorithms rather than the old conventional methods which include the attribute counting, graph – based analysis and structural methods. So, thereby we used the algorithms like Naïve Bayes Algorithm, K – Nearest Algorithm, and ADA Boost Meta Learning Algorithm. These algorithms all together in a common model produce the best results when compared to the other existing models

a. Naïve Bayes Algorithm : It is a classification algorithm intended to work on the Bayes theorem of probability. It is independent from the general conventional predictors. It is mainly used to build a model containing large sets of data.

b. K – Nearest Neighbor Algorithm : the KNN – Algorithm is a non – parametric method intended for the classification and regression operations. An input when given will be combined with the K – closest training examples in the feature space. The property values which are counted as the output values will be an average one in the result.

c. ADA Boosting : The adaptive boosting is a meta algorithm and also considered as a machine learning algorithm. The ADA algorithm is used to enhance the performance of the detection tool to get the desirable results. The group of outputs all together is said to be the final output of the file based on the classifier. Upon adjusting the configurations and parameters, they achieve the optimal performance over a data set. Thereby, the ADA meta boosting algorithm is termed as the best – out – of – the – box classifier.

EXPERIMENTATION

The conception and design are adhered to the machine learning algorithms. The aim to clear the higher phases of plagiarism. The entire detection tool was designed using the python programming language. The machine learning algorithms combined with the python programming language are termed as the best collaboration so as to get the desired results of detecting the plagiarized content. As a single algorithm alone cannot produce the final output in a desired way, the combination of the machine learning algorithms together are deployed in this. There are two main categories of techniques for source code plagiarism detection: attribute-counting-based and structure-based comparison. Attribute-counting-based techniques consider the number of occurrences of different attributes in a file following certain criteria and different similarity measures are used to obtain the similarity between files. Structure-based techniques derive information on program structure and obtain similarity scores based on this information. Attribute-counting algorithms are simple to implement and execute faster. Structure-based methods, on the other hand, are more reliable since they gather details of program structure for comparison of programs.

methods, attribute counting method and graph – based analysis don't produce the results with accuracy. Machine learning algorithms produce most accurate results with continuous learning from the training modules. The three algorithms used are Naive Bayes Algorithm, K – Nearest Neighbor and ADA Boost Meta Learning Algorithm. Since, no single algorithm can produce the result with accuracy, thus combining the algorithms help to produce results more accurately. The designed code has been compiled and tested accordingly to get the desirable results. The conception, interpretation, experimentation and results are discussed elaborately.

REFERENCES

1. Farhan Ullah., Junfeng Wang., Muhammad Farhan., Sohail Jabbar., Zhiming Wu., Shehzad Khalid., (2018). Plagiarism detection in student's programming assignments based on semantics : multimedia based e – learning based smart assessment methodology. Multimedia tools application, Springer Publications.
2. Abdelrahman YA, Khalid A, Osman IM (2017) A method for arabic documents plagiarism detection. Int J Comput Sci Inf Secur 15(2):79 .
3. Alrabaee S et al (2015) Sigma: a semantic integrated graph matching approach for identifying reused functions in binary code. Digit Investig 12:S61–S71 3. Bakker T (2014) Plagiarism detection in source code. PhD dissertation, Universiteit Leiden, 7, pp 1–35 .
4. Bandara U, Wijayrathna G (2012) Detection of source code plagiarism using machine learning approach. Int J Comput Theory Eng 4(5):674.
5. Berry MW, Browne M (2005) Understanding search engines: mathematical modeling and text retrieval. SIAM.
6. Buddrus F, Schödel J (1998) Cappuccino—A C++ to Java translator. In Proceedings of the 1998 ACM symposium on Applied Computing. ACM.
7. Chen X et al (2004) Shared information and program plagiarism detection. IEEE Trans Inf Theory 50(7): 1545–1551.
8. Cosma G, Joy M. (2006) Source-code plagiarism: a UK academic perspective.
9. Cosma G, Joy M (2012) An approach to source-code plagiarism detection and investigation using latent semantic analysis. IEEE Trans Comput 61(3):379–394.
10. de Klerk S, Eggen TJ, Veldkamp BP (2014) A blending of computer-based assessment and performancebased assessment: Multimedia-Based Performance Assessment (MBPA). The introduction of a new method of assessment in Dutch Vocational Education and Training (VET). Cadmo, pp 39–56. doi:<https://doi.org/10.3280/CAD2014-001006>.
11. Farhan M, Aslam M, Jabbar S, Khalid S (2016) Multimedia based qualitative assessment methodology in eLearning: student teacher engagement analysis. Multimed Tools Appl 77:4909–4923.
12. Farhan M, Aslam M, Jabbar S, Khalid S, Kim M (2017) Real-time imaging-based assessment model for improving teaching performance and student experience in e-learning. J Real-Time Image Proc 13(3):491–504..

13. Farhan M, Jabbar S, Aslam M, Ahmad A, Iqbal MM, Khan M, Martinez-Enriquez AM (2017) A real-time data mining approach for interaction analytics assessment: IoT based student interaction framework. *Int J Parallel Prog* 12:1–18.

14. Farhan M et al (2018) IoT-based students interaction framework using attention-scoring assessment in eLearning. *Futur Gener Comput Syst* 79:909–919.

15. Jhi Y-C et al (2015) Program characterization using runtime values and its application to software plagiarism detection. *IEEE Trans Softw Eng* 41(9):925–943 *Multimed Tools Appl*.

SENTIMENTAL ANALYSIS THROUGH SPEECH AND TEXT FOR IMDB DATASET**Sikhi Yalavarthi**

K L Deemed to be University, India

Abstract

In the advanced innovative present reality, most of the public is reliant on different surveys for different utilizations and different products. Thus, to examine these audits and comprehend whether they are supporting or refuting about, we can utilize opinion investigation. The days for the remark surveys are currently disappearing and everybody is keen on hearing the audits so as they need not stop their functions. Thus, a slant investigation that does both through brief snippet and text can be used to complete work in sound. Along these lines, in this exploration paper, we are using different Machine Learning and Deep Learning Models like Naïve Bayes, Support Vector Machine (SVM), Random Forest, and Multi-Layer Perceptron. Additionally, as of to change over voice to a message we are utilizing a google API and a deep learning technique and exhibit best of two and afterward performing sentiment analysis on those texts and finally obtaining the sentiment polarity of the speech. We are trying to carry out all these processes in real-time.

AN ACTIVE APPROACH TO TEACHING STUDENTS COMPUTER SCIENCE USING MOBILE APPLICATIONS

МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРГЕ
ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ТӘСІЛІ

Aynur Kunapyanova

master student, faculty of "Information Systems"

L. N. Gumilyov Eurasian National University

Аннотация

Бұл мақалада студенттерге информатика пәнін оқытуы қарастырылады, атап айтқанда, оқытуда мобильді қосымшаларды қолданудың орындылығы және білім беруде белсенді әдіс- тәсілдердің маңыздылығы мен тиімділігі қарастырылады. Белсенді тәсіл көптеген ақпаратты есте сақтауға және оқудың жаңа, соның ішіндегі жобалық, шығармашылық, зерттеушілік түрлерін игеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың өзінің жұмыстарының нәтижелері үшін дербестігі мен жауапкершілігін дамытуда баса назар аударуға және де мектептегі білімнің практикалық бағытын күшейтуге мүмкіндік береді. Мобильді қосымшаларды қолдану технологиясы оқу процесінің сапасын және оқушылардың материалды игеру дәрежесін арттыруға мүмкіндік береді. Яғни, оқушыларға мобильді құрылғылармен білім алған ұнайды. Оқушыларға белсенді тәсіл арқылы мобильді қосымшаларды қолданып сабақты ұғымды, қызықты, танымды жүргізуге көмектеседі және оқушының оқуға деген ынтасы артады.

Түйін сөздер: студент, мобильді қосымша, белсенді тәсіл, оқыту, ынта, ұғымды, тиімді, танымды, маңызды.

Abstract

This article considers the teaching of computer science to students, in particular, the feasibility of using mobile applications in teaching and the importance and effectiveness of active methods in education. An active approach allows you to remember a lot of information and master new types of learning, including: project, creative, and research. In addition, it allows us to focus on the development of students ' independence and responsibility for the results of their work, as well as strengthen the practical orientation of school education. The technology of using mobile applications allows us to improve the quality of the educational process and the degree of assimilation of the material by students. That is, students like to learn with mobile devices. Helps students to use mobile applications in an active approach to make the lesson more understandable, informative and interesting, and increases the student's motivation to learn.

Keywords: student, mobile applications, active approach, teaching, motivation, more understandable, effectiveness, informative, importance.

Біздің заманымызда әрқашан ең маңызды мәселелердің бірі- білім беру, яғни, білімді ұғымды, тиімді беру және оқушыларды сол білімді алуға ынталандыру. Қазіргі қоғамда болып жатқан үлкен өзгерістер мен технологияның қарқынды дамуының әсерін дәстүрлі репродуктивті білім беру мен оқушының пассивті бағынышты рөлі шеше алмайды. Сондықтан білім беру үрдісінде жаңа педагогикалық технологиялар, оқытуда белсенді әдіс- тәсілдер, оқу процесін ұйымдастыруда жаңа формалар қажет. Оқытудың белсенді әдістері – бұл оқу процесінде оқушының өзін-өзі анықтау мәселесі бірінші орынға шығатын оқу процесін ұйымдастырудың тәсілі, сонымен қатар бұл әдіс оқушының танымдық, практикалық іс-әрекет белсенділігін арттырады. Оқытудағы белсенділік тәсілінің тұжырымдамасы А. Қойшыбаеваның, Л. С. Выготскийдің, Ю.К. Бабанскийдің, И. И. Ильясованың, Л. М. Фридманның, [8, 62, 25, 44, 147] еңбектерінде ұсынылған зерттеулерге негізделген. Олардың болжауы бойынша:

- оқушылардың білімін, іскерлігін және дағдыларын қалыптастырудың жеке-шығармашылық қағидаты, яғни информатиканы оқыту процесінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды белсенді, барабар және тиімді қолдануға оқушының дайындығы,

- оқушының шығармашылық даралығын анықтау және қалыптастыру,
- оның болашақ кәсіби көзқарасын дамыту,
- оқу процесін ұйымдастырудың икемді модельдерін құру.

Белсенді тәсіл көптеген педагогикалық технологиялардың негізінде жатыр, солардың ішінде:

- Жобалық қызмет;
- Оқытудың интерактивті әдістері;
- Проблемалық-диалогтық оқыту;
- Оқытудағы витагендік тәсіл;

Пәнаралық байланыстар негізінде интеграцияланған оқыту. Дәл осы технологиялар білімді игеру процесіне белсенділік сипатын береді, яғни көптеген ақпаратты есте сақтауға және оқудың жаңа, соның ішіндегі жобалық, шығармашылық, зерттеушілік түрлерін игеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың өзінің жұмыстарының нәтижелері үшін дербестігі мен жауапкершілігін дамытуға баса назар аударуға және де мектептегі білімнің практикалық бағытын күшейтуге мүмкіндік береді. Г. А. Цукерман айтады: "білімді дайын түрде енгізбеңіз. Балалардың жаңалық ашуға мүмкіндігі болмаса да, іздеу жағдайын жасау мүмкіндігі әрқашан бар...».

Тағы да атап айтсақ, қазіргі күннен күнге өзгеріп жатқан заманда студенттер портативті құрылғыларды - телефондарды, смартфондарды, планшеттерді әр мақсатта қолдануға көбірек ұмтылады. Оқушы бір сәтте бүкіләлемдік ақпаратқа бір ғана ұялы телефоннан қол жеткізе алады. Бұл кітапханаға бару және деректерді іздеу мүмкіндігін азайтады. Ұялы телефонды осы мақсаттар үшін пайдалануға болады және портативті құрылғыларды қолданып оқыту әрекеті- мобильді оқыту деп аталады. Мобильді оқыту - білім берудегі пайда болған және даму үстіндегі жаңа бағыт. Мобильді оқытуды енгізу қазіргі заманғы мобильді құрылғылардың кең ауқымды функцияларының

арқасында мүмкін болды, оған қазіргі кезде мыналар жатады: дауыстық байланыс, хабарлама алмасу, графикалық алмасу, интернет-браузерлер, және т.б.

Мобильді қосымша-бұл белгілі бір функционалдылыққа ие, әртүрлі әрекеттерді орындауға мүмкіндік беретін белгілі бір платформада орнатылған бағдарлама. Әр мобильді қосымшаның өзіндік қызметтер жиынтығын ұсынатын ерекше мүмкіндігі бар. Білім беру үшін мобильді қосымшалардың маңыздылығы жаңа технологиялар тұрғысынан олардың қол жетімділігі мен тартымдылығымен ғана емес, сонымен бірге олар беретін мүмкіндіктерімен де артып келеді: оқушылардың тапсырмалармен бірлесіп жұмыс істеуі, оқуды мектептен тыс жерде жалғастыру, әркімнің сөйлеуге, қатысуға мүмкіндігі бар.

Мобильді қосымшаларды қолдану технологиясы оқу процесінің сапасын және оқушылардың материалды игеру дәрежесін арттыруға мүмкіндік береді. Яғни, оқушыларға мобильді құрылғылармен білім алған ұнайды, сонымен қатар оқушылардың белсенділігін, қызығушылығын арттыратын белсенді тәсіл арқылы білім алуға құштарлығын туғызады.

Демек, оқушыларға сабақты белсенді тәсіл арқылы мобильді қосымшаларды қолданып ұғымды, қызықты, танымды жүргізуге көмектеседі және оқушының оқуға деген ынтасы артады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. <http://www.art-talant.org/publikacii/27239-belsend-oytu-tsldern-timdlg>
2. Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша мұғалімге арналған нұсқаулық. (Белсенді оқу әдістері арқылы әзірленген оқу мақсаттарының және білім беру бағдарламасының бірізділігі) 2016-жыл
3. Выготский Л.С., Вопросы теории и истории психологии. — М.: Педагогика, 1982. — 488 б.
4. Қойшыбаева А. Оқушының оқу белсендігін арттыру жолдары. Алматы.:Мектеп, 1978.
5. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся.- М.: Знание, 1983
6. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе.- Москва: Просвещение, 1985.
7. Кукульска-Хьюм А. Мобильное обучение. URL: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214679.pdf>
8. Голицына И. Н., Половникова Н. Л. Мобильное обучение как новая технология в образовании // Образовательные технологии и общество. -2011. - №1. - С. 241-252.
9. Фридман Л.М. Кулагина И. Ю. Мотивация учения. -М.: Просвещение, 1991.-С. 192-194.

TWITTER USAGE PRACTICES OF THE TURKISH MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

Asst. Prof. Dr. Fatih SÖĞÜT

Kırklareli University, Social Sciences Vocational School, Radio TV Programing, Kırklareli, Turkey. ORCID ID: 0000-0001-6529-9056

Abstract

The aim of this study is to show the effects of new communication technologies on public diplomacy through the conceptual framework of "digital diplomacy" and exemplary social media activities selected as the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. For this purpose, "Twitter", a social media channel that offers the opportunity to write texts with a maximum of 140 characters, called tweets, has been identified. Twitter is a popular social network and microblogging site that is widely used today. Twitter creates a constantly updated message timeline from ideas about life and Agenda to links and instant developments, prompting users to answer the question of what they are doing. Social networking sites such as Twitter are among the channels that government agencies often use to communicate with the public. Public agencies share their services and public announcements with the public through social networking sites. In addition, public institutions can develop dialogical communication with their users through social networks. Twitter, which can be used to share services or respond to comments, is thought to have contributed to the formation of the public body's image. Through Twitter, public institutions can understand not only what the public is talking about, but more importantly, how they express themselves through the words and expressions they use. In this context, the posts on Twitter accounts made by the Turkish Ministry of Foreign Affairs (@ TC_Disisleri) in October, November and December 2020 will be analyzed using the content analysis method.

Keywords: Diplomacy, Twitter, digital diplomacy, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey

INTRODUCTION

New communication technologies have transformed diplomacy as well as their social, economic and cultural effects and expanded the diplomacy repertoire of states especially with the advent of the 21st century. The changes in public diplomacy have been expressed in various terms such as "digital diplomacy", "e-diplomacy", "public diplomacy 2.0" parallel to the developments in communication technologies. Regardless of what it may be called, with the inclusion of the internet and social media in the socio-political equation, states have not been able to watch this process. States have started to use digital communication networks as an effective tool in their diplomatic activities. The advantages of new communication technologies are the ability to respond immediately to international agendas, to interact directly with foreign states as well as their people, and to develop a discourse that promotes the country on the internet and enhances its image. In this context, the ways in which diplomats benefit from various social media applications, their interaction with the people of the countries they are abroad as diplomatic representatives, and the ways of addressing the

international public in the virtual environment emerge as a fruitful area of research in terms of making sense of the use of digital diplomacy in practice.

PUBLIC DIPLOMACY

With the last quarter of the 20th century, the international system has turned into a structure in which the need for international integration has become more prominent (Keohane, 2002: 27-29). Public diplomacy has also emerged as an inevitable result of this need. Even before public diplomacy was first used as a term in 1965 by Edmund Gullion (Cull, 2009: 19), "public diplomacy" emerged as a form of relationship existing in international relations. For instance, US President Franklin Pierce used the term "public diplomacy" as a synonym for "kindness" in the London Times in 1856 (Cull, 2009: 19). During the First World War, the concept of "open diplomacy" and the concept of public diplomacy were also used to define new diplomatic practices. In an article published in The New York Times on May 9, 1916, the following statements were made when referring to public diplomacy: "One of the bad aspects of public diplomacy is to continue correspondence and communication with the other nation constantly while expressing its own goals to the other side together with taking the responsibility of its own nation." On February 11, 1918, US President Wilson used the following statements in a speech he gave at the congress: "German Chancellor Georg von Hertling accepted the principles of public diplomacy between us". In 1928, Christian Science Monitor reporter J. Roscoe Drummond wrote an essay titled "The Press and Public Diplomacy" and outlined the scope of public diplomacy.

References to public diplomacy are striking when talking about relations between countries during the Second World War. In 1946, Belgian Foreign Minister Paul-Henri Spaak delivered a speech on "Public Diplomacy Today" at the United Nations General Assembly. London Times newspaper also defined "public diplomacy" as slogans and speech groups on the principles of foreign policy. In the 1950s, "public diplomacy" started to replace international information and propaganda more. Walter Lippmann stated that the communication in the US and Russian relations during the cold war period can be considered as public diplomacy practices. (Cull, 2009: 19-21).

Public diplomacy, which has a very long historical background, is called "traditional public diplomacy" in the section up to the 21st century, and "new public diplomacy" since the 21st century (Brown, 1996: 102-127). While traditional public diplomacy is one-sided and asymmetrical, the new public diplomacy is two-way and based on mutual interaction (Çevik, 2014: 21). Despite all the negative examples and wars experienced in the past, people's quest, attempts, determination and efforts to reign peace are embodied under the concept of public diplomacy (Tayfun, 2015: 3).

DIGITAL DIPLOMACY

Among the definitions of "diplomacy", which is a traditional method in international cooperation, Bull (1997: 156)'s definition of "conducting relations between states and other institutions in world politics through peaceful means" continues to be the most accepted definition. Watson (1984: 33) also describes diplomacy as "negotiations between political entities that recognize each other's independence". Both definitions express a fundamental

feature of diplomacy and include international actors' non-violent conciliatory approaches to interstate interests. The important point to be conveyed here is that diplomacy actually represents an advanced method of change management. Diplomacy involves a certain course of action among international actors; however, the success or failure of these relations depends on diplomats' ability to be properly aware of the evolving power Dynamics (Bjola, 2015).

By the end of the 1960s, some diplomats predicted that there would be a golden age in communication due to the computer network. This foresight was a harbinger of internet-based public diplomacy. In February 1968, Leonard Marks, one of America's leading diplomats, director of the United States Information Agency, argued that a world information network connecting computers would be a very important step towards lasting world peace. According to Cull (2011: 2), as long as technology allows, different country cultures should be able to enter homes all over the world. In fact, this was only possible in the mid-1990s when the browser system named Mosaic enabled personal computers, which became widespread in the 1980s, to access data platforms in the rapidly growing World Wide Web system. Internet technology press releases as a means of communication are now becoming an alternative to one-way and top-down communication. For example, The Voice of America, the pride of American public diplomacy, was originally written broadcasting, later turned into voice communication and today's online communication. Magazines became online because the Internet was less expensive than print publication, and a "wireless file" anthology of 'useful' American news and views sent to ambassadors since the early 1930s was made available online and became a website.

There are some developments in diplomacy with the digitalizing world. After the hard power evolved into public diplomacy, diplomacy started to take place in digital environments in the world where the internet has shrunk. Digital diplomacy, which is a fairly new concept, has a short history yet. The main point of digital diplomacy is the combined application of social media and foreign policy. In 1984, a study on public diplomacy in a computerized world was conducted by Allen C. Hansen. With an analysis called "Public Diplomacy in the Computer Age", which investigates public diplomacy applied by the American Information Agency, the concept of digital diplomacy has started to attract attention. The first email was sent about the lifting of the embargo on Vietnam, and it was realized in 1994 between Swedish diplomat Carl Bildt and US president Bill Clinton. Social media platforms started to appear later in the digital world. The first virtual embassy was opened by Maldives in 2007, followed by Sweden. Arturo Sarukhan, Mexico's Ambassador to Washington, was the first ambassador to tweet in 2009 and states in his tweet that it is a good way to be able to talk directly about America and Mexico from his personal Twitter account (<http://diplomacydata.com/history-of-digital-diplomacy-and-mainmilestones/>). The White House is the first presidency to use the official Twitter account (@White House). Helen Clark, United Nations Development Program Director and former prime minister of New Zealand, became the first high-ranking United Nations official to create a profile on Twitter in 2010. The US embassy in Pakistan is the first diplomatic Facebook page with 1,000,000 followers. In 2013, Israel's Embassy in Washington created a fake profile for Iranian President Hassan Rouhani on LinkedIn. In 2014, the US Department of State introduced

official practices to be in contact with travelers interested in nuclear diplomacy. The sixty-eighth US Secretary of State, John Kerry, joined Twitter and provided information on America's diplomatic actions (@JohnKerry). The Russian Embassy made fun of NATO using toy tanks on Twitter at @RusEmbassyUAE.

Yücel (2016: 748) examines diplomacy in three different categories: Diplomacy 1.0, Diplomacy 2.0 and Diplomacy 3.0:

- Diplomacy 1.0 for classical diplomacy: In classical diplomacy dominated by hard power, there were negotiations, sovereignty, mutual agreements, propaganda and hierarchical structures within the framework of international relations and the most important actors were statesmen, foreign ministers and diplomats.

- Diplomacy 2.0 for public diplomacy: After devastating world wars, especially during the Cold War, soft power has been adopted instead of hard power and strategic communication has replaced propaganda. Instead of threatening and frightening, the way of affecting the people and establishing emotional bonds was preferred by using soft tools such as culture, education, art and tourism. Now it is not the other diplomats that diplomats have communicated with and tried to influence, but the peoples of other countries.

- Diplomacy 3.0 for digital diplomacy: Rapid advances in technology have also led to improvements and changes in communication paths. Peoples, or users as the internet calls them, have developed a new way of communicating on their own, without an intermediary. The most important tool of Diplomacy 3.0 is social media and blogs. The viral interaction experienced in the Arab Spring led to the rapid spread of social media use among people. Instant sharing of such events in countries among people and gathering people with announcements revealed the fact that statesmen should be in the cyber world and should closely follow what is happening on digital platforms.

Public discourse has become grievous in relation to the world that was once seen as free, open, and secure, but now feared to be torn apart.

METHODS

The main purpose of this study is to examine the use of social media in terms of diplomacy. Accordingly, the social media network to be analyzed has been determined as "Twitter", which offers the opportunity to write texts called tweets with a maximum of 140 characters. Twitter is a popular microblogging site that is used quite often today. Twitter creates an ever-updated timeline of messages ranging from ideas about life and the agenda to links and instant developments, and prompts users to answer the question about what they are doing. "Twitter is a channel that allows its users to choose their" follow-up " Twitter accounts in their own access area and each of them to have their own" followers ". (Marwick and Boyd, 2016: 111-112). According to a study conducted in 2020, the number of active Twitter users is over 340 million (<https://datareportal.com/>, 2020). When Turkey's 2020 Twitter report has been revised, the total number of users is found to be almost 8.6 million (<https://digitalage.com/>, 2020).

In this study, it was aimed to present an evaluation of the diplomatic activities carried out on Twitter and to contribute to the literature on the subject. In line with this goal, the

official Twitter account¹ (@TC_Disisleri) of the Turkish Ministry of Foreign Affairs was selected as the sample area for the study. The tweets published by the Turkish Ministry of Foreign Affairs between October 1, 2020 and December 31, 2020 in a three-month period, October, November and December, were determined randomly.

A total of 620 tweets in the said twitter account were scanned backwards between 1-15 January 2021 and evaluated by content analysis. According to Bilgin (2006: 14-15), the content analysis method aims to reach some results beyond the displayed type of information based on some quantitative or qualitative data. Content analysis is important in that it enables researchers to obtain some information about the message, channel, transmitter and receiver of the message in a logical way.

Thus, based on the basic assumption that "social media is effective in diplomatic communication", it has been tried to reveal how the Turkish Ministry of Foreign Affairs uses the twitter account. Question categories were created using studies on social media use (Çetin & Elmasoğlu, 2014; Özgen & Elmaslıoğlu, 2016; Bayraktutan et al., 2012; Güz et al., 2016). Question categories have been prepared for the purpose of evaluating the use of social media as a public communication tool. "Categorical analysis is one of the techniques used in content analysis method, and it covers the grouping of a specific message by dividing it into various units. In order for meanings to be processed, messages must be encoded " (Bilgin, 2006: 19). In this context, the following categories of questions were created to seek answers within the scope of the study:

- 1- Questions about the Turkish Ministry of Foreign Affairs account on Twitter
- 2- Questions about the total number of tweets between October 1 and December 31, 2020 on the Twitter account of the Turkish Ministry of Foreign Affairs
- 3- Questions about the subjects of the tweets in the Twitter accounts of the Turkish Ministry of Foreign Affairs between October 1 and December 31, 2020
- 4- Questions about the language of the tweets on the Twitter accounts of the Turkish Ministry of Foreign Affairs between October 1 and December 31, 2020.
- 5- Questions about the formats of the issues shared by the Turkish Ministry of Foreign Affairs in their tweets between October 1 and December 31, 2020.

FINDINGS

In this section, the messages in the Twitter accounts of the Turkish Ministry of Foreign Affairs have been evaluated considering the number, subject, format and direction of the communication.

Table 1. Data regarding the Twitter account of the Turkish Ministry of Foreign Affairs

Number of Tweets	Number of Followers	Number of followed accounts
18,8 thousand	1,5 million	246

When the Twitter account of the Ministry of Foreign Affairs is examined, it is seen that around 18 thousand tweets were posted. The number of followers is 1.5 million and the number of accounts followed is 246. Given the accounts being followed, there are accounts

¹ https://twitter.com/TC_Disisleri

belonging to organizations and persons such as President Recep Tayyip Erdogan (@RTERdoğan), Binali Yıldırım (@BY), Presidency Digital Transformation Office (@dijital), and Communication Presidency of the Republic of Turkey (@iletişim). The foreign ministry is followed by many accounts belonging to the representative of Turkey from abroad in connection with their activities. In addition, the accounts of important bureaucrats working within the ministry are followed.

Table 2. The Total Number of Tweets by the Ministry of Foreign Affairs by Months

October		November		December	
Number	%	Number	%	Number	%
234	37,74	154	24,83	232	37,41

The total number of tweets published by the Ministry of Foreign Affairs in the three-month period between October 1, 2020 and December 31, 2020 is 620. A total of 620 tweets were shared, 234 (37.74%) in October, 154 (24.83%) in November, and 232 (37.41%) in December.

In this study, which examines the use of social media for diplomatic communication, another issue that is curious is what the content of the posts in the account of the Ministry of Foreign Affairs consists of. When the tweets sent from the analyzed account are evaluated in general, it is seen that the ministry generally shares messages regarding corporate, political, diplomatic activities and service issues.

Table 3. Topics Shared by the Ministry of Foreign Affairs

Topics	October		November		December		Total	
	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%
Corporate	26	23,42	23	20,72	62	55,85	111	17,90
Political	21	13,54	37	23,87	97	62,58	155	24,99
Diplomatic	152	59,14	63	24,51	42	16,34	257	41,45
Service	35	36,08	31	31,95	31	31,95	97	15,64
Total	234	%100	154	%100	232	%100	620	%100

When the issues shared by the Ministry of Foreign Affairs are examined, diplomatic issues come first with 257 (41.45%) shares. Political issues come second with 155 (24.99%) shares. Corporate-themed tweets come third with 111 (17.90%) shares, followed by service-themed tweets with 97 (15.64%) tweets.

In the corporate category, the status of the representative offices opened abroad was announced to the followers by supporting with numerical data. The number of our foreign representation offices, which was 163 in 2002, increased to 248 in 2020. We are proud of being the 5th country with the most foreign missions in the world, Europe-Africa as in the tweet "We are together all over the World, #Mighty Turkey²" In another post in the institutional category, the working determination and effort of the personnel working in the foreign representation offices are emphasized: "We are proud of our diplomats who work devotedly for our country, with the love of the country and the nation all over the world. We

² <https://twitter.com/yavuzselimkiran/status/1343551060716249090>

sincerely thank all our colleagues who have successfully overcome the pandemic and many difficult processes this year. We are a big family, we are Turkey!³”

In the tweets in the political category, comments and evaluations on current foreign policy developments were highlighted. In the tweets in the political category, comments and evaluations on current foreign policy developments were highlighted. For example, there are posts that contain reactions to sanctions of the US against Turkey related with purchase of S-400 missiles: “Foreign Minister Çavuşoğlu: Sanction is an attack on our sovereign rights <http://v.aa.com.tr/2092068>”⁴. Another point highlighted in the political category is the statements made by the minister Mevlüt Çavuşoğlu. A statement made by the minister regarding the sanctions tension with the US was retweeted and shared on the Twitter account of Anadolu Agency: “Foreign Minister Çavuşoğlu: # The US proposes to establish a joint working group on sanctions <http://v.aa.com.tr/2093093>”⁵

It is seen that contacts with international institutions, organizations and individuals are highlighted in the diplomatic activities category as can be seen in the following tweets: “#Secretary General of the Turkic Council Baghdad Amreyev @anreyev and Deputy Secretary General @omerkocaman paid a visit to Minister of Foreign Affairs @MevlutCavusoglu at his office on 30 December 2020.⁶” and “About the Visit of the Minister of Foreign Affairs and Diaspora of Kosovo, Meliza Haradinaj-Stublla, to Turkey.”⁷

In the service category, the introduction of citizens living abroad to Turkey through the ministry and the cooperation of the ministry with other state institutions at the start of the Covid 19 outbreak were emphasized: ““Koca Yusuf” became not only the name of our plane, but also the name of hope. Despite the difficult conditions experienced in Wuhan on February 1, we successfully carried out our evacuation operation on the instructions of our President. We are a big family! We are #Turkey!⁸” “Ambassador Onur Özçeri handed over the certificates to Radio Lome (Togo) members who participated in the Online Next Generation Journalism Training Program organized by Anadolu Agency and TİKA.”⁹

In the recommendation-wish and commemoration category, there are posts in which the ministry's celebration of citizens' new year and terrorist attacks in friendly and brotherly countries such as Yemen are condemned: “I wish 2021 to bring health, peace and happiness for our nation and all humanity and I'm celebrating your new year.”¹⁰ “About the Attack Targeting Yemeni Government Members at Aden Airport.”¹¹

Table 4. Formats of Posting Tweets

³ <https://twitter.com/yavuzselimkiran/status/1344523857982578688>

⁴ <https://twitter.com/anadolujansi/status/1343898310231339008>

⁵ <https://twitter.com/anadolujansi/status/1344207866081718275>

⁶ <https://twitter.com/TurkicCouncil/status/1344269099669577732>

⁷ https://twitter.com/TC_Disisleri/status/1343135179175505920

⁸ <https://twitter.com/yavuzselimkiran/status/1343159380984942592>

⁹ <https://twitter.com/TCKotonuBE/status/1341760747626500103>

¹⁰ <https://twitter.com/MevlutCavusoglu/status/1344704880695521285>

¹¹ https://twitter.com/TC_Disisleri/status/1344267840774418432

Language Usage Styles	Total	
	Number	%
Direct Tweet Posting	72	11,61
Retweet	361	58,22
URL	115	18,54
Hashtag	72	11,61
Total	620	%100

One of the questions for which answers are sought within the scope of the study is about the language usage patterns of the posts on Twitter accounts of the Ministry of Foreign Affairs between October 1 and December 31, 2020. Thus, it will be possible to obtain a general idea about the extent to which it adapts to the dialogic communication features defined as two-way communication in the posts made by the ministry. In this respect, when the ministry has reviewed the technical features of the Twitter channel, 361 (58.22%) of the tweets posted consist of retweets. "When users share tweets with their own accounts on Twitter, it can offer content to new viewers with the feature known as "Retweeting", which will make this tweet more widespread" (Marwick and Boyd, 2016: 113). It has been observed that the said ministry mostly retweets tweets from the personal account of the Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu. The other person accounts that are retweeted belong to the deputy ministers. Institutionally retweeted accounts are predominantly the shares of twitter accounts belonging to the departments of the ministry.

It has also been observed that the Ministry of Foreign Affairs contains URLs in its Twitter posts. URL stands for Uniform Resource Locator. In its simplest form, URL is the name of internet addresses. It is possible to find the resources sought through these addresses quickly. The Twitter account of Ministry of Foreign Affairs used URLs in 115 (18.54%) shares.

Another twitter feature frequently used by the Ministry of Foreign Affairs is the use of hashtags. 72 (11.61%) of the posted tweets contain hashtags. Twitter channel can group speech acts under a certain topic with its "#" (hashtag) feature. The "trendy topics" (TT) on the Twitter home page are determined by hashtags. "Hashtags are an application that allows Twitter to use the technical features of Twitter in order to attract social attention and direct the public to a certain subject." (Karataş and Binark, 2016: 432). Finally, the Twitter account of Ministry of Foreign Affairs also preferred to send tweets directly. Tweets were sent directly in 72 (11.61%) shares.

CONCLUSION

As a result of research carried out in the conceptual framework on digital diplomacy Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs official Twitter account, it was seen that Turkey's socio-cultural and tourist promotions, bureaucratic information about consulates, ministry activities, cooperation with other countries, and social responsibility projects were included in the posts. When digital diplomacy is defined as developing dialogue with foreign peoples by using new communication opportunities and introducing and making the country's foreign policy goals accepted, proactive use of social media also gains importance. In this context, the daily language open to dialogue used in the official Twitter account posts of the

Turkish Ministry of Foreign Affairs, retweets from the accounts of Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu and other ministry bureaucrats, and extensive use of photo, video and URL links in the content of tweets is a good example of a proactive social media strategy.

In addition, the social media strategy of the Ministry of Foreign Affairs also said to be largely in line with Turkey's foreign policy orientation. For example, shares were made defending Turkey's theses during the crisis with the United States, when Turkey purchased the S-400 air defense systems. Looking at the formal characteristics of shared tweets, it seems that there are shares that contain the most accurate retweet sharing, URL, direct tweet sending, and hashtags, respectively.

REFERENCES

Bayraktutan, Günseli; Binark, Mutlu; Çomu, Tuğrul; Doğu, Burak; İslamoğlu, Gözde ve Aydemir, Aslı (2012). Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nitel-Nicel Arayüzey İncelemesi. Selçuk İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 7(3), pp. 5-29.

Bilgin, Nuri (2006). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Bjola, C. (2015). Digital Diplomacy, Theory and Practice içinde Part 1 - Introduction: making sense of digital diplomacy, pp. 1 – 18. (e-book). Ed. Bjola, C. ve Holmes, M. Routledge Taylor ve Francis Group, London and New York

Brown, R. (2002). Information Operations, Public Diplomacy & Spin: The United States & the Politics of Perception Management. (ed. Douglas H. Deane & Philip M. Taylor). Journal of Information Warfare. Edith Cowan University, Western Australia.

Bull, H. (1997). The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. Houndmills, UK: Macmillan.

Cull, N. J. (2009). Public Diplomacy Before Gullion (ed. Nancy Snow & Philip M. Taylor). Routledge Handbook of Public Diplomacy. New York: Routledge, pp. 19-23.

Cull, N. J. (2011). WikiLeaks, public diplomacy 2.0 and the state of digital public diplomacy. Place Branding and Public Diplomacy, Volume 7, pp. 1 – 8.

Çetin, Selçuk ve Elmasoğlu, Kamile (2014). Politik Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya: Siyasilerin Gezi Parkı Olayları Esnasında Twitter Kullanım Pratikleri Üzerine Bir İnceleme. (Editör: Samet Kavoğlu). Teoriden Uygulamaya Siyasal İletişim. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. pp.223-238.

Çevik, B. S. (2014). Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Güz, Nurettin; Yegen, Ceren ve Yanık, Hayrullah (2016). New Media and Journalism in Turkey: A Comparative Analysis on Twitter Usage Practices of Yeni Şafak and Sözcü Newspapers. (Editörler: I.D. Rocha, A.F. Planells ve C. Singla) Shaping the Future of News Media. The International Conference on Integrated Journalism Education, Research and Innovation Proceedings, Spain: Universitat Pompeu Fabra. pp. 97-313.

Karataş, Şule ve Binark, Mutlu (2016). Yeni Medyada Yaratıcı Kültür: Troller ve Ürünleri'Caps'ler. TRT Akademi Dijital Medya. 1(2), pp. 426-448.

Keohane, R. O. (2002). Power and Governance in A Partially Globalized World. New York: Routledge.

Marwick, Alice E., ve Boyd, Danah (2016). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New media & society*, 13(1), pp. 114-133.

Özgen, Özlen ve Elmasoğlu, Kamile (2016). Sosyal Medya ve Marka İletişimi: Havayolu Şirketlerinin Twitter Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 43, pp.181-202.

Tayfun, R. (2015). Küresel Barışa Bir Çağrı: Kamu Diplomasisi Bağlamında Anzak Günü Etkinlikleri. 100. Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi.

Watson, A. (1984). *Diplomacy: The Dialogue Between States*. London: Methuen.

Yücel, G. (2016). Dijital Diplomasi. *TRT Akademi*, 1 (2), pp.748-760.

TEMETTUAT DEFTERİNE GÖRE YUVALAK KÖYÜNÜN SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1845)**SOCIO-ECONOMIC STATUS OF YUVALAK VILLAGE ACCORDING TO THE DIVIDEND BOOK****Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ali UYSAL**

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Hikmet Tolunay MYO

ORCID: 0000-0002-7369-7385

Özet

Temettuât defterleri Osmanlı sosyal ve ekonomi tarihinin en önemli kaynaklarından. Bu defterler öncelikle ekonomik düzenlemelerin yapılması amacıyla yazılmıştır. Ayrıca devlet gelirlerinin kontrol altına alınması, vergi konusunda yapılan yanlışların düzeltilmesi, vergi mükelleflerinin belirlenmesi ve bütçe dengesinin oluşturulması da amaçlanmıştır. Temettuât defterleri, yazıldığı bölgenin nüfusu, arazisi, yetiştirilen toprak ürünleri, hayvan türleri ve sayıları, ekonomik ve ticari hayat vs. birçok konuda bilgiler vermektedir. Böylece herkesten gelirene uygun olarak vergi alınmıştır. Bu çalışmada 1845 yılı 10572 numaralı temettuât defteri esas alınarak Konya vilayeti, Hamid sancağı, Tefenni kazasına bağlı Yuvalak köyünün sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili değerlendirmede bulunulmuştur. Öncelikle defterden Yuvalak köyünün nüfusu ile hane reislerinin adları, lâkapları ve meslekleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. 1845 yılında Yuvalak köyünün hane sayısı 17, tahmini nüfusu 85'tir. Köyde en çok kullanılan isimler Mehmed, Mustafa ve Osman'dır. En çok, sığa ve fiziki özelliklere göre lakaplar kullanılmaktadır. Meslek olarak en çok ziraatçı bulunmaktadır. Bunun yanında, imamlık ve çobanlık da köydeki diğer meslek dallarıdır. Köyde insanlar geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Köyde; buğday, arpa, burçak ve nohut üretimi yapılmaktadır. En çok küçükbaş hayvanlar yetiştirilmektedir. İkinci sırada büyükbaş hayvanlar, üçüncü sırada yük ve binek hayvanları bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada, köydeki hane reislerinin meslek gelirleri ile ödedikleri yıllık vergi çeşitleri ve miktarları da ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Temettuât, Yuvalak Köyü, Tefenni, Sosyal Durum, Ekonomik Durum

Abstract

Dividend notebooks are one of the most important sources of Ottoman social and economic history. These books were written primarily for the purpose of making economic arrangements. In addition, it is aimed to control the state revenues, correct the mistakes made about tax, determine the taxpayers and establish the budget balance. Temettuât notebooks provide information on many subjects such as the population of the region where it is written, land, cultivated land products, animal species and numbers, economic and commercial life, etc. Thus, tax was taken from everyone in accordance with their income. In this study, the social and economic structure of the Konya province, Hamid sanjak, and Yuvalak village of Tefenni district was evaluated based on the dividend book number 10572 of 1845. From the

Temettuât notebook, it is possible to obtain information about the population of Yuvalak village and the names, nicknames and professions of the household heads. In 1845, the number of households of Yuvalak village was 17 and its estimated population was 85. The most used names in the village are Mehmed, Mustafa and Osman. Nicknames are mostly used according to adjectives and physical characteristics. There are mostly agriculturalists as a profession. Besides, imam and shepherding are other professions in the village. People in the village earn their living from agriculture and animal husbandry. In the village; wheat, barley, vetch and chickpea are produced. Mostly, ovine animals are bred. Bovine animals are in the second place, and cargo and riding animals are in the third place. In addition, in the study, the professional income of the household heads in the village and the types and amounts of annual taxes paid were also presented.

Keywords: Dividend, Yuvalak Village, Tefenni, Social Status, Economic Status

GİRİŞ

Temettu; kâr etme, kazanma, temettuât ise; kârlar, faydalar anlamına gelmektedir¹. Temettü vergisi, herkesin yıllık gelirine göre devlete verdiği vergidir². Temettü vergisinin adı daha sonra “kazanç vergisi” olmuştur³. Hane reislerinin gelirlerini tespit etmek amacıyla yapılan temettü sayımları, XIX. yy. ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi ile ilgili çok değerli bilgileri içermektedir. Bu defterlerin büyük çoğunluğu 1845 yılına aittir. Çok az sayıda 1840 yılına ait defterler de vardır⁴.

İçerik bakımından çok zengin olan Temettuât Defterlerinde hane reislerinin ismi, unvanı, mesleği, menkul ve gayri menkul malları (tarla, bağ, bahçe, dükkân, küçük ve büyükbaş hayvanları vb), yıllık gelirleri ve vergi ödemeleri bulunmaktadır⁵. Temettuât sayımlarını yapan tahrir görevlileri bütün hanelerin gelir kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde yazmışlardır.

Temettuat defterinde hane reislerinin ve vergi mükellefi olan nüfusun meslekleri açıkça kayıt altına alınmıştır. Hane reislerinin meslek bilgileri ismin hemen üstünde ve hafif eğik olarak yazılmıştır. İlk sırada genellikle köy imamı yer almaktadır⁶. “Karye imamı”, “ziraatçı”, “çoban” gibi meslekler yazıldıktan sonra onun hemen soluna “bir senede vergisi” yazılmıştır. Onun solunda da “aşar olarak bir senede verdiği” ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Hane reislerinin isminin altında ise tarım arazileri, hayvan sayıları, yıllık gelirleri ve vergileri gibi diğer bilgiler bulunmaktadır.

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1990, s. 1288.

² Ayşe Özdemir Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, Nisan 2008, s. 60.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 455.

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, Cilt LIX, Sayı 225, Ağustos 1995, s. 395-396.

⁵ Said Öztürk, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.1, 2003, s. 288.

⁶ Arif Kolay, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Manisa’ya Bağlı Karaali ve Evrenos Köylerinin Sosyo Ekonomik Yapısı (Temettuat Defterlerine Göre)”, *Geçmişten Günümüze Manisa, Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi*, Editör: Muzaffer Tepekaya-Zafer Atar, C. I, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa 2018, s. 683.

Bu çalışmada BOA, ML.VRD.TMT.d (Maliye Varidat Temettuat Defterleri) kodlu, 10572 numaralı H. 1261/M. 1845 yılına ait temettuat defteri esas alınarak Tefenni kazasına bağlı Yuvalak köyünün sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1845 yılı temettuat defterine göre Yuvalak köyü, Tefenni kazasına bağlı 20 yerleşim biriminden biridir⁷. Temettuat defteri esas alınarak Yuvalak köyünün hane sayısı ve nüfusu ile birlikte köyde kullanılan isimler, lakaplar, meslekler, köyde yaşayan hane reislerinin tarım, hayvancılık ve mesleki gelirleri ile ödemiş oldukları vergileri tespit edilmiştir. Günümüzde Burdur ili Tefenni ilçesine bağlı bir köy olan Yuvalak, Burdur il merkezine 74 km, Tefenni ilçe merkezine 3 km uzaklıktadır⁸.

1. Hane Sayısı ve Nüfusu

1845 yılında, Tefenni kazasına bağlı Yuvalak köyünün hane sayısı ve nüfusu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. 10572 Numaralı Temettuat Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyünün Hane Sayısı ve Tahmini Nüfusu⁹

Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Tahmini Nüfus (Hanex5)
Yuvalak Köyü	17	85

Tablo 1’de Yuvalak köyündeki nüfus bilgileri, hane sayısından hareket ederek, her hanede ortalama beş kişinin olduğu düşünülerek tahmini olarak verilmiştir. Buna göre 1845 yılında Yuvalak köyünün hane sayısı 17, tahmini nüfusu 85’tir. Toplamda Tefenni kazası ve köylerinde 869 hane olup, bu hanelerde yaşayan toplam nüfus ise 4.345 kişi olarak tahmin edilmektedir¹⁰. Bu durumda Tefenni kazasında yaşayan toplam nüfusun yaklaşık %1.96’sı Yuvalak köyünde bulunmaktadır.

1834 yılı nüfus defterine göre Yuvalak köyünde 60 kişi yaşamaktaydı¹¹. Böylece 11 yıl sonra 1845 yılında nüfusta yaklaşık %41’lik bir artış olduğu anlaşılmaktadır. 1896 yılı itibarıyla köyün hane sayısı 41’e, nüfusu 170’e çıkmıştır¹². Bu durumda 51 yıl sonra nüfusta %100’lük bir artış olduğunu görmekteyiz.

Günümüzde Burdur ili Tefenni ilçesine bağlı Yuvalak köyünün 2020 yılı nüfusu 53’ü erkek, 53’ü kadın olmak üzere 106’dır¹³. Bu da bize köyden göçler sonucunda nüfusun azaldığını göstermektedir.

⁷ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 2-229.

⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Yuvalak,_Tefenni

⁹ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

¹⁰ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 2-229.

¹¹ BOA, NFS.d., 3267, s. 44-45.

¹² Mustafa Ali Uysal, *Salnamelere Göre Burdur* (1868-1914), Libra Yay., İstanbul 2020, s. 144.

¹³ <https://www.nufusune.com/7251-burdur-tefenni-yuvalak-koy-nufusu>

2. İsimler

Temettuât Defterinde hane reislerinin isimleri babalarının adları veya lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. 1845 yılında, Tefenni kazasına bağlı Yuvalak köyünde hane reislerinin kullandığı isimler ve sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyünde Kullanılan Hane Reisi İsimleri¹⁴

İsimler	Sayısı
Mehmed	3
Mustafa	3
Osman	3
Hüseyin	2
Ahmed	1
Ali	1
Cafer	1
Hasan	1
İbrahim	1
Yusuf	1

10572 numaralı Temettuat defterindeki bilgiler dikkate alındığında Yuvalak köyünde 10 farklı isim içerisinde en çok kullanılan isimler, 3'er adet ve %52.94 pay ile Mehmed, Mustafa ve Osman'dır. Ahmed, Ali, Cafer, Hasan, İbrahim ve Yusuf isimleri ise yalnız birer kişi tarafından kullanılmaktadır. Dini inancın etkisiyle isimlerin tamamı peygamber, halife ve sahabe adlarından oluşmaktadır.

3. Lakaplar

Yuvalak köyünde kullanılan lakapları sığata ve fiziki özelliklere göre lakaplar, mesleki lakaplar, dini ve sosyal durum bildiren lakaplar, kişiye bağı lakaplar ve hayvan adlı lakaplar olarak sınıflandırabiliriz. En çok 8 kişi ile sığata ve fiziki özelliklere göre lakaplar kullanılmaktadır. İkinci sırada 3'er kişi ile mesleki lakaplar ile kişiye bağı lakaplar, üçüncü sırada 2 kişi ile dini ve sosyal durum bildiren lakaplar yer almaktadır. Hayvan adlı lakap ise yalnız bir kişide bulunmaktadır. Tablo 3'de Yuvalak köyünde kullanılan lakaplar gösterilmiştir.

Tablo 3. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyünde Kullanılan Lakaplar¹⁵

¹⁴ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 2-229.

¹⁵ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

Sıfata ve Fiziki Özelliklere Göre Lakaplar	Kuru Ali Oğlu Hüseyin, Koca Halil Oğlu Hasan, Solak Oğlu Osman, Şallı oğlu Ahmed, Yolmacı oğlu Mehmed, Yolmacı Osman, Halil oğlu Bedel Ali, Geybî oğlu âmâ Ali
Mesleki Lakaplar	Tahracı Oğlu Mehmed, Tahracı oğlu Yusuf, İmam Oğlu Osman
Dini ve Sosyal Durum Bildiren Lakaplar	İsmail Oğlu Molla Mustafa, Hacı Oğlu İbrahim
Kişiyeye Bağlı Lakaplar	Hasan Ali Oğlu Cafer, Yusuf oğlu Mustafa, Süleyman oğlu Mustafa
Hayvan Adlı Lakaplar	Camus Oğlu Mehmed

4. Meslekler

Temettuât Defteri'nde hane reislerinin isimlerinin yanında meslekleri de yazılmıştır. Tablo 5'de Yuvalak köyünde bulunan meslek çeşitleri ve sayıları belirtilmiştir.

Tablo 5. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyündeki Meslek Çeşitleri ve Sayıları¹⁶

Meslek Adı	Sayısı
Ziraatçı	14
Çoban	1
İmam	1
Toplam	16

Tabloya baktığımız zaman Yuvalak köyünde kamu hizmeti görevi yapan 1 imam ile şahsi işleri ile uğraşan 14 ziraatçı ve 1 çoban bulunmaktadır. 1 hane reisi âmâ olup mesleği belirtilmemiştir. İlk sırada yazılmış olan köy imamı İsmail Oğlu Molla Mustafa vergiden muaftır. Mesleği çobanlık olan İmam Oğlu Osman'ın bir yıllık çobanlık geliri 550 kuruş, toplam geliri 688 kuruş olup, yılda 94 kuruş vergi vermektedir. 14 hane reisinin mesleğinin “ziraatçı” olarak kaydedilmesi bu köydeki en önemli geçim kaynağının zirai faaliyetler olduğunu bize göstermektedir.

5. Tarım

1845 yılında, Yuvalak köyüne ait mezru (ekili) ve gayri mezru (ekili olmayan) toprak alanları ve yıllık geliri ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 8. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyündeki Mezru ve Gayri Mezru Toprak Alanları ve Gelirleri¹⁷

Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Mezru Tarla		Gayri Mezru Tarla	Toplam Tarla	Hane Başına Ortalama Tarla		Kaza Toplamı İçinde %
		Dönüm	Yıllık Geliri (Kuruş)	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Gelir	
Yuvalak Köyü	17	530	16984,5	435	965	56,76	999,08	2,39

¹⁶ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

¹⁷ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

Tablo 8’de Yuvalak köyünde mezru (ekili) ve gayri mezru (ekili olmayan) tarlaların dönümleri ile yıllık gelirleri verilmiştir. Mezru (ekili) tarlalarda genellikle buğday ve arpa ekilmektedir. Yuvalak köyünde 17 hanede 530 dönümü mezru, 435 dönümü gayri mezru olmak üzere toplam 965 dönüm tarla vardır. Mezru tarlaların yıllık geliri 16984,5 kuruştur. Hane başına ortalama 56,76 dönüm arazi düşmektedir. Hane başına ortalama yıllık geliri 999,08 kuruştur. Yuvalak köyündeki arazilerin, bütün yerleşim birimleri arazileri toplamına oranı % 2,39’dur.

Mezru tarlasından en çok gelir elde eden hane reisi, 35 dönüm tarladan 1557 kuruş gelir elde eden Yolmacı oğlu Mehmed’dir. İkinci sırada 40 dönüm tarladan 1359 kuruş gelir elde eden Şallı oğlu Ahmed, üçüncü sırada 40 dönüm tarladan 1354,5 kuruş gelir elde eden Geybî oğlu âmâ Ali’nin karındaşı Hüseyin yer almaktadır. Çobanlık yapan İmam Oğlu Osman’ın mezru tarlası bulunmamaktadır. En fazla tarlası olan hane reisleri, mezru ve gayri mezru olmak üzere toplamda 80’er dönüm tarlaya sahip olan Şallı oğlu Ahmed ile Hasan Ali oğlu Cafer’dir.

Yuvalak köyünde 5 hane reisine ait toplam 2 dönüm nohuttan elde edilen gelir ise 216 kuruştur.

6. Hayvancılık

Temettuât defterinde hane reislerinin sahip olduğu hayvanlar da kaydedilmiştir. Bu bilgilere baktığımız zaman Yuvalak köyünde yaşayanların, geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağladıkları anlaşılmaktadır. Buradaki hayvanları büyükbaş, küçükbaş, yük ve binek hayvanları olarak sınıflandırabiliriz. Bu hayvan türleri halkın toprağını işleyebilmesi için, ulaşımı sağlayabilmeleri için ve hayatın devamı açısından sağlıklı beslenebilmeleri için önemlidir.

6.1. Büyükbaş Hayvancılık

1845 yılında, Yuvalak köyünde bulunan büyükbaş hayvan sayıları ve yıllık gelirleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 10. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyünde Bulunan Büyükbaş Hayvan Sayıları ve Gelirleri ¹⁸

Büyükbaş Hayvanlar	Sayısı (Adet)	Yıllık Geliri (Kuruş)
Öküz	31	
Boz İnek	9	
Düğe	6	
Buzağı	9	
Tosun	1	
Dana	1	
Sağman İnek	9	180
Toplam	66	180

¹⁸ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

Tablodaki bilgilere göre Yuvalak köyünde toplam 66 adet büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Büyükbaş hayvanların öküz, boz inek, düğe, buzağı, tosun, dana ve sağman inek olduğu görülmektedir. Temettuât Defterinde bu hayvanlardan yalnız sağman ineğin yıllık geliri belirtilmiştir. Diğer hayvanların gelirleri hakkında bilgi verilmemiştir. Sağman ineklerden yıllık 180 kuruş gelir elde edilmiştir.

Yuvalak köyünde en çok bulunan büyükbaş hayvan öküz olup, toplam sayısı 31'dir. Öküzden sonra ikinci sırada 9'ar adetle boz inek, buzağı ve sağman inek, üçüncü sırada 6 adetle düğe yer almaktadır. En az bulunan büyükbaş hayvanlar 1'er adet ile dana ve tosunur.

Yuvalak köyünde en fazla büyükbaş hayvana sahip olan hane reisleri 6'şar adetle köy imamı İsmail oğlu Molla Mustafa ile Koca Halil oğlu Hasan'dır. En az büyükbaş hayvana sahip olan hane reisleri ise 2'şer adetle Solak oğlu Osman ve İmam oğlu Osman (Çoban)'dır.

6.2. Küçükbaş Hayvancılık

1845 yılında, Yuvalak köyünde bulunan küçükbaş hayvan sayıları ve yıllık gelirleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 11. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak köyünde Bulunan Küçükbaş Hayvan Sayıları ve Gelirleri¹⁹

Küçükbaş Hayvanlar	Sayısı (Adet)	Yıllık Geliri (Kuruş)
Sağman Koyun	30	84
Boz Koyun	28	90
Sağman Keçi	30	80
Boz Keçi	32	32
Oğlak	30	
Kuzu	30	
Toplam	180	286

Temettuât defterine göre Yuvalak köyünde bulunan küçükbaş hayvanlar sağman koyun, boz koyun, sağman keçi, boz keçi, oğlak ve keçidir. Tablodaki bilgilere göre Yuvalak köyünde toplam 180 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bunlardan elde edilen toplam gelir ise 286 kuruştur. Bu hayvanlardan oğlak ve kuzuların yıllık gelirleri yoktur. Diğer küçükbaş hayvanların yıllık gelirleri hakkında bilgi verilmiştir.

Yuvalak köyünde en çok bulunan küçükbaş hayvan boz keçi olup, toplam sayısı 32'dir. İkinci sırada 30'ar adetle sağman koyun, sağman keçi, oğlak ve kuzu, üçüncü ve son sırada 28 adetle boz koyun yer almaktadır.

Küçükbaş hayvanlardan elde edilen yıllık gelir bakımından boz koyun 90 kuruşla ilk sırada, sağman koyun 84 kuruşla ikinci sırada, sağman keçi 80 kuruşla üçüncü sırada yer alırken, boz keçi 30 kuruşla son sırada yer almaktadır.

¹⁹ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

Yuvalak köyünde en fazla küçükbaş hayvana sahip olan hane reisi 75 adetle Yolmacı oğlu Mehmed'dir. İkinci sırada 35 adetle İmam oğlu Osman (Çoban), üçüncü sırada 22 adetle Şallı oğlu Ahmed yer almaktadır. 9 hane reisinin küçükbaş hayvanı bulunmamaktadır.

Küçükbaş hayvanlardan en fazla gelir elde eden hane reisi 93 kuruş ile İmam oğlu Osman (Çoban)'dır. İkinci sırada 91 kuruş gelirle Yolmacı oğlu Mehmed, üçüncü sırada 33 kuruş gelirle Şallı oğlu Ahmed yer almaktadır.

6.3. Yük ve Binek Hayvanları

1845 yılında Yuvalak köyünde bulunan yük ve binek hayvan sayıları ve yıllık gelirleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 12. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak köyünde Bulunan Yük ve Binek Hayvan Sayıları ve Gelirleri²⁰

Yük ve Binek Hayvanları	Sayısı (Adet)	Yıllık Geliri (Kuruş)
Merkep	23	125
Katır	1	
Bargir	3	
Sıpa	5	
Kısrak Sıpa	1	
Toplam	33	125

Temettuât defterine göre Yuvalak köyünde bulunan yük ve binek hayvanları merkep, katır, bargir, sıpa ve katır sıpadır. Tablodaki bilgilere göre Yuvalak köyünde toplam 33 adet yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bu hayvanlardan yalnız merkepten gelir elde edilmektedir. 23 adet merkepten elde edilen toplam gelir 125 kuruştur. Bu geliri yalnız 5 hane reisi sağlamıştır.

Yuvalak köyünde en çok bulunan yük ve binek hayvanı 23 adetle merkeptir. İkinci sırada 5 adetle sıpa, üçüncü sırada 3 adetle bargir yer almaktadır. Katır ve kısrak sıpa 1'er adet bulunmaktadır. 5 hane reisinin 3'er adet, 7 hane reisinin 2'ser adet ve 4 hane reisinin 1'er adet yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. 1 hane reisinin ise yük ve binek hayvanı yoktur.

7. Vergisi ve Temettuâtı

10572 numaralı Temettuât Defterine göre Yuvalak köyünde bulunan 17 hane reisinden alınan toplam vergiler ve temettuâtlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 14. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyünün Vergileri ve Temettuâtları²¹

Yerleşim Birimi				Hane Başına
-----------------	--	--	--	-------------

²⁰ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

²¹ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

	Hane Sayısı	Vergisi	Temettuâtı	Düşen Gelir
Yuvalak Köyü	17	2887	18540	1090,58

Yuvalak köyündeki 17 hanenin toplam temettuâtı 18540 kuruş olup, toplam vergisi ise 2887 kuruştur. Hane başına düşen gelir ise 1090,58 kuruştur. 1515 kuruş ile en çok gelir elde eden hane reisi ve 290 kuruş ile en çok vergi veren hane reisi Yolmacı oğlu Mehmed'dir. En az gelire sahip hane reisi 603 kuruş ile Solak oğlu Osman'dır. En az vergi veren hane reisleri ise 94'er kuruş ile Solak oğlu Osman ve İmam oğlu Osman (Çoban)'dır. İsmail oğlu Molla Mustafa'nın 874 kuruş geliri olmasına rağmen köy imamı olduğu için vergiden muaftır.

8. Aşar (Öşür) Vergileri

Temettuât defterinde, hububatlardan alınan aşarların²² hem kile olarak karşılığı hem de kuruş olarak karşılığı yazılmıştır. Hububatlardan hintanın (buğdayın) kilesinden 8 kuruş, şair (arpa), darı, burçak, mısır ve yulafın kilesinden 5'er kuruş aşar alınmıştır. Yuvalak köyünde bulunan hanelerden alınan toplam yıllık aşar (öşür) vergileri ve bu vergilerin hanelere dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 15. 10572 Numaralı Temettuât Defterine Göre 1845 Yılında Yuvalak Köyünde Hanelere Göre Ortalama Aşar Dağılımı (Kuruş) ²³

Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Yıllık Aşar Miktarları		Yıllık Aşarın Hanelere Göre Dağılımı (Kuruş)
		Kile	Kuruş	
Yuvalak Köyü	17	116	779,5	45,85

Tabloda görüldüğü gibi Yuvalak köyündeki 17 haneye ait toplam 116 kile karşılığı 779,5 kuruş aşar vergisi bulunmakta ve her haneye ortalama 45,85 kuruş aşar vergisi düşmektedir. Hintadan (buğdaydan) 66,5 kile karşılığı 532 kuruş, şairden (arpadan) 46 kile karşılığı 230 kuruş ve burçaktan 3,5 kile karşılığı 17,5 kuruş aşar vergisi alınmaktadır. Yuvalak köyünde en fazla aşar vergisi ödeyen hane reisi 78 kuruş ile Yolmacı oğlu Mehmed'dir. İkinci sırada 65 kuruş ile Kuru Ali oğlu Hüseyin, üçüncü sırada 60'ar kuruş ile Şallı oğlu Ahmed ve Hasan Ali oğlu Cafer yer almaktadır. Yuvalak köyünde aşar vergisi ödemeyen tek kişi İmam oğlu Osman (Çoban)'dır.

SONUÇ

Bu çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H. 1261 (M. 1845) yılı 10572 numaralı temettuât defteri esas alınarak hazırlanmıştır. Konya vilayeti, Hamid sancağı, Tefenni kazasına bağlı Yuvalak köyünün sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili

²² Onda bir anlamına gelen aşar (öşür), toprak ürünlerinden alınan bir vergidir. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 96.

²³ BOA, ML.VRD.TMT.d..., 10572, s. 225-229.

değerlendirmede bulunulmuştur. Öncelikle defterden Yuvalak köyünün nüfusu ile hane reislerinin adları, lâkapları ve meslekleri hakkında bilgi edinmek mümkündür.

1845 yılında Yuvalak köyünün hane sayısı 17 olup, bu durumda tahmini nüfusunun da 85 olduğunu söyleyebiliriz. Köyde en çok kullanılan isimler Mehmed, Mustafa ve Osman'dır. En çok, sıfata ve fiziki özelliklere göre lakaplar kullanılmaktadır. Meslek olarak en çok ziraatçı bulunmaktadır. Bunun yanında, imamlık ve çobanlık da köydeki diğer meslek dallarıdır. Köyde insanlar geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Yuvalak köyünde 530 dönümü mezru, 435 dönümü gayri mezru olmak üzere toplam 965 dönüm tarla vardır. Köyde; buğday, arpa, burçak ve nohut üretimi yapılmaktadır. En çok küçükbaş hayvanlar yetiştirilmektedir. İkinci sırada büyükbaş hayvanlar, üçüncü sırada yük ve binek hayvanları bulunmaktadır. Yuvalak köyünde en çok bulunan küçükbaş hayvan 32 adetle boz keçi, en çok bulunan büyükbaş hayvan 31 adetle öküz, en çok bulunan yük ve binek hayvanı 23 adetle merkeptir.

Bu durumda 19. Yüzyıl ortalarında Yuvalak köyünde yaşayan ailelerin kendi geçimlerini sağlayacak kadar ürün yetiştirdiklerini ve hayvan beslediklerini söyleyebiliriz. Ayrıca çalışmada, köydeki hane reislerinin meslek gelirleri ile ödedikleri yıllık vergi çeşitleri ve miktarları da ortaya konulmuştur. Yuvalak köyündeki 17 hanenin toplam temettuatı 18540 kuruş olup, toplam vergisi ise 2887 kuruştur.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), ML.VRD.TMT.d..., 10572.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), NFS.d., 3267.
- Devellioğlu, Ferit (1990). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- <https://www.nufusune.com/7251-burdur-tefenni-yuvalak-koy-nufusu>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Yuvalak,_Tefenni
- Kolay, Arif (2018). "XIX. Yüzyılın Ortalarında Manisa'ya Bağlı Karaali ve Evrenos Köylerinin Sosyo Ekonomik Yapısı (Temettuat Defterlerine Göre)", *Geçmişten Günümüze Manisa, Şehzade II. Mehmed ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi*, Editör: Muzaffer Tepekaya-Zafer Atar, C. I, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, s. 679-715.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1995). "Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, Cilt LIX, Sayı 225, Ağustos 1995, s. 395-412.
- Özdemir Kızılkıran, Ayşe (2008). "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, Nisan 2008, s. 57-66.
- Öztürk, Said (2003). "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.1, s. 287-304.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Uysal, Mustafa Ali (2020). *Salnamelere Göre Burdur (1868-1914)*, Libra Yay., İstanbul.

**SSCB DÖNEMİ VE SONRASI KUZEY KAFKASYA'DA VEHHABİLİK:
ÇEÇENİSTAN ÖRNEĞİ**

VEHHABILITY IN NORTH CAUCASIA IN THE USSR PERIOD AND AFTER: THE
EXAMPLE OF CHECHENIA

Dr. Öğr. Üyesi Yunus EKİCİ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Osmaniye,
Türkiye, Orcid No: 000000163006555

Özet

18. yüzyılın ikinci yarısında Fas ve Endonezya gibi Müslüman ülkelere yayılan Vehhabilik, 20. yüzyılın sonlarında Kuzey Kafkasya'ya yayılmaya başlamıştır. Kuzey Kafkasya'daki ilk Vehhabi toplumu 1970 yılında Sovyet döneminde kurulmuştur. O dönemde Vehhabiliğin Kafkasya'da yayılması Batılı ülkelerin çıkarları doğrultusunda yer almaktaydı. Çünkü SSCB'de yaşayan Müslümanların imparatorluğa karşı radikal konumunu göstermeye çalışmışlardır. 1990'ların başında SSCB'nin çöküşünden sonra misyonerlerin bölgeye gelişinin kolaylaştırılması, Vehhabiliğin yayılması için verimli bir zemin sağlamıştır. Öte yandan, SSCB'nin uzun süredir din üzerinde sürdürdüğü yasak Kuzey Kafkas Müslümanlarının dinin ve geleneksel İslam'ın gerçek doğası hakkında geri kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla misyonerler bu durumdan kapsamlı bir şekilde yararlanmışlardır. Ürdünlü meşale taşıyıcısı ve ABD vatandaşı olan Fethi el-Şaşani, Çeçenistan'da radikal Vehhabi aşırılığının gelişmesinde istisnai bir rol oynamıştır. Çeçen-Rus savaşı sırasında Fethi el-Şaşani, cemaat olarak bilinen bir Vehhabis taburu oluşturmuş ve savaşı 'kutsal savaş' ilan etmiştir. Ancak Fethi el-Şaşani, Rusya Federasyonu ile savaş bahanesiyle Kafkasya'ya Rusya'dan daha fazla zarar verdiği düşünülmektedir. Çünkü yüzlerce genci etrafına toplayarak onları yanıltmış, bölgedeki barışı ve güvenliği tehdit etmiştir. Bu durumda bölgenin en güçlü devleti olan Rusya, Çeçenistan dahil Kuzey Kafkasya coğrafyasında yıkıcı askeri operasyonlar başlatmıştır. Tüm bunların sonucunda İslam'a inanan Kuzey Kafkasyalılar, ciddi anlamda maddi ve manevi darbeler görmüşlerdir. SSCB'nin çöküşünden sonra Vehhabi aşırılığı, Kuzey Kafkasya'da sosyo-politik istikrarı ve genel olarak bölgede güvenliği bozan faktörlerden biri olmuştur. Vehhabiler önce Kafkasya'da geleneksel İslam'a karşı çıktılar ve bölgedeki din adamlarının liderlerini İslam düşmanları ilan etmeye başlamışlardır. Aynı zamanda Kafkasya'da geleneksel İslam'ın yayılmasında büyük etkisi olan Nakşibendi, Kadiri ve Şazili gibi Sufi mezheplerini ortadan kaldırmak için silahlı mücadelelerini de yoğunlaştırmışlardır. Sonuç olarak Sufi mezhepleri ile Vehhabiler arasındaki çatışma artınca Kafkasya'da tanınmış din adamı ve Nakşibendi şeyhi Şeyh Said, Kafkas Müslümanları Vehhabileri bölgeden çıkarmaya çalışmıştır. Kuzey Kafkasya'da Vehhabizmin herhangi bir şekilde yaygınlaştığı belki de tek yer Çeçenistan olmuştur. Bildiri, Vehhabizmin doğuşunu, aşırılıkçı fikirlerini, Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan'daki gelişim sürecini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Kafkasya, Vehhabiler, SSCB, Çeçenistan.

Abstract

Wahhabism, which spread to Muslim countries such as Morocco and Indonesia in the second half of the 18th century, began to spread to the North Caucasus at the end of the 20th century. The first Wahhabi society in the North Caucasus was established in 1970 during the Soviet era. At that time, the spread of Wahhabism in the Caucasus was in line with the interests of Western countries. Because they tried to show the radical position of the Muslims living in the USSR against the empire. After the collapse of the USSR in the early 1990s, facilitating the arrival of missionaries to the region provided a fertile ground for the spread of Wahhabism. On the other hand, the prohibition of the USSR on religion for a long time caused the North Caucasian Muslims to fall behind on the true nature of religion and traditional Islam. Therefore, missionaries took extensive advantage of this situation. Fethi al-Shasani, a Jordanian torch bearer and a US citizen, played an exceptional role in the development of radical Wahhabi extremism in Chechnya. During the Chechen-Russian war, Fethi al-Şaşani formed a Wahhabis battalion known as Jamaat and declared the war a "holy war". However, Fethi al-Şaşani is thought to have harmed the Caucasus more than Russia on the pretext of war with the Russian Federation. Because he deceived hundreds of young people by gathering them around him and threatened the peace and security in the region. In this case, Russia, the strongest state in the region, launched destructive military operations in the North Caucasus geography, including Chechnya. As a result of all these, the North Caucasians who believe in Islam have suffered serious material and moral blows. After the collapse of the USSR, Wahhabi extremism has been one of the factors that disturbed socio-political stability in the North Caucasus and security in the region in general. Wahhabis first opposed traditional Islam in the Caucasus and began to declare the leaders of the clergy in the region as enemies of Islam. At the same time, they intensified their armed struggle to eliminate Sufi sects such as Naqshbandi, Qadiri and Shazili, which had a great influence on the spread of traditional Islam in the Caucasus. As a result, when the conflict between Sufi sects and Wahhabis increased, Sheikh Said, a well-known clergyman in the Caucasus and the Naqshbandi Sheikh Said, tried to drive the Wahhabis of the Caucasian Muslims out of the region. The paper analyzes the birth of Wahhabiz, its extremist ideas, and its development in the North Caucasus and Chechnya.

Keywords: North Caucasus, Wahhabis, USSR, Chechnya.

GİRİŞ

İslam dininin en sert düşüncelerini oluşturan Hanbelî ekolünden çıkan Vehhabilik, Orta Arabistan'ın Necd bölgesinde Muhammed b. Abdulvehhab (1703-1792) tarafından ortaya atılmıştır. İlk dönem Müslümanlığına dönüş davetleri yaparak İslamiyet'i tarih dışına atan Abdulvehhab, tarihsel süreç dâhilinde İslamiyet'e girmiş her türlü ilaveleri bidat olarak değerlendirmiş ve İslam dinini bunlardan temizlemeyi sağlamak suretiyle kurtuluşu 'altın çağ' olarak nitelendirdiği Vehhabilikte görmüştür. Vehhabilik hareketi, 17. ve 18. yüzyılda özellikle Hintli Müslümanlar arasında meydana gelen dinsel hareketlilikten bir parça etkilenmiş izlenimi vermesine rağmen daha çok kendi mahallî koşullarının tesiriyle özellikle kendi yerli halkın hak ve çıkarlarını korumayı amaçlayan bir karakter arz eden fakat siyasi tarafı ağır basan dini bir oluşum olarak görülmektedir. (Bodur, 2003, s.7-8).

18. yüzyıl ortalarından günümüze kadar uzanan zaman diliminde Vehhâbilik Sünni İslâm ile birçok defa karşı karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmalar bazen zorlu savaşlar şeklinde bazen de geniş bir siyasi edebiyat etkileri günümüze kadar devam eden entellektüel tartışmalar halinde olabilmektedir. Vehhâbiliğin kurucusu Muhammed b. Abdulvehhâb'ın görüşleri, Arap yarımadasında hüküm süren milletler tarafından iyi bilinen, müşterek bir kültürdür. Vehhâbilik, yeni bir toplum ve yeni bir devletin teşekkülünü sağlamış ve günümüzde Suudi Arabistan Krallığı olarak bilinen devlet meydana gelmiştir. İslâm dünyasının diğer kesimlerinde ise Vehhâbilik daha çok salt bir entellektüel etki bırakmıştır. Oysa bu etki Vehhâbi olmayan din bilginlerinin, İslam toplumlarının tarihi ve gelişimi ile ilgili Vehhâbi fikirleri yavaş yavaş asimile etmesiyle ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Abdulvehhâb'ın devam eden etkisi onun yalnızca kendi yandaşlarınca uygun görülmesi şeklinde olmamış bununla birlikte görüşleri hem geçmişte hem de günümüzde farklı durumlarda reddedilerek şiddetle karşı çıkmıştır. Muhammed b. Abdulvehhâb'ın görüşlerine şiddetle karşı olan ve düşmanca tavır sergileyen topluluk daha çok Sufi ve Sufi tarikatları olmuştur. Sufi çevrelerinin 18. yüzyıldaki polemik edebiyatı daha çok Vehhâbi karşıtı eserlerle dolu olmuştur. Bu eserlerde Muhammed b. Abdulvehhâb'a bir çeşit şeytan nazarıyla bakılmakta, görüşleri de İslâm toplumu için bilhassa da Sufi İslâm yorumu için her zaman bir tehlike olarak bilinmekteydi. Vehhâbiliğin yanında İslâm dünyasında değişimi sağlayan Sufililiğin ve tarikatların nüfuz kaybetmesine neden olan başka etkenlerde mevcuttur. Zaman geçtikçe Vehhâbilik kendisini yenilemiş ve İslâm toplumlarıyla da münasebetlerini arttırmıştır (Peskes 2003, s.414-415).

Vehhabi mezhebinin kurucusu olan Muhammed b. Abdulvehhab, ata ve ecdadının görüşleriyle yetinmeyerek dinde gayet aşırı taraflı bir inancı meydana getirmiştir. Dönemin ulemaları aleyhinde şiddetli itirazlar ortaya atmakla kendisine inanmayanların küfür içinde olduklarına kadar gidip bu uğurda açtığı savaşlara Allah yolunda cihat ismini vermiştir (Oral, 2014, s.87).

Vehhabiler için en önemli mevzu halifelik meselesidir. Hilafetin hükümlerine bağlı kalarak bunu Türklere ve Arap milliyetçiliğine karşı kullanmışlardır. Vehhabilik aynı zamanda Araplar arasındaki milliyetçi hareketin, Türk yönetiminden kurtuluşunun ve özyönetim bilincinin uyanışının da bir kaynağı olmuştur. Vehhabiler tarafından dini fikirler altında kurulan Arap hareketi, 19. yüzyılda daha da gelişmiştir. Hatta bu hareketi başarılı kılmak için gayrimüslim devletlerin yardımını bile almışlardır. Araplar arasında milliyetçi hareketin başlangıcı olan Vehhabi hareketinin etkisiyle Osmanlı devletini devirmek için gizli bir şekilde cemiyetler kurulmuştur. (Paşayev, 2007, s.160).

Vehhabilik en başından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na doğru yöneltilmiş ve bu devletin çöküşünde de rol oynamıştır. Bu nedenle, araştırmacılar arasında Vehhâbiliğin jeopolitik bir mücadele aracı olarak İngilizler tarafından yapay olarak ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir. Vehhabizm, gelecekte ve günümüze kadar, jeopolitik muhaliflerine karşı mücadelede Anglo-Saksonlar tarafından defalarca kullanılmıştır (Maevskaya, 2016, s.96).

Rus toplumunda, halkın kitle bilincinde ve hatta uzmanlar arasında, 'Vehhabizm' kavramı uzun zamandır aşırılık ve terör eylemleriyle ilişkilendirilmiştir. Dağıstan Devlet Konseyi eski başkanı Magomedali Magomedov, "Vehhabizm İslâm'da geleneksel olmayan

bir eğilimdir” diye ifade etmiştir. Rusya Yüksek Konseyi'nin eski başkanı Ruslan Khasbulatov, Vehhabiliği ‘dini mezhepçilik’ olarak tanımlamıştır (Markedonov, 2010, s.6-7).

Kuzey Kafkasya, sosyal, politik, ideolojik nitelikteki tüm sorunların bir şekilde İslami bir bileşene sahip olduğu bir bölgedir. İslam, Kuzey Kafkasya halklarının davranışsal kalıplara dayanan etnik kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Geçen yüzyılın son on yılında, Kuzey Kafkasya'dan Mekke ve Medine'ye giden toplam hacı sayısı yüzbinleri buldu. Böylece İslam'ın yeniden canlanması, eski SSCB topraklarında dinsel canlanma sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Belirli bir perspektiften bakıldığında, İslam'ın Kuzey Kafkasya'nın siyasi gerçekliği üzerindeki etkisi o kadar büyük görünüyor ki devletin seküler karakterinde ciddi bir deformasyon sorunu gündeme getirdiği anlaşılmaktadır (İskandaryan, 2004, s.96-97).

İslam dünyasında “Vehhabiler” olarak sınıflandırılan Müslüman Kardeşler hareketinin ideolojisinde de İbn Teymiyye'nin fikirleri önemli bir yer tutmaktadır. Böylelikle 19. ve 20. yüzyıllarda ‘Vehhabilik’ teriminin anlamı genişlemiş ve Sünni İslam'daki tüm köktenci ve radikal hareketlerin adı haline gelmiştir. Kuzey Kafkasya Müslümanları arasında bu terim tam da bu anlamda yaygın olarak kullanılmaktadır (Yarlykapov, 2000, s.4)

VEHHABİLİĞİN KUZEY KAFKASYA'DA ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILMASI

Vehhabiliğin fikirleri, 19. ve 20. yüzyılın başlarında Kuzey Kafkasya'ya nüfuz etmeye başlamıştır. 19. yüzyılda Rusya'da yaşayan en yetkili İslam ilahiyatçıların çoğu Müslümanları bu sözde dinsel harekete karşı uyarmıştır. XX. yüzyıldan itibaren Kuzey Çeçenistan, Dağıstan, Kabardey-Balkarya ve Karaçay-Çerkesya'da, sözde Dünya İslam Birliği (HIV) ve Suudi Arabistan tarafından finanse edilen, görünüşte İslam'ın temellerini incelemek için Müslüman Azınlıklar Dairesi aracılığıyla vakıflar ve kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır. Vehhabilerin faaliyetlerinin bir başka unsuru da Çeçenistan'daki militanlar için eğitim kampları düzenlemektir. Gençlerin ideolojik ve askeri eğitiminin yoğun bir şekilde yürütüldüğü bütün bir yeraltı paramiliter kamplar ortaya çıkmıştır. Dağıstan'daki Müslümanların Ruhani İdaresi'nin uluslararası bölümü başkanı Kurbanhaji Omarashabov, bu kamplar hakkında şunları ifade ediyordu: “7-10 günlük kurslar düzenlenip öğrenciler ücretsiz olarak beslenir ve ardından 50 ile 80 dolar arasında para verilirdi. Bu da onlar için büyük para idi”. Burada Vehhabilerin yeni destekçi çekmesinin finansal bir yolunu görüyoruz. Ayrıca Öğrencilerin çoğunluğu Orta Asya cumhuriyetleri, Kazakistan ve Rusya bölgelerinde ikamet ediyordu. Ürdün, Suudi Arabistan, Çin, Mısır, Malezya, Filistin gibi aşırılık yanlısı örgütlerin üyeleri, Hattab kamplarında eski SSCB cumhuriyetlerinin temsilcileriyle birlikte eğitilerek deneyim alışverişinde bulunmuşlardır. Ancak bu ideolojinin vaizlerinin faaliyet alanı Kuzey Kafkasya ile sınırlı değildir. Vehhabiler Moskova, St. Petersburg, Rostov bölgesi, Stavropol ve Kuban'da da görülebilmektedir (Maevskaya, 2001, s.1).

Kuzey Kafkasya'da, Rusya'nın başka hiçbir yerinde olmadığı kadar İslam'a dayalı radikal ideolojilerin ortaya çıkması için sosyal koşullar mevcuttur. Başlangıçta İslam'daki bu yenileme eğilimi, yalnızca yarı marjinal İslami entelektüellerden taraftar bularak geniş bir popülerlik kazanamamıştır. Ancak Sovyet ekonomisinin çöküşünün bir sonucu olarak nüfus yoksullaştıkça ‘Vehhabizm’ in popülaritesi arttığı görülmektedir. Kuzey Kafkasya Vehhabiliğinde birkaç grup oldukça açık bir şekilde öne çıkmaktadır:

1. Entelektüel Vehhabizm: Bu grup, günümüzün kurucuları ve liderlerinin yanı sıra Sovyet sonrası dönemde Orta Doğu'daki üniversitelerde İslami eğitim almış ve evlerine dönmekte olan gençleri içermektedir. Eğitimlerinin gereği, mevcut liderleriyle geleneksel İslam yapılarına entegre olmalarına izin verilmez.

2. Fakirlerin Vehhabiliği: Yoksul köylüler ve şehirlerin yoksul işsiz nüfusu, Vehhabizm'de sosyal doktrinin sadeliğini ve basit etik normlara sıkı sıkıya bağlılığı esas alır. Ahlaki olarak Müslümanların kardeşliği ve birliği ilkesine inanılır.

3. Zenginlerin Vehhabiliği: Bu gruptakiler SSCB kaynaklı yozlaşmış yapılara entegre olmak istemeyen yeni ekonomik tipin ekonomik açıdan başarılı temsilcileridir. Refah için yüksek motivasyon artı geleneksel dindarlığın temelleri diğerlerinden dini mesafenin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (İskandaryan, 2004, s.101-102).

Kuzey Kafkasya'daki güçlü İslami akımlardan bir tanesi de Vehhabiliktir. 1980 yıllarının sonlarında Kuzey Kafkasya'da Vehhabilik gerek Vehhabilik ve gerekse de Selefizm ismiyle yaygınlık kazanmıştır. Uzun dönemdir İslam dünyasından bağımsız olarak hüküm sürmeye çalışan Kuzey Kafkasya Müslümanları Vehhabiliği İslam alemine uyumlu olmanın bir niteliği olarak görmüşlerdir. Bilhassa Kuzey Kafkasya Müslümanlarının topluluklar şeklinde hac ve umre ziyaretlerini gerçekleştirmeleri, bölgeye Ortadoğu'dan gelen din öğreticileri ve Ortadoğu ülkelerine din eğitimi almak için giden Kafkas öğrencileri aracılığıyla Vehhabilik Kuzey Kafkasya'da hızlı bir şekilde yayılmıştır. Her şeyden evvel Vehhabilerin varlıklı finans kaynakları bölgede türlü türlü fakirlik içinde yer alan Müslümanlar için mühim bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Vehhabilerin finans kaynaklarının yanı sıra destekledikleri düşünceler İslam açısından bir Rönesans ve gelenekten yoksun bir modernleşme havası vererek inananları etkisi altına almıştır. Bunların yanı sıra efsanevi Kafkas mücahidi Şeyh Şamil'in yaşamının son zamanlarını Hicaz'da sürmesinin Kafkas Müslümanlarının Suudi Vehhabiliğine açık hale gelmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Gülbüz, 2012, s.317).

Kuzey Kafkasya Vehhabizmi ne kurumsal anlamda ne de dini araştırmalarda tek bir eğilim değildir. Bölgeden bölgeye, parametrelerini değiştirebilen son derece heterojen ve yalnızca dışarıdan genel bir yapı olarak algılanırlar. Vehhabizm Kuzey Kafkasya'da özellikle Çeçenistan'a ve ötesine nüfuz etmiştir. Çeçen savaşı sırasında doğal olarak radikalleşme yoğunlaşmıştır. Ancak bu ideolojinin taraftarlarını yurtdışından özellikle Suudi Arabistan ve diğer Orta Doğu ülkelerinden yardım almakla suçlamışlardır (İskandaryan, 2004, s.99-100).

Kuzey Kafkasya'daki Vehhabi oluşumunun bölgedeki etkileri arasında farklar olsa da benzerlikleri açısından tek bir sınıf olarak değerlendirilmektedir. Rusya Federasyonu, Vehhabi gönüllülerinin politik muhaliflerine karşı cihat ilan ederek Kafkasya ve hatta daha ötesinde bağımsız bir İslam Devleti kurmasını kendilerine karşı bir tehdit olarak algılamışlardır. Şeriatın sert bir uygulayıcısı olarak görülen Vehhabiler, yöresel dinsel uygulamalar ve inanışlar tarafından sürekli birtakım suçlamalara maruz kalmışlardır (Kaplan, 2015, s.95).

Kuzey Kafkasya'da Vehhabilik, doğası gereği daha çok kapalı kutu gibidir. Muhtemelen Vehhabizm'in herhangi bir şekilde yaygınlaşıp taraftar bulduğu ilk yer Çeçenistan olmuştur. Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerindeki dini aşırılık yanlılarının sayısını yargılamak da bir o kadar son derece zordur. Vehhabizm'in taraftarlarının sayısını kabaca

tahmin etmeye çalışırsak Kuzey Kafkasya'nın her cumhuriyetinde aktivist ve radikal İslami hareketlerin taraftarı olan ve silahlı olmaya hazır yüzlerce insan olduğu varsayılmaktadır. Ancak genel olarak Vehhabiler'in nüfusun önemsiz bir azınlığını oluşturduğunu söyleyebiliriz (İskandaryan, 2004, s.104-105).

VEHHABİLİĞİN ÇEÇENİSTANDA GELİŞİM SÜRECİ

1990 yıllarının başından beri süregelen Çeçenistan sorunu Kuzey Kafkasya'daki en aşırı çatışmalardan biri olarak dünya gündeminde yer almaya devam etmekte ve 2000 yıllarının başında Rusya ile beraber Çeçenistan'ı yönetmeye başlayan Kadirov idaresi altında Çeçenistan'da belli bir düzeyde huzur sağlandıysa da yine de Vehhabilere karşı çatışmalar devam etmiştir. Diğer yandan Kadirov yönetimi insan haklarının ihlalden ve Rusya'ya yakın duruşundan ötürü uluslararası kamuoyu ve bilhassa yurtdışındaki Çeçenler tarafından sürekli tenkit edilmektedir.

1996 tarihinde Rusya Hükümeti ve Çeçen-İçkerya hükümeti arasında Hasavyurt Antlaşması imzalanmış ve bu anlaşmadan ötürü Çeçenistan Rusya'dan fiili egemenliğini elde etmiştir. Dudayev'in vefatı müteakiben aynı senede gerçekleşen seçimde Aslan Mashadov cumhurbaşkanı olmuştur. Mashadov, Moskova ile müzakere usulüyle tam egemenliği elde etmeyi hedeflemekteydi ve bu davranış egemenlik taraftarlarının çoğunun yanında Rus yandaşları tarafından da destek görmüştür. Ancak Aslan Mashadov ülkeyi doğru bir şekilde idare etmeyi başaramamış ve Çeçenistan'da karışıklık ve düzensizlik vasıl olmuştur. Çeçenistan'da etnik kimliğinden başka kabile-aşiret kimliği de hayli etkili olduğundan ötürü kabileler ve aşiretler arasında siyasi ve ekonomik yararlar üzerinde çatışmalar meydana gelmiştir. Bilhassa Birinci Çeçen Savaşı akabinde ehemmiyetli nüfuza sahip olan Şamil Basayev gibi komutanlar Mashadov'a karşı olan kabilelerin dayanağını alarak adeta ayaklanmışlardır. Böylelikle başta Basayev olmak üzere Çeçen savaşı komutanları Mashadov'a karşı açık bir şekilde meydan okuyabilir hale gelmiş ve Mashadov Çeçenistan'ın kontrolünü kaybetmiştir (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.232-233).

Vehhabilik bilhassa Çeçen Savaşı nedeniyle Çeçenistan'da yaygınlık göstermiştir. Bölgeye genellikle dışarıdan gelen mücahitler vasıtasıyla yayılmıştır. Çeçen mücahitleri ve efsanevi mücahit komutanları olan Hattab aracılığıyla popüler hale gelmiştir. Çeçen Vehhabileri Dudayev'e muhalif taraftar olarak ortaya çıkmışlardır. Savaş ortamında Vehhabilik, Çeçenler için bir inanç şeklinden çok bir yaşam şekli halini almıştır. Aralarındaki farklılıklara rağmen Süfîler, Vehhabiler ve Kadiriler omuz omuza Ruslara karşı mücadele etmişlerdir (Gülbüz, 2012, s.317-318).

Arap diyarlarından ve Afganistan'dan mücahitler Birinci Çeçen Savaşı'nda hayli faal rol oynamış ve tüm Çeçenistan'da köktenci zihniyeti duyurmuşlardır. Bu vaziyet Çeçen halkının dağılmasına sebebiyet vermiştir. Dudayev idaresindeki idari kadro muhafazakâr bağımsız Çeçen devletinin kuruluşuna yönelirken Vehhabiler ise tüm Kuzey Kafkasya'da şeriatla bağlı "İslam Devleti'ni" oluşturmaya çalıştığından ötürü Çeçenistan'ın egemenliğine sıcak bakmamıştır. Bununla birlikte Çeçen halkı bir taraftan Rus işgaline direnirken diğer taraftan da iç mücadele ile karşı karşıya kalmıştır. Vehhabiler Çeçenistan'daki mücadelenin ruhunu ortaya koyan akımı tekfir etmiş ve Birinci Çeçen Savaşı'ndan sonra Süfîler ve Süfîler arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Bununla beraber Vehhabiler Ortadoğu

ülkelerinden gelen finans destekleriyle kendi taraftarlarını çoğaltmış ve Çeçen-İçkerya hükümeti içinde gücünü arttırmıştır (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.233).

İlk Çeçen savaşı sırasında ve hemen ardından Çeçen politikacılar, direnişi örgütlemek için kullanılabilecek ideolojik bir yapı ve ardından devlet sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. İslami bir kimliğin, İslami bir devletin ve İslami mevzuatın oluşumu, politikacıların veya saha komutanlarının kendilerini gerçek İslam'ın yandaşı olduklarını ilan etmişlerdir. Selefilerden 'İslam Muhafızları' oluşturuldu. Mavladi Udugov, Zelimkhan Yandarbiev, Şamil Basayev gibi politikacılar 'Vehhabiler' ile ilişkilendirilmiştir (İskandaryan, 2004, s.104).

Vehhabilik Çeçenistan'da bilhassa Şamil Basayev ve diğer komutanlardan çok büyük destekler alarak ayrıca 1998 tarihinde şurayı kurup Çeçenistan içinde çift başlı bir yönetim durumunu ortaya çıkarmıştır. İlk başlarda Mashadov Çeçenistan'ın tutucu liberal bir devlet olmasını arzu ediyordu fakat Vehhabilerin ve komutanlarının tahakkümlerine daha fazla dayanamayarak zaruri olarak Çeçenistan'ın İslam devleti olduğunu duyurmuştur. Mashadov'un prestiji ve uluslararası dayanağı büyük oranda zayıflamış ve Çeçenistan'da iç çatışma dönemi baş göstermiştir. Egemenlik taraftarları arasında Vehhabi olmayanlar Vehhabilerin tahakkümlerine ve şiddetlerine uğrayarak bu süreçte Ahmet Kadirov gibi tutucu geleneğinin önemli isimlerinden "kötünün iyisi" diye tabir edilen Rusya ile anlaşmaya varmanın yollarını aramayı benimsemiş ve halk arasında kaynağı belirsiz Vehhabilere karşı tepki çoğalmıştır.

Çeçenistan'ın devletleşme yolunda ilerleyip aynı zamanda toplumsal barışı sağlaması gerekirken 1999 tarihinde Basayev liderliğindeki Vehhabiler Dağıstan'a saldırarak oradaki birçok köylerde şeriatın uygulanacağını ilan etmişlerdir. Moskova, Volgograd ve Buynaksk gibi şehirlerde terör saldırıları meydana gelmiştir. Bu saldırı ve terör olaylarına Rus ordusu karşılıksız kalmayarak İkinci Çeçen Savaşı ortaya çıkmıştır. Rusya'nın saldırılarına bütünüyle karşılık verilmesine rağmen bu savaşta ABD'nin desteklediği Vehhabiler ön planda kalmıştır. Bu durumdan dolayı uluslararası camia da Çeçenistan'ın haklıyken verdiği egemenlik mücadelesine gerekli ilgiyi Vehhabiler'den dolayı kesmiş ve Çeçen direnişi uluslararası toplum nezdinde yalnız bırakılmıştır (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.233-234).

İkinci Çeçen Savaşı ile Vehhabilik Ruslar tarafından daha çok ön plana çıkartılmış ve Kafkas mücadelesi bir avuç Vehhabi aşırıcılığı olarak nitelendirilmiştir. Kendisinin de bir Müslüman olduğu Rusya içişleri bakanı Raşid Nurgaliyev 2004 eylül ayında yaptığı bir konuşmasında Kuzey Kafkasya'nın tümüyle Vehhabizm tohumlarının ekildiği bir saha olduğunu ileri sürmüştür. Kuzey Kafkasya'daki Selefizm resmi İslam öğretilerine karşı çıkarak aynı Vehhabilik gibi gelenekselleşen İslami kültürü reddetmişlerdir (Gürbüz, 2012, s.318).

2006 tarihinde Mashadov'un vefatı akabinde Çeçen Yüksek Şeriat Mahkeme Başkanı Abdulhalim Sadullayev cumhurbaşkanı seçilmiştir. Rusya karşıtı direnişin ideolojisi "Çeçen egemenlik mücadelesinden Vehhabiliğe dönüşmüştür. Bu süreçte Çeçenistan'daki ve yurtdışında yaşayan Çeçenlerin desteğini de kaybetmiştir. Özellikle Türkiye'de yaşayan Çeçenler, Çeçenistan'daki bu ayrışmayı anlamakta zorlanmışlar, Vehhabiliği İslami bir mukavemet olduğunu düşünerekten Çeçenistan'a bir süre daha destek olmayı sürdürmüşlerdir (Aktaş-Wakızaka, 2019, s.234).

SONUÇ

Kafkas halklarının çoğunluğu tarafından uygulanan Hanefi, Şafii ve Şii mezhepleri geleneksel olarak burada yerlerini almışlardır. Azerbaycan'da 'Şiilik', Dağıstan, Çeçenya ve İnguşetya'da 'Şafilik' yaygındır. SSCB'nin çöküşünden sonra Vehhabizm, etno-linguistik, etno-demografik, etno-sosyal ve etnokültür açısından dünyanın eşsiz bir bölgesi olan Kafkasya'da yayılmaya başlamıştır. Bu mezhebin Kafkasya'da yayılması özellikle Çeçenistan'da taraftar bulması tarih boyunca bölgeye yabancı olan İslami köktendincilik fikrinin yaygın olarak gerçekleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Kafkasya'da İslami köktencilik yayılması, bölgede kalıcı barış, istikrar ve güvenliğin yeniden tesis edilmesine yönelik ciddi tehditlerden biri haline geldiğini açık bir şekilde izah edebiliriz.

Çeçenistan'daki Vehhabi aşırılığını tarih boyunca geleneksel İslam'a bağlı kalan Çeçen halkıyla ilişkilendirmek elbette yanlış olur. Vehhabilerin keyfiliğine ve aşırılıkçı faaliyetlerine karşı Çeçen halkı tarafından birçok protestolar düzenlenmiştir. Özellikle Çeçen Müftüsü Ahmed-Hacı Gadirov da dahil olmak üzere cumhuriyetin tüm önde gelen dini şahsiyetleri Vehhabilerin eylemlerini defalarca kınamışlar ve aşırılıkçı eylemlerini Rusya'yı Kafkasya'daki askeri operasyonları yeniden başlatmaya teşvik eden bir faktör olarak değerlendirmişlerdir. Ancak yasadışı olarak kurulan şariat mahkemeleri ve sahra taburları Vehhabilerin kontrolünde olduğu için silahlı ve örgütsüz halkın Vehhabilere karşı herhangi bir pratik işlem yapması mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Hayati- Keisuke Wakizaka (2019). "Çeçenistan'da Yeni Dönem ve Kadirov Yönetimi". *Karadeniz Araştırmaları*. XVI/62: ss.231-238.

Bodur, H. Ezber (2003). "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör", *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi* 2, ss.7-20.

Gürbüz, M. Vedat (2012). *Kafkasya'da Siyaset Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*, Ankara: Kadim yayınları.

Iskandaryan, Alexander (2004). *Religiya i Politika na Kavkaze. Materialy Mezhdunarodnoy Konferentsii*, Yerevan.

Kaplan, Uğur (2015). *Uluslararası Politikada Vahhabilik* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Maevskaya, L.B. (2001). *Nekotorye Aspekty Deyatel'nosty Vakhkhabytov na Severnom Kavkaze, Kul'tura Narodov Prychernomor'ya, Kryms'kiy Naukovyy Tsentr Nan Ukrayiny i Mon Ukrayiny*.

Markedonov, Sergey (2010). *Radical Islam in the North Caucasus Evolving Threats, Challenges, and Prospects A Report of the CSIS Russia and Eurasia Program*, Washington.

Mayevskaya, L.B. (2016). "Vliyaniye Vakhkhazma Na Geopoliticheskiye Protsessy V Yevraziyskom Regione", *Sovremennyye Yevraziyskiye Issledovaniya, Nauchnyy Zhurnal*, Vypusk 2, Saratov: cc.95-102.

Oral, Osman (2014). "Hayderizade İbrahim Efendi'nin Vehhâbîlik Adlı Makalesi" *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, VII/2 (Güz), ss.71-102.

Paşayev, Yadulla (2007). "Vehhabilik və Ərəb Millətçiliyi", *Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat Fakültəsinin Elmi Məcmuəsi*, № 07, ss.156-161.

Peskes, Esther (2003). “18. Asırda Tasavvuf ve Vehhâbilik” Çev: Mehmet Çelenk, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,12(2), ss.413-429.

Yarlykapov, A. A. (2000). *Problema Vakhkhabizma Na Severnom Kavkaze Istoriya*, Dokument №: 134, Moskva.

ASTARHAN HANLIĞI VE KIRIM HANLIĞI ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

POLİTİCAL RELATIONS BETWEEN THE ASTRAKHAN KHANATE AND CRIMEAN KHANATE

Kürşad KÖSE

Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Umumi Tarih Doktora Programı

ORCID NO: 0000-0003-3213-0013

Özet

XIV. yüzyılın sonlarında Emir Timur'ın Altın Orda hükümdarı Toktamış Han üzerine açtığı 2 sefer sonucunda bu devlet gittikçe zayıflamış, bu olaydan sonra XV. yüzyılın ortalarından itibaren de Altın Orda topraklarında Kazan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Astarhan Hanlığı ve Nogay Ordası gibi birbirinden bağımsız hanlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Altın Orda Devletinin merkezini oluşturan Saray şehri ve civar bölgelerde de большая орда (Büyük Orda) denilen yeni bir yapılanma kurulmuştur. Büyük Orda, Altın Orda Devletinin başkenti olan Saray şehrine sahip olması nedeniyle kendisini Altın Orda'nın varisi olarak görmüş bu yüzden de Altın Orda topraklarında kurulan diğer hanlıklarla çekişmeye başlamıştır.

Kırım Hanlığı 1441 yılından itibaren bağımsız bir hanlık olarak ortaya çıkmış ve bu tarihten itibaren kendisini Altın Orda Devletinin varisi olarak görerek hem Büyük Orda'nın merkezi olan Saray şehrini hem de Saray'ın güneyindeki Aşağı İdil bölgesinde bulunan Astarhan Hanlığının başkenti Astarhan şehrini ele geçirmeye çalışmıştır. Özellikle Astarhan şehrinin ticaret yolları üzerinde bulunması ve Büyük Orda ile Astarhan Hanlarının aynı soydan gelmeleri nedeniyle Kırım Hanları bu iki hanlığı birbirinden bağımsız görmemiş, Kırım'ın tahrip edici seferlerinden her seferinde Astarhan'da nasibini almıştır. 1478 yılında Mengli Girayın han olması ile Kırım Hanlığı kesin olarak Osmanlı Devletinin himayesine girmiş, bunun sonucunda da Kırım Hanlığı'nın Büyük Orda ve Astarhan Hanlığı üzerinde genişleme siyaseti hızlanmıştır. 1466 yılında Kasım Han tarafından Astarhan Hanlığının kurulması ile bu hanlık da Büyük Orda gibi Kırım Hanlığının düşmanca siyasetinden nasibini almıştır. Kırım Hanı Mengli Giray 1502 yılında Saray şehrine girip burayı tamamen tahrip etmesi ile birlikte Büyük Orda Devleti ortadan kalkmış, Astarhan Hanlığı kendisini Büyük Orda'nın devamı olarak görmeye başlamıştır. Şunu belirtmeliyiz ki bu hanlık Altın Orda'nın yıkılmasından sonra kurulan Astarhan Hanlığı diğer hanlıklara göre daha zayıf bir karakter taşımıştır. Bu nedenle Astarhan Hanlı kuruluşundan itibaren bağımsız bir politika takip edememiştir. Astarhan Hanlığı bu nedenle Nogay Ordasının, Kuzey Kafkasya'daki Çerkez Beylerinin ve Kırım Hanlığının etkisine maruz kalmıştır. 1523 yılında Kırım Hanı Mehmet Giray Astarhan üzerine bir sefer açmış bu sefer sonucunda Astarhan Hanlığı Kırım Hanlığına bağlanmıştır. Ancak Mehmet Giray Astarhan seferi dönüşünce Nogaylar tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür. Daha sonra 1546-1547 yıllarında Kırım Hanı olan Sahip Giray Astarhan'ı kısa bir süre için ele geçirip tahrip etmiştir. Ancak Sahip Giray'da Astarhan'da çok kalmayarak Kırım'a geri dönmüştür. Bu tarihten sonra Astarhan Hanlığı 1556 yılında

Moskova tarafından tamamen ele geçirilinceye kadar Kırım Hanlığı ve Astarhan Hanlığı arasında doğrudan bir ilişki olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, Mengli Giray, Astarhan Hanlığı, Altın Orda Devleti, Büyük Orda

Abstract

At the end of the 16 th century, as a result of the two campaigns of Tamerlane against Tokhtamysh Khan, the Golden Horde was gradually weakened, after this event, from the middle of the 15th century, independent khanates such as Kazan Khanate, Crimean Khanate, Astrakhan Khanate and Nogai Horde began to be established in the territory of the Golden Horde. A new structure called большая орда (Great Horde) was established in the city of Saray, which is the center of the Golden Horde, and in the surrounding areas. The Great Horde saw himself as the successor of the Golden Horde due to the fact that he owned the city of Saray, the capital of the Golden Horde, and therefore started to compete with other khanates established in the territory of the Golden Horde.

The Crimean Khanate emerged as an independent khanate since 1441, and since that date, it saw itself as the heir of the Golden Horde and tried to capture both the city of Saray, the center of the Great Horde, and the capital of Astrakhan Khanate in the Lower Idil region to the south of the Saray. Especially because the city of Astrakhan is located on the trade routes and the rulers of the Great Horde and Astarhan come from the same lineage, the Crimean Khans did not see these two khanates independent from each other, and they suffered great damage in Astarhan each time from the destructive campaigns of Crimea. When Mengli Giray became a khan in 1478, the Crimean Khanate was definitely under the protection of the Ottoman Empire, as a result, the expansion policy of the Crimean Khanate over the Great Horde and Astarhan Khanate was accelerated. With the establishment of the Astrakhan Khanate by Kasım Han in 1466, this khanate, like the Great Horde, got its share from the hostile politics of the Crimean Khanate. When Crimean Khan Mengli Giray entered the city of Saray in 1502 and destroyed it completely, the Great Horde State disappeared and the Astarhan Khanate began to see itself as the continuation of the Great Horde. We should note that this khanate, the Astarhan Khanate, which was established after the collapse of the Golden Horde, had a weaker character compared to other khanates. For this reason, Astrakhan Khanate could not pursue an independent policy since its establishment. Therefore, the Astarhan Khanate was subjected to the influence of the Nogai Horde, the Circassian Beys in the North Caucasus and the Crimean Khanate. In 1523, the Crimean Khan Mehmet Giray started a campaign on Astarhan, and as a result of this expedition, the Astarhan Khanate was attached to the Crimean Khanate. However, when Mehmet Giray Astrakhan expedition returned, he was ambushed and killed by the Nogai. Later, Sahip Giray captured and destroyed Astrakhan for a short time in 1546-1547. However, Sahip Giray did not stay in Astrakhan long and returned to Crimea. After this date, there was no direct relationship between the Crimean Khanate and the Astarhan Khanate until the Astrakhan Khanate was completely captured by Moscow in 1556.

Key Words: Crimean Khanate, Mengli Giray, Astrakhan Khanate, Golden Horde, Great Horde

MİLLÎ MÜCADELEDE HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN (KIZILAY) YARDIM FAALİYETLERİ KARŞISINDA YUNANİSTAN'IN TUTUMU

GREECE'S ATTITUDE TO THE AID ACTIVITIES OF THE HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ (THE RED CRESCENT SOCIETY) DURING THE NATIONAL STRUGGLE

Resul KÖSE

Öğr. Gör. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü,
İstanbul, Türkiye

ORCID No: 0000-0002-4658-6778

Özet

1877 yılında kurulan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Millî Mücadeleden önce çok önemli yardım faaliyetlerinde bulundu. Bu hizmetler Millî Mücadele Döneminde artarak devam etti. Bu yardımlar Hilâl-i Ahmer hastanelerinin açılması, cephe gerisindeki yaralı gazi ve esirlerin türlü ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde sıralanabilir. Cemiyet, sadece Millî Mücadelede değil aynı zamanda Birinci Dünya Harbi'nde esir düşen kişilere de yardım etmeye çalıştı. İşte bu çalışmada Millî Mücadelede Yunanistan'ın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri karşısındaki tutumu ele alınmıştır. Yunanistan yardım faaliyetleri karşısında hem harp sahasında hem de esirlere yardım konusunda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin beklediği tutumu gösterememiştir. Cemiyet de bu konuda Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti (Uluslararası Kızılhaç Örgütü) nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmaktan geri durmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Millî Mücadele, Yunanistan, Yardım Faaliyetleri, Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti (Uluslararası Kızılhaç Örgütü)

Abstract

The Ottoman Red Crescent, founded in 1877, carried out very important aid activities before the National Struggle. These services increasingly continued during the National Struggle Period. These aids can be listed as opening Hilâl-i Ahmer hospitals, meeting the various needs of wounded veterans and prisoners behind the front. The Society tried to help people captured not only in the National Struggle, but also in the First World War. In this study, the attitude of Greece's towards to aid activities of Hilâl-i Ahmer Society during the National Struggle has been discussed. Greece could not indicate the attitude expected by the Hilâl-i Ahmer Society in terms of aid activities, both in the battlefield and in helping the prisoners. The Society did not hesitate to take the necessary initiatives in the presence of the Beynelmilel Salib-i Ahmer (International Committee of the Red Cross).

Keywords: The Ottoman Red Crescent, National Struggle, Greece, Aid activities, International Committee of the Red Cross.

Giriş

İnsanlık tarihinde savaşlarda yaralanan kişilere yardım edilmesi ve esir düşen kişilerle alakalı olarak uluslararası usul ve kaideler, 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne kadar yoktu.

Bu sözleşmeyi Osmanlı Devleti, 5 Temmuz 1865 tarihinde imzaladı. Osmanlı Devleti'nde zikredilen yardım faaliyetlerini gerçekleştirecek olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu 1877 yılına kadar gerçekleşemedi. Bunda o dönem Avrupa'daki Kızılhaçlara benzer bir cemiyetin kurulmasının hem halk hem de devlet adamları nezdinde gereken önemi bulmaması etkili olmuştu. Bu tarihten önce tıbbiyeliler arasında Hilâl-i Ahmer ile ilgili bazı teşebbüsler görülse de sonuçsuz kalmıştı. *"Hatta denilebilir ki, her ne kadar 1877 yılı Kızılay'ın kuruluşu olarak kabul ediliyorsa da esaslı ve sürekli bir teşkilatın ortaya çıkması 1911 yılında gerçekleşmiştir"* (Çapa, 2010, s.11).

1911 yılında tam olarak kuruluşu gerçekleşen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aynı yıl patlak veren Trablusgarp Savaşı mağdurlarının yardımına koştu. Muhtelif ulaşım güzergâhları üzerinden Trablusgarp'a giden sıhhiye heyetleri zor şartlar altında çok önemli başarılarla imza attı (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), Numara 1, s.18-20).

Trablusgarp Savaşı'nın hemen ardından başlayan Balkan Savaşlarında, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gerek İstanbul'da gerek Trakya'nın farklı noktalarında birçok hastane açtı. Bununla birlikte Hükûmet hastaneleriyle diğer hayır kurumlarının hastanelerine de yardım etti (OHAM, Numara 1, s.20-22).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nda da üstün gayretler sergilemiş, tüm cephelere yardım ulaştırmaya çalışmıştı. Cemiyet, cephelerde hastaneler kurmuş, yetimhaneler açmıştı (OHAM, Numara 3, s.61-63).

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile yenik çıktı. Mütareke'ye rağmen İtilaf devletlerinin giriştiği işgallere karşı Türk halkı milli mücadeleyi başlattı. Mücadele, 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelişiyile birlikte yeni bir boyut kazandı. Daha örgütlü ve verimli çalışmak için yayımlanan genelgeler ve toplanan kongrelerin ardından İstiklal Savaşı'nın yol haritası olarak nitelendirilen Misak-ı Milli kararları ilan edildi. Bu kararların son Osmanlı Mebusan Meclisinde alınmış olması bu tarihe kadar fiilen İstanbul'u elinde tutan İtilaf devletlerinin tepkisine yol açtı. İtilaf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettiklerini açıkladı. İstiklal Savaşı, Doğu, Güney ve Batı cephelerinde olmak üzere üç farklı cephede cereyan edecektir. Doğu Cephesi Sovyet Rusya ile imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve Kafkas Cumhuriyetleri (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan) ile imzalanan 13 Ekim 1921 tarihli Kars antlaşmaları ile kapandı. Güney Cephesi ise Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması ile kapandı. Ancak Yunanistan'a karşı Batı Cephesinde yürütülen mücadele çok daha uzun sürdü. İşte bu sebeple Hilâl-i Ahmer'in Milli Mücadele günlerinde ihtiyaç sahibi kişilere daha çok yardım etmeye çalıştığı cephe Batı Cephesi olacaktır.

İstanbul'un resmen işgal günü, İtilaf askerlerinin baskın yaptığı yerlerden biri de Hilâl-i Ahmer genel merkezi idi. Bu olayın ardından o dönem, Hilâl-i Ahmer'in umumi kâtipliğini yapan Dr. Adnan Bey (Adıvar), eşi Halide Edip Hanım'la birlikte Milli Mücadeleye destek olmak için Anadolu'ya geçti. Adnan Bey'in yoğun çalışmaları sonrasında 1920 yılının Ekim ayında Ankara Hilâl-i Ahmer temsilciliği kuruldu ve Anadolu'daki Hilâl-i Ahmer merkez ve şubeleri ile temsilcilikleri Ankara'ya bağlandı (Türk Basınında, 2019, s.13-14).

İstanbul'da İtilaf devletlerinin baskısı altında istenildiği kadar yardım faaliyeti icra edemeyen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Ankara günlerinde çok daha faal olmuştu. Cemiyet, İstiklal Savaşı günlerinde yaralıların tedavisi için hastaneler açtı (Kızılay Arşivi, No: 4/50;

Uluğtekin, M.- Uluğtekin, M. G., 2013, s.105-108). Bununla birlikte Yunan işgali altında evsiz, barksız sefil duruma düşen insanların beslenme, barınma ve tedavi gibi ihtiyaçlarını karşıladı. Örneğin Yunanlıların Karamürsel'de yakıp yıktığı 25 köy ahalisinin 8-10 bin civarındaki nüfusunun acil ihtiyaçlarını karşıladı (Kızılay Arşivi, No: 1082/52, 1082/52.1; Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaşlar, 2019, s.236-240). Yine Cemiyet, Yunanlıların yakıp yıktığı Manisa'nın Gördes kazasında açıkta kalan 20.000 kişiye acil yardım eli uzattı (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 26 Mayıs 1337).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Milli Mücadele günlerinde işgal ve çatışmaların sebep olduğu mağduriyetlere karşı insani yardım faaliyetlerini icra etmeye çalışırken Yunan tarafının bu yaklaşıma genelde olumsuz yönde yaklaştığını söyleyebiliriz. İşte bu çalışmada Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin cephe hattı ve esir kamplarında tutulan ihtiyaç sahibi kişilere yönelik yardım çabaları karşısında ve esirlerin tekrar memleketlerine dönmesi sürecinde Yunan tarafının tutumu ele alınmıştır.

1. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Cephe Hattındaki Yardım Faaliyetleri ve Yunanistan'ın Tutumu

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Milli Mücadele'de en çok vazife gördüğü cephe Batı Cephesi olmuştu. Ancak Cemiyetin bu insani vazifesi çoğu zaman Yunanlılar tarafından engellenmişti.

Batı Anadolu'da Hilâl-i Ahmer tarafından imdat heyetleri kurulmuştu. Bunlardan biri de Alaşehir'de faaliyet göstermekteydi. Buradaki imdat heyeti, 1920 yılı Haziran ayında Alaşehir'in Yunanlılar tarafından işgali esnasında Hilâl-i Ahmer'in sahip olduğu uluslararası sıfat ve vaziyetine güvenerek şehirde kalmıştı. Ancak Yunanlılar doktor ve memurları esir etmişlerdi. Bunlar daha sonra Trabzon'da insani vazife yerine siyasi teşvik ve tahrikte bulunan Yunan Salib-i Ahmer Heyeti'yle Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından gerçekleştirilen teşebbüs üzerine değiştirilmişti (Uluğtekin, M.- Uluğtekin, M. G., 2013, s.142).

Yunanlıların bu tarz olumsuz hareketleri Milli Mücadele günlerinde oldukça fazlaydı. Örnek sayısını çoğaltacak olursak eğer Hilâl-i Ahmer'in Gördes kasabasının muhtaç ahalisine dağıtılmak üzere gönderdiği 15.000 kilo buğday, o günlerde Gördes'i işgal eden Yunanlılar tarafından zapt ve gasp edilmişti. Yine Yunanlılar Afyonkarahisar'ı işgal ettikleri sırada orada buldukları Hilâl-i Ahmer'e ait mühim bir miktar sıhhi malzemeyi zapt ve gasp etmişlerdi. 25 Nisan 1921 tarihinde Armutlu'dan İstanbul'a dönen ve içinde bir müttefik devletler tahkik heyetinin de olduğu yüzlerce muhaciri taşıyan Hilâl-i Ahmer'in Gülnihal Vapuru, Yunan Aspis torpidosu tarafından tevkif edilerek içinde zorla arama yapılmak istenilmiş ise de tahkik heyeti tarafından yapılan itiraz üzerine bu aramadan vazgeçilmiş ve birkaç saat sonra aynı vapur, ikinci defa olarak Micalis namındaki bir Yunan muavin kruvazörü tarafından tevkif edilmiş ve İzmit Körfezi girişine kadar sürüklendikten sonra zor bela serbest bırakılmıştı. Yine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin sıhhi otomobillerinde kullanılmak üzere Sırp bandıralı Fethiye Vapuru'yla Gelibolu'ya gönderilen benzin, Yunanlılar tarafından zapt edilmişti. Yine 8 Mart 1922'de Mersin limanına girmek üzere olan İtalya bandıralı Abbazia Vapuru, Yunanlıların Hierax Torpidosu tarafından tevkif edilerek Pire'ye sevk edilmişti. Yolda, vapurda bulunan Hilâl-i Ahmer eşyası aranmıştı. Arama esnasında difteri, dizanteri ve veba serumlarının olduğu kutular ortadan yok edilmiş ve mikroskop kutuları dahi kıymetli bir

şey zannedilerek anahtarları istenilmeden kırılarak aletin ayna, platin ve adese gibi aksamı yerlerinden sökülerek alınmıştı (Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 21 Mayıs 1338).

Bu örneklerde de görüldüğü üzere Yunanistan'ın uluslararası usul ve kaidelere aykırı hareketleri Hilâl-i Ahmer'in yardım faaliyetlerini engellemekteydi. Ancak Batı Anadolu'daki Yunan işgalinin bölge ve bölge insanı üzerinde yarattığı tahribatın asıl sonuçları daha sonra Yunan ordularının Sakarya Muharebesinden sonra geri çekilirken geride bıraktığı manzarayla ortaya çıkmıştı.

Yunan orduları yenilgiden sonra geri çekilirken, Sivrihisar, Mihalıççık ve Haymana'nın bütün köylerini yakmışlar ve bu bölge sakinlerinin ellerinde ne varsa hepsini gasp ve yağma etmişlerdi. Diğer taraftan bu tahribatın nasıl ve ne maksatla yapıldığını Meclis kürsüsünden o dönemin Yunan Başvekili şu şekilde ifade etmişti: *“Sakarya'dan Eskişehir ve Kütahya'ya kadar bütün şehirler ve köyler ve her türlü vesait-i müdafaa tamamen tahrip edilmiştir, bu vâsi kıta bir harabe, bir çöl haline getirilmiştir”* (Kızılay Arşivi, No: 252/94; Uluğtekin, M.-Uluğtekin, M. G., 2013, s.151).

İşte bu zihniyetin geride bıraktığı Batı Anadolu, tam bir enkaz yığını halinde idi. Bu sebeple açıkta kalan insanlara öncelikli olarak yer temin edip, beslenme ihtiyaçlarını gidermek, imdat heyetleri, dispanserler kurmak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk işleri arasında olmuştu (Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası (THAM), Numara, 16, s.96-97).

2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Esir Kamplarında Tutulan Esirlere Yönelik Yardım Faaliyetleri ve Yunanistan'ın Tutumu

Yunanlılar Türk topraklarını işgal ettikleri zaman mahalli ahaliden kadın, çocuk, ihtiyar demeden toplamı on beş binden fazla kişiyi harp sahalarında esir düşen askerlerle birlikte kısmen Yunanistan'daki esir kamplarına, kısmen de Anadolu'da işgal altında bulundurduğu yerlere sevk ederek tevkif etmişti. Bu esirlerin memleketlerinden esir tutulacakları yere kadar yolculuk esnasında uğradıkları bin türlü eziyetin götürüldükleri yerlerde de devam ettiği muhtelif kaynaklardan alınan bilgilerle teyit edilmişti. Yaklaşık iki yıldır esaret altında tutulan esirlerin ailelerine bir kez bile mektup gönderemeyenler olmuştu. Esirler arasında görülen hastalıklar şiddetli tahribata yol açıyordu. Her türlü hukuki kaideye aykırı olarak siviller hapisanelerde tahammül sınırlarını aşan şartlar altında tevkif edilmişlerdi. Zabitan maaşlarını düzenli alamıyor, hastaların tedavisi için tabip ve ilaç bulunmuyordu. En küçük rütbedeki Yunan askerlerinin bile esirler üzerindeki keyfi muamelelerinde sınır yoktu (Uluğtekin, M.-Uluğtekin, M. G., 2013, s.182-183).

Yunanlıların kamplardaki esirlere karşı sergilediği işte tüm bu gayri insani davranışların son bulması için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gerekli teşebbüslerde bulunmaktan bir an olsun geri durmamıştı. Öncelikle haberleşme sorununun çözülmesi gerekiyordu. Zira Yunanlılar, Yunanistan'daki Türk esirlerinin Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla ailelerine gönderdikleri mektupların zarfları üzerindeki adreslerini siliyor ve bu suretle esirleri ailelerinden cevap almak imkânından mahrum bırakıyordu (Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 21 Mayıs 1338). Bununla birlikte Yunanistan'daki Türk esirleri tarafından ailelerine gönderilen mektuplar Rumca yazdırılmakta ve Türkçe mektup yazılması yasaklanmıştı. Hilâl-i Ahmer'in Ankara'daki temsilcisi, bu mesele hakkında İstanbul'daki merkezin dikkatini çekmişti. Buna göre 15 Ekim 1921 tarihine kadar Yunanistan'dan gelecek esir mektuplarının Türkçe

yazıldığıının görülmemesi durumunda Anadolu'daki Yunan esirlerinin de mukabele bilmisil olmak üzere Türkçe mektup yazmaya mecbur edilecekleri Ankara Hükûmeti Müdafaa-i Milliye Vekâletince kararlaştırılmıştı. Bu durumun Yunanistan'ın Dersaadet Fevkalâde Komiserliğine tebliğ edilmesi Hilâl-i Ahmer Merkezinden istenmişti. Merkez de ilgili makamlar nezdinde gerekli teşebbüste bulunmuştu (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası (OHAM), Numara 2, s.25).

Yunanistan'daki Osmanlı Esirlerinin durumlarının iyileştirilmesi için Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 20 Ekim 1921'de Cenevre'deki Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne telgraf ile müracaat ederek bu duruma son verilmesi için icap edenler nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulmasını istemişti (OHAM, Numara 3, s.52).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunan makamları gayri insani davranışlardan vazgeçirmeye çalışırken Yunanlılar istenmeyen faaliyetlerine devam etmekteydi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1922 yılında Asinara'da bulunan Osmanlı esirlerini aldırma için Ümid Vapuru'nu tahsis etmişti. Durumu İtilaf Devletlerinin İstanbul Fevkalâde Komiserliğine bildirerek vapurun Yunan donanması tarafından taarruza uğramaması için Yunan Fevkalâde Komiserliği nezdinde yardımda bulunulması istenmişti. İtilaf Fevkalâde Komiserliği, Hilâl-i Ahmer'in bu isteği üzerine Ümid Vapuru'nun Osmanlı ve İtilaf bayrakları altında seyahat edeceğini Yunan Komiserliğine bildirmiş ve Yunanlılar tarafından tevkif edilmemesi için icap edenlere bilgi verilmesi istenmişti. Ancak Asinara'dan dönen Ümid Vapuru 31 Mayıs- 1 Haziran gecesinde Marmara Denizi'nde bir Yunan torpidosu tarafından tevkif edilmişti (OHAM, Numara 10, s.221).

Yunan makamlarının bu yaptığı harekete rağmen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'da muhtelif garnizonlarda tutulan Osmanlı esirlerinin en muhtaçlarına dağıtılmak üzere 1922 yılının Ağustos ayında 1.100 kat elbise ile 90 kilo kinin gönderme kararı almıştı (OHAM, Numara 12, s. 268).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, defalarca Yunanistan'daki Türk esirlerinin kötü durumlarından bahisle Yunan Salib-i Ahmer'inin bu hususta dikkatini çekmişti. Yunan Hükûmeti, Yunan Salib-i Ahmer'inin müracaatlarını dikkate almamış olmalıydı ki oradaki esirler büyük bir kayıtsızlığın kurbanı olmaktaydı. Örneğin Lefkada Adası'nda bulunan esir zabıtlar birkaç aydan beri maaş almıyorlardı. Yine gayr-ı sıhhî yerlerden addedilen Eski Phalères, Larissa, Kato-Liossa ve Suda'da bulunan esirlerin daha sıhhî yerlere nakledilmeleri için yapılan müteaddit müracaata ehemmiyet verilmemişti.

Yunanistan'da esirlere karşı sergilenen muamele bu şekildeyken, Anadolu'da tutulan Yunan esirlerine karşı gösterilen muamele taban tabana zıttı. Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti, savaş sırasında Cenevre ve Lahey Mukaveleleri hükümlerine aykırı bir şekilde hareket eden devletleri gelecekte zikredilen bu mukavelelere riayet ettirmek çarelerini araştırmak maksadıyla savaş sırasında tarafsız kalan devletler Salib-i Ahmerleri tarafından seçilmiş bir komisyon kurmuş ve komisyondan bu meseleye dair ayrıntılı raporlar hazırlamasını istemişti. Bu bağlamda Hilâl-i Ahmer tarafından da 1922 yılı Şubat ayında "*Cenevre Mukâvelenâmesi'ne Taarruz Raporu*" namıyla bir rapor hazırlanarak Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderildi (OHAM, Numara 6, s.124-125).

Kayseri'deki Yunan esirlerini teftiş eden Beynelmilel Salib-i Ahmer Murahhası Doktor A. W. Roehrich teftiş sonrası Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği demeç 1 Şubat 1922

tarihinde Anadolu Ajansı vasıtasıyla İstanbul'a haber verilmişti. Buna göre Roehrich Kayseri esir garnizonunda birçok Yunan esiri olmakla birlikte bunların *"müreffeh denecek bir hayat"* sürdürdüklerini söylemişti. Hatta Doktor Roehrich, *"bunların böyle miskin miskin oturmalarından ziyade yollarda ve tarlalarda çalıştırılmalarını"* tavsiye etmişti (OHAM, Numara 6, s.126-127).

İlerleyen günlerde bu vaziyet karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Hilâl-i Ahmer'e bir telgraf çekerek şayet Yunanistan esirlere karşı aldığı *"lâkayt vaziyeti"* değiştirmez ise Anadolu'nun da mukabele bilmisil tedbirlerine başvurmaya mecbur kalacağını Yunan Salib-i Ahmer'ine bildirmesini istemişti. Hilâl-i Ahmer, durumun Yunan Hükûmetine bildirilmek üzere Yunan Salib-i Ahmer'ine yazmıştı (OHAM, Numara 15, s.72).

Yunanistan'ın Lefkada Adası'nda bulundurulmuş esir Türk zabitlerinin birkaç aydan beri maaş almadıkları ve gayr-ı sihhî yerlerde iskân edildikleri yönündeki Türk tarafının iddialarına karşı Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan Umum Üsera Müfettişliğinden alınan bir rapor yayımlamıştı. Bu rapora göre Türk tarafının iddiaları yalanlanmıştı. Ancak Türk tarafının iddiaları Yunanistan'daki esir kamplarını ziyaret eden Beynelmilel Salib-i Ahmer temsilcisi Mösyö Schatzmann'ın hazırladığı raporlarda da yer almıştı (THAM, Numara, 16, s.97-98).

30 Kasım 1922 tarihinde Hilâl-i Ahmer Üsera Şubesi tarafından hazırlanan rapora göre nihayet Yunanistan'da muhtelif mahallerde tutulan esirlerin ihtiyaçları karşılanmaya başlanmıştı. Bunda hem Amerikan Salib-i Ahmer ve Genç Hristiyanlar Cemiyeti hem de Yunan Salib-i Ahmer'inin yardımları görülmüştü. Yardımlar sayesinde esirlere para ve paket gönderilebilmişti (THAM, Numara, 16, s.97-98). Tarihe dikkat ettiğimizde yardımların ancak İstiklal Savaşı bittikten sonra ulaştırıldığını anlamaktayız.

3. Esirlerin Değişimi ve Yunanistan'ın Tutumu

Savaş sırasında düşman eline düşen askerlerin isim listeleri, esir alan hükûmetler tarafından hazırlanıp Salib-i Ahmerler vasıtasıyla esirlerin mensup oldukları hükûmetlere gönderilmesi kaidedendi. Milli Mücadele Dönemi'nde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'daki Türk esirlerinin isim listelerini Yunan Hükûmetinden istediği halde bu talebine beklenen karşılığı bulamamıştı. Cemiyet, aynı mesele hakkında defalarca Yunan Salib-i Ahmer'ine de müracaat ederek Yunan Hükûmeti nezdinde yardımda bulunmasını rica etmişti. Yunan Salib-i Ahmer'inden gelen cevapta Yunanistan'daki Türk esirlerinin isimlerini havi dört cetvelin gönderildiği yazıyordu. Ancak Hilâl-i Ahmer'e 1922 yılının Ocak ayından evvel son altı ay zarfında esirlerin sadece mensup oldukları kıtalar bilgisi ile ailelerinin adreslerini ihtiva etmeyen iki cetvel gelmişti. Diğer taraftan Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Müdafaa Vekâleti, Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla Yunan esirlerinin isimlerini havi tafsilatlı dört cetveli Yunanistan'a göndermişti. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu durumu Yunan Salib-i Ahmer'ine yazarak işin ehemmiyetle telakki ve takip edilmesi konusunda talebini yinelemişti (OHAM, Numara 5, s.103).

Esasında Yunanistan Hükûmeti, 1864'te Cenevre'de, 1899'da Lahey'de ve 1904'te yine Lahey'de toplanan konferans kararlarını kabul ile bu babdaki muahedelere imza koymuştu. Ancak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan Hükûmetinin bu mukavelelerin gereğini yerine

getirmediğini düşünüyordu. Bunu ispat için de 1922 yılında çıkardığı mecmuada birtakım deliller ortaya koymuştu. Buna göre Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Anadolu'daki Yunan esirlerinin isim cetvellerini Yunanistan'a bu tarihten çok zaman evvel gönderdiği halde, Yunan Hükûmeti Osmanlı esirlerine ait isim cetvellerini göndermiyordu. Cemiyet, sürüncemede kalan bu meseleye son vermek için Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne 8 Nisan 1922 tarihinde telgrafla müracaat ederek Yunanistan eğer beş gün içinde istenen cetvelleri göndermeye karar vermezse Anadolu'daki Yunan esirlerine ifa eylemekte olduğu hizmete son vereceğini bildirmişti. Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti 18 Nisan tarihli cevabi mektubuyla bu telgrafi almadığını bildirdi. Hilâl-i Ahmer Merkezine gelen bu mektup üzerine Cemiyet hemen Beyoğlu'ndaki Eastern Telgraf Şirketine bir mektup yazarak mevzu bahis telgrafın niçin varmadığını sordu. Şirket, 25 Nisan tarihli mektubuyla telgrafın 8 Nisan tarihinde Cenevre Beynelmilel Salib-i Ahmer'e gönderildiğini ve niçin varmadığının sebebini öğrenmek için tahkikata girildiği yönünde bir cevap vermişti. Şirketin telgraf hatları Yunan adalarından birinden, Şıra (Sıra) Adası'ndan geçiyordu. Bundan başka ayrıca Mütarekeden beri Hilâl-i Ahmer'in böyle birkaç telgrafi da varmamıştı. Daha sonra anlaşılmıştır ki 8 Nisan tarihli bu telgraf, Sıra Adası'nda Yunanlılar tarafından alıkonulmuştu (OHAM, Numara 9, s.194-197).

Esir listelerine ilişkin Yunanistan nihayet 1922 yılının Eylül ayında Phalères, Pire, Patras ve Kandiye'deki esirlere ait bir liste gönderdi. Bu konuda Beynelmilel Salib-i Ahmer'e de bir mektup gönderdi. Mektubun bir sureti Beynelmilel Salib-i Ahmer tarafından Hilâl-i Ahmer'e gönderilmişti. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti "*acayip olduğu kadar gülinç*" olarak nitelendirdiği "*baştan aşağı safsatadan ibaret olan bu mektuba*" lâzım gelen cevabı vermişti. Cevaptan anlaşıldığına göre Yunan Salib-i Ahmer'i, 16 Aralık 1920 ve 13 Ağustos 1921 tarihlerinde "*hiçbir kıymeti haiz olmayan noksan iki liste göndermişti.*" Ardından iki sene sonra 1922 yılı Nisan ayında esirlerin aile adreslerini ve mensup oldukları askeri kıta numaralarını ihtiva etmeyen ve yalnız bir sıra isimlerden mürekkep Rumca yazılmış bir cetvel göndermişti. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, bu bağlamda Yunan Salib-i Ahmer'inin kötü niyet sahibi olduğunu düşünmekteydi. Zira kendisi Anadolu'daki Yunan esirlerinin listelerini Türkçe olarak göndermemişti. Tüm Salib-i Ahmerler arasında resmî dil Fransızca olduğu için gönderilen listeler Fransızca yazıldığı gibi icap eden bütün tafsilat da verilmişti.

İşte bu yüzden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunan Salib-i Ahmer'inin gönderdiği eksik listelerden dolayı istifade edememişti. Bu sebeple o günlerde İstanbul'a gelen Beynelmilel Salib-i Ahmer Kâtib-i Umumisi Mösyö Schlemmer'e durumu intikal ettirdi.

Mösyö Schlemmer'in gerekli teşebbüslerinin ardından Yunan Salib-i Ahmeri, listeleri hazırlamak görevi kendilerine verilen Türk zabitlerinin kasıtlı olarak yanlış hazırladıklarını, örneğin askerleri, sivil ve sağlıklı olan kişileri malul olarak kaydettiklerini ileri sürerek listelerin şimdiye kadar gönderilmesindeki gecikmenin sırf zabitlerden kaynaklandığını ileri sürmüştü. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Beynelmilel Salib-i Ahmer'e 17 Ağustos 1922'de gönderdiği mektupta, Türk zabitlerine yönelik ithamları şiddetle protesto ettikten sonra Yunanlıların binlerce sivil yaşlı, kadın ve çocuk demeden topladığını belirttikten sonra Türk zabitlerinin Yunan memurlara hoş görünmek için bu sivilleri listelere yazmayacaklar mıydı diye sormuştu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunan memurlarının işte bu sebeple gerçeklerin ortaya çıkacağı endişesiyle esir listelerinin gönderilmediğinin anlaşıldığının altını çizmişti.

Çünkü bu listeler Yunan esir karargâhlarında harp esiri telakki edilemeyecek binlerce esirin mevcudiyetini ortaya koyacaktı. Bu değerlendirmeler sonrasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Beynelmilel Salib-i Ahmer'den bu vaziyete son vermek için Yunan Salib-i Ahmer'i nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmasını istemişti (OHAM, Numara 13, s.4-7).

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, sivil esirlerin iadesi konusunda Yunanistan'dan defalarca istekte bulunmasına rağmen bir sonuç alamıyordu. 30 Eylül 1922'de yine Beynelmilel Salib-i Ahmer'e bir telgraf göndermiş, Yunan Salib-i Ahmeri nezdinde teşebbüste bulunmasını istemişti. Beynelmilel Salib-i Ahmer'den gelen cevapta bu konuda teşebbüste bulunulduğu bildirilmişti (OHAM, Numara 14, s.48).

Yunanistan'daki Türk esirlerinin büyük bir kısmının listesi müteaddit müracaatlara rağmen nihayet iki sene sonra gelebilmişti. Yunanistan'daki Türk esirlerin isim cetvellerinin bir kısmı (Patras, Eski Phalères, Kandiye, Pire garnizonları) geldikten sonra diğer kısmı (Selanik, Preveze, Korfu, Yenişehir, Golos (Volos), Lefkas, Girid garnizonları) 1922 yılı Ekim ayı başında Yunan Salib-i Ahmer Cemiyeti marifetiyle alınmıştı. Bu cetveller garnizonlardaki esirler tarafından hazırlanmıştı (OHAM, Numara 14, s.49-50). 1922 yılının Kasım ayı başında Türk esirlerine ait iki liste daha gelmişti (OHAM, Numara 15, s.73).

İstiklal Savaşı'nın askeri safahatının ardından Lozan'da başlayan barış müzakerelerinde Türk ve Yunan murahhasları arasında imzalanan bir itilafnameye göre Türkiye ve Yunanistan'da bulunan tüm sivillerin ve savaş esirlerinin sayısına karşılık Yunan esirlerinin mübadelesi kararlaştırılmıştı. Alınan karar gereğince 4 Aralık 1922 tarihinde ajans üzerinden Cemiyete bilgi gelmişti. Buna göre esirlerin mübadelesi hakkında kurulan Tali Encümen, sivil esirlerin hemen serbest bırakılmasına karar vermişti. Bu suretle Yunanlılar tarafından Anadolu ve Trakya'dan alınıp götürülen siviller derhal tahliye edilecekti. Savaş esirlerinin mübadelesi için ise hemen bir komisyon kurularak Hilâl-i Ahmer ve Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin bu işe nezaret edecekleri bildirilmişti (THAM, Numara, 16, s.99).

Yunan Salib-i Ahmeri, Yunanistan'a götürülen Türk sivillere ait 1923 yılı Ocak ayında bir kısım listeler gönderdi. Gönderilen bu listelerdeki sivil esir sayısı toplam 3.651 kişi idi (THAM, Numara 17, s. 120). Bu listelerin gelmiş olmasına rağmen Yunanistan bu günlerde esir sayılarını tam olarak vermekten geri duruyordu. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'ın muhtelif yerlerindeki esir sayılarını alınan mektuplardan dolayı ortaya çıkarmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, bu konuda Hilâl-i Ahmer marifetiyle Yunan Hükûmetinin dikkatini çekmişti. Buna göre zaferden sonra Yunan Hükûmetince isimleri bildirilen esirlerin miktarı 9.173 idi. Fakat Yunanlıların Batı Anadolu'dan zorla götürdüğü kişi sayısı 10.742 idi. Trakya'dan götürülenler ise beş bine yakındı. Batı Anadolu'dan götürülenlerin isimleri ve nerede bulunduklarına dair Yunan Hükûmeti bu tarihe kadar bilgi vermemişti. Bu sayılardan hareketle Türk tarafı Yunanistan'da, isimleri bildirilmeyen esirlerin toplamının 13.076 kişi olduğunu tahmin etmekteydi (THAM, Numara 18, s. 141).

Esirlerin karşılıklı olarak mübadelesi, İzmir civarındaki Urla Tahaffuzhanesi'nde ve İstanbul'da gerçekleştirilecekti. Hilâl-i Ahmer, zikredilen tahaffuzhanelere yüz çadır ve sıhhi malzemeler göndermişti (THAM, Numara 18, s. 141).

Esir mübadelesi için uluslararası denetçiler de görevlendirilmişti. Beynelmilel Salib-i Ahmer tarafından Atina'ya Miralay Wildbolz'un idaresinde bir heyet gönderilmişti. Türkiye

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından ise Hilâl-i Ahmer Üsera Şubesi Reis Vekili Ali Muzaffer Bey tayin edildi. Ancak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti esirlerin İzmir ve İstanbul'a gelmesini beklerken Yunan tarafı yine sorun çıkarmaktaydı. Atina'daki Miralay Wildbolz telgrafla, Yunan Hükûmeti tarafından esirleri taşıyan vapurların dönmesine engel olunduğunu ve Ankara Hükûmetinin durumdan haberdar edilmesini Hilâl-i Ahmer'den istemişti. Murahhas Muzaffer Bey'den de aynı mealde bir telgraf alınmıştı. Diğer taraftan İstanbul'da yayımlanan Rumca Hronos gazetesinde Yunan Hükûmetince, Yunanistan'daki asker ve sivil Türk esirlerinin gitmesine müsaade edilmemesinin emredildiği Atina'dan alınan bir telgrafa atfen yazılmıştı. Hilâl-i Ahmer durumu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Müdafaa-i Milliye Vekâletine bildirdiği gibi 2 Mart 1923 tarihinde Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti'ne de ayrıca bildirmişti. Diğer taraftan Hilâl-i Ahmer, Atina'daki Miralay Wildbolz'a telgraf çekerek esirlerin gönderilmesi hususunda icap eden teşebbüste bulunmasını istemişti. Wildbolz'dan gelen 5 Mart tarihli cevabi telgrafta Yunan Hükûmetinin kararında ısrar eylediği ve mübadele işlerinin kesilmesinin tekrar protesto edildiği yazıyordu.

İstanbul, Ankara, Atina ve Cenevre arasında telgraflar gidip gelirken Hilâl-i Ahmer Reis-i Sanisi Hâmid Bey, kamuoyunu aydınlatmak ve Yunanistan'ın Lozan kararlarına aykırı hareketini anlatmak için İstanbul'da yayın yapan Journal d'Orient gazetesine 4 Mart 1923 tarihinde beyanatta bulunmuştu. (THAM, Numara 19, s.180-182).

Hilâl-i Ahmer'in meseleyi bu şekilde ısrarlı takibi nihayet sonuç verecekti. Yunanistan esir mübadelesine razı olmuştu. 17 Mart 1923 tarihinde mübadele başlamış, 23 Mart ve 24 Mart'ta ilk vapurlar Tuzla Tahaffuzhanesi'ne gelmişti (THAM, Numara 20, s.218-220). Diğer taraftan 23 Mart'ta biri Pire'den, diğer ikisi Girit'ten üç vapur İzmir'e gelmişti. Bunları Hilâl-i Ahmer görevlileri karşılamıştı. Cemiyet tarafından önceden hazırlanan misafirhanede gelen esirlerin her türlü ihtiyaçları karşılanmıştı (THAM, Numara 20, s.223-225).

Bu son gelişmelere rağmen esirlerin mübadelesi istenilen hızda gitmemekteydi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'daki esirlerin dönüş işlemleri için 1923 yılı Mayıs ayında İstanbul'a gelen Beynelmilel Salib-i Ahmer heyetinden Yunanistan'dan henüz dönmemiş olan sivil esirlerin gönderilmesi için yardım etmesini istemişti. Bunun üzerine Pire'den 14 Mayıs 1923'te esirler hareket etmişti (THAM, Numara 21, s.251-252). Esirlerin getirilmesi için faaliyetler sonraki aylarda da devam etti (THAM, Numara 23, s.304). Ancak tüm bu gelişmelerden sonra bile Yunanistan'ın esir listelerinin tamamını göndermesi ve esirlerin memleketlerine dönüşü Cumhuriyet'in ilanından sonraya sarkmıştı (Akgün, S.K.- Uluğtekin, M., 2001, s.49).

Sonuç

1864'te Cenevre'de, 1899'da Lahey'de ve 1904'te yine Lahey'de toplanan uluslararası konferanslarda, savaşlarda yaralanan ve esir alınan kişilere karşı sergilenecek olan insani muameleler belirlenmişti. Milli Mücadele'de Batı Cephesinde Türk tarafının karşısında yer alan Yunanistan da bu konferans kararlarına aynen Osmanlı gibi imza koymuştu. Ancak Yunanistan I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu ve Trakya'da başlattığı işgallerde bu usul ve kaidelere riayet etmemişti. Çocuk, kadın, yaşlı, sivil demeden kurallara aykırı olarak 15 binden fazla insanı esir almıştı.

Milli Mücadele Dönemi'nde muharebelerde yaralanan, esir düşen ve savaşın getirdiği yıkıcı tahribata maruz kalan insanlara karşı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri karşısında Yunanistan'ın tutumunun işlendiği bu çalışmada, Yunanistan'ın hiç te iyi bir sınav verdiğini söyleyemeyiz. Yunanistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin hem cephe hattında ihtiyaç sahibi kişilere ulaşmasını engellemeye çalışmış hem de gerek Anadolu'da gerekse Yunanistan'daki esir kamplarında gayri insani muamelelere maruz kalan esirlere yardım etme çabalarına karşı gereken işbirliğini yapmamıştır. Lozan Barış müzakerelerinde alınan esir değişimi kararına da Yunanistan'ın pek samimi bir şekilde karşılık verdiğini söyleyemeyiz. Yunanistan'ın bu tutumu o günlerde Beynelmilel Salib-i Ahmer'in de dikkatini çekmiş Yunanistan'a gönderilen tarafsız heyetlerin teftiş raporlarıyla bu durum tescil edilmiştir. Yunanistan'ın bu tutumuna rağmen Türk tarafı uluslararası usul ve kaidelere uymaktan geri durmamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Kızılây Arşivi, No: 252/94.

Kızılây Arşivi, No: 4/50.

Kızılây Arşivi, No: 1082/52.1.

Süreli Yayınlar

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 26 Mayıs 1337.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1337). Numara 2. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1337). Numara 3. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1337). Numara 5. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1337). Numara 6. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 10. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 11. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 12. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 13. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 6. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi, 21 Mayıs 1338.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 14. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 15. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1338). Numara 16. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1339). Numara 17. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1339). Numara 18. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1339). Numara 19. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1339). Numara 20. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1339). Numara 21. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası. (1339). Numara 23. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Diğer Kaynaklar

"Yunanistan Cenevre'de ve Lahey'de Münakid Beynelmilel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Riayet Ediyor?". *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası.* (1337). Numara 9. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık.

Akgün, S.K.- Uluğtekin, M. (2001). *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*. Ankara: Kızılay Yayınları.

Çapa, M. (2010). *Kızılay (Hilâl-İ Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*. Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları.

Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarb- Balkan- Milli Mücadele). (2019). Yayına Hazırlayanlar: Gülfettin Çelik- Recep Karacakaya- Zekai Mete- Hamdi Genç- Faruk Bal, Ankara.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları 1914– 1928. (2013). Yayına Hazırlayanlar: Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin. Ankara: Kızılay Yayınları.

Türk Basınında Milli Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922. (2019). Yayına Hazırlayanlar: Temel İbrahim Dokumacı- Şeref Küçükateş- Mahire Yazar Kiremitçi- Metin Rıdvanoğlu. İstanbul.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ПРАВА НА ЖИЗНЬ И ПРАВА НА АБОРТ

Виржиния ЗАХАРИЯ

Вероника ПОЗНЯКОВА

Государственный Университет Молдовы

Аннотация

Право на жизнь - это фундаментальное право, стоящее на вершине иерархии прав человека, которое является предпосылкой возникновения всех остальных прав. Тем не менее, большинство законодательных актов разных стран мира содержат нормы, согласно которым государства легализуют аборт, поднимая их на правовой уровень. Данная статья представляет собой исследование, посвященное правовой природе права на жизнь и права на аборт, выявлению корреляций и противоречий между этими правами посредством анализа национального и международного законодательства.

Ключевые слова: право на жизнь, право на аборт, нарождённый ребенок, эмбрион, плод.

Abstract

The right to life is a fundamental right placed at the top of the hierarchy of human rights, which is a prerequisite for the emergence of other rights. Nevertheless, most of the legislative acts of the countries of the world contain rules according to which they legalize abortion, raising it to the legal level. This article is a study dedicated to the legal nature of the right to life and the right to abortion, the identification of correlations and contradictions between these rights through the prism of national and international legislation.

Keywords: the right to life, right to abortion, unborn child, embryo, fetus.

Введение

До настоящего времени в законодательстве Республики Молдова, как и в законодательстве Украины, нет четкой регламентации правового статуса нерождённого ребенка. Это вызывает ряд трудностей в установлении правового статуса плода, в определении применимости права на жизнь по отношению к нерождённому ребенку, а также в выявлении мер, которые могут быть предприняты для сокращения числа аборт в нынешней ситуации Республики Молдова и Украины. Следует отметить, что проблема абортов остается актуальной и требует глубоких исследований, как в социологическом, так и в юридическом плане для определения решений, которые уменьшат количество абортов в нынешней социальной, экономической и демографической ситуации.

Право на жизнь в контексте фундаментальных прав человека

Жизнь человека в иерархии биосоциальных ценностей занимает лидирующую позицию. Соответственно право на жизнь является базой, [1, р. 24-27] той основой, на

которой строится все остальные блага. [2, р. 64–68] Как точно подчеркнул Н. И. Матузов: право на жизнь – это «первое фундаментальное естественное право человека, без которого все другие... лишаются смысла, ибо покойникам никакие права не нужны». [3, р. 198]. Право на жизнь – это самое фундаментальное право человека, которое было регламентировано начиная с таких правовых актов как Magna Charta Libertatum, Petition of Right или Декларация о Независимости США, которая в Преамбуле провозглашала: *“Мы исходим из той самоочевидной истины, что все люди созданы равными и наделены их Творцом определенными неотчуждаемыми правами, к числу которых относятся жизнь, свобода и стремление к счастью. Для обеспечения этих прав людьми учреждаются правительства, черпающие свои законные полномочия из согласия управляемых. В случае, если какая-либо форма правительства становится губительной для самих этих целей, народ имеет право изменить или упразднить ее и учредить новое правительство, основанное на таких принципах и формах организации власти, которые, как ему представляется, наилучшим образом обеспечат людям безопасность и счастье”*. [4]

Нужно отметить, что Декларация о Независимости США представляет собой один из трех документов, в числе которых Magna Charta Libertatum и Petition of Right, которые регламентировали право на жизнь до середины XX века. Это право не было регламентировано Французской Декларацией Прав Человека и Гражданина, что показывает, с одной стороны, прогрессивный характер Декларация о Независимости США, а с другой стороны, значение и важность этого права.

Регламентирование права на жизнь подразумевает возникновение положительных обязательств государства по правовой защите этого права. Государства обязаны, с одной стороны, воздерживаться от умышленного и незаконного лишения жизни человека, а с другой стороны, должны предпринимать все необходимые меры для защиты жизни лиц, находящихся под их юрисдикцией, в частности путем осуществления эффективных действий по борьбе с преступностью посредством уголовно-правовых норм. Следует отметить, что отсутствие прямой вины государства в смерти человека не исключает его ответственности за нарушение права на жизнь. Считается, что государство нарушило право на жизнь, [5] если установлено, что власти «знали или должны были знать на момент существования реальной и непосредственной угрозы для жизни конкретного лица или лиц от уголовно запрещенного деяния со стороны третьих лиц, и то, что они не приняли мер, исходя из имеющихся у полиции полномочий, от которых, по разумным соображениям, можно было бы ожидать предотвращения упомянутой угрозы» (ЕСПЧ, дело Осман против Соединенного Королевства, § 116). [6]

Гарантирование права на жизнь также подразумевает обязательство государства расследовать случаи смерти, которое проявляется в том, что компетентные органы должны принять все необходимые меры для обеспечения открытого и прозрачного расследования всех смертей. Следовательно, государства должны создавать органы, обладающие полномочиями по расследованию причин каждой смерти и, при необходимости, привлечению к ответственности виновных. Нельзя сказать, что государство имеет эффективную правовую систему для защиты жизни, если причина

смерти умершего осталась неустановленной. Данная обязанность не требует, чтобы государство инициировало расследование каждого конкретного случая; для ее выполнения государство должно лишь организовать функционирование соответствующей системы.[5]

Говоря о регламентации права на жизнь в международном государственном праве, следует отметить, что после Второй Мировой Войны это право было закреплено в самых важных международных актах, таких как Всеобщая Декларация о Правах Человека, Европейская Конвенция о защите Прав Человека и Основных Свобод, Пакт о гражданских и политических правах. Таким образом, Всеобщая Декларация о Правах Человека устанавливает в статье 3 что *"Каждый человек имеет право на жизнь, на свободу и на личную неприкосновенность."*, [7] следовательно, право на жизнь тесно связано со свободой человека, а также с его неприкосновенностью. Можем заметить, что эта статья регламентирует три основных права: право на жизнь, свободу и неприкосновенность человека. Следует отметить, что Всеобщая Декларация о Правах Человека не устанавливает возможности отграничения этого фундаментального права. Из этого положения можно сделать вывод, что право на жизнь является абсолютным и пользуется полной защитой государства.

Другим международным документом, регламентирующим право на жизнь, является Европейская Конвенция о защите Прав Человека и Основных Свобод, которая в статье 2 провозглашает: *" 1. Право каждого лица на жизнь охраняется законом. Никто не может быть умышленно лишен жизни иначе как во исполнение смертного приговора, вынесенного судом за совершение преступления, в отношении которого законом предусмотрено такое наказание. 2. Лишение жизни не рассматривается как нарушение настоящей статьи, когда оно является результатом абсолютно необходимого применения силы: (a) для защиты любого лица от противоправного насилия; (b) для осуществления законного задержания или предотвращения побега лица, заключенного под стражу на законных основаниях; (c) для подавления, в соответствии с законом, бунта или мятежа."* [8] Следовательно, ЕСПЧ не только провозглашает право на жизнь, но и упоминает ситуации, в которых это право может быть ограничено. Следует отметить, что право на жизнь пользуется защитой государства, и любое его ограничение должно быть оправдано обстоятельствами дела. Проанализировав законодательство и судебную практику ЕСПЧ, связанную с нарушением 1 пункта 2 статьи, а именно права на жизнь, можно сделать вывод, что согласно юриспруденции ЕСПЧ право на жизнь может быть нарушено государством только в чрезвычайных ситуациях, когда другие действия органов власти невозможны. В соответствии с вышесказанным, хотим отметить, что право на жизнь обеспечивает физическую и умственную неприкосновенность человека, гарантированную 2 статьей ЕСПЧ. [8] Следовательно, соблюдение этого фундаментального права порождает и необходимость отмены смертной казни.

Право на жизнь также регламентируется Пактом о Гражданских и Политических Правах, который в 1 пункте 6 статьи устанавливает, что *„Право на жизнь есть неотъемлемое право каждого человека. Это право охраняется законом. Никто не может быть произвольно лишен жизни"*. [9] Пакт также включает в себя

положения, касающиеся необходимости отмены смертной казни и предоставления конституционных гарантий лицам, приговоренным к смертной казни, включая право просить о помиловании, о смягчении приговора, амнистии или замене смертного приговора. Пакт также устанавливает, что смертный приговор не выносится за преступления, совершенные лицами моложе восемнадцати лет, и не приводится в исполнение в отношении беременных женщин. [9] Эта норма пакта косвенно защищает право на жизнь неродившегося ребенка.

Кроме того, регламентация права на жизнь включает и обязательство государства в обеспечении развития медицинской системы и предоставление соответствующих медицинских услуг населению. Право на здравоохранение регламентированное в 25 статье Всеобщей Декларации Прав Человека, как часть права на достойный уровень жизни и 12 в статье Международного Пакта об Экономических, Социальных и Культурных Правах предусматривает обязательства государства по принятию мер для снижения смертности во время родов и профилактики, лечения и борьбы с эпидемическими заболеваниями. Комитет по правам человека в „Наблюдениях общего порядка № 6" пункт 5, отмечает, что право на жизнь должно быть интерпретировано *lato senso*, а государства обязаны *"принять все возможные меры по снижению младенческой смертности и увеличению продолжительности жизни, особенно путём принятия мер по борьбе с голодом и эпидемиями"*. [10]

Говоря о национальной регламентации права на жизнь, хотим процитировать 24 статью Конституции Республики Молдова, согласно которой: *"(1) Государство гарантирует каждому человеку право на жизнь и на физическую и психическую неприкосновенность."* [11] Анализ этой нормы показывает, с одной стороны, что право на жизнь позиционируется как высшее право, [12, С. 115] которое не может быть ограничено, даже в исключительных ситуациях, угрожающих жизни нации. [13] Хотим отметить, что эта норма включает в себя несколько прав, а именно право на жизнь, право на физическую целостность и право на психическую целостность. Хотя эти права находятся в неразрывной связи, однако, они не формируют единое право. [14, стр. 36] Хотим отметить, что право на жизнь может быть истолковано *lato senso* и *stricto senso*. *Stricto senso* право на жизнь касается жизни человека только в его физическом смысле, а в широком понимании жизнь человека рассматривается как множество явлений, фактов, требований и желаний, которые, складываясь, позволяют обогащать физическое существование. В этом широком смысле право на жизнь гарантируется всей конституционной системой. Всё же, 24 статья Конституции предусматривает право на жизнь *stricto senso*, так как такая регламентация является более эффективной с юридической точки зрения. Учитывая, что это фундаментальное право в первую очередь подразумевает, что никто не может быть лишен жизни произвольно, 3 пункт 24 статьи отменяет смертную казнь, потому что это наказание противоречит естественным правам человека. Запрет на смертную казнь в Конституции выражает сегодня доминирующую тенденцию в мире, присутствующую в юридических, политических и социологических документах, по устранению этого наказания. Смертная казнь является не только нарушением естественных прав человека, но по своей природе является жестокостью, которая редко была справедлива

и никогда не была эффективна. Более того, это наказание производит непоправимые последствия. История доказывает, что часто под влиянием серьезных судебных ошибок был наказан человек, который не должен был быть наказан таким образом. Запрет, предусмотренный 3 пунктом 24 статьи, является абсолютным, нарушение которого не представляется возможным. [14, стр. 36] Также, гарантия права на жизнь означает и запрет на причинение смерти сотрудниками полиции, однако из этого правила предусмотрены исключения, установленные 2 статьей (2) пунктом ЕСПЧ.[12, стр. 115]

Говоря о регламентации права на жизнь в Украинском законодательстве, это фундаментальное право регламентировано 27 статьёй Конституции Украины, согласно которой *“Каждый человек имеет неотъемлемое право на жизнь. Никто не может быть произвольно лишен жизни. Обязанность государства — защищать жизнь человека. Каждый имеет право защищать свою жизнь и здоровье, жизнь и здоровье других людей от противоправных посягательств”*. [15] Считаем нужным заметить, что право на жизнь квалифицировано украинским законодателем как неотъемлемое право, следовательно, оно не может быть нарушено или ограничено государством. Право должно быть не только гарантировано, но и применено на практике. Практическая сторона этой регламентации, в том, что никто не должен быть лишен права на жизнь, ни другими людьми, ни представителями государства. Обязанность государства по защите жизни человека проявляется как в создание государственных органов, которые борются с ростом преступности и расследуют случаи убийств, так и в создании эффективной системы здравоохранения, доступного населению. Хотим подчеркнуть, что согласно статье 27 человек может прибегнуть к самообороне, в случае, когда его жизни или жизни других людей угрожает опасность, не будучи призван к уголовному наказанию.

Таким образом, хотим заметить, что право на жизнь это фундаментальное право, регламентированное в большинстве конституций мира, которое также рождает ряд обязательств со стороны государства по организации эффективного функционирования системы органов внутренних дел, полиции и медицинской системы, без существования которых регламентация права на жизнь была бы неполной.

Право на аборт – развитие, тенденции, регламентация в Республики Молдова и Украине

Проблема искусственного аборта всегда считалась одной из самых сложных этических и юридических проблем. В наше время проблема абортов становится все более острой и, с одной стороны, вызывает вопросы этического и религиозного, а с другой - юридического и морального характера. В демократическом обществе убеждения людей по поводу абортов часто отражаются не только во мнениях отдельных лиц, но и в позиции групп, к которым они принадлежат, и, не в последнюю очередь, в ограничениях, налагаемых законодательством.[16, стр. 250]

Первыми нормами, регламентирующими аборты, были деонтологические медицинские правила. Клятва Гиппократов категорически запрещала врачу прерывать

беременность женщины искусственно,[17, стр. 87-88] однако Аристотель считал, что искусственный аборт разрешен в демографических целях, но только до тех пор, пока не будет сформирована "чувствительность и двигательная активность" будущего ребенка. В Древнем Риме широко практиковался аборт. Римское право рассматривало плод как составную часть тела матери, поэтому женщина не была наказана за аборт. Позже эмбрион был наделен определенными гражданскими правами. Искусственный аборт был квалифицирован как преступление, если он использовался для получения имущественных прав, а жертвами в этой ситуации считались родители.[18] Осознание ценности жизни эмбриона было связано с появлением христианства. Уже в эпоху раннего христианства аборт приравнивался к убийству. Однако, по словам М. Д. Шаргородского, объектом этого преступления считалась мораль, а не жизнь ребенка.[19]

В Европе в последние десятилетия на законодательном уровне отмечается прогрессивную тенденцию в регламентации аборт.[16, стр. 250] В настоящее время в европейских странах можно выделить четыре модели регламентирования проблемы абортов, которые тесно связаны с пониманием концепции жизни человека.[18, стр. 219] Считаем нужным начать с самой либеральной концепции, в которую входят законодательства, разрешающие "аборт по заявлению". Такой подход принимается небольшой группой стран, среди которых Россия, Украина и Республика Молдова. Другой законодательный подход, характеризующийся как "довольно либеральный", был принят Англией, Венгрией, Исландией, Кипром, Люксембургом, Финляндией, которые позволяют искусственное прерывание беременности в случае медицинских предписаний или неблагоприятных социальных условий. Третий подход "довольно строгий" характеризует законодательства государств (Испания, Португалия, Польша, Швейцария), которые допускают аборт только при определенных обстоятельствах, включая угрозу физическому или психическому здоровью женщины, внутриутробные заболевания плода, изнасилование, инцест. Четвертый подход к абортам квалифицируется как "очень строгий", законодательство запрещает аборт или позволяет прерывание беременности в исключительных случаях, когда её продолжение представляет непосредственную опасность для жизни женщины. Эта концепция была принята Северной Ирландией и Мальтой. [20]

Хотим отметить, что биоэтическое решение проблемы права на аборты зависит от отношения общества к правам будущего ребенка, от признания или отрицания "человеческого содержания" будущего ребенка. В основе запрета на использование эмбриона или его тканей в биомедицинских исследованиях лежит противостояние между гипотетическими преимуществами знаний человечества и реальными правами конкретного эмбриона. Консервативная позиция, которую разделяют сторонники права нерожденного ребенка на жизнь, основывается на том, что человеческое существо свято и неприкосновенно с момента зачатия, соответственно, плод имеет все права, присущие человеку. Отметим, что неприкосновенность человека с момента зачатия запрещает аборт, считая его нарушением перинатальной жизни,[16, стр. 251] права на жизнь и является преступлением.[21, р. 85] Согласно другой точки зрения, лишение жизни эмбриона приравнивается к прерыванию „зарождающейся жизни”, которая

позже может стать человеческой личностью. Либеральная позиция проявляется в отрицании права нерожденного ребенка на жизнь, исходя из того, что плод неразрывно связан с телом матери, он не может быть автономен. Согласно этой позиции, даже на более поздних сроках беременности, право выбирать судьбу эмбриона принадлежит матери или врачам. "Умеренная позиция" продиктована знаниями современной биологии и эмбриологии, согласно которой человек как биологический индивид формируется в момент зачатия и требует ответственного отношения к принятию решения о проведении аборта. [22]

В современном обществе в связи с проблемой абортот сохраняются две противоречивые позиции: некоторые выступают за свободу абортов ("Pro-choice"), а другие требуют полного или частичного запрета абортов ("Pro-life"). Противники абортов считают, что искусственное прерывание беременности противоречит принципу защиты материнства и детства, являясь нарушением естественного процесса биологического формирования нового человека. Их целью является получение признания права на жизнь с момента зачатия и обеспечения соблюдения этого права в рамках проводимой государством национальной политики. Они считают, что жизнь и материальная ситуация человека (матери) не могут быть защищены лишением права на жизнь другого человека (будущего ребенка). Религия полностью поддерживает борьбу с абортами, а канонические правила приравнивают аборт к преступлению. Условно можно выделить две позиции по отношению к абортам: радикальные позиции, разделяемые католиками и буддистами, и умеренные, поддерживаемые протестантами, Англиканской церковью, православием и Исламом. Сторонники легализации аборта, рассматривают его как выбор женщины стать или не стать матерью, право женщин распоряжаться своим телом, право планировать семью, принимать решение о сохранении ребенка или о совершении "гуманного" законного и безопасного аборта. Сторонники легализации абортов утверждают, что государство должно гарантировать женщине реальную возможность в принятии решение о проведении искусственного прерывания беременности, основанного, например, на тяжелом материальном положении; медицинских противопоказания (когда беременность и роды ставят под угрозу жизнь матери), беременности против воли матери в результате изнасилования или инцеста, выявления патологии ребенка. Сторонники движения считают беременность нормальным физиологическим процессом, а аборт одной из медицинских операций, при которой все проблемы решаются врачом и пациентом по обоюдному согласию. В соответствии с этой позицией, плод может рассматриваться как "человек" и имеет право на жизнь только тогда, когда он жизнеспособен, то есть способен жить вне тела матери.[23] Активисты, поддерживающие эту позицию, утверждают, что право принимать решение о рождении ребёнка должно принадлежать женщине, а не правительству или политикам её страны.[24, р. 21-24]

Говоря о регламентации права на аборт в национальном законодательстве Республики Молдова, должны упомянуть "Закон № 411 от 28-03-1995 об охране здоровья" в 32 статье которого говорится "(1) Женщине предоставляется право самой решать вопрос о материнстве. (2) Операция по искусственному прерыванию беременности может быть проведена при сроке беременности не более 12 недель в

государственных и частных учреждениях здравоохранения. (3) Порядок проведения таких операций при сроке беременности свыше 12 недель устанавливается Министерством здравоохранения, труда и социальной защиты.”[25] В соответствии с действующим законодательством, для проведения аборта требуется письменное информированное согласие пациентки, которой исполнилось 16 лет, подтвержденное в письменной форме подписью лечащего врача; в исключительных случаях, подпись руководителя медико-санитарного учреждения. Есть и исключения из этого правила: в случае если пациентка без сознания согласие предоставляется ее законным представителем, а в его отсутствие ближайшим родственником; а также, в случае если пациентка находится без сознания и существует серьезная опасность здоровью или смерти пациентки, то врачи самостоятельно принимают решение об искусственном прерывании беременности. Если пациентке менее 16 лет, согласие предоставляется ее законным представителем. В случае опасности смерти или опасности для здоровья пациентки хирургическое вмешательство может осуществляться без согласия законного представителя. [26, стр. 136] Также, в настоящее время действует “Приказ № 647 от 21-09-2010 о проведении искусственного прерывания беременности в безопасных условиях” [27], который регламентирует условия и процедуру искусственного прерывания беременности до и после 12-недельного срока. Также приказ предусматривает медицинские и социальные показания к проведению искусственного прерывания беременности при сроке более 12 недель и до конца 21-й недели: 1. возраст беременной женщины младше 18 лет и старше 40 лет; 2. беременность, наступившая в результате изнасилования, инцеста или торговли людьми; 3. расторжение брака во время беременности; 4. смерть супруга во время беременности; 5. тюремное заключение либо лишение родительских прав одного или обоих родителей; 6. беременные женщины, находящиеся в миграционном процессе; 7. беременные женщины, у которых 5 и более детей; 8. беременные женщины, ухаживающие: 1) за ребенком, не достигшим 2-летнего возраста; 2) за членом/членами семьи - инвалидами I группы, нуждающимся/нуждающимися в уходе в соответствии с заключением Совета медицинской экспертизы жизнеспособности; 9. сочетание минимум двух обстоятельств: отсутствие жилищных условий, отсутствие финансовых ресурсов существования, злоупотребление алкоголем и/или наркотиками, присутствие насилия в семье, бродяжничество.[27] Следует отметить, что наличие этих условий должно быть подтверждено представленной юридической и/или медицинской документацией.[26, стр. 136]

Говоря о регламентации права на аборт в законодательстве Украины, считаем нужным упомянуть “Закон Основы законодательства Украины о здравоохранении” согласно 50 статье которого “Операция искусственного прерывания беременности (аборт) может быть проведена по желанию женщины в учреждениях здравоохранения при беременности сроком не более 12 недель. В случаях, установленных законодательством, искусственное прерывание беременности может быть проведено при беременности от двенадцати до двадцати двух недель. Перечень обстоятельств, разрешающих прерывание беременности после двенадцати недель беременности, устанавливается законодательством”.[28] Хотим отметить, что

законодательство Украины характеризуется как самое либеральное, а искусственное прерывание беременности разрешено до 12 недель. Другими нормативными актами, которые регламентируют право на аборт является инструкция, утверждённая приказом Министерства здравоохранения Украины (МЗУ) № 111 от 28 июня 1994 года, согласно которой операция искусственного прерывания беременности осуществляется врачами акушерами-гинекологами в аккредитованных стационарных лечебно-профилактических учреждениях (родильные дома, больницы, в составе которых имеются гинекологические общехирургические отделения), а операцию вакуум-аспирации разрешается проводить в гинекологических отделениях и женских консультациях. Такая операция осуществляется только с согласия беременной женщины (кроме случаев крайней необходимости). Искусственное прерывание беременности (не больше 12 недель) может осуществляться по желанию женщины (часть 6 статьи 281 ГК) [29]. То есть, если женщина не желает иметь ребенка, при этом сроке прерывание беременности может быть проведено без каких-либо дополнительных оснований. Постановление КМУ от 12 ноября 1993 года регламентирует порядок искусственного прерывания беременности от 12 до 28 недель. Однако с 1 января 2005 года в силу вступил Закон Украины «О внесении изменений в статью 281 Гражданского кодекса Украины», сокративший максимальный срок, допускающий прерывание беременности с 28 до 22 недель [30].

В соответствии с приложениями № 1 и 2 названного постановления КМУ, с учетом изменений, внесенных в статью 281 ГК [29], беременность сроком от 12 до 22 недель может прерываться только при наличии медицинских (туберкулез, вирусный гепатит, сифилис, ВИЧ и др.) или социальных показаний. Социальными показаниями являются: наличие трех и более детей, развод во время беременности, смерть мужа во время беременности, беременность вследствие изнасилования, пребывание женщины или ее мужа в местах лишения свободы, лишение женщины родительских прав, наличие у женщины ребенка-инвалида и пр. Кроме того, перечни как медицинских, так и социальных показаний не являются исчерпывающими. Это значит, что названными в постановлении компетентными органами могут признаваться уважительными и другие медицинские и социальные показания. Прерывание беременности сроком свыше 22 недель не допускается. [30]

Говоря о тенденциях развития регламентации права на аборт в украинском законодательстве хотим отметить, что достаточно часто депутаты предлагают законодательные инициативы по ужесточению регламентации искусственного прерывания беременности. Можем констатировать, что такие инициативы не находят поддержки большинства депутатов. Одним из аргументов депутатов, которые поддерживают ужесточение законодательства, является тот факт, что "аборт подрывает основы государства (возникает демографическая проблема) и семьи (психическое здоровье женщины ломается, моральное единство супругов ослабляется, семейная гармония нарушается)" [31]. В тоже время ни одна из 4 законодательных инициатив по ужесточению законодательства об искусственном прерывании беременности с 2012 по 2017 года не была поддержана депутатами, что показывает приверженность либеральной регламентации проблемы абортов.

Специфические аспекты регламентации права на жизнь и права на аборт выражаются в том, что, с чисто биологической точки зрения, существования права на аборт противоречит праву на жизнь. Чтобы определить, существует ли это противоречие в юридическом плане, проанализируем момент, с которого государство гарантирует право на жизнь. В правовой доктрине представлены два течения, приверженцы одного из которых утверждают, что государство должно гарантировать право на жизнь с момента зачатия, в то время как другие считают, что право на жизнь должно быть защищено с момента рождения.

Как правило, в рамках конституционного права жизнь рассматривается с точки зрения биологического существования.[1, стр. 24-27] С научной точки зрения, однозначно, что начало жизни – это момент зачатия, когда появляется уникальное человеческое существо, с уникальной ДНК, которого не было никогда раньше и не будет никогда впредь, [32] но неоспоримый факт возникновения жизни в момент зачатия и, соответственно, необходимость признания права эмбриона на жизнь имеет другое регламентирование как в международном законодательстве, так и в национальном законодательстве разных стран. Применение права на жизнь в практике судов привело к неоднозначной трактовке положений ЕСПЧ, поскольку значение слов «каждый» и «жизнь» трактовались индивидуально.[1, стр. 24-27] «Решения национальных судов, применяющих ст. 2 данной Конвенции, были немногочисленны, чтобы положить конец этой дискуссии. Но, наконец, Конституционный суд Австрии признал, что формулировка ст. 2 Конвенции не распространяется на нерожденного ребенка. Этот прецедент был положен в основу правового регулирования процедуры искусственного прерывания беременности во многих странах».[33, стр. 18]

Неоспоримо то, что жизнь начинается с момента зачатия, факт который порождает необходимость правовой защиты права на жизни именно с моменты ее происхождения. [32] Этот аргумент лежит в основе тенденции гарантирования права на жизнь с момента зачатия, которое представляет собой право эмбриона на жизнь признанное некоторыми странами. В законодательстве стран, которые признают право эмбриона на жизнь, человеческий эмбрион имеет все права, присущие человеку, а человеческая жизнь "свята" и неприкосновенная с момента зачатия. Единственным международным документом, гарантирующим право на жизнь с момента зачатия, является Американская Конвенция о Правах Человека, которая в статье 4, провозглашает: *"Каждый человек имеет право на уважение его жизни. Это право охраняется законом, в целом — с момента зачатия. Никто не может быть произвольно лишен жизни"*. В Конвенции также содержатся положения, касающиеся отмены смертной казни и необходимости предоставления права просить об амнистии, помиловании или замене смертного приговора осужденным на смертную казнь. [34] Эта конвенция была ратифицирована 24 странами из 35, входящими в Организацию американских государств: Аргентина, Барбадос, Боливия, Бразилия, Венесуэла, Гаити, Гватемала, Гондурас, Гренада, Доминика, Доминиканская Республика, Колумбия, Коста-Рика, Мексика, Никарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сальвадор, Суринам, Уругвай, Чили, Эквадор, Ямайка. Мексика ратифицировала Конвенцию с резервом, которое позволяет не гарантировать право эмбриона на жизнь с момента зачатия.

Отметим, что 23 государства, упомянутые выше, гарантируют право на жизнь с момента зачатия, считая, что человеческая жизнь священна и неприкосновенна, начиная с первых дней ее существования и предоставляя необходимую защиту нерожденным детям.

Декларация Прав Ребенка, принятая резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 2 ноября 1959 года (резолюция 1386) в преамбуле гласит: *“принимая во внимание, что ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту, как до, так и после рождения”*. [35] Таким образом, Декларация признает и защищает право нерожденного ребенка на жизнь. Международная конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 в 1 статье предусматривает *“Для целей настоящей Конвенции ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста, если по закону, применимому к данному ребенку, он не достигает совершеннолетия ранее”*. [36] Следует отметить, что в Конвенции используется именно фразу *“человеческое существо”*, а не *“ребенок”*, что позволяет экстенсивно интерпретировать это положение конвенции, а также включить в категорию детей, требующих законной защиты и нерожденных детей. Согласно 6 статье выше упомянутой конвенции *“Государства-участники признают, что каждый ребенок имеет неотъемлемое право на жизнь.”*[36] Российский исследователь Бабаджанова И. Х. утверждал: *“в этом смысле, если мы интерпретируем данное положение буквально, Конвенция расширяет концепцию “ребенка” и, следовательно, “человека”. В таком толковании ребенком можно считать не только родившегося ребенком, как это представлено в законодательстве большинства государств, но и нерожденного, находящимся в утробе матери. В то же время, признание нерожденного ребенка человеком не может быть оспорено ни с медицинской точки зрения, ни с философской точки зрения”*. [33, стр. 18]

Обращаясь к национальному законодательству других государств, следует упомянуть пример Ирландии, Конституция которой в 40 статье провозглашает: *“3°. Государство признает право на жизнь нерожденного и, имея в виду равное право на жизнь матери, гарантирует в своих законах уважение и, насколько это возможно, защищает и поддерживает своими законами это право.”* [37] Республика Молдова на законодательном уровне признает право на жизнь с момента рождения, а не с момента зачатия, что порождает определенные парадоксы. Согласно 3 пункту 24 статьи Гражданского Кодекса Республики Молдова *“Право наследования физического лица возникает с момента его зачатия, при условии его рождения живым.”*[38] следовательно, если в дорожно-транспортном происшествии мать ребенка умирает, а ребенок остается живым или в ситуации, когда оба родителя погибают, то ребенок имеет право на наследство. Отметим, что государство гарантирует ребенку право на наследство с момента зачатия, но не гарантирует право на жизнь. [32] В соответствии со статьёй 77 пункт 1 е) Уголовного Кодекса Республики Молдова [39] *“совершение преступления в отношении заведомо несовершеннолетнего или беременной женщины либо с использованием заведомо или очевидно беспомощного состояния потерпевшего, обусловленного преклонным возрастом, болезнью, ограничением возможностей либо*

иного рода факторами,” квалифицируется законодателем как отягчающее обстоятельство. В тоже время, согласно 145 статье 2 пункту е) Уголовного Кодекса Республики Молдова [39] “убийство заведомо несовершеннолетнего или беременной женщины либо с использованием заведомо или очевидно беспомощного состояния потерпевшего, обусловленного преклонным возрастом, болезнью, ограничением возможностей либо иного рода факторами”, наказывается более суровым наказанием, чем неквалифицированное убийство. К тому же, следует отметить, что статья 159 пункт 1 инкриминирует “Прерывание беременности любыми средствами, совершенное: а) вне медицинских учреждений или медицинских кабинетов, имеющих соответствующее разрешение; б) лицом, не имеющим специального высшего медицинского образования; в) при сроке беременности более 12 недель при отсутствии медицинских показаний, установленных Министерством здравоохранения, труда и социальной защиты; г) при наличии у потерпевшей медицинских противопоказаний к осуществлению подобной операции; е) в антисанитарных условиях”. [39]

Несмотря на то, что молдавский законодатель не регламентирует право нерожденного ребенка на жизнь, это право пользуется не прямой защитой норм уголовного права. В тоже время, должны отметить, что жертва преступления, предусмотренного статьей 159 УКРМ не может считаться эмбрион, так как по закону внутриутробная жизнь не является объектом уголовного права. [40, стр. 14] Как следствие, жизнь нерожденного ребенка находится вне правового регулирования, не гарантируется и не защищается нормами ни конституционного права, ни гражданского, ни уголовного права.

Хотим отметить также и парадоксы, которые встречаются в законодательстве Украины в связи с гарантированием права на жизнь с момента рождения ребенка. Согласно 2 части 134 статьи УК Украины за прерывание беременности сроком свыше 22 недель предусмотрена ответственность как за незаконное осуществление аборта, но только в случаях, если оно послужило причиной длительного расстройства здоровья, бесплодия или смерти потерпевшей [41]. Несовершенство статьи 134 УК очевидно. Она не охватывает ни одного случая незаконного аборта, произведенного лицом, имеющим специальное медицинское образование, если при этом отсутствовал существенный вред здоровью беременной. Имеются в виду случаи незаконного аборта: 1) вне учреждений, имеющих право на такую деятельность (например, гинекологом-пенсционером на дому); 2) с нарушением порядка получения согласия беременной женщины или её законного представителя на такую операцию; 3) при отсутствии социальных или медицинских показаний, когда срок беременности составляет от 12 до 22 недель; 4) при сроке свыше 22 недель. Все эти действия являются не менее, а иногда и более общественно опасными, чем предусмотренные в части 1 статьи 134 УК действия по производству аборта лицом, не имеющим специального медицинского образования. [30]

Остановимся на прерывании беременности сроком свыше 22 недель. Как мы уже отмечали, приблизительно в начале седьмого месяца беременности плод приобретает способность к выживанию в воздушной среде. То есть при таком сроке

беременности речь идет об уже сформировавшемся ребенке, который пока еще находится в утробе матери, однако не исключено, что он может жить и вне ее. [30]

Как ни странно, прерывание беременности в таких случаях (без длительного расстройства здоровья, бесплодия или смерти потерпевшей) не охватывается статьей 134 и не подпадает под другие статьи УК Украины. То есть такие действия не признаются преступлением, хотя очевидно, что они граничат с умышленным убийством. Отличие такого прерывания беременности от убийства состоит лишь в том, что плод, способный к жизни во внешней среде, во время умерщвления еще находится в утробе матери. Если же вследствие искусственных родов или кесарева сечения такой плод был извлечен из утробы матери живым, а уже потом лишен жизни, то такое действие будет квалифицироваться как умышленное убийство. [30]

В результате, можем констатировать парадоксальную ситуацию, когда одно и то же деяние, совершённое в отношении одного и того же предмета преступления (плода на поздних сроках беременности), является в одном случае допустимым с точки зрения уголовного закона явлением, а в другом — особо тяжким преступлением (умышленное убийство малолетнего ребенка), в зависимости от места совершения преступления (в утробе матери или вне ее) [30]. Нужно отметить, что отсутствие законодательного разрешения на прерывание беременности сроком свыше 22 недель не означает наличие эффективного запрета на такие действия. Дипломированному гинекологу-пенсионеру, например, ничто не мешает производить аборты. При отсутствии предусмотренных в части 2 статьи 134 УК последствий он может не опасаться ни уголовной, ни дисциплинарной ответственности.[30]

Можем констатировать существование этого парадокса и законодательстве Республики Молдова, которое проявляется в том, что преступление незаконное прерывание беременности, предусмотренное статьей 159 УКРМ наказывается штрафом в размере от 550 до 850 условных единиц или лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до 3 лет, или лишением свободы на срок до 2 лет; убийство, предусмотренным статьей 145 е) наказывается лишением свободы на срок от 15 до 20 лет или пожизненным заключением, а Детоубийство, предусмотренное статьей 147, которая инкриминирует убийство матерью новорожденного ребенка во время родов или непосредственно после них в состоянии вызванного родами физического и психического расстройства с помрачением сознания, наказывается лишением свободы на срок до 5 лет.[39] Как пример, хотим привести гипотетическую ситуацию: 1), когда гинеколог делает незаконный аборт на 23 неделе беременности, срок, когда нерожденный ребенок жизнеспособен вне тела матери, он будет наказан штрафом, а в исключительных случаях будет применяться лишение свободы на срок до 2 лет; 2) если мать, родившая ребенка недоношенного ребенка на 23 недели беременности, убивает его во время родов или сразу после рождения, она будет наказана лишением свободы на срок до 5 лет.; 3) и в ситуации, когда ребенок, недоношенного ребенка родившийся на 23 недели беременности, был убит другим человеком, это являетсяотягчающим обстоятельством, и влечет за собой наказание лишением свободы от 15 до 20 лет или пожизненное заключение. Исходя из вышесказанного, возникает логический вопрос: неужели

внутриутробная жизнь нерожденного ребенка так сильно отличается от жизни новорожденного, что эта разница оправдывает столь большое количество уголовных наказаний, начиная от штрафа и кончая пожизненным заключением за совершение похожих преступлений? Жизнь новорожденного ребенка, который дышал один раз, настолько существенно отличается от жизни нерожденного ребенка, что жизнь последнего не должна быть защищена нормами уголовного права ?

Вывод

Таким образом, можем прийти к выводу, что отсутствие четкой регламентации юридического статуса нерождённого ребенка порождает трудности в практическом применении как Гражданского, так и Уголовного Кодекса. Хотим отметить, что в свете развития технологии эокорпорального оплодотворение, суррогатного материнства, крио консервации эмбрионов необходимость регламентации правового статуса нерожденного ребёнка становится еще более явной. Эта проблема остаётся актуальной особенно для Республики Молдова, потому что, согласно данным Министерства здравоохранения, 1 женщина из ста, которая делает аборт, прибегает к нелегальному аборту, [35] а учитывая, что показатель аборт, представленный в официальной статистике, меньше фактического количества аборт, [36, стр. 28] хотим заметить, что число женщин, прибегающих к нелегальным аборт, может быть еще больше.[33, стр. 139] Таким образом можем констатировать необходимость разработки последовательной социальной политики по поддержке многодетных семей и семей с детьми до 18 лет, внедрение которой приведет к сокращению числа аборт, осуществляемых в Республике Молдова.

Библиография

1. ВАСИЛЬЕВА, М. А. *Право на жизнь и правовой статус эмбриона* / М. А. Васильева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 33 (167). — С. 24-27. — URL: <https://moluch.ru/archive/167/45389/>
2. БЕРЕГОВЦОВА Д. С. *Правовые проблемы права на жизнь в аспекте распоряжения жизнью и новейшее медицинское законодательство Республики Беларусь* / Д. С. Береговцова // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя гуманітарных і грамадскіх навук, 2009. №4. С.64–68. http://www.brsu.by/sites/default/files/vesnik_gum/2009/4_39_2009.pdf
3. МАТУЗОВ Н.И. *Право на жизнь в свете российских и международных стандартов* // Правоведение. Санкт-Петербургский 1998. № 1. С. 198-212.
4. Декларация независимости. Конгресс, 4 июля 1776 г. Принята единогласно тринадцатью соединенными Штатами Америки. <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/indpndnc.htm>
5. Право на жизнь Online: <https://interlaws.ru/pravo-na-zhizn/>
6. CEDO, cauza Osman împotriva Regatului Unit, § 116 CASE OF OSMAN v. THE UNITED KINGDOM (87/1997/871/1083) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58257>

7. Всеобщая декларация прав человека Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

8. Европейская конвенция по правам человека измененная и дополненная Протоколами № 11 и № 14, вступившими в силу 1 июня 2010 г. Конвенция о защите прав человека и основных свобод г. Рим, 4.XI.1950 г.
https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf

9. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят Резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года.
https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

10. Замечания общего порядка, принятые Комитетом по правам человека.
https://csip.kg/documents/internationalhumanrightsinstruments/ICCPR_ZamObPor.pdf

11. Constituția Republicii Moldova Publicat : 29.03.2016 în Monitorul Oficial Nr. 78 art Nr : 140 Data intrării in vigoare : 27.08.1994 [Constituția RM \(parlament.md\)](http://parlament.md)

12. NEGRU Boris, OSMOCHESCU Nicolaie, SMOCHINĂ Andrei, GURIN Corneliu, CREANGĂ Ion, POPA Victor, COBĂNEANU Sergiu. *Comentariul la Constituția Republicii Moldova*, Chișinău, Editura Arc, 2012

13. CCPR, General Comment 6 The right to life, (Sixteenth session, 1982), alin. (1).
https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_3_6_8785_E.pdf

14. I. MURARU, *Drept constituțional și instituții politice*, București Actami, 1998, p.209

15. КОНСТИТУЦИЯ УКРАИНЫ (Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР Украины), 1996, № 30, ст. 141) <https://portal.rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>

16. AUREL TEODOR MOLDAVAN, *Tratat de drept medical*, Ed. All Beck, București, p. 250

17. ГИППОКРАТ. Избранные книги. М.: Сварог, 1994. С. 87–88.

18. Б.Г. ЮДИН *Введение в биоэтику*. М.: Прогресс-Традиция, 1998. С. 198.

19. ШАРГОРОДСКИЙ М.Д. *Преступления против жизни и здоровья*. М.: Юрид. изд-во М-ва юстиции, тип. им. Евг. Соколовой. Л., 1947. С. 412–413.

20. О. Э. СТАРОВОЙТОВА, Н. В. ЯНЧАР *Право на аборт*
<https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-na-abort/viewer>

21. Carta lucrătorilor sanitari, Asociația medicilor catolici Iași Ed. Ars Longa 1996 p. 85

22. ЭМБРИОНА СТАТУС, ЭМБРИОНА ПРАВА
<https://vocabulary.ru/termin/embriona-status-embriona-prava.html>

23. К. А. АСТАПЕНКО. *Право на жизнь и проблема аборт* ФАКУЛЬТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ 2013 Минск : Изд. центр БГУ Сборник работ 70-й научной конференции студентов и аспирантов Белорусского государственного университета, 15-18 мая 2013 г., Минск : В 3 ч. Ч. 3. - Минск, 2013. - С. 119-121.
<http://elib.bsu.by/handle/123456789/96933>

24. САЛАГАЙ О. О. *Правовые подходы Совета Европы к регулированию вопросов прерывания беременности* // Российская юстиция, 2012. №12. С. 21–24.
<https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/96933/1/119-121.pdf>

25. L E G E A ocrotirii sănătății nr. 411-XIII din 28.03.1995 [legea ocrotirii sanatatii 411_xiii din 28_03_1995.pdf \(cnam.md\)](#)

26. R. GRAMMA, I. DODON, T. NOVAC, Sănătatea și Drepturile Omului Suport de curs, Soros, Chișinău 2011, p. 136

27. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ORDIN Nr. 647 din 21.09.2010 cu privire la efectuarea întreruperii voluntare a cursului sarcinii în condiții de siguranță Publicat : 10.12.2010 în Monitorul Oficial Nr. 241-246 art Nr : 948 [lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=336941&lang=1](#)

28. ЗАКОН Основы законодательства України про охорону здоров'я (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 4, ст.19) [http://consultant.parus.ua/?doc=0B3NDD5459](#)

29. Гражданский кодекс Украины от 16 января 2003 года № 435-IV [https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30418568](#)

30. УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ОХРАНА ЧЕЛОВЕКА ДО МОМЕНТА ЕГО РОЖДЕНИЯ НА УКРАИНЕ Выпуск №17 (383) – Телекоммуникации РУБРИКА КОММЕНТАРИИ И АНАЛИТИКА Анализ норм действующего уголовного законодательства Украины относительно незаконных действий, связанных с прерыванием беременности [https://pravo.ua/articles/ugolovno-pravovaja-ohrana-cheloveka-do-momenta-ego-rozhdenija-na-ukraine/](#)

31. Свобода рожать. Запретят ли аборт в Украине Диана Давитян 31 августа 2017 в 10:15 [https://focus.ua/politics/378429](#)

32. "Жизнь ребёнка ничем не защищена": Инициаторы поправок о праве на жизнь с момента зачатия обозначили свою позицию 12 февраля 2020 [https://yandex.ru/turbo/tsargrad.tv/s/news/zhizn-rebjonka-nichem-ne-zashhishhena-iniciatory-popravok-o-prave-na-zhizn-s-momenta-zachatija-oboznachili-svoju-poziciju_238511](#)

33. БАБАДЖАНОВ И.Х. Правовой статус человеческого эмбриона: несколько подходов к анализу // Юридическая наука: история и современность. 2012. № 9. С. 18.

34. АМЕРИКАНСКАЯ КОНВЕНЦИЯ О ПРАВАХ ЧЕЛОВЕКА 22 ноября 1969 г. [https://www.concourt.am/hr/rus/un/6_3.htm](#)

35. ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ РЕБЕНКА 1959 г. Принята резолюцией 1386 (XIV) Генеральной Ассамблеей ООН 20. 11. 1959 г. [ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ РЕБЕНКА 1959 г - Учебное пособие для вузов \(exdat.com\)](#)

36. CONVENȚIE INTERNAȚIONALĂ Nr. 1989 din 20.11.1989 cu privire la Drepturile Copilului* Publicat : 30.12.1998 în Tratatе Internationale Nr. 1 art Nr : 52 Data intrării in vigoare : 25.02.1993 * Adoptată de Adoptarea generală a Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989. Intrat în vigoare la 20 septembrie 1990 [lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=356341](#)

37. Конституция Ирландии от 29 декабря 1937 г [Электронный ресурс].— Режим доступа: [http://concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/ireland/irelnd-r.htm](#)

38. COD Nr. 1107 din 06-06-2002 CODUL CIVIL AL REPUBLICII MOLDOVA
Publicat : 22-06-2002 în Monitorul Oficial Nr. 82-86 art. 661 *Republicat în Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019 art.132 [CP1107/2002 \(legis.md\)](#)

39. COD Nr. 985 din 18-04-2002 CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA*
Publicat : 14-04-2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74 art. 195 Versiune în vigoare din 12.01.19 în baza modificărilor prin LP245 din 15.11.18 MO462-466 din 12.12.18 art. 774
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro

40. PLOP A., *Răspunderea penală pentru provocarea ilegală a avortului* Specialitatea 554.01 – Drept penal și execuțional penal Teză de doctor în drept Chișinău, 2015 p. 14
http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22329/aliona_plop_thesis.pdf

41. Уголовный кодекс Украины с изменениями от 18.02.2021 года
<https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/razdel-1-2/>

ЛЮДИНОТВОРЧА ЦІННІСТЬ ПРАВА: ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Доктор філософських наук, доцент Людмила Теліженко

Сумський державний університет

Кандидат юридичних наук Вікторія Панкратова

Сумський державний університет

Abstract

Цінність права для людини традиційна наукова раціональність вбачала тільки у його здатності бути засобом розв'язання всіх виникаючих у суспільстві суперечностей. Для другорядної по відношенню до природного світу людини, визначеної його фізичними законами, практично-інструментального призначення права вважалося достатнім. Таке уявлення ґрунтувалося на розірваності суб'єкт-об'єктних відношень та одномірному, неповному уявленні про людину і світ. Ми доводимо, що трансдисциплінарність як новий, більш високий тип наукової раціональності долає ці обмеження та розвиває уявлення про людину як цілісність, яка перебуває в єдності з усіма своїми умовами, в тому числі й природними. Це змінює уявлення про цінність права, яке перестає розумітися як спосіб розв'язання тільки зовнішніх для люди суперечностей. З точки зору трансдисциплінарності право починає осмислюватися як людинотворче, як таке, що сприяє самоздійсненню і самотворенню людини через розвиток всіх її сутнісних сторін з одночасним збереженням гармонії між ними як людської цілісності взагалі.

Практичним прикладом застосування такого підходу в праві є перегляд принципу відповідності між злочином і покаранням. За логікою традиційної раціональності слідувало, що за більш тяжкий злочин правопорушник мав понести більш суворе покарання шляхом обмежень фізичного чи матеріального характеру. Усвідомлення ним власного внутрішнього конфлікту та необхідності його усунення шляхом покарання це не передбачало. З точки зору трансдисциплінарності завдання покарання – допомогти правопорушнику усунути власне внутрішнє порушення та відновити гармонію в собі, зокрема через зміну умов буття.

З цього також слідує наступне:

- спосіб профілактики правопорушень має полягати в тому, щоб їх попереджати шляхом розширення правосвідомості громадян, які повинні розуміти, що заподіяне зло іншим людям завжди є злом по відношенню до самого себе;
- при призначенні покарання за вчинення суспільно-небезпечного діяння суд має у кожному випадку вбачати його достатність, насамперед, для відновлення втраченої особою гармонії та єдності в собі й себе зі світом.

Отже, цінність права полягає не тільки в розв'язанні зовнішніх для люди суперечностей, захисті її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки від інших людей, а і в здатності допомогти їй вирішити внутрішні конфлікти, відновити втрачену гармонію себе зі світом.

Keywords: право, гармонія людини, трансдисциплінарний підхід.

ОСОБЕННОСТИ КОЛЛЕКТИВНОЙ САМОЭФФЕКТИВНОСТИ ЮНЫХ И ВЗРОСЛЫХ БАСКЕТБОЛИСТОВ

Малинаускас Ромуальдас Казимерович,

Шимелене Рита

Литовский университет спорта,

г. Каунас, Литва

Цель исследования состоит в том, чтобы изучить особенности коллективной самооэффективности юных и взрослых баскетболистов. Актуальность исследования проблемы коллективной самооэффективности юных и взрослых баскетболистов с практической точки зрения определяется социальной значимостью изучения возможностей прогнозирования командной сплоченности спортсменов. Суть научной проблемы исследования состоит в вопросе: имеются ли достоверные различия по показателям коллективной самооэффективности между юными и взрослыми баскетболистами?

Методы и организация исследования. Для достижения поставленной цели в качестве методического инструментария был использован опросник (Шкала изучения компонентов коллективной самооэффективности CEQS) S.E. Short с соавторами. Шкала состоит из 20 утверждений и показывает особенности самооэффективности команды спортсменов. Методика помогает выявить компоненты коллективной (командной) самооэффективности: способности, усилия, настойчивость, готовность, сплоченность. Выборка представителей баскетбола включала 54 юных баскетболиста и 52 взрослых баскетболиста.

Результаты. При оценке показателей коллективной самооэффективности юных баскетболистов и взрослых баскетболистов выяснено, что взрослые баскетболисты более уверены в своих способностях, чем юные баскетболисты ($p < 0,01$), а также взрослые баскетболисты более уверены в сплоченности команды ($p < 0,05$), чем молодые баскетболисты.

Выводы. Согласно исследованию, тренерам рекомендуется начинать реализацию программ психологической подготовки в самом раннем возрасте для повышения коллективной самооэффективности.

Ключевые слова: спортивная психология, коллективная самооэффективность, спорт.

**КРЫМСКОТАТАРСКИЙ ВОПРОС В ПОЛИТИКЕ ТУРЦИИ
CRIMEAN TATAR ISSUE IN TURKISH POLITICS****Юрий Латыш, Мария Фараносова****Yurii Latysh, Mariia Faranosova**

Юрий Латыш, кандидат исторических наук, доцент кафедры истории мирового украинства Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Yurii Latysh, Candidate of Historical Sciences (Ph.D.), Associated Professor of Department of the History of the Ukrainians in the World, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Мария Фараносова, независимый исследователь (Киев).

Mariia Faranosova, independent researcher (Kyiv)

Аннотация

В статье анализируется позиция Турции относительно оккупации Крыма Россией и проведения незаконного референдума 16 марта 2014 г. Рассматриваются заявления Р. Эрдогана и других руководителей Турции о непризнании вхождения Крыма в состав России. Отмечается последовательная приверженность Анкары нормам международного права, принципу территориальной целостности Украины.

Исследуется отношение турецких властей к проблемам коренного народа Крыма – крымских татар, которые подвергаются преследованиям со стороны российских властей. Подчеркивается, что интерес официальной Анкары к этому вопросу связан с тем, что несколько миллионов крымских татар проживают на территории Турции. Поэтому, крымскотатарская проблема для Турции – это вопрос внутренней и внешней политики. С ее помощью правящая Партия справедливости и развития демонстрирует своим соотечественникам внимание к родственному тюркскому и исламскому народу. И в то же время проводит политику защиты турецких интересов в черноморском регионе с акцентом на права крымскотатарского народа.

Отмечается также, что Турция предоставляет экономическую помощь крымским татарам, вынужденным покинуть полуостров, помогает в строительстве жилья, а также пытается выступать посредником между Украиной и Россией по вопросу освобождения крымских татар, осужденных в Крыму по политическим мотивам. В частности, благодаря личным усилиям Р. Эрдогана были освобождены заместители председателя Меджлиса крымскотатарского народа А. Чийгоз и И. Умеров. Турецкие дипломаты также выражают готовность продолжать поддерживать мирные действия крымских татар, направленные на защиту своих прав; осуждают вынесение приговоров крымским татарам по статьям о терроризме и экстремизме, которые используются Россией для политических преследований оппонентов.

В то же время, исходя из собственных экономических интересов, Турция не поддерживает санкции против России, введенные Западом за захват Крыма и агрессию на востоке Украины. Сохраняются экономические отношения с оккупированным Крымом, инвестиции в экономику полуострова, транспортное сообщение, контакты с

представителями подконтрольных России крымскотатарских организаций. Политика Турции характеризуется, как максимально прагматичная. С одной стороны, Турция поддерживает территориальную целостность Украины и пытается оказать помощь крымским татарам, с другой – использует крымскотатарский вопрос для давления на Россию в Сирии, Нагорном Карабахе, стараясь максимально избежать открытой конфронтации.

Ключевые слова: крымские татары, Меджлис крымскотатарского народа, международные отношения, оккупация.

Summary

The article analyzes the position of Turkey regarding the occupation of Crimea by Russia and the holding of an illegal referendum on March 16, 2014. The statements of R. Erdogan and other leaders of Turkey on non-recognition of the occupation of Crimea by Russia are considered. Ankara's consistent adherence to the norms of international law and the principle of the territorial integrity of Ukraine is noted.

The article examines the attitude of the Turkish authorities to the problems of the indigenous people of Crimea – the Crimean Tatars, who are persecuted by the Russian authorities. It is emphasized that the interest of official Ankara in this issue is due to the fact that several million Crimean Tatars live in Turkey. Therefore, the Crimean Tatar problem for Turkey is a matter of domestic and foreign policy. With its help, the ruling Justice and Development Party demonstrates to its compatriot's attention to the related Turkic and Islamic people. And at the same time, it pursues a policy of protecting Turkish interests in the Black Sea region with an emphasis on the rights of the Crimean Tatar people.

It is also noted that Turkey provides economic assistance to the Crimean Tatars forced to leave the peninsula, helps in the construction of housing, and also tries to mediate between Ukraine and Russia on the release of Crimean Tatars convicted in Crimea for political reasons. In particular, thanks to the personal efforts of R. Erdogan, deputy chairmen of the Mejlis of the Crimean Tatar people A. Chiygoz and I. Umerov were released. Turkish diplomats also express their readiness to continue to support the peaceful actions of the Crimean Tatars aimed at protecting their rights; condemn the sentencing of Crimean Tatars under articles on terrorism and extremism, which are used by Russia for political persecution of opponents.

At the same time, based on its own economic interests, Turkey does not support the sanctions against Russia imposed by the West for the seizure of Crimea and aggression in the east of Ukraine. Economic relations with the occupied Crimea, investments in the economy of the peninsula, transport links, contacts with representatives of the Crimean Tatar organizations controlled by Russia are preserved. Turkey's policy is characterized as the most pragmatic. On the one hand, Turkey supports the territorial integrity of Ukraine and is trying to provide assistance to the Crimean Tatars, on the other hand, it uses the Crimean Tatar issue to put pressure on Russia in Syria, Nagorno-Karabakh, trying to avoid open confrontation as much as possible.

Key words: Crimean Tatars, Mejlis of the Crimean Tatar people, international relations, occupation.

Захват Крыма Россией (согласно Закону Украины «Об обеспечении прав и свобод граждан и правовом режиме на временно оккупированной территории Украины» сухопутная территория Автономной Республики Крым и города Севастополя, внутренние воды Украины этих территорий считаются временно оккупированной территорией) существенно изменил геополитическую ситуацию в черноморском регионе не в пользу Турции. Крым стал огромной российской военной базой, откуда она может попытаться расширить свое влияние и военную мощь.

На официальном уровне Анкара постоянно заявляет, что не признает российской оккупации Крыма и результатов незаконного референдума 16 марта 2014 г. о вхождении полуострова в состав России. С 2014 г. Турция регулярно голосует за территориальную целостность Украины в ООН и системно поддерживает все резолюции Генеральной Ассамблеи относительно нарушений прав человека в Крыму и милитаризации полуострова.

В основном лидеры Турции говорят о Крыме во время различных встреч с украинскими коллегами, отдельные заявления приурочены к годовщинам незаконного референдума 2014 г. или депортации крымских татар в 1944 г. В частности, 7 августа 2019 г. во время совместной пресс-конференции с президентом Украины В. Зеленским турецкий президент Р. Эрдоган заявил, что Турция не признавала законность аннексии Крыма и не сделает этого. 16 октября 2020 г. на новой встрече президентов двух стран Р. Эрдоган вновь сказал, что «Турция не признает и никогда не признает незаконную аннексию Крыма... Мы поддерживаем и всегда будем поддерживать суверенитет и территориальную целостность Украины, в том числе в отношении Крыма»¹. В принятом по результатам встречи совместном заявлении отмечается: «Подчеркивая преданность принципам и нормам международного права, Турецкая Республика подтверждает свою безоговорочную поддержку суверенитету и территориальной целостности Украины в международно признанных границах и приветствует сотрудничество в рамках Крымской платформы, инициированной Украиной. Мы согласны продолжать прилагать усилия, направленные на деоккупацию Автономной Республики Крым и города Севастополь, а также восстановление контроля Украины над отдельными районами Донецкой и Луганской областей»².

Министр иностранных дел Турции М. Чавушоглу во время визита в Киев 18 декабря 2020 г. подтвердил, что Анкара продолжает не признавать российскую аннексию Крыма и выразил поддержку украинской инициативе по деоккупации Крыма³. Турция положительно отнеслась к инициативе В. Зеленского о создании «Крымской платформы» для координации международных усилий по защите прав

¹ Turkey doesn't, never will recognize illegal annexation of Crimea, Erdoğan says, Daily Sabah, 2020, Oct. 16. [Online] Available from: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-doesnt-never-will-recognize-illegal-annexation-of-crimea-erdogan-says> [Accessed: Jan. 30, 2021]. [In English].

² Спільна заява за результатами зустрічі Президента України Володимира Зеленського і Президента Турецької Республіки Реджепа Тайпа Ердогана. 2020, 16 жовтня. [Online] Available from: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-rezultatami-zustrichi-prezidenta-ukrayini-v-64661> [Accessed: Jan. 22, 2021]. [In Ukrainian].

³ Глава МИД Турции в Киеве: «Не признаем аннексию, поддерживаем «Крымскую платформу», Крым.Реалии, 2020, 18 декабря, [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/news-mid-turcyi-anneksiya-kryma/31007971.html> [Accessed: Jan. 29, 2021].

крымчан и деокупации полуострова. Турецкий политолог Тогрул Исмаил утверждает: «В отношениях с Украиной Турция придерживается международных норм, признает территориальную целостность Украины и всегда повторяет это на высшем уровне»⁴.

Интерес Анкары к крымскому вопросу в значительной степени связан с защитой крымскотатарского народа, несколько миллионов представителей которого проживают на территории Турции. Периодически крымские татары устраивают в Турции акции протеста против российской оккупации полуострова. Большим авторитетом в диаспоре пользуется моральный лидер крымскотатарского народа М. Джемилев, которого называют Кырымोगлу («сын Крыма»). Безусловно, турецкие власти не могут игнорировать интересы своих сограждан и стараются защищать права крымских татар.

Крымскотатарская проблема для Турции – одновременно вопрос внутренней и внешней политики. Внутренней – потому что таким образом правящая Партия справедливости и развития демонстрирует своим соотечественникам внимание Турции к родственному тюркскому и исламскому народу. Внешней – потому что декларируется защита турецких интересов в регионе и поддержка территориальной целостности Украины с акцентом на права крымскотатарского народа. Р. Эрдоган и другие турецкие руководители неоднократно встречались с лидерами крымских татар, представителями запрещенного Россией Меджлиса крымскотатарского народа. Весной 2014 г. народный депутат Украины М. Джемилев совместно с кандидатом в президенты Украины П. Порошенко посетили Турцию и обсудили с президентом А. Гюлем события в Крыму. В ходе встречи А. Гюль заявил, что Анкара никогда не признает аннексию Крыма Россией. По его словам, Турция окажет поддержку Киеву в установлении порядка в восточных регионах страны и будет содействовать миру и стабильности в Черноморском регионе⁵. Вскоре премьер-министр Турции Р. Эрдоган обсудил по телефону с президентом России В. Путиным ситуацию в Крыму, включая вопросы, касающиеся крымскотатарского народа. Во время своего визита в Киев 10 ноября 2014 г. министр иностранных дел Турции М. Чавушоглу сообщил журналистам о возможной отправке в Крым неофициальной делегации, чтобы оценить условия жизни коренного населения.

7 августа 2019 г. Р. Эрдоган на встрече с В. Зеленским подтвердил, что защита прав, интересов и сохранение национальной идентичности крымских татар, пребывание их на родине в Крыму будет оставаться приоритетом для его страны⁶. В октябре 2020 г. на совместной пресс-конференции с президентом Украины он заявил, что «крымскотатарский народ является важным элементом наших связей между Турцией и Украиной».

⁴ Громенко С., «Россию пугает усиление Турции»: о чем говорит фейк о турецких претензиях на Крым, Крым.Реалии, 2020, 3 ноября. [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/o-chem-govorit-rossiyskiy-feik-o-tureckih-pretenziyah-na-krym/30927645.html> [Accessed: Jan. 30, 2021].

⁵ Путин с Эрдоганом поговорили о крымских татарах, Крым.Реалии, 2014, 17 апреля. [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/25353447.html> [Accessed: Jan. 29, 2021].

⁶ Бурнос Т., «Турция не признавала и не признает оккупацию Крыма»: роль Анкары в деокупации украинского полуострова, Крым. Реалии, 2019, 11 августа. [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/turciya-i-deokkupaciya-kryma/30104165.html> [Accessed: Jan. 27, 2021].

Турция предоставляет экономическую помощь крымским татарам, вынужденным покинуть полуостров. Во время визита в Киев в феврале 2020 г. Р. Эрдоган заявил, что договорился с В. Зеленским о совместном строительстве жилья для 500 семей крымских татар⁷, а также комплекса зданий для крымских татар. «Для нас очень важно, чтобы крымские татары обрели самостоятельность. Мы окажем нашим крымским братьям поддержку в сферах политики, экономики, дипломатии и культуры. Особое значение мы придаем шагам, которые будут приняты в Херсоне»⁸, – отметил президент Турции. В декабре 2020 г. премьер-министр Украины Д. Шмыгаль и вице-президент Турции Ф. Окай обсудили вопрос согласования локаций строительства жилья и количества квартир по каждой из них. В частности, речь идет о строительстве 1000 квартир для крымских татар, которые учитываются как внутренне перемещенные лица. Проект предусматривает два этапа: в рамках первого – строительство 500 квартир в Херсонской, Николаевской и Киевской областях; в рамках второго – еще 500 квартир, но локация будет определена после дополнительного изучения.

Турция оказывает помощь в освобождении крымских татар, осужденных в оккупированном Крыму по политическим мотивам. 25 октября 2017 г. Турции были выданы осужденные заместители главы Меджлиса крымскотатарского народа А. Чийгоз и И. Умеров, которые сразу же прибыли в Украину. По некоторым данным, в обмен на них Турция выдала России двух арестованных шпионов. Турция также заявляет протесты в связи с обвинительными приговорами крымским татарам. В частности, в заявлении турецкого МИД приговор фигурантам дела «Хизб-ут-Тахрир» назван политикой запугивания крымских татар. Анкара заверяет, что будет продолжать поддерживать крымских татар, которые «мирно защищают свои права и интересы демократическими методами»⁹. 3 июля 2020 г. министры иностранных дел Украины и Турции на встрече в Анталье обсудили нарушение прав крымских татар в Крыму и освобождение украинских политзаключенных, которые находятся в тюрьмах России и оккупированного полуострова¹⁰.

Исходя из собственных экономических интересов, Анкара не поддерживает санкции против России, введенные Западом в ответ на захват украинского полуострова и агрессию на востоке Украины. Глава МИД Турции М. Чавушоглу, в частности заявил: «Турция раньше много страдала из-за санкций. Санкции против наших соседей и партнеров нанесли серьезный ущерб нашей экономике. Поэтому, когда мы слышим о санкциях, мы не действуем слишком поспешно. Мы обдумываем, можем ли мы найти

⁷ Эрдоган сообщил о планах строительства жилья для 500 семей крымских татар, Крым.Реалии, 2020, 3 февраля. [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/news-erdogan-poobeschal-pomoch-postroit-zhiljo-dlya-500-semej-krymskikh-tatar/30415195.html> [Accessed: Jan. 24, 2021].

⁸ Портников В., Эрдоган не забудет о крымских татарах, Крым.Реалии, 2020, 6 февраля. [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/vitalij-portnikov-erdogan-ne-zabudet-o-krymskih-tatarah/30418340.html> [Accessed: Jan. 25, 2021].

⁹ No: 217, 19 Eylül 2020, Kırım Tatarlarına Yönelik Mahkumiyet Kararı Hk [Online] Available from: http://www.mfa.gov.tr/no_-217_-kirim-tatarlarina-yonelik-mahkumiyet-karari-hk.tr.mfa [Accessed: Jan. 10, 2021]. [In Turkish].

¹⁰ Главы МИД Украины и Турции обсудили нарушение прав крымских татар и освобождение политузников, Крым. [Online] Available from: [Accessed: Jan. 30, 2021].

другие способы решения проблем»¹¹. В отличие от других стран, Турция не отказывается от контактов с оккупированным Крымом. Периодически действовало паромное сообщение, неофициально ведется торговля с полуостровом, поступают инвестиции в его экономику.

На встречах с руководителями России турецкие власти стараются избегать острых политических вопросов, уделяя внимание экономике. Например, во время визита В. Путина в Анкару в декабре 2014 г. тема Крыма и положения крымских татар оказалась в тени строительства нового газопровода, а также ситуации в Сирии. Р. Эрдоган крайне дипломатично заявил, что считает подход России к ситуации с крымскими татарами положительным, а российские власти уверяли его, «что они готовы предоставить крымским татарам такие права, которые они не смогли получить до сих пор». Р. Эрдоган также отметил, что Россия уже объявила крымскотатарский язык официальным и выразила намерение рассмотреть их жилищные проблемы¹².

Следующим эпизодом, который вызвал возмущение украинских властей и Меджлиса крымскотатарского народа, стал визит 12 октября 2019 г. в составе российской делегации депутатов Госдумы от Крыма Н. Поклонской и Р. Бальбека (Украина не признает законность выборов в органы российской власти на временно оккупированных территориях) на конференцию спикеров парламентов по противодействию терроризму и укреплению регионального взаимодействия в Стамбуле. Р. Бальбек на своей странице в Facebook опубликовал фото с президентом Турции, рассказав о теплом приеме¹³. С публичными осуждениями этого визита выступили глава Меджлиса крымскотатарского народа Р. Чубаров и Всемирный конгресс крымских татар. Послу Турции в Украине пришлось давать заверения, что политика его страны по непризнанию аннексии Крыма осталась неизменной. Крымскотатарский вопрос в политике Турции иногда выступает, как средство давления на Москву на переговорах по Нагорному Карабаху, Кипру, Сирии, Ливии и другим направлениям¹⁴.

Для России очень важно склонить турецкие власти к смягчению позиции по Крыму. С этой целью используются обращения пророссийских крымскотатарских деятелей и организаций. В частности, в декабре 2014 г. накануне встречи Р. Эрдогана с В. Путиным в Стамбуле общественная организация «Къырым бирлиги» выступила с обращением в поддержку политики президента России. В декабре 2020 г. глава

¹¹ В МИД Турции заявили о неодобрении санкций ЕС против России из-за аннексии Крыма [Online] Available from: <https://tsn.ua/ru/svit/v-mid-turcii-zayavili-o-neodobrenii-sankciy-es-protiv-rossii-iz-z-anneksii-kryma-911190.html> [Accessed: Jan. 22, 2021].

¹² Ай-Серезли А., Сюрприз для Турции: как турецкие СМИ освещали визит Путина в Анкару, Крым.Реалии, 2014, 4 декабря. [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/26725013.html> [Accessed: Jan. 9, 2021].

¹³ Стельмах С., Крымские коллаборанты: наступление на «турецком фронте», Крым.Реалии, 2019, 15 октября. [Online] Available from: <https://ru.krymr.com/a/krymskie-kollaboranty-nastuplenie-na-tureckom-fronte/30218249.html> [Accessed: Jan. 30, 2021].

¹⁴ Чулковская Е., Зачем Турция заигрывает с крымскими татарами. [Online] Available from: <https://carnegie.ru/commentary/74592> [Accessed: Jan. 28, 2021].

«региональной национально-культурной автономии крымских татар» Э. Умеров призвал турецкие власти признать Крым российским субъектом¹⁵.

Таким образом, Турция проводит прагматическую политику, старается максимально избежать конфликта с Россией, при этом поддерживая территориальную целостность Украины. Безусловно, Турции было бы крайне выгодно выступать посредником между Украиной и Россией не только в вопросах защиты крымскотатарского народа, но и в украинско-российском конфликте. Однако такой подход не устраивает Москву, которая предпочитает обсуждать «украинский вопрос» с западными лидерами.

¹⁵ Крымские татары призвали Турцию признать полуостров частью России, Известия, 2020, 3 декабря. [Online] Available from: <https://iz.ru/1095357/2020-12-03/krymskie-tatary-prizvali-turtciuu-priznat-poluostrov-chastiu-rossii> [Accessed: Jan. 30, 2021].

ОРГАНИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ ПРАВ**ORGANIZATION OF INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES AND LEGISLATIVE FUNDAMENTALS OF ENSURING THEIR RIGHTS****ƏLİLLİYİ OLAN UŞAQLARIN İNKLÜZİV TƏHSİLİNİN TƏŞKİLİ VƏ ONLARIN HÜQUQLARININ TƏMİN OLUNMASININ QANUNVERİCİLİK ƏSASLARI****KAMALA ABBASOVA**Specialty in Law and Social Work
Azerbaijan University**Абстракт**

«Образование - это право каждого человека с огромным потенциалом. Принципы свободы, демократии и устойчивого развития основаны на образовании ... Нет более важной задачи, чем «образование для всех». Кофи Аннан. 1998 г.

Право на образование является одним из основных социально-культурных прав, закрепленных в Конституции Азербайджанской Республики. В юридической литературе право на образование характеризуется как социальная ценность, а его социальная ценность обусловлена реализацией этого права и формированием личности в целом. Образование, которое считается стратегически важным направлением деятельности общества, является важным фактором, влияющим на социальные процессы, и служит формированию качеств - ценностей, определяющих личность. Демократическое образование гарантирует равное право на образование всем членам общества, как здоровым, так и инвалидам.

По статистике, в мире один миллиард человек живет с ограниченными возможностями. Фактически, если мы добавим семьи этих людей к той же статистике, около двух миллиардов человек прямо или косвенно страдают от инвалидности каждый день. Во многих частях мира люди с ограниченными возможностями часто живут вне общества, лишены основных жизненных потребностей. У них нет или очень ограниченные возможности ходить в школу, работать, жить в собственных квартирах, жениться и растить своих детей, а также участвовать в общественной жизни.

Обеспечение прав людей с ограниченными возможностями как наиболее уязвимого и наиболее уязвимого сегмента общества является одной из наиболее актуальных проблем не только в одной стране или регионе, но и в мире в целом. По статистике ООН, 15% населения мира и 6% населения Азербайджанской Республики являются инвалидами. В Азербайджанской Республике проживает 568 149 инвалидов, из них 65 482 - дети до 18 лет.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, инклюзивное образование, статистика, основы законодательства и госпрограмма.

Abstract

"Education is a right of every person with great importance and potential. The principles of freedom, democracy and sustainable development are based on education ... There is no more important task than "education for all". Kofi Annan. 1998

The right to education is one of the basic socio-cultural rights enshrined in the Constitution of the Republic of Azerbaijan. In the legal literature, the right to education is characterized as a social value, and its social value is conditioned by the realization of this right and the formation of the individual as a whole. Education, which is considered to be a strategically important area of activity in society, is an important factor influencing social processes, and it serves the formation of qualities - values that determine personality. Democratic education guarantees the equal right to education to all members of society, both healthy and people with disabilities.

According to statistics, one billion people in the world live with disabilities. In fact, if we add the families of these people to the same statistics, about two billion people directly or indirectly suffer from disability every day. In many parts of the world, people with disabilities often live outside the community, deprived of the basic necessities of life. They do not have or have very limited opportunities to go to school, work, live in their own apartments, get married and raise their children, and participate in public life.

Ensuring the rights of people with disabilities as the most vulnerable and most vulnerable segment of society is one of the most pressing issues not only in one country or region, but in the world as a whole. According to UN statistics, 15% of the world's population and 6% of the population of the Republic of Azerbaijan are people with disabilities. 568,149 people with disabilities live in the Republic of Azerbaijan, and 65,482 of them are children under 18 years of age.

Key words: Children with Disabilities, Inclusive Education, Statistics, Legislative Framework and State Program.

ÖZET

"Təhsil – hər bir insanın böyük əhəmiyyətə və potensiala malik haqqıdır. Azadlıq, demokratiya və dayanıqlı inkişaf prinsipləri təhsil əsasında qurulur... "Həmü üçün təhsil"dən daha vacib digər bir vəzifə yoxdur." Kofi Annan. 1998

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit olunmuş insanın əsas sosial-mədəni hüquqlardan biri kimi təhsil hüququ çıxış edir. Hüquq ədəbiyyatında təhsil hüququ sosial dəyər kimi xarakterizə olunur və onun sosial dəyəri bu hüququn realizə edilməsi və fərdin bütöv bir şəxsiyyət kimi formalaşması ilə şərtləndirilir. Cəmiyyətdə strateji əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi kimi göstərilən təhsil sosial proseslərə təsir göstərən mühüm faktordur və o, şəxsiyyəti şərtləndirən keyfiyyətlərin - dəyərlərin formalaşmasına xidmət edir. Demokratik təhsil cəmiyyətin bütün üzvlərinin - istər sağlam, istərsə də sağlamlıq imkanları məhdud insanların bərabər təhsil alma hüquqlarını təmin edir.

Statistikaya görə, dünyada bir milyard insan əlilliklə yaşayır. Faktiki olaraq həmin şəxslərin ailələrini də həmin statistikaya əlavə etsək, təqribən iki milyard insan birbaşa və ya dolayısı yolla hər gün əlillikdən əziyyət çəkir. Dünyanın bir çox ölkələrində əlilliyi olan şəxslər adətən cəmiyyətdən kənar, həyatın əsas tələbatını ödəmək imkanından məhrum

olaraq yaşayırlar. Onların məktəbə getmək, işləmək, öz mənzillərində yaşamaq, ailə qurmaq və uşaqlarını böyütmək, ictimai həyatda iştirak etmək kimi imkanları yoxdur və ya olduqca məhduddur.

Cəmiyyətin ən həssas və daha çox sosial müdafiəyə ehtiyacı olan təbəqəsi kimi əlillərin hüquqlarının təmin edilməsi yalnız bir ölkənin və ya regionun deyil, bütövlükdə dünyanın ən aktual problemlərindən biridir. BMT-nin statistikasına əsasən dünya əhalisinin 15%-ni, Azərbaycan Respublikası əhalisinin isə 6 %-ni əlilliyi olan şəxslər təşkil edir. Azərbaycan Respublikasında 568.149 nəfər əlilliyi olan şəxslər yaşayır və onlardan 65.482 nəfərini bu qəbildən olan 18 yaşadək uşaqlar təşkil edir.

Açar sözlər: Əlilliyi olan uşaqlar, İnküziv təhsil, Statistik göstəricilər, Qanunvericilik əsasları və Dövlət proqramı.

«Образование - это право каждого человека с огромным потенциалом. Принципы свободы, демократии и устойчивого развития основаны на образовании ... Нет более важной задачи, чем «образование для всех». - Кофи Аннан, 1998 [2]

Право на образование является одним из основных социально-культурных прав, закрепленных в Конституции Азербайджанской Республики. В юридической литературе право на образование характеризуется как социальная ценность, а его социальная ценность обусловлена реализацией этого права и формированием личности в целом (4, с. 243). Образование, обозначенное как стратегически важное направление деятельности общества (3, с. 200), является важным фактором, влияющим на социальные процессы, и служит формированию качеств и ценностей, определяющих личность. Демократическое образование гарантирует право всех членов общества - инвалидов - на образование наравне с другими. [20]

По оценкам, в мире насчитывается от 180 до 220 миллионов молодых людей с ограниченными возможностями, и около 80 процентов из них живут в развивающихся странах. (21)

Если мы добавим к этой статистике семьи этих людей, это число удваивается каждый день. В некоторых частях мира люди с ограниченными возможностями обычно исключены из общества и лишены своих прав. У них практически нет доступа к жилью, образованию, занятости, браку и воспитанию детей.

Обеспечение прав людей с ограниченными возможностями как наиболее уязвимых и наиболее уязвимых групп общества - одна из самых актуальных проблем в мире в целом. По статистике ООН, 15% населения мира и 6% населения Азербайджанской Республики являются инвалидами. В Азербайджанской Республике 568 149 человек с ограниченными возможностями, из которых 65 482 - дети в возрасте до 18 лет (22).

Меры, принятые на протяжении многих лет для вовлечения детей с ограниченными возможностями в инклюзивное образование, показывают, что ребенок с нарушением обучаемости ничем не отличается от других детей, им просто необходимо с детства руководить вниманием и заботой.

Реализация «Проекта инклюзивного образования» в нашей стране началась в 2005 году. Постановлением Кабинета Министров от 3 февраля 2005 года утверждена Программа развития организации «Обучение детей с особыми потребностями (ДПО) в Азербайджанской Республике».

В Государственной программе на 2005-2009 годы говорится, что «количество детей, обучающихся в специальных учебных заведениях (5535 человек), не отражает реальной ситуации в стране. Анализ показывает, что количество детей с ограниченными возможностями составляет около 20 тысяч, из них только 27,6 процента учатся в образовательных учреждениях (23). Регистрация и привлечение этих детей к образованию - одна из основных целей этой программы.

В рамках программы развития на 2005-2009 годы запущены 3 пилотных проекта по организации инклюзивного образования. В результате реализации проектов 268 детей с ограниченными возможностями были вовлечены в инклюзивное образование в 15 общеобразовательных учреждениях и 13 дошкольных учреждениях.

С 2015-2016 учебного года в Азербайджанской Республике начата реализация проекта «Применение инклюзивного образования на начальном уровне» с целью вовлечения детей с ограниченными возможностями в общее образование вместе с другими детьми. В четырех экспериментальных школах успешно реализованы меры по внедрению новых подходов в сфере инклюзивного образования. (30)

Приказом Министра Образования Азербайджанской Республики от 3 июня 2016 года о создании пилотных школ для данного проекта, Наримановская районная средняя школа № 202, Низаминская районная школа-лицей № 220, Хатаинская районная средняя школа № Лицей 138 Сабунчинской районной школы № 252 определен как пилотное в рамках проекта. Всего в четырех пилотных школах (1-4 классы) инклюзивным образованием были охвачены 54 ребенка с ограниченными возможностями. (31, с. 7)

Кроме того, инклюзивное образование применялось в школах № 4 и 11 Сумгайыта, Евлахе и Мингячевире.

Хотя с 2004 года упоминался ряд инициатив, связанных с внедрением инклюзивного образования в Азербайджанской Республике, Министерство образования и науки призвало к разработке Государственной программы по развитию инклюзивного образования для детей в Азербайджанской Республике на 2018- 2024. Утвержден Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 14 декабря 2017 года и указал на необходимость его реализации.

Целью Государственной программы является обеспечение права детей с ограниченными возможностями на развитие путем предоставления специальных услуг поддержки и получения образования на уровне сверстников, социализации, общения и интеграции в общество. Однако, наряду с детьми с ограниченными возможностями, их сверстники начинают усваивать важные ценности в детстве, такие как наличие совести, помощь другим и забота о них.

Также следует отметить, что дети с ограниченными возможностями могут быть включены в обычные классы при определенных условиях. В международных документах по инклюзивному образованию указано, что дети с ограниченными

возможностями, обучающиеся в одном классе, должны составлять 5% от общего числа учащихся. Таким образом, если в классе 20 учеников, двое из них - один с физическим, а другой с умственной отсталостью - могут учиться. [35]

На начало 2016-2017 учебного года количество детей с ограниченными возможностями, обучающихся в специальных школах и школах-интернатах, а также в классах, организованных для детей с ограниченными возможностями, составляет 6377 человек. Согласно этой информации, они:

- 3237 в спецшколе,
- 2612 в специальных школах-интернатах,
- 528 из них обучались в классах для детей с ограниченными возможностями в общеобразовательных школах. (18)

По данным Министерства образования (19), в стране 65482 ребенка с ограниченными возможностями. Согласно этой информации, они:

- 9355 дома,
- 2558 в детских спецшколах,
- 2725 были привлечены к обучению в специальных школах-интернатах.

Разница в количестве детей в обоих отчетах ясно свидетельствует о том, что в стране до сих пор нет единой базы данных о детях с ограниченными возможностями.

Согласно программе, принятой на 2018-2014 годы, простой подсчет показывает, что в настоящее время в нашей стране получают образование 22,3% детей-инвалидов. Это означает, что за последние 13 лет вовлеченность детей с ограниченными возможностями в образование не только увеличилась, но и снизилась. Хотя в Программе развития на 2005-2009 годы обсуждаются такие вопросы, как применение современных механизмов мониторинга и оценки в образовательных учреждениях, разработка новых учебных планов, программ, учебников и учебных пособий для специальных учебных заведений в качестве «ожидаемых результатов», Программа на 2018-2024 годы включение этого года в программу развития свидетельствует о недостаточной проработке данного вопроса.

Если в 2005–2009 гг. Инклюзивным образованием охвачено 268 человек, то в 2015–2017 гг. Инклюзивным образованием в пилотных классах пилотных школ были охвачены всего 44 ребенка с ограниченными возможностями.

Судя по цифрам, большинство детей с ограниченными возможностями не вовлечены не только в инклюзивное образование, но и в образование в целом, что является нарушением права этих детей на образование.

Хотя законы «Об образовании» и «Об образовании лиц с ограниченными возможностями (специальное образование)», принятые для обеспечения права на образование, закрепленного в Конституции Азербайджанской Республики, не содержат прямых норм об инклюзивном образовании, некоторые положения являются косвенно установлено.

По словам председателя Союза организаций инвалидов Давуда Рагимли, если количество инвалидов в большинстве стран составляет 10-15 процентов населения, то в Азербайджане этот показатель не превышает 5 процентов. Отметив, что эта статистика не так опасна для Азербайджана, Давуд Рагимли сказал, что одна из

важнейших проблем инвалидов в стране связана с образованием. По словам Давуда Рагимли, Закон «Об образовании» имеет много недостатков, связанных с вовлечением людей с ограниченными возможностями школьного возраста в образование: «Существуют объективные и субъективные причины значительного уменьшения количества детей с ограниченными возможностями в стране. Однако нас беспокоит то, что не было принято серьезных мер по устранению этих причин. Потому что пункты, касающиеся инклюзивного образования, в принятом Милли Меджлисом законе «Об образовании» не находятся на желаемом уровне. Законодательство в этой области должно предусматривать очень серьезные шаги в соответствии с международными конвенциями» (32).

Конвенция о правах инвалидов охватывает многие аспекты прав на образование, а также другие права таких лиц. Статья 24 Конвенции, устанавливающая право на образование, гласит, что инвалиды должны иметь равный доступ к образованию и что государства должны поддерживать их совместное обучение на всех уровнях и их доступ к обучению на протяжении всей жизни. При осуществлении своего права на образование Государства-участники обеспечивают, чтобы инвалиды не исключались из системы общего образования по причине их инвалидности и чтобы инвалиды имели доступ к инклюзивному, качественному и бесплатному образованию по месту жительства на равной основе. с другими (5, с. 101). Конвенция устанавливает подход к образованию, устранению барьеров, устранению стереотипов и продвижению инклюзивного образования как лучшей образовательной среды для всех. Такой подход помогает создать инклюзивное общество, которое не боится инвалидности и легко ее принимает. По мере того, как дети с ограниченными возможностями растут вместе со своими сверстниками и участвуют в процессе обучения, они развивают большее понимание и уважение друг к другу (7).

В Плане действий Совета Европы по повышению уровня жизни людей с ограниченными возможностями на 2006–2015 годы говорится, что дети с ограниченными возможностями должны иметь возможность расти в своих семьях и интегрироваться в жизнь общества. Потребности их семей должны быть подробно оценены соответствующими органами. Четвертое направление деятельности Плана - доступ к образованию для людей с ограниченными возможностями (17).

Конвенция о правах ребенка, ратифицированная Азербайджанской Республикой, является первым документом, прямо запрещающим дискриминацию детей по признаку инвалидности. Он устанавливает право детей с ограниченными возможностями жить как полноправные члены общества и получать помощь в случае необходимости. (6, с. 624)

Хотя статья 36 Закона Азербайджанской Республики «О правах ребенка» предусматривает предоставление особых льгот лицам, ухаживающим за детьми с ограниченными возможностями, на сегодняшний день такие льготы не установлены. Целесообразно установить специальное социальное пособие для лиц, осуществляющих уход за детьми-инвалидами, в размере минимальной заработной платы в стране (33).

По результатам оценки, проведенной в рамках «Государственной программы деинституционализации и альтернативного ухода за детьми в Азербайджанской

Республике», утвержденной Указом Президента Азербайджанской Республики № 1386 от 29 марта 2006 года, 37,7% детей, проживающих в государственных учреждениях, были помещены в специальные школы-интернаты в связи с их особыми образовательными потребностями. Из-за отсутствия специального образования для слабовидящих и слабослышащих детей в регионах они поступают в специальные школы-интернаты в Баку и живут там.

В утвержденной Указом Президента Азербайджанской Республики от 29 декабря 2012 года «Азербайджан 2020: Видение концепции будущего развития» говорится, что для детей с ограниченными возможностями будут реализованы различные программы развивающего, коррекционного и инклюзивного образования. Для всех учителей общеобразовательных школ будет обеспечено целевое повышение квалификации в области активных (интерактивных) технологий обучения и инклюзивного образования, а для каждого учителя будет создана гибкая система приобретения навыков ИКТ (1).

Адаптация инфраструктуры учебных заведений на всех уровнях образования к потребностям людей с ограниченными возможностями является одной из основных задач в этой области, и инфраструктура учебных заведений, как и другие объекты инфраструктуры, должна быть доступна для людей с ограниченными возможностями.

Айдын Халилов, руководитель Центра независимого развития и поддержки жизни, говорит, что дети с ограниченными возможностями не могут посещать школу: «Как ребенок с ограниченными возможностями, который хочет ходить в школу, может пользоваться общественным транспортом? Есть ребенок, которому нужна инвалидная коляска. Дети с ограниченными возможностями должны находиться под постоянным присмотром родителей. Ребенок должен действовать с чьей-то помощью. Может, ему что-то нужно в школе. Кто ему поможет? В то же время отношение общества к инвалидности у школьников в целом ненормальное. Вы знаете, не только ученики, сверстники ребенка, но и учителя, педагогический коллектив должны знать правила поведения и общения с ребенком, быть готовыми признать, что они являются неотъемлемой частью общества (34).

ПОСМОТРЕТЬ ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ:

Сенг Соха, который живет в провинции Самлот в Камбодже, был парализован в течение пяти лет. Он никогда не думал, что когда-нибудь сможет самостоятельно ходить в школу. Его дом находится в 3 км от школы, и состояние школьных дорог было очень плохим. Однажды он получил две инвалидные коляски от международных организаций - одну он оставил дома, а другую - в школе. Инвалидная коляска освободила Соху. Ее младшая сестра или друзья помогли ей добраться до школы в инвалидной коляске. Раньше ему приходилось переходить реку без моста и сталкиваться с такими трудностями, как грязные дороги из-за оползней в сезон дождей. Теперь добраться до школы стало проще, так как община построила простой деревянный мост через реку и отремонтировала дорогу к школе. Добавление пандуса для расширения доступа к классам улучшило условия в начальной школе. Вместе с пандусом построен новый туалет. Сейчас Соха чувствует себя более уверенно и надеется продолжить образование в старшей школе. В настоящее время рядом с его

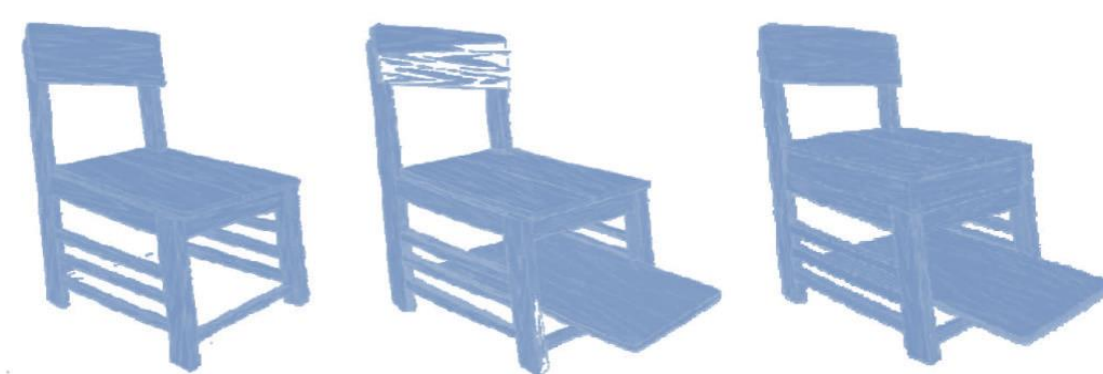
домом строится новая общеобразовательная школа, которая по новым стандартам Министерства образования будет доступна для всех. (26)

В Таджикистане школы, участвующие в программе WASH (Водоснабжение, санитария и санитарное просвещение), реконструируются, чтобы обеспечить детям с ограниченными возможностями доступ к туалетам. Новые проекты основаны на философии низкой стоимости с учетом таких важных факторов, как раздельное использование школьных туалетов для мальчиков и девочек, широкий доступ и удобство для детей с ограниченными возможностями. (15)

В новом школьном здании в Ломбоке, Индонезия, есть пандусы, цветовые коды на стенах и дверях, цветовые обозначения на полу и текстильные узоры. Здание было спроектировано школьными учителями, и директор школы лично контролировал строительство, чтобы обеспечить выполнение строительных работ в соответствии с конкретным бюджетом, установленным правительством Индонезии для строительства школьных зданий. (16)

Цветы и кустарники в школьном саду украшены декоративным камнем и плиткой. Когда мы начали внедрять инклюзивное образование, мы поняли, что когда дети играют или занимаются спортом, их ноги могут застрять на этих камнях и плитах, и они могут упасть и получить травмы. Поэтому мы убрали камни и плитку, ведь безопасность детей для нас важнее цветов. (24)

Классы должны быть оборудованы мебелью, специально разработанной для детей с ограниченными возможностями, в дополнение к стандартной мебели. Это не будет стоить дорого. Сиденье может быть спроектировано так, чтобы учащимся с разным телосложением было удобно сидеть и читать, на основе следующих примеров (25).

Источник: IDP Norway.

1. Обычное место для ученика начальной школы.
2. Сиденье регулируется со съемной подставкой для ног.
3. Высокое сиденье со съемной подставкой для ног.

Пространство, освещение, материалы и даже цвет влияют на качество такого образования. Школы могут очень эффективно использовать эти элементы при строительстве зданий и территорий, учитывая потребности и желания своих учеников и учителей. К сожалению, школы обычно проектируются и строятся без учета пожеланий и потребностей сообщества, - Ян Каплан, 2007 (14).

Инклюзивное образование - это создание благоприятной среды не только в школах, но и во всех сферах жизни, которые важны для обучения и участия. Таким образом, важно определить экологические барьеры, а не только одну классную комнату.

Возможности для детей с ограниченными возможностями участвовать в образовании также напрямую связаны с финансовой безопасностью их родителей, и соответствующие расходы родителей должны быть возмещены. Наиболее распространенной формой помощи таким семьям является предоставление пособий семьям с детьми. С этой целью предоставляется большое количество льгот семьям с детьми как в странах Европы, так и в странах бывшего СССР. Например, в Республике Беларусь в связи с беременностью и родами, родами, уходом за ребенком-инвалидом в возрасте до 18 лет и т. Д. выделены виды льгот (10, с. 105). В этой стране мать получает социальные пособия по уходу за ребенком в возрасте до 3 лет (12, с. 292). В Испании и Польше единовременное ежемесячное пособие по беременности и родам выплачивается до достижения ребенком возраста 3 (13) лет. В Дании родитель, ухаживающий за ребенком-инвалидом, имеет право на ежемесячное пособие в течение всего периода ухода за ним. (9)

По данным Государственного комитета по статистике Азербайджанской Республики, в 2017 году количество детей-инвалидов в возрасте до 18 лет, получающих пособия, составляет 72 200 человек. (28)

По региональным данным о количестве детей с ограниченными возможностями и инклюзивным образованием в Имишли, Билясуваре, Гяндже и Шеки, официально известных инклюзивных школ в этих регионах нет, но есть дети с ограниченными возможностями, обучающиеся в обычных школах (36, с. 12).

Например, в Имишли зарегистрировано 1268 детей с ограниченными возможностями, из которых 617 - старше 7 лет: 50 из этих детей проходят соответствующее лечение в реабилитационном центре при поддержке Фонда социальной защиты. 180 детей учатся дома, остальные записаны на учёбу в общеобразовательные школы. Учебники - это учебники, которыми пользуются другие дети. Официально отсутствие инклюзивной школы в Имишли свидетельствует о том, что либо эти дети были ложно включены в список школ и дети вообще не ходят в школу, либо дети страдают в школах, где для них не созданы особые условия. То есть инклюзивное образование имеет некоторые важные условия, которые необходимо обеспечить, такие как психолог, учитель и помощник учителя с опытом работы с детьми с ограниченными возможностями, изменения школьной инфраструктуры (пандус, туалет, спортзал). В регионах иногда ребенка-инвалида не уговаривают посещать занятия как «хорошее дело» из соображений родства. (36, с. 13)

В Гяндже связались с родителями детей-инвалидов. Большинство родителей, чьи дети страдают церебральным параличом, говорят, что они недовольны домашним обучением, что учителя не интересуют уроки и что они хотят, чтобы их дети ходили в обычные школы. Однако отсутствие поблизости таких школ мешает социализации их детей. В сообщении BBC объясняется положение родителей в регионах: «Хотя родители Тофика Гасимова обратились в несколько государственных органов с

просьбой создать условия для обучения Лайга, ему сказали, что школа находится только в Баку. Денег на это в семье не хватает»(29).

В Тартаре и Агдаме, недалеко от линии фронта, детей не привлекали к инклюзивному образованию. Серьезной проблемой является неадекватная инфраструктура и нехватка специалистов для обучения детей с ограниченными возможностями в старших классах. Из-за отсутствия специального образования в регионах родители вынуждены отправлять детей в Баку. (36, с. 13)

В ходе реализации государственных программ около 300 детей с ограниченными возможностями были привлечены к инклюзивному образованию в 30 средних школах городов Баку, Мингячевир, Евлах и Сумгайыт. Но к концу проекта количество детей сократилось до 40. Ученик привыкает к совершенно другой среде, внезапно проект заканчивается, и ученик вынужден оставаться дома. Это, в свою очередь, отрицательно сказывается на психологии ребенка (27).

Кестутис Янкаускас, глава Представительства ЕС в Азербайджанской Республике, прокомментировал проекты инклюзивного образования и подчеркнул важность вовлечения детей с ограниченными возможностями в образование.

Фонд Гейдара Алиева оказал исключительные услуги в реализации программы. Таким образом, Фонд целенаправленно работал над организацией обучения детей с ограниченными возможностями, лишенных родительской опеки, в некотором смысле вне поля зрения общественности, для укрепления материально-технической и образовательной базы образовательных учреждений и приведения их в соответствие с современными стандартами. Дома, спецшколы капитально отремонтированы, оснащены современным оборудованием.

Директор Департамента международных отношений Фонда Гейдара Алиева Солтан Мамедов сказал, что общенациональный лидер Гейдар Алиев всегда придавал большое значение образованию, и что идеи великого лидера успешно претворяются в жизнь Президентом Ильхамом Алиевым. Он отметил, что по инициативе первого вице-президента Азербайджанской Республики, президента Фонда Гейдара Алиева Мехрибан Алиевой были построены и сданы в эксплуатацию сотни новых школьных зданий, учебные заведения оснащены современным оборудованием. Было отмечено, что Фонд Гейдара Алиева уделяет особое внимание проблемам как здоровья, так и образования детей и молодежи с ограниченными возможностями. Одна из основных целей фонда - помочь людям с ограниченными возможностями, защитить их здоровье и решить их социальные проблемы. Новый проект, который будет реализован Министерством образования при поддержке Общественного союза регионального развития Фонда и Европейского союза, направлен на обеспечение доступа к общему образованию для людей с ограниченными возможностями, особенно детей с ограниченными возможностями. Обеспечит интеграцию (37) .

РЕЗУЛЬТАТ

Решение всего вышеперечисленного требует реализации новых проектов и программ по вовлечению детей с ограниченными возможностями в качественное образование (инклюзивное образование) вместе с другими детьми. Только в этом

случае могут быть достигнуты реальные результаты в сфере инклюзивного образования в нашей стране, и будет реализован принцип «образование для всех», который является сутью инклюзивного образования.

Мы не должны забывать, что все дети могут учиться (обучение, чтение, письмо и арифметика понимаются как более широкое понятие), имеют право на образование, заботу и защиту в инклюзивной и обучающей среде.

Не только государство, но и каждый должен заботиться о здоровье, судьбе и образе жизни каждого из них, облегчить трудности и проблемы, с которыми они сталкиваются. Для этого нам нужно начать с инклюзивных значений. Как заметил великий мыслитель Махатма Ганди, чтобы начать с ценностей, чтобы иметь возможность владеть этими ценностями и увидеть изменения, которые вы хотите в мире, вы должны сначала начать с себя! И никогда не следует забывать общечеловеческие ценности! Потому что ценность человека не зависит от его способностей и достижений. Развитие всех людей зависит от их знаний и умений, и у каждого есть способность чувствовать и думать.

Дети - наше будущее. Какими бы разными они ни были, их нельзя оставлять в стороне от развития, обучения, общения и внимания! Они просто разные! Отличие - это особенность сама по себе, и каждый ребенок особенный! Каждый ребенок должен знать, что это чудо и что не было другого такого ребенка, как он, с начала и до конца света .

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyası” / <http://e-qanun.az>

2. İnklüziv siniflərdə təlimin təşkili. Bakı, 2018

3. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərh. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2010, s.200

4. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2011, s. 243

5. Əlilliyi olan şəxslərin hüquqi təminatları. Bakı: Qoliq qrup QSC, 2012, s. 101

6. “İnklüziv təhsil: təcrübə və qarşıda duran vəzifələr” V Beynəlxalq Elmi-praktiki konfransın məqalələr toplusu. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2011, 624 s.

7. Əliyev M., Mahmudov M. // “Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin inklüziv təhsil sahəsindəki mövcud problemlərinin aradan qaldırılmasının beynəlxalq və milli hüquqi aspektləri

8. Абрахамсон, П. Социальная эксклюзия и бедность / П. Абрахамсон // Общественные науки и современность. 2001. - №2. — С. 158-166.

9. Дания день за днем http://www.IS-europa.dk/ru/Nyheder/Nyheder_ru/htm

10. Куренной А.М., Томашевский К.Л., Ярошенко О.Н. Трудовое право и право социального обеспечения в Беларуси, России и Украине (формирование и развитие). Минск: Дикта, 2011, с. 105

11. Кондратьева З.А. Пенсия по инвалидности // Социальное обеспечение, 2010, № 11, с. 43-47

12. Постовалова Т.А. Курс права социального обеспечения Республики Беларусь. Минск:Тесей, 2008, с. 292
13. Пособия на ребенка в странах Европы. www.domeuropa/e/womens/27-womens/67www.azerbaijan-news.az; www.azstat.org
14. Sophal K. / Fox, S. (2007) "Physical Accessibility & Education," in EENET Asia Newsletter No. 4, Jakarta, Indonesia: EENET Asia, pp. 14-15.
15. UNICEF. (2008) "Guidelines for Universal and Energy Efficient Design," Dushanbe: UNICEF, p. 11.
16. Kaplan, I. (2007) "Inclusive School Design: Lombok, Indonesia" in EENET Asia Newsletter No. 4. Jakarta: EENET Asia, pp. 18-19.
17. www.mlspp.gov.az
18. Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinə göndərilmiş sorğuya cavab <https://www.dropbox.com/sh/kytjs0975diqqpm/AAA5cytVwkjwVRUbuze7yFZTa?dl=0>
19. https://azertag.az/xeber/2018_2024_cu_illerde_Azerbaycan_Respublikasinda_saglamliq_imkanlari_mehdud_sexslər_uchun_inklüziv_təhsilin_inkisafi_uzre_DOVLAT_PROQR_AMI-1121083
20. İsmayilov E. İnklüziv təhsil günün tələbidir//Azərbaycan müəllimi.2010.17 dekabr.S.5./http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/dekabr/147260.htm
21. Gənclər üzrə BMT-nin Yüksək Səviyyəli İclası, "Əlilliyi olan Gənclər" Fakt Vərəqəsi: <http://social.un.org/youthyear/docs/Fact%20sheet%20youth%20with%20disabilities.pdf>
22. www.stat.gov.az/source/healthcare/az/002_2.1.xls
23. <http://www.e-qanun.az/framework/7421>
24. Watterdal / Tahir, p. 2.
25. These chairs were designed by a resource person from Braillo Norway in connection with their "Quality Improvement of Education for Children with Visual Impairment" programme in Indonesia (1998 to 2005).
26. Kaplan, I. (2007) "Inclusive School Design: Lombok, Indonesia," in EENET Asia Newsletter No. 4, Jakarta, Indonesia: EENET Asia, pp. 18-19.
27. <http://oc-media.org/children-with-disabilities-are-being-left-behind-in-azerbaijans-frontline-villages/>
28. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi // <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=3621>
29. <http://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-41676259>
30. http://www.e-qanun.az/alpdata/framework/data/37/f_37269.htm
31. Yeni Azərbaycan. Heydər Əliyev Mərkəzində "Müəllimlərin inklüziv təhsil sahəsində bacarıqlarının artırılması" layihəsinin təqdimatı keçirilib. 2019. 1 fevral. S.7 // http://www.anl.az/down/meqale/yeni_az/2019/fevral/632194.htm
32. Rəhimli Davud. Əlil Təşkilatları İttifaqının sədrinin müsahibəsindən
33. Əliyev M., Mahmudov M. // "Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin inklüziv təhsil sahəsindəki mövcud problemlərinin aradan qaldırılmasının beynəlxalq və milli hüquqi aspektləri

34. Xəlilov Aydın. Müstəqil Həyat İnkişaf və Dəstək Mərkəzinin rəhbərinin müsahibəsindən
35. İntegrativ məktəb şəraitində təhsil fəaliyyətinin təşkil edilməsi haqqında 87 nömrəli qərar (29 may 2002-ci il), Bakı.
36. Azərbaycanca Inklüziv Təhsilin Vəziyyətinə Dair-Araşdırma Sənədi/ Demokratik Təşəbbüslər İnstitutu (Idi) /Bakı-2018
37. Heydər Əliyev Fondunun beynəlxalq əlaqələr departamentinin direktoru Soltan Məmmədovun müsahibəsindən
38. Акатов, Л. О некоторых аспектах комплексного подхода к обучению и социальной реабилитации инвалидов / Л. Акатов, Ю. Блинкова. Доступ через <<http://vobin.spb.osi.ru/Articles/Blinkov.htm>>.
39. Гэри Банч, Включающее образование. Как добиться успеха? Основные стратегические подходы к работе в интегративном классе / Пер. с англ. Н. Грозной, М. Шихиревой. -М.: «Прометей», 2005. 88 с.
40. Бергер, П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. М.: Медиум, 1995. - 321 с. -ISBN 5-85691-036-2
41. Берне, Р. Развитие Я-концепции и воспитание: Пер. с англ. / Под ред. В.Я.Пилиповского. М.: Прогресс, 1986. - 423 с.
42. Битов, А.Л. Особый ребенок: исследования и опыт помощи, проблемы интеграции и социализации. -М.: 2000.
43. Борисова, Н. В. Инклюзивное образование: ключевые понятия / Н. В. Борисова, С. А. Прушинский. М.: Перспектива; Владимир: Транзит-ИКС, 2009. - 47 с.
44. Всемирная декларация об образовании для всех (1990 год).
45. Всемирная программа действий в отношении инвалидов (1982 год).
46. Выготский, Л.С. Проблемы дефектологии / Л.С. Выготский — М.: Просвещение, 1995. 527 с.18. : Выготский; Л.С. Собр. соч.: В 6 т: Т.5.: Основы дефектологии / Под ред. А.В; Запорожец. М.: Педагогика, 1983. - 367 с.
47. Гилевич, И.М. Если ребенок со сниженным слухом- учиться в'массовой школе / И.М. Гилевич, Л.И. Тигранова // Дефектология: 1995; - № 3. -. С. 39-46.
48. Грозная, Н. Развитие инклюзивного образования: международный опыт / Н. Грозная: Обращение к документу 29 июля 2008., Доступ через <<http://www.aro.ru/gate/docfiles/dokladngrozno.doc>>.
49. Дайджест по инклюзивному образованию. 2010, июнь.
<http://orttoHfe2.ucoz.m/publ/rabotaibrazovanie/dajdzhestpoinkluzivnomuo> Ёгао V апу иу ип2010/4-1 -0-749
50. Закон Российской Федерации «Об образовании» // Собрание законодательства Российской Федерации. 1996. -№ 3. Ст. 150.
51. Из доклада Грозной Н,- эксперта Всемирной организации «Down-side-up»
<http://school.msk.ort.ru/integration/index.php?p=teor voivspdm>
52. Карпова Г.Г. Социокультурная практика в отношении инвалидов: от законодательства к общественному мнению / Г.Г. Карпова, Е.Р. Ярская-Смирнова // Образование для всех: политика и практика инклюзии. -Саратов, 2008. С. 25-33.

53. Лошакова, И.И. Инклюзивное образование детей-инвалидов / И.И. Лошакова, Е.Р.Ярская-Смирнова // Социологические исследования. 2003. -№5.-С. 100-106.
54. На пути к инклюзивной школе. (Пособие для учителей).// М.: РООИ «Перспектива», 2005.
55. Образование для всех: политика и практика инклюзии. Сборник научных статей и научно-методических материалов. Саратов: научная книга, 2008.
56. По материалам докладов Альянса правозащитных организаций "Спасите детей" ("Save the children"). Доступ через <http://school.msk.ort.ru/integration/index.php7pteor inkluziv obrazov>.
57. Развитие инклюзивного образования: сборник материалов / Сост.: С.А. Прушинский^Ю.П. Симонова. М.: РООИ «Перспектива», 2007.
58. Тони Бут. Показатели инклюзии. Практическое пособие / Тони Бут, Мэл Эйнскоу / Под ред. Марка Вогана / Пер. с англ.: И. Анисеев; Научный ред.: Н. Борисова; Общая ред.: М. Перфильева. М.: РООИ «Перспектива», 2007. 124 С. - ISBN 978-5-91400-009-4.
59. Шмидт, В.Р. Социальная эксклюзия и инклюзия в образовании. Учебно-методическое пособие / В.Р. Шмидт. М., 2006.
60. ЮНЕСКО. Руководство по инклюзии: обеспечение доступа к образованию для всех. / Пер. с англ.: С. Котова. Ред.: М. Перфильева. М. Владимир ООО «Транзит-ИКС», 2007.
61. Ярская-Смирнова, Е.Р. Инклюзивное образование детей-инвалидов / Е.Р. Ярская-Смирнова, И.И. Лошакова // Социологические исследования. 2003. -№5. - С.100-106.
62. Ярская-Смирнова, Е.Р. Когда в семье ребенок-инвалид* / Е.Р. Ярская-Смирнова // Социологические исследования. 1997. - №1. - С. 83-90.
63. Ярская-Смирнова, Е.Р. Понятие инклюзивного образования / Е.Р. Ярская-Смирнова
64. Coleman, J.S. Social Capital'in the Creation of Human Capital / J.S. Coleman // American Journal of Sociology. 1988. - Vol. 94. - P. 95-120.
65. Etzioni A. The active society. New York: Free Press, 1968. P. 417.
66. Etzioni A. The spirit of community: rights, responsibilities, and the communitarian agenda / A. Etzioni. N.Y.: Crown Publishers, 1993. - 323 p. -ISBN 0517592770
67. Florian L., Pullin D. Defining difference//In McLaughlin M., Rouse M. (eds.) Special Education and School Reform in the United States and Britain.//London and New York: Routledge, 2000.
68. Dyson-A. Inclusion and inclusions: theories and discourses in inclusive education. // In Daniels H, Garner P. (eds.) Inclusive Education. London: Kogan Page, 1999.
69. Kavale K., Forness S. History, rhetoric and reality. Analysis of inclusion debate. // Remedial and Special Education. Vol. 21. No. 5. 2000.
70. Thomas G., Walker P., Webb J. The Making of the Inclusive School//London and New York: Routledge Falmer, 1998. ISBN 0-415-15559-2
71. Wright E.B. Full Inclusion of Children with Disabilities in the Regular Classroom: Is It the Only Answer? // Social work in Education. Vol. 21. No. 1. Jan. 1999.

DESCRIPTION OF THE SEASONS OF THE YEAR IN THE WORK OF NIZAMI GANJAVI

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN YARADICILIĞINDA LİRİK RİCƏTLƏR:
İLİN FƏSİLLƏRİNİN TƏSVİRİ**Nazile Abdullazade**

associate professor

Azerbaijan State Pedagogical University

Head of Technology Teaching Literature Department

ORCID/0000-0002-1829-7178

Twelfth-century Azerbaijani poet Nizami Ganjavi is an artist who has presented invaluable pearls to the treasury of world literature. His love for his native Azerbaijan is evident in his lyrical and epic works. In almost all of his poems, the poet described the plates of nature, and in separate chapters described the mysteries and unusualness of Azerbaijani nature in poetic colors.

Nizami connects the character of the heroes, their attitude to each other, the description of the events with the hymns of the seasons. The mood of the image, the psychological state, the description of the inner world of man are in harmony with the scenes of nature. The poet compares the seasons of the year in particular; Spring is characterized by the seasons of youth, youth, autumn and winter as motives of sadness, grief and illness.

In the poems of the poet, each chapter is described separately. Summer brings steam as it comes, and fruits grow on the trees. The nightingale climbs to the top of the mountain and sings. In August, the sound of crows is not even heard. Autumn brings a paleness around; the wind withers the flowers, the garden is ruined, the trees are broken.

In the description of each chapter, Nizami lyrically conveys the emotions and inner world of his heroes. The hero's courage and joy are presented in the spring, defeat, death and sorrow in the autumn and winter seasons. In each chapter, the poet takes care of nature, rejoices in the blossoming of flowers, mourns the fading of frost. The pleasure he derives from nature manifests itself in a poetic way, especially in the description of spring. These images help him to adapt to the development of events. It is no coincidence that Nizami, who is compared to Goethe in the creation of images of nature, is superior to him in art.

Keywords: Nizami, lyric poetry, nature, seasons of the year.

XII əsr Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə əvəzsiz incilər bəxş etmiş bir sənətkardır. Doğma vətəni Azərbaycana məhəbbəti onun istər lirik, istərsə də epik növdə yazdığı əsərlərdə özünü aydın göstərir. Şair, demək olar ki, bütün poemalarında təbiət lövhələrinin təsvirinə yer vermiş, ayrı-ayrı fəsillərdə Azərbaycan təbiətinin əsrarəngizliyini, qeyri-adiliyini poetik boyalarla təsvir etmişdir.

Nizami qəhrəmanların xarakterini, bir-birinə münasibətini, baş verən hadisələrin təsvirini ilin fəsillərinin tərənnümü ilə əlaqələndirir. Obrazın əhval-ruhiyyəsi, psixoloji vəziyyəti, insanın daxili aləminin təsviri təbiət səhnələri ilə həmahəngləşir. Şair xüsusilə ilin

fəsillərini bir-birilə qarşılaşdırır; bahar dedikdə cavanlıq, gənclik, payız, qış fəsilləri hüzn, kədər, xəstəlik motivləri kimi səciyyələndirilir.

Şairin poemalarında hər fəslin ayrıca təsviri verilir. Yay öz gəlişilə sanki buxar gətirir, ağaclarda meyvələr yetişir. Bülbül dağ başına qalxıb mahnı oxuyur. Avqust havasında torağayların səsi belə eşidilmir. Payız ətrafa bir solğunluq gətirir; külək çiçəkləri soldurur, bağ-bağca bərbad hala düşür, ağaclar küsür.

Nizami hər bir fəslin təsvirində qəhrəmanlarının hiss-həyəcanlarını, daxili aləmini lirik ricətlərlə verir. Qəhrəmanın hünəri, şadlığı bahar fəslə, məğlubiyyəti, ölümü, kədəri payız, qış fəsillərində təqdim olunur. Hər bir fəsildə şair təbiətin qayğısına qalır, güllərin boy atması ilə sevinir, şaxtanın onu soldurması ilə kədərlənir. Təbiətdən aldığı zövq xüsusilə bahar fəslinin vəsfində şairənə bir şəkildə özünü göstərir. Bu təsvirlər hadisələrin inkişafına uyğunlaşdırılaraq onun köməkçisi olur. Təsadüfi deyildir ki, təbiət təsvirlərinin yaradılmasında Gəte ilə müqayisə edilən Nizami sənətkarlıqda ondan üstün tutulur.

Açar sözlər: Nizami, lirik ricət, təbiət, ilin fəsilləri.

GİRİŞ

İlyas Yusif oğlu Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin qədim dövrdə yetişdirdiyi nəhəng simadır. Yaxın Şərq ədəbiyyatında “Xəmsə”nin əsasını qoyan şairin bədii irsi 9 əsrdir ki, tədqiqatçıların araşdırmalarında elmi-pedaqoji, ictimai-siyasi, bədii-fəlsəfi müstəvidə təhlil edilir. Lakin nə qədər çox araşdırılırsa, Nizami dühasının zənginliyi bir o qədər yeni nəzəriyyələr, konsepsiyalar, baxışlar ortaya çıxarır. Bu mənada Nizami yalnız şair, söz ustası deyil, astronom, riyaziyyatçı, natiq, filosof, tarixçi, hüquqşünas kimi “öz yaradıcılıq taleyini doğma xalqının həyatı ilə sıx bağlayan vətənpərvər sənətkardır. Xalqı dərinləndirən sevmək, onun tarixini və müasir həyatını məhəbbətlə öyrənmək, tükənməz yaradıcılıq xəzinəsindən istifadə etmək, xalqın istək və arzularını tərənnüm etmək şairin əsərlərinə böyük bir həyat qüvvəsi, qabaqcıl ideyalar gətirmişdir” [12, s.3].

Azərbaycan ədəbiyyatında Nizami sənətkarlığı təkcə “Xəmsə” yaratmaqla səciyyələnir. Şairin əsərlərində irəli sürdüyü ideyaları bədii sənətkarlığı da tamamlayır; məsnəvidə qəzəllərin janra uyğunlaşdırılması, peyzaj lirikası, lirik ricətlər, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə və s. ilə də Nizami özündən sonra bir məktəb yaratmışdır.

LİRİK RICƏT

“Ricət” ərəb mənşəli söz olub mənası dönmə, qayıtma, kənara çıxma deməkdir. Sənətkar təsvir etdiyi hadisələrə, obrazlara münasibət bildirmək üçün süjet xəttindən kənara çıxır, lirik parçalar verir. Ricət vasitəsilə oxucu üçün hadisələr daha da aydınlaşır, obrazların psixologiyası, təsəvvürləri, olub keçmişlərə və gələcək hadisələrə münasibəti müəyyənləşdirilir. Ricətlər əksərən duyğulara güclü təsiretmə qüvvəsinə malik olur. Daha çox epik poemalarda istifadə edilən ricətlərə XII əsr Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi yaradıcılığında da rast gəlirik.

Nizami lirik ricətlərin böyük ustasıdır. Bu ricətlər əsərin kompozisiyasında önəmli rol oynayır, oxucu ilə şairin ünsiyyətinin yaranmasında ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Lirik ricətlər süjetin arxasınca gedən oxucunu bir növ hadisələrarası düşünmə fasiləsinə, nəfəsini dərməyə, əsərdə baş verənlərin sosial-fəlsəfi mahiyyətinə varmasına şərait yaradır. Şairin

epik poemalarında “təsvir olunan insan obrazı, onun daxili aləmi, intim dünyası əhatə olunduğu canlı aləmlə təmasda verilir” [3, s.42]. Bu canlı aləm isə təbiətdir. Obrazın daxili təlatümləri, psixoloji böhranı, mühitə və zamana münasibəti təbətə təmasda elə verilir ki, canlı lövhələr yaranır. Nizami bu lövhələrin bədii təsvirində daha bir detaldan – ilin fəsillərinin təsvirindən uğurla istifadə etmişdir.

BAHAR FƏSLİ

İlk fəlsəfi-didaktik poeması olan “Sirlər xəzinəsi” əsərində mənzum hekayətlərdən biri “Hindli möbidin hekayəsi” adlanır. Möbid bağçanı seyr edir, bahardır, müxtəlif güllər, çiçəklər bağçanı rəngbərəng etmişlər. Güllər elə boy qaldırıb ki, qalxana bənzəyir. Bənövşənin saçları çiynlərinə tökülüb, lalələr gah yaqut rənginə alışıb-yanır, gah da incilərlə bəzənib. Bir neçə aydan sonra həmin bağçaya gələn möbid başqa mənzərə ilə qarşılaşır; gül-çiçəkdən əsər-ələmət yoxdur, bülbülün yerini qarğalar, güllərin yerini tikanlar tutmuşdur. Möbid belə nəticəyə gəlir ki, torpaqdan və sudan baş qaldıran hər şey məhv olmağa məhkumdur. Sanki şair təbiətin təsviri ilə insanlara ibrət dərsi verir, onları xeyirli işlərlə məşğul olmağa, şöhrətpərəstlikdən uzaq olmağa çağırır:

*Yazıq hardan bilsin ki, bircə günlük ömrü var,
Sabahı düşünmədən bu gün olmuş bəxtiyar.
Bu dünyada heç nəyin vəfası yoxmuş – dedi.
Dərdi çox, cəfası çox, səfası yoxmuş – dedi [11, s.152].*

Şair Nizami təbiət vurğunu idi; onun qəhrəmanları da zirvəsi qarlı dağların, zərif çəmənlərin, mavi göllərin və coşqun çayların, ceyranların və kəkliklərin aşığı idi. Doğma yurdu Gəncənin, Bərdənin təbiət mənzərələrini o ilin bütün fəsillərində sevə-sevə vəsf edirdi:

*Güllər içindəydi mavi qayalar,
Min rəngə çalırdı orda ilk bahar.
Dağların qoynunda zümrüddən xalı,
Heyran eyləyirdi fikri, xəyalı.*

“Xosrov və Şirin” poemasında Xosrovlə Şirin bahar çağı Azərbaycan dağlarını gəzməyə çıxırlar. Güllər, çiçəklər gözəllikdə bəhsə girmişlər, pərdə arxasından çıxmış qızlar kimi qönçədən kənara çıxmış, utandıqlarından yanaqları qızarmışdır. Bülbülün, turacın nəğməsi ürəklərə od salır. Lalələr eşqdən köynəyini yırtmış, reyhanlar heyrətdən əllərini üzlərinə vurub qoşa dayanmışlar. Təbiət də bahar fəslə olduğundan sevinir, gülür, insanların ruhunu oxşayır, iki sevgili də uzun ayrılıqdan sonra indi bir-birinə qovuşmuş, təbiətin gözəl qoynunda birlikdə ova çıxmışlar. Təbiətin sevinci onların sevincini daha da artırır.

*Bu şadlıq zamanı gül üzlü bahar
Geydirdi hər gülə bir yeni paltar.
Yasəmənlər saqi, nərgiz əldə cam,
Bənövşə xumardı, gül məstdi tamam.*

*Yer paltar geymişdi xoruzgülündən,
Çiçəklərə olmuş Mövrənguş məskən.
Çəməndə sərvlər nə qədər yüksək,
Lalələr eşqdən yırtmışdı köynək.
Bənövşə çiyninə körük salmışdı,
Nəsrin sırğasını yellər almışdı.
Əl üzə durmuşdu reyhanlar qoşa,
Çiçəklər darağı sancmışdı başa [6, s.123].*

“Leyli və Məcnun” poemasında bahar fəslində çəmənin təsviri verilir. Pərişan, qəm-qüssəyə batmış Leyli öz qəbiləsinin qızları ilə xurmalıq tamaşasına gedir. Oxucu sanki al-əlvan bir gülüstana düşür; qızılgülün qönçəsi göy otların içərisindən baş qaldıraraq qızarmış, lalə açılmışdır. Güllərin ətri ətrafı xoş ətirle bürümüşdür. Tikanlar baş qaldırmış, körpə söyüdlərin yarpaqları kiçik mehdən belə titrəyir, bənövşənin saçları boynuna tökülüb. Nilufər suya sinəsini sipər etmiş, nargülü tellərinə şənə çəkmişdir. Quşlar da çəmənarda səs-səsə vermişdir.

*Sərdi xalısını səhraya min gül,
Bəzədi torpağı süsənlə sünbül.
Ağacda qönçələr baxdı göz-gözə,
Bənzədi qayğısız, gülər bir üzə.
Qırmızı lalədən, sarı çiçəkdən
Təbiət bir bayraq qaldırdı, bilsən.
Çəmənlər başına bürümüşdü şal,
Lalənin yanağı olmuşdu xal-xal.
Hələ nəzər yetir bənövşələrə,
Zülfünü darayıb tökmüşdü yerə [6, s.99].*

Leyli çəmənzarı gəzir, lakin baharın gəlişi onun əhvalını dəyişmir. Ağacdakı bülbül Məcnun kimi nalə çəkir. Bu mənzərəni seyr edən Leylinin alışıb-yanan yaqut rəngli yanaqlarını göz yaşları boyayır. Bütün aləm sevinir, lakin Leyli bir sərvın altında yalnız oturub gizlicə sızlayır. Təbiətin bahar çağı şən, sevincli mənzərəsi fonunda ömrünün bahar çağında olan Leyli göz yaşları tökür, kədərlənir. Könüllərə nəşə, sevinc gətirən bahar da Leylinin könlünü açma bilmir, eşqin çarəsizliyini ancaq ah çəkməklə ovudur. Nizami fəslin gözəlliyi ilə Leylinin kədəri arasında təzad yaratmaqla onun kədərini daha da təsirli edir. Burada Nizami baharın təsviri ilə qəhrəmanın əhval-ruhiyyəsi arasında təzad vardır.

“İsgəndərnamə” poemasında tarixi şəxsiyyət olsa da, bədii təxəyyülünün məhsulu kimi yaratdığı İsgəndəri Nizami Odlar yurdu Azərbaycana gətirir. Vətən torpağının gözəlliyi, sərvəti, insanların qonaqpərvərliyi İsgəndərin Bərdə hökmdarı Nüşabə ilə görüşündə təsvir edilir. İsgəndər Bərdəyə baharda gəlir. “Xəzinə saçan bu diyar”ın, “mərdlər, gözəllər yurdu”nun ilin bütün fəsilərində gözəlliyini şair bir beytlə də olsa oxucunun gözü qarşısında canlandırır. Bərdə hər fəsildə bir cür gözəldir, insan bu torpaqda hüüzür tapır. Bu torpağın naz-neməti o qədər zəngindir ki, bütün quşlar yem üçün bu yurda gəlir. Azərbaycan

torpağının zənginliyini İsgəndərin gözləri önündə sərgiləyən şairin doğma yurduna bağlılığı, onun gözəlliyi, insanları ilə öyünməsi hər sətirdə hiss olunur:

*Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
İyulda dağlara lalələr səpər,
Qışını baharın nəsimi öpər.
O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
Şən atəklərinə bağlamış kövsər.
Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.
Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
Reyhani yaşıldır illər uzunu,
Hər çeşid naz-nemət bürümüş onu.
Yem üçün gələr quş bu gözəl yurda,
İstəsən “quş südü” taparsan burda.
Torpağı yoğrulmuş qızıl suyundan,
Elə bil hər yanda bitmiş zəfəran [7, s.201-202].*

İsgəndərin Nüşabə ilə görüşündən əvvəl verdiyi bu lirik ricətlə sanki şair qəhrəmanını bu görüşə hazırlayır. Belə gözəl məkanın insanları da gözəl xasiyyətli, ağıllı olur. Nüşabə ilə görüşdə onu elçi sifətilə azdırmağa çalışan bu hökmdar qadınla söhbətdən sonra İsgəndər heyratını gizlədə bilmir, gözəl olduğu qədər də ağıllı, siyasətçi olan Nüşabəyə İsgəndərin rəğbəti artır, onunla dost kimi ayrılır. Sonralar rusların Bərdəyə hücumunu və Nüşabənin əsir alındığını eşidən İsgəndər Bərdəyə gəlib onu rusların əlindən xilas edir.

Poemalarındakı lirik ricətlərdən şairin bahar fəslini çox sevdiyi, bu fəslə xüsusi rəğbəti olduğu duyulur. Məhəbbət poemalarında aşiqlərin görüşünü Nizami bahar fəslində verir. “Yeddi gözəl” poemasında isə baharı şair ayrıca 39 beytdə (78 misra) tərənnüm edir. Baharın gəlişilə çəməndə otlar Xızır kimi dirilik suyu tapır, çəmənlər yamyaşıl bürünür. Yer üzündə güllərin, çiçəklərin ətrindən müşk iyilə dolur. Günəşin üzünü qış buludlarının ləkələrindən xilas olur. Dağların qarı əriyib çayların göz yaşına dönür, aləm o qədər yaşıllaşır ki, insanın gözləri bu mənzərədən nurlanır. Suda bitən nilufər də gündüzlər yatıb dincəlir, gecələri ayılır. Süsən gülünün ləçəkləri qızılgül kimi qızılı, al rəngə çalır, sanki nərgizin başının tacı üçün hazırlanmışdır. Vəhşi nərgizin ləçəkləri gövhərə bənzər şəh damlalaları ilə dolur, süsən gözləri işıqlandırmaq üçün öz ləçəklərindən tutiya (göz dərmanı) ovur. Bülbül səhərdən budaqda nəğmə oxuyur, beş növbə təbil çalır (burada Nizami beş dəfə azan verilməsini nəzərdə tutur – N.A.). Kəkliyin gülüşü qumruya da keçir, fəxtənin (göyərçin) sərv üstə nəğməsi rudun səsinə bənzəyir. Şair təbiətdə baş verən bu dəyişikliyi Novruzla əlaqələndirir, Novruzun nəsimi aləmə bir nuranilik bəxş edir:

*Novruzun nəsimi yeni əhd ilə
Qatdı öz canını çiçəyə, gülə.*

*Göründü otların baş qaldırması,
Silindi aynadan günəşin başı.
Səbzəyə baxdıqca nurlandı gözlər,
Hər şey cavanlaşdı, oldu təzə-tər.
Nərgiz gözlərini süzəndən bəri
Yuxusuz eylədi bütün gözləri.
Sərv kölgəlikdə yelkən quraraq
Şümşadın saçına çəkirdi daraq.
Çiçəkli şaxlarda qönçə açıldı,
Lalə yarpağıtək lö-lö saçıldı [8, s.262].*

PAYIZ FƏSLİ

Poemalarda payız fəslinin təsvirinə də geniş yer verilir. Yenə də şair qəhrəmanlarının psixologiyasını, böhranlı çağlarının təqdimində lirik ricətlərə yer verir. “Leyli və Məcnun” poemasında Leylinin ölümü xəzanın təsvirini verən lirik lövhələrlə əlaqələndirilmişdir. Payız gəlişilə təkcə təbiətə, bağa-bostana deyil, Leylinin əhvalına da təsir edir. Gülün, bülbülün yerinə budaqlarda bir yığın qara qarğa toplaşmış. Sanki behiştin yerinə bir cəhənnəm peyda olub. Güllər dəstə-dəstə tikana çevrilir, otlar da əriyib buxara dönür. Aşıqindən ayrı düşdüynə görə Leyli xəstələnib yorğan-döşəyə düşür. Qara qızdırmadan dodaqları qaysıyır, incəlib çöpə dönür. Payızın küskünlüyü, bədbinliyi sanki Leylinin əhvalını tamamlayır. Bunun bir təsadüf olduğu yaxud şairin oxucusunu qəhrəmanın ölümünə hazırlamaq məqsədi ilə verildiyi əsas olmasa da, ölümün gətirdiyi kədər böyük bir eşqin çırpıntısına son qoyduğu payızın təsvirində bədii boyalarla nümayiş etdirilir.

*Qaydadır, yarpaqlar tökülən zaman
Qanlı sular axar o yarpaqlardan.
Hər bir budağın ki, içində qan var,
Axır, deşiklərdən süzüb damcılar.
Nərgiz öz köcünü dəvəyə çatar,
Şümşad taxtdan düşüb, tacını alar.
Yasəmən siması saralar yenə,
Gül də qan məktubu alar əlinə [6, s.245].*

Gördüyümüz kimi, şair yaz-payız fəsillərinin poetik təqdimi ilə təzad yaradır. Sənətkarlıqla işlənmiş bu poetik təsvirlər eyni zamanda əsərin ideyasının çatdırılmasına, ayrı-ayrı obrazların dolğun xarakterinin yaradılmasına xidmət edir. R.Azadə yazır: “Nizamidə biz sadəcə təbiətin təsvirini izləmirik. Burada təbiət həyatı gözəlliklərin cismani nümunəsi kimi şeirə daxil olur. Yer kürəsi – dağlar, dərələr, səma, sayrışan ulduzlar, günəş, ay, qara-qara buludlar, dan üzünün sökülməsi, gecənin qaranlığı, səbanın nəfəsi xüsusi poetik predmetə çevrilir. Söz sənətinin əlvan rəngləri və saysız çalarları ilə şair nə qədər mənərə etüdləri qələmə alır. İncə, zərif söz ilmələri qarşımızda təbiətin məsum qızı – baharı canlandırır, bulaqların zümzüməsini eşidirik. Payız fəslinin təsvirində bağların, bağçaların solması ilə həmahəng olaraq bizim də ürəyimiz qüssə ilə dolur. Bir xəzanın tökdüyü qızıl

yarpaqlarının xışılısını dinləyirik, bir an əvvəl gülün eşqilə şən təranələr qoşan vəfalı bülbülün könül parçalayan hıçqırıqları qəlbimizi sıxır” [2, s.50].

“İsgəndərnamə” poemasında fəteh İsgəndər gözlərini dünyaya yumduğu zaman da payıza təsadüf edir. Payızın gəlişi köüllərə bir hüzn gətirir; bağlar müflisləşir, yarpaqlar tökülür, budaqlardan qan tökülür. Budaqların içindəki qan çat-çat olmuş qabıqlardan bayıra sızlayır. Bağın çöhrəsi saralır, budağı ölüm çiçəyi hədələyir. Nərgiz yükünü dəvəyə çatıb şümşad taxt üstündən düşür. Yasəmənin görkəmi sınır, gül qəm məktubunu əlinə alır. Alma o çökək buxağını narın buxağına sürtər ki, “necəsən?”. Küləklər bağça-bağı talayır, sanki təbiət də dünyanı fəth edən bu sərkərdənin ölümü ilə barışa bilmir, matəm tutur.

*Əsdi xəzan yeli, payız yetişdi,
Bağların əhvalı tamam dəyişdi.
Küləklər taladı bağçanı, bağı,
Söndü al güllərin yanar çırağı.
Arxlar kənarında otlar sapsarı,
Töküldü reyhanın şux yarpaqları.
Sanki ağaclıqda odlar qalandı,
Əlvən yarpaqları alışıdı, yandı [10, s.187].*

Nizami bəzən qəhrəmanlarını da ilin fəsillərinə bənzədir, onları payızla, qışla müqayisə edir. Hər fəslin ahənginə uyğun olaraq, obrazların duyğularını, təbəddülatlarını da sənətkarlıqla əlaqələndirir. Leylini bahara, Məcnunu qışa bənzədən Nizami bədii təzad yaratmağa müvəffəq olur.

QIŞ FƏSLİ

“Yeddi gözəl” poemasında Sasani şahı Bəhramın qış məclisinin təsviri verilir. Hökmdar ziyafət süfrəsini sarayda açdırır, çünki təbiət bu məclisə hazır deyildi. Bağçaların çırağı sönmüş, bağbanlar bağı tərək etmişdilər. Bülbül səsinə qarğaya vermişdi. Hava o qədər oyuq idi ki, şaxta qanı dondururdu. Süd ocaq üstündə pendirə dönürdü. Bitkilər boyatma qüvvələrini itirib, elə bil namaz qılırdılar. Belə bir havada şahın ziyafət süfrəsi qışa neydan oxuyur, meyvələr sanki xumarlanır, səndəlin, udun atəşi göyə ucalır. Şair qışın sərt nəfəsindən qorxmur, onun sərtliyinə qarşı saray divarlarının istisini qoyur:

*Şahın tabxanası belə bir zaman,
Dörd fəslə andırır; qalxır otaqdan.
Ətirlər bürüyür, basır hər yeni,
Mötədil eyləyir qarlı havanı.
Meyvələr, şərablar edildikcə nuş,
Daim xumarlanır, könül olur xoş [8, s.120].*

NƏTİCƏ

İntibah şairi Nizami yaradıcılığında demokratizm, humanizm, vətənpərvərlik kimi bəşəri ideyalarla yanaşı, bədii sənətkarlı xüsusiyyətləri ilə də özündən sonra neçə əsrlər

yetişmiş və hələ bundan sonra da yetişəcək sənətkarlar nəslinə əvəzsiz örnək, bir məktəb yaratmışdır. Bu il ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə “Nizami ili” elan edilmişdir. Nizami irsinə yeni baxış, yeni araşdırmalar, şairin əsərlərinin yeni tərcümələri onun nə qədər sirli-sehrli bir sənətkar olduğunu bir daha aşkara çıxaracaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Araslı H. Şairin həyatı. Bakı: “Azərnəşr”, 1940, 115 s.
2. Azadə R. Nizami Gəncəvi. Həyatı və sənəti. Bakı: “Elm”, 1979, 209 s.
3. Əliyev M. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları. Bakı: “Elm və təhsil”, 2009, 480 s.
4. Əliyev R. Nizami Gəncəvi. Bakı: “Yazıçı”, 1991, 112 s.
5. Əsgərli Z. Poetika: izahlı sözlük. Bakı: “Elm”, 2014, 262 s.
6. Gəncəvi N. Leyli və Məcnun. Bakı: “Lider nəşriyyat”, 2004, 288 s.
7. Gəncəvi N. Xosrov və Şirin. Bakı: “Lider nəşriyyat”, 2004, 392 s.
8. Gəncəvi N. Yeddi gözəl. Bakı: “Lider nəşriyyat”, 2004, 336 s.
9. Gəncəvi N. İsgəndərnamə. Şərəfnamə. Bakı: “Lider nəşriyyat”, 2004, 432 s.
10. Gəncəvi N. İsgəndərnamə. İqbalnamə. Bakı: Lider nəşriyyat, 2004, 256 s.
11. Gəncəvi N. Sirlər xəzinəsi. Bakı: “Lider nəşriyyat”, 2004, 264 s.
12. Quluzadə M. Nizami Gəncəvi. Həyatı və yaradıcılığı. Bakı: EA nəşriyyatı, 1953, 94 s.
13. Nizami. Bakı: “Azərnəşr”, 1940, 264 s.
14. Yusifov X. Şərqdə intibah və Nizami Gəncəvi. Bakı: “Yazıçı”, 1982, 199 s.

**СПЕЦИФІКА РЕПОРТАЖУ В УКРАЇНСЬКІЙ ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИЦІ
(НА ПРИКЛАДІ САЙТУ «THE UKRAINIANS»)****THE SPECIFIC OF REPORTING IN UKRAINIAN ONLINE JOURNALISM (ON THE
EXAMPLE OF THE SITE «THE UKRAINIANS»)****Assoc. Prof. Ph.D. Olha Bykova**

Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine),

ID ORSID: 0000-0001-7533-9277

Анотація

У статті на прикладі сайту «The Ukrainians» проаналізовано специфіку репортажу в українській інтернет-журналістиці. Зазначається, що на розвиток системи жанрів у сучасній практичній журналістиці вплинула низка важливих чинників соціально-економічного життя: формування демократичних цінностей у суспільстві, децентралізація управління творчими та економічними процесами, зняття цензурних обмежень, а також тиску держави на діяльність журналістських колективів, розвиток інтернет-комунікацій, вплив зарубіжних ЗМІ.

У дослідженні наголошується на тому, що репортаж – динамічний жанр журналістики, що активно функціонує у сфері медіа, досить легко маневрує відповідно до змін аудиторного попиту, і разом із тим, зазнає певних «дифузійних» процесів. Разом із тим зазначається, що репортаж – жанр інформаційної журналістики, оскільки він завжди базується на фактах, у його основі – правдиве, достовірне відображення події, але подія у репортажі – не закінчена, а в процесі розгортання, динаміці. Автор не тільки описує явища і процеси, але й за допомогою різноманітних зображально-виражальних засобів показує їх розвиток, що дає можливість читачеві повірити тому, що відбувається. Це все й зумовлює особливість цього жанру.

Основний акцент у дослідженні зроблено на тому, що репортаж як жанр, що емоційно й точно, за допомогою промовистих деталей, оперативно передає суть події, процесу чи заходу активно використовується у різних типах медіа. Останнім часом, зважаючи на бурхливий розвиток інтернет-журналістики, репортаж усе частіше трапляється в онлайн-виданнях.

Мета розвідки – дослідити особливості подачі репортажу окремим інтернет-ресурсом.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань: відстежити головні складові в побудові репортажу в окремому онлайн-виданні; виокремити пріоритетні тематичні напрямки репортажних матеріалів; з'ясувати, які різновиди репортажу постійно використовуються на сайті «The Ukrainians».

Предметом вивчення послужив аналіз інтернет-видання «The Ukrainians». Обраний ресурс має постійну рубрику «Репортаж» і регулярно розміщує публікації в названому інформаційному жанрі.

Ключові слова: репортаж, інтернет-видання, специфіка.

Abstract

In the article on the example of the site «The Ukrainians» we analyzed the specific of reporting in Ukrainian online journalism. It is noted, that for the development of the genre system in the modern practical journalism influenced by a number of important factors of socio-economic life: the formation of democratic values in society, decentralization of management of creative and economic processes, removal of censorship restrictions, as well as state pressure on journalistic groups, development of Internet communications, the influence of foreign media.

The study emphasizes that reporting is a dynamic genre of journalism that actively operates in the field of media, maneuvers quite easily in accordance with changes in audience demand, and at the same time, undergoes certain «diffusion» processes. At the same time, it is noted that reporting is a genre of information journalism, as it is always based on facts, it is based on a true, reliable reflection of the event, but the event in the report is not finished, but in the process of development, dynamics. The author not only describes the phenomena and processes, but also with the help of various pictorial and expressive means shows their development, which allows the reader to believe what is happening. All this determines the peculiarity of this genre.

The main accent in the study is on the fact that reporting as a genre that emotionally and accurately, with the help of verbal details, quickly conveys the essence of an event, process or event is actively used in various types of media. Recently, due to the rapid development of online journalism, reporting is increasingly occurring in online publications.

The purpose of the study is to investigate the peculiarities of reporting by a separate Internet resource.

Achieving this goal involves solving the following specific tasks: to track the main components in the construction of a report in a separate online publication; identify priority thematic areas of reporting materials; Find out what types of reporting are constantly used on «The Ukrainians» website.

The subject of the study was the analysis of the online publication «The Ukrainians». The selected resource has a permanent section «Report» and regularly publishes articles in this information genre.

Key words: report, online journalism, specific.

Вступ

На розвиток системи жанрів у сучасній практичній журналістиці вплинула низка важливих чинників соціально-економічного життя: формування демократичних цінностей у суспільстві, децентралізація управління творчими та економічними процесами, зняття цензурних обмежень, а також тиску держави на діяльність журналістських колективів, розвиток інтернет-комунікацій, вплив зарубіжних медіа.

У системі сучасної палітри жанрів журналістики чільне місце займає репортаж як один із найдинамічніших жанрів журналістики, що швидко розвивається, досить легко маневрує відповідно до змін аудиторного попиту, і який рівноправно використовують різні види ЗМІ.

У пресових виданнях репортаж почали активно застосовувати ще в XIX ст., тому газетно-журнальна практика накопичила значний досвід використання публікацій цього жанру. Специфіка репортажу як інформаційного жанру в газетно-журнальній періодиці стала об'єктом дослідження багатьох українських та зарубіжних науковців. Зокрема різним аспектам розвитку цього жанру приділяли увагу Ж.-Д. Буше, М. Галлер, М. Василенко, М. Кім, О. Колесніченко та інші. Однак журналістика стрімко розвивається, і на сьогодні ще не достатньо з'являється досліджень, які узагальнюють практику використання репортажу в різних типах медіа, а також у глобальній мережі. Особливо зазначене стосується Інтернету, який сьогодні відіграє вагомий роль у формуванні інформаційного простору.

Актуальність теми цього дослідження зумовлена недостатнім вивченням проблеми використання репортажу в інтернет-медіа, потребами онлайн-журналістики розвивати цей жанр. Мета статті – дослідити особливості подачі репортажу окремим інтернет-ресурсом.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань: відстежити головні складові в побудові репортажу в окремому онлайн-виданні; виокремити пріоритетні тематичні напрямки репортажних матеріалів; з'ясувати, які різновиди репортажу постійно використовуються на сайті «The Ukrainians».

Предметом вивчення послужив аналіз інтернет-видання «The Ukrainians». «The Ukrainians» позиціонує себе як онлайн-журнал «про українців, ініціативу та відповідальність» [27] та ставить перед собою завдання – «розповідати про те, що відбувається в Україні; мотивувати до позитивних змін через історії успіху людей та ініціатив; пояснювати незрозумілі явища та процеси, що формують нову Україну; розвивати інтелектуальну спроможність молоді» [27]. Читачі онлайн-видання – «молоді люди, які своєю діяльністю і голосом вже зараз впливають на суспільні процеси, а незабаром формуватимуть порядок денний країни» [27]. Не менш важливо й те, що обраний ресурс має постійну рубрику «Репортаж» і регулярно розміщує публікації в названому інформаційному жанрі.

Розробка теми дослідження. Досвід онлайн-журналу «The Ukrainians» доводить, що репортаж, який, за М. Галлером, «прагне подолати соціальні дистанції та інституційні бар'єри, щоб зазирнути за фасади» [2, с. 121], не тільки вдало використовується в інтернет-журналістиці, а й є своєрідною візитівкою сайту. Наочною демонстрацією сказаного слугує рубрика «Репортаж». Аналіз уміщених репортажних текстів дає підстави зробити висновок про важливість названої рубрики у приверненні уваги читачів. Їм пропонуються цікаві, насичені розмаїтою інформацією розповіді про те, що відбувається в Україні. Ці матеріали спроможні дати нове в сприйнятті тих чи інших подій, розповісти про великі суспільні процеси через людські історії, «уможливити позитивні соціальні зміни за допомогою інструментів журналістики» [27].

Жанр текстового інтернет-репортажу виник відносно недавно. Загалом цей жанр зберігає у собі специфічні ознаки традиційного репортажу і хоча належить до інформаційної групи жанрів журналістики, та за своєю суттю є доволі складним жанром. Він потребує не тільки оперативності у висвітленні подій, а й динамічного,

документально точного, мальовничого й емоційного відтворення конкретної дійсності через безпосереднє сприйняття автора – очевидця чи учасника події. Присутність автора в тексті репортажу є диференційною жанровою ознакою цього жанру, його визначальним стилістичним чинником. У сучасному репортажі авторське «Я» співвідноситься з особливостями індивідуального стилю журналіста, зі специфікою його суто особистісного світосприймання. Автор виражає свою присутність у репортажі по-різному – від активного використання репортерського «я» до створення образу очевидця-оповідача. Адже сучасний репортер не лише спостерігач, який фіксує перебіг події, але й все частіше активний учасник події, що дозволяє йому змалювати ситуацію, що склалася, зсередини. Саме цим досягається ефект емоційної причетності читача до подій, які відбуваються, що значною мірою забезпечує ефективність впливу журналістського твору [8, с. 20].

Порівняно з традиційним текстовим репортажем інтернет-репортаж має свої особливості. По-перше, специфіка інтернету дозволяє цьому жанру набувати абсолютно нових синергетичних можливостей завдяки конвергенції жанрових фрагментів, а також використання для передачі смислів різних медійних платформ. Тобто, в структурі інтернет-репортажу в різних поєднаннях і конфігураціях можуть бути використані усі медійні можливості традиційних ЗМІ (вербальний текст, графіка, інфографіка, відео, аудіо, анімація, фотографія і т.д.). Так, наприклад, у репортажі «Наввипередки з війною» [44] авторка послідовно, документально точно знайомить читачів із життям турецько-месхетинської громади у селі Васюківка, що поблизу Бахмута. Різні за характером світлини підсилюють зображальний ряд репортажу, а змістовий каркас збагатила аудіоілюстрація (тривалістю 1 хвилина 21 секунда) – розповідь бабусі Джеміли про виселення в 1944 році турків-месхетинців із Грузії у Середню Азію. Жива мова жінки яка пережила депортацію, емоційно підсилює текст, допомагає читачеві наблизитись до місця події, до головних персонажів матеріалу.

По-друге, інтернет-видання «The Ukrainians» подає репортажі у вигляді лонгвідів, що означає особливу верстку, зокрема світлини в таких матеріалах займають весь (або майже весь) екран.

По-третє, репортажі онлайн-журналу «The Ukrainians» інтерактивні. Інтерактивність використовується у вигляді лінків на соціальні мережі (Google+, Twitter, Facebook, Instagram) та застосунка Pocket, який дозволяє зберегти матеріал в мережі інтернет, для подальшого ознайомлення з ним у будь-який інший час. Інтерактив дозволяє читачам брати участь в процесі виробництва інформаційних продуктів, розмиваючи при цьому межу між автором інтернет-репортажу й читачами.

По-четверте, репортажі онлайн-журналу «The Ukrainians» містять гіпертекст, який виконує ознайомлювальну функцію. Тобто його завдання – створити розширений контекст, який дозволить читачеві встановити цінність і важливість того чи іншого явища або події на основі документальної хроніки. Цей ефект досягається за допомогою гіперпосилань на фоторепортажі, на відеоматеріали, посилання на репортажі подібної тематики. Таким чином, читачі сприймають не лінійний текст, а розширений обсяг інформації.

Принагідно слід додати, що в репортажах онлайн-видання «The Ukrainians» ефективно враховуються головні правила їх побудови. Це кут подачі матеріалу, коли широка тема висвітлюється у певному ракурсі (наприклад, у репортажі «Мрія, захована у сирі» [23] широка тема – життя переселенців подається крізь призму конкретного ракурсу – історію підприємця з Сєвєродонецька, який залишив роботу в хімічній промисловості і заснував сироварню), інформаційне наповнення й головна ідея та правило наближення до інтересів читача. Воно передбачає врахування різних векторів смаків аудиторії, із яких найчастіше застосовується географічний (чим ближче до читача трапляється якась серйозна подія, тим актуальнішою вона буде для нього), хронологічний (читача цікавить більше те, що або тільки-но відбулось, або скоро має відбутися) та соціокультурний (зацікавленість предметом розмови за допомогою тонкощів політичної, професійної, громадської діяльності) [4, с. 45].

Особливістю репортажів онлайн-видання «The Ukrainians» є не тільки їх вдала побудова, а й широка палітра тем. Так, сайт публікує цикл репортажів «Наші Інші» – матеріали, присвячені національним меншинам та історіям українського різноманіття (наприклад, репортаж «Біле сонце, чорне вино» [42] – про життя гагаузів села Виноградівка, що на Одещині; «Самотність серед горіхів» [45] – репортаж із селища Кути – малої столиці вірмен в Україні; «Барон Ольга Петрівна» [41] – про життя ромської громади у Торезьку); цикл «Випробування демократією» – серія репортажів про долі окремих людей і глобальні процеси, що їх переживають сусідки України по причорноморському регіону (наприклад, репортаж із Румунії «Вони вбили “батька нації”» [43], репортаж із Грузії «Молитва за Грузію» [22], репортаж про протести в Туреччині «В цьому домі немає їжі» [17]); серія публікацій, присвячених процесам зміцнення та розбудови громадянського суспільства на Донбасі (наприклад, репортаж «Місто своїми руками» [34] – про те, як мешканці Старобільська борються з пережитками радянського минулого; репортаж «Альтанка» [3] – про дозвілля молоді прифронтового містечка Лиман; «По обидва боки» [14] – історія донецьких волонтерів); цикл «Закохані у професію» – матеріали про щоденну працю тих, хто живе за власним покликанням (наприклад, репортаж «Піч усе покаже» [5] – історія про особливості роботи пекаря та секрети випікання смачного й корисного хліба; репортаж «Музика з горища» [25] – про майстра народних інструментів, який перетворює дерева на музику; репортаж «Діаманти не блищать» [21] – про специфіку роботи майстра ювелірного мистецтва).

Інша позитивна риса репортажів «The Ukrainians» – уміння узгодити будову репортажу з його темою і різновидом. Так, наприклад репортаж «Свято мейкерів» [13] розповідає про фестиваль винахідництва та креативності Lviv Mini Maker Faire. Авторка намагалася розповісти про подію ілюстративними засобами, тому хід її віддзеркалює не стільки словесна розповідь, скільки фотографії. Кожна з них відображає певну мить свята, а текст лише слугує супроводом, допоміжним засобом у сприйнятті репортажного повідомлення.

Варто зазначити, що з акцентом на фотоілюстративних засобах вибудовані усі репортажі видання «The Ukrainians». Залежно від специфіки події, теми та поставленої мети в певному співвідношенні вибудовані пропорції тексту й використані фотографії.

За допомогою світлин автор не лише показує динаміку розвитку подій, а й демонструє своє ставлення до них, намагається передати емоції та почуття головних героїв публікації

Водночас репортажну рубрику урізноманітнюють тематичні різновиди названого жанру. У результаті кількісного підрахунку текстів репортажів, надрукованих в інтернет-виданні «The Ukrainians», вдалося виявити, що загалом було надруковано 212 репортажів, із них: на соціальну тематику – 117 (55%), на військову тематику – 43 (20%), на мандрівну тематику – 29 (14%), на теми культури – 23 (11%).

Активне функціонування репортажів соціальної тематики пов'язане з тим, що в умовах тривалої економічної кризи, дегуманізації суспільства такі матеріали виконують функцію соціальної критики та контролю, виступають інструментом діалогу між різними суспільними групами, допомагають читачам приймати компетентні рішення на основі достовірної оперативної інформації.

Репортажі на соціальну тематику представлені такими мікротемами: пропаганда здорового способу життя – «*Нестримна*» [26], «*Жити гімнастикою*» [31]; життя переселенців – «*Мед з історією*» [33], «*Назад за веселкою*» [19]; професійне життя людей – «*Охоронці гірської природи*» [24], «*Вам посилка*» [12]; життя соціально незахищених верств населення: безробітних, мігрантів, дітей-сиріт, людей з обмеженими можливостями, пенсіонерів, багатодітних сімей – «*Непомітні*» [36], «*Ісус народився безхатком*» [35]; девіантна поведінка людей – «*Наркотик на букву "П"*» [1]; доступність і якість діяльності виховних і освітніх установ – «*Активна школа: з провінції – у рейтинг Microsoft*» [37], «*Не така, як усі, освіта*» [39]; життя національних меншин – «*Квіти від Артура*» [28], «*Біле сонце, чорне вино*» [42]; досвід благодійних організацій – «*Стартап, сестро*» [46], «*Коли віра стає дією*» [7].

Отже, репортажі на соціальну тематику інтернет-видання «The Ukrainians» сприяють створенню ефективних ланок у межах системи інформаційного забезпечення державних і недержавних органів, громадських інститутів, допомагають розв'язувати суспільні проблеми, формують громадську думку і тим самим реалізують соціально-профілактичну функцію журналістики, котра ґрунтується на використанні якісної інформації як продукту взаємообміну мас-медіа та соціальних інститутів.

Репортаж на військову тему, який у зв'язку з продовженням війни на Донбасі доволі часто трапляється в інтернет-виданні «The Ukrainians», справедливо можна вважати одним із найефективніших жанрів журналістики, оскільки він поєднує у собі переваги оперативної передачі інформації з авторським способом відображення. Для відображення об'єктивної реальної картини дійсності, для створення «ефекту наочності» військовий репортер має не тільки ділитися з читачами своїми думками, враженнями, хвилюваннями, але й обов'язково має контактувати з учасниками події. Наявність суб'єктивного начала не суперечить документальній основі репортажу, а, навпаки, сприяє більш глибокому осмисленню об'єктивних сторін описуваної події.

Специфіка репортажу на військову тематику полягає в тому, що журналіст передає на розсуд громадськості свої безпосередні враження від спостереження, коли події ще тривають і ніхто не може передбачити, чим це все закінчиться та які будуть наслідки. На момент написання репортажів неоголошена війна ще триває, автори

послідовно розгортають сюжети драми на Донбасі, а коли і чим закінчиться війна ще ніхто не знає. У цьому полягає непередбачуваність репортажу на військову тематику, а, отже, і його новизна.

Поширеність репортажів мандрівної тематики пояснюється тим, що саме такий різновид може познайомити читачів із життям і звичаями людей різних країн світу, змалювати цікаві та маловідомі куточки нашої Батьківщини, об'єктивно, точно та лаконічно передати враження людини, яка здійснила подорож за певним туристичним маршрутом, передати атмосферу самої мандрівки невідомими країнами, містами, селами, своєрідний погляд на життя в іншій країні. Репортаж на мандрівну тематику – це поїздки, подорожі, побачені автором побутові, соціальні, ландшафтно-природні сцени та явища, пропущені крізь призму авторського «Я». Для цього різновиду репортажу характерні такі ознаки: опис певного маршруту, визначення часової протяжності події, чітко виражене авторське «Я», насиченість детальною інформацією, фактами, враженнями, отриманими під час мандрівки. Документальність репортажу на мандрівну тематику полягає у відтворенні явищ у тому вигляді, у якому вони відобразилися в свідомості репортера.

Головною темою усіх репортажів на мандрівну тематику є подорож до певних географічних об'єктів. Із числа досліджених 29 репортажів на мандрівну тематику 25 публікацій було присвячено українським населеним пунктам, решта (4) – закордонним мандрам.

Репортаж на мандрівну тематику представлений такими мікротемами: подорож до певного міста – «Попасна, в яку хочеться вертатись» [6], «Стара Європа Донбасу» [18]; подорож у село – «Бандердорф» [10], «Віра, Надія, чорниці» [16]; подорож у гори – «Усе так, як діди робили» [15], «Дзвони неба» [38].

Представленість репортажів на теми культури в інтернет-виданні «The Ukrainians» зумовлена тим, що такі матеріали мають позитивний емоційний заряд, сприяють відпочинку, зняттю напруги, отриманню духовного задоволення.

Репортажі на теми культури представлені такими мікротемами: міжнародні та всеукраїнські фестивалі – «Хобі, бізнес і космічні амбіції» [40]; культурний відпочинок – «Додана вартість любові» [29], «Місце зустрічі змінотворців» [30]; відвідання музеїв, галерей тощо – «Музей живих ікон» [11], «Природа музею» [20]; життя музичних колективів – «По струнах наосліп» [32], «Музика з горища» [25]; театральне життя – «Театр на порозі» [9], «Це треба бачити» [47].

Отже, репортажі на теми культури дають змогу ознайомити широкий загал із важливими подіями культурного життя країни, а також об'єднують читачів незалежно від їхньої світоглядної та ідеологічної орієнтації, національної належності.

Висновки

Отже, репортаж у сучасних медіа можна справедливо вважати одним із найефективніших жанрів журналістики, оскільки він поєднує у собі переваги оперативної передачі інформації з авторським способом відображення. Характерні особливості репортажів інтернет-видання «The Ukrainians» – оперативність, документальна точність, динамічність, наочність того, що відбувається, авторське «Я»,

яке допомагає створювати «ефект присутності», дає можливість читачу разом із репортером бачити і відчувати подію. Розглянутий матеріал переконує й у тому, що репортажі відзначаються широкою палітрою тем.

Зважаючи на затребуваність цього жанру, у 2019 році «The Ukrainians» запустило новий проект – онлайн-журнал «Reporters». На сторінках «Reporters» можна читати репортажні тексти на суспільно-важливі теми, слухати аудіорепортажі та переглядати фотоісторії. Рубрика «Світ» презентує репортажі від українських та здебільшого світових медіа: від класики «нової журналістики» до сучасності.

Література

1. Андрейців І. Наркотик на букву «П» *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/narkotyky-na-bukvu-p/>
2. Галлер М. Репортаж : навч. посібник. Київ : Академія Української преси, Центр Вільної Преси, 2011. 348 с.
3. Гармаш А. Альтанка *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/altanka/>
4. Голуб О. Медіакомпас: путівник професійного журналіста: практичний посібник. Київ : ТОВ «Софія-А», 2016. 184 с.
5. Громлюк І. Піч усе покаже *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/pich-use-pokazhe/>
6. Дяк О. Попасна, в яку хочеться вертатись *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/popasna-povertatys/>
7. Євдокимова Н. Коли віра стає дією *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/koly-vira-staye-diyeyu/>
8. Ким М. Технология создания журналистского произведения. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова, 2001. 320 с.
9. Коник М. Театр на порозі *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/teatr-na-porozhi/>
10. Криштопа О. Бандердорф *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/banderdorf/>
11. Левантович Л. Музей живих ікон *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/svyati-usmihayutsya/>
12. Ломакіна А. Вам посилка *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/vam-posylka/>
13. Москалюк К. Свято мейкерів *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/sviato-meikeriv/>
14. Олексенко К. По обидва боки *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/po-obydva-boky/>
15. Олексенко К. Усе так, як діди робили *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/yak-didy-robily/>
16. Ославська С. Віра, Надія, чорниці *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/vira-nadiya-chornytsi/>

17. Ославська С. «В цьому домі немає їжі» *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/v-domi-nemaye-yizhi/>
18. Ославська С. Стара Європа Донбасу *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/donbaska-yevropa/>
19. Пальчиков Д. Назад за веселкою *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/za-veselkoyu/>
20. Пальчиков Д. Природа музею *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/pryroda-muzeyu/>
21. Паплаускайте М. Діаманти не блищать <https://theukrainians.org/diamanty-ne-blyshchat/>
22. Паплаускайте М. Молитва за Грузію *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/molytva-za-gruziyu/>
23. Патрікієва Н. Мрія, захована у сирі *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/mriya-zahovana-u-syri/>
24. Патрікієва Н. Охоронці гірської погоди *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/ohorontsi-girskoyi-pogody/>
25. Педоренко М. Музика з горища *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/muzyka-z-goryshcha/>
26. Педоренко М. Нестримна *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/nestrymna/>
27. Про проект *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/about/>
28. Райська Є. Квіти від Артура *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/kvity-vid-artura/>
29. Расулова О. Додана вартість любові *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/dodana-vartist-lyubovi/>
30. Рихліцький В. Місце зустрічі змінотворців *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/mistse-zminotvortsiv/>
31. Середюк Н. Жити гімнастикою *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/zhyty-gimnastykoju/>
32. Середюк Н. По струнах наосліп *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/naoslip-po-strunah/>
33. Тимощук Я. Мед з історією *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/med-z-istoriyeyu/>
34. Тимощук Я. Місто своїми руками *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/misto-svoyimy-rukamy/>
35. Ткачишин П. Ісус народився безхатком *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/isus-narodyvsya-bezkhatkom/>
36. Тулуп М. Непомітні *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/nepomitni/>
37. Швадчак Н. Активна школа : з провінції – у рейтинг Microsoft *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/aktyvna-shkola/>
38. Швадчак Н. Дзвони неба *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL: <https://theukrainians.org/dzvony-neba/>

39. Швадчак Н. Не така, як усі, освіта *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/ne-taka-yak-vsi-osvita/>
40. Швадчак Н. Хобі, бізнес і космічні амбіції *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/hobi-biznes-kosmos/>
41. Яремчук О. Барон Ольга Петрівна *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/baron-olga-petrivna/>
42. Яремчук О. Біле сонце, чорне вино *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/bile-sontse-chorne-vyno/>
43. Яремчук О. Вони вбили «батька нації» *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/vbyly-batka-natsiyi/>
44. Яремчук О. Наввипередки з війною *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/navvyperedky-z-viynou/>
45. Яремчук О. Самотність серед горіхів *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/samotnist-sered-horihiv/>
46. Яремчук О. Стартап, сестро *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/startup-sestro/>
47. Яремчук О. Це треба бачити *The Ukrainians* : веб-сайт. UPL:
<https://theukrainians.org/tse-treba-bachyty/>

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДОВ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**Галина Цуркан, Елена Вакуловская**

Кишинёв, Республика Молдова

Аннотация

Устойчивое развитие стран предполагает устойчивое развитие всех территориальных образований. Важным аспектом является устойчивое развитие городов. Повышение качества городской среды и развитие реальной местной инфраструктуры стали приоритетными задачами для большинства стран мира. Принятие во внимание экологических аспектов устойчивого развития городов призвано обеспечить жителям лучшее качество жизни и в то же время устойчивое экономическое развитие без разрушения местных ресурсов. Экологический город должен быть чистым и здоровым, зеленым и приятным, энергоэффективным и устойчивым.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологические изменения, устойчивые сообщества, город, экологическое развитие, человеческий капитал, города будущего.

Annotation

Sustainable development of countries presupposes sustainable development of all territorial entities. From this point of view, sustainable urban development is an important aspect. Improving the quality of the urban environment and developing real local infrastructure have become priorities for most countries in the world. Taking into account the ecological aspects of sustainable urban development is meant to provide residents with a better quality of life and at the same time sustainable economic development without destroying local resources. An ecological city must be clean and healthy, green and pleasant, energy efficient and sustainable.

Key words: sustainable development, ecological change, sustainable communities, city, ecological development, human capital, cities of the future.

TRANSNATIONALISM AND NEO-NOLLYWOOD: THE NIGERIAN DIASPORA CINEMA

Stephen Ogheneruro Okpadah

Department of Theatre Arts, BOWEN University, Iwo, Nigeria and department of the Performing Arts, University of Ilorin, Ilorin, Nigeria

Abstract

In recent times, there have been new perspective(s) to filmmaking in Nollywood that transcends what I call classical Nollywood. This recent approach to filmmaking is characterised with narratives that go beyond the national borders. This has culminated into the crystallisation of the term New Nollywood by film scholars such as Jonathan Haynes. New Nollywood films are cosmopolitan and intercontinental. They also capture historical, contemporary, colonial, postcolonial and postmodern processes. However, in this chapter, I further articulate and appropriate Neo-nollywood, to emphasise a more recent approach to filmmaking in Nigeria that creates spaces for a more transcultural exploration. While locating Nigerian films that capture postmodern realities that transcend neoliberal realities, I explore politics of migration from Nigerian motif(s) to transnational cultures and engagement in Neo-nollywood films.

Key Words: Neo-nollywood, Transnational Cinema, Border, Video Film, Nigeria

Introduction

When Kenneth Nnebue's home video film, *Living in Bondage* ventured into the houses of the Nigerian elites and middle class, (due to its non-affordability by the poor) who had the VHS player in 1992, a national cinema was born. However, precursory to the birth of the video film medium in Nigeria, celluloid films were produced by cineastes such as Ola Balogun, Eddie Ugboma, Adamu Halilu, Ade Afolayan, Jab Adu among others. The influx of the VHS medium in the houses of the privileged in the late 1980s and 1990s was not only germane to the success of the birth of Nollywood, another factor that propelled its formation and popularisation of a national cinema, is the Nnebue phenomenon (the home video film, *Living in Bondage*). The Nnebue experiment with the VHS medium was successful with the socio-cultural motif explored in the aforementioned classic. In fact, his exploration of themes that cuts across modern Nigerian societies and his utility of the Igbo language but subtitled in English in his home video film, was the impetus for the appropriation of this Igbo language home video film as the first Nollywood home video. Nick Moran's coinage of the term Nollywood no doubt, is rooted in his notion of Nigerian cine narratives being popular among Nigerians, Africans and Nigerians in the European, Asian and American Diaspora, thereby gaining the status of a cinema industry like Bollywood in India and Hollywood in the United States of America. Before now, the Nigerian film audience had come across American, Indian and Chinese films. Films that were exhibited by the British colonial masters had imperial tendencies. Lebanese film investors also capitalised upon the economic viability, rising popularity and wide acceptance of the film medium by indigent Nigerians in plying the film trade.

The film adaptation of Wole Soyinka's *Kongi Harvest* by Francis Oladele's Calpenny Productions opened new vistas to the exploration of feature films on what held sway in the Nigerian society. Other filmic outputs by Ola Balogun, Eddie Ugbomah, Adamu Halilu, Francis Oladele and Jab Adu bordered on Nigeria's cultural and socio-political realities. The 1970s and 1980s witnessed a boom in the cinema trade. However, it is pertinent to submit that the incursion of the home video format in the late 1980s, gave rise to a full exploration of themes in postmodern Nigerian realities. *Living in Bondage* produced in 1992, and consequent home video films such as *Izaga*, *Battle of Musanga*, *Festival of Fire*, *Agbako*, *Cover Pot*, *Exile*, *My Cross*, *My Love*, *Mark of the Beast*, *Anointed* among others, further defined a Nigerian home video film industry. The popularity of these visual narratives in the confines of the home of Nigerians, stems from the fact that they "have given to Nigerians, what neither Bollywood nor Hollywood could give" (Omoera, 2009, p. 194).

There have been new perspective(s) to filmmaking in Nollywood that transcends what I term in the study, as classical Nollywood-early Nigerian filmmaking culture in which cineastes place quick money making ahead of artistry and quality. This recent approach to filmmaking is characterised with narratives that employ advanced film technology and high budget and thereby culminating into the crystallisation of the term New Nollywood by film scholars such as Jonathan Haynes. To Haynes, New Nollywood is "the emergent Nigerian film industry. New Nollywood has arisen out of concerns about the inefficient aspects of Nollywood. This film tradition is concerned with creative and quality content" (Haynes, 2014, p. 54). It is a counterculture to classical Nollywood in which producers and directors focus on quick production of films with low budget and with the view to making an instant financial returns. However, in this study, I further articulate and appropriate Neo-nollywood, to emphasise a more recent approach to filmmaking in Nigeria that creates spaces for a more transcultural exploration. While locating Nigerian films that capture postmodern realities that transcend neoliberal realities, I explore politics of migration from Nigerian motif(s) to transnational cultures and engagement in Neo-nollywood films.

A Historical Survey of Nollywood

The Nigerian first film audience was born in 1903, almost seven years after the Lumiere brothers' premiere of their first film, *Workers Leaving the Lumiere Factory*. Although the Nigerian film audience is almost as old as the medium, the Nigerian cinema (especially in the feature filmmaking tradition) is quite young like those of its African counterparts. Rufai-Ahmad (2016) notes that "the emergence and the development of the Nigerian movie industry can be traced to the early feature films, that were produced in 16mm and 35mm celluloid and made available to the cinema audience in the seventies and early eighties" (p. 266). Indigenous Nigerian cinema is a postcolonial experience, albeit in the documentary film culture. "At the introduction of cinema in Nigeria, government only showed interest in the production of the documentary genre" (Ayakoroma, 2014, p. 89). Notable among these documentaries were *Culture in Transition* and *Bound For Lagos*, made in the early 1960s. These documentaries capture Nigerian experiences of the early era of independence as they truly were. For instance, while *Bound For Lagos* is a discourse on

migration, *Culture in Transition* explores the metamorphoses from traditional Nigerian realities to Western norms.

The dearth of feature films in the Nigerian film repertoire and the influx of documentary films made indigenous Nigerian films unpopular. The Lebanese and other expatriates still continued their commercial exhibition of Western products. Hence, the average Nigerian film audience still patronised the American, Indian and Chinese feature films. The film audience was already conversant with the blaxploitation and the action thriller film genres, among others. Okome (1997) submits that:

The feature film-length, violently passionate romance and gangster films became very popular with the audience. This explains why in the poorer parts of my town, the careful observer of the lazy life that rolled by would not have failed to observe ‘toughians’ screaming guy names such as ‘John Wayne’, ‘Texas’, ‘Django’, ‘Nevajojo’, and many more, all of which were found in the American Western (p. 33).

Okome’s submission captures the popularity of foreign action films. The reason for the popularity of the feature over documentary films is not farfetched from the fact that the feature filmmaker puts his creative ingenuity to play. The display of stunts, Karate and Kung Fu by Bruce Lee and Jackie Chan, the eloquent verbal expression of Al Pacino, Sean Penn and Marlon Brando, the beautiful costumes and sex symbol of Hollywood goddess, Marilyn Monroe, could not be equated to the perhaps boring and non-action packed Nigerian documentary films. It is pertinent to note that feature films are not only more expensive to make, they also make the highest gross in box offices. Documentary films do not elicit the same cult followership as feature film. Adesanya (1997) submits that “while newsreel and documentary production was a carryover from the colonial heritage, the imperative need to produce feature films gave rise to an intellectual movement initiated by a handful of writers and private film and performing arts graduates” (p. 13). One of such intellectuals was Wole Soyinka, who had already produced two documentaries (*Bound For Lagos* and *Culture in Transition*). Nigeria had her first feature film audience in 1970, courtesy of Francis Olatunde produced and Ossie Davies Directed *Kongi Harvest*. The film is an adaptation of Soyinka’s stage play of the same title. Subsequent feature films made by Ola Balogun, Francis Olatunde, Hubert Ogunde, Adamu Halilu, Jab Adu and others garnered the desired taste of the Nigerian film audience as it (the film audience) viewed indigenous Nigerian feature films that depicted Nigerian social, political and cultural realities. Ayakoroma (2014) lists some of these films thus:

Dinner with the Devil (1975), *Kongi’s Harvest* (1970), *Bullfrog in the Sun* (1971), *Alpha* (1974), *Ajani Ogun* (1976), *Musik Man* (1977), *Black Goddess* (1978), *Money Power* (1982), *Jaiyesimi* (1979), *Shehu Umar* (1976), *Aiye* (1979), *Aropin N’tenia* (1982), *Ayanmo* (1983), *Ija Ominira* (1982), *Kadara: Destiny* (1982), *Orun Moorun* (1984), *Mosebolatan* (1985), *Bisi: Daughter of the River* (1977), *Moment of Truth* (1978), *The Rise and Fall of Oyenusi* (1979), *The Boy is Good* (1979), *The Mask* (1979), *Oil Boom* (1980), *Bolus 80* (1982), *Vengeance of the Cult* (1982), *Death of a Black President* (1983) (p. 33).

Most of the above narratives are popular indigenous constructs. But for Eddie Ugbomah whose film explorations were mostly of English expression, other filmmakers especially of Yoruba extract examined Yoruba indigenous motif. This is with the view to

making the film audience conversant with the film action(s). One begins to wonder why there was no film industry in Nigeria, despite the availability of trained filmmakers and a film audience in the 1970s and 1980s. A cinema industry is an organised film culture in which film producers, directors, actors and marketers have a vision and a ground plan with which they carry out their functions. In a film industry, while the various arts of the filmmaking process have a working blueprint, the market is being controlled collectively by associations and guilds, with regulations of the contents being churned out. There is a division of labour in the filmmaking process. This begins from the producer who engages the scripter, to a marketer who determines the means through which the film gets to its audience.

The Nigerian film of this era lacked the above tenets of an industry. Perhaps the reason was the dearth of funds allocated the arts by the Nigerian government, as well as the Nigerian political landscape that was saddled with bias and ethnicity. While some Hausa language films such as Adamu Halilu's *Shaihu Umar* were sponsored by the Nigerian Federal government, Films of English expression, Yoruba and Igbo languages were not given the same attention by the government. This stems from the fact that the political scene was dominated by the Hausa ethnic nationality.

Loans gotten from banks facilitated the possibility of film production of the typical Nigerian cineaste of the celluloid filmmaking tradition. In cases where such films didn't do well in the cinemas, or pirated, the filmmaker bore the brunt of such loses. The Moses Olaiya Adejumo's case is a paradigm of such numerous cases. Adejumo, popularly as Baba Sala was a Nigerian cineaste who made comic films. His films include *Orun Mooru*, *Mosebolatan*, *Aare Agbaiye*, *Agba Man* among others. "*Orun Mooru* was an extremely successful film, but a copy of it was bootlegged" (Haynes, 1997, p. 2). The Nigerian cinema at this time had established film literates-an audience that was educated in the language of film. Nigeria and other African countries were not able to build a film industry that was modeled after the commercial structure of Hollywood, Bollywood, China and other Western film cultures. Hence, Ola Balogun an advocate of a film industry in Nigeria, in 1974, avers that "the reasons a national cinema doesn't exist correlate with the political failures of the Nigerian nation" (Haynes, 1997, p. 5). Balogun, the doyen of the Nigerian film enterprise of the celluloid era's appeal for a national cinema, strengthens my argument that there was nothing such as a film industry in the era of celluloid filmmaking in Nigeria.

I submit that the celluloid filmmaking culture of the 1970s and 1980s does not qualify a film industry. The reasons therefore are the dearth of guilds of film producers, actors, directors, costumes and editors. There was no association of filmmakers. There were neither enough film critics, nor film reviews. Furthermore, while shootings were done in Nigeria, editing took place in western countries such as Russia, Britain or the United States of America. In other words, there were no film laboratories in Nigeria. Most of the films, especially the productions of the Yoruba popular theatre practitioners were of low quality since most of the actors were transported from the popular stage to the big screen (cinema). In addition, filmmaking at this time was the celluloid tradition where film lovers visited a particular hall after the day's work to see the latest Nigerian film. Hence, such films were restricted to the cinema halls. The film producers also served as marketer.

The 1980s was characterised with economic downturn. Towards the end of the oil boom, which transformed Nigeria from a cocoa, groundnut and palm oil exporter to the exporter of crude oil thereby tying the destiny of a whole nation to crude oil, the Nigerian economy took a different but complex course. The Structural Adjustment Programme of the late 1980s, a product of the economic policies of the Ibrahim Badamasi Babangida administration, made it almost impossible to make celluloid films. This stems from the fact that the naira was devalued and filmmakers felt the financial constraint to edit the final product in Western nations. "Video production started in the late 1980s out of a desperate desire by producers to remain in the motion picture business and thus was on a shoe string budget" (Adesanya, 1997, p. 13). The VHS became an alternative medium for filmmakers who wanted to remain in the motion picture enterprise. It is pertinent to note that some Yoruba language video films were produced in the late 1980s. However, it was Kenneth Nnebue's *Living in Bondage* that revolutionised and popularised the VHS medium. Okome (1997) maintains that "*Living in Bondage*, even though it was seen as inaugurating Igbo video film production, also began loosening the ethnic affiliation of the videos...Andy Okeke is representative of the intermediate class. It is not primarily about an Igbo society" (p. 83). Andy Okeke is the principal character in *Living in Bondage*. His quest to get rich leads him into engaging in money ritual. The commercial success of this home video made other filmmakers in the celluloid tradition, and directors of television drama venture into the new motion picture medium.

By the time *Living in Bondage* was produced, the Video Player had found its way into the homes of the elites and upper middle class. These films in the video format were able to compete with the foreign products imported by indigenous and expatriate marketers. With the video medium, "the middle class audience simply won't come out to see films any more, partly because of crime and they are happier at home with their VCRs" (Haynes, 1997, p. 3). This new motion picture format also created a culture of individualism cum narcissism. This stems from the fact that the audience stay in the confine of their homes as they are engaged in the world of the home video film narrative, instead of the traditional method of cinematic consumption whereby, the film consumers converge in a hall (especially at night) to have a taste of the film narrative. To this end, the video medium created a microcinema albeit in the homes of the spectators. Home video film narratives of filmmakers such Amaka Igwe, Zeb Ejiro, Don Pedro Obaseki, Andy Amaenechi, Chico Ejiro, Amayo Phillip Amayo, Teco Benson, Ifeanyi Onyeabor, Frank Rajah Arase, among others, are popular among Nigerian film audience due to their exploration of socio-political, economic and cultural motif of the Nigerian society. Citing Onookome Okome, Ojediran and Adebajo (2016) posits that "Nollywood has redefined contemporary cinema culture in Africa and about how it has enhanced discussions of the social imagery of the classes of people who patronise a peculiar form of this visual culture...Today, Nollywood is a big cultural business" (p. 219), the biggest in Africa and second biggest in the world-only after Bollywood the Indian film industry.

The Nigerian home video scene has garnered discourses and counter-discourses from Nigerian and Western film critics. Among these film critics is Nick Moran, a worker with the British Broadcasting Corporation. He did not only coined the term Nollywood, a word

modeled after America's Hollywood and India's Bollywood, he also articulates that "in Nigeria, the average film costs between £10,000 and £15,000, is shot on video in about a week, and released into a bustling market where 100,000 videos are sold in one morning. Nollywood, as it has christened itself, is worth £65m a year" (<https://www.theguardian.com/film/2004/jan/19/features>). Moran's evaluation of an industry he crystallised Nollywood, was far back in 2004. In other words, the growth of the industry Nigerian motion industry has been more rapid to date. I corroborate Moran's submission of Nollywood as a film industry. My position stems from the decentralisation of the Nigerian cinema enterprise. The 1970s and 1980s Nigerian film was the producer's cinema. In exception of a few cases, the filmmaker writes the script, directed it, engages the members of his family and theatre troupe as the actors, and also plays the role of the marketer. Sometimes, the lines were improvised by the actors. There were times Ola Balogun directed some of Hubert Ogunde, Moses Olaiya Adejumo and Ade Afolayan's films. The birth of Nollywood with brought about a decentralisation of filmmaking in Nigeria as guilds in production, directing, acting, costuming, set design and marketing were established to protect the interest of these various artists.

The expansion of the satellite community in Nigeria, has led to the proliferation of channels that churn out Nollywood products. Dstv, Gotv, Startimes, Mytv, among others have channels such as African Magic Yoruba, African Magic Igbo, African Magic Epic, TVC Entertainment, African Magic Hausa, Hi Nolly and many others. Virtual internet spaces such as Youtube also have Nigerian home videos streamed in them. "Today there is a deluge of movies produced in six major Nigeria languages Hausa, Yoruba, Igbo, Edo, Tiv, Efik. This is aside English/pidgin language video films" (Omoera, 2009, p. 194).

From the foregoing, it is clear that Nigerian home videos have broadened the horizon of the Nigerian motion picture industry. It has also gone ahead to captivate Nigerian film lovers in Nigeria and the Diaspora. Its status as a film industry cannot be overemphasised as Western and American film scholars such as Jonathan Haynes, Matthias Krings, Carmen McCain, and so on, have dedicated academic spaces to studies on the Nigerian home video film industry. The Nigerian cinema therefore, has transmitted Nigerian identities and realities. One that has captured the socio-political, economic, cultural, spiritual and moral dimensions in Nigeria.

In recent times, there have been new perspective(s) to filmmaking in Nollywood that transcends what I call classical Nollywood. As earlier articulated in this study, classical Nollywood is the early Nigerian filmmaking culture in which cineastes place quick money making ahead of artistry and quality. Putting the notion of quick money ahead of artistry and quality is the core of classical Nollywood films. There is also the *part syndrome* in which a video film could have from part 1-6, the utility of low quality cameras and sometimes absence of good lighting, amateur acting, short term production plan-sometimes as short as three or four days, poor post-production process and an influx in film narratives. A producer could produce as much as fifty video films in a year. This influx in narrative output has had its merit on the Nigerian movie industry. It has made Nollywood the second largest film industry in the world in terms of film outputs, second only to Bollywood the Indian film

industry. The prime movers of classical Nollywood are Igbo merchants who indulge in filmmaking in their bid to make quick money with the medium of the film art.

Recent approach to filmmaking in Nigeria is characterised with narratives that employ advanced film technology and high budget. This has led to the crystallisation of the term New Nollywood by film scholars such as Jonathan Haynes. To Haynes, New Nollywood is “the emergent Nigerian film industry. New Nollywood has arisen out of concerns about the inefficient aspects of Nollywood. This film tradition is concerned with creative and quality content” (Haynes 2014, p. 54). It is a counter-process to classical Nollywood in which producers and directors focus on quick production of films with low budget with the view to making almost instant financial returns. Jonathan Haynes in a 2014 article titled *New Nollywood: Kunle Afolayan*, uses Kunle Afolayan, the popular Nigerian filmmaker as a framework to appropriate an emergent cinema tradition in Nigeria. This filmmaking practice which he crystallises New Nollywood, is a departure from classical Nollywood. He underpines his appropriation in the context of quality films, high budget and international co-production. He uses films such as *Irapada* (2006), *The Figurine* (2009), *Phone Swap* (2012), and *October 1* (2014) as the basis for his argument. From the foregoing, it is explicit that New Nollywood has arisen out of concerns about the inefficient aspects of classical Nollywood.

Haynes’ appropriation of international co-production as a determinant of New Nollywood is limiting. Suffice to state that in the era of celluloid filmmaking in Nigeria, international co-productions held sway. In fact, Francis Oladele’s *Kongi Harvest*, produced in 1970, had a transnational affiliation. “Even the name of the company proclaimed its American origin (Calpenny stands for California, Pennsylvania, New York)” (Okome, 1997, p. 84). To conclude therefore that *Kong Harvest* is the first transnational film is not fallacious. This film is a metaphor for the Nigerian political landscape and other postcolonial African countries. The motif transcends the Nigerian borders. In addition, the film director, Ossie Davies, is an African-American.

While Haynes places his submission of New Nollywood in the context of international co-production and high budget, I further articulate and appropriate the term Neo-nollywood, to emphasise a more recent approach to filmmaking in Nigeria that creates spaces for a more transcultural exploration. These are films that capture postmodern realities that transcend neoliberal realities. Neo-nollywood films therefore do not only stem from the base of structure of the film industry, but it is also rooted in the content of the narratives. Neo-nollywood films focus on issues that are transnational. It is a body of films that focus on experiences of Nigerians in the global space. The rise in forced and voluntary migration due to economic hardship among others paved way for this film culture.

Transnationalism and Neo-nollywood the Nigerian Diaspora Cinema

New representations in Nollywood confirm the migration from the Nigerian cultural border to a larger and broader perspective in the film landscape. This recent trend in filmic representations span more than one decade and capture the interface between the local and the global, the national and international. This new filmmaking tradition clearly defines

border spaces and transnational dimensions inherent in the Nigerian motion picture enterprise.

Neo-nollywood. is a portmanteau word for *neo* and *Nollywood*. Nollywood is the video film industry located in Nigeria. Simply put, it is the Nigerian national cinema. On the other hand, the term *neo* is rooted in recreation or recreating the past. Neo portends something “new, recent, revived, and or modified” (Mifflin, 2018, p, 1). For instance, neoclassical theatre recreated the classical tradition, albeit with couples of modifications. Also, other terms such as neo-democracy and neo-marxist aesthetics are also recent constructs in politics, cultural studies, international relations and strategic studies. The foregoing portends that neo-nollywood is recent.

From Haynes submission, New Nollywood is characterised with international co-production, bigger budget and good quality production. However, my notion of neo-nollywood goes beyond Haynes’ submission. While it embraces the canons and features of New Nollywood, neo-nollywood films further explore local and global identities, how they intersect, global practices in the local tradition, exportation of local practices into the international space, conflict of norms and traditions and cultural convergence and divergence. In fact, neo-nollywood video films are an engagement that facilitate discourses that cuts across the cultural and national border-one that enables an intercourse of the local and global, the national and international interface. Neo-nollywood films therefore do not only stem from the base of structure of the film industry, but they are also rooted in the content of the narratives. Neo-nollywood films focus on issues that are transnational.

Neo-nollywood is not a neologism that should take the place of New Nollywood, it is a larger framework to the reading and analysis of “Nigerian films that focus on importation and exportation of worldviews, reconstructing and rewriting the misconstrued western narratives on Nigeria (and other postcolonial societies)” (Okpadah, 2020, p. 5). It is a cinema culture that narrates the experiences of Nigerians in the global space. My use of the term is contextualised in the transnational and the transborder in structure and content. New Nollywood had looked at this emergent cinema in the lens of Nigerian filmmakers collaborating with Western filmmakers to produce a syncretic cinema. Of course, such collaboration would amount to a high financial implication. But the core of neo-nollywood is the exploration of issues that bother on numerous national cultures. A film such as Lancelot Imasuen’s *Invasion 1897* which investigates the British-Benin war and the looting of Benin arts by Imasuen is a paradigm of neo-nollywood cinema due to what the challenges the Nigerian goes through in his attempt to retrieve the stolen artifact of his people.

To produce a film that explores transcultural motif would definitely amount to integrating actors and filmmakers of multiple cultures-nations into the filmmaking process. This portends that all New Nollywood films are neo-nollywood films but not all neo-nollywood films are New Nollywood films. Neo-nollywood therefore encapsulates New Nollywood. Neo-nollywood films as transnational cultural products transcend the national marker. “It also tends, for the most part, to be taken as a given—as shorthand for an international or supranational mode of film production whose impact and reach lies beyond the bounds of the national” (Higbee and Lim, 2010, p. 8). Neo-nollywood films go beyond national borders. They transcend the shoe string video filmmaking of Nollywood. It a cinema

for literate Nigerians (although illiterate audiences could also derive pleasure in neo-nollywood films) unlike classical nollywood that satisfies the yearning of the semi-literate and illiterate audience. A major influence on Neo-nollywood is globalisation, which has opened new vistas for the exploration of transnationalism. Films such as Chineye Anyaene's *Ije: The Journey*, Lancelot Imasuen's *Invasion 1897*, Ayo Makun's *30 Days in Atlanta*, Afolayan's *Ocotober 1*, Biyi Bandele's *Half of a Yellow Sun*, Jetta Amata's *Black November* are neo-nollywood films that will be investigated in course of the study. The justification for situating these films in the framework of neo-nollywood cinemas is not farfetched from the fact that they depart from classical and New Nollywood films. They are high budget films, transcultural, racial, sexual engagements, international politics and other transnational motifs.

Perhaps, Chineye Anyaene's 2010 film, *Ije: The Journey* created the space for neo-nollywood cinema. Racial segregation, engagement in binary identities comes to play in *Ije: The Journey*. In this neo-nollywood film, Chioma Opara (Genevieve Nnaji) goes to the United States of America to facilitate the release of her sister, Anya Opara Michino (Omotola Jalade Ekeinde) from being sentenced to imprisonment by court for the murder of her husband, Michael Michino (Jon Morgan Woodward). Despite Anya's lawyer, Mr Jalen Turner's (Ulrich Que) working towards making sure Anya is discharged and acquitted, Chioma decides to indulge in a secret investigation. She is caught and sentenced to some days imprisonment. While she is later released, Mr. Turner interrogates Carolina Vasquez (Odalys Garcia), a neighbor, if she knows what happened on the night of the death of Mr. Michino. On the last day in court, Vasquez testifies what she saw on the night of the murder. In addition, Anya tells the court the truth. She says that she was raped at the request of a drunk Mr. Michino, in her own house by her husband's friends. Hence, she kills them out of anger. This reveals that "the transnational 'turn' in critical theory/philosophy is a means of recovering histories that have previously been overlooked and rethinking ones that might have been overstated" (Hudson, 2015, p. 84).

Hagbee and Limm (2010) submit that "transnational productions emerge from within a specifically diasporic configuration that, implicitly or explicitly, articulates the relationship between the host and home cultures, and is aware, at same time, of the interconnectedness between the local and the global within diasporic communities" (p. 12). From the action(s) in *Ije: The Journey*, it is explicit that the Judge (Sharon Hammer) whose statements and actions portrays her a racist, is always critical of Mrs. Anyan Machino who is being defended by Mr. Turner, counsel for the defence. This fully captures the race centred challenges Nigerians and Africans go through in the West. While numerous Nigerians have died from racial oppression especially in countries such as Spain, Italy, Germany and Russia, Northern Cyprus, in South Africa, the xenophobia crisis have left thousands of Nigerians and non South Africans dead. In *Ije: The Journey*, the Igbo culture of Nigeria is transported beyond the Nigerian cultural border. Mrs. Anya Michino in her speech, tells the court that:

Anya: This man says that one day, I will return to my country and live like a queen. In Nigeria, there are no queens. Only Kings. A woman does not take a husband. She is given to him by her family. He becomes the centre of her world, her provider, her protector, even ruler. I brought this belief to my marriage here

The prosecuting counsel accuses Anya of being an opportunist. He says that she wants to get the wealth of Mr. Michino, return to Nigeria and live like a queen at the expense of the man who laboured for the wealth. The white man has the notion that Africans are opportunists. "This notion is rooted in imperialist historiography" (Dubois, 1976, p. 99). This construct is likened to the intellectual apartheid of Ruth Finnegan and the Trevor-Roper syndrome. These two cultural and political constructs are submissions on the absence of history in Africa until the emergence of colonialism. It is pertinent to elucidate these two political and cultural labels. Professor Hugh Trevor-Roper contends that Africa was devoid of history until the emergence of the white man in the dark continent. He articulates that:

Undergraduates, seduced by journalistic fashion, demand that they be taught the history of black Africa. Perhaps, in the future, there will be some African history to teach. But at present there is none, or very little: there is only the history of the Europeans in Africa. The rest is largely darkness, like the history of pre-European, pre-Columbian America, Please do not misunderstand me. I do not deny that men existed even in dark countries and dark centuries, nor that they had political life and culture, interesting to sociologists and anthropologists; but history, I believe, is essentially a form of movement, and purposive movement too (Trevor-Roper, 1965, p. 5).

In the same vein, Ruth Finnegan, a Western researcher in Culture submits that "there were no performances that could be attributed to as theatre, in Africa. In fact, the festivals and other enactment that held sway in precolonial times, were merely quasi-dramatic modes" (Rasheed, 2001, p. 111). Although, the above western construction(s) have been deconstructed and proven wrong by scholars in cultural studies and politics such as Ossie Enekwe, Peter Ekeh, Chinweizu, and others, this notion still hold sway in the west. To this end, *Ije: The Journey* exposes the manner in which Nigerians and other Africans are being treated in developed countries. They are seen as exploiters and have nothing to contribute to their host countries. This also extends to African-Americans who are exiled in their own land with the feeling of unhomeliness. In the case of Anya, it is different as she is a foreigner. Exile is a major feature and motif of neo-nollywood-transnational cinema. Anya is exiled in a far away land. When they were children, Young Anya (Precious Okaro) tells her sister, Young Chioma (Barbra Chinma) that she would go to America. She dreams of going there to become rich. She would buy expensive cars and build a big house. But what she encounters is different from her expectations. She is trapped in a distant land, where what is considered a taboo in her culture (in Nigeria), is valorised. *Ije: The Journey* creates a sense of dialogue between the two cultures (America and Nigeria). This dialogue is fully portrayed in Anya's final statement in court where she narrates the sexual assault she suffers in the hands of her husband's friends with Mr. Machino's consent.

Noe-nollywood films venerate indigenous costumes. In the final court scene, Anya appears in the Igbo traditional attire, made from cloth, a headgear and beads around his neck. Most of Chioma's appearance in the film are replete with African dressing. Her well sown Igbo clothes so mesmerises Mr. Turner, that he is forced to take Chioma out on a particular night. This promotion of local culture over the global-a feature of neo-nollywood comes to play in the film. This is also prevalent in Lancelot Imasuen's *Invasion 1897* where the prosecuted who doubles as the narrator wears the indigenous Benin attire to tell his story of

the forced colonization of Benin land by the British colonial masters. In *Ije: The Journey*, when Chioma visits Mrs. Patricia, Barone, Anya's first lawyer, she tells her that she (Barone) had misspelt Anya's name, by omitting the A in front of the Y. Chioma visits Anya in prison immediately she arrives the United States. In prison, she makes Anya's hair in the African style. Since Anya is a widow, Chioma further offers her a calabash of water as the Igbo tradition dictates. Anya tells Chioma to go to her house to get her beads before someone else gets them. She is ready to lose other of her belongings, but not the beads. The beads represent the Igbo identity. Here, the African culture that must be rejuvenated and resuscitated.

There is a convergence of the local and the global. Back in Nigeria, Anya Michino (formerly Anya Okpara) almost gets raped by an older man at a very tender age in a crisis that ensues in her community. Her father, Mr. Okpara kills the man. African tradition dictates that the father and husband, protect the wife and child. Anya Michino meets a different practice in the United States, as her husband, Mr. Michino requests his two friends to help rape his wife. This culture is frowned upon by Chioma and Anya. Neo-nollywood cinema valourises Nigerian cultural norms over Western values.

In neo-nollywood film, an individual (a Nigerian) gallantly questions the hegemonic forces of the West. Chioma and Anya stand to fight against the ill treatment of the blacks by the whites. Chioma defends herself by stating that she shot Mr. Michino because he handed her over to her friends to be raped. This is one of the many prejudice meted on Africans in the global Diaspora.

This racial question is also replete Jetta Amata's neo-nollywood film, *Black November* which explores the role of Britain and foreign oil companies in the oil conflict in the Niger Delta region of Nigeria.

The film reveals that "transnational oil companies engineer the despoliation of the environment in the Delta-an environmental colonialism of some sort" (Aghoghovwia, 2014, p.90). In this film, the Niger Delta militants, led by Timi Alaibe, hold Mr. Tom Hudson, the CEO of Western Oil and other American citizens to ransom in Los Angeles. They warn the American government that the kidnapped will be killed if Ebieri, a female Niger Delta environmentalist and activist is not freed by the Nigerian government since she will be hanged in a few hours time. The militants take this action since they believe that the transnational oil companies are responsible for the suffering of the people of the Delta, back in Nigeria. Hence, Timi Alaibe, the leader of the militant group speaks against environmental colonialism of the Nigerian Delta, by transnational oil companies. Apart from the transnational content and shooting the film in the United States of America and Nigeria, which bridges two cultural spaces, there is the utility of local and foreign actors. The Senegalese born American musician, Akon and Vivica Fox feature prominently in this multi-billion naira blockbuster film. Neo-nollywood films are replete with technological advancement in the filmmaking process. There are lots of high definition special effects utilised by Jetta Amata-the filmmaker. The fire explosion scene caused by the policeman is one of the numerous special effects.

In Lancelot Imasuen's *Invasion 1897*, politics of historical reconstruction is brought to the fore. A Benin indigene who resides in Britain is accused of stealing some ancient Benin art works from the British Museum. Being arraigned in court for this deed, he narrates how

the Benin empire was looted by the British. The narrative investigates British intrusion of Benin, their deposition of Oba Ovonranwen Nogbaisi and looting of the Benin art treasury. The Benin indigene with series of lectures by the Professor, realises that the art works in the British museum were owned by Benin-his people. His attempt to return them home, spurs the conflict in the narrative. He is arrested and tried in a British court. Characters in Neo-nollywood films attempt to salvage themselves and their people from subjugation. They make the world aware of the dehumanisation their people pass through in the hands of the host culture. The young Benin man narrates the invasion and thievery by the British of the Benin kingdom in 1897. The young man, like Timi Alaibe and Anya Michino, reveals the flaws and foibles of Western hegemony, imperialism and neocolonialism. This neo-nollywood film creates spaces for further exploration of the transnational condition. The Benin attire in the British court produces a binarism in the court. While the white men, including the legal practitioners appear in their suit and corporate dresses while the accused and his supporters (Nigerians) appear in traditional Bini attire. The accused's girlfriend who is a white woman also dresses in the Bini attire in solidarity for the discharge and acquaintance of her boyfriend by the judge.

In *October 1*, Kunle Afolayan locates a character that had been displaced by Western culture-sexual assault by a Catholic priest. Such practices are detested in Nigeria. Prince Aderopo although seen as a fulfilled graduate, is damaged psychologically due, to the gross sexual abuse he underwent in his college days in the hands of a White Catholic priest. He becomes a serial killer as he rapes and kills young female virgins in Akote village from where he hails. This film portrays the trauma a Nigerian goes through as a result of Western sexual culture(s). The selfishness of the Whiteman prior to Nigeria independence is also fully captured. Ayo Makun's *30 Days in Atlanta* places the local in the global space. An American *been to*, Akpos (an abbreviation for the Urhobo name Akporode) of Nigerian descent, goes ahead to propagate his local Nigerian culture in the West. In a particular scene, he displaces the hip hop dancers with the *Udje* dance of the Urhobo people of Delta state, Nigeria. "*Udje* is an entertainment focused dance, and also used to satirise the ills and foibles of the society" (Ofosu, 2004, p. 56). While the white Disc Jockey plays a song of western orientation, Akpos dances with *Udje* dance steps. Surprisingly, the spectators are mesmerised with what they see. Sexist dimensions are explored in the film. Akpos' elder brother, a University Professor does the house chores and washes the baby's nappies as ordered by his young wife. This practice is unheard of in traditional Nigerian societies where patriarchy holds sway. In Nigeria, the husband plays the role of the master over the wife. He lords over her. He is her protector who has the final say over whatever she intends to do. Towards the end of the narrative, Akpos marries an elderly woman. In Nigerian societies (with the multiplicity of ethnic groups), the husband is expected to surpass the woman in age. However, Akpos defies this practice. His action shows that his long stay in an alien land has affected his thought pattern. *30 Days in Atlanta* explores the disparities between two different cultures.

An appropriation of the term, neo-nollywood, could galvanise into scholars in film studies contending that Biyi Bandele's *Half of a Yellow Sun* cannot be placed in this framework. Although this film adaptation of Chimamanda Adichie's novel of the same title is characterised with foreign actors (such as John Boyega, Joseph Mawle, Anika Noni Rose,

Thandie Newton among others), the place and time setting is intrinsically Nigeria-1960 through the 1970s. But we must understand that the socio-cultural and political engagements of the film are international in scope. The political contentions, imbroglio and civil war that *Half of a Yellow Sun* historicises, are a result of British colonialism. It is the Lugardian exercise-amalgamation of the Southern and Northern protectorates into Nigeria and the shaky foundation on which the colonial master left Nigeria at her independence that leads to the civil war in the film.

Although the film *Inale* is a high budget film, with Foreign based Nigerian actors such as Hakeem Kae-Kazim, this does not make it a neo-nollywood film. This stems from the fact that the issues treated in the film do not transcend the Nigerian cultural landscape. The context of high budget in neo-nollywood cinema is replete in the films under study. These films are beyond the one hundred million naira mark. The transnational nature of these films leads to their being premiered in Nigeria as well as European, American and Asian cinema houses in order to facilitate a recoup of financial expenses accrued by such films. While huge sums of monies are spent on publicity, most of these films become box office hits, and sometimes compete with Hollywood, Chinese and Bollywood films for awards in film festivals. Neo-nollywood is also characterised with new marketing strategies. Some of these films are streamed on online platforms such as *Netflix* and *Youtube*. Sales of the narratives in DVDs, among others also lead to recoup of monies invested as well as profit making.

International Cast and Crew-a prominent feature of Haynes' New Nollywood is prominent in neo-nollywood films. The producer of *Ije: The Journey*, Paula Moreno and most of the crew members are clearly expatriates. The film is produced at the New York Film Academy, shot on location at Los Angeles, California, United States and Jos, Nigeria. Chiwetel Ejiofor (well known for his lead role in the Hollywood film *Twelve Years a Slave*) and Hakeem Kae-Kazim (well known for the season film, *24 Hours*), prominent Hollywood actors, of Nigerian descent, feature in neo-nollywood films such as *Half of a Yellow Sun*. This is a strategy to market the films beyond the Nigerian space. Thandie Newton a Hollywood actress has done a couple of Nigerian films which include *Half of a Yellow Sun*, *Blood and Oil*, and so on. Hakeem Kae-Kazim has also performed in *Half of a Yellow Sun* and *Black November* in which Akon and Vivica Fox (prominent American musicians) also feature in. Vivica Fox also plays a major role in Makun's *30 Days in Atlanta*.

Conclusion

Nigerians in the American, Asia and European Diaspora are faced with numerous challenges. Challenges such as Xenophobic attacks in South Africa, racial segregation in Europe and America and so on are the thrust of neo-nollywood films. Neo-nollywood has shifted the dehumanisation and subjugation of Nigerians in the global space into the centre of discourse. These narratives examine global identities, global practices and how they intersect with one another. In this recent film culture, conflict of norms and traditions are also articulated and brought to the fore. They are critical discourses that capture the interface of Nigeria and the outside world.

References

- Afolabi, T. & Okpadah, S. (2017). A study of the dramaturgy of fatalism in Lancelot Imasuen's *Invasion 1897. The Quint: An interdisciplinary quarterly from the north*. 10 (1): 171-190.
- Adesanya, A. (1997). From film to video. In: J, Haynes (ed.), *Nigerian Video films*. (pp. 13-20). Jos: Nigerian Film Corporation.
- Ayakoroma, B. (2014). *Trends in Nollywood: A Study of selected Genres*. Ibadan: Kraft Books Limited.
- Aghoghovwia, P. (2014). *Ecocriticism and the Oil Encounter: Readings from the Niger Delta*. Dissertation presented for the degree of Doctor of Philosophy in the Faculty of Arts and Social Sciences at Stellenbosch University, South Africa.
- DuBois, W. (1976). *The world and Africa*. New York: Kraus-Thomson Organisation.
- Haynes, J. (1997). Nigerian cinema: Structural adjustments. In: J, Haynes and O, Okome (eds.), *Cinema and social change in West Africa*, (pp. 1-25). Jos: Nigerian Film Institute
- Higbee, W, & Lim, S. (2010). Concepts of transnational cinema: towards a critical transnationalism in film studies. *Intellect Limited*. 1 (1): 7-21 doi: 10.1386/trac.1.1.7/1
- Hudson, D. (2015). Review of transnational cinema/media studies conference NYUAD Institute, Abu Dhabi, United Arab Emirates, 11-13 May 2014. *Transnational Cinemas*. Vol. 6 (1): 84-96. New York: Routledge, Francis and Taylor Group. Retrieved 14th October, 2020 from <http://dx.doi.org/10.1080/20403526.2014.981036>.
- Mifflin, H. (2018). Neo. *The American HeritageStedman's Medical Dictionary*. <http://www.dictionary.com/browse/neo>
- Ofori, J. (2004). The role of *kirimomo* in the indigenization of church music in urhoboland. *Ethiopia Research: Abraka Journal of the Arts, Law and Social Sciences*. Vol. 1 (2): 50-62.
- Okome, O. (1997). The context of film production in Nigeria: The colonial heritage. In: J, Hayne and O, Okome (eds.), *Cinema and social change in West Africa*, (pp.26-39). Jos: Nigerian Film Institute.
- Okome, O. (1997). Cinema and social change in Nigeria: The political imperative In: J, Haynes and O, Okome (eds.), *Cinema and social change in West Africa*. (pp. 73-83). Jos: Nigerian Film Institute.
- Okome, O. (1997). Onome: Ethnicity, tribe and gender. In J, Haynes. (ed.), *Nigerian video films*, (pp. 83-92). Jos: Nigeria Film Corporation.
- Ojediran, O. and Adebajo, A. (2016). Significance of some thematic view in selected Nigerian Yoruba home video films. In: R, Bakare, G, Adeoti and M, Olaniyan. (eds), (pp. 219-235). United Kingdom: Alpha Crowns Publishers.
- Omoera, O. (2009). Video film and African social reality: A consideration of Nigeria-Ghana block of West Africa. *Journal of Human Ecology*. 25 (3): 193-199.
- Okpadah, S. (2020). A Prognosis on locating transnational spaces: Culture, theatre and cinema. In: S, Matheson, S, Okpadah and P, Raj (eds.). *Locating Transnational Spaces: Culture, Theatre and Cinema*. (pp. 2-7). Canada: IATC and UCN.

Pratt, L. (2015). Good for 'New Nollywood': The Impact of New Online Distribution and Licensing Strategies. *International Journal of Cultural and Creative Industries* (1): 70- 84.

Petersen, K. (2013). Filmmaking, reconciliation & peacebuilding in Rwanda: Challenges and opportunities. *Independent Study Project (ISP) Collection* 1-33

Rasheed, M. (2001). The theatre of healing: "Ehoro Iba" masquerade festival of Agbeyeland as a Paradigm. *The Abuja Communicator: Abuja Journal of Culture and media arts*2 (11): 111-122.

Trevor-Roper, H. (1965). *The Rise of Christian Europe*. New York: Harcourt, Brace & World.

A LOOK INTO POEMS AND MELODIES

Dr. Boróka Prohászka-Rád

Sapientia Hungarian University of Transylvania

Abstract

In the course of 2020 I started a research project whose aim was to trace present-day concepts on the interconnectedness of literature, more specifically poetry and music as well as to (re)construct the link between music and literary theory. This interdisciplinary project started out with a series of in-depth interviews conducted with eight well-known artists of the Hungarian literary and music circles, composers, lyricists, performers and poets. At present the second phase of the project is in course with a workshop organized for musicians, a masterclass on composing music and writing lyrics, respectively putting poems to music. My presentation aims to highlight some aspects of the conducted interviews and to draw conclusions on whether there is a primacy of any of the two elements (words and melody) in the creative process. At the same time I also look into the questions of language and genre and to whether the language of the text has or does not have a defining effect on the genre of music.

A CONTENT ANALYSIS OF TOP 100 GLOBAL BRAND LOGOS

Dr. Kamran Ahmed Siddiqui

Imam Abdulrahman Bin Faisal University,

Saudi Arabia

ORCID ID: 0000-0002-5724-0991

Abstract

Purpose: The purpose of this paper is to present the major trends in evolution of logos among Interbrand's top 100 global brands.

Methodology: Content Analysis was used as major analysis tool in this study. It is commonly used technique in corporate branding. Logos were collected from official website of the brands.

Findings: Three major trends observed; Firstly, logos were made of simple and clear typography with strong color combination like Microsoft, Google, Amazon, Coca-Cola, Volkswagen, and Fiat. Secondly, logo's distinct shape strongly works on its own without using its brand name like Audi, Mercedes, Apple, and Nike. Thirdly, combination of text and image used to represent the brands like Toyota, BMW.

FACTORS RELATED TO JOB SATISFACTION AMONG WORKERS DURING COVID-19

Rumyana Stoyanova

Medical University of Plovdiv, Faculty of Public Health, Department of Health management and health economics, Plovdiv, Bulgaria

Abstract

The purpose of this study is to explore and compare factors related to job satisfaction of workers in the Health care sector with those from other sectors of the economy in Bulgaria, during COVID-19. Methods: A national cross-sectional survey among 685 workers was conducted using online questionnaire. The data were analyzed with descriptive statistics, Pearson's chi-square tests and correlation analyzes (SPSS; version 17.0).

Results: The results found that those working in the health sector are significantly more dissatisfied with their current job ($P=0.034$) as well as the payment they receive during this period ($P=0.000$). The main factors related to job satisfaction among observed groups are gender ($P=0.003$), work experience in the current job ($P=0.014$) and satisfaction with their salaries ($P=0.000$). Conclusions: In response to the changed working environment of COVID-19, people working in sectors other than healthcare are more satisfied with their current job than healthcare professionals.

Key words: job satisfaction, job satisfaction factors, COVID-19.

INTRODUCTION

COVID-19 is a new, widespread infectious disease that causes significant damage to public health. Within a year, COVID-19 has also caused financial and economic losses in almost every country in the world.

In the fight against COVID-19, health specialists are assigned the mission of saving patients' lives as well as preventing and controlling the pandemic outbreak. Therefore, a significant proportion of them are exposed to more intense loads (Wu et al., 2020; Zerbini et al., 2020; Zhang et al., 2020), higher risks of infections (Fallahi et al., 2020), severe physical (Gong et al., 2020; Jiang et al., 2020; Li et al., 2020) and mental stress (Kang et al., 2020; Lai et al., 2020; Lu et al., 2020; Luo et al., 2020). A number of studies have shown that these factors have a strong influence on job satisfaction (Yu et al., 2020). According to the results of our previous study, the consequences of constant stress in professional terms are associated with worsening mental well-being of employees, reduced individual efficiency and effectiveness of work, frequent absences due to sick leave, reduced motivation and turnover intentions. The main socio-economic factors that affect satisfaction are payment, working hours, work intensity and economic stability (Stoyanova, 2018).

Objectives: The purpose of this study is to explore and compare factors related to job satisfaction of workers in the Health care sector with those from other sectors of the economy in Bulgaria, during COVID-19.

MATERIALS AND METHODS

The design of the study is a cross-sectional. It is based on an online survey among 685 employees, using self-administered questionnaire.

The study was conducted in the period November 2020 to February 2021.

The questionnaire contains ten questions, three of which related to job satisfaction and intentions to leave the job and seven related to demographic characteristics such as age, gender, marital status, number of children in the family, field of activity, total length of work experience and length of work experience at the last job. A 5-point Likert scale was used in the questions assessing job satisfaction and turnover intentions.

The data were analyzed with descriptive statistics, Pearson's chi-square tests and correlation analyzes (SPSS; version 17.0).

RESULTS

The average age of the respondents is 47.67 ± 11.824 years. The respondents have an average of 23.01 ± 11.265 years of work experience, and on their last job they have an average of 13.96 ± 8.324 years. A significant part of the respondents works in the Healthcare sector 73.7% ($n = 505$).

Figure 1 shows the distributions of respondents' answers to the three questions related to job satisfaction and turnover intentions.

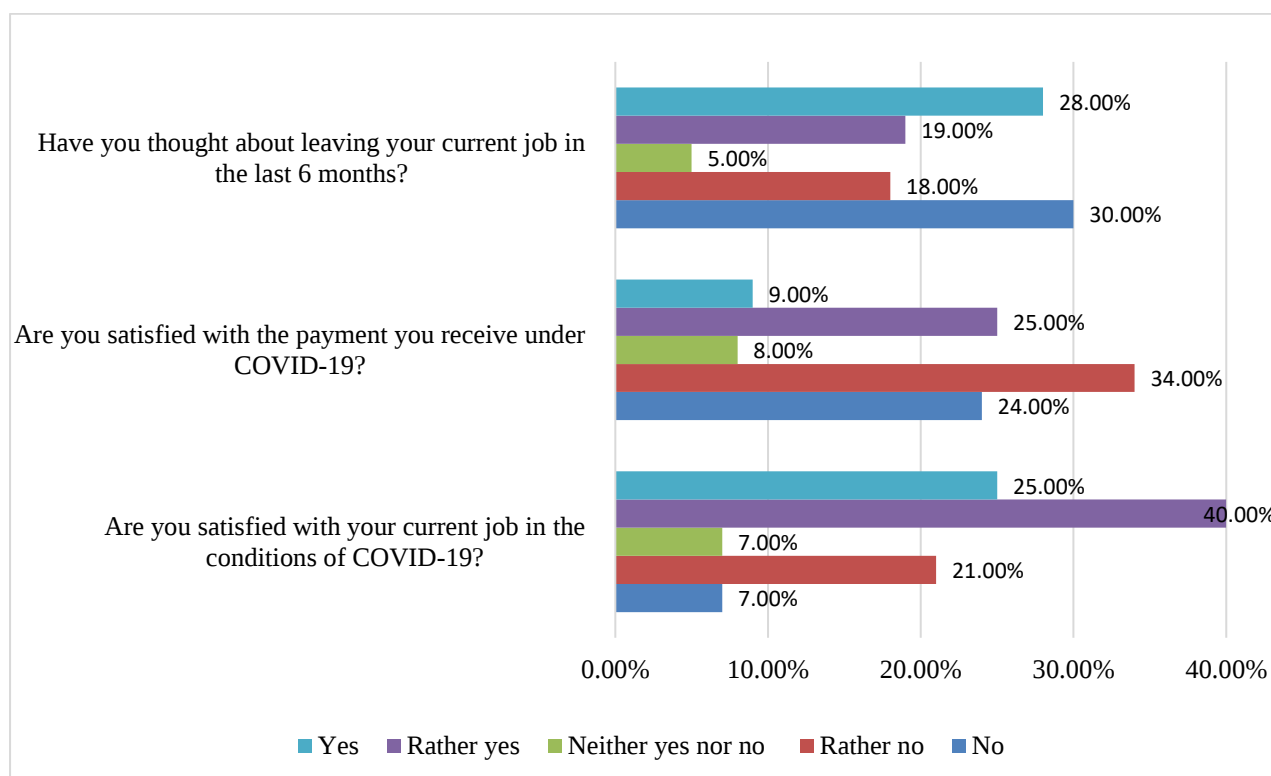

Figure 1. Job satisfaction and turnover intention

The results show that a significant proportion of respondents are satisfied with their current job during a pandemic, but are not satisfied with their payment.

The non-parametric analysis found that there is a significant difference in the responses of those working in the Health sector and those working in other sectors regarding their job satisfaction ($P = 0.034$) and payment under COVID-19 ($P = 0.000$). A significant number of people working in the health sector 30.3% ($n = 153$) are dissatisfied with their current job, while in other sectors they are 21.1% ($n = 38$).

The results related to payment satisfaction in a pandemic are similar. More than half of the employees 61.0% in the Healthcare sector are not satisfied with the salary they receive, while in the other sectors they are 47.7% ($n = 86$). However, no statistically significant difference was found in the respondents' answers regarding their intentions to leave the workplace and the field of activity ($P = 0.358$).

Demographic characteristics of the respondents do not affect job satisfaction, except gender (0.003) and work experience in the current job (0.014). Women are more dissatisfied with their work ($P = 0.003$), with the payment ($P = 0.000$) and most of them have considered leaving their jobs in the last 6 months ($P = 0.004$).

DISCUSSION

During the pandemic, medical specialists active participate in the first line in the prevention and control of COVID-19 and take part in the diagnosis, screening, sampling, examination, treatment, medical monitoring, epidemiological investigation, and etc. (Yu et al., 2020). Our study found that they are more dissatisfied with their job. Some studies claim that in this emergency, medical specialists are exposed to more intense stressors from a physical, psychological, and social point of view. The most significant stressor associated with physical working environment is workload (overtime work, frequent night shifts, unsuitable work/rest regimens, and work under pressure to have tasks done in a very short time). The significant stressors linked to the psychological working environment are coping with death and dying, inadequate emotional preparation, and uncertainty concerning treatment.

In our study health professionals are not satisfied with their salary, too. According to Eliyana et al. (2019), employee satisfaction with work depends on what they expect to receive, as a reward for their work, and what they actually receive. It is known that the employee's job satisfaction is very important to enable an employee to bring out the maximum ability for his job (Setiawan et al., 2020).

Similar to our results, Chaudhary (2017) found that gender has a significant influence on individual values and attitudes related to job satisfaction. Differences in the well-being of men and women have been found in the literature, for example in stress, fatigue and different coping mechanisms, which are also factors determining job satisfaction (Huang and Gamble, 2015).

CONCLUSION

In response to the changed working environment of COVID-19, people working in sectors other than healthcare are more satisfied with their current job than healthcare professionals.

REFERENCES

- Chaudhary R. 2017. Corporate social responsibility and employee engagement: Can CSR help in redressing the engagement gap? *Social Responsibility Journal*, 13(2), 323–338.
- Eliyana A, Ma'arif S. 2019. Job satisfaction and organizational commitment effect in the transformational leadership towards employee performance. *European Research on Management and Business Economics*, 25(3):144-50.
- Fallahi HR, Keyhan SO, Zandian D, Kim SG, Cheshmi B. 2020. Being a front-line dentist during the Covid-19 pandemic: a literature review. *Maxillofacial plastic and reconstructive surgery*, 42:1-9.
- Gong H, Feng H, Yu L, Tu N, Wang T, Yao Y, Wei Y, Wang Y, Hu W, Li X, Fu Z. 2020. Coronavirus disease 2019 infection among medical staff in Wuhan: a retrospective study from a single center. *Chest*, 158(4):1409-1412.
- Huang Q, Gamble J. 2015. Social expectations, gender and job satisfaction: Front-line employees in China's retail sector. *Human Resource Management Journal*, 25(3), 331–347.
- Jiang Q, Song S, Zhou J, Liu Y, Chen A, Bai Y, Wang J, Jiang Z, Zhang Y, Liu H, Hua J. 2020. The prevalence, characteristics, and prevention status of skin injury caused by personal protective equipment among medical staff in fighting COVID-19: a multicenter, cross-sectional study. *Advances in wound care*, 9(7):357-364.
- Jiang Q, Song S, Zhou J, Liu Y, Chen A, Bai Y, Wang J, Jiang Z, Zhang Y, Liu H, Hua J. 2020. The prevalence, characteristics, and prevention status of skin injury caused by personal protective equipment among medical staff in fighting COVID-19: a multicenter, cross-sectional study. *Advances in wound care*, 9(7):357-364.
- Kang L, Ma S, Chen M, Yang J, Wang Y, Li R, Yao L, Bai H, Cai Z, Yang BX, Hu S. 2020. Impact on mental health and perceptions of psychological care among medical and nursing staff in Wuhan during the 2019 novel coronavirus disease outbreak: A cross-sectional study. *Brain, behavior, and immunity*, 87:11-17.
- Lai J, Ma S, Wang Y, Cai Z, Hu J, Wei N, Wu J, Du H, Chen T, Li R, Tan H. 2020. Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to coronavirus disease 2019. *JAMA network open*, 3(3):e203976.
- Li X, Yu H, Bian G, Hu Z, Liu X, Zhou Q, Yu C, Wu X, Yuan TF, Zhou D. 2020. Prevalence, risk factors, and clinical correlates of insomnia in volunteer and at home medical staff during the COVID-19. *Brain, behavior, and immunity*, 87: 140-141.
- Lu W, Wang H, Lin Y, Li L. 2020. Psychological status of medical workforce during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. *Psychiatry research*, 288:112936.
- Luo M, Guo L, Yu M, Wang H. 2020. The psychological and mental impact of coronavirus disease 2019 (COVID-19) on medical staff and general public—A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry research*, 7:113190.
- Setiawan R, Eliyana A, Suryani T, Christopher J. 2020. Creating job satisfaction in a strict organization. *Opcion*, 36(SpecialEdition27), 376–385.
- Stoyanova R, 2018. Relationship Between Working Environment Factors, Burnout Syndrome and Turnover Intentions Among Nurses—A Cross-Sectional Study in Bulgaria. In *Congress of the International Ergonomics Association* (pp. 35-43). Springer, Cham.

Wu Y, Wang J, Luo C, Hu S, Lin X, Anderson AE, Bruera E, Yang X, Wei S, Qian Y. 2020. A comparison of burnout frequency among oncology physicians and nurses working on the frontline and usual wards during the COVID-19 epidemic in Wuhan, China. *Journal of pain and symptom management*, 60(1):e60-65.

Yu X, Zhao Y, Li Y, Hu C, Xu H, Zhao X, Huang J. 2020. Factors Associated With Job Satisfaction of Frontline Medical Staff Fighting Against COVID-19: A Cross-Sectional Study in China. *Frontiers in public health*, 8, 426.

Zerbini G, Ebigbo A, Reicherts P, Kunz M, Messman H. 2020. Psychosocial burden of healthcare professionals in times of COVID-19—a survey conducted at the University Hospital Augsburg. *GMS German Medical Science*, 18:Doc05.

Zhang SX, Sun S, Jahanshahi AA, Alvarez-Risco A, Ibarra VG, Li J, Patty-Tito RM. 2020. Developing and testing a measure of COVID-19 organizational support of healthcare workers—results from Peru, Ecuador, and Bolivia. *Psychiatry Research*, 291:113174.

THE MEDIA LITERACY INDUSTRY IN IRAN: A CRITICAL PERSPECTIVE

Ehsan Shahghasemi

University of Tehran

Abstract

Media literacy consists of perspectives that help us utilize media content in a way that fulfills our needs. As new communication forms are continuously introduced to our society, one should continually update his media strategy to adjust to the new condition. Iran is a country with a majority of Shia population and a government that is religious. Both these conditions have made the Iranian society and officials wary of the global flow of texts and images into Iranians' homes. My argument in this paper is that the need for media literacy has prepared an opportunity to make money; instead of letting people use media content to benefit themselves, most media literacy educators in Iran are simply trying to make money by holding seminars and speeches, workshops, etc. In most of these workshops, educators actually say what listeners want to hear. As a result, ten years after media literacy has become a buzzword in the Iranian academia and society, none of the promised objectives have been met, but the media literacy industry is still boasting about its abilities and accomplishments.

Keywords: Media Literacy; Commodification of Education; Iran; Critical Studies

KINA GECESE CEREMONY AT THE TURKS AND TATARS FROM TULCEA COUNTY (ROMANIA). THE RITUAL DYNAMICS BETWEEN TRADITION AND REINVENTION

Dr. Alexandru CHISELEV

"Gavrilă Simion" Eco-Museum Research Institute from Tulcea,
Museum of Ethnography and Folk Art, Tulcea, Romania
<http://orcid.org/0000-0003-1225-0480>

Abstract

In this paper we aim to analyze and decode the new model of *Henna Night* nuptial ceremony, following the field research conducted on the Turks and Tatars from Northern Dobrudja (Romania), in the last years. After 1950, this ritual-ceremonial sequence of the Turkish-Tatar matrimonial complex disappeared, in the context of the difficult procurement of henna and the socio-political realities and ideologies of the communist period.

Having in the past aspects connected with the rites of passage, but also with augural, oracular and propitiatory ritual acts, with different ethno-musical or ethno-choreographic elements, currently the Henna ceremony is based on other resources, being related to mentality and identity searches and readjustments in relation with the coordinates of modern and post-modern society. However, we cannot say that *Kına Gecesi* sequence is completely deritualized, as it still has ritual efficacy to the ethnic groups from an emic perspective.

Although the process of reviving the tradition involved reinventing, the current model appeals to a traditional core, more or less resignified. The tradition has undergone a morpho-structural reshaping and resignification, in the context of the change of customary ritual framework and of social, economic, cultural and mentality mutations. Last but not least, we will analyze the ways in which this tradition was reborn and spread in the urban area, by imitating a contemporary model or by connecting to the socio-cultural realities from the Turkic cultural area.

Keywords: Henna Night, wedding, Northern Dobrudja, ritual dynamics, identity, mentality

INTRODUCTION

The study about the material and immaterial heritage of the Muslim ethnic groups, but not only, who live in Northern Dobrudja region (Romania) is a constant activity, for over 50 years, realised by the specialists from the Museum of Ethnography and Folk Art - Tulcea. The complexity of relations generated by multiculturalism and globalization, the existence of a research vacuum during the communist period and the permanent dynamics of mentalities, identifications and way of existence require permanent research, documentation, monitoring and patrimonialization of different cultural elements specific to the Turks and Tatars, especially in the conditions of the galloping decrease of these populations, but also of aging and urbanization and loss of traditions and mother tongue by the young generation.

Given that *Kına Gecesi* ceremony has not been performed since the 1950s, unlike the *Sünnet toy* (which showed continuity even in times of communist ethnic uniformity), the

ethnographic literature in Romania is poor. The only work that presents in a complex way the rites of passage of Muslims from Dobrudja, including the Henna Night, is that written by Önal (1997). Other information can be found disparately in the virtual media, on different pages presenting the ethnic identity of groups.

For these reasons, the opportunity given to us by the Geanbai family from Tulcea, with a Tatar and Ukrainian mixed ethnicity, to participate in a sequence of their daughter's marriage, was essential in the process of documenting this tradition and decoding its ritual dynamics.

Although this case study presents rather forms of celebration of that particular moment, determined by certain specific contexts, perhaps not repeated in other occasions, the research discusses certain trends related to the ritual dynamics of life-cycle traditions, in relation with the evolution of the socio-cultural framework of communities, identity challenges and dilemmas, mentality transformations or phenomena related to coexistence and globalization.

MATERIALS AND METHODS

In the field research, but also in the subsequent one, we used the following methods and instruments: documentation and bibliographic analysis, direct and participatory observation, interview, analysis of gestures, discourses and contexts, elements of experimental ethnography (reversing the role of the researcher in the subject of performer as messmate).

At the same time, in this paper, from the perspective of functionality and the desire to delimit a framework for an optimal highlighting of the ritual dynamics of this tradition, we used the classification of ritemes applied in the doctoral thesis (Chiselev, 2019: 130):

- **regressive and transgressive contextual ritemes** (who have the role of symbolically marking the entry and exit of a ritual context);
- **normative ritemes** (who ensure the observance of norms, codes or their circumvention and reversal);
- **relational ritemes** (who temporarily crystallize hierarchies, positions, categories and social relations);
- **economic ritemes** (who coordinates the transfer of material or symbolic gifts or consumption);
- **performative ritemes** (who regulate the enactment of actions, in the sense of their success or failure);
- **communicative ritemes** (who allow the transmission and reception of a message in a real or symbolic register).

We also highlighted aspects regarding the actantial dynamics and the transformation of ceremonial lexicon (apparatus).

RESULTS AND DISCUSSION

In Dobrudja region, this matrimonial ceremony was also named *Qına toy*/ Henna Wedding, *Qız toyi*/ Wedding of the girl at Tatars, *Gelin Kınası*/ Henna of the bride at Turks (Önal, 1997). These denominations highlight, on the one hand, the main actant/ beneficiary of the ritual gestures related to a phase of passage - the bride, on the other hand, the emblem-ingredient of this ceremonial manifestation.

Although after 1950 this sequence from the wedding ceremony disappeared, it remained latent in the collective and cultural memory of the Islamic community from this area, being reactivated in certain situations, even in the absence of henna and having the appearance of a last party of the unmarried girl. Some causes of this disappearance were the difficult procurement of henna, the socio-political realities and ideologies of the communist period (nationalism, when the ethnicity and religious identity were discouraged), the decrease of the number of wedding days and condensation of traditions, the abandonment of the henna durable mark in the conditions in which many women entered the labor market.

After 1990-2000 *Kına Gecesi* sporadically revived in the context of identity searches and readjustments in relation with the coordinates of modern and post-modern society. It can be said that in fact, in present time, this party has the role of highlighting and consolidating the ethnic identity (real or imagined) and less of following the structure of the rites of passage, although there are still specific ceremonial markers of it.

In this particular case, on this ideational structure overlap the concepts of "dream wedding" and folklorization of the wedding in an urban space (Știucă, 2015), assumed by the young bride and her mother, who wanted to present a model for the future brides and to express visually the ethnic belonging. The fact can be decoded in the careful preparation of the ceremonial attire, for the next day, the western type of wedding dress being accessorized or changed at a certain moment with clothing elements that function as ethnic markers, of course in a modern interpretation, such as: reddish veil, fez with tassel, red velvet dress with oriental embroidery inspired by the traditional *anter*, *entar*, *paşal* or *Bindallı* (Titov, 2020).

This process of identity reaffirmation is much broader and more complex, being in fact an attempt to memorize ancestral traditions that gave meaning to the community, in a new context. The nostalgia of the past is decodable in the words of bride's mother, a Romanian-Ukrainian woman married with a Tatar, who found connections in the past about her cultural background with Crimea: "I felt the need to hold the holidays, to revive them. But today no one wants to revive them. We all uniformized."

In the past this ceremony took place on Friday in the evening, in the bride's house, after the religious ceremony, usually synchronously with *sıraq toy*/ candles wedding or *qoraz tellemesi*/ decoration of rooster performed in the groom's house (Akmolla, 2015). Today we can observe a fluid dynamic of the temporal context, because Henna Night could be performed on Thursday, before the religious wedding, or Friday.

As Eum (2003) observed, *Kına Gecesi* had in the traditional mentality multiple functions: decorative and communicative (announcing visually the marriage), social and symbolic (farewell of bride from parents house and relatives; bride's consent to marry; metaphor of ritual sacrifice; method to cast out the evil forces and evil eye), festive (celebration in a segregated gendered space). Today, although the ceremony is partially deritualized and spectacularized, it still has ritual efficiency from an emic perspective, considering that it brings good luck in marriage. Although organized according to a certain scenography, *Gelin Kınası* appeals to a thesaurus of ancient beliefs and folk customs, related to the need of protection, purification, ensurance of prosperity and understanding in a new family structure. The elements of magical thinking are also present, because it is believed that the more intense the color of henna is, the more the mother-in-law will love the bride.

The ceremony used to take place inside the house or less often in the stable, the space being decorated with pillows (*mindir* - Tatar, *yastık* - Turkish) placed on the carpet or rush mat. If this space was dedicated to women and girls, the boys used to stay at the window, so outside, lurking the beloved girl. Over time, they entered inside the house, eluding the normative rites, being observed however a segregated disposition in the opposite parts of the room, at a distance of 2-3 meters (Akmolla, 2015). Also, there was a ritual actant with a precise role: *Kart agası*, a newly married man had the role of preventing the approach between boys and girls, having as ritual apparatus a whip from which he struck (Sarığöl and Yusuf, 2020).

In the contemporary period, the separation by genres is no longer highlighted, on the contrary, the mixing between young males and females is quite present, the tradition enciphering premarital rites, being also known as the "night of meeting and acquaintance" because presents different socialization contexts between youth of marriage age. Because of this, the actant with the role of observer and guardian of the order and his whip disappeared from the actual ceremony. Even in these modern conditions, there is a way of demarcating the ceremonial space, using various objects and textiles with oriental-inspired motifs, carpets with Ottoman architecture and Arabic inscriptions, etc. Actually, the installation and the removal of the ceremonial decorum represent rites of contextualization, marking the beginning and the end of this wedding sequence.

From the actantial perspective, today we can highlight the passivation or vanishing of some roles, in correlation with the disappearance of many verbal formulas and songs. For example, when the groups of girls and boys were present, but separated, special songs (*şın*, *mané*) were performed, created especially for that occasion. The Tatar *şınlar* were in fact dialogues between the congregation of girls and boys, Henna Night also having the role of provoking the creativity and imagination of young people and practically to preserve these creations of intangible heritage. Given that today most of young people no longer actively use the Tatar language, or even learn it in the family, many verbal formulas are on the verge of extinction. This in one example of *şın*:

Qayırlı bolsın iygılık/ Kuthı olsun dugun/ Yalan dünya başına/ Cıgılğan bugun.

Qayırlı bolsın degenge/ Darısı bolsın/ Kışkeneler cetışıp/ Eksığı tolsın! (Akmolla, 2015)

The ceremony itself presents several sequences, composed of different rites, most of them performative: preparation of henna (in the past, the crushing of *Lawsonia inermis* leaves and burning it outside the house, today only the mixing of the semi-prepared powder with water); ornamentation of tray for *Kına Gecesi*; lighting the candles; placing the bride in the center of the room; circumambulation of bride by the group of girls, three times, with lighted candles in their hands; covering the bride's head with a reddish veil; telling auspicious formulas; rotating the tray above the head of bride; acceptance and application of henna (in the past on the hands, forehead, cheeks; today only marking the palm of the right hand); blackening of henna by dipping the hand into slaked lime (today this sequence disappeared); tying a silver coin for wealth and covering the hand with a glove; discovering the bride's head

and offering the veil to another young unmarried girl; distribution of henna to guests (in the past they painted their palms and tied them with flowered handkerchiefs, today they receive henna powder in small bags/ *kese*, adorned with apotropaic or abundance elements).

On the other hand, certain mutations can be observed at the structural and semantic levels. In this ceremonial context, the bride accepted the henna immediately, without refusing it. The silver coin, a contemporary symbol of prosperity, was offered by the bride's mother and not by the mother-in-law. Henna is no longer really semi-permanent, because in modern situations marking the bride's skin for a long time is considered inappropriate. In these conditions, it is chosen to mark a spot as little as possible and less seen, for example the central area of the palm. The marking with *kına* of young female participants is no longer mandatory, also the sleep around the bride, reflection of female solidarity, in her parents house. These omissions and changes, intentional or not, communicates a ritual and socio-cultural reframing through that some meanings of the rites-of-passage have today a reduced importance (Ustener et al., 2000).

In the same time with the Henna ceremony, the group of women cooked different plates for participants. The main dishes, prepared for this occasion, but also for the next day were: *sarma*, *toy şorbası* (wedding soup, "red as blood, symbol of life", in opposition with *duwa şorbası*, "white as the dead man's bone"), *köbete* and sweets as *kurabiye*, *saraylı* and *baklava*. The large amount of food and its diversity required the association of women, relatives of the bride or neighbors, in order to optimize the preparation time. Although the group of women functioned from a hierarchical perspective on the principles of equality and mutual aid, it was possible to decode the existence of two poles of power and coordination, namely: *konakbay* (the host, bride's mother, who took care of the temporal staging of cooking) and *kazanbaş* (head of cooks, a specialized and skilled woman, who took care about the order of food preparation and the division of tasks). This relational ritem, through which the subgroup of cooks crystallized, allowed the exchange of recipes and experiences, but also the rememoration of events that had food as central subject (weddings, Iftar, alms, etc.).

On the other hand, certain situations and commensal units were revealed: the frugal dinner of girls, especially with sweets, the dinner of women and the few male participants, with more complex aliments. The action of sitting at the same table, both men and women, highlights certain transformations in the mentality and practices of the community: gender equality, the acceptance of men at the Henna Night ceremony, sometime exclusively feminine.

CONCLUSION

The tradition of *Kına Gecesi* was subjected to morpho-structural mutations (time, space, practices) and resignification (from rite-of-passage to the expression of ethnic identity and "dream wedding"), in the context of change of the customary ritual framework of the urbanized community and of social, economic, cultural and mentality mutations (gender equality, labour market, new family relations and matrimonial strategies).

The construction of this new model of Henna Night is based on some symbolical elements from the old version (henna, silver coin, candles, etc.), reiterated as a collective representation of the tradition, as it is perceived by ethnic groups in modernity. Further, the

revival of this ceremony demonstrates how rituals change in the context of new patterns of life, for example: possibility of free marriages, in the contracting of which the parents no longer have the main role; diluting the importance of traditional payments from in-laws; more fluid patriarchal structure and hierarchy; eliminating the obligation of the bride's virginity; identity negotiations; pragmatism of contemporary life etc. All this translates into the elimination, insertion, modification or resemanticization of some sequences, actants and gestures.

REFERENCES

- Akmolla G 2015. Obiceiuri tătare crimeene la naștere, nuntă și înmormântare. Available at: <http://ghiuneracmola.blogspot.com/2015/02/guner-akmolla-obiceiuri-tatare-crimeene.html> [07.04.21]
- Chiselev A 2019. Dinamica rituală a tradițiilor de peste an (Tradiții emblematice ale etniilor din Dobrogea de Nord). Constanța: Ex Ponto, 252 pp.
- Eum I 2003. The Revival of Henna Night in Cairo. ISIM Newsletter, 13: 28-29.
- Önal MN 1997. Din folclorul turcilor dobrogeni. Tradiții privind nașterea, căsătoria și moartea. Bucharest: Kriterion, 402 pp.
- Sarıgöl NY, Yusuf N 2020. Despre tradițiile și obiceiurile tătarilor din Dobrogea. Available at: <http://miras.gov.ro/1/viata-si-spiritualitate/nevzat-si-nerminyusuf-despre-traditiile-si-obiceiurile-tatarilor/> [07.04.21]
- Știucă NA 2015. O perspectivă asupra riturilor de trecere actuale - „nunta de vis”. Studii și Comunicări de Etnologie, XXIX: 135-144.
- Titov I 2020. Feminitatea vestimentară în Dobrogea multietnică. Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române Iași, XIII: 123-139.
- Ustener T, Ger G, Holt DB 2000. Consuming Ritual: Reframing the Turkish Henna-Night Ceremony. Advances in Consumer Research, 27: 209-214.

THE CRAFTS OF RUSH AND REED PROCESSING IN DOBRUDJA REGION (ROMANIA) BETWEEN TRADITION AND INNOVATION

Dr. Iuliana TITOV

"Gavrilă Simion" *Eco-Museum Research Institute* from Tulcea,
Museum of Ethnography and Folk Art, Tulcea, Romania

Abstract

The craft of rush and reed processing in Dobrudja region is one that, unlike others (e.g. the construction of windmills, pottery), has survived in the area. Even if it is practiced to a lesser extent because the technique or the manufactured products have been replaced by the industrial ones, it remains a reference craft, especially for the deltaic area.

In the past, the craftsman managed to keep up with the transformations of society in which he lived, now, due to the speed with which the mutations take place, he risks not being able to adapt to the techniques and requirements of modern life. The crisis of craftsmen is thus manifested acutely not only in the field of art and aesthetics, but also in that of technique. That is why we consider important that the core that belongs to the tradition and is constantly subjected to innovative shocks to be preserved because it represents a cultural synthesis of several historical stages of Dobrudja.

The craftsman acquired the skill from another craftsman who knew how to transform, with simple tools, local resources into objects useful to the whole community. So, the craft evolved together with the society development. The process is continuous, and today we are witnessing the mutations necessary to adapt to a new challenge: tourism. In this presentation we will focus on these adaptations but also on the traditional elements that break the time barrier, monitored in the field research in the last decade.

Keywords: Dobrudja region, craft, rush, reed, tradition, innovation

INTRODUCTION

The perspective from which we understood and approached the processing of reed (*Phragmites australis*) and rush/ cattail (*Typha* genus) starts from the premise that we are facing an active phenomenon, a process with a dynamic determined by various historical, political, and social contexts (e.g. migration of population from village to city, Revolution from 1989), in which two forces act - the traditional and the innovative one.

This study has outlined in the research campaigns conducted as an ethnologist since 1996, which has also helped us to delimit the territory and to document the traditional and modern techniques and products.

From a historical perspective, the processing of reed and rush - easily renewable natural resources - has been practiced in the villages of the Danube Delta and on the Danube frame since ancient times (Hașotti, 1997).

This statement is easy to accept given that rush and reed are the most widespread marsh plants in the main biotypes from this area, that grow spontaneously in favorable climatic conditions (Antipa, 1914). The harvesting of rush is generally carried out in summer season, depending on the level of water that allows harvesting and drying, while reed are easily

harvested in winter when the waters are frozen and the bunches (local name – *maldăr*) could be easily transported with the sledges. Harvesting can be done manually, with simple tools (*tarpan*, *cabălă* or *iapă*) or mechanically with a reed harvester machine. Mechanical harvesting has the disadvantage of collecting "in the queue", without making a selection, but also the fact that the rush is cut at a fairly large distance from the root, reducing the stem by 20-40 centimeters. After harvesting follows the drying process, by lying the plants on the ground or by tying them in sheaves (in quasi-vertical position). Thus, the rush acquires the reddish-brown color. Drying and storage are important stages because there is a risk of mold infestation having as a consequence the loss of flexibility, staining and breaking.

The historical event that produced the most recent changes in the processing of reed and rush was the Revolution from December 1989, which opened a new stage of transition from the totalitarian politics and state property to democratic politics, respectively, to private property. The state-controlled handicraft workshops were abolished and the workers had to carry out individually their processing activity. Some of them were attracted (after 2007) in projects with European funding meant to revitalize the traditional craft, this is what happened in the localities Luncavița, Mahmudia, Chilia Veche and Tulcea. There were also initiatives to continue the craft through associations or by developing private businesses (e.g. Tulcea, Letea).

Also, for the Danube Delta area (the most representative area of reed and rush vegetation) a legislative framework was created (Law 82/1993 on the establishment of the Danube Delta Biosphere Reserve) and an internationally recognized status (UNESCO site, Natura 2000, RAMSAR etc.), with possibilities to implement an integrated management plan and sustainable development strategies, but also some ecological or economic restrictions (harvesting or burning of reed and rush in the nature reserve areas without authorization from the Reservation Administration, excepting the harvest for the needs of the local population).

Romania's integration into the European Union has generated the possibilities, opportunities to absorb European fundings through institutional mechanisms, instruments and other programs or projects (eg: POP 2007-2013, ITI, etc.), for the enhancement of local cultural heritage (traditions, crafts and occupations, architecture, etc.). In the same time, here were created increased capacities for organizing and associating territorial administrative units (TAUs) in structures or organizations with legal status such as FLAGS or local action groups (LAGs).

In this protected territorial context, with relatively controlled possibilities for sustainable development and revitalization of cultural heritage, the identification of active crafts, but also the remembrance of those practiced in the past, become essential.

The current rural area from the Danube Delta belongs to areas of sustainable development, in which various economic activities are possible, preferably the "green" ones, using the resources, the potential and the local labor force.

In the modern and contemporary period, the structure of human settlements is as follows: a chain of settlements on the axis of delta - the Sulina Branch; the settlements on the other branches of Danube; the settlements on the sandy lands. The most active development is registered on the Sulina axis, due to the existence of Tulcea city as a polarizing center and of the maritime transport. The settlements on the Dobrogea frame of the delta (Nufăru,

Victoria, Bălteni, Mahmudia, Murighiol, Dunavățu de Jos) are also developing. At the same time, we can observe the reduction of some villages (Sfiștofca, C.A. Rosetti, Letea, Tatanir, Pardina) and the disappearance of others (Uzlina, Ivancea, Ierenciuc, Duna).

In addition to the permanent habitation, in delta have been and still are forms of temporary or seasonal habitation (individual or collective), related to the occupational profile: folds for animals (târlă, cășlă, cășlo, ceslo) used by cattle breeders, with possibilities to practice agriculture to supplement the daily food (e.g.: on the sandy lands Berestuché, Pocorești, Răducu, Șchiopu, Cherhanoi, Felemonova, Iuhimova; at the Old Danube Branch, Obretin); fishermen's huts (near the fishing spaces); cottages and huts on cultivated fields or gardens; semi-buried single-celled dwellings called zemleanka, provided with stove (pecika), bed made with adobe bricks (lejanka), bed (krovat), all covered with reed.

Another area researched by us for this scientific approach was the continental or transition region, the Danube frame. By this we mean the complex territory, located in the vicinity of the delta, which makes the transition with the higher and considerably older geomorphological units. Taken as a whole, this region is geographically composed of a transition area from the Northern Dobrogea Plateau, to lower units, mostly aquatic (many wetlands were drained during the communist period and transformed into agricultural enclosures; however, they have remained in the memory of the communities in the form of toponyms; through several renaturalization initiatives, the state try to restore the ecological balance and the landscape into wetlands) or alluvium areas such as Danube Meadow, Danube Plain and Razelm Lagoon Complex. That is why we researched in the field campaigns some localities from this area: Somova, Beștepe, Carcaliu, Ceamurlia de Jos, Lunca, Grindu, I.C. Brătianu, Jijila, Jurilovca, Vișina, Sălcioara, Luncavița, Mahmudia, Niculițel, Sarichioi, Enisala, Sabangia, Zebil, Visterna, Smârdan, Valea Nucarilor, Văcăreni.

The delta has the following main characteristics: the presence of large areas of water, natural resources limited to plants (rush, reed) and fish, an increased wind potential and areas suitable for grazing.

These elements determined the emergence of an ethnographic landscape based on fishing, animal husbandry (cattle, sheep, horses) and agriculture, a traditional architecture as economical and sustainable as possible (use of reed, twigs and rush for roofs, walls, fences, etc. and rational use of clay, more difficult to find and transport). There was no missing from the landscape the windmills (in Caraorman village was a Dutch-style hatted mill, owned by Grigore Ivanov, with a reed cover) and the constructions for collecting, processing and storage of fish (*cherhanale*) until 1970, for all these constructions were also used structures with reed or rush.

Considering these aspects, in the deltaic area, the more important craftsmen, who practiced their craft in a functional way, were: the carpenter who made boats (*marangoz*) and the weaver of fishing nets; the house builder, the craftsman who made reed covers (especially in the technique named "beaten" in German style) and the rush weaver; the blacksmith and the carpenter; weavers and quilters; furriers and seamstresses, etc. The inhabitants of the delta led a simple life based on natural resources and valuing the know-how and the inherited craft knowledge.

In the researched limitrophe space, the resources are more diverse, adding to those found in the deltaic space, various types of rocks, clay or forest funds. The ethnographic landscape has local variants, based either on agriculture and grain processing, or on viticulture, animal husbandry and fishing, or any combination of these.

RESULTS AND DISCUSSION

Traditionally, reed and rush as raw materials typical of the Delta area, have been used in the construction of houses (erecting the walls, realization of the attic and roof), building household annexes, making fences and household braids (baskets of different sizes, mats).

In the past, the reed was used for the construction of the house and the annexes and for making simple fences. Of these products, the covers of roof had a special aesthetic role. The most well-known techniques for making the cover with reed are: "beaten" in Russian style, "beaten" in German style or in "fish scales" style (Titov and Chiselev, 2015). The most widespread technique was the second one.

In Northern Dobrudja, the roofs of the houses were made in two slopes, in length and with wooden side frontons. The covers were made with thin reed, cut and beaten on the entire surface of the roof framing.

The covering in Russian style consists in placing the reed of maximum length and thickness arranged uniformly over the entire surface of the roof, in two or more slopes, with the top towards the ridge in two layers, one as a decking at the base and the second for thickness, totaling 25-30 centimeters and being supported on the eaves by a plank formwork that ensures uniformity in length, thickness and density of the layer. The reed thus applied on a framing with rafters and transversal boards is sewn with wire of this structure. The ridge is bound to the top of the roof.

Over a "heart" made of a bunch of thick reed, tied like a rope, on the length of the ridge, or of wooden strings fixed on the top joint of the rafters are knotted bundles of reed soaked in water, to be flexible, with the ends reflected at one meter on the two slopes. The ridge thus woven is fixed to the framing with strong bundles of reed or with boards sewn with wire on either side of the ridge, to be more durable over time.

The covering in German style is a more elaborate technique that consists of placing two layers of reed on the framing: a layer of reed as long as the deck (named reed for *astar*), over which a second layer is applied, with medium-sized reed (named *colorică* or "reed for beating"). It is uniformized by hitting from the base upwards with a special tool named comb for beating (*pieptene*, *batcă*, *bătaci*), forming a layer thick of 25-30 centimeters by continuously adding bunches in 4-5 successive sheets on the length of a slope. As result, is obtained a surface with the appearance of fish scales.

The ridge of the roof is tied with bundles of reed. Over a "heart" (structure made with long-sized reed tied in bundles, having the shape a thick rope which is uniformed by adding reed or made with wooden strings, fixed on the top joint of the rafters) are woven bundles of reeds soaked in water, to be more flexible, and knotted, with the ends turned upside down on the two slopes and cutted uniformly with the same length. The ridge thus obtained is fixed to the wooden framing with a row or two of boards or with long and durable bundles of reed, sewn with wire on either side of the ridge to not to be taken by the wind. (Informators: Chivu

C.I. - Grindu village; Chivu M. - Luncavița village; Coleaglu H. - Plopu village, Murighiol commune; Tănase D. - Vișina village, Jurilovca commune; Cacencu D. – Caraorman village, Crișan commune).

The roof covering made with reed, like the clay wall, proved to be a good insulator against humidity, cold or heat, but the fragility of the used materials requires frequent conservation and restoration interventions. The roofs require periodic combing (every 3-5 years), and at an interval of 10-15 years the total replacement of the reed cover. The ridge required extra effort and quality reeds, it breaks the fastest (5-7 years) and must be rebuilt; these facts explain why today we will see less and less houses that keep all these traditional elements. Even if in the field are still houses covered with reed, we observe the tendency to renounce to the execution of the reed ridge, it being made increasingly more of wooden boards or tin.

The fences made with reed or rush were an extremely common form of enclosing. They were made simple (by joining in a single row) or with braids to increase its resistance.

For the rush weaving industry, the species *Typha latifolia* L. and *Typha angustifolia* L. are particularly used, being spread over large areas in Danube Delta, in swampy areas, aquatic basins, canals or meadows. The richest areas with rush in Danube Delta are: Sulina Branch (Partizani - Crișan), Sf. Gheorghe Branch (Mahmudia - Dunăvăț). The production of dried and harvested rush from the delta is on average 8 tones/ hectare at 15% humidity.

The rush has a well-developed aerial part, composed of stem, sheaths, leaves and inflorescences; it is resistant to wind and floods. For weaving, the rush splits or defoliates, thread by thread, placing the sheets separately, in the order of defoliation: the first are rougher and thicker sheets, followed by finer sheets, and in the center is the core. The core and the fine sheets are generally twisted resulting the warp, and the rest is used as a weft for braiding.

Moisture of the rush is done after splitting and selection. The sheets are kept in water for 1-2 hours to become flexible, which allows them to be twisted and bent without breaking. (Informators: Bunghetu V.- Grindu; Păun A., Arion F., Șuerică I.- Luncavița village; Andronic E.- Chilia Veche village).

Traditionally, the rush was used for weaving household objects (it is still used today in some villages - Mahmudia, Luncavița, Văcăreni, Chilia Veche). The most common were mats (carpets placed on the floor in most rural houses until the early twentieth century). The mats were made in the rush weaving loom and had dimensions between 1-2 meters wide and 1-4 meters length. The loom was made of hardwood essences - beech, oak, elm, and maple - and consisted of two solid pillars fixed vertically in two soles, reinforced with buttresses that together with two horizontal pillars, equally solid, formed a frame. The lower horizontal pillar was semi-round and was used as a warp support. The weaving comb was used to beat the woven rush and maintain the width of the mat. The warp that was fixed to the frame was made from twisted rush (only quality sheets and the core of rush were twisted) or hemp twine. To start the weaving, the warp was inserted through the comb and passed over the horizontal pillars and then was knotted at the ends. The process continued until the entire width set for the mat was filled with warp. It was then passed to the simple weaving, in two threads. At the beginning and end of the braid, a double two-thread braid was applied, to

form a border at the ends of the mat. At the ending of weaving, the warp threads were cut and knotted two by two at both ends. The finish consisted in passing all the ends to the back of the braid and cutting them. Although it is not an elaborate craft, it has its importance in the area because it was well represented in Tulcea County, the products such as mats being bought by residents of Constanța County (Magiru, 2003), Galați or Brăila. The mats were preferred because they retained heat and did not allow moisture to enter. Even if the production of mats never stopped, today is used for warp polypropylene or nylon string, to prolong the life of the product.

The market baskets (*coșniță*) or for storing vegetables and fruits were made on a wooden block. With various sizes between 60-100 centimeters length, 15-30 centimeters wide and 30-50 centimeters height, the baskets were not distinguished by the decoration, being manufactured simply in order to be durable. The handles were made of two or three thick sheets, twisted and fixed well to the borders of the basket for withstanding. They had solid handles and some had lids. Today they are no longer produced; they have been replaced by decorative baskets.

Another traditional product made from rush and very well known in the area was the wide-brimmed hat worn by men in general in the field during the summer. They became obsolete in the second half of the twentieth century, and today are brought especially by the folk ensembles.

During the communist period, other rush products were created in the state crafts workshops: slippers, decorative baskets, flower holders, wine bottle packaging, animal baskets, etc. For the rush slippers, various wooden blocks of different sizes were made (according to the contour of the sole). The warp threads caught in the middle were strung over the wooden block by twisting a warp thread perpendicular to the length of the contour. After tying the ends behind the board, two rows are woven in the middle of the sole, after which almost the entire surface is filled with braid. When the contour braiding is finished, the ties on the back are untied and the work is lifted to orient the threads towards the surface. With some of them will continue to make the front of the slipper and the others will be closed by a border and cut as close as possible to the sole. The threads at the top of the slipper are woven using a shoe block.

After these workshops were disbanded, many of the products were no longer made and thus a natural resource in the area tends to lose its usefulness.

CONCLUSION

After the research, we can point out some characteristics of the processing of rush and reed in the researched area: in the past, mainly functional and less decorative objects were made; the reed is still used for the original purposes but transformations take place that extend the life of the roof covers; the rush is used by the few craftsmen left to create new products for tourists who come here; the continuous adaptability of the craftsman to resources and market requirements, to the dynamic configurations of the territory subject to continuous ecological transformations (drainage, renaturation), to legislative changes. The craftsman is a barometer of the economical situation and the occupational structure of his locality, of the

mentality regarding the necessity of his products, necessary or considered outdated from a moral, technological or functional point of view.

There is a lack of interest of young people in learning and practicing the craft. In some cases there is a transition from craft to profession. We can observe: the loss of authenticity and failed effort to revive local values (eg. rush and osier braids); partial takeover of the craft; the tendency to borrow items specific to other regions. All these observations make us consider the traditional crafts threatened with extinction or at the last generation of practice.

However, the tourist development of the area opens a new market for the creators of beauty and it is possible to witness to a reinvention of folk creation, that could satisfy the consumer of cultural and leisure tourism in Dobudja.

REFERENCES

Antipa G 1914. Câteva probleme științifice și economice privitoare la Delta Dunării. Bucharest: Analele Academiei Române, 80 pp.

Hașotti P 1997. Epoca neolitică în Dobrogea. Constanța: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, 164 pp.

Magiru M 2003. Dobrogea - Studiu Etnografic, vol. 1 Românii autohtoni. Cluj-Napoca: Ed. Nereamia Napocae, 464 pp.

Titov I, Chiselev A 2015. Meșteșuguri tradiționale în Delta Dunării. Raport de cercetare. Bucharest: Centrul pentru Politici Durabile Ecopolis, 56 pp.

Photo 1. Deltaic landscape

Photo 2. Deltaic landscape

Photo 3. Rush cover. Stage of execution

Photo 4. *Beating the reed*

Photo 5. House from delta

Photo 6. Pension with reed roof

Photo 7. Reed fence

Photo 8. Hence made in 2015

Photo 9. Weaving loom for mats

Photo 10. Mats

Photo 11. Basket

Photo 12. Rush basket. Mahmudia.2015

Photo 13. Woven handles

Photo 14. Rush decorative products

Photo 15. Folk costume with rush hat

Photo 16. Rush products. 2017

**VISION STATEMENTS OF TOP 100 GLOBAL BRANDS: A CRITICAL
DISCOURSE ANALYSIS**

Dr Kamran Ahmed Siddiqui

Imam Abdulrahman Bin Faisal University

Saudi Arabia

ORCID ID: 0000-0002-5724-0991

Abstract

Purpose: The purpose of this paper is to analyze the vision statements of Top 100 Global Brands.

Methods: Interbrand's ranking for top 100 global brands were selected for this study and their vision statements were collected from their official websites.

Findings: The length of vision statements varies from 3 to 80 with an average 17 (number of words). Most frequently used keywords in vision statements include; world; people; better; company; and sustainable. Limitation of this research include conclusions are drawn based on material found in publicly available official websites and content analysis has been criticized as highly subjective in nature. There is strong link between industry and the keywords used in vision statements for example automotive industry has Mobility and Driving; financial services has financial services; Luxury brands having luxury; business eservices has cloud and digital; Media has entertainment; Alcohol has beer; Beverages has beverages; restaurants has food as keyword.

CELEBRITY CHILD RIGHTS ON THE INSTAGRAM PLATFORM

Zahra fallahian

University of Tehran

Abstract

Instagram is a photo and video sharing platform in which individuals and legal entities create pages and produce contents, but you may have seen pages on this social media that are filled with photos and videos of children who do not know What is Instagram and what is its use at all.

These pages are usually run by the mothers of these children and include their daily lives and child development stages such as talking and walking for the first time, but this is not all, many of these children began to advertise for different clothing brands by increasing followers and despite their young age, they enter into the work cycle and earn money.

In this article, I want to study the five popular pages of Iranian celebrity children in terms of respecting the components of children's rights in cyberspace and determine how much components such as privacy of these children are observed and whether their ads for different brands considered as a child labor or not.

in this paper, My research method is content analysis of these pages and my hypothesis is that many of the posts posted on these pages do not respect children's rights.

Keywords: instagram, celebrity child, children rights, privacy, child labor

**STYLE OF ARTISTS' COSTUMES IN THE GERMAN THEATER SCENES AFTER
WORLD WAR II****Elnaz Montazeri****Maryam Mounesi Sorkheh**

Alzahra University, Tehran, Iran

Abstract

Artists' clothing is not just a cover for the artist's profession, but a clothing for their personality. Artists choose this dress to introduce themselves to the target community. This was also the case with German artists, especially after World War II. This means that they have always chosen special covers to present and appear to the people. However, historical data show that, especially after the end of World War II, the coverage of theater artists in Germany changed dramatically. This issue has been studied, studied and analyzed in various ways, both in Germany and in other countries. However, by studying these works, we have found that based on pre-existing theories, the reason or factors influencing this phenomenon, namely the change in the style or manner of dress of German theater artists, can't be exactly what they are. Have claimed. Therefore, in the present study, other factors in this field have identified and we have tried to show the impact of these factors to the audience more objectively. Theorists believe that coverage is not unaffected by social phenomena; That is, social phenomena such as war, revolution, conflict, or convergence can affect the phenomenon of cover, while almost all previous research has ignored the role of these factors on cover in Germany. Therefore, the question of the present study is what is the effect of social events (from the perspective of sociologists), especially World War II, on changes in the costume style of theater artists in Germany?

The data of this research have been collected using documentary-library method and analytical-historical method. The findings show that after World War II, there was a gradual change in the clothing style of German artists, which we believe could probably be due to some social events. Durkheim, Bourdieu, and Giddens, as social theorists, believe that changes in society can also affect clothing style. According to Durkheim and Bourdieu, people do not choose clothes freely and individually, but make limited choices in choosing clothes within a predetermined framework. Thus, from the point of view of these two social theorists, society or its developments influence the individual's choice in the field of clothing (and in fact in all fields). Although Giddens attaches more importance to individual freedom, he believes that social events are not ineffective in human activities. He believes that explaining the impact of social developments on a phenomenon is not as simple as some theorists have suggested, but in any case, it is obvious that social phenomena affect events and people. Although similar views held among domestic theorists, almost all of them point to the same point that Durkheim emphasizes. Thus, using the views of these theorists, it can be said that the events after the war caused the artists of the theater house in Germany to choose costumes in the field of acting that would bring the most attraction and joy to the audience. Be accompanied. This choice often operated through color, design, fashion, etc., and prepared intentionally or sometimes unknowingly to improve the mental state of the

citizens of German society. In fact, based on historical data on the one hand and sociological theories on the other, it can be claimed that the conditions of World War II were such that it largely eliminated happiness from the people, and this issue is well The images left by some artists from this period can be seen and recognized. For this reason, after the end of World War II, German artists, consciously or even unknowingly, gradually turned to coverings that would remove the discomfort from the people and create joy and desire among them. This shows that people are not as free in choosing their clothes or clothing as they or others think, but they make choices within a range determined by social factors, and only in the realm of action. Range, free. The findings show that the changes that have taken place in the style of clothing worn by German theater artists are not limited to one feature, but many features such as color, material, style, etc. have changed in them, and it is interesting that all this Changes have taken place in the direction of improving people's morale. Our finding, which was obtained in this research, can lead the actors in the field of art (in all aspects) to think that they pay more attention to social factors, identify their impact on cultural phenomena, and according to them, along the way. Take steps to improve the cultural and artistic status of their community. Finally, the findings of the present study show that attention to the impact of social phenomena on coverage in the present study is somewhat innovative because it is a pioneer of other research in this field.

Keywords: style of clothing, Socio-cultural changes, Artists of Theater Scene, World War II.

INFLUENCE OF SOIL-STRUCTURE INTERACTION ON THE SEISMIC RESPONSE OF BUILDINGS

Farah Mansour

Lebanese University

Abstract

The study of phenomena related to the seismic response of structures constituted an important engineers trend in the last decades. The determination of soil-structure interaction (SSI) influence on the seismic response of buildings has always been a challenge. This research work investigates on SSI influence with an emphasis on fundamental frequency of buildings. For this purpose, both analytical and numerical dynamic Spectral/time-history analysis has been performed, with focus on the influence on the fundamental frequency of buildings. The soil type (weak, medium and stiff), the wave speed, and the building stiffness represented the variable parameters of the analysis. The analysis results prove the importance in considering advanced analysis in representing the SSI influence on the buildings seismic response, the important differences between the commonly used analytical methods and the dynamic numerical analysis methods, and the considerable effects of building flexibility on the SSI. The outcomes of this study widen the understanding of the SSI influence on the seismic response of buildings and provides guidelines for the practicing engineers commonly using the analytical methods. They also pave the way for further investigation on the effect of other factors on the (SSI) influence on structural response of buildings.

Keywords: SSI, seismic response, time-history, fundamental frequency, numerical analysis

**THE INFLUENCE OF BUSINESS LINKAGES OF MEMBER - COOPERATIVE
AND MEMBER'S BUSINESS INNOVATION TOWARD COOPERATIVE
MEMBER'S PERFORMANCE**

Sri Djatnika Sya'diah

Management and Business Department, Universitas Padjadjaran, Bandung, West Java,
Indonesia

Abstract

The researcher intends to analyze the factors that are deemed influencing member's performance of farmers cooperatives, as proprietors of dairy producing businesses that has a strategic influence on the cumulative achievements of Cooperatives performance, such as: Business linkages between member and cooperative, members business innovations and cooperative member's performance.

Data was collected by way of questionnaires distributed to 10 active Dairy Producers' Cooperatives in the West Java area. This data was then analyzed using descriptive quantitative survey, proportional random sampling. By way of Descriptive data processing, the average value (mean) and the line continuum method was used, while for verificative data processing, data was processed using the Structural Equation Modelling with AMOS software.

It was found, that: the influence of the simultaneous business linkage between the member's and the Cooperative's thru their business innovation, was 93.8%, while the remaining came from other variables not studied. Also business linkages of members and cooperative had a significant and positive influence on members business innovation. This was due to members business innovation covered only product innovation (dairy processed foods), and innovation adoption alone, while other innovations such as in process, management and marketing was primarily done by the cooperative as an institution.

The influence of member's business innovation had a significant and positive influence on cooperative member's performance, which shows that the better the member's business innovation, the more optimal the cooperative member's performance would be.

Keywords: member - Cooperative business linkage , member's business innovation, the cooperative member's performance.

COMMUNICATION OF LISTENERS AND RADIO STATIONS THROUGH SOCIAL MEDIA PLATFORMS**Pilitsidou Zacharenia****Tsingilis Nikolaos**

Aristotle University of Thessaloniki, Greece

Abstract

Social media has become indisputably a global social networking phenomenon. Millions of people communicate every day through social media and their use has become a part of their daily routine. While researchers have begun to examine several aspects of social media use there is currently a lack of research regarding listeners of radio stations. To address this gap the present research provides an in-depth examination of the reasons that audience follow radio stations on social media. Empirical data collected from four focus groups comprising 4-5 participants per group. The criterion for the interviewers was to follow radio stations on social media. Data analysed using the realistic approach. Because of the pandemic the interviews were conducted online using the zoom platform. Results revealed that listeners feel more engaged and informed when they are using the social media of radio stations. Moreover, older ones use social media mostly for business and to contact with the radio producer, while the youngest feel that it is a part of their daily routine. Finally, in the social media of radio stations listeners feel that they can become a part of a community.

**THE CONTRIBUTION OF RURAL WOMEN FROM THE BRAZILIAN
NORTHEAST TO FULFILLING THE UN 2030 AGENDA SDG 5: GENDER
EQUALITY**

Conceição Dantas

PhD in Social Sciences from UFRN / BR

Nildo da Silva Dias

PhD Professor at UFERSA / BR

Abstract

The UN's 17 Sustainable Development Goals (SDG) is an opportunity and a commitment established among leaders of 195 countries to achieve sustainable development. The SDG 5 has as its main goal the achievement of gender equality and women and girls' empowerment, this being only one aim of these goals. Gender equality is one of the pillars argued by Amartya - Economics Nobel Prize - to achieve sustainable development and countries evolution in terms of social progress index. Combined with feminist economy theory—in particular, the works from Carrasco, Cristina and Picchio, Antonella—this paper presents an analysis of the contributions of actions carried by civil society in Brazil—specifically in the State of Rio Grande do Norte—to the achievement of SDG 5. This analysis was only possible through a results methodology of the SDG designed in the Federal University of the Semi-arid (UFERSA), Mossoró, Brazil. The results claim that the social organizations—namely the 8 March Feminist Center—have contributed to the economic autonomy, political participation, and social acknowledgment of rural women and girls, and thus, to achieve the SDG, especially the SDG 5. This study points out as a challenge the need for more state investment in infrastructure, and in public policies that contribute to altering the gender inequalities in Rio Grande do Norte and Brazil.

**THE EFFECT OF FEAR OF CORONA ON BUSINESS SATISFACTION AND
WORKLOAD: A FIELD STUDY ON ACCOUNTERS**

KORONA KORKUSUNUN İŞ YÜKÜ VE İŞ TATMİNİ ÜZERİNE ETKİSİ:
MUHASEBECİLER ÜZERİNE YAPILAN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

İsmail BAKAN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0001-8644-8778

Muhammet Mustafa KISAKÜREK

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0003-2351-4314

Hüsne GÖZÜKARA

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-8634-4706

Lütfullah ETKİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-3088-2126

Özet

Bu çalışmanın amacı, muhasebe alanında görev yapan bireylerdeki korona korkusunun iş yükü ve iş tatmini üzerindeki olası etkisini ölçmektir. Araştırma verileri anket tekniği ile elde edilmiştir. Korona korkusu ölçeği olarak, Ahorsu ve arkadaşları tarafından 2020 yılında geliştirilen ölçek kullanılmıştır. İş yükü ölçeği olarak, Spector ve arkadaşları tarafından 1998 yılında geliştirilen ölçek kullanılmıştır. İş tatminini ölçümlemek için ise, Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilen Minnesota iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada korona korkusu, iş yükü ve iş tatmini ile ilgili alan yazınına yer verilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerle araştırma ölçeklerin güvenilirlikleri test edilmiş, frekans analizi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmış, elde edilen araştırma bulguları sunulmuştur.

Anahtar kelime: Korona Korkusu, İş Tatmini, İş Yükü

1. GİRİŞ

Herhangi bir hastalığın veya başka bir durumun birçok insana birden bulaşması salgın olarak adlandırılmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca birçok salgın vakası görülmüştür. Bu salgın hastalıklardan biri de 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde baş göstermiştir. Yüksek bulaşma oranına sahip olan bu virüs SARS-COV-2 olarak adlandırılmış ve korona virüs hastalığı olarak kayıtlara geçmiştir. 11 Mart 2020 yılında tüm dünyada pandemi ilan edilmiştir (Demirel, 2020).

İş yükü kavramı, iş dünyasındaki tüm sektörlerde doğrudan görülen bir olgudur. Birçok etmene rağmen belirli sürede bir çalışandan beklenen iş miktarı olarak da adlandırılan iş yükü psikolojik bir olgudur. Çalışanların verimliliğini ve motivasyonunu etkileyen en önemli kavramların başında iş yükü gelir. Hafif iş yükü bireylerin tembellik yapmasına sebep olurken, aşırı iş yükü strese, iş tatminsizliğine, verimsiz çalışmaya ve tüm bu sayılan faktörlerin etkisiyle birçok sağlık sorununa neden olur (Sarı, 2020).

Kurumlar devamlılığının sağlanması için müşteri memnuniyetine ihtiyaç duyarlar. Bu durumu sağlayacak olan kişiler ise iş yerinden tatmin olan çalışanlardır. Verimlilik bireylerin iş tatmininin sonrası ortaya çıkar. İş tatmini yüksek olan bireyler genelde aşırı iş yükünü hissetmeyen kişilerdir. İş yükü gibi iş tatmini de psikolojik bir olgudur (Sevginel, 2020). Korona virüs tüm dünyadaki yaşamı felce uğratmıştır. Herkes alışkanlıklarının dışında yaşamaz zorunda kalmıştır. Bu hastalıktan en çok çalışan kişiler etkilenmektedir. Belirli zaman kısıtlamalarına gitmek zorunda kalan iş yerlerinde çalışanların iş yükü artmış ve bu durum iş tatminini de etkilemiş olabilir. Bu çalışma korona virüs korkusunun iş yükü ve iş tatminine olan etkisini incelemek amacı ile yapılmıştır.

2. KORONA VİRÜS

Eski Yunanca'da "*pan*:" tüm ve *demos*: insanlar, kelimelerinden gelen pandemi kavramı, bütün insanlık tarihinde her zaman büyük değişikliklere yol açmıştır. Geçmişte veba, tifüs, çiçek ve ebola olarak karşımıza çıkan bu virüslerden en önemlisi olan korona virüs günümüze denk gelmiştir (Gündüz, 2020: 451).

31 Aralık 2019'da ilk kez Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan korona virüs tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Etkisindeki artış nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü bu durumu geniş çaplı bir pandemi olarak ilan etmiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan bu pandemiden dolayı ülkeler birçok önlemler almaya başlamışlardır. Bu önlemlerin başında sosyal izolasyon gelmektedir (Yeniçiktı, 2020: 367).

Dünya Sağlık Örgütü pandemi kavramını, yeni bir hastalığın veya virüsün dünya çapında yayılması ve herkesi etkilemesi olarak tanımlanmaktadır. Küresel çapta pandemiye dönüşen koronavirüs birkaç hafta içerisinde 120'den fazla ülkeyi etkilemiştir. Eğitimden iş hayatına kadar tüm sosyal hayatı etkilenen bu virüs insanlarda stres olgusunu da arttırmıştır (Yeniçiktı, 2020: 369).

Salgın öncelikle grip gibi başlıyor ve ciddi bir tıbbi yardım gerektirmiyor. Daha sonra kötüleşen özellikle de kronik rahatsızlığı bulunan insanlarda daha da kötü sonuçlar doğuran bu salgın nedeniyle suni solunum yollarına ihtiyaç duyulmaktadır. Hastalığı hafif geçirenler ise evlerinde istirahat etmekte, ateşlerinin düşmesi için ilaçlar kullanmakta ve sıvı tüketimine önem vermektedirler. Şeker hastalığı, yüksek tansiyon, akciğer ve kalp hastalıkları gibi kronik rahatsızlıkları bulunan bireyler ve yaşlı insanlar bu salgından en çok etkilenen grubu oluşturmaktadırlar. Salgın, dünya üzerinde 4 milyondan fazla insanın hastalanmasına ve 300 binden fazla insanın da hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (Budak ve Korkmaz, 2020: 65).

Dünya üzerinde hastalığın ilerlediği bilindiği halde Türkiye'de yaşayan pek çok insan bu durumu göz ardı etmekteydi. Ancak 11 Mart 2020 tarihinde sağlık bakanımız Dr. Fahrettin Koca'nın yaptığı açıklamalar ile salgın farklı bir boyut kazanmış oldu (Yıldırım, 2020: 70).

Salgından korunmak amacıyla hem devlet tarafından önlemler alınmış hem de "evde hayat var" sloganı ile kamu, özel sektör ve televizyon gibi birçok alan devlete destek olmaya çalışmışlardır (Yıldırım, 2020: 70).

SARS-CoV-2'nin Genel Özellikleri**Tablo 1.** SARS-CoV-2'nin Genel Özellikleri

İlk görüldüğü yer 7 Aralık 2019, Wuhan,Hubei

Patojen	SARS-CoV-2
Virüs türü	RNA virüsü
Tür patojeni	β -koronavirüs
Patojenin toplam DNA dizisi uzunluğu	29903
Hassas insanlar	SARS-CoV''ye maruz kalmayan insanlar
Ortaya çıkma süresi	Ortalama 3–7 gün
Erkek-kadın hasta oranı	2.70:1
Ölüm oranı	% 2.10
Klinik semptomlar	Ateş, yorgunluk ve kuru öksürük
Yayılma modu	Damlacıklar veya yakın temas
Büyük bölgesel dağıtım	Hubei, özellikle Çin'deki Wuhan
Tanı yöntemleri	RT-PCR, rRT-PCR, RT-LAMP, rRT-LAMP, Koronavirüs tespit kiti
Tedavi	Lopinavir / ritonavir (testte)

Kaynakça: XU, J., ZHAO, S., TENG, T., ABDALLA, A. E., ZHU, W., XIE, L., WANG, Y. VE GUO, X., (2020). Systematic Comparison Of Two Animal-To-Human Transmitted Human Coronaviruses: SARS-Cov-2 And SARS-Cov. Viruses, 12(244), ss,1-17.

Korona virüsün hızlı yayılmasındaki en büyük sebep ülkelerin birbirleri ile olan bağlantılarının çok yoğun olmasıdır. Bu virüs turizm, ulaşım, ekonomi gibi tüm alanları etkilemiştir (Akçaçı ve Çınaroğlu, 2020: 449). Virüsün yayılma hızı tüm dünya ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bazı sektörlerin aktivitelerini ise durma noktasına getirmiştir (Akçaçı ve Çınaroğlu, 2020: 450).

Covid- 19 olmaktan korkan insanlar kendilerini evlerine hapsedmişlerdir. Çalışan kesim ise işyerlerine gitmek zorundadırlar. Pek çok işletmeyi olumsuz etkilese de ülke ekonomisinin devamı ve bireylerin maddi kazançları için işletmeler çalışmaya devam etmek zorundadırlar. Temas yöntemiyle bulaştığı söylenen bu virüs nedeniyle AVM'lere girişler sınırlandırıldı ve sokağa çıkma yasakları ilan edildi. Bu nedenle internet ortamında zaman geçiren insanlar çoğaldı. (Demirdöğmez, ve ark, 2020: 127).

Bulaşıcı ve ölümcül olarak tanıtılan korona virüs gelişmekte olan ya da gelişmiş ülke ayırt etmeksizin tüm dünyada etkisini göstermiştir. Gün geçtikçe etkisi artmaya devan eden bu hastalık insanların tüm yaşamlarını değiştirmiştir. Alışık olunmayan bu durum bireylerde strese sebep olmaktadır. Bunun yanında çalışmak zorunda olan bireyler, virüse yakalanmaktan korkan ve iş tatmini düşmeye başlayan bir örgüt iklim oluşturmaya başlamışlardır (Demirdöğmez ve ark, 2020: 127).

Salgının etkisini azaltmak amacıyla ülkeler birçok önlemler almışlardır. Bunların başında, sanayi sektöründe işe ara vermek ve kısmi çalışma stratejisi gelmektedir. Verilen bu aradan dolayı da istihdamda inanılmaz azalmalar meydana gelmiştir. Yurt dışı yasaklarının konması ülkeler arasındaki dolaşımı azaltmasından dolayı döviz akışında azalmalar görülmüştür. Salgın sağlık kuruluşlarının öneminin anlaşılmasını sağlamıştır. Bu nedenle

sağlık kuruluşlarına daha çok yatırım yapılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır (Uzun ve ark, 2020: 335).

Salgının sonuçlarından biri de askeri ve sosyal açıdan dünya devi olarak bilinen birçok ülkenin sağlık yönünden sınıfta kaldığıdır. Sağlık hizmetlerine güvenen ve çok iyi sonuçlar çıkarması beklenen Amerika, İtalya, Fransa ve İspanya gibi ülkeler en ağır kayıpları yaşamışlardır (Budak ve Korkmaz, 2020: 75).

Salgının gerektirdikleri göz önüne alındığında birçok ülke sağlık sistemini yeniden düzenlemeye gitmişlerdir. Ülkemiz salgın boyunca hem ülke içerisinde sistemi kurmayı hedeflemiş hem de yaklaşık 44 ülkeye tıbbi kaynaklar sağlamıştır (Budak ve Korkmaz, 2020: 75).

Salgının etkisiyle alışkanlıklarımızın değişmesi bireylerde duygu durum bozukluklarına sebep olmuştur (Demireli, 2020: 10). Tüm maçların ertelenmesini sağlayan, insanları eve hapseden ve sosyal hayatı alt üst eden bu salgının olumlu yönleri de bulunmaktadır. Tarihteki salgınların sonuçlarına bakıldığında da aynı olumlu sonuçlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bunun yanında temizlenen doğa sayesinde insanların yaşama yılları uzamıştır. Devletlerin daha güçlü çıktığı bu salgınlar dengelerin her zaman değişmesini sağlamaktadır. İnsanların eve çekilmesi, sanayi faaliyetlerinin azalması, egzoz gazlarının azalması doğanın kendi kendini yenilemesini sağlamaktadır. Ozon tabasındaki delik kapandı ve dünya kendini yenilemeye başladı. İstanbul'da hava kirliliği % 30 azalırken trafik yoğunluğunun zaman zaman % 1'lere kadar indiği belirtilmiştir. En önemli olumlu etkisi ise savaşlar durmuş ve silahlı çatışmalar öncesi kadar yaşanmadığı için katliamlar azalmıştır (Afacan ve Avcı, 2020: 1).

2. İŞ YÜKÜ

Yük kelimesi, çok fazla, oldukça anlamlarına gelmektedir. Sosyal bilimlerde ise yük kavramı aşırı iş yükü, iş yükü manalarında kullanılmaktadır (Doğan, 2020: 41).

Çalışma hayatındaki önemli kavramlardan biri de iş yükü kavramıdır. Önemli olmasının nedeni ise doğrudan bireylerin mutluluğunu etkiliyor olmasıdır (Kemer kaya, 2019: 2). İş yükündeki ağırlık bireylerde çalışma ortamına karşı olumsuz duygular beslemesine sebep olmaktadır. Bu olumsuzluklar, kendisine saygı duyulmadığı hissiyatını ve iş tatminindeki azalma ve kendisini mutsuz hissetmeyi de beraberinde getirmektedir (Turunç, 2018: 11). İş yükü duygusal olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerin yaptıkları işin kendisine ağır geldiğini düşünmesi bile iş yükünün ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Koçak ve ark., 2019: 3).

Her çalışanın kendisine göre bir iş hacmi vardır. Kendisini işe göre planlar ve işinin hacmine göre hareket eder. Ekstra verilen bir iş, çalışanın zorlanmasına sebep olabilir. Yönetim tarafından basit bir iş olarak görülen ilave görevler bazı durumlarda çalışanlar için ağır bir yük haline gelebilmektedir (Öztürk, 2019: 8).

Küreselleşmenin etkisiyle hızla artan rekabet ve zaman sıkıntısı çekilmesinden dolayı çalışanların iş yükü her geçen gün artmaktadır. Çalışanların iş yerlerinde bitirmek zorunda oldukları görevleri ve bunun için sarf edilen çaba iş yükünü beraberinde getirmektedir

(Kemer kaya, 2019: 2).

İş yükü çalışanlarda üç şekilde algılanmaktadır (Doğan, 2020: 41):

- İlk olarak, işin niteliklerine göre birey daha yeteneklidir. Bu durumda iş yükü algılanmaz, bu durum tembelliği beraberinde getirebilir,

- İkinci olarak, işin niteliği ile çalışan bireyin yetenekleri uyumludur. Bu durumda iş yükü pek fazla hissedilmez,

- Üçüncü olarak ise, işin niteliği ve bireyin yetenekleri uyumlu değildir. Yapılan işin nitelikleri fazladır ve çalışanın yetenekleri yeterli değildir. Bu durumda iş yükü algılanır (Doğan, 2020: 41).

İş yükü, işlerin fazla olması, iş koşullarının ağır olması ve yorucu olmasını ifade etmektedir. Günümüzdeki sinir bozucu durumların başında zaman baskısı gelmektedir. Zaman baskısından dolayı bireyler yeteneklerini tam olarak ortaya çıkaramamaktadırlar. Bu nedenle kendilerine olan güvenleri yok olmaktadır (Korkmazer ve Aksoy, 2018: 609).

Aşırı iş yükü, çalışan bireylere verilen görevin yerine getirilmesi dışında çalışanın olumsuz yönde etkileyen koşulların genel adıdır. Kurumlar işe alımlarda çalışanlara görevlerini ifade eden iş tanımlarını yaparlar. Eğer bu tanımlama işi yapılmaz ise belirsizlik ortaya çıkar. Bu nedenle çalışanlar işe alınırken iş tanımı yapılmalı ve işlerinin dışında iş verilmemelidir (Gencer, 2016: 19).

İş yükü kavramı, yetersiz ödüllendirme sonucu kendini çalıştığı kuruma ait hissetmeme, yeteneklerini kullanıyor olmasına rağmen kendisine güvenmemesi olarak da tanımlanabilir. Tüm bu durumlar çalışanlarda hem iş stresine hem de iş tatminsizliğine sebep olmaktadır. İş yükü kapmasına fazla mesai, düşük ücret, fazla görevlendirme ve fazla mesai ücretlerinin ödenmemesi de girmektedir (Gencer, 2016: 34).

Çalışanların performansı ile hissettikleri iş yükleri arasında doğru bir orantı vardır. Çalışanların yapacakları işlerde artış olması veya zor işlerle karşılaşmaları performanslarını düşürürken, iş yüklerini arttıracaktır (Sarı, 2020: 30).

Geçim sıkıntısı çeken çalışanlar mesai yaparak maaşlarını arttırmak isterler. Bu durum, çalışanın ailesine ve sosyal hayatına ait olan zamanı işine harcaması anlamına gelir. Bu fedakarlığın karşılığını almadığını düşünen bireyler yaptığı işi yük olarak görmeye başlarlar. Hem zamanını kaybetmenin hem de ailesine gerekli zamanı ayırmamanın stresi bireyi tükenmişlik sendromuna sürükleyebilir. Aşırı çalışmadan kaynaklı çalışanlarda oluşan yorgunluk durumunun çalışmaya tutkunluğu azalttığı görülmektedir (İlçin, 2019: 24).

Çalışanların fiziksel özelliklerinin, gücünün, yanı sıra zihinsel performanslarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Zihinsel performansı belirlenen çalışanlar yeteneklerine göre görevlendirilirler. Bu durum iş yükünün azalmasını sağlar (Karadağ ve Cankul 2015: 362).

Çalışanların zaman sıkıntısı çekmesi, işi tamamlamak için gerekli yeteneklere sahip olamaması sonucu ortaya çıkan iş yükü, stresin ortaya çıkmasını sağlayan en etkili kavramdır (Gümüştekin ve Öztemiz, 2005: 274).

İş yükünü arttıran etmenlerin başında rol çatışması gelmektedir. Birden fazla rolü üstlenmek zorunda kalan bireylerin aşırı iş yüküyle karşılaşması muhtemel bir olaydır. Örneğin, bir doktorun hem hastalarına bakması, hem araştırmalar yapması hem de gerektiğinde sempozyumlara katılıp bilgi vermesi beklenmektedir. Bu farklı roller bireyi hem

yoracak hem de iş yükünün etkisiyle stresi arttıracak ve iş tatmininde düşüş yaşamasına neden olacaktır (Sarı, 2020: 31).

İş yükünün altından kalkamayan çalışanlar, yıprandıklarını hissetmektedirler. Bu yıpranma işe yabancılaşma ve tükenmişliği de beraberinde getirmektedir. Örgütlere olan bağlılık azalmakta ve lider- üye arasında kopukluklar yaşanmaktadır (Kemer kaya, 2019: 6).

Fazla iş yükünün sonuçları sadece bireyleri değil örgütleri de olumsuz etkilemektedir. İş yükünden kaynaklı yorgun olan bir hemşire dikkatsiz davranarak yanlış hastaya yanlış ilacı verebilir. Bu durum hem hasta, hem hemşire hem de hastane için bir felaketle sonuçlanabilir (Doğan, 2020: 29).

3. İŞ TATMİNİ

Hayatımızı devam ettirmek ve kimseye muhtaç olmamak için çalışmak zorundayızdır. Bu nedenle çalışmak insan hayatının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bireyler evlerinden daha çok vakit geçirdikleri iş yerlerinde çalışmaktan mutlu olmak yani tatmin olmak istemektedirler (Benli, 2020: 7).

Tatmin kelimesi Türk Dil Kurumuna göre, gönlümüzün doyması, istediğin bir şeye sahip olma olarak tanımlanmaktadır (Benli, 2020: 7). İlk kez 1920 yılının sonlarında ortaya çıkan iş tatmini kavramı, 1930 ve 1940'lı yıllarda önem kazanmaya başlamıştır (Durmuş, 2014: 34). Günümüzde sosyal bilimcilerin en çok üzerinde durduğu konulardan biri iş tatmini kavramıdır. İş tatminini farklı isimlerle de adlandırmak mümkündür. İş doyumu, mesleki tatmin ve mesleki doyum bunlardan bir kaçıdır (Demir, 2020: 27).

İnsan yaşamında hem ekonomik hem de psikolojik açıdan önemli bir role sahip olan iş tatmini kavramı ile ilgili yapılan bazı tanımlar şu şekildedir (Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 6): İş tatmini genel olarak, bireylerin çalıştıkları kurumlardaki emeğinin karşılığını net olarak alıp almamasını, çalışma arkadaşları ile olan uyumundan olan memnuniyetini ifade etmektedir (Er, 2009:181). Diğer bir tanımda iş tatmini, bireylerin sahip olduğu yetenekler ile kurumda verilen işin uyumlu olmasıdır. Bireyler yeteneklerini rahatlıkla kullandıklarında ve başarıyı elde ettiklerinde iş tatmini seviyelerinde yükselmeler olacaktır. Bireyler işlerinden beledikleri ile işten aldıkları ne derece uyumlu ise o kadar tatmin olurlar (Şentürk, 2020: 2). İş tatmini, bireyin çalıştığı kurumdaki elde ettiği maddi çıkarlar ve iş yerindeki diğer personellerle birlikte yaptığı çalışmalardan duyduğu mutluluktur (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2014: 164).

Örgütsel açıdan bakıldığında iş tatmini, bireylerin çalışma alanlarında kendilerini mutlu hissetmesi, verilen vazifeleri bu mutluluk hissiyle yapmaları olarak tanımlanmaktadır. Çalıştıkları alanda kendini mutlu hisseden bireylerin verimliliği ve motivasyonu oldukça yüksektir (Karataş, 2020: 56).

Çalışanların iş tatmininin yüksek olması için, iş yerlerinde harcadıkları çabanın karşılığı olarak, ücret, terfi, prim vb. gibi imkanlardan yeterince yararlandığı duygusuna sahip olması gerekmektedir. Bireylerdeki iş tatmini seviyesini etkileyen bazı etmenler vardır. Bunlar, alınan maaş, kariyer planlamasının yapılması, bireysel ilişkiler, bireyin kendisine saygılı olduğunu hissetmesi, yönetimin adaletli davranması gibi durumlar bunlardan bir kaçıdır (Boncuklu, 2020).

İş tatmini her zaman aktif bir olgudur. Bu nedenle kurumlarda iş tatmininin bir kere sağlanmasının yeterli olduğu düşünülmemelidir. Hızlı elde edilen iş tatmini aynı şekilde hızlıca iş tatminsizliğine de dönüşebilir (Akşit Aşık, 2010: 36).

Bireyler çalıştıkları işi ne derece benimser ve o işten ne kadar tatmin olurlarsa hayatları da o kadar yolunda gider. İşinden tatmin olmayan bir kişi sosyal hayatında da mutlu olamaz. İş yerinde mutsuz olan birey strese girecek ve bu durum sosyal hayatına da yansiyacaktır (Özfaıcı Akıl, 2020: 32).

İş tatmini hem örgütsel bağlılığı hem de işe devamlılığı sağlar. Bulunduğu kurumda istediği işi yapan, yaptığı için karşılığı kadar ücreti aldığına inanan bireyler maddi ve manevi tatmini hissedeceklerdir (Şentürk, 2020: 3).

Birçok araştırmamanın iş tatmini kavramında ortak nokta olarak “tutum” kavramını kullandıkları görülmektedir. Bireyler yetenekleri ve tecrübeleri doğrultusunda bir görev aldıklarında iş tatmini pozitif yönde etkilenmektedir (Dırlık, 2020: 39). İş tatmini yüksek bireyler çalıştıkları kuruma gelen müşterilerle uyumlu iletişim kuracaklarından dolayı iş yerinin verimliliği artacaktır. İş tatmini asla kişisel bir etki değildir. İş tatminsizliği yaşayan bir çalışanın tüm örgütü negatif yönde etkileyeceği unutulmamalıdır (Dırlık, 2020: 39).

İş tatminini etkileyen belirli faktörler vardır (Ödemiş, 2020: 24). İş tatminini etkileyen önemli faktörlerden ilki işin niteliğidir. Yeteneğe uygun ve keyif alarak çalışılan bir işte iş tatmini seviyesi oldukça yüksek olacaktır. Kurumlardaki iş tatminini etkileyen önemli bir unsur da ücret olgusudur. Bireyler iş yerlerinde geçirdikleri zamanın ve gösterdikleri çabanın karşılığını almak isterler. Bu nedenle ücret kavramı iş tatminini etkileyen önemli bir unsurdur. Bireylerin kendi aldıkları ücretin haricinde, çalışma arkadaşları ile aralarındaki ücret adaletsizliği de iş tatminsizliğine sebep olmaktadır. İş yerlerindeki fiziksel çalışma koşulları iş tatminini etkileyen diğer bir faktördür. İş güvenliğinin yüksek olduğu, aydınlık bir ortam, temiz ve havadar alanlarda çalışan bireylerin iş tatmini seviyeleri her daim yüksektir (İşçan ve Sayın, 2010).

İş tatmini bireylerin hayata pozitif bakmasını sağlamakla kalmaz ayrıca sosyal hayatında da mutlu olmasını sağlar (Güven, 2020: 135). Örgütler, sürdürülebilirliğini sağlamak, çalışan devir hızını düşürmek ve verimliliği arttırmak için çalışanlarının iş tatmin seviyelerini yükseltmek zorundadırlar (Hıdır Özcan ve Bayarçelik, 2020: 56).

İş tatminini etkileyen kavramlardan biri de cinsiyettir. Çalışma hayatında erkeklerin iş tatmininin kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni erkekler ulaşmak istedikleri hedefler konusunda kadınlar kadar zorlanmamaktadır ve terfi almaları kadın çalışanlara göre daha yüksek seviyelerdedir. Kadınlar hem sosyal hayatlarında hem de iş hayatlarında aktif olarak çalışmalarından dolayı her daim istediklerine ulaşamazlar. Bu durum kadınların daha çok çabalama eğilimi göstermelerine sebep olmaktadır. Bu çaba zamanla iş tatmini seviyesini düşürmektedir (Demi ve Çelik, 2020: 34).

İş tatminini etkileyen diğer bir durum ise yaş etmenidir. Bireylerin davranışları ve kararları yaşları ilerledikçe değişmektedir. Bu nedenle yaşa bağlı olarak bireylerin iş tatmini seviyelerinde değişimler yaşanmaktadır (Akşit Aşık, 2010: 36).

Küçük işletmelerde büyük işletmelere göre iş tatmini seviyesi oldukça yüksektir. Bunun nedeni ise, küçük işletmelerde yöneticiler ve çalışma arkadaşları ile aralarında olan güven duygusudur (Akşit Aşık, 2010: 44).

Hızlı elde edilen iş tatmini aynı şekilde hızlıca iş tatminsizliğine de dönüşebilir. İş tatmininin düşük olduğu kurumlarda, disiplin sorunları, fark etmeden iş yavaşlatma gibi örgütsel sorunlarla karşılaşmak mümkündür (Akşit Aşık, 2010: 36).

Sebebi ne olursa olsun iş tatminsizliği yaşayan işletmeler birçok sorunla karşılaşmaktadırlar (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2014: 165):

- Çalışan devir hızında yüksek rakamlar
- Yüksek devamsızlık oranı
- İş yerine düşük bağlılık gösterme
- Yabancılaşma, stres, grup çatışmalarının artması,
- Grev sözcüğünün gündemde olması
- Hırsızlık yaşanma oranının artışı
- İşten ayrılma (Bayrak Kök, 2006: 296).
- Yetersizlik duygusu (Bayrak Kök, 2006: 296).
- İş miktar ve kalitesindeki düşüklük

Bireylerin iş yerlerinde yaşadıkları tatminsizlik bireyin motivasyonunun düşmesine sebep olacaktır. Bu durum bireyin işten ayrılma isteğini beraberinde getirecektir. Hem işte motivasyonu düşmüş ve stresli bir şekilde davranan hem de işten ayrılmak isteyen bir çalışan kurumların en büyük sorunlarından biridir. Çünkü bu tür çalışanlar hem işlerin aksamasını sağlarlar hem de arkadaşlarının motivasyonunu düşürürler (Özbalcı Akıl, 2020: 31).

4.ARAŞTIRMA AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı korona virüs korkusunun iş yükü ve iş tatminine olan etkisini incelemektir. Araştırmanın bağımsız değişkeni korona virüs korkusu olup, bağımlı değişkenler ise iş yükü ve iş tatminidir. Bu araştırma için geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H1: Korona virüs korkusu, iş yükü algısını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H2: Korona virüs korkusu, iş tatmini değişkeninin alt boyutlarından olan işin niteliğinden tatmini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H3: Korona virüs korkusu, iş tatmini değişkeninin alt boyutlarından olan yöneticiden tatmini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H4: Korona virüs korkusu, iş tatmini değişkeninin alt boyutlarından olan çalışma arkadaşlarından tatmini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H5: Korona virüs korkusu, iş tatmini değişkeninin alt boyutlarından olan ücretten tatmini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H6: Korona virüs korkusu, iş tatmini değişkeninin alt boyutlarından olan yönetim yaklaşımlarından tatmini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

H7: Korona virüs korkusu, iş tatmini değişkeninin alt boyutlarından olan kurum imajından tatmini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkiler.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla araştırma verileri, Akdeniz bölgesinde bulunan bir ilde mali müşavirlere anket tekniği uygulanarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında 200 anket elden dağıtılmış olup; katılımcılardan toplanan anketlerin uygun

şekilde doldurulup doldurulmadığı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, toplamda 168 çalışan anketi araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu başlıca üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara ait demografik sorulara, ikinci ve üçüncü bölümde ise araştırma değişkenlerine dair ifadeler yer verilmiştir. Kullanılan anket formunda üç araştırma değişkenini (korona virüs korkusu, iş yükü ve iş tatmini) ölçmek için güvenilirlikleri daha önce test edilmiş ölçekler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin tamamında 5’li Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme “kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)” şeklinde yapılmıştır. Araştırmada kullanılan birinci ölçek Korona korkusu ölçeği olarak, Ahorsu ve arkadaşları tarafından 2020 yılında geliştirilen tek boyutlu ölçek kullanılmıştır. İş yükü ölçeği olarak, Spector ve arkadaşları tarafından 1998 yılında geliştirilen tek boyutlu ölçek kullanılmıştır. İş tatminini ölçümlemek için ise, Weiss ve arkadaşları tarafından (1967) geliştirilen Minnesota iş tatmini ölçeği kullanılmıştır. İş tatmini ölçeği çok boyutlu olup, bu boyutlar; işin niteliğinden tatmin, kurum imajından tatmin, yöneticiden tatmin, yönetsel yaklaşımlardan tatmin, çalışma arkadaşlarından tatmin ve ücretten tatmin olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır.

Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Anketler ile toplanan verilerin istatistiki analizleri için örneklem grubunun özelliklerinin tespit edilmesine ilişkin frekans ve yüzde hesaplamaları, araştırma değişkenleri arasındaki ilişki ve etki düzeyini tespit etmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 1.Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Önerme Sayıları
Korona Virüs Korkusu	0,889	7
İş Yükü	0,734	5
İş Tatmini		
İşin niteliğinden tatmin	0,831	7
Kurum imajından tatmin	0,767	2
Yöneticiden tatmin	0,872	7
Çalışma arkadaşlarından tatmin	0,872	4
Ücretten tatmin	0,781	3
Yönetsel yaklaşımdan tatmin	0,874	5

Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her birinin güvenilirliklerinin test edilmesinde Cronbach Alfa kat sayısı kullanılmıştır. Literatüre göre, $0,00 < \alpha < 0,40$ olduğu zaman ölçek güvenilir değil, $0,41 < \alpha < 0,60$ olduğu zaman ölçek düşük güvenilirlikte, $0,61 < \alpha < 0,80$ olduğu zaman ölçek orta düzeyde güvenilir ve $0,81 < \alpha < 1,00$ olduğu zaman ise ölçek yüksek düzeyde güvenilirlerdir.

Buna göre, ankette yer alan korona virüs değişkeni 0,889 ile en yüksek düzeyde güvenilirliğe sahiptir. İş yükü değişkeninin 0,734 ile orta derecede güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. (Tablo 1)

Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	48	28,0	Evli	58	34,5
Erkek	120	74,1	Bekar	104	61,9
			Diğer	5	3,0
Eğitim			Yaş		
Lise	42	25,0	18-26yaş	86	51,2
Ön Lisans	31	18,5	27-35 yaş	50	29,8
Lisans	81	48,2	36-45yaş	23	13,7
Yüksek Lisans	11	6,5	46+ üstü	8	4,8
Diğeri	2	1,2			
Kıdem					
5 yıldan az	82	48,8			
6-10 yıl	44	26,2			
11-15 yıl	26	15,5			
16-20 yıl	5	3,0			
20 yıl ve üzeri	11	6,0			

Yapılan frekans analizi sonucu elde edilen verilere göre; katılımcıların %74,1'i erkektir. %61,9'u bekar olup %29,8'i 27-35 yaş arası olan gençlerden oluşmaktadır ve %48,2'sinin eğitim durumu lisanstır. Katılımcıların kıdemi incelendiğinde, %48,8'inin 5 yıldan az bir süredir görevde olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkileri test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Testi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7
1. Korona virus korkusu	1						
2.İş Yüğü	170*	1					
3.İşin niteliğinden tatmin	-,071	,191*	1				
4.Kurum imajından tatmin	-,126	,044	,288**	1		,	
5.Yöneticiden tatmin	,100	,110	,569**	,440**	1		
6.Çalışma arkadaşlarından tatmin	,006	,227**	,542**	,462**	,650**	1	
7.Ücretten tatmin	,019	-0,56	,262**	,305**	,379**	,402**	1
8.Yönetim yaklaşımlardan tatmin	-,081	,031	,543**	,696**	,625**	,632**	,553**

** p<0.01 düzeyinde anlamlılık ilişkisi

Tablo 3'te sunulan korelasyon analizi sonuçlarına göre; korona virüs korkusu ile iş tatmininin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ($p>,05$) ilişkiler bulunamamıştır. Bu bağlamda araştırmanın korona virüs korkusu ile iş tatmini alt boyutlarını içeren hipotezlerini (H2-H7) destekler bulgular açığa çıkmamıştır. Korona virüs korkusu ile iş yükü değişkeni arasında ise anlamlı ($p<,01$) bir ilişki ortaya çıkmış olup, bu durum araştırmanın H1 hipotezini destekler yöndedir.

Çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

4. Korona virüs değişkeninin iş yükü değişkeni üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İş yükü	0,170	2,213	0,028
$\Delta R^2 = ,023$		F = 4,899	000

Tablo 4'de sunulan regresyon analizi sonucu Adjusted R2 determinasyon katsayısına göre korona virüs değişkeni iş yükü değişkenini %2,3 oranında etkilemektedir. Bu verilere göre, bağımlı değişken olan korona virüs korkusu değişkeni, bağımsız değişken olan iş yükü değişkenini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bunun sonucunda H1 hipotezi kabul edilmektedir.

5. Korona virüs korkusu değişkeninin iş tatmini alt boyutları üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
İşin niteliğinden tatmin	-0,71	-,909	,364
Kurum imajından tatmin	-,126	-1,626	,106
Yöneticiden tatmin	,100	1,289	,199
Çalışma arkadaşlarından Tatmin	,006	,075	,940
Ücretten tatmin	-,019	,249	,803
Yönetim yaklaşımlarından tatmin	-,081	-1,044	,298

Araştırma verilerine göre bağımlı değişken korona virüs korkusu ile bağımsız değişken iş tatmini alt boyutları arasında anlamlı bir etki bulunmadığı görülmektedir. Araştırmanın regresyon analizi sonuçlarına göre korona virüsten korkusu insanların iş tatminini etkilememektedir. Bu sonuçlara göre araştırmanın H2, H3, H4, H5, H6 ve H7 hipotezleri ret edilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı korona virüs korkusunun iş yükü ve iş tatminine olan etkisini ölçmektir. Araştırmanın bağımsız değişkeni korona virüs korkusu olup, bağımlı değişkenler ise iş yükü ve iş tatminidir. Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla araştırma verileri, Akdeniz bölgesinde bulunan bir ilde mali müşavirlere anket tekniği uygulanarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında 200 anket elden dağıtılmış olup; katılımcılardan toplanan anketlerin uygun şekilde doldurulup doldurulmadığı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, toplamda 168 anket araştırma kapsamına alınmıştır.

Araştırmanın değişkenleri arasındaki bağlantıya bakıldığında bağımsız değişken olan korona virüs korkusu değişkeni iş yükü değişkenini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu durumda araştırmanın H1 hipotezi kabul edilmektedir. Korona virüs sürecinde çalışan bireyler zaman konusunda sıkıntı çekmektedirler ve iş yükleri oldukça fazladır. Kendi işlerinin dışında görevler yapmak zorunda kalmak bireyleri yormaktadır. Korona virüsten kaynaklı istihdamda azalmalar görülmektedir. İş yerlerine eleman alınmaması çalışanların iş yükünün artmasına sebep olduğunu göstermektedir. Araştırma verilerinin mali müşavirlerden elde edildiği düşünülecek olunursa pandemi döneminde işletmelere yönelik alınan kararlar ve işletmelerin muhasebeleştirilecek işlemlerine yönelik yapılan düzenlemeler, mali müşavirlerin iş yüklerini artırmaktadır. Aynı çalışma örneğinin restoran veya kırtasiye işletmelerinde yapılacak olursa muhtemelen aynı sonuçlara ulaşmak mümkün olmayabilir. Dolayısıyla, korona virüs korkusu ile iş yükü arasındaki ilişkinin genelleştirilebilmesi için farklı iş kollarında da benzer çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Bağımsız değişken olan korona virüs korkusu ile iş tatmini değişkeni arasında anlamlı bir etkileşime rastlanmamaktadır. Araştırmanın sonucuna göre korona virüs değişkeninin iş tatminin alt boyutlarından hiç birini anlamlı bir şekilde etkilemediği görülmektedir. Bu durumda araştırmanın H2, H3, H4, H5, H6 ve H7 hipotezleri ret edilmiştir. Korona virüs korkusunun iş tatmini algılarını anlamlı bir şekilde etkilememesinin nedenlerinin bir başka araştırmada inceleme konusu yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AFACAN, E., ve AVCI, N., 2020. “Korona virüs (Covid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış”, Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (Asead), 7 (5), ss, 1-14

AKÇACI, T., ve ÇINAROĞLU, S., 2020. “Yeni Korona virüs (COVID-19) Salgınının Lojistik ve Ticarete Etkisi”, Gaziantep University Journal Of Social Sciences 2020 Special Issue , ss, 447-456

AKŞİT AŞIK, N., 2010. “Çalışanların İş Doyumunu Etkileyen Bireysel Ve Örgütsel Faktörler İle Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme”, Türk İdare Dergisi, (467), ss, 31-51

AKGEMCİ, T., ÇELİK, A., ve ŞİMŞEK, M.Ş., 2014. Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, 8.Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 412 s.

ALTAY, M., 2018. “Çalışma Yaşam Kalitesinin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisinde İş Yükü Ve Lider-Üye Etkileşiminin Rolü”, Süleyman Demirel

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Doktora Tezi

BAĞÇI, E., UZUN, C., ve BOSTAN, A., 2020. “Covid-19 Ve Sağlık Turizmi, Journal Of Awareness, 5(3), ss, 331-348.

BAKAN, i ve BÜYÜKMEŞE, T., 2004. “Örgütsel İletişim İşe İş Tatmini Uluslar Arası Arasındaki İlişkiler Akademik Örgütler İçin Bir Alan Çalışması” ,Akdeniz İİBF Dergisi 1-30.

BAYRAK KÖK, S., 2006.” İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (1). ss. 291-310.

BUDAK, F., ve KORKMAZ, Ş., 2020. “Covid-19 Pandemi Sürecine Yönelik Genel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği”, Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi (SAYOD), (1), ss, 62-79

BONCUKLU, R., 2020. “Motivasyonun Ve İş Tatmininin İş Performansı Üzerindeki Etkisi: Hatay İlinde Bir Uygulama”, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

BENLİ, O., 2020. “Otel Çalışanlarının Turist Davranışları Algısının İş Tatminine Etkisi”, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

ÇELİK, Y., ve DEMİ, B., 2020. “İş Görenlerin İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Performansları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”, İstanbul Kent Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi

DEMİRDÖĞMEZ, M., TAŞ., H.,Y., ve GÜLTEKİN, N., 2020. “Korona virüs’ ün (Covid-19) E-Ticarete Etkileri”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16 (29), ss,125-145

DEMİRELİ, S., 2020. “Hemşirelerde Korona virüs Salgını Kaynaklı, Anksiyete, Obsesyon Ve İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi”, Atatürk Üniversitesi , Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi

DEMİR, B., 2020. “Adli Alanda Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarında İş Stresi Ve İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

DİRLİK,İ., 2020. “Duygusal Emegin Alt Boyutlarının (Yüzeysel Davranış, Derin Davranış Ve Samimi Davranış) İş Tatmini Alt Boyutları (İçsel Tatmin Ve Dışsal Tatmin) İle İlişkisi – Çağrı Merkezleri Üzerine Bir Araştırma” Altınbaş Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi

DURMUŞ, A., 2014.” Örgütsel Adalet Ve İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İstatistiksel Analiz Yöntemleriyle Araştırılması”, *International Journal of Social Science Research*, 3 (5). ss.33-53.

DOĞAN, A.,2020. “Mesleki Özdeşleşme İle Tükenmişlik İlişkisinde İş Yükü Algısı Ve Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi

- ER, D., 2009. “Üniversitelerdeki Kadın Öğretim Üyelerinin İş Tatmini: Türkiye Örneği”, e- Journal of New World Sciences Academy Social Sciences ,4 (3). ss.180-197.
- GENCER, Z., 2016. “Otel İşletmelerinde Aşırı İş Yükünün Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Side Ve Belek Bölgelerinde Bir Uygulama”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- GÜVEN, A., 2020. “Türkiye’de Belediyelerde Çalışan Personelin İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Algısı”, Akademik bakış Dergisi Özel Sayı 2020 Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
- GÜNDÜZ, F., 2020. “Türkiye’nin Yeni Korona virüs (Kovid-19) Salgını İle Sınırı: Güvenli Gelecek İnşası Çalışmaları Ve Kamuoyu Algısı”, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8 (23), ss, 447 – 467.
- GÜL, H., ve ÇELEBİ, F., 2020. “Korona virüs (Covid-19) Pandemisinde Başlıca Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kriz Yönetiminin Değerlendirilmesi”, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(3), ss. 1703- 1715
- İLÇİN, E., 2019. “İş Yüğü Ve Yönetici Desteğinin Çalışmaya Tutkunluk Üzerindeki Etkisi”, Bahçe şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- KARATAŞ, M., 2020. “Örgütün Yapısal Yönleri Ve İş Tatmini: Sağlık Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi
- KARADAĞ, M., ve CANKU, H., İ., 2015. “Hekimlerde Zihinsel İş Yüğü Değerlendirmesi”, *International Journal Of Social Science* , (35), ss ,361-370,
- KEMERKAYA, S., 2019. “Sağlık Çalışanlarının İş Yüğü Düzeyinin İş Tatminine Etkisinde Duygusal Emegın Düzenleyici Etkisi”, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Hastane Ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- KOÇAK, D., KERSE, G., ve YÜCEL, İ., 2019. “Aşırı İş Yüğü İle İş-Aile Çatışması Arasındaki İlişki: Havacılık Sektöründe Bir Uygulama”, S.C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (2), ss, 1-16
- KORKMAZER, F., ve AKSOY, A., 2018. Sağlık Çalışanlarının İş Yüğü Fazlalığı Algısının Yaşam Kalitesine Ve İş Aile Çatışması İle İlişkisi”, Asead, 5 (12), ss, 607-619
- ÖZFALCI AKIL, S., 2020. “İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı X Ve Y Kuşaklarında İş Tatminin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- ÖDEMİŞ, B., 2020. “Turizm Rehberliği Anabilim Dalı İş Tatmini Ve İşe Bağlılık Arasındaki İlişki: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma”, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- ÖZCAN, A., H., ve BAYARÇELİK, E.,B., 2020. “Kuşaklara Göre İş Tatmini, Tükenmişlik Ve İş Yaşam Dengesi”, *International Journal Of Management And Administration*, 4(7), ss, 54-70
- ÖZTÜRK, M., A., 2019. “Sınıf Öğretmenlerinin İş Yüğü Algısı İle Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki”, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

- İŞCAN, Ö., F., ve SAYIN, U., 2010. "Örgütsel Adalet, İş Tatmini Ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki", Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 24(4), ss,195-216
- SARI, D., 2020. "Üretim İşletmelerinde İç Kontrol Sistemi İle İş Yükü Fazlalığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Samsun Organize Sanayi Bölgesi Örneği", İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- SEZGİNEL, B., İ., 2020. İş Tatminini Etkileyen İşletme İç Faktörlerin Hava Yolu Sektörü Açısından Değerlendirilmesi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi
- ŞENTÜRK, M., 2020. "İş Tatmini İle Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişki Ve Pilotların İşten Ve Meslekten Ayrılma Niyetini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", . Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Havacılık Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- YENİÇIKTI, N., T., 2020. "Sağlık Bakanlığının Instagram Paylaşımları Üzerinden Gösterge Bilimsel Bir İnceleme: #Hayatevesiğar", Gaziantep University Journal Of Social Sciences 2020 Special Issue, ss, 365-385
- YILDIRIM, O., 2020. "Yeni Korona Virüs Salgını Dolayısıyla Gündeme Gelen Sosyal İzolasyon Ve Gönüllü Karantina Döneminde İnternet Ve Sosyal Medya Kullanımı, İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi , (52), ss, 69- 94
- XU, J., ZHAO, S., TENG, T., ABDALLA, A. E., ZHU, W., XIE, L., WANG, Y. VE GUO, X., (2020). Systematic Comparison Of Two Animal-To-Human Transmitted Human Coronaviruses: SARS-Cov-2 And SARS-Cov. *Viruses*, 12(244), ss,1-17.

SOCIAL AND POLITICAL ASPECTS OF INFORMATION TECHNOLOGY PROJECTS

Rehana Kanwal

Scholar, Department of Islamic Studies, National College of Business Administration and
Economics, Lahore, Pakistan.

M.Farooq Shakir

Head of Bismillah Higher Secondary Schools, Sadiq Abad, Pakistan.

Abstract

Power and politics are indispensable to any social institution. By the same logic, formal organizations are not the exceptions rather battlegrounds for playing political games to hold and maintain power in the group, organization and community. Given this, if a project is perceived disturbing for the existing power structures, it is resisted by those who find their power threatened. Information in itself is a powerful resource thereby vital to political capacity of those who hold it against those who don't. A nation's global political positioning stands on her capability to harness information technology (IT) for production, use and progress levels. The same political partition is visible down in the organizations both in public and private with varying degrees of issues and impacts depending on differing contexts of the work environment. Given this, the possession and holding of information is a power to uphold the political position of haves and have-nots in every organization because "Power and politics are inevitable in information systems (McGrath, 1997)."

This paper carves out the political strings in the development, use and maintenance of computer-based information systems (CBIS) in public and private organizations of any size, structure and power with a view to coming up with a logically interwoven layout of the problem and solution models.

Keywords: power, politics, information technology, computer.

NEOLİBERALİZM VE SAĞLIK HİZMETLERİNİN METALAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Şebnem ASLANSelçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-2135-242X**Havva Nur ATALAY**Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü,
ORCID: 0000-0002-2805-1921**Özet**

Sağlık hizmetleri; gerek bireyler arası adaletin sağlanması zorunluluğu gerekse bünyesinde barındırdığı dışsallıklar dolayısıyla devlet tarafından verilmesi gereken bir hizmettir. Fakat neoliberalizm ile birlikte gelişen özelleştirme çalışmaları sağlık alanında özel sektörün gittikçe güçlenmesine yol açmaktadır. Sağlık hizmetlerinde özelleştirme sonucunda ise sağlık; alınıp satılan bir meta, ticari bir unsur haline gelmektedir. Bu durum ise bireyleri hasta konumundan çıkarıp birer potansiyel müşteri konumuna getirmektedir. Hastalar müşteri olarak adlandırıldıkları zaman hekim ve hasta arasında bireysel çıkarları koruyup korumama noktasında bir güvensizlik oluşmaktadır. Çalışmada; neoliberalizm, sağlık hizmetleri ve metalaştırma kavramları ile ilgili bilgiler verilmiş ardından neoliberalizmin sağlık hizmetlerinin metalaştırılması üzerindeki rolü ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada; 1990'lı yıllarda maliyetleri azaltma amacı güderek ivme kazanan neoliberal politikaların gün geçtikçe kâr sağlamak kapsamında dönüşüm geçirdiği ve bu durumun sağlık hizmetlerinin ticarileştirilerek cepten yapılan ödemeler ile bireysel finansmana dayalı bir sektör haline gelmesine sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ülkelerin; Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası finansal kuruluşlar ile sağlık hizmetleri alanında işbirliğine gitmelerinde sağlık hizmetlerinde neoliberal politikalarının uygulandığı, piyasalaşma ve metalaşmanın arttığı görülmektedir. Sağlık hizmetlerinin özellikleri diğer hizmetlerden farklıdır. Depolanamaz olması, ihtiyacın ne zaman gerçekleşeceğinin bilinmemesi ve ertelenemez olması serbest piyasa şartlarına uygun olarak sunulmasını güçleştirmektedir. Fakat neoliberalizm doğrultusunda meta olarak ele alınan sağlık hizmetlerinde bu özellikler göz ardı edilerek yalnızca verimlilik, etkililik ve kârlılığa odaklanılmaktadır. Sonuç olarak neoliberalizm doğrultusunda sağlık hizmetleri serbest piyasa ekonomisine dönüştürülerek metalaştırılmakta, gelir eşitsizliği ile cepten yapılan sağlık harcamaları artmakta ve kamu-özel ortaklıkları oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Ticarileşme, Metalaşma, Sağlık Hizmetleri**Abstract**

Health Service; It is a service that should be provided by the state due to both the obligation to provide justice between individuals and the externalities it contains. However, the privatization efforts that have developed with neoliberalism lead to the strengthening of the private sector in the field of health. As a result of privatization in health services, health; A commodity that is bought and sold becomes a commercial item. This situation takes individuals from the position of patients to the position of potential customers. When patients

are named as customers, there is a distrust between the physician and the patient about whether to protect individual interests. In the study; Information on the concepts of neoliberalism, health services and commodification is given, and then the role of neoliberalism in the commodification of health services is discussed. In this direction; It was concluded that the neoliberal policies, which gained momentum in the 1990s by aiming to reduce costs, gradually transformed within the scope of providing profit, and this situation caused health services to become a sector based on individual financing without-of-pocket payments. In addition, countries; It is observed that neoliberal policies are applied in health services, marketization and commodification have increased in the field of health services in cooperation within international financial institutions such as the International Monetary Fund, the World Bank and the World Trade Organization. The features of health services are different from other services. The fact that it is not storable, not knowing when the need will be fulfilled, and that it cannot be postponed makes it difficult to present it in accordance with free market conditions. However, these features are ignored in health services, which are considered as a commodity in line with neoliberalism, and only efficiency, effectiveness and profitability are focused on. As a result, in line with neoliberalism, health services are commodified by transforming them into a free market economy, within come inequality, out-of-pocket health expenditures increase and public-private partnerships are formed.

Keywords: Neoliberalism, Commercialization, Commodification, Health Services.

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetleri hem bireyin doğrudan sağlık durumunu korumak ve iyileştirmek hem de sağlığını etkileyen etmenleri belirleyerek eğitim, çevre, iş yaşamı gibi koşulları düzenleyerek toplum refahını artırmak için faaliyet gösterir (Yaşa, 2012, s.21). Kısacası sağlık hizmetlerinin amacı, birey ve toplum sağlığı üzerinde risk unsuru olan faktörleri belirleyerek bertaraf edilmesini sağlamaktır (Aydoğan, 2015, s.18). Bu hizmetler özel sektörde etkililik ve karlılık amacıyla üretileceği ve yoksul kesimin de faydalanması gerektiği göz önüne alındığında kamu kesiminin müdahalesini gerektirmektedir (Akbulut, 2020, s.139). Martinez-Vazquez (2001) de sağlık hizmetlerinin kaynak temininde verimliliğin ve gelirin eşit dağılmasının sağlanması gibi amaçlarla sunulması gerektiğini belirtmektedir. Fakat temel amacı özelleştirme olan neoliberal politikalar 1990 yılından itibaren kamu hizmetlerinin özel sektör tarafından verilmesine dolayısıyla sağlık hizmetlerinin ticarileşmesine sebep olmuştur (Kurttaş, 2017, s. 993-4). Tıbbi faaliyetlerde ve sağlık hizmetlerinde işletme yönetimi yapılarının, teşviklerin ve neoliberal politikaların uygulanmaya başlanması ile ticarileşme derecesi artmaktadır (Deppe, 2006, s.3).

Neoliberal politikaların mantığı sağlık harcamalarının finanse edilirken vergi mükellefiyeti olan kişilerin ve halkın katılımının sağlanmasıdır (Turancı ve Bulut, 2016, s. 41). Son yıllarda neoliberalizmin sağlık hizmetlerinin üzerindeki etkileri noktasında endişeler artmaktadır. Söz konusu etkiler özelleştirme, kemer sıkma politikası, sağlık hizmetlerinde serbest ticaret, devlet harcamalarının azaltılması gibi ekonomik açılardan ele alınmaktadır (Filc ve ark., 2020, s. 1). Sağlık hizmetlerinde hızlı ticarileşme, sağlık hizmetlerinin mali yükünün büyük bir bölümünü devletten bireylere kaydırmıştır (Forsberg, 2013, s.1). Aynı zamanda sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesi ile birlikte ilaç endüstrisi güçlenmekte ve

hizmet sürecindeki etkisi artmaktadır. Bunun sonucunda ise etik açıdan ticari kâr ve toplumsal refah arasında bir çıkar çatışması oluşmaktadır (Christiansen, 2017, s.85).

Bu doğrultuda çalışmada sağlık hizmetlerinin metalaşması ve bu noktada neoliberalizmin rolünü incelemek amaçlanmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma, sağlık hizmetlerinin metalaşması ve bu noktada neoliberalizmin rolünü incelenmek amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada; neoliberalizm, sağlık hizmetleri ve metalaştırma kavramları ile ilgili bilgiler verilmiş ardından neoliberalizmin sağlık hizmetlerinin metalaştırılması üzerindeki rolü ele alınmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada; neoliberalizm, sağlık hizmetleri ve metalaştırma kavramları ile ilgili bilgiler verilmiş ardından neoliberalizmin sağlık hizmetlerinin metalaştırılması üzerindeki rolü ele alınmıştır.

3.1. Sağlık Hizmetleri

Bireylerin sağlığını korumak, teşhis ve tedavi sağlamak amacıyla kamu veya özel sektör tarafından verilen hizmetlere sağlık hizmetleri denmektedir. Sağlık hizmetleri, toplumun tam katılımının sağlanarak erişimin kolaylaştırılması ve birlik içerisinde verilmesi gereken hizmetlerdir (Coşkun, 2017, s.7). Sağlık bakım sistemlerinin ilk uluslararası sınıflandırması OdinAnderson tarafından 1963'te yapılmış olup tüm sağlık hizmetleri 4 kategoride ele alınmaktadır. Bunlar; birinci basamak veya toplum bakımı hizmetleri, ikinci basamak, üçüncü basamak ve dördüncül bakım olarak ele alınan sağlığın korunması ve geliştirilmesi hizmetleridir (Ahmed, 2015, s.141; Freeman ve Frisina, 2010, s.4).

Piyasada sunulan hizmet türlerinden farklı olarak sağlık hizmetlerinin kendine ait bazı özellikleri vardır. Örneğin, sağlık hizmetleri soyut olarak verilen ve emek yoğun bir hizmettir (Atlı ve Yücel, 2018, s.49). Sağlık hizmetlerinde piyasada sunulan hizmetlerden farklı olarak tüketim rastlantısal olarak gerçekleşir ve birey hastalanacağı zamanı belirleyemez. Eğer hasta ise de istisnai durumlar hariç, tedavi almamak gibi bir seçim yapamaz (Akgün, 2020, s.37). Aynı zamanda sağlık hizmetlerinde elde edilen çıktılar paraya dönüştürülemez. Yani doktorun karar verdiği bir süreçte hasta, kararı kendisine ait olmayan bir durumda ücrete duyarlı olmayacaktır (Zoralioğlu, 2019, s.42).

Devlet çeşitli sebeplerle sağlık hizmetleri sistemine müdahale etmektedir. Bunlar; piyasa aksaklıklarını gidermek, gelir eşitsizliğini göz önüne alarak toplumun her kesimine ulaşılabilir sağlık hizmeti götürmek, finansal destek sağlamak veya denetlemektir (Çelikay ve Gümüş, 2010, s.180). Ayrıca sağlık hizmetleri, bünyesinde barındırdığı dışsallıklar nedeni ile toplumsaldır ve kamu malıdır (Yaşa, 2012, s.24).

3.2. Neoliberalizm ve Sağlık

Neoliberalizm, iktisatçı Friedman ve Hayek'in büyük etki oluşturduğu ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinin iç işleyişini etkileyen etkin, ekonomik, felsefi model olarak ele alınmaktadır (Collins ve ark., 2016, s.2). Harvey (2007)'e göre neoliberalizm; bireysel tüketimi, serbest ticareti, özel mülkiyeti savunan ve böylece toplumsal refaha ulaşılacağını vurgulayan ekonomik ve politik uygulamalar bütünüdür. Ancak bu

politikada; eğitim, su, elektrik, barınma ve sağlık gibi temel insani ihtiyaçların özelleştirilmesi ve bu ihtiyaçların serbest pazar ekonomisinde sunulacak birer faaliyet olarak görülmesi gibi olumsuzluklar mevcuttur (Gatwiri ve Ark, 2020, s.90).

Neoliberal veya özelleştirilmiş sağlık hizmetini savunan taraflar ve genellikle neoklasik görüşe sahip iktisatçılar, kamunun verimsizliğe sebep olduğu ve devlet mülkiyetinin yenilikçiliğe engel olduğunu dolayısıyla kaliteyi olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir (Christiansen, 2021, s. 87). Bu doğrultuda yapılan politikalar Dünya Bankası (WB), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından neoliberal ekonomik politikalar çerçevesinde küresel işbirliği ile gelişmektedir. Sağlık hizmeti sunumunda aktif rol oynayan veya politikada etkili olan aktörler; UNICEF, ILO, FAO, UNEP olarak gösterilebilir (Kart, 2013, s. 105). Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, neoliberal küreselleşmenin ekonomik büyümeyi ve sağlığı desteklediğini iddia etseler de, kanıtların çoğu oldukça farklı bir resim göstermektedir (Vogli, 2011, s.314-315). Örneğin, Hartman (2016) “bırakınız yapsınlar” mantığı kapsamındaki neoliberal politikaların sağlık hizmetlerinin ticarileşmesine sebep olduğunu ve bu durumun sağlık hizmetlerinin bireyselleşmeye dolayısıyla sağlık eşitsizliklerine sebep olduğunu belirtmektedir.

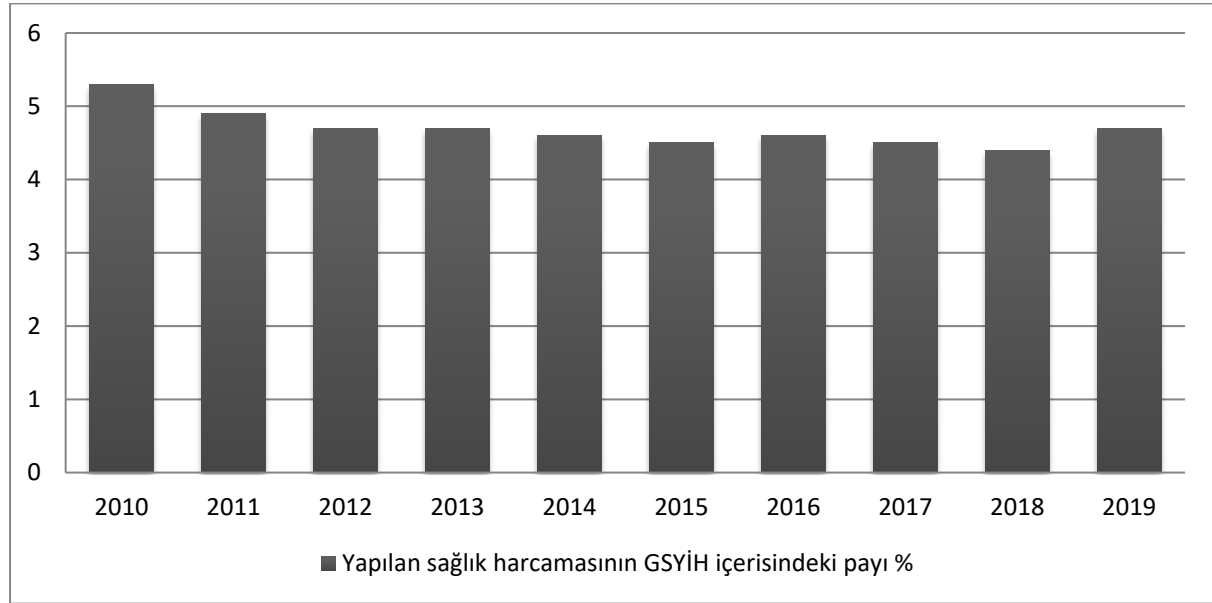
Neoliberalizmin temelinde, ekonomik faaliyetler noktasında devletin rolünün azaltılarak “görünmez bir el” tarafından piyasanın kontrolünün gerçekleşmesi mantığı vardır (Hayran, 2020, s.14). Fakat sağlık, bu noktada piyasada sunulan bir hizmet mantığının dışına çıkarak sağlık alışverişi yapan bireylerin oluşmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda sağlık hizmetleri kâr elde edilen bir sektör olmuştur (Kurttaş, 2017, s. 993). Böylece sağlık hizmetine ihtiyaç duyan bireyler hasta olarak adlandırılırken birer tüketici veya müşteri olarak görülmeye başlanmış ve sağlık hizmetleri medya ile farklı sektörlerdeki ticari işletmelerin de yarar sağlayacağı bir pazar haline gelmiştir (Sezgin, 2011, s. 53). Özellikle sağlık bakımı ve sağlıkla ilgili olarak neoliberalizm, bir kişinin kendi bedeni veya tecrübesi noktasında sağlık hizmetlerini kullanılmasını/tüketilmesini teşvik etmektedir (Gliedt ve ark., 2020, s.1).

3.3. Sağlık Hizmetlerinin Ticarileşmesi/Metalaşması

Gittikçe artan maliyetler, hizmet kullanımında eşitsizlik, yetersiz kamu kaynakları gibi sorunların çözülebilmesi için sağlık hizmetlerinin ticarileşmesi politikası zamanla daha da önem kazanmaktadır (Ergin ve Şahin, 2005, s. 52). Özellikle mevcut maliyet baskıları sağlık hizmetlerinin finansmanı, örgütlenmesi ve yapılanmasının temel etmeni olarak ele alınmaktadır (Aydemir ve Çetin, s.102). Böylece piyasa ilişkilerinin mevcut olmadığı ve sosyal refah sağlamak amacıyla devlet tarafından verilen sağlık hizmetlerinin çoğunluğu neoliberalizmin etkisiyle piyasaya sunulmakta ve ticarileştirilmektedir (Kurttaş, 2017, s. 993). Lee (2000)’ye göre de mevcut paradigmadaki değişim sonucunda sağlık hizmetleri politikası da değişerek özelleştirme girişimleri artmaktadır.

Sağlık hizmetlerinde metalaşma 3 faktörü içermektedir. Bunlar; nakit olarak gelir elde etmek veya kâr sağlamak için üretimi gerçekleştirmek ve yatırım yapmak, ödeme gücüne göre piyasa ekonomisiyle hizmet sunumu ve özel sigorta ile bireysel ödeme gerçekleşen sigortadan finansman sağlamaktır (Mackintosh ve Kovalev, 2006, s.388). Dolayısıyla özelleştirilen sağlık hizmetlerinde amaç yalnızca daha iyi teknoloji ile daha iyi sağlık hizmeti vermekten ziyade kâr sağlamaktır (Christiansen, 2017, s.84). Forsberg (2013)’e göre bu

sebeple bireylerin doğrudan cepten yaptığı sağlık harcaması artmakta ve özel sağlık sektörü genişlemektedir. 2019 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre de Türkiye’de yapılan cepten sağlık harcaması 2019 yılından 2018’e göre %17,4 artış göstermiş ve 33 milyar 626 milyon TL olmuştur (Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2019). Ayrıca 1986’dan beri geliştirilen neoliberalizm politikaları sonrası devletin sağlık harcamalarındaki devlet finansmanı durgun şekilde devam etmektedir (Forsberg, 2013, s.4). Türkiye’de 2010-2019 yıllarında yapılan toplam sağlık harcamasının GSYİH içerisindeki payı grafik 1’de yer almaktadır. Grafik 1’e göre bu durgunluk Türkiye’de de mevcuttur.

Grafik 1. 2015-2019 yılları Türkiye’de yapılan toplam sağlık harcamasının GSYİH’ya oranı (%)

Kaynak: TÜİK Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2019.

Sağlık hizmetlerinin ticarileşmesi ile açıkça görünen şey hizmet alımında adaletsizliğin artmasıdır. Çünkü sağlık hizmetleri talep esnekliği olmayan ve herkes tarafından ulaşım sağlanması gereken bir hizmettir (Rasiah ve ark., 2017, s. 568). Ayrıca neoliberal ideolojinin göstergesi olan bu durum sağlık hizmetleri sunucularına ve profesyonellerine olan güveni olumsuz etkilemektedir (Huang ve ark., 2018, s.9). Kâr odaklı olarak verilen sağlık hizmeti etik ve mesleki birçok endişe oluşturacaktır. Örneğin bu endişeler; metalaşan sağlık hizmetinin tıbbın “önce zarar verme” ilkesini ihlal edeceği hususunda olabilmektedir (Ramokgopa, 2017, s.1-3). Rowe ve Moodley (2013) de meta olarak ele alınan sağlık bakımında mesleki etik ile iş etiğinin yer değiştirmesine ve önem derecelerinin değişmesine vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda sağlık hizmetlerinin metalaşmasında iki tür endişeden söz edilebilmektedir. Bunlardan birincisi sağlık hizmet sunucuları kararlarını mesleki ve etik değerlerden ziyade kâr odaklı vermesidir. İkincisi ise hastaların tüketici olarak görülmesinin sonucunda toplumsal refahın olumsuz etkilenmesidir (Ramokgopa, 2017, s. 2).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada; neoliberalizm, sağlık hizmetleri ve metalaştırma kavramları ile ilgili bilgiler verilmiş ardından neoliberalizmin sağlık hizmetlerinin metalaştırılması üzerindeki rolü ele alınmıştır.

Din, dil, ırk, cinsiyet, ekonomik durum fark etmeksizin sağlık hizmetlerinden yararlanmak ve en temel insan hakları arasındadır. Devletin sağlık hizmetlerine müdahale etmesi, temel sağlık hizmetlerine erişiminde eşitliği sağlamaktadır (Qin ve ark., 2018, s.2). Ancak 1980 sonrasında devlet tarafından verilen bir hizmet olmaktan çıkarılıp hızla özelleştirilmiştir. Temiz su sağlama, besin sanitasyonu, hastalıkların önlenmesi, tedavi ve rehabilite edilmesi gibi hizmetler neoliberal politikaların varlığı ile devletin sorumluluğundan özel sektörün sorumluluğuna geçmiştir (Akgün, 2020, s.37). Neoliberalizm zamanla IMF, DB, Avrupa Parlamentosu, WHO gibi kurumların bir ideolojisi haline gelmiştir (Navarro, 2020, s.271-2). WB ve IMF gibi küresel kuruluşların Yapısal Uyum Programları (SAP) gibi girişimlerle neoliberalizmi ilerletmede kritik rol oynadığı birçok çalışmada yer almaktadır (Baru ve Mohan, 2018, s.3; Glassman ve Carmody, 2001, s.78; Turshen ve Rao, 2000, s.242).

Neoliberal sağlık politikalarındaki temel görüş özel sektörün devlete göre daha verimli olduğudur. Bu sebeple de sağlık hizmet sunumunda özel sektör rol oynarken devlet yalnızca düzenleyici ve denetleyici bir rol oynamaktadır (Hartmann, 2016, s.2146). Fakat bu görüşün aksine Martinez-Vazquez ve ark.(2014) vergi politikası ve harcamaların gelir dağılımındaki rolünü incelemek amacıyla yapmış oldukları çalışmada 1970-2006 yılları arasında 150 ülkenin verilerini incelemiş ve devletin GSYİH'den pay ayırarak oynadığı rolün toplumda sağlık ve refah açısından pozitif etki oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Sağlık hizmetinin metalaştırılması; pazarın gelişmesi ve tüketici harcamalarının teşviki ile nitelendirilen neoliberal politikaların bir sonucudur (Leng, 2007, s. 6). Deppe (2011) rekabet, para ve kariyer hırsı gibi durumların tıbbi kararları etkilediğini vurgulamaktadır. Hastaların tüketici olarak nitelendirilmesinin sonucunda yapılan çıkarımlar doktorun ürün tedarikçisi rolünü üstlenmesi ve bireylerin de satın alıcı konumuna gelmesi şeklindedir. Bu sebeple de profesyonel etik iş etiği ile yer değiştirmektedir (Rowe ve Moodley, 2013, s.4).

Sağlık hizmetleri sektöründeki metalaştırmanın hastalıkları meşrulaştırarak, piyasaya yüksek teknolojiyi yeni ürünler kazandırarak ve tedavi açısından daha fazla seçenek sunarak hastalara fayda sağlaması da olasıdır (Timmermans ve Almeling, 2009, s.24-5). Barnea ve ark.(2019)'a göre de bazı araştırmacılar özel sektörün kaynakları daha verimli ve etkili kullandıklarını öne sürerek sağlık hizmetlerinin özel sunumunu desteklemektedir. Örneğin sağlık hizmetlerinin sunumunda özel sektör ameliyathane birimlerini kamudan daha etkili ve verimli kullanmaktadır (File ve ark., 2020, s. 2).

Buradan yola çıkarak istikrarlı ve evrensel hedefleri kabullenmek yerine hangi ülkenin hangi koşullar altında sağlık hizmeti verdiği ve kendine en uygun yöntemin veya politikanın ne olduğuna karar vererek hizmet sunumuna geçmesi gerektiği vurgulanmalıdır (Timmermans ve Almeling, 2009, s.29).

KAYNAKÇA

Ahmed, TMF, Rajagopalan, P ve Fuller, R(2015). *A Classification of Healthcare Facilities. HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 8(4),139-57.

Akbulut, E(2020). Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*. 6(3): 137-55.

Akgün, CN(2020). Sağlıkta Dönüşüm ve Direnme Pratikleri: Tuzluca'yır Halk Sağlığı Günleri. *Kültür ve İletişim*. 23(45): 34-57.

Atlı, Y ve Yücel, N(2018). Sağlık Kurumları, Sağlık Kurumlarında Marka ve Elazığ İli Sağlık Sektörü. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 2(2): 45-64.

Aydemir, İ ve Çetin, B(2020). Sağlıkta Özelleştirmeyi Yeniden Düşünmek: Kamu Sağlık Uygulamalarının Özelleştirilmesi ve Avrupa Birliği Ülke Deneyimleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*. 7(9): 101-27.

Aydoğan, M(2015). Sağlık Hizmetlerinin Gelişimi ve Sağlık Hizmetleri Sunumunda İletişimin Önemi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Barnea, R, Voronenko, L, Zu, L, Reyachav, I ve Weiss, Y(2019). Analyzing Operating Room Utilization in a Private Medical Center in Israel. *The Israel Medical Association Journal: IMAJ*. 21(10): 644-8.

Baru, RV ve Mohan, M(2018). Sağlık Eşitsizliklerinin Yapısal İtici Güçleri Olarak Küreselleşme ve Neoliberalizm. *Sağlık araştırma politikası ve sistemleri*, 16 (Ek 1), 91.

Christiansen, I(2017). Commodification of Healthcare and its Consequences. *World Review of Political Economy*. 8(1): 82-103.

Collins, JM, Reizes, O ve Dempsey, MK(2016). Healthcare Commercialization Programs: Improving the Efficiency of Translating Healthcare Innovations from Academia into Practice. *IEEE Journal of Translational Engineering in Health and Medicine*. 4: 1-7.

Coşkun, S(2017). TS EN 15224-2012 Sağlık Hizmetleri - Kalite Yönetimi Standardının, Sağlık Hizmetlerindeki Diğer Kalite Standartları ile Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çelikay, F ve Gümüş, E(2010). Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Finansmanı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1): 177-216.

Deppe, HU(2006). Kommerzialisierung oder Solidarität – Zur grundlegenden Orientierung von Gesundheitspolitik. *Vortrag auf dem Internationalen IPPNW-Kongress. Medizin und Wissen – Im Streit zwischen Markt und Solidarität*. 22 Oktober 2006. Nürnberg. pp. 1-8.

Deppe, HU(2011). Sağlık Hizmetlerinin Doğası: Metalaştırmaya Karşı Dayanışma; Kapitalizmde Sağlık Sağlıksızlık Sembolümleri, Çeviren: Haskan, U. 2.Baskı, İstanbul: Yordam Kitap.

Ergin, G ve Şahin, İ(2005). Dış Kaynaklardan Yararlanma Aracı Olarak Hizmet İhaleleri: T.C. Sağlık Bakanlığı Hastane Yöneticilerinin Değerlendirmeleri Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 8(1): 51-70.

Filc, D, Rasooly, A ve Nadav, Davidovitch(2020). From Public vs. Private to Public/Private Mix in Healthcare: Lessons from the Israeli and the Spanish Cases. *Israel Journal of Health Policy Research*. 9(31): 1-14.

Forsberg, LT(2013). The Political Economy of Healthcare Commercialization in Vietnam. *GEG Working Paper, University of Oxford*. 2013(74): 1-17.

Freeman, R ve Frisina, L(2010). Health Care Systems and the Problem of Classification. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*. 12(1-2): 163-178.

Gatwiri, K, Amboko, J ve Okolla, D(2020). The Implications of Neoliberalism on African Economies, Health Outcomes and Wellbeing: a Conceptual Argument. *Social Theory & Health*. 18: 86-101.

Glassman, J ve Carmody, P(2001). Structural adjustment in East and Southeast Asia: Lessons from Latin America. *Geoforum*. 32: 77-90.

Gliedt, JA, Holmes, BD ve Nelson, DA(2020). The Manchurian Candidate: Chiropractors as Propagators of Neoliberalism in Health Care. *Chiropractic & manual therapies*. 28(1):20.

Hartmann, C(2016). Postneoliberal Public Health Care Reforms: Neoliberalism, Social Medicine, and Persistent Health Inequalities in Latin America. *American Journal of Public Health*. 106(12): 2145–51.

Harvey, D(2007). A Brief History of Neoliberalism. Oxford: Oxford University Press. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:oxp:obooks:9780199283279>.

Hayran, O(2020). Küreselleşme Sağlığımız İçin Yararlı mı Zararlı mı?. *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*. 4(1): 13-9.

Huang, EC-H, Pu, C, Chou, Y-J ve Huang, N(2018). Public Trust in Physicians-Health Care Commodification as a Possible Deteriorating Factor: Cross-Sectional Analysis of 23 Countries. *The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*. 55: 1-11.

Kart, E(2013). “Sağlıkta Dönüşüm” Sürecinde Performansa Dayalı Ücretlendirmenin Hekimler Üzerindeki Etkileri. *Çalışma ve Toplum*. 3: 103-40.

Kurtdaş, MÇ(2017). Medikalizasyon Süreci, Sağlığın Ticarileşmesi ve Bedenin Denetlenmesine Sosyolojik Bir Bakış. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(27): 983-1012.

Lee, K(2000). Globalization and Health Policy: a Review of the Literature and Proposed Research and Policy Agenda in. *Health Development in the New Global Economy PAHO: Washington*. p. 15-41.

Leng, CH(2007). Medical Tourism in Malaysia: International Movement of Healthcare Consumers and the Commodification of Healthcare. *Asia Research Institute Working Paper Series No.83*. Singapore. pp. 1-32.

Mackintosh, M ve Kovalev, S(2006). Commercialisation, Inequality and Transition in Health Care: the Policy Challenges in Developing and Transitional Countries. *Journal of International Development*. 18: 387-91.

Martinez-Vazquez, J(2001). The Impact of Fiscal Policy on the Poor: Fiscal Incidence Analysis. *International Studies Program Working Paper Series*. P. 1-49. https://www.researchgate.net/publication/240622101_The_Impact_of_Fiscal_Policy_on_the_Poor_Fiscal_Incidence_Analysis.

Martinez-Vazquez, J, Vulovic, V ve Dodson, BM(2014). “The Impact of Tax and Expenditure Policies on Income Distribution: Evidence from a Large Panel of Countries”, *Hacienda Pública Española/Review of Public Economics*. 200(4/2012): 95-130.

Navarro, V(2020). The Consequences of Neoliberalism in the Current Pandemic. *International Journal of Health Services*. 50(3): 271–5.

Qin, W, Xu, L, Li, J, Sun, L, Ding, G, Shao, H ve Xu, N(2018). Estimating Benefit Equity of Government Health Subsidy in Healthcare Services in

Shandong Province, China: a Cross-sectional Study. *International Journal for Equity in Health*. Pp. 17-61.

Ramokgopa, P(2017). Commodification Of Healthcare in a Private Healthcare Facility: Ethical Implications for the Nurse-Patient Relationship. A Research Report Submitted in Partial Fulfillment of the Degree of MSc. *Med (Bioethics & Health Law)* Steve Biko Centre for Bioethics, Faculty of Health Sciences, University of the Witwatersrand (Wits), Johannesburg.

Rasiah, R, Tumin, M, Hameed, LM ve Ndoma, I(2017). Civil Society Organizations in Opposition to Healthcare Commercialization: Protecting Access for the Poor and Middle Class in Malaysia. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 46(3): 567-85.

Rowe, K ve Mooedley, K(2013). Patients as Consumers of Health Care in South Africa: the Ethical and Legal Implications. *BMC Medical Ethics*. 14(15): 2-9.

Sağlık Harcamaları İstatistikleri(2019). Erişim Tarihi: 19 Mart 2020. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2019-33659>.

Sezgin, D(2011). Yaşam Tarzı Önerileri Bağlamında Sağlık Haberlerinin Analizi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2(2): 52-78.

Timmermans, S ve Almeling, R(2009). Objectification, Standardization, and Commodification in Health Care: a Conceptual Readjustment. *Social Science & Medicine*. 69(2009): 21-27.

Turancı, E ve Bulut, S(2016). Neo-Liberalizm ve Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü: Özel Sağlık Sektörünün İletişim Politikaları Üzerine Bir Analiz. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 43: 40-63.

Turshen, M ve Rao, M(2000). Disinvesting in Health: The World Bank's Prescription for Health. *Journal of Public Health Policy*. 21(2): 242-3.

Vogli, RD (2011). Neoliberal Globalisation and Health in a Time of Economic Crisis. *Social Theory & Health*. 9: 311-25.

Yaşa, E(2012). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Bağlılık İlişkisi: Devlet, Özel ve Üniversite Hastaneleri Karşılaştırması. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Zoralioğlu, O(2019). Sağlık Hizmetlerinde Ağızdan Ağıza Pazarlamanın; Sağlık Hizmetleri Kullanıcılarının Tavsiye Verme ve Alma Alışkanlıklarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Hastane - Alan Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE SCORE AND THE COST OF CAPITAL IN LISTED FIRMS ON TEHRAN STOCK EXCHANGE

Nima Tamjidi

Abstract

Corporate governance includes control, legal, cultural and institutional structures, which determine the direction of companies' motion and function. This study aims at investigating the relationship between corporate governance index and the cost of capital in firms listed in the Tehran Stock Exchange. In this study, while determining the corporate governance score in the case study based on a check list which is classified into eight classes (business ethics disclosure, training, compliance with legal requirements, auditing, ownership, board structure and asset and liquidity management), the relationship between corporate governance score and the cost of capital was investigated. In this regard, 90 firms listed in Tehran Stock Exchange for the period 2011-2018 were selected as a sample. To evaluate the impact of corporate governance score on the cost of capital, the impact of variables such as corporate size, financial leverage, and the ratio of operating income to interest expense have been controlled. The method used to test hypotheses expressed in this research is multivariate regression based on panel data. The results shows that a significant negative relationship exists between corporate governance score and the Cost of equity and cost of debt and Cost of equity capital.

Key words: corporate governance, cost of equity, cost of debt, Cost of equity capital

THE IMPORTANCE OF INTERNET COMMERCE AND BUSINESS INTELLIGENCE

Ayşenur Erdil ^{1*}, Hikmet Erbiyık ²

^{1*} Istanbul Medeniyet University, Faculty of Political Sciences, Business Administration, Istanbul, Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-6413-7482>

² Yalova University, Faculty of Engineering, Industrial Engineering, Yalova, Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-1997-4628>

Abstract

Business Intelligence is a key global practice for the well-being of life. Shortly, commerce and business intelligence are arrangements of revenue products and services. Purchasers are those who want goods or services to be purchased and also they are the individuals who provide customers with products and services. Production companies are the ones who provide the goods and services offered to customers by sellers. The transition from business to modern technologies is internet commerce. Commerce means the exchanging of information, content, agreements and services between Internet-linked groups. E-commerce unlocks innovative ways in which consumers can create, distribute and collect value. Economic growth is a broad environmental movement for the well-being of society. The exchange of goods and services of capital is extremely commerce. In the business organization, several key players possess critical functions. Consumers are potential consumers in buying products or services. Distributors are those who provide consumers with services and products. The organizations who develop products that suppliers give to customers are the manufacturers. Internet commerce transforms business into traditional mass media. Internet commerce has been the arrangement of Internet- connected party leaders of intelligence, material, commitments and products. Internet commerce/E- business allows novel approaches in which clients are created, delivered both help to optimize. For this purpose the methodological framework has been developed by means of a literature review on the discovery of data in databases, business intelligence and data mining, data analysis procedures and examples of application data analysis in e-business and Internet business main topics. The research is also important for efficient data mining outcomes through a consultation process and collaborative process.

Keywords: Data Mining, E-Commerce, Web Mining

INTRODUCTION

As the Internet is moving into the center of daily life, Internet Commerce (IC) becomes an essential business mechanism. IC-EC (e-commerce) supports the cost reduction of retailers and customers and facilitates customized distribution of goods and services. Electronic auctions are among the most competitive IC developments among the new market models. This reality causes users to have a serious problem of overloading information while trying to get information from web services that expand dynamically and continually. Therefore web users need to find and use smarter technologies or software to collect and process information from the massive scale of the Web. Consequently, increasing demand from web users in

finding and using more intelligent systems or resources for performing knowledge collection and information filtering from the huge scale of web based sources is on the increase (Li and Zhong, 2004; Chou et al., 2010). Nevertheless, the taste and inclination of an individual on goods and services can often alter or grow over time. Thus, the 'one-on-one marketing' approach was proposed to include customized support in the IC world (Allen et al., 1998; Weng and Liu, 2004; Chou et al., 2010).

Customer relation management (crm) applies to processes in which businesses, business intelligence obtain loyalty to their customers over their lifespan and thus maximize competitive advantage and earnings. "The right moment, the right way, the right price and the right client is the CRM's motto. Since online retail markets matured and Internet technological advancements were making, businesses increasingly use crm to maintain their relationship with customers. A competitive web-based crm not only enhances interactive connectivity with its clients by creating an electronic business model and restructuring its websites, but offers also a means to raise more sales. CRM improves the ability to use intelligence to improve clients and gain competitive advantage. Its practical application involves the cross functional alignment of the content, technologies and software systems, clients, technology, internet commerce and marketing capability (Zabab et al. 2004; Payne and Frow, 2005; Cheng and Chen, 2009).

Data mining refers to a collection of approaches that make it possible to retrieve inferred, previously unseen, and extremely effective insights from data in a non-trivial way. Huge amounts of data are explored and analyzed automatically or semi-automatically in order to find interesting patterns. Data mining methods, which are useful in a broad variety of areas, are effectively used in Internet Commerce (IC). Data mining methods are effectively used in the IC industry, as they are available in a broad variety of areas. Internal or standard business and internet commerce are the two major types of commerce. One of the more popular types of IC is internet commerce. Business-focused internet commerce and consumer-focused Internet Commerce are two different types of online commerce. Online purchasing can be divided into two categories: business-focused internet commerce and consumer-focused IC. Internet Commerce is a new industry technique. Companies that use an IC-commerce model save money by maximizing the quality of products and services and speeding up quality or customer service (Spangler et al., 1999; Regielski et al., 2002; Ngai et al., 2009). Data mining include powerful techniques that enable non-trivial extraction of implicit, previously unknown and potentially useful information from data. With exploration and analysis, by automatic or semi-automatic means, of large quantities of data are examined in order to discover meaningful patterns. Like applicable wide range of area, data mining techniques are successfully applied in e-commerce business.

Web Mining uses data mining strategies to detect and retrieve information dynamically from web documents/services. It is a way to find valuable material and patterns to use from the World Wide Web. This means that data mining technology makes the website more accessible (for some) and render the relationship mostly with web more effective (Cho and Kim, 2004; Srivastava et al., 2005). Internet commerce might even be classified by actors with positions in it. The first would be business-to-consumer (B2C) e-commerce, which links individual customers with retailers directly, bypassing the middleman. There are several

websites available that provide B2C services, Electronic Business-to-Business (B2B) facilitates transfers across the Internet and Web through private networks. C2C links private vendors with individuals shopping for used products E-Commerce (Grieger, 2003; Sever, 2011; Carmona et al., 2012). Amazon.com is a well-known B2C application on the internet (Figure 1).

Data's Marketing Significance for Online Shopping Habits

Internet trade is one of the major e-commerce forms. Internet industry can be analyzed as e-commerce focusing on business or e-commerce focused on consumers. E-commerce is a contemporary approach to industry (an instance in figure 1). Via the use of e-commerce, businesses reduce costs while enhancing the efficiency of goods and services and speeding up the distribution of services.

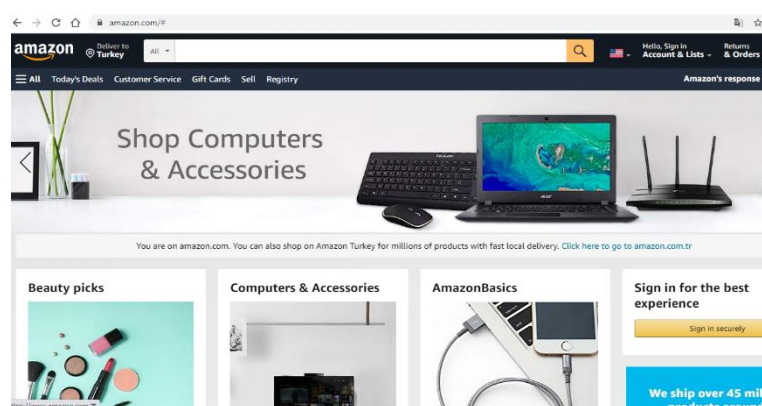

Figure 1. B2C application on the internet: A Sample E-commerce -web mining (Web Site, amazon.com)

Internet commerce (E-Business, Business Intelligence) is a vital social practice that contributes to people's well-being. Commerce, in a nutshell, is the exchanging of currency for products and services. Three key players play critical roles in the commercial process. Consumers are people who wish to buy a product or service. Sellers are individuals who provide products and services to customers. Production companies are the ones that design the products and services that suppliers provide for sale.

The product development in order to improve the marketing strategy's mission focusses on the tasks of transmitting relevant firms' and goods information to individual consumers, and there is a host of business decisions-approaches on what information is required to be sent, to whom, to where to distribute and where to supply. There are a number of ways and mechanisms that can be used to help the strategies chosen after decisions are reached (Chou et al., 2010)

Organizations to determine methods generate five successive configurations, according to Kotler who suggested a model of the successive sets included in the consumers to pay procedure, which showed that respondents' decision-making processes involve five successive sets: absolute collection, knowledge set, assessment specify, preference set, and final agreement. However, only a subset of these brands (the knowledge set) are likely to be known by the buyer, with only certain of these brands (the consideration set) meeting the

consumer's determining the product criterion. With more detail, the consumer will be left with just a few products that are suitable, which will shape the option range. Eventually, the business ensures one thing from the assortment of options. Basket research is typically used to analyze data on the structure of a bought commodity basket – that is, the substance of the final order. Market data collection techniques have fundamentally improved as a result of technological advancements. Computer assisted payments, for instance, have near-instant reviews on company profitability, distribution channels, and the effects of marketing events like in-store sales and monthly ads. It is now possible to gather not only order data at the checkout, but also data on a customer's whole purchasing activity on a website in the Internet era. Kotler suggested a model of the subsequent sets associated in the market decision-making process (Demsetz, 1968; Gogan, 1997; Kotler, 1997; Estelami, 1999).

A popularity in data mining has resulted in its use in KDD (Knowledge Discovery in Databases) in other markets and sectors in widely noticeable fields like e- Business and marketing. It's just healthcare among the sectors (Almasalha et al., 2012). Human analysts can take weeks to find valuable information. Much of the data have never been analyzed; the importance of the invention is necessity, Data mining—Major data sets are analyzed automatically. Many companies have used data mining intensively and widely. Data mining becomes more and more common in medical care, if not more and more important. Both those interested in health sector will learn tremendously from data mining applications. Data analysis, for example, can assist healthcare insurers in detecting fraud and violence, healthcare companies in making customer relationship management choices, employees in identifying appropriate procedures and best practices, and patients in receiving quality and more accessible healthcare. Traditional approaches cannot process and interpret the massive volumes of data produced by healthcare transactions because they are too complicated and voluminous. Data mining provides the technique and technologies to transform these mountains of data into actionable intelligence (Shillabeer and Roddick, 2007; Shusaku, 2007). Data mining offers the techniques and technologies to turn these data sources into practical decision-making material (Shillabeer and Roddick, 2007; Shusaku et al., 2011).

Data mining can be identified as the method of identifying and making forecasting analytics using predictive modelling and development in domains. Otherwise, the method of data selection and scanning and construction models that use large data stores to discover previously unknown trends may be identified.

Internet shopping ensuring data integrity of many customer shopping and demographic data types, as well as consumer features, such as the use of the Internet and service satisfaction. Segmentation-covered customer information allows business managers to maintain strong customer relations and to refine their marketing plans in order to meet customer needs. The researchers also created a soft clustering system that uses a latent approach to cluster membership for the classification of clients based on their acquisition data across categories to achieve optimum segmentation (Wu and Chou, 2011).

Consumer divisions into subsets or categories may be used to assess customer experience and online shopping networks using clustering techniques. The analysis findings will show businesses what consumers experience when buying a product on the Internet. By using the findings, businesses can enhance customer retention and engagement by improving

their customer relationships management. Previous strategies split clients into categories by considering how much they buy and how much money they invest (Chen et al. 2009; Wu and Chou, 2011).

Market segmentation is a targeting strategy that focuses on a certain category of consumers with specific features and seeks out new market opportunities. As a result, clustering analysis is used in this study to segment *consumer specific facts* and *consumer behavior and cause*. During the study, the method separates all objects or data with a high degree of similarity into several clusters; however, there are significant differences between these topic clusters. The aim is to differentiate between various consumer segments in terms of product buying behavior. Basket research may include the distribution of sales by shoppers depending on various points of view, such as the product itself, the type of product, shopper experience, or typical shopping by shopper. Such details can help to decide on aspects such as campaign strategy and growth, sales promotions, shop layout and product placement. Basket data often provide valuable details on the structure of brand tastes both inside and across categories of products. The other way to find these connections is to apply algorithms for navigation and shopping cart information. The segmentation of the market is described as the technical marketing (Blischok, 1995; Burke, 1996; Chen M.C. et al., 2005; Chen Y.Y. et al., 2005; Dalton and Gallagher, 1999).

Internet Commerce through Web Mining

Internet commerce (IC) plays an enormously significant part. This technology enables us to explore and find innovative and exciting things in our current relationships. On the World Wide Web, there have been various kinds of IC apps. As the Web is moving into the center of daily life, IC becomes an essential business mechanism. IC supports the cost reduction of retailers and customers and facilitates customized distribution of goods and services. Computerized transactions are among the most competitive IC developments among the new market models. This causes users a major knowledge challenge as they are trying to collect data from websites services that are increasing continuously and constantly. It is of concern to decision-makers in organizations to measure the performance of information management processes by using success factors for information system. IC (e-commerce) is a specific branch of business and e-commerce policy makers are investing a great deal of time in information systems, especially on their IC (e-commerce) websites. (Lee and Park, 2009; Chou et al., 2010; Thorleuchter and Van, 2012)

	Government	Business	Consumer
Government	G2G e.g. coordination	G2B e.g. information	G2C e.g. information
Business	B2G e.g. e-procurement	B2B e.g. e-commerce, e-markets (Covisint.com)	B2C e.g. e-commerce, (Amazon.com)
Consumer	C2G e.g. tax compliance	C2B e.g. price comparison, e-markets (Priceline.com)	C2C e.g. e-markets (eBay.com)

Internet applications (Coppel, 2000).

Figure 2. Internet Applications (Coppel, 2000)

Statistical techniques could be used in the internet commerce industry because there is an enormous volume of data. Data mining software commonly used in the field of e-commerce may be summarized as; Content-based: related features in products, Similar participant's taste, content - based filtering, Based on associations: the corresponding objects, Age-driven population: sex, consumer age and based on reputation: representative representation (Coppel, 2000 (Figure 2); Lee and Park, 2009; Cai et al., 2012). All types of e-commerce are summarized in Figure 1.

Web mining is the use of automatically detect and retrieve data from web records / resources by using data mining techniques. In order to find valuable knowledge from the global Internet (WWW) and its habits of use web mining, web mining should be demonstrated. In short, data mining techniques are used to maximize (for some) the use of the Web and improve our web interaction performance. The following is the list of data mining techniques commonly used in web mining technology; Regulations of association, Patterns of sequence, the ranking, Clusters and Discovery of the outlier. The key purpose of web mining is to explore the use of World Wide Web data mining (see figure 1). The mining of web material is known as mining web content, web mining and web use. Examine web sites and the results of web research as an extension of the work of simple search engines. The following can be considered. Search engines provide crawlers that search across the site, collect information, index information storage strategies and query user processing assistance. The method of collecting awareness of online content is web content Mining (Carmona et al., 2012; Chou et al., 2010).

CONCLUSION

In recent years, the idea of Internet Commerce has effectively expanded around the worldwide. The advantages are evident and substantial, based on their physical or conventional benefits. The key benefits are to minimize contents and the opportunity, without time limits, to meet customers. In order to enhance both responsiveness and usefulness, data mining methods, such as clusters, sorting, association rules, etc., may be used easily at websites. Different forms of online marketing are B2B, B2C, C2B and C2C, with multiple apps, portals and Internet tech resources. The organization will develop it by the application of effective and convenient mining techniques and big data analytics. Using appropriate and beneficial tools for data processing, business will develop its Online marketing (e-commerce) services to help better support consumers and raise incomes. Logs of websites can be reviewed and studied to achieve concrete inductions of consumer activity on the e-commerce network. This is the network mining industry. Internet based mining can be divided into three major groups, for example web material mining, web mining and web mining.

REFERENCES

Allen, C., Kania, D. and Yaeckel, B. (1998). Internet world guide to one-to one web marketing. New York: Wiley.

Almasalha, F., Xu, D., Keenan, G. M., Khokhar, A., Yao, Y., Chen, Y.-C., Wilkie, D. J. (2012). Data Mining Nursing Care Plans of End-of-Life Patients: A Study to Improve Healthcare Decision Making. *International Journal of Nursing Knowledge*, 24(1), 15–24.

Blischok, T.J.(1995). Every transaction tells a story, *Chain Store Age Executive* 71 (3), 50

Burke, R.R (1996). Virtual shopping: breakthrough in marketing research, *Journal of Product Innovation Management* 13 (6) (1996) 558–559.

Cai, Wenjing; Wei Song and ShuLiang Zhao, (2012), Analysis of Regional Imbalance of E-commerce in China, *International Journal of Business and Social Research*, 2, (4), 322–336.

Chen, M.-C. , Chiu, A.-L., and Chang, H.-H. (2005). Mining changes in customer behavior in retail marketing, *Expert Systems with Applications* 28 (4), 773–781.

Chen, Y.-L., Tang, K., Shen, R.-J. and Hu, Y.-H. (2005). Market basket analysis in a multiple store environment, *Decision Support Systems* 40 (2), 339–354.

Carmona, C. J., Ramírez-Gallego, S., Torres, F., Bernal, E., Del Jesus, M. J. and Garcia, S. (2012). Web usage mining to improve the design of an e-commerce website: OrOliveSur.com. *Expert Systems with Applications*, 39(12), 11243–11249.

Cheng, C.-H. and Chen, Y.-S. (2009). Classifying the segmentation of customer value via RFM model and RS theory. *Expert Systems with Applications*, 36(3), 4176–4184.

Cho, Y. H. and Kim, J. K. (2004). Application of Web usage mining and product taxonomy to collaborative recommendations in e-commerce. *Expert Systems with Applications*, 26(2), 233–246.

Chou, P.-H., Li, P.-H., Chen, K.-K. and Wu, M.-J. (2010). Integrating web mining and neural network for personalized e-commerce automatic service. *Expert Systems with Applications*, 37(4), 2898–2910.

Coppel, J. (2000), *E-Commerce: Impacts and Policy Challenges*, No 252, OECD Economics Department Working Papers, OECD Publishing.

Dalton, G. and Gallagher, S. (1999). Online data's fine line, *Information Week* 27, 18–20.

Demsetz, H. (1968). The cost of transacting, *Quarterly Journal of Economics*, 82, 33–53.

Estelami,H. (1999). Consumer savings in complementary product bundles, *Journal of Marketing Theory and Practice* 7 (3), 107–114.

Grieger, M. (2003). Electronic marketplaces: A literature review and a call for supply chain management research. *European Journal of Operational Research*, 144(2), 280–294.

Gogan, J.L. (1997). The web's impact on selling techniques: historical perspective and early observations, *International Journal of Electronic Commerce* 1 (2), 89–108.

Kotler (1997). *Marketing Management – Analysis, Planning, Implementation, and Control*, Prentice-Hall, NJ, 1997.

Lee, S., & Park, Y. (2009). The classification and strategic management of services in e-commerce:

, Development of service taxonomy based on customer perception. *Expert Systems with Applications*, 36(6), 9618–9624.

- Li, Y., and Zhong, N. (2004). Web mining model and its applications for information gathering. *Knowledge-Based Systems*, 17(3), 207–217.
- Ngai, E., Xie, L., and Chau, D (2009). Application of data mining techniques in customer relationship management: A literature review and classification. *Expert Systems and Applications*, 36, 2, 2592-2602.
- Payne, A. and Frow, P. (2005). A Strategic Framework for Customer Relationship Management. *Journal of Marketing*, 69(4), 167–176.
- Regielski, C., Wang, J. C., and Yen, D. C. (2002). Data mining techniques for customer relationship management. *Technology in Society*, 24, 4, 483–502.
- Sever, A. (2011). A problem of data mining in E-commerce. *Applied Mathematics and Computation*, 217(24), 9966–9970.
- Shillabeer, A. and Roddick, J, 2007. Establishing a Lineage for Medical Knowledge Discovery, *ACM International Conference Proceeding Series*. (311) 70, 29-37.
- Shusaku T. and Shoji H. and Yuko T., (2010) Towards Data-Oriented Hospital Services: Data Mining-based Hospital Management, *IEEE International Conference on Data Mining Workshops*.
- Srivastava, T., Desikan, P. and Kumar, V. (2005). Web Mining – Concepts, Applications and Research Directions. *Studies in Fuzziness and Soft Computing*, 275–307.
- Spangler, W. E., May, J. H. and Vargas, L. G. (1999). Choosing Data-Mining Methods for Multiple Classification: Representational and Performance Measurement Implications for Decision Support. *Journal of Management Information Systems*, 16(1), 37–62.
- Thorleuchter, D. and Van den Poel, D. (2012). Predicting e-commerce company success by mining the text of its publicly-accessible website. *Expert Systems with Applications*, 39(17), 13026–13034. doi:10.1016/j.eswa.2012.05.096
- Weng, S. S., and Liu, M. J. (2004). Feature-based recommendations for one-to-one marketing. *Expert Systems with Applications*, 26(4), 493–508.
- Wu, R.-S. and Chou, P.-H. (2011). Customer segmentation of multiple category data in e-commerce using a soft-clustering approach. *Electronic Commerce Research and Applications*, 10(3), 331–341. doi:10.1016/j.elerap.2010.11.002
- Zablah, A. R., Bellenger, D. N. and Johnston, W. J. (2004). An evaluation of divergent perspectives on customer relationship management: Towards a common understanding of an emerging phenomenon. *Industrial Marketing Management*, 33(6), 475–489.

ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDE ŞİRKET BİRLEŞMELERİ; TFRS (IFRS) 3 KAPSAMINDA BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ VE MUHASEBELEŞTİRME**NATIONAL OR INTERNATIONAL COMPANY COMBINATIONS; AN APPLICATION EXAMPLE AND ACCOUNTING WITHIN THE SCOPE OF TFRS 3****Zülkif YALÇIN**

Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Tunceli, Türkiye, Orcid ID: 0000-0002-4118-8316

Özet

Uluslararası işletmeler dünyanın küreselleşmesini de hızlandırmıştır. Bu tür işletmeler kendi merkezi bulunduğu ülkenin dışında birçok farklı ülkede şube aracılığıyla veya yeni bir şirket ile faaliyette bulunmaktadır. Bunun yanında bazı firmalar ise ulusal düzeyde birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu tarz büyük firmalar; gerek başka bir ülkede faaliyet gösterebilmek için gerekse fiyat alanında rekabet avantajı sağlamak amacıyla, rakip firmalarla veya aynı sektörde faaliyet gösteren firmalarla veyahut yan ürün tedarikçisi firmalarla ya birleşme yoluna gitmekte yada satın alma yoluyla bu işletmeleri bünyelerine katmaktadırlar. Ancak bu tür birleşmeler ve satın almalar birçok alanda sorun çıkarmaktadır. Örneğin; merkezleri farklı yerlerde bulunan iki ayrı firma birleşirse veya firmalardan biri diğerini satın alırsa, birleşme veya satın alma hangi ülkenin kurallarına göre yapılacak ve varlık ile kaynakları nasıl muhasebeleştirilerek yapılacaktır soruları cevaplanması gerekir. İşte bu sebeplerden dolayı uluslararası düzeyde Uluslararası Muhasebe ve Raporlama Standartları, ulusal düzeyde Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları geliştirilmiştir. Burada amaç şirket birleşmelerinde uygulama alanında çıkabilecek sorunları standartlar ile belli kurallara bağlamak. Çalışmamız bu anlamda önem kazanmaktadır. Ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren firmaların birleşmeleri anında nasıl bir uygulama yapılması gerektiği ve bu uygulama sonunda birleşmenin muhasebe kaydı nasıl olacağı çalışmamızın önemini ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızın amacı, TFRS (IFRS) 3'ü dikkate alarak ulusal veya uluslararası şirket birleşmelerinde monografi yöntemi ile bir uygulama örneği yapıp muhasebeleştirerek muhasebe alanında yapılacak eğitimlere ve muhasebe literatürüne katkı sağlamaktır. Çalışmamız literatür taraması yöntemi ile araştırılacak olup monografi yöntemi ile uygulama yapılacak ve muhasebeleştirilmesine yönelik önerilerde bulunulacaktır. Bu alanda yapılan çalışmaların zorluğu göz önünde bulundurularak bu çalışmanın muhasebe bilimine, muhasebe eğitime ve muhasebe literatürüne katkı sağlayacağı umut edilmektedir.

Anahtar Kelime: TFRS (IFRS) 3, Şirket Birleşmeleri, Muhasebe

Abstract

International businesses have also accelerated the globalization of the world. These types of businesses operate in many different countries outside the country of their headquarters through a branch or with a new company. In addition, some companies operate in many areas at the national level. This kind of big companies; In order to be able to operate

in another country and to provide competitive advantage in the field of price, they either combination with competitors or companies operating in the same sector or with by-product suppliers, or add these businesses to their bodies through purchasing. However, such combinations and acquisitions cause problems in many areas. For example, if two companies with different headquarters combination, or if one company buys the other, the questions of which country will the combination or acquisition be made according to the rules and how the assets and resources will be accounted must be answered. Here at the international level for these reasons the International Accounting and Reporting Standards, the national level in Turkey Accounting and Financial Reporting Standards have been developed. The aim here is to link the problems that may arise in the field of application in company combinations with standards and certain rules. Our study gains importance in this sense. What kind of an application should be done at the time of the combination of national and international companies and how the combination will be applied at the end of this application reveals the importance of our study. The aim of our study is to contribute to the training in the field of accounting and to the accounting literature by making and accounting an application example with the monograph method in national or international company combinations, taking into account TFRS 3. Our study will be researched with the literature review method, the application will be made with the monography method and suggestions will be made for its accounting. Considering the difficulty of the studies in this field, it is hoped that this study will contribute to accounting science, accounting education and accounting literature.

Keywords: TFRS (IFRS) 3, Business Combinations, Accounting

GİRİŞ

Dünyanın küreselleşmesine kuşkusuz işletmelerin çok büyük etkisi vardır. Ulusal düzeyde kurulan işletmeler rakiplerine karşı daha fazla avantaj sağlamak amacıyla birçok yöntem ve politika belirlemiştir. Ulusal düzeyde yapılan bu faaliyetler işletmelerin daha fazla genişlemesine yetmeyince uluslararası düzeyde faaliyetler artmaya başlamıştır. Örneğin; 10 yıl önce çok moda olan bir ürün ulusal düzeyde günümüzde modasını yitirmiş olabilir. Ancak aynı ürün günümüzde başka bir ülkede yeni bir ürün olarak görülebilir. İşletmeler için bu yeni bir “Pazar” ve aynı ürünün daha düşük maliyetle (Ar-Ge çalışmaları tamamlanmış ve amortismanı tükenmiş ürünün aynı üretim teknolojisi ile yeni bir ülkede üretime devam edildiğinde ürünün başlangıçta yüklenen yüksek miktarlı batık maliyetler olmayacaktır) üretilmesi anlamına gelecektir. Bu durum işletmeler için yeni ülkede aynı ürünün daha ucuza mal olmasına ve ulusal düzeyde yapılan satışlara ek olarak uluslararası düzeyde yapılan satışlar ile birlikte birim maliyeti düşük, yüksek kârlı ürün satışını ortaya çıkaracaktır. Aynı ürünün başka bir ülkede yeni bir ürün olarak sunulması modası geçmiş teknolojinin yeniden yeni bir teknolojiymiş gibi kullanılmasına sebep olacaktır. Bu durum işletmeler için çok büyük avantaj sağlayacaktır.

Uluslararası düzeyde yapılacak bu tür faaliyetler işletmelerin yeni ülke pazarına nasıl girileceği sorununu ortaya çıkarmıştır. Uluslararası işletmeler, bu kadar kârlı bir durumu değerlendirmek için ya yeni ülkede sıfırdan bir işletme (şirket) kurarak yada ulusal düzeyde faaliyet gösteren işletmelerle distribütörlük anlaşmaları kurarak, o işletmeleri satın alarak veya ortaklık kurarak faaliyet yürütebilir. Ulusal düzeyde işletmelerle ortaklık kurmak veya

distribütörlük kurma ilk pazara girişte faydalı olabilir ancak bu kadar yüksek kârlı bir durumu başka bir işletme ile paylaşmak uluslararası işletmeleri bazen durdurmaktadır. Bu durum işletmelerin aslında tek başına pazara girmesini etkilemektedir. Fakat pazara tek başına girecek bir firmanın karşılaşılabileceği birçok sorun vardır. Bunlar; işletmelerin merkezi sorunu, transfer fiyatlaması sorunu, etik ve ahlaki sorunlar, hukuki sorunlar vb. gibi durumlardır. Bu sorunları yaşamak yerine işletmeler ulusal düzeyde faaliyet gösteren işletmelerle birleşme yoluna gitmeyi daha fazla tercih etmektedir. Ulusal düzeyde faaliyet gösteren bu işletmeler, uluslararası işletme için pazara gireceği ülkenin kültürünü tanımada, hukuki sorunları aşmada, pazarı tanımada birleşme yaşadığı firmanın deneyim, bilgi ve tecrübelerinden faydalanmasını sağlayacaktır.

İşletmeler arasındaki bu tür birleşmeler sadece uluslararası işletmelerle olmamaktadır. Ulusal düzeyde de faaliyet gösteren işletmeler kendi aralarında birleşme yaşayabilmektedir. Bazen maliyetlerin daha fazla aşağı çekmek için tedarikçi firma ile birleşme yaşanabilmektedir, bazen yüksek kârlı bir işletme ile pazar payını yükseltmek için birleşme olabilmektedir, bazen de aynı sektörde ulusal düzeyde faaliyet gösteren firmalarla birleşme yaparak hem pazar payını yükseltme hem de tekelleşme yoluna gidebilirler.

Tüm bu birleşmeler hem ulusal hem de uluslararası işletmeler için bazı teknik sorunları ortaya çıkartmaktadır. Bu sorunların başında işletmelerin varlık ve kaynaklarının nasıl birleşeceği sorunudur. Ulusal düzeyde birleşmelerde bu sorunu aynı muhasebe kayıt ve ilkelerine göre hareket edildiğinden kolayca aşabilirsiniz ancak uluslararası düzeyde bir birleşmede birçok sorun yaşayabilirsiniz. Örneğin; ülkemizde likidite esasına göre en likitten başlayarak dizayn edilen varlıklarımız başka bir ülkede en az likitten başlarsa nasıl bir yol izlenecektir sorusu cevaplanması gereken bir sorudur. Bunun yanında tahakkuk esasına göre kurulmuş olan muhasebe sistemimiz ile birleşme yaşanacak firmanın ülkesinde uygulanan nakit esası nasıl birleştirilecektir sorusu da cevaplanması gerekir.

İşte tüm bu sorunların aşılması için uluslararası düzeyde muhasebe alanında bazı standartlar geliştirilmiştir. Ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanabilecek Bu soruna ilişkin IFRS (International Financial Report Standart: Uluslararası Finansal Raporlama Standardı) standartları geliştirilmiştir. Bu standartların üye ülkeler tarafından uygulanması ve tüm dünyada uygulanabilir hale getirilmesi ile ülkeler arasındaki muhasebe ve raporlama standartları ortak olacağından uluslararası düzeyde faaliyet gösteren işletmeler de muhasebe ve raporlamaya ilişkin sorunları aşacaktır. “IFRS 3 İşletme Birleşmeleri” standardı da bu şekilde geliştirilmiştir. Standartların Türkiye’ye tam set olarak çevrilmesi ile birlikte IFRS 3 TFRS 3 olarak muhasebe hayatına girmiştir.

Bu kadar önemli olan bu standardın şirket birleşmelerinde oluşabilecek muhasebe uygulama sorunlarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Çalışmamız bundan dolayı önemli olmaktadır. Çalışmamızda TFRS 3 standardı detaylı bir şekilde incelenerek bir uygulama örneği ile özellikle muhasebe eğitimine, muhasebe literatürüne ve muhasebe bilimine katkı sunacağı umut edilmektedir.

TFRS 3 (IFRS 3) İŞLETME BİRLEŞMELERİ

IFRS 3 oluşmadan önce IAS 22 olarak adlandırılan standart uygulanmıştır. Bu standardın uygulanmasında esas, şirket birleşmelerine ilişkin muhasebe kayıtlarından çok,

raporlamaya ilişkin bir standart olduğundan, günümüzde adlandırıldığı gibi IFRS olarak belirlenmiştir. Aslında IFRS 3, IAS 22'nin raporlama standardı olarak değiştirilmiş halidir. Türkiye'de ise bu standardın uygulanması TFRS 3 olarak gerçekleşmektedir.

IAS 22'de işletme birleşmeleri iki şekilde olmaktadır; iktisap yani satın alma veya çıkarların birleştirilmesidir. Ancak IFRS 3'te tek bir yöntem vardır; iktisap yani satın alma. IFRS 3 standardında birleşmelere ilişkin birçok düzenleme yapılmıştır; Şerefiyelere ilişkin düzenleme, birleşme maliyetlerinin dağıtımına ilişkin düzenleme, maddi olamayan duran varlıkların ve şarta bağlı borçların muhasebeleştirilmesine ilişkin düzenlemeler (Epstein ve Mirza 2005, 347).

Her iki standartta da iktisap işletme varlıklarının belli bir bedel karşılığında satın alınması olarak tanımlanmıştır. Ancak ikinci kural, satın alınan işletmenin faaliyetleri üzerinde kontrol sağlanmasıdır. Ancak birleşmelerde kim kimi kontrol ediyor sorusu sorulmaktadır. Bir işletmeyi satan alan kişi (tüzel) o işletmenin tüm varlıkları üzerinde kontrol sağlayamıyorsa o zaman satın almadan ziyade birleşmeden bahsedilir. Birleşmede de hangi işletme diğerini kontrol ediyor sorusu sorulduğunda ise verilecek cevap tabi ki oy hakkı yüksek olanın (%51 ve fazlası) satın aldığı söylenebilir. Burada en önemli durum alıcının kontrolü elinde bulundurup bulundurmadığıdır.

TFRS 3 standardının amaç kısmında; edinilen işletmenin varlıklarını, borçlarını ve kontrol gücünü tanımlayıp raporlamasına ilişkin kurallar olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda şerefiyeyi, pazarlık anında oluşabilecek kazancın muhasebeleştirilmesini ve finansal tablolarda hangi bilgilerin açıklanması gerektiği belirtilmiştir. (TFRS 3, madde 1) (URL 1)

Kapsamında ise; işletme birleşimlerine uyan her türlü işlemi kapsadığını söylemektedir. Ancak müşterek anlaşmanın her iki işletmede de ayrı muhasebe kayıtlanması, işletme tanımına uymayan bir varlık veya grubunun satın alınması, ortak kontrole tabi işletmelerin birleşmesi durumlarında TFRS 3'ün uygulanmayacağı söylenmiştir (URL 1).

Standartta göre; işletmenin bir işlemin veya bir olayın işletme birleşmesi olup olmadığını TFRS 3 göre belirlenmesi gerektiği söylenmiştir. Standartta takip eden madde de satın alma yöntemi belirlenmiştir. Yani, standarta göre işletme birleşmeleri mutlak olarak satın alma ile gerçekleşmelidir. Satın alma işleminin gerçekleşmesi için ise; a) edinen işletmenin belirlenmesi, b) birleşme tarihinin belirlenmesi, c) edinenin tanımlanabilir varlıkları ile edilenin borçlarının ve kontrol gücünün, d) şerefiye ve kazancın muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolara yansıtılabilmesi gerektiği şart koşulmuştur. Dikkat edilirse sadece satın alma yöntemi ile birleşmeye izin verilmiştir. Yoksa iki işletmenin iktisapsız birleşmesi durumunu bu standart kapsamında değerlendirmemiştir.

Standartta, birleşme için, birleşenlerden birinin edinen işletme, diğerinin ise edinilen işletme olarak tanımlanması gerektiği söylenmiştir. Bu birleşmenin mutlaka bir tarihinin belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Tarihin şart koşulmasındaki amaç kontrol gücünün başlangıcının belirlenmesidir. Bu iki unsur belirlendikten sonra muhasebe aşamasına geçilmektedir. Muhasebe ilkesinde; edinen işletmenin edinilen işletmenin varlıklarını, borçlarını ve kontrol gücü olmayan paylarını muhasebeleştirilmesi gerektiği söylenmiştir. Ancak şerefiyenin farklı şekilde muhasebeleştirilmesi gerektiği tenkit edilmiştir. Muhasebeleştirme koşullarını birçok farklı şekilde belirlemiştir. Ayrıca muhasebeleştirme işlemi yapılırken TFRS 9, TMS 17, TFRS 4, TMS 37, TMS12, TMS 37, TMS 19, TFRS 2,

TFRS 5 standartlarının da dikkate alınması gerektiği söylenmiştir. Dikkat edilirse birleşmede TMS'nin muhasebeleştirme gerektiren birçok standardında dikkate alınması gerektiği söylenmektedir.

Standart ölçme ilkesini, edinen işletmenin edilenin varlıkları ve borçlarını iktisap tarihine göre uygun değerine göre ölçülmesi olarak belirlemiştir. Bu ilkeye göre işletme edinim değerinin, gerçeğe uygun değer veya ortaklık payının net işletmenin varlıklarının orantılı payı olarak belirlenmesi gerektiği söylenmiştir. Ancak bazı muhasebe işlemlerinin istisnai durum oluşturabileceği belirtilmiştir. Örneğin; TMS 37 koşullu borçlar, TMS 12 gelir vergileri, TMS 19 çalışanlara sağlanan faydalar gibi standartlar dikkate alınarak işlem yapılışı gerektiği belirtilmiştir.

Şerefiyenin veya pazarlıklı satın almadan kaynaklanan kârın muhasebeleştirilmesinin ise birleşmenin koşullarından birisi olduğunu söylemiştik. Standarda göre, edinen işletme şerefiyeyi, edinme tarihinde belirlediği fazlaya göre hesaplamalıdır ve muhasebeleştirmelidir. Şerefiye; TFRS'ye göre belirlenmiş gerçeğe uygun değer üzerinden transfer edilen bedel, edinilen işletmedeki azınlık payı ve edinen işletmenin daha önce elde ettiği özkaynak payının birleşme tarihindeki gereceğe uygun değerlerinin toplam tutarının; edilenin varlık ve borçlarının, edinme tarihindeki gerçeğe uygun değerinden olan fazlası olarak tanımlanmıştır.

Standartta pazarlıklı satın almalarında muhasebeleştirmenin, yine bir önceki paragrafta belirtildiği üzere fazlanın hesaplanması gerektiği şekli ile yapılmasını söylemiştir. Transfer edilen bedelin de TFRS'ye göre hesaplanmış gerçeğe uygun değer üzerinden hesaplanması gerektiği söylenmiştir.

Standartta, edilenin varlık ve borçlarının ile takas edilen bedelin muhasebeleştirilmesi gerektiği söylenmiştir. Ancak birleşmeden sonra; yeniden edinilen haklar, koşullu borçlar, tazminat varlıkları ve koşullu bedel sonradan ölçülüp muhasebeleştirilmelidir.

TFRS 3 İŞLETME BİRLEŞMELERİNE İLİŞKİN ÖRNEK UYGULAMA

Örneğimiz Tam konsolidasyon yöntemi ile TFRS 3 göre satın alma şeklinde gerçekleşen işletme birleşmesi örneği olacaktır. Örneğimiz iki ayrı işletmenin bilançolarının karşılaştırılarak, edinen ve edinilenin varlık ve borçlarının ile gerçeğe uygun değer yöntemine göre edinilenin varlık ve borçlarının değerlerini, nihayetinde elimine edilmiş konsolide edilmiş bilanço değerini kapsayan bir örnek olacaktır. Tabi ki örneğimizde edinenin edinilene yaptığı ödemenin şerefiye barındırması ile ilgili bir muhasebe kaydı da gösterilecektir. Daha sonra konsolidasyonda varlık ve kaynakların varsa eliminasyonu da yapıp muhasebe kayıtları gösterilecektir. Örneğimiz hazırlanırken çeşitli literatür taraması yöntemi ile ulaşılan örneklerden derlemeler yapılarak hazırlanmıştır.

Örneğimiz edinen X işletmesi ile edinilen Y işletmesinin tam konsolidasyon yöntemi ile ve TFRS 3 standardına göre satın alma şeklinde yapılacak bir birleşme ile sonuçlanacaktır. X işletmesi Y işletmesini 388.000 TL nakit ödeyerek %80 oranında satın almaktadır. X ve Y işletmelerinin bilançoları aşağıdaki gibidir.

Hesaplar	X işletmesi (Edinen)	Y işletmesi (Edinilen)
I. Dönen Varlıklar	900.000	320.000
A. Hazır değerler	500.000	120.000
Kasa	500.000	120.000
B. Ticari Alacaklar	400.000	200.000
Alıcılar	400.000	200.000
II. Duran Varlıklar	900.000	240.000
A. Mali Duran Varlıklar	-	-
Bağlı Ortaklıklar	-	-
B. Maddi Duran Varlıklar	900.000	240.000
Tesis Makine Cihaz	300.000	80.000
Binalar	600.000	160.000
C. Maddi Olmayan Duran Varlıklar	-	-
Şerefiye	-	-
AKTİF TOPLAMI	1.800.000	560.000
III. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	600.000	180.000
A. Ticari Borçlar	600.000	180.000
Satıcılar	600.000	180.000
IV. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	-	-
A. Diğer Özsermaye Borçları	-	-
V. Özkaynaklar	1.200.000	380.000
A. Ödenmiş Sermaye	1.000.000	360.000
Sermaye	1.000.000	360.000
B. Sermaye Yedekleri	200.000	20.000
Hsse Senedi İhraç primleri	200.000	20.000
PASİF TOPLAMI	1.800.000	560.000

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi X işletmesi edinen olarak Y işletmesine 388.000 TL ödemektedir. Bu durum X işletmesi için bağlı ortaklıklar hesabına kasa hesabından bu tutarın aktarılması anlamına gelmektedir. Muhasebe kaydı aşağıdaki gibidir;

245 Bağlı Ortaklıklar	388.000	
100 Kasa		388.000

Aynı zamanda Y işletmesi edinilen olduğundan TFRS 3'e göre Y işletmesinin Gerçeğe Uygun Değer yöntemi ile varlık ve borçlarının tekrar değerlendirilmesi gerekir. Ancak bu değerlendirme sonucunda ortaya çıkan değerler önceki değerle karşılaştırılıp farklarının belirlenmesi gerekir. Aynı zamanda bu farkında edinme oranına çarpıp muhasebe kayıtlarının tekrar düzenlenmesi gerekir. Gerçeğe Uygun Değer yöntemiyle yapılan değerlendirme ve farklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Hesaplar	X işletmesi (Edinen)	Y işletmesi (Edinilen)	Ger. Uy. Değer	Fark	Fark %80
I. Dönen Varlıklar	512.000	320.000			
A. Hazır değerler	112.000	120.000			
Kasa	112.000	120.000			
B. Ticari Alacaklar	400.000	200.000			
Alıcılar	400.000	200.000	240.000	40.000	32.000
II. Duran Varlıklar	1.288.000	240.000			
A. Mali Duran Varlıklar	388.000	-			
Bağlı Ortaklıklar	388.000	-			
B. Maddi Duran Varlıklar	900.000	240.000			
Tesis Makine Cihaz	300.000	80.000	160.000	80.000	64.000
Binalar	600.000	160.000	220.000	60.000	24.000
C. Maddi Olmayan Duran Varlıklar	-	-			
Şerefiye	-	-			
AKTİF TOPLAMI	1.800.000	560.000			
III. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	600.000	180.000			
A. Ticari Borçlar	600.000	180.000			
Satıcılar	600.000	180.000	220.000	40.000	32.000
IV. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	-	-			
A. Diğer Özsermaye Borçları	-	-			
V. Özkaynaklar	1.200.000	380.000			
A. Ödenmiş Sermaye	1.000.000	360.000			
Sermaye	1.000.000	360.000			
B. Sermaye Yedekleri	200.000	20.000			
Hisse Senedi İhraç primleri	200.000	20.000			
PASİF TOPLAMI	1.800.000	560.000			

Yukarıda da belirtildiği üzere Y işletmesi edinilen olduğundan varlık ve borçları yeniden değerlendirilip X işletmesinin hesaplarına satın alma oranı kadar aktarılması gerekir. Bu tutarlar aktarılırken yukarıda da gösterildiği gibi Bağlı Ortaklıklar hesabı ve Kasa hesabı tekrar düzeltilerek yazılmıştır.

120 Alıcılar (Y ortağı)	32.000		
253 TMC (Y ortağı)	6.400		
252 Binalar (Y ortağı)	48.000		
500 Sermaye (Y ortağı)	288.000		
520 H.S.İ.P (Y ortağı)	16.000		
261 Şerefiye	29.600		
320 Satıcılar (Y ortağı)		32000	
245 Bağlı Ortak. (X ortağı)		388.000	
500 Sermaye (Y ortağı)	72.000		
520 H.S.İ.P (Y ortağı)	4.000		
Ortaklık Dışı Özsermaye (Azınlık Payı)		76.000	

Yukarıdaki muhasebe kaydında görüldüğü üzere Y işletmesinin Gerçeğe uygun değer ile hesaplanan tüm hesapları yeniden hesaplanarak X işletmesinin satın alma oranına göre yeniden hesaplanmıştır. Arada oluşan fark Şerefiye olarak hesaba aktarılmıştır. Ancak TFRS 3'e göre Azınlık Paylarının da ayrıca hesaplanması gerektiği söylenmiştir. İkinci muhasebe kaydında da azınlık payları içinde bir borç hesabı açılmış ve uzun vadeli olarak kayıt altına alınmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra X işletmesinin konsolide edilmiş bilançosu aşağıdaki gibi olacaktır. Aşağıdaki tabloda yukarıda yapılan işlemlerin tamamı gösterilerek işletme birleşmesinin hangi aşamalardan geçtiği de rahatlıkla görülebilecektir.

Hesaplar	X işletmesi (Edinen)	Y işletmesi (Edinilen)	Ger. Uy. Değer	Fark	Fark %80	Eliminasyon Kayıtları		X İşletmesi Konsolide bilanço
						Borç	Alacak	
I. Dönen Varlıklar	512.000	320.000						864.000
A. Hazır değerler	112.000	120.000						232.000
Kasa	112.000	120.000						232.000
B. Ticari Alacaklar	400.000	200.000						632.000
Alıcılar	400.000	200.000	240.000	40.00 0	32.000	32.000		632.000
II. Duran Varlıklar	1.288.000	240.000						1.224.000
A. Mali Duran Varlıklar	388.000	-						-
Bağlı Ortaklıklar	388.000	-					388.000	-
B. Maddi Duran Varlıklar	900.000	240.000						1.194.400
Tesis Makine Cihaz	300.000	80.000	88.000	8.000 60.00 0	6.400	6.400		386.400
Binalar	600.000	160.000	220.000		48.000	48.000		808.000
C. Maddi Olmayan Duran Varlıklar	-	-						29.600
Şerefiye	-	-				29.600		29.600
AKTİF TOPLAMI	1.800.000	560.000						2.088.000
III. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	600.000	180.000						812.000
A. Ticari Borçlar	600.000	180.000						812.000
Satıcılar	600.000	180.000	220.000	40.00 0	32.000		32.000	812.000
IV. Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	-	-						76.000
A. Diğer Özsermaye Borçları	-	-					76.000	76.000
V. Özkaynaklar	1.200.000	380.000						1.200.000
A. Ödenmiş Sermaye	1.000.000	360.000						1.000.000
Sermaye	1.000.000	360.000				360.000		1.000.000
B. Sermaye Yedekleri	200.000	20.000						200.000
Hisse Senedi								
İhraç primleri	200.000	20.000				20.000		200.000
PASİF TOPLAMI	1.800.000	560.000						2.088.000

SONUÇ

Uluslararası işletmelerin birçok farklı ülkede faaliyet göstermesi birçok farklı sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunların başında muhasebe sorunları gelmektedir. Özellikle işletmeler farklı bir ülkenin pazarına girerken, o ülkenin kültürü, ticari ahlakı, kanunları ve diğer ticari Pazar koşullarına ilişkin sorunlarını en aza indirebilmek için o ülkede bir firma ile birleşme veya satın alma yoluna gitmektedirler.

Satın alma veya birleşme işlemleri birçok muhasebe gerektiren işlemi de beraberinde getirmektedir. Bu sorunların küresel bazda aşılması için uluslararası kuruluşlar bir araya gelerek muhasebe standartlarını oluşturmuşlardır. İşletme birleşmelerine ilişkin önce IAS 22 standardı oluşturulmuş daha sonra bu standart IFRS 3 olarak yeniden düzenlenmiştir. IAS ve IFRS'ler Türkiye'ye tam set olarak çevirisi yapıp kazandırılmıştır. Günümüzde standartlara ilişkin tüm işlemler Kamu Gözetim Kurumu tarafından yürütülmektedir. Türkiye'de TMS TFRS olarak adlandırılan bu standartlardan IFRS 3'te tam set olarak çevrilerek Türkiye'ye kazandırılmıştır.

TFRS 3 standardı şirket birleşmelerinde uyulması gereken kuralları ve muhasebe kayıtlarına ilişkin bilgileri içermektedir. Uygulanması zor ve bilgi isteyen bir standart olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamız bu yönüyle önemli olmaktadır. Çalışmamızın amacı uygulamada zor ve bilgi isteyen bu standardın muhasebe eğitime, literatürüne ve muhasebe bilimine katkı sunmaktır.

Çalışmamızda monografi yöntemi ile bir örnek hazırlanmıştır. Bu örnek üzerinden işletme birleşmelerinin nasıl olması gerektiği ve TFRS 3 standardına göre hangi muhasebe kayıtlarının yapılması gerektiği anlatılmıştır. Çalışmamızın sonucunda işletme birleşmelerinde edinen ve edinilen işletmelerde edinme zamanında gerçeğe uygun değer yöntemi ile edinilenin varlık ve borçlarının yeniden hesaplanması gerektiği belirtilmiştir. Gerçeğe uygun değer yöntemi ile belirlenen yeni değerler muhasebe kayıtları ile edinen işletmenin hesaplarında düzeltilerek ve konsolide edilerek yeniden bilanço düzenlenmiştir.

Çalışmamızın muhasebe bilimine, muhasebe eğitime ve muhasebe literatürüne hem uygulama yönünden hem de teori yönünden katlı sunması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

Epstein, B. J., Mirza A.A.(2005), Interpretation and Application of International Accounting and Financial Reporting Standards, John Wiley & Sons, Inc. New Jersey.

Şahin O.N. (2016) UFRS-3 Kapsamında Şirket Satınalmalarının Muhasebeleştirilmesi Ve Örnekler Eşliğinde Muhasebe Uygulamalarının Açıklanması, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt.8 Sayı.17 2016 – Aralık (s. 106-125)

Fidan M.M, (2009) Kredilendirme Sürecinde Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Göre Konsolide Finansal Raporların Düzenlenmesi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans Ve Bankacılık Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul

Akgül B.A. (2005) Maddi Olmayan Duran Varlıkların IAS-38 ile IFRS-3 Standardında Yer Alan Düzenlemeler ve Türk Vergi Mevzuatıyla karşılaştırılması, Muhasebe ve Finansman Dergisi Ocak Dönemi, S. 25, s. 44.

Arsoy A.P. (2003) Bağlı Ortaklıkların Bilançolarının Makul Değerle Değerlenmesi ve Şerefiyenin Hesaplanması, Muhasebe ve Denetime Bakış, Sayı: 10, 131-147,

URL 1 TFRS 3 İşletme Birleşmeleri,

https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TFRS/TFRS_3_2018.pdf
(13.03.2021)

URL 2 Netek O. İşletme Birleşmelerinin Muhasebeleştirilmesi: TFRS 3 Uygulaması,
<https://www.ozdogrular.com.tr/v1/fla-haberler-gizli-245/16094-letme-birlemelerinin-muhasebeletirilmesi-tfrs-3-uygulamas> (14.03.2021)

URL 3 <https://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias37> (14.03.2021)

URL 4 SPK Seri XI, No:25 Sayılı Tebliğ
<https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Dosya/20041221/0> (14.03.2021)

AKILLI İLAÇ KULLANIMINDA SAĞLIK İLETİŞİMİNİN YERİ: ECZACI VE HASTA ARASINDAKİ İLİŞKİ***Prof. Dr. Şebnem ASLAN, **Muhammed Yusuf AYDAMAK**

*Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü,
ORCID: 0000-0003-2135-242X

**Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü,
ORCID: 0000-0001-6971-6646

Özet

Sağlığın eğitim, beslenme ve güvenlik vb. gibi toplumun vazgeçilmez ve önemli bir unsuru olması ile birlikte ilaç kullanımı da sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Ayrıca, modern çağda ilaca erişimin ve ilaç tedavisinin kolaylaşması ile ilacın önemi göz ardı edilemeyecek şekilde artmış olmaktadır. Bu noktada, ilacın rolü önleyici veya hastalık gibi durumlarda bireye fayda sağlayacak şekilde kullanımından geçmektedir. İlacın bu şekilde fayda sağlayabilmesi ise ancak “akılcı” kullanıldığında gerçekleşmektedir. İlacın akılcı kullanımında verilen talimatlara uymak gibi bizzat bireyin kendisinin bilinçli davranması ile birlikte gerekli eğitimlerin verilmesi ve uygun politikaların geliştirilmesinin yanı sıra hasta ve sağlık profesyonelleri arasında ilacın etken maddesi ve kullanım yolu gibi konularda etkin bir iletişimin gerçekleşmesi de oldukça önem arz etmektedir. Bu noktada tedavi sürecinin son halkasının oluşturan ve ilacın temin edildiği yer olan “eczane” hastayla kurduğu iletişim ve verdiği danışmanlık hizmeti oldukça önemli olmaktadır. Bu açıdan çalışmada “Akılcı İlaç Kullanımı” ve “Sağlık İletişimi” hakkında literatür incelenerek eczane kurumu bağlamında olmak üzere aralarındaki ilişki değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akılcı İlaç Kullanımı, Sağlık İletişimi, Eczane.

ABSTRACT

With health being an indispensable and important element of society like education, nutrition and safety, use of medicine is also among the indispensable elements of health services. In addition, the importance of medicine has increased in a way that cannot be ignored, with the ease of access to medicine and drug treatment in modern times. At this point, the role of the drug lies in its use in a way that benefits the individual in conditions such as preventive or illness. The drug can only benefit in this way when it is used “rationally”. It is also very important to have an effective communication between patients and healthcare professionals on issues such as the active ingredient and the route of use of the drug, in addition to providing the necessary training and developing appropriate policies, as well as following the instructions given in the rational use of the drug. At this point, the communication and counseling service provided by the "pharmacy", which constitutes the last link of the treatment process and where the drug is supplied, with the patient is very important. In this respect, the study examines the literature on "Rational Drug Use" and "Health Communication", and the relationship between them in the context of the pharmacy institution is evaluated.

Keywords: Rational Drug Use, Health Communication, Pharmacy.

1. GİRİŞ

İlaç kullanımı ve ilaç tedavisi hem günlük yaşantıda hem de modern tıpta önemli bir yere sahip olmaktadır. İlaçların nispeten kimyasal bileşimli olması açısından sağlığa zarar vermeden fayda sağlayacak şekilde kullanımı ise ancak bilinçli kullanımdan geçmektedir (Şahingöz ve Balcı, 2013, s. 57-58). İlacın faydasını ortaya çıkaracak bu bilinçli kullanım şekli “Akılcı İlaç Kullanımı” (AİK) olarak ifade edilmektedir. Bu durumun tam tersinde ise yani ilacın bilinçli kullanılmaması durumunda “Akılcı Olmayan İlaç Kullanımı” (AOİK) meydana gelmektedir (Ekenler ve Koçoğlu, 2016, s. 45).

İlaç kimyasal içeriğinden dolayı ancak doğru kullanımında fayda sağlarken herhangi bir yanlış kullanımında ise antibiyotik direnci gelişmesi gibi ilaca karşı vücudun direnç geliştirmesi veya tedavinin etkisiz kalabilmesinin yanı sıra ölüme kadar varabilen çeşitli sorunlara yol açabilmektedir (Demir ve Taşpınar, 2019, s. 194; Şantaş ve Demirgil, 2017, s. 36). AOİK bu durumların yanı sıra gereksiz kullanım ile israfa sebebiyet vererek sağlığın yanı sıra ekonomik açıdan da büyük sorunlara yol açabilmektedir (Sağır ve Parlakpınar, 2014, s. 32). Nitekim israf oluşturacak şekilde gereksiz ilaç kullanımının ülkemizde yaygın olarak görüldüğü ve halk sağlığı açısından bir sorun oluşturduğu ifade edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017; Ünal ve Bilginer, 2018, s. 1670).

Türk Eczacıları Birliği (2018, s. 53)’ne göre Türkiye ilaç pazarı 2017’de 23,1 milyar TL büyüklüğündedir ve kutu hacmi olarak da 2,1 milyarlık büyüklüğü oluşturmaktadır. İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası (2020, s. 2, t.y.)’na (İEİS) göre ise üretici fiyatlarıyla olmak üzere Türkiye ilaç pazarı 2017’de 24,5 milyar TL, 2018’de 30,9 milyar TL ve 2019’da 40,7 milyar TL büyüklüğündeyken 2020 Ocak-Eylül döneminde 34,6 milyar TL’ye ulaşmaktadır. Bu dönemlerde kutu hacmi olarak 2017’deki 2,22 milyar kutudan 2019’da 2,37 milyar kutuya ulaşılmış ve 2020’nin aynı döneminde ise 1,62 milyar kutuya ulaşıldığı belirtilmiştir (İEİS, 2020, s. 2, t.y.). Bu bakımdan ilaç pazarının hem mali hem de kutu hacmi olarak büyüme göstermesi ve yukarıda ifade edilen durumlar açısından ilacın akılcı kullanımı giderek ön plana çıkmaktadır.

İlaç kullanımındaki bilgi asimetrisinden dolayı ilacın akılcı kullanımında “doğru bilgiye” sahip olmak oldukça önemli olmaktadır. İlacın kullanım yoluna dair veya çoklu ilaç kullanımında oluşabilecek etkileşimler hakkında vb. bireyin/hastanın doğru bilgiye ulaşması gerekmektedir. Bu açıdan, hasta, hekim ve eczacı gibi sürecin tüm taraflarının iş birliği gerekmektedir (Toklu, Akıcı, Uysal ve Dülger, 2010, s. 139-140; Şantaş ve Demirgil, 2017, s. 36). İş birliğinin sağlanmasında akılcı ilaç kullanımının bir ayağı da iletişimden geçmektedir. Eczane kurumunun bireylere vereceği ilaç danışmanlığının etkinliği ancak eczane-birey arasındaki etkili bir iletişim süreciyle sağlanabilmektedir.

Eczanenin sağlık hizmetlerinde ilacın temin edildiği yer olarak tedavi sürecinde son halkayı oluşturması ve profesyonel bilgiye sahip olması açısından AİK’de eczacı/eczane çalışanlarının sorumluluğu ve hastayla olan iletişimleri oldukça önemli olmaktadır (Akıcı ve diğerleri, 2009, s. 76). Nitekim Toklu ve Dülger (2011, s. 90) iyi bir eczacının özellikleri arasında “iyi iletişim ve aktarma yeteneği”ni de ifade etmektedir.

Bu doğrultuda çalışmamızda ilk olarak AİK ve AOİK kavramları ile sağlık iletişimi bağlamında olmak üzere AİK açısından eczacı-birey arasındaki iletişime dair literatür taranmaktadır. Ayrıca, literatürde konu bağlamında yapılmış olan çalışmalar da

değerlendirilerek akılcı ilaç kullanımı ve sağlık iletişimi hakkındaki literatür ile aralarındaki ilişki çalışmada incelenerek çeşitli bulgularla ortaya konulmaktadır.

1.1. Akılcı ve Akılcı Olmayan İlaç Kullanımı

AİK'e yönelik tüm dünyada çeşitli girişimler yapılmakla birlikte Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bu konuda aktif ve öncü bir rol almaktadır. Bu açıdan 1985 yılında Kenya-Nairobi'de DSÖ'nün gerçekleştirdiği konferans AİK'e yönelik gerçekleştirilen ilk bilimsel girişim olarak kabul edilmektedir (Alpdoğan, 2018, s. 1; Hatipoğlu ve Özyurt, 2016, s. 1). Konferans sonucunda ilan edilen raporda DSÖ, AİK'i "İlaçların akılcı kullanımı, hastaların klinik ihtiyaçlarına uygun ilaçları kendi bireysel ihtiyaçlarını karşılayan dozlarda, yeterli bir süre boyunca ve kendileri ve topluma en düşük maliyetle temin etmelerini gerektirir." şeklinde ifade etmektedir (WHO, 1987, s. 299). Bir başka kaynakta ise "Akılcı ilaç kullanımı, ilaç tedavisinin etkili, güvenli ve ekonomik biçimde uygulanmasına olanak tanıyan planlama, yürütme ve izleme sürecidir." şeklinde bir tanımlama yapıldığı görülmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 1993, s. 12).

Yapılan tanımlar açısından AİK'e bakıldığında ilk olarak doğru ilacın, doğru zamanda ve hastaların gereksinimini karşılayacak şekilde "doğru uygulanması"nın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan Altındış (2017, s. 35)'de bu durumu ifade ederek AİK'in ilacın üretiminden imhasına kadar tüm sürecin "doğru" yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, bu doğru yönetilmesi gereken sürece sadece sağlık hizmeti bağlamında bakılmadığı da görülmektedir. Uygun maliyetin göz önünde tutulması ile AİK'e ekonomik bağlamda da yaklaşıldığı görülmektedir. Bu noktalar doğrultusunda AİK'in ilkeleri şu şekilde olmaktadır (Akıcı ve Kalaça, 2013, s. 5; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017; Toklu, 2015, s. 75):

1. Doğru Hasta
2. Doğru İlaç
3. Doğru Doz
4. Doğru Zaman
5. Doğru Uygulama
6. Doğru Etki
7. Doğru Bilgilendirme
8. Maliyet Uygunluğu
9. Doğru Kayıt ve Takip

AİK ilkelerine bakıldığında odağın hastada olması ile birlikte adım adım işleyen bütünsel bir süreç olduğu görülmektedir. Doğru hastanın belirlenmesi ilk adım olurken bu doğru hastaya belirlenen doğrularla ilacın uygulanması, tedavinin değerlendirilmesi ve gerekli bilgilendirilmelerin yapılarak süreç takibinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Mollahaliloğlu, Alkan, Özgülcü, Öncül ve Akıcı, 2011, s. 69). Bu ilkelerin yerine getirilmesiyle birlikte AİK'in uygulanmasında birbiriyle iletişim ve etkileşim halinde olan birey, hasta, hekim, hemşire ve eczacı gibi hizmet sunumundaki birincil aktörlerden ilaç endüstrisi, politika belirleyiciler, medya ve ecza odaları gibi meslek örgütlenmelerine kadar oldukça geniş bir ölçüde çeşitli taraflar bulunmaktadır (Altındış, 2017, s. 36). Bu taraflar arasında birincil derecede önemli olmasından kaynaklı olarak birey/hasta, hekim ve eczacının ön plana çıktığı ifade edilebilir.

Yukarıda ifade edildiği üzere AİK ilkeleri doğrultusunda ilk adım “doğru tanıyı” işaret etmektedir. Doğru tanısı konulmuş doğru hastanın tedavisinde gerekecek reçete mekanizmasını hekimin oluşturmasından dolayı doğru ilacın reçete edilmesi hekimin AİK bağlamında en büyük sorumluluğunu oluşturmaktadır (Özel ve Büyüktanır, 2008, s. 331). Bu süreçte eczacının rolü de en az hekim kadar önem oluşturmaktadır. “Reçete yazma yetkisinin hekime ait olmasına karşılık ilaçları hazırlama ve/veya hastaya verme yetkisi de eczacılara aittir.” (Toklu ve Dülger, 2011, s. 91). Bu açıdan eczacıların rolü ilacın temin edilmesinden hastaya teslim edilmesine kadar birbirinden farklı ve etkileşimli bir süreci kapsamaktadır (Altındış, 2017, s. 36).

Bu doğrultuda, AİK bağlamında olmak üzere eczacının temel rolleri şu şekilde ifade edilebilir (Akıcı ve Kalaça, 2013, s. 20; Management Sciences for Health, t.y.; Toklu, 2015, s. 75-76; Toklu ve Dülger, 2011, s. 90):

1. İlaç Tedariki ve Saklanması
2. Kurumsal Düzenlemelerde Tedavi Rehberleri ile Uyum Sağlamak
3. Doğru Reçete Karşılması
4. Doktorla İletişim
5. İlaç Dağıtımı
6. Hasta Danışmanlığı
7. Hasta Takibi
8. Hasta Eğitimi
9. İlaç İzleme
10. İlaç Önerme
11. Kayıt Tutumu ve Geri Ödeme İşlemleri

Bu açıdan eczacının AİK’te multidisipliner bir pozisyonda yer aldığı görülmektedir. Eczacı ilacın tedariki ve saklanması gibi işleme faaliyetlerinin yanı sıra tedavi sürecinde profesyonel bilgisiyle hekim ve hasta arasında bir bağlantı görevini üstlenmektedir. Eczacı bu koordinatörlüğüyle AİK sürecinin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Chetley, Hardon, Hodgkin, Haaland ve Fresle, 2007, s. 11; Chordiya, 2019, s. 6-7). Aynı zamanda eczanenin ana fonksiyonu olan bu süreç, ilacın uygun ve güvenli kullanımı sağlanarak yaşam kalitesinin geliştirilmesi amacıyla temel olarak ilacın uygulama yolu, doz zamanları/ayarı, olası ters etkileri vb. konularda doğru bilgi sağlamak, gerekli izlemi gerçekleştirmek ve kaydın tutulması olarak ifade edilebilir (Chordiya, 2019, s. 6-7; Çelik, Şencan ve Clark, 2013, s. 152).

Bu bağlamda eczacı ve hasta arasında aktarımı yapılan doğru bilginin AİK ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Nitekim, hastanın genellikle ilaç tedavisini kendi kendine yürütmesi açısından etkili bir tedavi ancak hastaya doğru bilginin aktarılması ve hastanın bunu yerine getirmesiyle sağlanabilmektedir (Çelik ve diğerleri, 2013, s. 152-154). Bu bağlamda, ilacı talimatlara uygun kullanmak başta olmak üzere hastanın doğru anamnez verme, tanı ve tedavide etkin katılımcı olma, hekime/eczacıya gereksiz ilaç yazdırma isteme gibi baskıdan kaçınma, olası advers etkide hekim/eczacıya geri bildirimde bulunmak ve etkin bir iletişimi kolaylaştırıcı davranışlar gibi çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır (Akıcı ve Kalaça, 2013, s. 24-27).

Kendi kendine ilaç tedavisi, ilacın gereksiz, uygun olmayan şekilde veya aşırı kullanımı, ilaca erişememek, yanlış reçete ya da reçetenin yanlış okunması gibi birbirinden farklı

sebeplerden kaynaklanan AOİK bu açıdan AİK'in tam zıt bir yansımasını ifade etmektedir (Chordiya, 2019, s. 5; Sürmelioglu, Kiroglu, Erdoğdu ve Karataş, 2015, s. 457). AOİK bu noktada yukarıda da ifade edildiği üzere kaynak israfının yanı sıra ölümle dahi sonuçlanabilen ciddi sonuçları meydana getirmektedir.

AOİK'in engellenmesinde en büyük faktörlerden birisi hasta açısında tedavi ve verilen talimatların kabulünün sağlanması olmaktadır. AİK ilkelerinden oluşan süreç tamamen doğru yönetilse bile ilacı kullancak olan hastanın kabulünün sağlanması kilit önemde olmaktadır (Çelik ve diğerleri, 2013, s. 154; Le Grand, Hogerzeil ve Haaijer-Ruskamp, 1999, s. 90). Bu açıdan hasta kabulünün sağlanmasında kilit mekanizma ise iletişim olmaktadır (Chetley ve diğerleri, 2007, s. 9). Ayrıca hukuksal açıdan bakıldığında da bir "hasta hakkı" olarak hasta kullanacağı ilaç ve tedavisi hakkında bilgi sahibi olma hakkında haiz olmaktadır (Özel ve Büyüktanır, 2008, s. 332-333). Bu noktalar açısından, sağlık iletişimi bağlamında olmak üzere hastaların en kolay ulaşabileceği sağlık profesyoneli olduğu ifade edilen eczacıların hastayla kurduğu iletişim AİK sürecinde oldukça önemli olmaktadır (Ulutaş, Şahne ve Yeğenoğlu, 2015, s. 202).

1.2. Sağlık İletişimi

Sağlık iletişimi "halkı sağlık endişeleri hakkında bilgilendirmek ve önemli sağlık konularını kamunun gündeminde tutmak için kilit bir strateji" olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2011, s. 8). Bu bakımdan sağlık iletişimi hastalıkların önlenmesinden sağlığın geliştirilmesine kadar sağlıkla ilgili her konuyu kapsayabilmektedir (Rimal ve Lapinski, 2009, s. 247). Bu bağlamda, bir strateji olarak ifade edilen sağlık iletişimi temel olarak sağlığı geliştirici adımların atılmasında karar mekanizmasını etkilemek ve bilgilendirmek noktasında kendisine uygulama alanı bulmaktadır (Freimuth ve Quinn, 2004, s. 2053).

Sağlık iletişiminin esas amacı daha iyi sağlık göstergelerine ulaşılması bağlamında tavır ve davranış değişikliklerinin gerçekleştirilmesinin sağlanmasını kolaylaştırmak olmaktadır (Barnett ve diğerleri, 2021). Bu şekilde tavır ve davranış değişikliklerinin sağlanması ile daha sürdürülebilir sonuçlara ulaşılabilir. Snyder (2007)'in belirttiği üzere sigara bırakmak gibi spesifik olarak bir eyleme yönelik faaliyetten ziyade sağlık iletişimi ile dikkatli beslenmek veya spor yapmak gibi genel anlamda davranış değişikliğinin sağlanması daha etkili sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra sağlık iletişimin sağlayabileceği diğer faydalar arasında öz sağlık bakımında bilgi ve farkındalığı arttırmak, sağlık hizmetine olan talebi güçlendirmek, sağlık okuryazarlığını geliştirmek ve bilinçli eylemlerin geliştirilmesi ifade edilebilir (Freimuth ve Quinn, 2004, s. 2053). Sağlık iletişiminin bu faydalarının ortaya çıkması ve amacının gerçekleştirilmesi çeşitli süreç ve şekiller ile gerçekleşmektedir ve aynı zamanda çeşitli faktörlerden de etkilenmektedir.

Eczacı-hasta özelinde "rol teorisi", "aktarım modeli" ve "iletişim modeli" gibi çeşitli sağlık iletişimi modelleri bulunmaktadır (Ulutaş ve diğerleri, 2015, s. 201). Etkili şekilde bir iletişimin nasıl sağlanacağı ise o anki durumun şartlarına ve en kolay uygulanabilecek yöntemeye dayalı olarak belirlenebilmektedir. Bu açıdan teori odaklı olmak üzere en yaygın iletişim yöntemleri yüz-yüze iletişim, gelenek ve kültüre özgü iletişim formları, kitle iletişim ve basılı yayın organlarıyla yapılan yazılı iletişim olmaktadır ve sağlık iletişimi bu türlerin etkili bir kombinasyonundan meydana gelmektedir (Chetley ve diğerleri, 2007, s. 12-25;

WHO, 2011, s. 8). Sim, Hattingh, Sunderland ve Czarniak (2020)'nin ifade ettiği üzere bu yolla iletişimde çeşitliliği sağlamak başarılı ve etkili sonuca ulaşmakta ana etken olmaktadır.

Sağlık iletişiminin birey/hasta odaklı olması ve hastanın katılımının sağlanarak gerçekleştirilmesi sürdürülebilir sonuçlar üretirken bu süreçte zaman eksikliği olması, hastanın ilgisizliği, ikna edici olamamak veya sağlık profesyonelinin etkili iletişim kuramaması gibi oldukça geniş ölçüde zorluklar da bulunmaktadır (Naughton, 2018).

Zorlukların üstesinden gelmek ve başarılı bir iletişimi sürdürmek noktasında sağlık iletişimiyle bireylerin bilgiye karşı algılarının yanı sıra bireylerin anne veya eş gibi sosyal duygusal algılarının da göz önünde tutulması kilit önem arz etmektedir. Bu bakımdan katılımcı şekilde olmak üzere hasta ve sağlık profesyoneli arasında çift taraflı iletişime imkân sağlayan kişiselleştirilmiş bir sağlık iletişimi etkili sonuçlar üretmektedir (Chetley ve diğerleri, 2007, s. 18).

Eczacıların toplum için kolay erişebilir olması ve randevusuz başvurabilme gibi avantajları açısından eczacı-hasta iletişimi etkili sağlık hizmetinin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Bu bakımdan iletişimde eczacı ve hasta arasında doğru bilginin iletilmesi noktasında yüz yüze iletişimin sağlanması önemli bir faktör olmaktadır (Çağırıcı ve Yeğenoğlu, 2007, s. 38; Seubert, Whitelaw, Hattingh, Watson ve Clifford, 2018).

2. YÖNTEM

Çalışmada akılcı ilaç kullanımı bağlamında eczacı ve hasta arasındaki iletişim sürecinin literatür bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır.

3. BULGULAR

Eczacı-hasta iletişimi bilginin değiş tokuşu bağlamında danışmanlık olarak nitelendirilmektedir (Ulutaş ve diğerleri, 2015, s. 202). Bu noktada, “Eczacının amacı; sadece ilacın paylaşımı ile sınırlı olmayıp, temel nitelik taşıyan hastanın ilaçlarını güvenli ve doğru şekilde kullanabilmesi için tedavi sürecini anlayabilmesini sağlamaktır” (Gülpınar, 2018, s. 11). Bu açıdan Berger ve Felkey (2007, s. 41) tarafından yukarıda ifade edilen sağlık iletişimi süreci bağlamında yalnızca bilgi değişimi olarak nitelendirmedikleri “hasta danışmanlığı kontrol listesi” olarak bir model geliştirilmiştir.

Berger ve Felkey (2007, s. 41-54)'in geliştirdiği bu model eczacı ile hastanın birbirini tanıyarak iletişimi başlatması; eczacının danışmanlık yapılabilmesi için uygun zaman oluşturup hasta odaklı bir zemin oluşturması; hastadan gerekli bilgilerin alınması; reçeteden ve hastadan alınan bilgilerden eczacının emin olmasından sonra ilacı hazırlaması ve hastaya başka bir probleminin olup-olmadığını sorarak belirlemesi; hastaya gerekli olan bilgilendirmeleri yapıp karşılaşılabileceği problemler de nasıl yaklaşılabileceği konusunda da danışmanlık vererek iletişimi etkin bir şekilde sonlandırması ve eğer gerekiyorsa hastanın takibini yapmak esaslarından oluşmaktadır.

Bu açıdan belirtilen bu eczacı-hasta iletişim sürecinin son aşaması olan hastaya olası problemler hakkında nasıl davranacağına dair verilen bilgi oldukça önemli olmaktadır. Naughton (2020)'un belirttiği üzere sağlık profesyonellerince hastaya verilen bilgiler %40 ila %80 aralığında unutulabilmektedir ve bununla birlikte reçete edilen ilaçların yaklaşık yarısı uygun şekilde kullanılmaktadır. Bu noktada yüz yüze iletişim bu durumun önüne geçilmesinde en etkili yöntem olmaktadır (Chatley ve diğerleri, 2007, s. 35). Eczacı yüz yüze

iletişimle hem o anki iletişim sürecinde hem de sonraki zamanlarda da takip edebilmesiyle bu durumu anlık geri bildirimler ile kolay bir şekilde bunu gerçekleştirebilmektedir.

Bir diğer önemli faktör ise empati olmaktadır (Ulutaş ve diğerleri, 2015, s. 202). Hasta bilgi asimetrisinden veya düşük sağlık okuryazarlığından dolayı reçetesini doğru uygulama hakkında yeterli bilgiye sahip olamayabilmektedir. Bu açıdan eczacının empati ile yaklaşabilmesi hastayı akılcı ilaç kullanımında doğru davranışa sevk etmede kolaylık sağlamaktadır.

Bu noktada eczacının hastanın inanışlarına da saygılı yaklaşması ayrıca önem arz etmektedir. Bilgiye sahip olan eczacı empati ve saygı ile iletişimi başlattığında hastayı akılcı kullanım noktasında doğru bilgi ve uygulamaya yönlendirmede daha etkili olacaktır. Nitekim, bu yolla hasta da neden bu danışmanlığa ihtiyacı olduğunu anlayarak davranış değişikliğini rahat bir şekilde kabullenmektedir (Chetley ve diğerleri, 2007, s. 11).

Bu süreçte eczacının yapması gerekenler kadar hastanın doğru bilgi vermesi ve verilen talimatlara uymak gibi çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Eczacının hastayı teşvik edici bir yaklaşım göstermesi hastanın bu olası olumsuz yaklaşımlarının önüne geçmekte önemli olduğu ifade edilmektedir (Ulutaş ve diğerleri, 2015, s. 203).

Bu açıdan kültür-gelenek özelinde yaklaşımda etkili olabilmektedir. Örnek olarak, Barnett ve diğerleri (2021)'nin belirttiği üzere Gana toplumunda alkolün dini ve kültürel ritüellerde oldukça önemli rolü bulunmaktadır. Bu bağlamda, Chetley ve diğerleri (2007, s. 19-20)'nin belirttiği üzere Pakistan'da iyot eksikliğine karşı ilaca erişimi artırma gibi AİK'e yönelik bir kampanya yürütülmüş ve bu kampanyada AİK'in neden önemli olduğu ve AİK'in getireceği davranış değişikliğinin olumlu sonuçları geleneksel bir oyun gösterisi ile de gösterilerek AİK'e ilgi çekilmesinde olumlu etkide bulunduğu belirtilmektedir.

SONUÇ

Çalışmada AİK noktasında eczacı ve hasta iletişim süreci değerlendirilmiştir. Eczacı-hasta iletişim sürecine dair bilgiler açısından bakıldığında eczacıların hasta ile iletişimlerinin temel olarak açıklık, iyi dinleme ve yalın anlatım ilkeleri çerçevesinde şekillendiği görülmektedir (Yimer, Mohammed ve Hailu, 2020, s. 1296).

Bu doğrultuda eczacı-hasta iletişiminde literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak iletişimin etkili sonuçlanmasının AİK üzerinde pozitif etki yaptığı görülmektedir. Aksu, Yeğen ve Yeşilada (2019, s. 40) yaptıkları çalışmada hastaların, eczacının ilgi gösterme ve çözüm odaklı olma gibi yaklaşımlar ile gösterdikleri iletişim girişimlerinden memnuniyet duymaktadır. Akpınar (2015, s. 89) yaptığı çalışmada da benzer sonuca ulaşarak eczacı tarafından etkin bir iletişimle yürütülen hasta danışmanlığının memnuniyet üzerinde olumlu sonuca ulaşmıştır. Ercan (2018, s. 66)'ın yaptığı çalışmada ise hastaların antibiyotiğin doğru kullanım doğrultusunda verilen talimatlara %82 olarak büyük oranda uyum gösterdiği görülmektedir.

Literatürde farklı sonuçlara da ulaşılmaktadır. Aşkın (2007, s. 126) yaptığı çalışmada eczacıların büyük çoğunluğunun iletişim konusunda spesifik bir eğitim almadığı ve iletişimin yaş ile pozitif korelasyonlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aksu ve diğerleri ile Ercan'ın ulaştığı sonuçlar açısından bakıldığında eczacıların spesifik bir eğitim almamalarına rağmen hastaları AİK davranışa yönlendirmede nispeten başarılı olduğu görülmektedir. Yaş faktörü ile birlikte eczacıların ülkemizdeki sistem açısından da bakıldığında nispeten mahalle lokasyonlarında

bölgesel olarak konumlanmaları ve bu şekilde bulundukları bölgedeki nüfus ile daha yakın ilişkiye girebilmeleri ve bir samimiyet oluşturabilmelerinin de bu duruma pozitif etkide bulunduğu varsayımında bulunulabilir. Akpınar (2015, s. 90) yaptığı çalışmasında bu varsayım ile ilişkili olabilecek eczacıların etkili iletişimin hastalar açısından müşteri sadakati sağladığı sonuca ulaşmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda eczacı ve hasta arasında gerçekleştirilen sağlık iletişiminin etkin bir şekilde yürütülmesinin bireyleri AİK davranışlarına yöneltmede pozitif etkide olduğu görülmektedir.

Son olarak sağlık iletişiminin bu olumlu sonucunu bozabilecek çeşitli engeller de bulunmaktadır. Yimer ve diğerleri (2020, s. 1298)'nin ulaştıkları sonuca bu engeller arasında hastaların eczacı-eczacı çalışanlarının danışmanlığına karşı ilgisizliği ve eczacı-eczacı çalışanlarının yeterli bilgiye sahip olamaması en başta gelmektedir. Bu bakımdan AİK ile iletişimin pozitif korelasyonlu bağlantısını ifade eden çalışmalar noktasında sonuç olarak bu engellerin giderilmesine yönelik sağlık iletişimi kampanyalarının düzenlenmesinin önemi görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akıcı, A. ve Kalaça, S. (2013). Topluma Yönelik Akılcı İlaç Kullanımı. Ankara: T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı

Akıcı, A., Alp, F. İ., Dülger, G. A., Elçioğlu, K., Gümüsel, B. ve Gündüz, Ö., ... Yerer, M. B. (2009). Serbest Eczanelerde İlaç Sunumu Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar: Akılcı İlaç Kullanımı Yönünden Değerlendirme. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 29(1), 75-80. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/842061>

Akpınar, S. (2015). Hasta-Eczacı İlişkisi Algı Düzeyi ile Hastanın Eczaneye Güveni, Sadakati, ve Memnuniyeti Arasındaki İlişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aksu, B., Yeğen, G. Ve Yeşilada, A. (2019). Eczacı-Hasta İletişimi Konusunda İstanbul İli Anket Çalışması. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 43(1), 28-43. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637869>

Alpdoğan, C. (2018). Akılcı İlaç Kullanımı ve Paydaşların Rolü: Sakarya İli Eczacıları Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya.

Altındış, S. (2017). Akılcı İlaç Kullanımına Sistemik Bir Bakış. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, 1(2), 34-38. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/352686>

Aşkın, E. (2007). Ankara İl Merkezindeki Serbest Eczane Eczacılarının Eczacı-Hasta İletişimine Yaklaşımları Üzerine Bir Çalışma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Barnett, C., Dzokoto, V., Allen, V., Osei-Tutu, A., Houngebeke, H. ve Hanu, S. (2021). Newspaper Coverage of Substance Misuse and Other Drug-Related Behaviors in Ghana: A Content Analysis of Health Communication. International Journal of Mental Health and Addiction, 19(1). Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00479-7>

Berger, B. ve Felkey, B. G. (2007). Hasta Danışmanlığı. (Türk Eczacıları Birliği, Çev.). Eczacılar İçin İletişim Becerileri (s. 41-54) içinde. Ankara: Türk Eczacıları Birliği Yayınları. Erişim Adresi: http://e-kutuphane.teb.org.tr/arsiv.php?anabelge_no=404

Chetley, A., Hardon, A., Hodgkin, C., Haaland, A. ve Fresle, D. (2007). How to Improve The Use of Medicines by Consumers. World Health Organization: Switzerland. Erişim Adresi:

https://www.who.int/medicines/areas/rational_use/Manual2_HowtoImprove.pdf

Chordiya, S. V. (2019). Role of Pharmacist in Rational Drug Therapy. IP Journal of Surgery and Allied Sciences, 1(1), 5-7. Erişim Adresi:

<https://www.ipinnovative.com/media/journals/JSAS-1-1-5-7.pdf>

Çağırıcı, S. ve Yeğenoğlu, S. (2007). Genel İletişim Bilgileri Perspektifinden Hasta-Eczacı İletişimi. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi, 36(1), 31-46. Erişim Adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/424446>

Çelik, E., Şencan, M. N. ve Clark, M. P. (2013). Factors Affecting Rational Drug Use (Rdu), Compliance And Wastage. Turkish Journal of Pharmaceutical Sciences, 10(1), 151-170. Erişim Adresi:

http://cms.galenos.com.tr/Uploads/Article_12413/151-170.pdf

Demir, R. ve Taşpınar, A. (2019). Gebelikte Akılcı İlaç Kullanımı. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 28(3), 193-200. Erişim Adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/792766>

Ekenler, Ş. ve Koçoğlu, D. (2016). Bireylerin Akılcı İlaç Kullanımıyla İlgili Bilgi ve Uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 2016, 3(3), 44-55. Erişim Adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/330450>

Ercan, T. (2018). Tüketicilerin Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sivas.

Freimuth, V. S. ve Quinn, S. C. (2004). The Contributions of Health Communication to Eliminating Health Disparities. American Journal of Public Health, 94(12), 2053-2055. Erişim Adresi:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1448587/pdf/0942053.pdf>

Gülpınar, G. (2018). Eczacılık Fakültelerine Yönelik İletişim Becerileri Eğitim Programı Geliştirme Çalışması: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Öğrencileri ile Simülasyon Uygulaması (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hatipoğlu, S. ve Özyurt, B. C. (2016). Manisa İlindeki Bazı Aile Sağlığı Merkezlerinde Akılcı İlaç Kullanımı. TAF Preventive Medicine Bulletin, 15(4), 1-8. Erişim Adresi:

https://www.researchgate.net/profile/Selcuk-Hatipoglu/publication/306085779_Rational_use_of_medicine_in_some_family_health_centers_in_Manisa/links/5db2f42b92851c577ec2d476/Rational-use-of-medicine-in-some-family-health-centers-in-Manisa.pdf

İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası. (2020). Türkiye İlaç Pazarı Ocak-Eylül 2020. Erişim Adresi:

http://www.ieis.org.tr/ieis/assets/media/Yayinlar/Tr_Ocak-Eylul_2020.pdf

Erişim Tarihi: 24.3.2021

İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası. (t.y.). Türkiye İlaç Pazarı. Erişim Adresi:

<http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/indicators/33/turkiye-ilac-pazari> Erişim Tarihi: 24.3.2021

Le Grand, A., Hogerzeil, H. V. ve Haaijer-Ruskamp, F. M. (1999). Intervention Research in Rational Use of Drugs: A Review. Health Policy and Planning, 14(2), 89-102. Erişim Adresi:

<https://academic.oup.com/heapol/article/14/2/89/710615>

Management Sciences for Health. (t.y.). Rational Drug Use: Prescribing, Dispensing, Dispensing, Counseling and Adherence in ART Programs. Erişim Adresi: https://www.who.int/hiv/amds/capacity/ken_msh_rational.pdf Erişim Tarihi: 24.3.2021

Mollahaliloğlu, S., Alkan, A., Özgülcü, Ş., Öncül, H. ve Akıcı, A. (2011). Hekimlerin Akılcı Reçteleme Yaklaşımları. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 855. Erişim Adresi: http://www.akilciilac.gov.tr/wp-content/uploads/2013/05/hekimlerin_akilci_receteleme_yaklasimi.pdf

Naughton, C. A. (2018). Patient-Centered Communication. Pharmacy, 6(1), 18. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.3390/pharmacy6010018>

Özel, Ç. ve Büyüktanır, B. G. Ö. (2008). Akılcı İlaç Kullanımında Hekimin ve Eczacının Hastayı Aydınlatma Yükümlülüğü. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 66(2), 327-344. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97608>

Rimal, R. N. ve Lapinski, M. K. (2009). Why Health Communication is Important in Public Health. Bulletin of The World Health Organization, 87(4), 247. Erişim Adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2672574/pdf/08-056713.pdf>

Sağır, M. ve Parlakpınar, H. (2014). Akılcı İlaç Kullanımı. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(2): 32-35. Erişim Adresi: <http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/4921/makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Seubert, L. J., Whitelaw, K., Hattingh, L., Watson, M. C. ve Clifford, R. M. (2018). Development of a Theory-Based Intervention to Enhance Information Exchange during Over-The-Counter Consultations in Community Pharmacy. Pharmacy, 6(4), 117. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.3390/pharmacy6040117>

Sim, T. F., Hattingh, H. L., Sunderland, B. ve Czarniak, P. (2020). Effective Communication and Collaboration with Health Professionals: A Qualitative Study of Primary Care Pharmacists in Western Australia. PLoS ONE, 15(6): e0234580. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234580>

Snyder, L. B. (2007). Health Communication Campaigns and Their Impact on Behavior. Journal of Nutrition Education and Behavior, 39(2), 32-40. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2006.09.004>

Sürmelioglu, N., Kiroğlu, O., Erdoğan, T. ve Karataş, Y. (2015). Akılcı Olmayan İlaç Kullanımını Önlemeye Yönelik Tedbirler. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 24(4), 452-462. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/25503>

Şahingöz, M. ve Balcı, E. (2013). Hemşirelerin Akılcı İlaç Kullanımı. TAF Preventive Medicine Bulletin, 12(1), 57-64.

Şantaş, F. ve Demirgil, B. (2017). Akılcı İlaç Kullanımına İlişkin Bir Araştırma. İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 5(1): 35-48. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/269439>

T.C. Sağlık Bakanlığı Bolu İl Sağlık Müdürlüğü AİBÜ İzzet Baysal Eğitim ve Araştırma Hastanesi. (2017, 22 Ağustos). Akılcı İlaç Kullanımı. Erişim Adresi: <https://izzetbaysaleah.saglik.gov.tr/TR,32023/akilci-ilac-kullanimi.html> Erişim Tarihi: 24.3.2021

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü Rasyonel İlaç Kullanımı Bölümü. (1993). TEB Haberler, (9), 12-14. Erişim Adresi: http://e-kutuphane.teb.org.tr/arsiv.php?anabelge_no=202

Toklu, H. Z. (2015). Eczacılık Uygulamalarında Akılcı İlaç Kullanımı. Türkiye Klinikleri J Pharmacol-Special Topics, 3(1):74-83 Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/291344738_Eczacilik_Uygulamalarinda_Akilci_Ila_c_Kullanimi

Toklu, H. Z. ve Dülger, G. A. (2011). Akılcı İlaç Kullanımı ve Eczacının Rolü. Marmara Pharmaceutical Journal 15: 89-93. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/270623632_Akilci_ilac_kullanimi_ve_eczacinin_ro_lu

Toklu, H. Z., Akıcı, A., Uysal, M. K. ve Dülger, G. A. (2010). Akılcı İlaç Kullanımı Sürecinde Hasta Uyuncuna Hekim ve Eczacının Katkısı. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 14(3), 139-145. Erişim Adresi: https://mimoza.marmara.edu.tr/~halezerrin/index_files/uyunc.pdf

Türk Eczacıları Birliği. (2018). Sağlık İlaç ve Eczacılık İstatistikleri Yıllığı 2018. Ankara: Türk Eczacıları Birliği. Erişim Adresi: https://dergi.tebeczane.net/public_html/kitaplar/seiy_2018/resources/pdfs/seiy_2018_.pdf

Ulutaş, E., Şahne, B. S. ve Yeğenoğlu, S. (2015). Eczacılıkta İletişimin Rolü. Marmara Pharmaceutical Journal, (19), 200-207. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/277944791_Eczacilikta_Iletisimin_Rolu

Ünal, A. ve Bilginer, E. (2018). Türkiye İlaç Harcamaları Üzerine Bir Değerlendirme. Gider, Ö., Köse, T. ve Şahin, T. (Ed.), 2. Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi Bildiriler Kitabı (s. 1665-1671) içinde. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayını, Muğla. Erişim Adresi: http://shyk2018.mu.edu.tr/Belgeler/34/34/Bildiri_Kitab%C4%B1.pdf

Yimer, Y. S., Mohammed, S. A. ve Hailu, A. D. (2020). Patient-Pharmacist Interaction in Ethiopia: Systematic Review of Barriers to Communication. Patient Preference and Adherence, 14, 1295-1305. Erişim Adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7395823/pdf/ppa-14-1295.pdf>

WHO. (1987). The Rational Use of Drugs - Report of the Conference of Experts, Nairobi 25-29 November 1985. World Health Organization: England. Erişim Adresi: <http://digicollection.org/hss/en/m/abstract/Js17054e/>

World Health Organization. (2011). Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü. (Çev. T.C. Sağlık Bakanlığı) Ankara: Bakanlık Yayın No: 814 Retrieved from <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/Sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20Te%C5%9Fviki%20S%C3%B6zl%C3%BCk.pdf>

**INTERNATIONAL LABOUR STANDARDS AND THE REPUBLIC OF BULGARIA
– A CENTURY OF EXPERIENCE****МЕЖДУНАРОДНИТЕ ТРУДОВИ СТАНДАРТИ И РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ –
СТОГОДИШЕН ОПИТ****Associate Professor, PhD Ivaylo Staykov**

Member of the Law Department of New Bulgarian University – Sofia, Bulgaria

Summary

The study analyzes the nature and importance of international standards for labour and social human rights, which have been created for a century by the International Labour Organization. Briefly presented the instruments that accepts this organization and their role in international legal regulation of labour. The report is dedicated to the 100th anniversary of the membership of Bulgaria in this universal specialized international organization.

Key words: International Labour Organization, international labour standards, international labour law, conventions, recommendations, declarations, labour and social human rights

JEL: K310, K380**Резюме**

В изследването се анализира същността и значението на международните стандарти за трудовите и социалните права на човека, които са създавани в продължение на столетие от Международната организация на труда. Накратко са представени актовете, които приема тази организация и ролята им за международноправното регулиране на труда. Докладът е посветен на 100-годишнината от членуването на България в тази универсална специализирана международна организация.

Ключови думи: Международна организация на труда, международни трудови стандарти, международно трудово право, конвенции, препоръки, декларации, трудови и социални права на човека

Увод

България е член на Международната организация на труда (МОТ) от 6 декември 1920 г. – вече сто години, независимо от превратностите в световната и националната ѝ история. Тя е член в качеството ѝ на Царство България, Народна република България и Република България.

Международната организация на труда е създадена след края на Първата световна война по силата на системата от Версайски мирни договори. Неизменна част от мирните договори с победените държави е част XIII „Труд“, като така тя става и Устав (Конституция) на учредената чрез нея МОТ¹. Той и сега – вече 100 години след

¹ Вероятно поради правни традиции в словоупотребата, на български език е възприет преводът „Устав на МОТ“. Във френския и английския оригинал този акт се нарича „конституция“ – съответно

създаването на организацията, продължава да бъде действащият ѝ Устав². България, като участник в Парижката конференция, макар и страната на победените, и като страна по Версайските мирни договори, практически става една от държавите учредителки на МОТ³.

След създаването на Организацията на обединените нации (24 октомври 1945 г.), МОТ, като запазва своята самостоятелност, става първата нейна специализирана агенция (организация) по смисъл на чл. 57 от Устава на ООН. Този международноправен статус тя получава въз основа на подписаното през 1946 г. споразумение с ООН.

През 1969 г., по повод на 50-годишнината от създаването ѝ, МОТ получава Нобеловата награда за мир за „нейния принос в осигуряването на международния мир чрез установяване на социална справедливост, подобряване на условията на труд и

„Constitution de L'Organisation internationale du Travail“ и „Constitution of the International Labour Organization“. На руски език преводът е също „Устав Международной организации труда“, както и на някои други славянски езици. Независимо от езиковия превод, безспорно става дума за първичен, учредителен и основополагащ правен акт, който определя създаването, устройството и функциите на МОТ, който има конституционно значение за нейното съществуване и дейност. С „Конституция на МОТ“ си служат в българската правна литература проф. Илия Янулов – Компетенция на Международна организация на труда, 1935-1936; Българското трудово право и международните конвенции и рекомендации по труда, 1942-1943, и проф. Слава Митовска – Международна организация на труда, 1946 г. От втората половина на XX век в българската правна лексика е утвърдено понятието „устав“, вкл. Устав на ООН, Устав на СЗО и т.н. – вж. проф. Александър Янков, Организация на Обединените нации, 1965 г.; проф. Петко Радойнов, Правотворчески функции на международните организации, 1971 г., проф. Васил Мръчков, Международно трудово право, 2000, и други.

² Първоначалният текст на Устава (Конституцията) на МОТ, създаден през 1919 г., е изменян през 1922 г., в сила от 4.06.1934 г.; през 1945 г., в сила от 26.09.1946 г.; през 1946 г., в сила от 20.04.1948 г.; през 1953 г., в сила от 20.05.1954 г.; през 1962 г., в сила от 22.05.1963 г.; през 1972 г., в сила от 1.11.1974 г.

³ Вж. подробно **Николов, Д.** Международна организация на труда. История, устройство, решения. С предговор от Кирил Г. Попов. София: Хемус, 1924, VIII л.+144 с.; **Янулов, Ил.** Компетенция на Международната организация на труда. – Годишник на Софийския университет, Юридически факултет. Том XXXI, 10, 1935-1936, с. 5-25; **Митовска, Сл.** Международна организация на труда. С.: Институт за социални проучвания, 1946, с. 36-50; **Мръчков, В.** Международно трудово право. С.: Сиби, 2000, с. 35-42; **Средкова, Кр.** Международната организация на труда – основен стожер на социалната сигурност на трудещите се. – Труд и право, XXVIII, 2019, № 2, с. 6-12; **Стайков, Ив.** 100 години членство на България в Международната организация на труда и значение на международните трудови стандарти. – Съвременен право, XXXI, 2020, № 2, с. 23-40; **Иванов, С. А.** Международная организация трудящихся. – Советское государство и право, 1956, № 3, с. 29-35; **Киселев, И. Я.** Сравнительное и международное трудовое право. Учебник для вузов. Москва: Дело, 1999, с. 461-462; **Костин, Л. А.** Международная организация труда. Москва: Экзамен, 2002, с. 174-200; **Богатыренко, З. С.** Международная организация труда и её нормотворческая деятельность. – В: Международная организация труда: конвенции, документы, материалы. Москва: Издательство „Норма“, 2007, с. 8-19; **Мачульская, Е. Е.** Столетие Международной организации труда: итоги и новые задачи. – Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ). Сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции, Минск, 1-2 ноября 2019 г. Редакционная коллегия: К. Л. Томашевский (отв. ред.) [и др.]. Минск: Международный университет „МИТСО“, 2019, с. 36-40; **Johnston, George Al.** The International Labour Organization: Its work for social and economic progress. London: Europa Publications, 1970, XII+363 p.; **Valticos, Nicolas and Geraldo von Potobsky.** International Labour Law. Second revised edition. Deventer, Boston: Kluwer Law and Taxation, 1995, 322 p.; **Rodgers, Gerry, Lee Swepston, Eddy Lee and Jasmien van Daele.** The International Labour Organization and the quest for social justice, 1919-2009. Geneva: ILO, International labour office, 2009, XVI+272 p.; **Maul, Daniel.** The International Labour Organization. 100 Years of global social policy. Berlin: De Gruyter Oldenbourg [Walter de Gruyter GmbH] in association with ILO, International labour office, Geneva, 2019, XIV+301 p.

повишаване на жизненото равнище на трудещите се“⁴. Генералният директор на МОТ Дейвид А. Морс (1907-1990) получава Нобеловата награда от името на Организацията на 10.12.1969 г. в аулата на университета в Осло (Норвегия). В речта си при връчването на наградата, Аасе Лионаес (1907-1999), председател на Нобеловия комитет на норвежкия парламент, заявява: „Под основата на главния офис на МОТ в Женева има документ, върху който е написано: *Si vis pacem, cole justitiam* – Ако искаш мир, създай справедливост!“⁵ Малко са организациите, които са успели, както МОТ е успяла да приложи в действие моралната идея, на която се основава. [...] През тези петдесет години МОТ прие над 250 конвенции и препоръки. И макар, че не всичките ѝ 121 държави членове са ратифицирали всичките конвенции, считам, че сме оправдани да кажем, че МОТ е оказала трайно влияние върху социалното законодателството на всяка една държава в света.“⁶ Сега държавите членове на МОТ и приетите от нея трудови конвенции и препоръки са значително повече, но направените тогава констатации продължават да не губят своята актуалност и днес⁷.

Именно създаването на социална справедливост в световен мащаб е един от основополагащите и водещите принципи в цялостната дейност на МОТ. Този принцип, роден от историческите причини за създаването на МОТ, но продължаващ да има основно значение и сто години по-късно, е формулиран в синтезиран вид в първото изречение от Преамбюла на Устава на МОТ: „Имайки предвид, че всеобщ и траен мир може да бъде установен само на основата на социалната справедливост“. Думата „мир“ се среща още два пъти в Преамбюла на Устава на МОТ! Историята показва, че само двадесет години след създаването на МОТ започва Втората световна война; втората половина на XX век е изпълнена с много локални войни и въоръжени конфликти; за съжаление и първите 20 години на XXI век не сложиха край на тази тенденция. Затова основната ръководна идея в дейността на МОТ – принципът за създаване на социална справедливост и неразривната му връзка с установяване и поддържане на световен мир, продължава да бъде актуален и днес.

Международната организация на труда е създадена и осъществява дейността си и въз основа на принципа на трипартизма (тристранното сътрудничество). При създаването на МОТ през 1919 г. това е уникално и новаторско решение – в състава на органите и в дейността на една международна правителствена организация да участват представители на неправителствени организации, тези на работодателите и на работниците. Тази уникалност издържа проверката на времето и вече сто години доказва своята функционалност и адекватност при уредбата на трудовите отношения. Трипартизмът е естественото и логическото развитие на двустранния социален диалог

⁴ **Нобелови лауреати.** Еднотомна енциклопедия. С.: „Българска енциклопедия“ – БАН, Фондация „Отворено общество“, 1994, с. 292-293.

⁵ Цитат от Албер Тома (1878-1932), първият Генерален директор на МОТ в периода 1919-1932 г. **Thomas, Albert.** *International Social Policy.* Trans. Monica Curtis. Geneva: ILO, 1948, p. 62.

⁶ Вж. специалния бюлетин на МБТ „Нобелова награда за мир“, 1969, с. 6 и с. 10 на официалната страница на МОТ на адрес https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1969/69B09_195_engl.pdf [електронен ресурс] (достъп на 14.02.2021 г.).

⁷ Към днешна дата в МОТ членуват 187 държави. Това са 186 от 193-те държави членове на ООН плюс островите Кук. Държавите членове на ООН, които не са членове на МОТ, са Андора, Бутан, Лихтенщайн, Микронезия, Монако, Науру и Северна Корея.

(бипартизма) между работодателските и синдикалните организации и прерастването му в „триалог“ чрез включването на държавата. В рамките на МОТ трите страни – държава, работодатели и работници, не само се срещат на едно място и дискутират, но и създават право – международните трудови стандарти⁸.

Заложено като основна цел при учредяването на МОТ и като основен принцип в цялостната ѝ дейност като международна организация, създаването на социална справедливост се осъществява чрез уредба на международноправна закрила на труда (международноправно регулиране на труда). Функциите (дейността) на МОТ, които произтичат пряко от разпоредбите на нейния Устав, са: нормотворческа, техническо сътрудничество и научноизследователска, проучвателна и информационна дейност. Чрез осъществяване на нормотворческата си дейност – приемане на трудови конвенции и препоръки, чрез механизма на принципа на трипартизма, МОТ създава минимални международни стандарти за закрила на труда. Възприемането на тези трудови стандарти от държавите членове на МОТ подобрява положението на трудещите се, като в същото време отчита и интересите на работодателите. Посредством непрекъснатото реално осъществяване на трите основни направления в дейността на МОТ в тяхното взаимно допълване и взаимодействие, вече един век тази международна организация непрестанно насърчава държавите по целия свят да провеждат социални реформи⁹.

Изложение

I. Международното трудово и осигурително право е право на международните стандарти за трудовите и другите социални права на човека¹⁰. Руският учен трудовоправник проф. Игор Я. Киселев (1932-2005) определя международните трудови стандарти като „нормативната субстанция на международното трудово право, едно от достиженията на съвременната цивилизация, което отразява опита на държавите за внасяне в пазарната икономика на социалните ценности, разработването с усилията на цялата световна общност на инструменти за социална политика, приемливи за всички

⁸ За социалния диалог като основен принцип в дейността на МОТ и като основен принцип на вътрешното трудово право на всяка демократична, правова и социална държава вж. **Десев, Н.** МОТ и нейните социални партньори. – Проблеми на труда, XXXVIII, 1997, № 3, с. 45-49; **Мръчков, В.** Тристранното сътрудничество в конвенциите и препоръките на Международната организация на труда. – Правна мисъл, XLII, 2001, № 2, с. 65-85; **Средкова, Кр.** Социалният диалог в МОТ и България. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и занапред. [Сборник с доклади и научни съобщения от Международната научнопрактическа конференция, посветена на 100-годишнината от създаването на МОТ, 27-28 юни 2019 г., Софийски университет „Св. Кл. Охридски“]. Ред. колегия. София: Сиби и др., 2020, с. 267-277 и цит. там литература; **Tikriti, Abdul-Karim.** Tripartism and the International Labour Organisation: a study of the legal concept: its origins, function, and evolution in the law of nations. Studies in international law. Vol. 7. Stockholm, Sweden: Published under the auspices of Svenska Institutet för Internationell Rätt: Distributed by Almqvist & Wiksell International, 1982, XXVIII+417 p.

⁹ Вж. подробно **Йосифов, Н.** Функции и органи на Международната организация на труда. – Проблеми на труда, XXXIII, 1992, № 8, с. 56-70; **Белов, М.** За някои философски аспекти на функциите на международното трудово право. – Съвременен право, XV, 2004, № 4, с. 64-73.

¹⁰ Вж. **Лушникова, М. В.** Международное трудовое право: понятие, предмет. – Вестник Пермского университета. Юридические науки, 2013, № 3 (21), с. 131-138.

държави“¹¹. По думите на автора, съдържанието на тези стандарти представлява „концентриран израз на опита на много страни, резултат на щателен подбор на най-ценните и универсално значими норми и положения в националните системи на трудовото право, създаване на оригинални синтетични правила с участието на юристи, представители на съществуващите системи на правно регулиране на труда, плод на сблъсък на различни мнения и подходи, на разнородни политически сили и интереси, на различни идеологически концепции, намиране на компромисни юридически формули, и като краен резултат – тяхната трансформация в международни норми. Международните трудови стандарти са главният резултат на международноправното регулиране на труда, което по същността си представлява регламентация посредством договаряне между държавите на въпросите свързани с прилагането на наеман труд, подобряване на условията на труд, защитата на индивидуалните и колективните интереси на работниците“¹².

Принципите и нормите на международното трудово и социално право се явяват необходимия минимум за трудовите и другите социалните права на човека във всяко национално законодателство. Международните трудови стандарти не са максимумът, който изисква международната общност от държавите, а минимумът, който държавата е длъжна да обезпечи на своите граждани в областта на трудовото и социалното законодателство. Именно затова съвременната социална държава признава приоритета на международните трудови стандарти над националното законодателство. Но всяка държава може да „повиши“ съответния минимум, да конкретизира и адаптира международните стандарти, като отчита националните социално-икономически условия и дадености¹³.

Една от основните тенденции в развитието на трудовото право в края на XX век и през първите две десетилетия на XXI век е увеличаване на ролята на общопризнатите

¹¹ **Киселев, И. Я.** – В: Киселев, И. Я., А. М. Лушников. Трудовое право России и зарубежных стран. Международные нормы труда: учебник. Под. ред. М. В. Лушниковой. 3-е перераб. и доп. изд. Москва.: Эксмо, 2008, с. 468.

¹² **Киселев, И. Я.** Сравнительное и международное трудовое право, с. 447-448.

¹³ Вж. и **Янулов, Ил.** Ратифицираната конвенция и вътрешното право на дадена страна. – Адвокатски преглед, XXIII, 1942, № 2, с. 19-21; **Мръчков, В.** Ролята на Международната организация на труда за закрилата на труда. – Закон, III, 1994, № 2, с. 25-44; **Йосифов, Н.** Ратифицираните конвенции на Международната организация на труда – правна гаранция за минимални стандарти за закрила на труда. – Научен алманах на Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“. Юридически науки и обществена сигурност. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2002, № 3, с. 155-161; **Стайков, Ив.** Историческата роля на Международната организация на труда за установяване на международни стандарти за трудовите и социални права на човека. – Годишник на Департамент „Право“ на Нов български университет 2019 г. Година VIII. С.: Издателство на НБУ, 2020, с. 216-243; **Herzenberg, Stephen A., Jorge F. Perez-Lopez and Stuart K. Tucker.** Labour standards and development in the global economy. – In: Labour standards and development in the global economy. Stephen A. Herzenberg and Jorge F. Perez-Lopez (eds.). Washington, DC: U.S. Department of labour, Bureau of International labour affairs, 1990, p. 1-16; **Sweepston, Lee.** The Future of ILO standards. – Monthly labour review, 1994, Vol. 117, Iss. 9, pp. 16-23; **International labour standards: History, theory and policy options.** Kaushik Basu, Henrik Horn, Lisa Roman, Judith Shapiro (eds.). Blackwell Publishing Ltd, 2003, 360 p.; **Alston, Philip.** „Core labour standards“ and the transformation of the international labour rights regime. – European journal of international law, 2004, Vol. 15, Iss. 3, pp. 457–521; **Ewing, Keith D.** International labour standards. – In: Global industrial relations. Michael J. Morley, Patrick Gunnigle and David Collings (eds.). London and New York: Routledge, 2006, pp. 239-253.

принципи и норми на международното трудово право. Както посочва проф. Васил Мръчков, „в принципите на вътрешното право, а това значи – и на българското трудово право, намира израз и световният опит в развитието на правото, неговите универсални разрешения и ценности, които имат общочовешко значение“¹⁴. Професор И. Я. Киселев отбелязва, че „с течение на десетилетията се повишава авторитетът на международните трудови стандарти, много от които възплъщават общопризнати в цивилизования свят принципи и норми на международното право, действат като вътрешно национално право и дори имат приоритет спрямо него“. Авторът прави и констатацията, че вследствие на създадения механизъм за пряко обезпечаване на международноправната защита на трудовите права, се създават предпоставки за превръщане на регионалните трудови стандарти в наднационално право, например в държавите от Европейския съюз¹⁵. Руският учен проф. Ирина К. Дмитриева подчертава, че взаимодействието между международната и националните правни системи в сферата на труда се проявява в това, че „международните трудови норми и принципите, които стоят в тяхната основа, могат да действат не само в рамките на собствената си правна система, но и в правната система на Руската федерация“¹⁶. Този извод е относим и към българската правна система, както и към вътрешната правна система на всяка съвременна демократична, правова и социална държава.

След средата на XX век международните трудови стандарти относно трудовите и другите социални права на човека се превръщат в един от основните компоненти от цялостно изградената международна и вътрешно-национална система за основни права и свободи на човека. Уредени за първи път между двете световни войни в международните трудови конвенции и препоръки, впоследствие те стават неразделна част от съдържанието на много универсални и регионални международноправни актове, в конституциите на всяка демократична, правова и социална държава, в националните вътрешни законодателства¹⁷. В началото на 60-те години на XX век известният руски трудовоправник проф. Семен А. Иванов (1924-2008) посочва, че международното регулиране на труда по същество представлява разновидност на защитата на правата на човека, институт, който успешно се утвърждава в съвременното международно право, и официалното признаване на трудовите права в качеството им

¹⁴ Мръчков, В. Трудово право. 10. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2018, с. 61. Вж. и становището му за съотношението международно и вътрешно трудово право в Международно трудово право, с. 51-52.

¹⁵ Киселев, И. Я. Сравнительное трудовое право. Учебник. Москва: ТК Велби, Издательство „Проспект“, 2005, с. 4.

¹⁶ Дмитриева, Ир. К. Принципы российского трудового права. Москва: ООО „Цифровичок“, 2004, с. 87; от нея: Общеизвестные принципы и нормы международного права (международные трудовые нормы) и конвенции МОТ: их значение и соотношение с российским трудовым правом. – В: Материалы VII международной конференции „Международное, российское и зарубежное законодательство о труде и социальном обеспечении: современное состояние (сравнительный анализ)“. Под ред. К. Н. Гусова. Москва: Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина и Издательство „Проспект“, 2011, с. 116-118.

¹⁷ Вж. и аргументите за обособяването на Международната защита на социалните права като самостоятелна система, като нов отрасъл на международното публично право Петрова, П. Проблеми и перспективи на международноправната защита на социалните права. – В: Сборник с доклади от международна научна конференция „Ролята и значението на международното и наднационалното право в съвременния свят“, организирана по повод 90-годишнината на проф. д-р Иван Владимиров. Състав. Д. Маринова. С.: Издателски комплекс – УНСС, 2018, с. 531-550.

на неотменими права на човека значително засилва международната охрана на труда¹⁸. Немислимо е да си представим съвременната многостепенно уредена система от права на човека без неговите социално-икономически права (индивидуални и колективни)¹⁹.

Нещо повече. Трябва да се подчертае новаторската роля на МОТ чрез нейната нормотворческа дейност в рамките на общото международно право (публично и частно) чрез утвърждаване на ролята на индивида като самостоеен субект на международното право в лицето на работника. Това става в периода на най-активното нормотворчество на МОТ – между двете световни войни, когато в много трудови конвенции и препоръки работниците са обявени за носители на основни трудови и осигурителни права. В същото това време и до средата на XX век в теорията на общото международно право като негови субекти се признават само държавите, държавоподобни образувания, народи и нации, международни организации, т.е. колективни образувания, но не и индивидът (отделният човек)²⁰.

¹⁸ **Иванов, С. А.** Проблемы международного регулирования труда. Москва: Издательство „Наука“, 1964, с. 12.

¹⁹ Относно трудовите и социалните права на човека, както и за ролята на МОТ в тяхното установяване вж. **Десев, Н.** Социалните права на човека. Международна регламентация. [София]: Профиздат, 1980, 139 с.; **Танчев, Евг.** Проблеми на социалната държава в модерния конституционализъм. – Правна мисъл, 1994, № 2, с. 3-13; **Маркова, Пл.** Съответствие на българското законодателство с международните норми, уреждащи трудовите и икономическите права. – Правата на човека, I, 1997, № 1, с. 41-50; **Друмева, Ем.** Трудовите права са основни права (конституционноправни аспекти). – В: Юбилеен сборник, посветен на 80-годишнината на проф. д.ю.н. Васил Мръчков. С.: ИК „Труд и право“, 2014, с. 57-70; **Мръчков, В.** Международноправна закрила на икономическите и социалните права на човека и тяхното осъществяване в България. – Международни отношения, 1988, № 10, с. 15-27; **от него:** За „социалното“ в българската конституция. – В: Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право. Т. IX. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2017, с. 40-56; **Стайков, Ив.** Трудовите права – между естествено-правните и юридико-позитивистичните възгледи за правата на човека. – В: Правата на гражданите и тяхната защита. Сборник доклади и статии от международната научна конференция в чест на акад. Антонио Фернандес де Бухан и Фернандес, почетен доктор на Нов български университет. С.: Издателство на Нов български университет, 2019, с. 399-411; **Иваненко, В. А., В. С. Иваненко.** Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты. Санкт-Петербург: Юридический центр „Пресс“, 2003, 404 с.; **Осокина, Ю. Ю.** Социальные права людей как основные ориентиры в деятельности социального государства. – В: Актуальные проблемы защиты прав физических и юридических лиц: материалы круглого стола (г. Вологда, 1 июля 2010 г.). Вып. 2 „Гражданские и гражданские процессуальные права физических и юридических лиц“. Вологда: Воронежский государственный педагогический университет, 2010, с. 63-73; **Jenks, Clarence W.** Human Rights and International Labour Standards. London: Stevens & Sons Ltd, 1960, XV+159 p.; **Valticos, Nicolas.** International labour standards and human rights: approaching the year 2000. – International labour review (Special issue: labour rights, human rights), 1998, Vol. 137, Iss. 2, pp. 135-148; **Protecting labour rights as human rights:** present and future of international supervision: proceedings of the international colloquium on the 80th anniversary of the ILO Committee of experts on the application of conventions and recommendations, Geneva, 24-25 November 2006. George P. Politakis (ed.). Geneva: ILO – International labour office, 2007, 292 p.; **Gross, James A. and Lance A. Compa.** Human Rights in Labour and Employment Relations: International and Domestic Perspectives. Ithaca, NY: Cornell University Press [Labour and Employment Relations Association, University of Illinois at Urbana-Champaign], 2009, 237 p.

²⁰ Вж. по въпроса и **Ковачева, Д.** Индивидът в международното право. С.: Сиела, 2018, с. 134-162; **Карташкин, В. А.** Права человека в международном и внутригосударственном праве. Отв. ред.: Е. А. Лукашева. Москва: Издательство Института государства и права Российской академии наук, 1995, 135 с. (специално раздела за въздействието на международното право за уредбата в националните законодателства на основните права и свободи на човека, с. 28-37); **Ерпылева, Н. Ю.** Физические лица как субъекты международного трудового права и международного образовательного права. – Право и политика, 2009, № 5, с. 1048-1068.

II. Международната организация на труда осъществява своята нормотворческа дейност като приема два вида международноправни актове (вж. чл. 19-23 от Устава на МОТ): а) юридически задължителни (конвенции, протоколи); б) препоръчителни (декларации, резолюции, препоръки). Към края на 2019 г. са приети 190 конвенции, 206 препоръки и 6 протокола.

Последната приета от МОТ конвенция е Конвенция № 190 за насилие и тормоз в света на труда [на работното място] от 2019 г. Тя е приета на 108-ата юбилейна (стогодишна) сесия на МКТ (Генералната конференция) на 21 юни 2019 г. На същата дата и в рамките на същата сесия на МКТ е приета и съпътстващата едноименна Препоръка № 206 от 2019 г.

1. По своята правна същност конвенциите на МОТ са многостранни международни нормативни договори. Те притежават важното юридическо свойство ратифицируемост, т.е. възможността да бъдат възприемани по доброволно и суверенно изразената воля на държавите членове да се обвържат юридически с тях и да поемат международноправни задължения за изпълнение на техните разрешения.

1.1. Особеностите на конвенциите на МОТ в сравнение с другите международни договори се очертават в няколко насоки: а) особенният ред за тяхната подготовка и приемане, както и специфичният контрол за тяхното практическо прилагане; б) особенният многостепенен предмет на правно регулиране. От една страна, конвенциите на МОТ регулират отношения между държави, създават задължения на държавите една към друга, а така също и към международната организация²¹. От друга страна, тези международни актове съдържат норми, които имат за цел да регулират отношения не между държави, а между частноправни физически и юридически лица; в) характерът на конвенциите на МОТ като международни договори, които не се сключват непосредствено между държавите, а се явяват като решение на международна организация²².

²¹ В международното публично право между държавите, които са ратифицирали един и същ международен договор, не съществуват международноправни отношения. При ратифицираните международни трудови конвенции съществуват особености в това отношение: 1. само държава, ратифицирала международна трудова конвенция, може да подава жалба по чл. 26 от Устава на МОТ срещу друга държава, ратифицирала същата конвенция, която не я изпълнява; 2. когато трудова конвенция създава права за чужденци и предвижда тяхното предоставяне само на граждани на държава, която е ратифицирала същата конвенция, се създава взаимност в задълженията на държавите, ратифицирали тази конвенция. Вж. подробно **Мръчков, В.** Международно трудово право, с. 64-65.

²² **Янулов, Ил.** Социално-правен анализ на международното трудово законодателство. София, 1941, 100 с.; **Мръчков, В.** Правна и политическа същност на конвенциите и препоръките на Международната организация на труда. – Правна мисъл, 1975, № 1, с. 13-26; **Коцев, М.** Ред за изработването и приемането на конвенции и препоръки на Международната организация на труда. – Държава и право, 1989, № 7, с. 48-58; **Йосифов, Н.** Правна същност на конвенциите на Международната организация на труда. – Проблеми на труда, XXXIII, 1992, № 6, с. 52-66; **Иванов, С. А.** Проблемы международного регулирования труда, с. 105; **Leary, Virginia A.** International Labour Conventions and National Law. The Effectiveness of the Automatic Incorporation of Treaties in National Legal Systems. Springer Science+Business Media Dordrecht [Originally published by Martinus Nijhoff Publishers, The Hague: Kluwer Group], 1982, XIV+191 p.

В правната теория е общопризнато, че юридическата сила на международните норми на трудовото право се основава на три аксиоми:²³

– нито една държава не е задължена да встъпи в ООН и МОТ, но ако тя стане член на тези международни организации е длъжна да спазва международните задължения, произтичащи от нормите на Уставите на ООН и МОТ.

– нито една държава не е задължена да ратифицира една или друга конвенция на МОТ, но ако тя ратифицира една конвенция се задължава да приведе националното си законодателство и практиката по неговото прилагане в съответствие с изискванията на конвенцията.

– независимо от ратификацията на определена конвенция, за държавата член на МОТ съществува международноправно задължение да представи конвенцията за разглеждане и обсъждане на компетентните държавни органи, както и при запитване от страна на МОТ да представи доклад за състоянието на националното законодателство по въпросите, за които се отнася нератифицираната конвенция²⁴.

Още в 60-те години на XX век проф. Семен А. Иванов приема, че общопризнатите трудови норми се установяват, тогава когато конвенцията се ратифицира от преобладаващата част от членовете на МОТ, в това число от държави с различни социални системи. По мнението на автора, конвенциите и препоръките на МОТ съдържат този минимум права, който трябва задължително да бъде предоставен на трудещите се. Професор С. А. Иванов още тогава подчертава, че за постигането на целите на международното регулиране на труда е необходимо всички държави членове на МОТ да ратифицират един минимален брой конвенции. Според автора това са: Конвенция № 29 относно принудителния или задължителния труд (1930 г.), Конвенция № 87 за профсъюзната свобода и защитата на правото на организиране (1948 г.), Конвенция № 100 за равенството в заплащането на мъжката и женската работна ръка за

²³ Вж. **Лушникова, М. В., А. М. Лушников.** Международное трудовое право и международное право социального обеспечения: введение в курс. Учебное пособие. Ярославль: Ярославский государственный университет имени П. Г. Демидова, 2010, с. 113 и цит. там други автори.

²⁴ Съгласно чл. 19, § 5, б. „б“ и § 6, б. „б“ от Устава на МОТ държавите членове на МОТ имат задължението в 1-годишен срок, а в изключителни случаи – в 18-месечен срок от закриването на сесията на МКТ, на която е приета съответната конвенция и/или препоръка, да я представи на „компетентната власт“. „Компетентната власт“ по смисъла на тези разпоредби е обикновено законодателният орган на държавата, на който приетата конвенция и/или препоръка се представя, за да се „вземе акт от нея“. След „вземането на акт“ от съдържанието на приетата конвенция и/или препоръка правителството е длъжно да информира затова генералния директор на МБТ, като посочи и компетентния орган, на който е бил предоставен текстът ѝ. „Вземането на акт“ е съществено различно правно действие от ратификацията. Докато ратификацията е обвързване на държавата със задължението да изпълнява съответната конвенция на МОТ съгласно Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г., вземането на акт се отнася както за конвенциите, така и за препоръките. „Вземането на акт“ е удостоверяване, че компетентният държавен орган се е запознал със съдържанието на конвенцията и/или препоръката и означава знание за съществуването и съдържанието на представената конвенция и/или препоръка. Целта е международният акт да бъдат популяризиран сред заинтересуваните обществени групи, особено сред синдикалните и работодателските организации и сред специализираните държавни органи, и да бъде прилаган в тяхната дейност, когато държавата е страна по него. Вж. подробно **Мръчков, В.** Международно трудово право, с. 219-222; **Парапунова, Ст.** Процедура по „вземане на акт“ от Конвенция или Препоръка на Международната организация на труда, съгласно член 19, ал. 5, буква „б“ и ал. 6, буква „б“ от Устава на МОТ. – Информационен бюлетин по труда, XLV, 2012, № 10, с. 90-93; **Servais, Jean-Michel.** International labour law. Hague: Wolters Kluwer Law International BV. 2nd revised edition, 2009, pp. 72-74.

равен труд (1951 г.); Конвенция № 111 относно дискриминацията в областта на труда и професиите (1958 г.)²⁵.

По този начин общопризнатите норми и принципи на международното трудово право, по определението на руския социолог и юрист проф. Жорж (Георгий) Д. Гурвич (1894-1965), представляват международното „организирано социално право“. Това право, създадено от МОТ като ръководна структура на международната общност, юридически обвързва трети лица, с други думи, тези държави, които въпреки че не са членове на дадената организация, се явяват част от тази общност²⁶.

1. 2. В цялата стогодишна история на МОТ стои на дневен ред проблемът с ратификацията, респ. и с по-голяма острота – нератификацията, от държавите членове на МОТ на една или друга конвенция. Той има две главни страни.

Първата е свързана с това, че ратификацията на трудовите конвенции има не само национален характер и значение, но това е и международен проблем в условията на глобализация. Става дума за хармонизацията и унификацията на трудовото законодателство в различните държави и правни системи на основата на създадените международни стандарти за трудовите и други социални права. Този проблем съществува от момента на създаването на МОТ и не е загубил актуалност и към днешна дата – столетие след създаването ѝ. Неговите корени се откриват в предисторията за създаването на МОТ, както и в целите и задачите, поставени в Устава на МОТ, когато се създава тази международна организация. В абз. 3 от Преамбюла на Устава на МОТ е посочено, че „неприемането от която и да е държава на действително хуманен режим на работа създава пречки за усилията на другите държави, които желаят да подобрят съдбата на трудещите се в собствените им страни“. Това е било актуално през 1919 г. при създаването на МОТ, било е актуално през целия противоречив и динамичен XX век, актуално е и днес в условията на глобализация, започнала в последното десетилетие на миналия век и продължаваща под различни форми вече две десетилетия от настоящия век.

Международното трудово и социално право не е унифицирано право и стоте години от дейността на МОТ и историческото развитие на човечество доказва, че то не може да бъде такова. Уредените в международноправните актове, и преди всичко в актовете на МОТ, международни трудови стандарти са генерализиращите и системообразуващите фактори за хармонизацията (сближението) и унификацията (създаването на еднообразие) на националните правни системи в областта на социалните законодателства в условията на глобализираща се икономика. Конвенциите на МОТ се явяват основа за хармонизацията на националните трудови и осигурителни законодателства, а приетите от Европейският съюз регламенти са типичен пример за унификация на националните социални законодателства на страните членове на Европейския съюз. Целта и задачите на МОТ, формулирани преди сто години, остават актуални и днес: да се създават общи минимални трудови стандарти за закрила на

²⁵ Иванов, С. А. Проблемы международного регулирования труда, с. 45 и с. 50.

²⁶ Гурвич, Г. Д. Идея социального права. – Във: Философия и социология права. Избранные сочинения. Санкт-Петербург: Издательский дом „Санкт-Петербургский государственный университет“, 2004, с. 89.

труда и другите социални права на човека, които да установят минимално ниво на закрила, като държавите от световната общност се насърчават да въприемат и прилагат в националните си трудови законодателства тези минимални стандарти за закрила на труда. Не трябва да се забравя идеята, формулирана в края на Филаделфийската декларация на МОТ, раздел V – „Конференцията утвърждава, че всички изложени принципи в тази Декларация са напълно приложими за всички народи по света ... и тяхното постепенно прилагане ... интересува целия цивилизован свят“. Това всъщност е изначалната идея за универсализъм на самата МОТ чрез създаването от нея минимални международни стандарти за закрила на труда и другите социални права на човека. Универсализъм, който кореспондира на глобализацията на съвременния свят²⁷.

Втората страна на този проблем се отнася до практическото прилагане на вече ратифицираните конвенции от различните държави членове на МОТ. В началото на 90-те години на миналия XX век, по повод частния проблем относно ратифицираните от Република България към този момент международни трудови конвенции, проф. В. Мръчков отбелязва следното: „проблемът не е толкова в количественото увеличаване на броя на ратификациите. Той е преди всичко и най-вече в изпълнението на поетите международни задължения за тяхното точно и добросъвестно прилагане, в „равняването“ на вътрешното трудово и осигурително законодателство с изискванията на международните трудови конвенции, както и относно изпълнение на поетите международни задължения по ратифицираните конвенции“²⁸.

²⁷ Вж. **Десев, Н.** Нормите на МОТ и структурната реформа. – Проблеми на труда, XXXVII, 1996, № 11, с. 64-68; **Маркова, Пл.** Нормотворческата дейност на МОТ в условията на глобализация. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и напред..., с. 70-78; **Богатыренко, З. С.** Международная организация труда в XXI веке: новые условия и новые перспективы. – Трудовое право [Москва: Интел-Синтез], 2006, № 4, с. 31-48; **Морозов, П. Е.** Роль и значение актов ООН и МОТ как источников трудового права в условиях глобализации. – В: Lex Russica. Научные труды Московской государственной юридической академии, 2009, № 5, с. 1116-1124; **от него:** Современная роль Международной организации труда в условиях глобализации. – Пробелы в российском законодательстве, 2011, № 5, с. 115-119; **Шестерякова, И. В.** Международные трудовые нормы в свете глобализации. – В: Современное состояние законодательства и науки трудового права и права социального обеспечения. Материалы международной научно-практической конференции. Под ред. К. Н. Гусова. Москва: Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина и Издательство „Проспект“, 2010, с. 401-406; **от нея:** Международные трудовые нормы в эпоху глобализации и интеграции. – В: Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ), с. 65-69; **Lee, Eddy.** Globalization and labour standards: A review of the issues. – International labour review, 1997, Vol. 136, Iss. 2, pp. 173-189; **Tsogas, George.** Labour regulation in a global economy. London and New York: 2001, first published by M. E. Sharpe; 2015, published by Routledge Taylor & Francis, XII+204 p.; **Elliott, Kimberly Ann and Richard Freeman.** Can labour standards improve under globalization? Washington: Peterson Institute for international economics, 2003, 200 p.; **Blanpain, Roger and Michele Colucci.** The globalization of labour standards. The soft law track. – Bulletin of comparative labour relations, Vol. 52. Hague: Wolters Kluwer Law International BV, 2004, 168 p.; **Helfer, Laurence R.** Understanding change in international organizations: Globalization and innovation in the ILO. – Vanderbilt law review, 2006, Vol. 59, Iss. 3, pp. 649-726; **Standing, Guy.** The ILO: An agency for globalization? – Development and change, 2008, Vol. 39, Iss. 3, pp. 355-384; **Rodgers, Gerry, Eddy Lee, Lee Swepston, and Jasmien Van Daele.** The ILO and the quest for social justice, 1919–2009. Ithaca, NY: Cornell University Press; Geneva: ILO, 2009; **Maupain, Francis.** The Future of the International Labour Organization in the global economy. Oxford: Hart Publishers, 2013, XIX+300 p.

²⁸ **Мръчков, В.** България пред международните трудови норми. – В: Международните трудови конвенции в България. Сборник. С.: КНСБ, 1992, с. 43-44; **от него:** Нормотворческата дейност на МОТ и България през изтеклите 100 години. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и напред..., с. 29-59.

В Декларацията на МОТ „За основополагащите принципи и права в сферата на труда...“ от 1998 г. е изрично прокламирано положението, че всички държави членове на МОТ, дори и когато те не са ратифицирали основополагащите конвенции, имат задължението, произтичащо от самия факт на членството им в Организацията, да спазват, съдействат за прилагането и да претворяват в живота в съответствие с Устава на МОТ принципите, които се отнасят до основополагащите права и се явяват предмет на тези конвенции. Вече повече от двадесет години МОТ концентрира своите усилия и усилията на нейните членове за активни действия за ратифициране и прилагане на основополагащите осем конвенции на МОТ²⁹.

За разлика от общопризнатите международни принципи на международноправното регулиране на труда, които се явяват основополагащи императивни норми на международното публично трудово право, под общопризнати норми на международното трудово право се разбират тези правила за поведение, които се признават и прилагат от всички държави членове на МОТ, в качеството им на юридически задължителни³⁰.

Като статистически данни, за своето стогодишно членство в МОТ България е ратифицирала 101 конвенции и 1 протокол: 8 от 8 т.нар. основополагащи конвенции; 3 от 4 т.нар. приоритетни конвенции; 90 от 178 т.нар. технически конвенции³¹. От всичките ратифицирани 101 конвенции и 1 протокол 64 са в сила, 29 конвенции са денонсирани (вкл. и протоколът); 3 конвенции са отменени, а останалите конвенции не са влезли в сила. Последно на 8 януари 2019 г. България ратифицира изменението от 2016 г. на Конвенцията за морски труд от 2006 г.

1.3. В началото на 80-те години на XX век се налага практиката на приемане на протоколи от Международната конференция на труда (МКТ) към някои трудови конвенции, като така се постига осъвременяване на конвенцията чрез изменение, допълнение или отмяна на отделни нейни разпоредби. Този нормотворчески подход е

²⁹ Това са, по реда на тяхното приемане: Конвенция № 29 относно принудителния или задължителния труд от 1930 г.; Конвенция № 87 за профсъюзната свобода и защитата на правото на организиране от 1948 г.; Конвенция № 98 за прилагане на принципите на правото на организиране и на провеждане на колективни преговори от 1949 г.; Конвенция № 100 за равенството в заплащането на мъжката и женската работна ръка за равен труд от 1951 г.; Конвенция № 105 относно премахване на принудителния труд от 1957 г.; Конвенция № 111 относно дискриминацията в областта на труда и професиите от 1958 г.; Конвенция № 138 относно минималната възраст за приемане на работа от 1973 г.; Конвенция № 182 за забрана и за мерките за премахване на най-тежките форми на детския труд от 1999 г.

³⁰ Вж. и **Мръчков, В.** Нормите на Международната организация на труда. – Юридически свят, 2011, с. 105-131; **Стайков, Ив.** Общопризнатите принципи и норми на международноправното регулиране на труда. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и занапред..., с. 123-133; **Лютов, Н. Л.** Основополагащите международни права и принципи в сфера на труда: проблеми определения. – Вестник трудового права и права социального обеспечения, 2009, № 4, с. 103–118; **Томашевский, К. Л.** Общепризнанные принципы международного права в сфере труда: понятийные аспекты. – Юстиция Беларуси, 2010, № 11, с. 51-55; **от него:** Общепризнанные принципы международного права в сфере труда: перечень и юридическая сила. – Журнал международного права и международных отношений, 2010, № 4, с. 21-25.

³¹ България ратифицира само P147 – Протокол от 1996 г. към Конвенция № 147 за търговско корабоплаване (минимални норми) от 1976 г. Конвенцията е ратифицирана от България на 24 февруари 2003 г., а протоколът към нея на 9 юни 2005 г. Тази конвенция, заедно с протокола към нея, вече не е в сила, поради автоматичното ѝ денонсиране на 12 април 2011 г. от Конвенцията за морски труд от 2006 г., ратифицирана от България на 12 април 2010 г.

наложен от това да не се стига до приемането на нова конвенция, която да има идентичен предмет на регулиране със стара, но неотменена конвенция. Протоколите, както и самата конвенция, към която се отнасят, имат задължителен юридически характер, и подлежат на ратификация³². До края на 2019 г. са приети шест такива протокола³³.

1.4. Важна съставна част от дейността на МОТ е международният контрол за прилагане на международните трудови конвенции и препоръки. Този контрол съпътства дейността на МОТ още от създаването ѝ – неговата първоначална уредба се съдържа още в Устава на МОТ. През последните сто години тази уредба има своето прогресивно развитие в посока на обогатяване на неговите форми. Също така постепенно се усъвършенстват и методите на работа на контролните органи на МОТ с цел повишаване на ефективността и благотворното влияние, което оказват международните трудови конвенции и препоръки върху развитието на националните трудови законодателства. В своето стогодишно съществуване този международен контрол отчита и преодолява много специфични трудности от различен характер относно неговото осъществяване. Но и преди, както и сега, той се явява интегративна и много съществена част в цялостната философия на международното трудово и осигурително право, в идеята за съществуване и прилагане в националните законодателства на международните трудови стандарти³⁴.

³² Вж. **Servais, Jean-Michel**. International labour law, op. cit, p. 80.

³³ В хронологически ред това са: P110 – Протокол от 1982 г. към Конвенция № 110 от 1958 г. относно плантациите; P089 – Протокол от 1990 г. към Конвенция № 89 от 1948 г. относно нощния труд на жените (ревизирана); P081 – Протокол от 1995 г. към Конвенция № 81 от 1947 г. относно инспекцията по труда; P147 – Протокол от 1996 г. към Конвенция № 147 от 1976 г. относно търговското корабоплаване (минимални норми); P155 – Протокол от 2002 г. към Конвенция № 155 от 1981 г. за здравословните и безопасни условия на труд; P029 – Протокол от 2014 г. към Конвенция № 29 от 1930 г. за премахването на принудителния труд.

³⁴ Относно същността, видовете и осъществяването на международния контрол за прилагането на международните трудови конвенции и препоръки вж. **Мръчков, В.** Международно трудово право, с. 239-273; **Средкова, Кр.** Прилагане на международните трудовоправни норми – вътрешен и международен контрол. – Юридически свят, 2007, № 1, с. 41-60; **Копылев, В. С.** Международный контроль за применением конвенций и рекомендаций о труде. – В: Проблемы государства и права на современном этапе. Труды научных сотрудников и аспирантов. Вып. 8. Москва: Издательство Института государства и права Российской академии наук, 1974, с. 329-336; **Зенгер, А.** Права человека и контроль за их осуществлением в Международной организации труда. – Советское государство и право, 1991, № 10, с. 106-115; **Иванов С. А.** МОТ: контроль за применением международных норм о труде и его проблемы. – Государство и право, 1997, № 7, с. 17-24; **Черняева Д. В.** Способы обеспечения реализации основополагающих международных трудовых стандартов: поиски решения. – Трудовое право, 2003, № 8, с. 34-41; **от нея:** Международные стандарты труда. (Международное публичное трудовое право). Учебное пособие. Москва: ООО „Издательство КноРус“, 2010, с. 100-107; **Лушникова, М. В., А. М. Лушников.** Международное трудовое право и международное право социального обеспечения, с. 222-227; **Landy, Ernest Alfred.** The effectiveness of international supervision: Thirty years of ILO experience. London: Stevens & Sons; Dobbs Ferry (New York): Oceana Press Publications, 1966, XIV + 268 p.; **Ivanov, Semen. A.** The International Labour Organisation: Control over application of the conventions and recommendations of labour. – In: Control over compliance with international law. W. E. Butler (ed.). Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1991, pp. 153-163; **Valticos, Nicolas.** Once more about the ILO system of supervision: In what respect is it still a model? – In: Niels Blokker, Henry G. Schermers and Sam Muller. Towards more effective supervision by international organizations: essays in honour of Henry G. Schermers. Vol. I. Dordrecht; Boston [etc.]: Martinus Nijhoff Publishers, 1994, pp. 99-113; **Samson, Klaus T.** Regulatory and supervisory system International Labour Organization. – In: Social Rights as Human Rights: A European Challenge. Krzysztof Drzewicki, Catarina Crause and Allan Rosas (eds.), Turku: Institute for Human Rights, Ebo Akademi University, 1994, pp. 115-149; **Romano, Cesare P. R.** The ILO System of Supervision and

Международният контрол за прилагане на международните трудови конвенции и препоръки от десетилетия се разглежда като неразделна част от международния контрол (механизъм) за прилагане и спазване на международноправните актове за основните права на човека. Създадената още през 1927 г. т.нар. „система на докладване“, доразвита впоследствие с въведената след края на Втората световна война практика при всяка годишна сесия на МКТ да се създава специална Комисия по нормите, изградена на трипартитен принцип, която да обсъжда доклада на Експертната комисия и да представя своите заключения на пленарно заседание на Конференцията, с течение на времето се възприема като модел за контрол за спазването и на други многостранни международни договори в системата на ООН и останалите международни организации. Създаденият през десетилетията в рамките на МОТ контролен механизъм представлява принос в развитието на международния контрол за спазване на многостранните нормативни международни договори, които се приемат от международните универсални и регионални организации³⁵.

2. Препоръките (рекомендациите) на МОТ имат препоръчителен характер, съпровождат съответната конвенция на МОТ, детайлизират и уточняват нейни разпоредби, разширяват възможностите за избор от държавите при прилагането на едни или други международноправни норми. Препоръките не се нуждаят от ратификация. Професор С. А. Иванов е на мнение, че препоръките на МОТ, така както и конвенциите, съдържат международни норми относно труда, но нормите на препоръките имат само морална сила, но въпреки това признава качеството им на

Compliance Control: A Review and Lessons for Multilateral Environmental Agreements. International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria, 1996, 61 p.; **Sweepston, Lee**. Supervision of ILO standards. – International journal of comparative labour law and industrial relations, 1997, Vol. 13, Iss. 4, pp. 327-344; **Weisband, Edward**. Discursive multilateralism: Global benchmarks, shame and learning in the ILO labor standards monitoring regime. – International studies quarterly, 2000, Vol. 44, Iss. 4, pp. 643-666; **Rood, Max**. New Developments within the ILO supervisory system. – In: Labour law, human rights and social justice: Liber amicorum in honour of prof. dr. Ruth Ben-Israel. R. Blanpain (ed.). Hague: Kluwer Law International, 2001, pp. 87-94; **Gravel, Eric and Chloé Charbonneau-Jobin**. The committee of experts on the application of conventions and recommendations: its Dynamic and Impact. ILO: Geneva, 2003, 100 p.; **Simpson, William R**. Standard-setting and supervision: a system in difficulty. – In: Les normes internationales du travail: un patrimoine pour l'avenir – Mlanges en l'honneur de Nicolas Valticos. dans J.-C. Javillier, B. Gernigon et G. P. Politakis (éds.). Genève: ILO, BIT, 2004, pp. 47-73; **Boivin, Isabelle and Alberto Otero**. The committee of experts on the application of conventions and recommendations: Progress achieved in national labour legislation. – International labour review, 2006, Vol. 145, Iss. 3, pp. 207-220; **Gravel, Eric and Delpech Quentin**. International labour standards: Recent developments in complementarity between the international and national supervisory systems. – International labour review, 2008, Vol. 147, Iss. 4, pp. 403-415; **Servais, Jean-Michel**. International labour law, op. cit., pp. 291-312; ILO. The Committee on the application of standards of the International Labour Conference: a dynamic and impact built on decades of dialogue and persuasion. Geneva: ILO, 2011, 185 p.; **Maupain, Francis**. The ILO regular supervisory system: A model in crisis? – International organizations law review, 2013, Vol. 10, Iss. 1, pp. 117-165.

³⁵ Вж. подробно относно този въпрос **Лозанова, Цв.** Международен механизъм за защита на правата на човека – правна същност, видове и тенденции на развитие. – Юридически свят, 1999, № 2, с. 161-187; **Мулешкова, Ир.** Универсалните стандарти за правата на човека и механизмите за тяхната защита в системата на ООН. – Правата на човека, II, 1998, № 1, с. 3-15; **Tapiola, Kari**. The ILO system of regular supervision of the application of conventions and recommendations: A lasting paradigm. – In: Protecting labour rights as human rights: Present and future of international supervision. Proceedings of the international colloquium on the 80th anniversary of the ILO Committee of experts on the application of conventions and recommendations, Geneva, 24-25 November 2006. Edited by George P. Politakis. Geneva: ILO – International labour office, 2007, pp. 29-36.

спомагателен източник на международното трудово право³⁶. Препоръките като незадължителни международни актове оказват влияние върху развитието на вътрешното трудово и социално законодателство на държавите членове. Както посочва проф. В. Мръчков „тяхната сила е в моралния им престиж на международни актове, в съдържащите се в тях обосновани и подходящи разрешения по урежданите въпроси“³⁷.

3. Декларациите и резолюциите на МОТ също са юридически незадължителни актове. Въпреки това, те носят голям идеен заряд относно признаването и уважаването на трудовите и други социални права на човека. Тези декларации имат и основополагащ характер за изработването и приемането на нови конвенции и препоръки. Според проф. Красимира Средкова, „макар че декларациите не установяват конкретни международни задължения, те служат като ръководство за действие на държавите при създаването на националната правна уредба“³⁸. Декларациите са актове на МОТ, използвани да направят официално и авторитетно изявление и да потвърдят отново важността, която държавите членове придават на определени принципи и ценности. Въпреки че декларациите не подлежат на ратификация и не са правно обвързващи, те имат за цел да имат широко приложение и да създават символични и политически ангажменти за държавите членове.

В стогодишната история на МОТ са приети шест тържествени декларации.

Първата е Филаделфийската декларация за целите и задачите на МОТ, приета на 26-ата сесия на МКТ на 10 май 1944 г., включена впоследствие като неразделна част от Устава на МОТ (вж. неговия чл. 1.1.)³⁹.

Втората декларация, приета на 8 юли 1964 г. от 48-ата сесия на МКТ, е посветена на политиката на апартейд в Република Южна Африка⁴⁰. Декларацията категорично осъжда Южна Африка като пагубна за международния мир и сигурност, като заявява,

³⁶ Иванов, С. А. Проблемы международного регулирования труда, с. 107.

³⁷ Мръчков, В. Международно трудово право, с. 76. Виж и становището на автора относно издигане ролята на препоръките и „реабилитиране“ на тяхното значение, за да не се възприемат като „второстепенен“ по значение международен акт, с. 81-82. Вж. и Maupain, Francis. International Labour Organisation: Recommendations and similar instruments. Commitment and compliance – The role of non-binding norms in the international legal system. D. Shelton (ed.). Oxford and New York: Oxford University Press, 2000, 560 p.

³⁸ Средкова, Кр. Осигурително право. 5. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2016, с. 599.

³⁹ За Филаделфийската декларация на МОТ има богата научна литература. Вж. например Янулов, Ил. 40 години Международна организация на труда. – Известия на Икономическия институт на Българската академия на науките, 1961, № 1-2, с. 5-78; Sulkowski, Joseph. „The Competence of the International Labour Organization Under the United Nations System“ – The American Journal of International Law, 1951, Vol. 45, № 2, pp. 286–313; Dufty, Norman F. „Organizational Growth and Goal Structure: The Case of the ILO“ – International Organization, 1972, Vol. 26, № 3, pp. 479–498; French, Jean D. The Declaration of Philadelphia and the global social charter of the United Nations, 1944-45. – International labour standards and economic interdependence. Geneva: ILO, 1994, pp. 17-26; Lee, Eddy. The Declaration of Philadelphia: Retrospect and prospect. – International labour review, 1994, Vol. 133, Iss. 4, pp. 467–484; Somavía, Juan. 60th Anniversary of the Declaration of Philadelphia. Geneva: ILO, International labour office, 2004.

Текстът на декларацията, като анекс към Устава на МОТ, виж на интернет страницата на МОТ на адрес

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:62:0::NO:62:P62_LIST_ENTRIE_ID:2453907:NO#declaration [електронен ресурс] (достъп на 10.03.2021 г.).

⁴⁰ Текстът на тази декларация виж в електронния архив на МОТ на интернет адрес [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09604/09604\(1964-47\)373-376.pdf](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09604/09604(1964-47)373-376.pdf) [електронен ресурс] (достъп на 9.03.2021 г.).

че тази държава „упорито и ароматно нарушава този принцип със средствата на законодателни, административни и други мерки, несъвместими с основните права на човека, включително свободата от принудителен труд“⁴¹. С премахването на апартейда, тази декларация на МОТ е обявена за загубила значение, и е изрично отменена през 1994 г.

В рамките на 60-ата сесия на МКТ на 25 юни 1975 г. се приема Декларацията за равенство на възможностите и третирането на жените работнички (известна още и като Декларация за равенство между половете)⁴². Тази декларация МОТ приема специално по повод Международната година на жената, обявена като такава от Общото събрание на ООН. В декларацията безрезервно се признава равенството на възможностите и равното третиране на всички работници и се призовава за премахване на всички форми на дискриминация въз основа на пол, които отричат или ограничават такова равенство⁴³. Във връзка с половото равенство и забраната за дискриминация, основана на дискриминационния признак „пол“, МКТ приема в следващите десетилетия и няколко резолюции относно равенството между половете – през 1981, 1985, 1991, 2004 и 2009 г.

От гледна точка на историческото развитие, трябва да се направи следното важно уточнение. Тристранната декларация на МОТ за принципите относно многонационалните корпорации и социалната политика от 1977 г. е приета от Административния съвет на МОТ⁴⁴, в който участват представители само някои държави членове на МОТ, и следователно тя не съдържа общопризнати принципи и норми на международното трудово право⁴⁵. Тази декларация не е обсъждана и приемана от МКТ и поради тази причина може да бъде отнесена към т.нар. „меко право“ (soft law). Принципите, заложили в този акт, предлагат насоки за многонационалните предприятия, правителствата и организациите на работодателите и работниците относно социалната политика и приобщаващи, отговорни и устойчиви практики на работното място. Идеите на декларацията са подсилени от действието на

⁴¹ Вж. и **Векилов, Я.** Международноправната забрана на апартейда. – Международни отношения, 1980, № 6, с. 16-29.

⁴² Текстът на декларацията виж на официалната страница на МОТ на интернет адрес [https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09604/09604\(1975-58-series-A\)96-100.pdf#page=2](https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09604/09604(1975-58-series-A)96-100.pdf#page=2) [електронен ресурс] (достъп на 18.02.2021 г.).

⁴³ Вж. **Мръчков, В.** Международноправна защита на труда на жената. – Правна мисъл, 1975, № 3, с. 29-44; **Трайкова, Л.** Международноправни актове за защита на правата на жените. – Правна мисъл, 1978, № 6, с. 86-95; **Стайков, Ив.** Понятие за дискриминация в трудовите отношения. – Правен преглед, 2005, № 1, с. 22-42; **от него:** Забраната за дискриминация в трудовите отношения и проблемът за равните възможности на жените и мъжете и на представителите на различни етнически групи. – Административно правосъдие, 2005, № 4, с. 31-52 и № 5, с. 28-34; **Дмитриева, Г. К.** Международният год женщины. – Советское государство и право, 1975, № 3, с. 3-10; **Рубина, И. Е.** Деятельность государств в области ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. – Московский журнал международного права, 2001, № 4, с. 232-239; **Присекина, Н. Г.** Проблемы дискриминации в международном трудовом праве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Владивосток, 2002, 24 с.

⁴⁴ Декларацията е приета от Административния съвет на МОТ на 204-ата му сесия (Женева, ноември 1977 г.) и е изменяна на 279-ата (ноември 2000 г.), 295-ата (март 2006 г.) и 329-ата (март 2017 г.) сесия.

⁴⁵ Вж. текста на тази декларация на http://www.ilo.org/empent/Publications/WCMS_101234/lang-en/index.htm [електронен ресурс] (достъп на 26.02.2021 г.).

някои международни трудови конвенции и препоръки, които социалните партньори се призовават да имат предвид и да прилагат в максимална степен.

Четвъртата по ред е Декларацията на МОТ „За основополагащите принципи и права в сферата на труда и механизма за нейната реализация“, приета на 18 юни 1998 г. на 86-ата сесия на МКТ. Към нея е направено допълнение от 15 юни 2010 г. относно последващите действия във връзка с изпълнението и мониторинга на декларацията⁴⁶. Основната цел на тази декларация е да даде на държавите членове на МОТ социално-политически решения на проблемите, които поставя епохата на глобализацията. Декларацията има препоръчителен характер, въпреки че видно от наименованието ѝ, съдържа и конкретен механизъм за нейното приложение, който включва в себе си три елемента.

Декларацията на МОТ „За основополагащите принципи и права в сферата на труда...“ от 1998 г. има концептуално значение за разбиране на същността на общопризнатите международни принципи на трудовото право. Професор Захарий С. Богатыренко посочва, че „съвременният етап от усъвършенстването на нормотворческата дейност на МОТ е неразривно свързана с приемането на Декларацията за основополагащите принципи и права в сферата на труда (1998 г.), а така също и с Концепцията за достоен труд, представена пред 87-ата сесия на МКТ (1999 г.)“⁴⁷.

В декларацията на МОТ от 1998 г. е уреден своеобразен социален минимум относно трудовите и социалните права на човека, който следва да възприеме и към който следва да се придържа всяка държава член на МОТ. В нея е прокламирано, че всички държави членове на МОТ имат задължението да спазват, укрепват и реализират в духа на добрата воля и в съответствие с Устава на МОТ принципите, които се отнасят до основополагащите права в сферата на труда, а именно: а) свобода на сдружаване и реално признание на правото на провеждане на колективни преговори; б) премахване на всички форми на принудителен и задължителен труд; в) реална забрана на детския труд; г) недопускане на дискриминация в областта на труда и заетостта⁴⁸. Като се вземе

⁴⁶ Вж. текста на декларацията на интернет адрес https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/normativeinstrument/wcms_716594.pdf [електронен ресурс] (достъп на 4.03.2021 г.).

⁴⁷ Богатыренко, З. С. Международная организация труда и ее нормотворческая деятельность, с. 33.

⁴⁸ Вж. подробно Павлов, Б. Международните трудови норми в светлината на Декларацията на МОТ за основните принципи и правата в областта на труда – гаранция за социална сигурност в света. – Международни отношения, 1999, № 5, с. 75-78; Мръчков, В. Съвременни проблеми на нормотворческата дейност на Международната организация на труда и България. – В: Актуални проблеми на международното право. Сборник от научни трудове, посветен на проф. Владимир Кутиков. Под ред. на Ал. Янков и Й. Зидарова. С: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2000, с. 76-121; Маркова, Пл. 85 години Международна организация на труда (МОТ) – нови акценти в дейността и ценностите. – Панорама на труда, 2004, № 10, с. 43-50; Стайков, Ив. Уредба на забраната за дискриминация в универсалните международноправни актове. – В: Сборник с доклади от международна научна конференция на тема „Ролята и значението на международното и наднационалното право в съвременния свят“, с. 499-509; Kellerson, H. The ILO Declaration of 1998 on fundamental principles and rights: A challenge for the future. – International labour review, 1998, Vol. 137, Iss. 2, pp. 223–227; Bellace, Janice R. The ILO Declaration of fundamental principles and rights at work. – International journal of comparative labour law and industrial relations. Kluwer Law International, 2001, Vol. 17, Iss. 3, pp. 269–287; Supiot, Alain and Pamela Meadow. Beyond employment: Changes in work and the future of labour law in Europe. Oxford:

под внимание обстоятелството, че не всички държави членове на МОТ са ратифицирали основополагащите конвенции, в Декларацията е уредено принципното положение, че всички държави членове на МОТ, дори и когато не са ратифицирали основополагащите конвенции, имат задължението, произтичащо от самия факт на членство в Организацията, да спазват, да съдействат за прилагането и да претворяват в живота в съответствие с Устава принципите, които се отнасят до основополагащите права, които се явяват предмет на тези конвенции⁴⁹. По повод значението на тази Декларация и на съдържащите се в нея общопризнати международни принципи на трудовото право 9-ят Генерален директор на МБТ Хуан Сомавия (Чили) в доклада си „Достоен труд“, изнесен пред 87-ата сесия на МКТ (1999 г.), отбелязва, че „декларациите са такива актове, които МОТ използва много често. За разлика от международните договори, които са задължителни за всички държави членове, които вече са ги ратифицирали, действието на декларациите автоматически се разпростира за всички държави, приели Устава на МОТ, независимо от това, дали са ратифицирали или не основополагащите конвенции на МОТ“⁵⁰.

Петата Декларация на МОТ „За социалната справедливост в целите на справедливата глобализация“ е приета на 97-ата сесия на МКТ (10 юни 2008 г.), в навечерието на 90-годишнината на МОТ⁵¹. В Декларацията са очертани четири стратегически задачи, които произтичат от Концепцията за достоен труд. Тези задачи са взаимосвързани, взаимозависими и взаимодопълващи се помежду си. За да се постигне оптимален ефект, усилията на МОТ и на отделните държави членове трябва да бъдат част от единната глобална комплексна стратегия на МОТ за постигане целите на Концепцията за достоен труд. Към декларацията е прието Допълнение относно механизма за нейната реализация, който предвижда използването на всички форми и средства на контрол, които са уредени в Устава на МОТ⁵².

В периода 10-21 юни 2019 г. в Женева – в Двореца на нациите и в седалището на МОТ, се провежда 108-ата юбилейна (стогодишна) сесия на МКТ (Генералната

Oxford University Press, 1 edition, 2001, 264 p.; **Tapiola, Kari**. The teeth of the ILO – The impact of the 1998 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva: International Labour Office, 2018, 111 p.

⁴⁹ В правната литература е изказвано и становището, че нормите-принципи на Женевската декларация на МОТ от 1998 г. спадат към категорията *soft law* („меко право“). Вж. **Лукаш, С. С.** Співвідношення централізованого і локального регулювання трудових відносин в умовах ринкової економіки. Харків: Видавництво „ФІНН“, 2009, с. 119.

⁵⁰ *Достойный труд. Доклад Генерального директора. Международная конференция труда. 87-я сессия. Женева: МБТ, 1999, с. 19. Вж. и Основополагающие принципы и права в сфере труда: от добровольных обязательств – к действиям. Доклад VI. Женева: МБТ, 2012, 121 с.*

⁵¹ Текстът на декларацията виж на адрес http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-cabinet/documents/publication/wcms_100193.pdf. [електронен ресурс] (достъп на 8.03.2021 г.).

⁵² Вж. **Минчева, В.** 90 години Международната организация на труда. – Бюлетин на Националния осигурителен институт, VIII, 2009, № 3, с. 28-31; **Найденев, Н.** Международната организация на труда на 90 години. Глобалният пакт по заетостта – път за решаване на проблемите, предизвикани от икономическата криза. – Информационен бюлетин по труда, XLII, 2009, № 7, с. 78-85; **Maupain, Francis**. New foundation or new façade?: The ILO and the 2008 Declaration on social justice for a fair globalization. – European journal of international law, 2009, Vol. 20, Iss. 3, pp. 823-852; The Modernization of labour law and industrial relations in a comparative perspective. R. Blanpain, W. Bromwich, O. Rymkevich et al. (eds.). – Bulletin of comparative labour relations. Vol. 70. Hague: Wolters Kluwer Law International BV, 2009, 482 p.

конференция). За отбелязване на 100 години от основаването на МОТ, в последния ден на сесията, 21 юни 2019 г., тържествено се приема Столетна декларация за бъдещето на труда⁵³. Освен честването на годишнината, идеята за тази декларация е провокирана и от кардиналните промени, които преживява светът на труда, поради непрекъснатите технологични иновации, демографски промени, изменение на климата и глобализация, които оказват голямо въздействие върху естеството и бъдещето на труда, както и мястото и достойнството на хората в него. Декларацията се разглежда като своеобразна „Пътна карта за бъдещето, ориентирано към човека“. Това са основните принципи за бъдещето на човешкия труд, като фокусът е поставен върху три области на действие: увеличаване на инвестициите в способностите на хората; увеличаване на инвестициите в институциите за трудова заетост; увеличаване на инвестициите в достоен и устойчив труд⁵⁴.

Приемането на Столетната декларация е кулминацията на години на непрекъсната работа в рамките на инициативата на МОТ за бъдещето на труда. Като първа стъпка към приемането на декларацията социалните партньори в МОТ провеждат тристранни срещи, които осигуряват богата дискусия за приоритетите, предизвикателствата и възможностите на национално и международно ниво. Резултатите от тези срещи се вземат под внимание при работата на Глобалната комисия за бъдещето на труда⁵⁵, чиито препоръки от своя страна спомагат за изработването на Столетната декларация за бъдещето на труда. В основата на декларацията стои и докладът „Труд за по-светло бъдеще“, изработен също от Глобалната комисия и представен в началото на 2019 г.⁵⁶ Този забележителен доклад

⁵³ Текстът на декларацията е публикуван на официалната интернет страница на МОТ на адрес https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_711674.pdf [електронен ресурс] (достъп на 6.03.2021 г.).

⁵⁴ Виж текста на доклада на интернет страницата на МОТ <https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Campaigns/future-work/global-commission> [електронен ресурс] (достъп на 7.03.2021 г.).

⁵⁵ Глобалната комисия за бъдещето на труда се създава ad hoc и започва своята работа през октомври 2017 г. по покана на Генералния директор на МБТ като част от инициативата на МОТ за бъдещето на труда. Комисията има уникален състав. Тя включва 27 члена – 21 водещи световни фигури от бизнеса, синдикатите, мозъчните тръстове, правителствените и неправителствените организации, четирима членове по право – предходният и настоящият председател на Административния съвет на МОТ, главен изпълнителен директор на световна консултантска компания и Генералният директор на МБТ Гай Райдер (от 2012 г., преизбран за нов 5-годишен мандат през 2017 г.), както и двама съпредседатели – южноафриканския президент Кирил Рамафоса (от 2017 г.) и министър-председателят на Кралство Швеция Стефан Льофвен (от 2012 г.). Всички членове на Комисията са поканени и участват в дейността ѝ в лично качество със своите знания и натрупан политически и професионален опит, а не като представители на институциите, към които принадлежат. Сред ключовите въпроси, разглеждани от Комисията, са: новите форми на трудова заетост, институционалните последици от променяния се характер на труда, ученето през целия живот, създаването на приобщаващ и устойчив икономически растеж, равенството между половете при полагането на труд, измерването на труда и благополучието на човека, ролята на универсалната социална защита в стабилно и справедливо бъдеще на труда. По повод изготвянето на възложения доклад Генералният директор на МБТ провежда четири работни срещи с комисията, като последната среща е през ноември 2018 г. Това е непрекъснат разговор за всички аспекти на света на труда, идентифициране на ключовите предизвикателства и възможности за намиране на оптимално решение, и е опит да се формулират препоръки за действие от всички заинтересовани страни, включително правителства, работодателски и работнически организации.

⁵⁶ Текстът на този юбилеен доклад виж в специалното издание на интернет страницата на МОТ на адрес https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf [електронен ресурс] (достъп на 13.03.2021 г.).

на Глобалната комисия на МОТ за бъдещето на труда разглежда как да се постигне по-добро бъдеще на труда за всички в момент на безпрецедентна промяна и изключителни предизвикателства в света на труда⁵⁷.

Столетната декларация поставя акцент върху основните предизвикателства на нашето съвремие, както и относно възможностите за бъдещето на труда, като се започне от технологичната революция до изменението на климата, от демографските промени до необходимостта от нови знания и умения. Декларацията представя насоките за справяне с тези належащи въпроси и платформа за сътрудничество с други организации в международната система. Духът на декларацията е силно потвърждаване на мандата за създаване на социална справедливост, който беше даден на МОТ преди 100 години при създаването ѝ, както и признание на изключително важната роля на социалния диалог и международните трудови стандарти. Философията на декларацията е да се признаят постигнатите успехи, да се признае къде се намираме сега и най-важното е – разглежда се къде трябва да отидем в бъдеще. Както анализира проф. Кирил Томашевский, Столетната декларация е „по-скоро политически документ, който трябва да ръководи работата на МОТ през следващите години, като се вземат предвид постиженията от нейната 100-годишна успешна дейност. За разлика от трите предишни декларации, приети от МКТ, в Столетната декларация не се откриват нови общопризнати принципи на международното право в сферата на труда“⁵⁸.

След вникване в текста на Столетната декларация, ясно се откроява един исторически паралел. През далечната 1944 г. Декларацията от Филадельфия определя целите и целите на МОТ. Тя се приема в разгара на най-опуштелната световна война, която познава човечеството – Втората световна война. Основните принципи, които Филадельфийската декларация постулира, са актуални и днес и са потвърдени отново в Столетната декларация за бъдещето на труда от 2019 г. Столетната декларация се прие в мирно време, но нейната философия отразява непреходни ценности относно труда, като отчита съвременните предизвикателства пред него.

Заклучение

Само девет месеца след тържественото отбелязване на стогодишнината на МОТ и приемането на Столетната декларация Световната здравна организация (СЗО) обяви пандемията COVID-19⁵⁹. През първата половина на 2020 г. вирусната инфекция отне повече от 400 000 човешки живота и светът се оказа в най-сериозната хуманитарна, икономическа и социална криза в съвременното. В началото на 2021 г. жертвите на пандемията вече са над 1,6 милиона души. В съответствие с представения през март

⁵⁷ Вж. **Мръчков, В.** Да работим за по-светло бъдеще. – Труд и право, XXVIII, 2019, № 4, с. 5-17; **Шабанов Р. И.** „Работать ради лучшего будущего“: концепция достойного труда в докладе, посвященном столетию Международной организации труда. – В: Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ), с. 61-64.

⁵⁸ **Томашевский, К. Л.** Декларация столетия МОТ 2019 года и ее значение для социально-экономических прав трудящихся. – В: Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ), с. 57-58.

⁵⁹ Хронология на отговора на СЗО на COVID-19 вж. на официалната страница на СЗО на интернет адрес <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!> [електронен ресурс] (достъп на 26.01.2021 г.).

2020 г. от Генералния секретар на ООН Антониу Гутереш доклад „Споделена отговорност, глобална солидарност – противодействието на социално-икономическите последици на COVID-19“ всички държави в света дадох абсолютен приоритет на последващите мерки в сферата на здравеопазването и за пресичане на предаването на инфекцията и за спасяването на човешкия живот⁶⁰. В същото време в доклада се отбелязва, че тези мерки трябва да бъдат подходящо съчетани с действия, които са насочени към смекчаване на въздействието на пандемията върху доходите и материалното благополучие на населението, както и с необходимостта да се обезпечи възстановяването на икономическия и социалния живот на принципа „по-добре, отколкото беше“ след преодоляване на извънредната ситуация в областта на здравеопазването. Пандемията COVID-19 се разрази в момент, когато международната общност встъпи в Десетилетието на действията за постигане на 17-те цели на устойчивото развитие до 2030 година. Това може да се разглежда като своеобразна ирония на историята и като пореден повод за размисъл по отношение на връзката „човек-природа“.

В условията на пандемия безспорно ролята на двете специализирани организации на ООН – СЗО и МОТ има първостепенно значение за преодоляване на пандемията и на дълготрайните нейни социално-икономически последици. В продължение на столетие МОТ е разработила система от международни трудови норми, които имат значението на минимален стандарт относно възможностите на трудещите се да имат достойна и продуктивна трудова заетост, в условията на свобода на труда, равенство във възможностите, безопасност на условия на труд, и достойно и справедливо заплащане на труда. Международните трудови стандарти се явяват надеждна основа за преодоляване на социално-икономическите измерения на пандемията COVID-19⁶¹.

Библиография:

Белов, М. За някои философски аспекти на функциите на международното трудово право. – Съвременно право, XV, 2004, № 4, с. 64-73.

Богатыренко, З. С. Международная организация труда в XXI веке: новые условия и новые перспективы. – Трудовое право [Москва: Издательство „Интел-Синтез“], 2006, № 4, с. 31-48.

Богатыренко, З. С. Международная организация труда и её нормотворческая деятельность. – В: Международная организация труда: конвенции, документы, материалы. Москва: Издательство „Норма“, 2007, с. 8–37.

Векилов, Я. Международноправната забрана на апартейда. – Международни отношения, 1980, № 6, с. 16-29.

⁶⁰ Виж текста на доклада на интернет адрес: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_report_socio-economic_impact_of_covid19.pdf [електронен ресурс] (достъп на 8.02.2021 г.).

⁶¹ Вж. подробно **Staykov, Ivaylo**. The socio-economic consequences of the COVID-19 pandemic and international labour standards. Scientific report presented to Middle East International Conference on contemporary scientific studies-V, March 27-28, 2021, Ankara, Turkey. Conference book publishing April 20, 2021.

Гурвич, Г. Д. Идея социального права. – Ввв: Философия и социология права. Избранные сочинения. Санкт-Петербург: Издательский дом „Санкт-Петербургский государственный университет“, Издательство юридического факультета Санкт-Петербургского государственного университета, 2004, 848 с.

Десев, Н. Социалните права на човека. Международна регламентация. [София]: Профиздат, 1980, 139 с.

Десев, Н. Нормите на МОТ и структурната реформа. – Проблеми на труда, XXXVII, 1996, № 11, с. 64-68.

Десев, Н. МОТ и нейните социални партньори. – Проблеми на труда, XXXVIII, 1997, № 3, с. 45-49.

Дмитриева, Г. К. Международны́й год женщины. – Советское государство и право, 1975, № 3, с. 3-10.

Дмитриева, Ир. К. Принципы российского трудового права: монография. [Министерство юстиции Российской Федерации, Российская правовая академия]. Москва: ООО „Цифровичок“, 2004, 332 с.

Дмитриева, Ир. К. Общепризнанные принципы и нормы международного права (международные трудовые нормы) и конвенции МОТ: их значение и соотношение с российским трудовым правом. – В: Материалы VII международной конференции „Международное, российское и зарубежное законодательство о труде и социальном обеспечении: современное состояние (сравнительный анализ)“. Под ред. К. Н. Гусова. Москва: Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина и Издательство „Проспект“, 2011, с. 116-118.

Друмева, Ем. Трудовите права са основни права (конституционноправни аспекти). – В: Юбилеен сборник, посветен на 80-годишнината на проф. д.ю.н. Васил Мръчков. С.: ИК „Труд и право“, 2014, с. 57-70.

Ерпылева, Н. Ю. Физические лица как субъекты международного трудового права и международного образовательного права. – Право и политика [Москва: Издательство „Notabene“, ООО „НБ-Медиа“], 2009, № 5, с. 1048-1068.

Зенгер, А. Права человека и контроль за их осуществлением в Международной организации труда. – Советское государство и право, 1991, № 10, с. 106-115.

Иваненко, В. А., В. С. Иваненко. Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты. Санкт-Петербург: Юридический центр „Пресс“, 2003, 404 с.

Иванов, С. А. Международная организация трудящихся. – Советское государство и право, 1956, № 3, с. 29-35.

Иванов, С. А. Проблемы международного регулирования труда. [Академия наук СССР. Институт государства и права]. Москва: Издательство „Наука“, 1964, 343 с.

Иванов С. А. МОТ: контроль за применением международных норм о труде и его проблемы. – Государство и право [Москва: Издательство „Наука“], 1997, № 7, с. 17-24.

Йосифов, Н. Правна същност на конвенциите на Международната организация на труда. – Проблеми на труда, XXXIII, 1992, № 6, с. 52-66.

Йосифов, Н. Функции и органи на Международната организация на труда. – Проблеми на труда, XXXIII, 1992, № 8, с. 56-70.

Йосифов, Н. Ратифицираните конвенции на Международната организация на труда – правна гаранция за минимални стандарти за закрила на труда. – Научен алманах на Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“. Юридически науки и обществена сигурност. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 2002, № 3, с. 155-161.

Карташкин, В. А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. Отв. ред.: Е. А. Лукашева. Москва: Издательство Института государства и права Российской академии наук, 1995, 135 с.

Киселев, И. Я. Сравнительное и международное трудовое право. Учебник для вузов. [Московская высшая школа социальных и экономических наук, Академия народного хозяйства при Правительстве Российской Федерации]. Москва: Издательство „Дело“, 1999, 728 с.

Киселев, И. Я. Сравнительное трудовое право. Учебник. [Государственный университет Высшая школа экономики, Факультет права]. Москва: ТК Велби, Издательство „Проспект“, 2005, 357 с.

Киселев, И. Я., А. М. Лушников. Трудовое право России и зарубежных стран. Международные нормы труда: учебник. Под. ред. М. В. Лушниковой. 3-е перераб. и доп. изд. Москва.: Эксмо, 2008, 608 с.

Ковачева, Д. Индивидът в международното право. С.: Сиела, 2018, 416.

Копылев, В. С. Международный контроль за применением конвенций и рекомендаций о труде. – В: Проблемы государства и права на современном этапе. Труды научных сотрудников и аспирантов. Вып. 8. Москва: Издательство Института государства и права Российской академии наук, 1974, с. 329-336.

Костин, Л. А. Международная организация труда. Москва: Издательство „Экзамен“, 2002, 416 с.

Коцев, М. Ред за изработването и приемането на конвенции и препоръки на Международната организация на труда. – Държава и право, 1989, № 7, с. 48-58.

Лозанова, Цв. Международен механизъм за защита на правата на човека – правна същност, видове и тенденции на развитие. – Юридически свят, 1999, № 2, с. 161-187.

Лукаш, С. С. Співвідношення централізованого і локального регулювання трудових відносин в умовах ринкової економіки. Харків: Видавництво „ФІНН“, 2009.

Лушникова, М. В. Международное трудовое право: понятие, предмет. – Вестник Пермского университета. Юридические науки, 2013, № 3 (21), с. 131-138.

Лушникова, М. В., А. М. Лушников. Международное трудовое право и международное право социального обеспечения: введение в курс. Учебное пособие. Ярославль: Ярославский государственный университет имени П. Г. Демидова, 2010, 248 с.

Лютов, Н. Л. Основополагающие международные права и принципы в сфере труда: проблемы определения. – Вестник трудового права и права социального обеспечения, 2009, № 4, с. 103–118.

Маркова, Пл. Съответствие на българското законодателство с международните норми, уреждащи трудовите и икономическите права. – Правата на човека, I, 1997, № 1, с. 41-50.

Маркова, Пл. 85 години Международна организация на труда (МОТ) – нови акценти в дейността и ценностите. – Панорама на труда, 2004, № 10, с. 43-50.

Маркова, Пл. Нормотворческата дейност на МОТ в условията на глобализация. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и занапред. [Сборник с доклади и научни съобщения от Международната научнопрактическа конференция, посветена на 100-годишнината от създаването на МОТ, 27-28 юни 2019 г., Софийски университет „Св. Климент Охридски“]. Ред. колегия. С.: Сиби, БАТПОО, ИК „Труд и право“, НОИ, МТСП и др., с. 70-78.

Мачульская, Е. Е. Столетие Международной организации труда: итоги и новые задачи. – Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ). Сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции, Минск, 1-2 ноября 2019 г. Редакционная коллегия: К. Л. Томашевский (отв. ред.) [и др.]. Минск: Международный университет „МИТСО“, 2019, с. 36-40.

Минчева, В. 90 години Международната организация на труда. – Бюлетин на Националния осигурителен институт, VIII, 2009, № 3, с. 28-31.

Митовска, Сл. Международна организация на труда. С.: Институт за социални проучвания, 1946, 206 с.

Морозов, П. Е. Роль и значение актов ООН и МОТ как источников трудового права в условиях глобализации. – В: Lex Russica. Научные труды Московской государственной юридической академии, 2009, № 5, с. 1116-1124.

Морозов, П. Е. Современная роль Международной организации труда в условиях глобализации. – Пробелы в российском законодательстве [Москва: Издательского дома „Юр-ВАК“, 2011, № 5, с. 115-119.

Мръчков, В. Правна и политическа същност на конвенциите и препоръките на Международната организация на труда. – Правна мисъл, 1975, № 1, с. 13-26.

Мръчков, В. Международноправна защита на труда на жената. – Правна мисъл, 1975, № 3, с. 29-44.

Мръчков, В. Международноправна закрила на икономическите и социалните права на човека и тяхното осъществяване в България. – Международни отношения, 1988, № 10, с. 15-27.

Мръчков, В. България пред международните трудови норми. – В: Международните трудови конвенции в България. Сборник. С.: Конфедерация на независимите синдикати в България, 1992, с. 19-56.

Мръчков, В. Ролята на Международната организация на труда за закрилата на труда. – Закон, III, 1994, № 2, с. 25-44.

Мръчков, В. Съвременни проблеми на нормотворческата дейност на Международната организация на труда и България. – В: Актуални проблеми на международното право. Сборник от научни трудове, посветен на проф. Владимир

Кутиков. Под ред. на Ал. Янков и Й. Зидарова. С: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2000, с. 76-121.

Мръчков, В. Международно трудово право. С.: Сиби, 2000, 360 с.

Мръчков, В. Тристранното сътрудничество в конвенциите и препоръките на Международната организация на труда. – Правна мисъл, XLII, 2001, № 2, с. 65-85.

Мръчков, В. Нормите на Международната организация на труда. – Юридически свят, 2011, с. 105-131.

Мръчков, В. За „социалното“ в българската конституция. – В: Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право. Том IX. Право и социална политика. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2017, с. 40-56.

Мръчков, В. Трудово право. 10. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2018, 1000 с.

Мръчков, В. Да работим за по-светло бъдеще. – Труд и право, XXVIII, 2019, № 4, с. 5-17.

Мръчков, В. Нормотворческата дейност на МОТ и България през изтеклите 100 години. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и занапред. [Сборник с доклади и научни съобщения от Международната научнопрактическа конференция, посветена на 100-годишнината от създаването на МОТ, 27-28 юни 2019 г., Софийски университет „Св. Климент Охридски“]. Ред. колегия. С.: Сиби, БАТПОО, ИК „Труд и право“, НОИ, МТСП и др., 2020, с. 29-59.

Мулешкова, Ир. Универсалните стандарти за правата на човека и механизмите за тяхната защита в системата на ООН. – Правата на човека, II, 1998, № 1, с. 3-15.

Найденев, Н. Международната организация на труда на 90 години. Глобалният пакт по заетостта – път за решаване на проблемите, предизвикани от икономическата криза. – Информационен бюлетин по труда, XLII, 2009, № 7, с. 78-85.

Николов, Д. Международна организация на труда. История, устройство, решения. С предговор от Кирил Г. Попов. София: Хемус, 1924, VIII л.+144 с.

Нобелови лауреати. Еднотомна енциклопедия. С.: „Българска енциклопедия“ – БАН, Фондация „Отворено общество“, 1994, с. 292-293.

Осокина, Ю. Ю. Социальные права людей как основные ориентиры в деятельности социального государства. – В: Актуальные проблемы защиты прав физических и юридических лиц: материалы круглого стола (г. Вологда, 1 июля 2010 г.). Вып. 2 „Гражданские и гражданские процессуальные права физических и юридических лиц“. Вологда: Воронежский государственный педагогический университет, 2010, с. 63-73.

Павлов, Б. Международните трудови норми в светлината на Декларацията на МОТ за основните принципи и правата в областта на труда – гаранция за социална сигурност в света. – Международни отношения, 1999, № 5, с. 75-78.

Парапунова, Ст. Процедура по „вземане на акт“ от Конвенция или Препоръка на Международната организация на труда, съгласно член 19, ал. 5, буква „б“ и ал. 6, буква „б“ от Устава на МОТ. – Информационен бюлетин по труда, XLV, 2012, № 10, с. 90-93.

Петрова, П. Проблеми и перспективи на международноправната защита на социалните права. – В: Сборник с доклади от международна научна конференция „Ролята и значението на международното и наднационалното право в съвременния

свят”, организирана по повод 90-годишнината на проф. д-р Иван Владимиров. Състав. Д. Маринова. С.: Издателски комплекс – УНСС, 2018, с. 531-550.

Присекина, Н. Г. Проблемы дискриминации в международном трудовом праве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Владивосток, 2002, 24 с.

Рубина, И. Е. Деятельность государств в области ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. – Московский журнал международного права, 2001, № 4, с. 232-239.

Средкова, Кр. Прилагане на международните трудовоправни норми – вътрешен и международен контрол. – Юридически свят, 2007, № 1, с. 41-60.

Средкова, Кр. Осигурително право. 5. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2016, 648 с.

Средкова, Кр. Международната организация на труда – основен стожер на социалната сигурност на трудещите се. – Труд и право, XXVIII, 2019, № 2, с. 6-12.

Средкова, Кр. Социалният диалог в МОТ и България. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и напред. [Сборник с доклади и научни съобщения от Международната научнопрактическа конференция, посветена на 100-годишнината от създаването на МОТ, 27-28 юни 2019 г., Софийски университет „Св. Климент Охридски“]. Ред. колегия. С.: Сиби, БАТОО, ИК „Труд и право“, НОИ, МТСП и др., с. 267-277.

Стайков, Ив. Понятие за дискриминация в трудовите отношения. – Правен преглед, 2005, № 1, с. 22-42.

Стайков, Ив. Забраната за дискриминация в трудовите отношения и проблемът за равните възможности на жените и мъжете и на представителите на различни етнически групи. – Административно правосъдие, 2005, № 4, с. 31-52 и № 5, с. 28-34.

Стайков, Ив. Уредба на забраната за дискриминация в универсалните международноправни актове. – В: Сборник с доклади от международна научна конференция на тема „Ролята и значението на международното и наднационалното право в съвременния свят”, организирана по повод 90-годишнината на проф. д-р Иван Владимиров, гр. София, 27.10.2017 г. София: Издателски комплекс – УНСС, 2018, с. 499-509.

Стайков, Ив. Трудовите права – между естествено-правните и юридико-позитивистичните възгледи за правата на човека. – В: Правата на гражданите и тяхната защита. Сборник доклади и статии от международната научна конференция в чест на акад. Антонио Фернандес де Бухан и Фернандес, почетен доктор на Нов български университет, проведена на 6 ноември 2018 г. С.: Издателство на Нов български университет, 2019, с. 399-411.

Стайков, Ив. Историческата роля на Международната организация на труда за установяване на международни стандарти за трудовите и социални права на човека. – Годишник на Департамент „Право“ на Нов български университет 2019 г. Година VIII. С.: Издателство на Нов български университет, 2020, с. 216-243.

Стайков, Ив. Общопризнатите принципи и норми на международноправното регулиране на труда. – В: Международната организация на труда и България – 100 години и напред. [Сборник с доклади и научни съобщения от Международната

научнопрактическа конференция, посветена на 100-годишнината от създаването на МОТ, 27-28 юни 2019 г., Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Ред. колегия. С.: Сиби, БАТПОО, ИК „Труд и право“, НОИ, МТСП и др., с. 123-133.

Стайков, Ив. 100 години членство на България в Международната организация на труда и значение на международните трудови стандарти. – Съвременно право, XXXI, 2020, № 2, с. 23-40.

Танчев, Евг. Проблеми на социалната държава в модерния конституционализъм. – Правна мисъл, 1994, № 2, с. 3-13.

Томашевский, К. Л. Общепризнанные принципы международного права в сфере труда: понятийные аспекты. – Юстиция Беларуси, 2010, № 11, с. 51-55.

Томашевский, К. Л. Общепризнанные принципы международного права в сфере труда: перечень и юридическая сила. – Журнал международного права и международных отношений, 2010, № 4, с. 21-25.

Томашевский, К. Л. Декларация столетия МОТ 2019 года и ее значение для социально-экономических прав трудящихся. – В: Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ). Сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции, Минск, 1-2 ноября 2019 г. Редакционная коллегия: К. Л. Томашевский (отв. ред.) [и др.]. Минск: Международный университет „МИТСО“, 2019, с. 55-60.

Трайкова, Л. Международноправни актове за защита на правата на жените. – Правна мисъл, 1978, № 6, с. 86-95.

Черняева Д. В. Способы обеспечения реализации основополагающих международных трудовых стандартов: поиски решения. – Трудовое право [Москва: Издательство „Интел-Синтез“], 2003, № 8, с. 34-41.

Черняева Д. В. Международные стандарты труда. (Международное публичное трудовое право). Учебное пособие. Москва: ООО „Издательство КноРус“, 2010, 232 с.

Шабанов Р. И. „Работать ради лучшего будущего“: концепция достойного труда в докладе, посвященном столетию Международной организации труда. – В: Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ). Сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции, Минск, 1-2 ноября 2019 г. Редакционная коллегия: К. Л. Томашевский (отв. ред.) [и др.]. Минск: Международный университет „МИТСО“, 2019, с. 61-64.

Шестерякова, И. В. Международные трудовые нормы в свете глобализации. – В: Современное состояние законодательства и науки трудового права и права социального обеспечения. Материалы международной научно-практической конференции. Под ред. К. Н. Гусова. Москва: Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина и Издательство „Проспект“, 2010, с. 401-406.

Шестерякова, И. В. Международные трудовые нормы в эпоху глобализации и интеграции. – В: Международные трудовые стандарты и национальное законодательство о труде и социальном обеспечении (к 100-летию МОТ). Сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции, Минск, 1-2

ноября 2019 г. Редакционная коллегия: К. Л. Томашевский (отв. ред.) [и др.]. Минск: Международный университет „МИТСО“, 2019, с. 65-69.

Янулов, Ил. Компетенция на Международната организация на труда. – Годишник на Софийския университет, Юридически факултет. Том XXXI, 10, 1935-1936, с. 5-25.

Янулов, Ил. Социално-правен анализ на международното трудово законодателство. София, 1941, 100 с.

Янулов, Ил. Ратифицираната конвенция и вътрешното право на дадена страна. – Адвокатски преглед, XXIII, 1942, № 2, с. 19-21.

Янулов, Ил. 40 години Международна организация на труда. – Известия на Икономическия институт на Българската академия на науките, 1961, № 1-2, с. 5-78.

Alston, Philip. „Core labour standards“ and the transformation of the international labour rights regime. – European journal of international law, 2004, Vol. 15, Iss. 3, pp. 457–521.

Bellace, Janice R. The ILO Declaration of fundamental principles and rights at work. – International journal of comparative labour law and industrial relations. Kluwer Law International, 2001, Vol. 17, Iss. 3, pp. 269–287.

Blanpain, Roger and Michele Colucci. The globalization of labour standards. The soft law track. – Bulletin of comparative labour relations, Vol. 52. Hague: Wolters Kluwer Law International BV, 2004, 168 p.

Boivin, Isabelle and Alberto Otero. The committee of experts on the application of conventions and recommendations: Progress achieved in national labour legislation. – International labour review, 2006, Vol. 145, Iss. 3, pp. 207-220.

Duffy, Norman F. „Organizational Growth and Goal Structure: The Case of the ILO“ – International Organization, 1972, Vol. 26, № 3, pp. 479–498.

Elliott, Kimberly Ann and Richard Freeman. Can labour standards improve under globalization? Washington: Peterson Institute for international economics, 2003, 200 p.

Ewing, Keith D. International labour standards. – In: Global industrial relations. Michael J. Morley, Patrick Gunnigle and David Collings (eds.). London and New York: Routledge, 2006, pp. 239-253.

French, Jean D. The Declaration of Philadelphia and the global social charter of the United Nations, 1944-45. – International labour standards and economic interdependence. Geneva: ILO, 1994, pp. 17-26.

Gravel, Eric and Chloé Charbonneau-Jobin. The committee of experts on the application of conventions and recommendations: its Dynamic and Impact. ILO: Geneva, 2003, 100 p.

Gravel, Eric and Delpech Quentin. International labour standards: Recent developments in complementarity between the international and national supervisory systems. – International labour review, 2008, Vol. 147, Iss. 4, pp. 403-415.

Gross, James A. and Lance A. Compa. Human Rights in Labour and Employment Relations: International and Domestic Perspectives. Ithaca, NY: Cornell University Press [Labour and Employment Relations Association, University of Illinois at Urbana-Champaign], 2009, 237 p.

Helfer, Laurence R. Understanding change in international organizations: Globalization and innovation in the ILO. – Vanderbilt law review, 2006, Vol. 59, Iss. 3, pp. 649-726.

Herzenberg, Stephen A., Jorge F. Perez-Lopez and Stuart K. Tucker. Labour standards and development in the global economy. – In: Labour standards and development in the global economy. Stephen A. Herzenberg and Jorge F. Perez-Lopez (eds.). Washington, DC: U.S. Department of labour, Bureau of International labour affairs, 1990, p. 1-16.

ILO. The Committee on the application of standards of the International Labour Conference: a dynamic and impact built on decades of dialogue and persuasion. Geneva: ILO, 2011, 185 p.

International labour standards: History, theory and policy options. Kaushik Basu, Henrik Horn, Lisa Roman, Judith Shapiro (eds.). Blackwell Publishing Ltd, 2003, 360 p.

Ivanov, Semen. A. The International Labour Organisation: Control over application of the conventions and recommendations of labour. – In: Control over compliance with international law. W. E. Butler (ed.). Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1991, pp. 153-163.

Jenks, Clarence W. Human Rights and International Labour Standards. London: Stevens & Sons Ltd, 1960, XV+159 p.

Johnston, George Al. The International Labour Organization: Its work for social and economic progress. London: Europa Publications, 1970, XII+363 p.

Kellerson, H. The ILO Declaration of 1998 on fundamental principles and rights: A challenge for the future. – International labour review, 1998, Vol. 137, Iss. 2, pp. 223–227.

Landy, Ernest Alfred. The effectiveness of international supervision: Thirty years of ILO experience. London: Stevens & Sons; Dobbs Ferry (New York): Oceana Press Publications, 1966, XIV + 268 p.

Leary, Virginia A. International Labour Conventions and National Law. The Effectiveness of the Automatic Incorporation of Treaties in National Legal Systems. Springer Science+Business Media Dordrecht [Originally published by Martinus Nijhoff Publishers, The Hague: Kluwer Group], 1982, XIV+191 p.

Lee, Eddy. The Declaration of Philadelphia: Retrospect and prospect. – International labour review, 1994, Vol. 133, Iss. 4, pp. 467–484.

Lee, Eddy. Globalization and labour standards: A review of the issues. – International labour review, 1997, Vol. 136, Iss. 2, pp. 173-189.

Maul, Daniel. The International Labour Organization. 100 Years of global social policy. Berlin: De Gruyter Oldenbourg [Walter de Gruyter GmbH] in association with ILO, International labour office, Geneva, 2019, XIV+301 p.

Maupain, Francis. International Labour Organisation: Recommendations and similar instruments. Commitment and compliance – The role of non-binding norms in the international legal system. D. Shelton (ed.). Oxford and New York: Oxford University Press, 2000, 560 p.

Maupain, Francis. New foundation or new façade?: The ILO and the 2008 Declaration on social justice for a fair globalization. – European journal of international law, 2009, Vol. 20, Iss. 3, pp. 823-852; The Modernization of labour law and industrial relations in a

comparative perspective. R. Blanpain, W. Bromwich, O. Rymkevich et al. (eds.). – Bulletin of comparative labour relations. Vol. 70. Hague: Wolters Kluwer Law International BV, 2009, 482 p.

Maupain, Francis. The ILO regular supervisory system: A model in crisis? – International organizations law review, 2013, Vol. 10, Iss. 1, pp. 117–165.

Maupain, Francis. The Future of the International Labour Organization in the global economy. Oxford: Hart Publishers, 2013, XIX+300 p.

Protecting labour rights as human rights: present and future of international supervision: proceedings of the international colloquium on the 80th anniversary of the ILO Committee of experts on the application of conventions and recommendations, Geneva, 24-25 November 2006. George P. Politakis (ed.). Geneva: ILO – International labour office, 2007, 292 p.

Rodgers, Gerry, Eddy Lee, Lee Swepston, and Jasmien Van Daele. The ILO and the quest for social justice, 1919–2009. Ithaca, NY: Cornell University Press; Geneva: ILO, 2009.

Rodgers, Gerry, Lee Swepston, Eddy Lee and Jasmien van Daele. The International Labour Organization and the quest for social justice, 1919–2009. Geneva: ILO, International labour office, 2009, XVI+272 p.

Romano, Cesare P. R. The ILO System of Supervision and Compliance Control: A Review and Lessons for Multilateral Environmental Agreements. International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria, 1996, 61 p.

Rood, Max. New Developments within the ILO supervisory system. – In: Labour law, human rights and social justice: Liber amicorum in honour of prof. dr. Ruth Ben-Israel. R. Blanpain (ed.). Hague: Kluwer Law International, 2001, pp. 87-94.

Samson, Klaus T. Regulatory and supervisory system International Labour Organization. – In: Social Rights as Human Rights: A European Challenge. Krzysztof Drzewicki, Catarina Crause and Allan Rosas (eds.), Turku: Institute for Human Rights, Ebo Akademi University, 1994, pp. 115-149.

Servais, Jean-Michel. International labour law. Hague: Wolters Kluwer Law International BV. 2nd revised edition, 2009, pp. 72-74.

Simpson, William R. Standard-setting and supervision: a system in difficulty. – In: Les normes internationales du travail: un patrimoine pour l'avenir – Mlanges en l'honneur de Nicolas Valticos. dans J.-C. Javillier, B. Gernigon et G. P. Politakis (éds.). Genève: ILO, BIT, 2004, pp. 47-73.

Somavía, Juan. 60th Anniversary of the Declaration of Philadelphia. Geneva: ILO, International labour office, 2004.

Standing, Guy. The ILO: An agency for globalization? – Development and change, 2008, Vol. 39, Iss. 3, pp. 355-384.

Staykov, Ivaylo. The socio-economic consequences of the COVID-19 pandemic and international labour standards. Scientific report presented to Middle East International Conference on contemporary scientific studies-V, March 27-28, 2021, Ankara, Turkey. Conference book publishing April 20, 2021.

Sulkowski, Joseph. „The Competence of the International Labour Organization Under the United Nations System“ – The American Journal of International Law, 1951, Vol. 45, № 2, pp. 286–313.

Supiot, Alain and Pamela Meadow. Beyond employment: Changes in work and the future of labour law in Europe. Oxford: Oxford University Press, 1 edition, 2001, 264 p.

Sweptston, Lee. Supervision of ILO standards. – International journal of comparative labour law and industrial relations, 1997, Vol. 13, Iss. 4, pp. 327-344.

Sweptston, Lee. The Future of ILO standards. – Monthly labour review, 1994, Vol. 117, Iss. 9, pp. 16-23.

Tapiola, Kari. The ILO system of regular supervision of the application of conventions and recommendations: A lasting paradigm. – In: Protecting labour rights as human rights: Present and future of international supervision. Proceedings of the international colloquium on the 80th anniversary of the ILO Committee of experts on the application of conventions and recommendations, Geneva, 24-25 November 2006. Edited by George P. Politakis. Geneva: ILO – International labour office, 2007, pp. 29-36.

Tapiola, Kari. The teeth of the ILO – The impact of the 1998 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva: International Labour Office, 2018, 111 p.

Thomas, Albert. International Social Policy. Trans. Monica Curtis. Geneva: ILO, 1948, p. 62.

Tikriti, Abdul-Karim. Tripartism and the International Labour Organisation: a study of the legal concept: its origins, function, and evolution in the law of nations. Studies in international law. Vol. 7. Stockholm, Sweden: Published under the auspices of Svenska Institutet för Internationell Rätt: Distributed by Almqvist & Wiksell International, 1982, XXVIII+417 p.

Tsogas, George. Labour regulation in a global economy. London and New York: 2001, first published by M. E. Sharpe; 2015, published by Routledge Taylor & Francis, XII+204 p.

Valticos, Nicolas. Once more about the ILO system of supervision: In what respect is it still a model? – In: Niels Blokker, Henry G. Schermers and Sam Muller. Towards more effective supervision by international organizations: essays in honour of Henry G. Schermers. Vol. I. Dordrecht; Boston [etc.]: Martinus Nijhoff Publishers, 1994, pp. 99-113.

Valticos, Nicolas. International labour standards and human rights: approaching the year 2000. – International labour review (Special issue: labour rights, human rights), 1998, Vol. 137, Iss. 2, pp. 135-148.

Valticos, Nicolas and Geraldo von Potobsky. International Labour Law. Second revised edition. Deventer, Boston: Kluwer Law and Taxation, 1995, 322 p.

Weisband, Edward. Discursive multilateralism: Global benchmarks, shame and learning in the ILO labor standards monitoring regime. – International studies quarterly, 2000, Vol. 44, Iss. 4, pp. 643-666.

MANKIND'S DILEMMA: BECOMING THE HUNTER SO AS NOT TO BE HUNTED

Gastón Sanglier Contreras^{1*}, Eduardo J. López Fernández², Roberto A. González Lezcano³

^{*1} Escuela Politécnica Superior, Universidad Ceu San Pablo, Madrid España.

^{2,3} Escuela Politécnica Superior, Universidad Ceu San Pablo, Madrid España.

Abstract

Humanity is confused by the pandemic situation it is currently experiencing. The appearance of new strains and mutations of the virus that grow with the passage of time, in the face of the problems observed in the speed of vaccination of the population in order to reach the 'herd population' as soon as possible, are giving rise to deep concern at world level. It seems that this virus is here to stay and mankind is looking to the science that has set a frenetic pace. However, the industry is responding more slowly and will have to invest in building new plants or reusing existing plants to manufacture vaccines more efficiently and quickly. New vaccines will have to be thought of, second-generation vaccines that will be able to stop the future envelopes of a virus that is perhaps more adapted and deadly. The race has already begun, and for now, we are behind.

Keywords: Vaccine, Covid-19, pandemic, immunity, mutation, strain.

INTRODUCTION

It has been more than a year since March 11, 2020 when the World Health Organization (WHO, 2020) declared that the rapid spread of the coronavirus constituted a pandemic, and thus, warned of an imminent danger to Humanity. From that date to the present day too much has changed, gatherings, dinners with friends, Christmas with our loved ones, travel, visits to our elderly relatives, everything was suddenly interrupted. Now there is another sense of the concept of time, it is more like a state of suspended animation, albeit with a state of full awareness and alertness (Anthony, 2017).

The pandemic due to the Covid-19 virus continues to spread around the world although not homogeneously. The world needs to proactively establish the necessary systems and commitment to detect and control potential epidemiological outbreaks. It is important that countries begin to take pandemic awareness and preparedness much more seriously. The graph below shows how the pandemic has spread, in about a year, across the different continents globally since it began in March 2020.

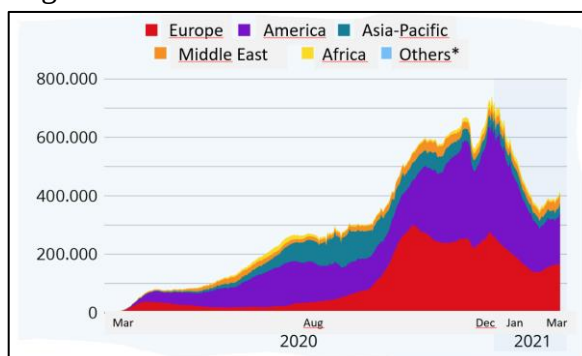

Figure 3. Evolution of the number of people infected in the year of the Covid-19 pandemic worldwide in the different continents. * Includes cases reported in international transit. Source: World Health Organization (WHO).

The uncontrollable part of an outbreak is the evolution of the virus, but the part that depends on humans is their ability to defend themselves. If coronavirus 2019-nCoV were to mutate into a more lethal virus than it has already demonstrated, the world would be unprepared.

It is too early to predict how widespread and pathogenic coronavirus 2019-nCoV will be. It is better to act decisively now rather than wait to see how the outbreak develops globally. Beyond all else, this global health threat teaches, once again, that it is far better to invest in preparedness to prevent, quickly identify and contain outbreaks at their source. Reacting after a new infection has spread widely costs lives, economic resources and the well-being of millions of people currently cordoned off in an area of contagion.

MATERIALS AND METHODS

In recent months we have been passive spectators of a race in the production, distribution and administration of vaccines against Covid-19. While some countries such as the USA, UK and Israel have managed to vaccinate a large percentage of their population in record time, the European Union, acting as a block, has had difficulties to advance at a good pace in the vaccination process, this has occurred because the EU has given priority to security and social justice to the detriment of the coordination and equal distribution of the vaccine on a global scale.

Health security should be a global public good, but due to situations of exclusion, as in the case of irregular migrants, or the lack of logistical and financial resources to purchase and distribute vaccines, as in the case of low-income countries, this is not the case. Many of these countries have joined the Global Access Fund for Vaccines (COVAX) (Sharma, 2021), the Coalition for the Promotion of Epidemic Preparedness Innovations (CEPI) and the Vaccine Alliance (GAVI). The target of delivering 2 billion doses this year will be difficult to meet without the commitment of developed countries (WHO, 2020).

To achieve global success in the vaccine production and delivery process, there are three main challenges: the first relates to the vaccine development and approval process, the second to vaccine production capacity, and the third to vaccine delivery.

The first challenge is being successfully overcome, today ten vaccines are being administered, 59 are being tested and 251 are in the development phase (Callaway, 2020).

In the second challenge, although the demand for vaccines has exceeded the supply, manufacturing times are decreasing, regulatory requirements are being simplified and highly qualified personnel are being hired, all of this is trying to avoid the worrying 'bottlenecks'.

The third challenge is the need for a great effort of coordination and collaboration between all the actors involved in the process. The important role of local health services and distribution in the completion of the process is highlighted (Rawls, 2021). In order to distribute vaccines on schedule and prevent a percentage of vaccines from being unserviceable, excellent management teams are also needed to process information and

communicate it, planning carefully when vaccines are given, where, to whom, and that providers arrive when scheduled. In short, the keys to the process are cooperation, coordination and compliance, the three 'c's' that should be applied globally, nationally and locally (Emanuel, 2020).

What is certain as of today is that the virus continues to spread and kill; it is already the leading cause of death in the U.S. with more than half a million deaths. But the effects of Covid-19 around the world have not been the same. Some governments, such as China and Singapore, have managed to control the virus through population control and propaganda.

Perhaps there is another reason to be able to control the virus such as trust. In Norway, with a population of 5 million people, the virus has killed 620 people; there more than 60% of the population believes in trust in people and in their government where it can be pointed out that income inequality is much lower than in other countries such as the UK, USA and Spain for example (Coronavirus Disease, 2020).

Covid-19 strains detected

The general feeling is one of hope and at the same time fear. There is an enormous diversity of factors that influence the speed of vaccination of the population until the so-called 'herd population' is reached, but we are still far from it. However, new strains of the virus are appearing, causing the population to doubt the efficacy of vaccines and to refuse to take them.

According to the Center for Disease Control and Prevention (CDC), several variants of the virus causing Covid-19 have been documented worldwide during this pandemic. This is due, as the agency details, to the fact that the virus causing the disease is a type of coronavirus.

Since its appearance, scientists have been monitoring the hundreds of changes in the virus - including those on its surface - through genetic analysis to help understand how it evolves and how it may affect the way it spreads and infects the population. Following these analyses, there are currently three different types of Covid-19 variants circulating in the world that are potentially more dangerous than the other strains (Tang, 2010).

The first of these is the UK or British strain, a variant called B.1.1.7 that underwent a large number of mutations in the fall of 2020. Unlike the other variants, this one is characterized by its rapid and easy spread. In fact, it reached Spain for the first time at the end of 2020. Likewise, in January 2021, the scientific community reported that the British strain is associated with a higher risk of death, compared to the other variants. This variant has already been detected in 50 U.S. jurisdictions and probably now accounts for about 20-30% of U.S. infections (Toner, 2020). Studies show that there is a 61% to 64% increased risk of death for people infected with this variant compared to the original. The fight against this dangerous variant proposes to vaccinate as many people as possible as quickly as possible with vaccines that are known to work and to implement known public health measures (physical distancing and avoiding crowds, particularly indoors).

The second is the South African strain, or also known as B.1.351. This variant was originally detected in October 2020 and shares some mutations with B.1.1.7. In Spain, the first diagnosed case of this strain occurred last January 28, in the city of Vigo.

Finally, the third is the Brazilian strain, a variant called P.1, which was identified for the first time in travelers from Brazil who underwent routine Covid-19 screening at the airport in Japan. As reported by the CDC, this variant "contains a set of additional mutations that could affect its ability to be recognized by antibodies.

However, Health also notes the importance of two other variants from the United Kingdom, the Californian variant and the Rio de Janeiro variant.

It is to be expected that more strains will continue to appear and that the population will be alarmed. One of the main characteristics of viruses is that they mutate to adapt to the obstacles they face in order to reproduce and jump from one host to another. This explains why the scientific world is not alarmed when it learns of new coronavirus mutations and, on the contrary, calls for restraint while these new strains are being studied. The isolation of strains in the laboratory is important because it allows us to know the behavior of the virus.

But in addition to identifying and knowing all the possible strains and mutations of the virus, it is important to know what to fight it with, and this is where the different vaccines and their evolution come into play.

Vaccines against Covid-19

To understand how COVID-19 vaccines work, it is useful to first know how the body fights disease (Yanus, 2021). When germs, such as the virus that causes COVID-19, invade our body, they attack and multiply. This invasion, called infection, is what causes disease. Our immune system has several tools to fight infection. Blood contains red blood cells that carry oxygen to tissues and organs, and white blood cells or immune cells that fight infection. Different types of white blood cells fight infection in different ways:

- Macrophages are white blood cells that absorb and digest germs and dead or dying cells. Macrophages leave so-called "antigens" in the body, which are parts of the invading germs. The body identifies the antigens as dangerous and stimulates antibodies to attack them.

- B lymphocytes are white blood cells that act as a defense. They produce antibodies that attack the parts of the virus left behind by macrophages.

- T lymphocytes are another type of white blood cell. They attack cells in the body that are already infected.

The first time a person is infected with the virus that causes COVID-19, it can take several days or weeks for the body to develop and use all the tools it needs to fight the germs and overcome the infection. After infection, the person's immune system remembers what it learned about how to protect the body from disease.

The body retains some T-lymphocytes, known as "memory cells," which quickly spring into action if the body encounters the same virus again. When the familiar antigens are detected, the B cells produce antibodies to attack them. Experts are still studying to understand how long these memory cells can protect a person against the virus that causes COVID-19.

COVID-19 vaccines help the body develop immunity to the virus that causes COVID-19 without having to get the disease. Different types of vaccines work in different ways to provide protection. But, with all types of vaccines, the body is left with a supply of "memory" T-lymphocytes, plus B-lymphocytes that will remember how to fight that virus in the future.

It usually takes a few weeks after vaccination for the body to produce T-lymphocytes and B-lymphocytes. Therefore, it is possible for a person to become infected with the virus that causes COVID-19 just before or just after vaccination and become ill because the vaccine did not have enough time to produce protection.

Sometimes, after vaccination, the process of building immunity can cause symptoms, for example, fever. These symptoms are normal and are a sign that the body is building up immunity.

Millions of people in a small number of countries around the world have already received at least one dose of some Covid-19 vaccine. The campaign began in many countries in December with emergency approvals, in some cases using experimental drugs, and has accelerated in recent weeks with the approvals of several vaccines in the European Union and the rest of the world.

The following map shows the countries that have administered the most doses per 100 inhabitants worldwide. Only the figures for countries that have published data are shown, according to data compiled by the Our World in Data porta

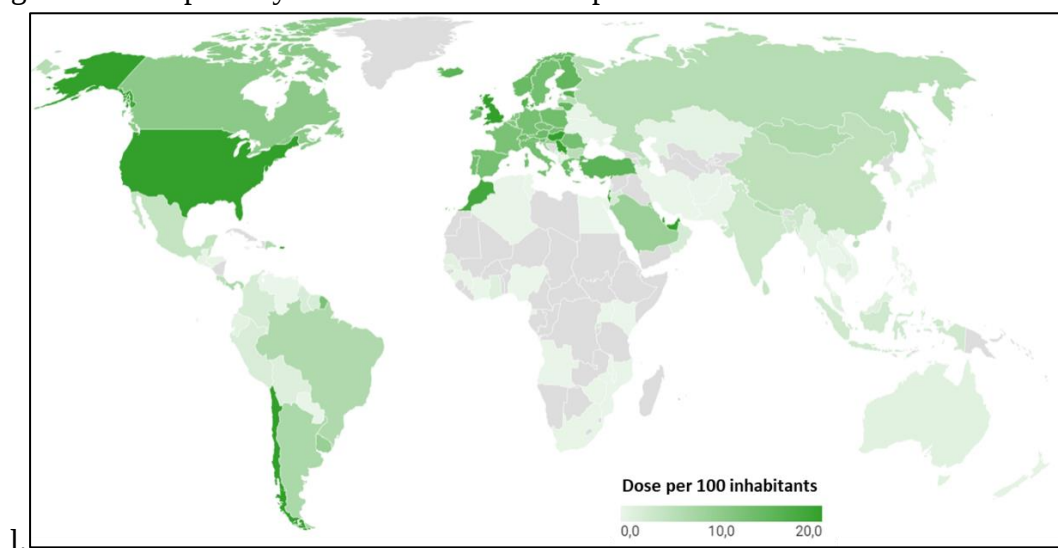

Figure 2. Worldwide vaccination map. Source: Our World in Data

To date the population is using the approved vaccines from Pfizer-BioNTech (Germany/USA), Moderna and Johnson & Johnson from the USA, Oxford-AstraZeneca from the UK, Sputnik V (Russia), Covaxin (India) and Sinopharm, Sinovac and Cansino from China.

To date, the vaccines with the highest efficacy are those of Pfizer and Moderna (Moderna, 2020) with 95% efficacy values, closely followed by the Sputnik V vaccine with 91.6% efficacy using the viral vector technique.

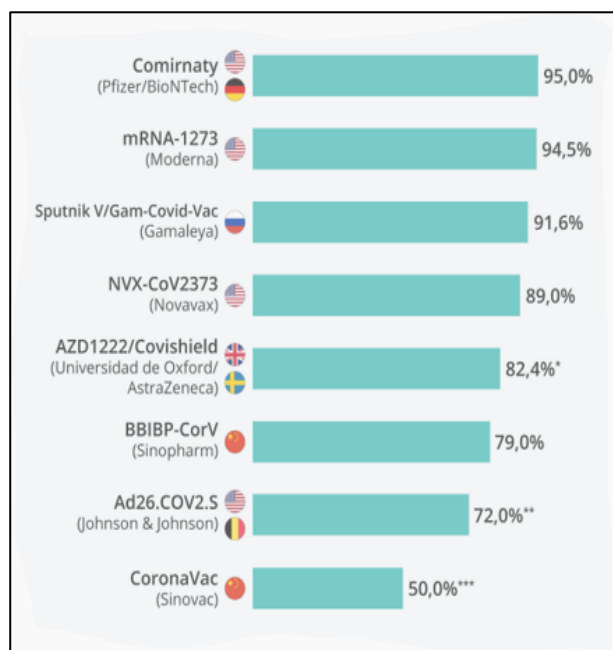

Figure 4. Estimated efficacy in the prevention of Covid-19 based on clinical trial data (data as of February 27, 2021). Efficacy may vary depending on new virus variants. * Efficacy achieved by administering a second dose 12 weeks after the first dose. ** Efficacy achieved with a single dose. *** Trials in Brazil have revealed an efficacy of just over 50%. Source: The New York Times.

Given the slow production of Western drugs and the stoppage in the administration of the AstraZeneca vaccine due to the detection of some cases of thrombosis resulting in some deaths, some countries have opted for the Russian, Indian and Chinese formulas. The Chinese and Indian vaccines are inactivated virus vaccines, their production on an industrial scale is simpler and cheaper and both countries have the infrastructure to produce millions of doses daily. Moreover, they do not need the extreme cold demanded by Pfizer and Moderna vaccines. This temperature problem will mean that this type of vaccine will not be supplied in arid areas such as sub-Saharan Africa.

RESULTS

The vaccination gap between rich and poor countries is beginning to show in the figures. So far, the majority of doses administered worldwide are concentrated in the northern hemisphere: practically all of Europe has started vaccinating, along with the United States, Canada and a large part of the Middle East. Precisely, Israel leads the vaccination campaign worldwide with 50,000 doses per day which is explained by the digitalization of the health system, the distribution of doses to avoid waste and centralization.

The difference between Israel's vaccination curve and that of the other countries is comfortable. Although the size and population of each country must also be taken into account when making comparisons: it is not the same to vaccinate 8 million people living concentrated in 22,000 square kilometers as it is to vaccinate 47 million people living in 500,000 square kilometers of land area. To date, Pfizer's vaccine is the most widely used in Europe and the United States, where Moderna's vaccine is also being administered. In the United Kingdom, the Oxford/AstraZeneca vaccine has also begun to be administered (Hogan,

2020). On the other hand, China, India and Russia are using their own drugs, which are also distributed in Latin America.

The economic gap becomes more visible when grouping the doses administered by regions of the world. The vaccination process has barely begun in Latin America and Africa, as opposed to countries with higher per capita income, which monopolized most of the doses purchased before the vaccines were approved (Esparza, 2017).

After more than 160 million doses of Covid-19 vaccines administered, public confidence in vaccines is increasing. For example, a survey of 13,500 people in fifteen countries in Europe, Asia, and Australia was conducted between November 2020 and January 2021 (Hodgson, 2020). In November, before countries began approving the vaccines, only about 40% of respondents would take the Covid-19 vaccine and more than 50% were concerned about possible side effects. By January, more than half would get the vaccine and the number of people concerned about side effects had decreased slightly.

Serologic tests that measure antibodies to SARS-CoV-2 do not reflect the full potential, duration, and memory of the immune response to the virus (Kieny, 2003). Knowing how long the immune response against the virus lasts is critical in determining protection against reinfection, disease severity, and vaccine efficacy (Morse, 2020). It has been shown that, although there is some heterogeneity in response from individual to individual, most people tested maintain a robust humoral (antibodies) and cellular (T lymphocytes) immune response for at least 6-8 months post-infection, regardless of whether they are mild or severe.

The effect that new genetic variants of SARS-CoV-2 may have on vaccination and the course of the pandemic is uncertain. Because genetic changes can potentially have an effect on how the virus behaves, their analysis and monitoring is critical. The good news is that we now have the ability to track the real-time evolution of the virus and the emergence of new genetic variants. There are already more than 260,000 SARS-CoV-2 genome sequences available in databases. These sequences come from as many isolates obtained from human samples from February last year to the present. Although nucleotide changes are the primary source of genetic variation in SARS-CoV-2, insertions, deletions (a type of genetic mutation in which genetic material is lost) and even recombinations have also been detected. All this allows for phylogenies (relationships of "kinship" between viral variants) that can be used to make temporal estimates (when new variants emerge), characterize how the virus spreads geographically, reconstruct the epidemiological dynamics within a region and analyze how they adapt over time (Kupferschmidt, 2020). The analysis of SARS-CoV-2 sequences is unprecedented, with more than 580,000 sequence data shared in the GISAID (Global Initiative on Sharing Avian Influenza Data) database.

DISCUSSION

Studies to date show that among the fastest vaccinating countries, Israel has already administered two doses to 37% of its population and 53% have received at least one dose. Israel has vaccinated more than 200,000 people in one day (2% of the population). The United States and the United Kingdom almost triple the rate of the Spanish population with 0.45% and 0.5% per day respectively. In Spain the rate of vaccination is accelerating in recent weeks, however, it is doubtful that the goal of 70% of adults immunized this summer

will be reached. By the end of the summer, the US, UK and Spanish populations are expected to be 50%, 25% and 20% immunized respectively.

The UK is using other vaccination strategies, immunizing with Pfizer and AstaZeneca's framacos, and has opted to give as many of the first vaccines as possible and to postpone the second doses for up to twelve weeks. The objective is to try to have an impact on the spread of the virus as soon as possible, immunizing at least as many people as possible: in the first three months the pace is very fast and the number of those who have at least a part of the protection doubles.

Most countries discarded this strategy because it was more uncertain (the results of the Pfizer or Moderna trials had focused on testing efficacy with two doses separated by three or four weeks). Studies using data from Israel, Scotland and the United Kingdom have shown that the first dose offered considerable protection against disease or risk of hospitalization. It is also likely to prevent infection (up to 50% one month later).

Deciding how to act is always a matter of uncertainty management, decisions have to be made with incomplete information. To date, there is no solid data to confirm the superiority of using existing vaccines to prioritize first doses (as is done in the United Kingdom) instead of completing the vaccination regimen in 3-4 weeks (as is done in practically all other countries).

CONCLUSION

The pandemic and its consequences have provoked a world of uncertainties that will continue to last. These uncertainties concern the origin of the virus, its very uneven spread, its mutations, its treatments, the best method of protection against it (confinement, mass testing, masks and tracking), its eventual disappearance, its political, economic, social, national and global consequences. This is an uncertain adventure, we still do not know what our personal life, our health, our professional activity will be like...nor when it will happen, although our death will be certain. Because of the virus we are facing a time full of uncertainties and we will have to learn to live with them.

The issue of our relationship with death has also come up unintentionally. Suddenly, the coronavirus has raised the irruption of personal death, which the immediacy of daily life had relegated to the future. Biological science and medicine, despite its arsenal of remedies and vaccines, has been disarmed in the face of this deadly virus. Although the lethality rate of the virus is 3% of infected cases, the number of deaths has been counted every day. Confinement has tragically left the intubated or ventilator-connected alone, prevented loved ones from being accompanied in their final days, suppressed funeral ceremonies and forced burials to be almost clandestine (Marshall, 2004). We have learned that the death of a loved one needs to be accompanied by the people who love and have lived with that person. Farewell rites and ceremonies are needed to attenuate our grief in some way.

Our civilization has pushed us to have an external life, oriented to transportation, work, bars and restaurants, meetings or trips, dreaming of buying a car, seeing an advertisement for a cologne and feeling the impulse to go out and buy it. The brutal confinement inside our homes, and at times, has pushed us inside ourselves. It has shown us that we don't need so many things to survive and that many of them are superfluous. By not being able to obey the

impulses to buy, we have been able to perceive the intoxication that our civilization has fostered.

The multiple demonstrations of solidarity that have appeared in all parts of the world due to the pandemic situation have revealed the deficiencies of such solidarity in the so-called 'normal' situation, deficiencies caused by the very development of our civilization, which alarmingly reduces solidarity under the effect of an increasingly selfish individualism combined with an increasingly fragmented social compartmentalization. More and more texts by intellectuals and scientists have appeared. Doctors, declarations, suggestions and calls from solidarity artists and reflections and proposals from citizens to diagnose, prognosticate and expose the bases of a new policy aimed at reforming and even transforming our society (Esparza, 2016).

Given the intensity of the pandemic so far, it is likely that there will be new waves, but perhaps of lesser intensity. We do not know what a possible fourth wave will be like, nor the effect that the new genetic variants that are appearing may have, but the good news is that globally the pandemic is decreasing at this time.

Perhaps it is a combination of several factors: the virus behaves seasonally, the population is acquiring a certain group immunity by natural infection or vaccines, perhaps the virus in this natural process of variation and mutation is deriving less virulent forms and is adapting to its new host. We do not know for sure, but for the time being there is still reason for hope.

The SARS-CoV-2 virus is a mirror that reflects the various crises in our society, so that the symptoms of the diseases that our society was already suffering from before the pandemic come to the fore. One of these symptoms is fatigue. This virus exhausts not only those infected but also healthy people. We can speak of a fatigue society, which in one way or another has been externalized to the Third World. It is not only the internal pressure that fatigues, but also the external pressure. The very pressure to grow and produce leads to exhaustion. Now we have entered a world full of teleworking and videoconferencing that tends to turn us into video zombies. Now it turns out that survival must replace enjoyment, but those who only care about surviving cannot enjoy. The prolongation of life is becoming the supreme value.

We are facing a new era of uncertainty, humanity is engaged in a frantic race in search of a solution to stop and defeat the pandemic. But on the other hand, new and increasingly deadly strains are emerging, putting scientists, true gladiators at the forefront of this battle, in check. If we manage to win and get out of this mess, we must continue to learn and improve because in all probability more dangerous viruses than this one will come and we must be prepared for the fight, but we all ask ourselves... what world will come next...?

ACKNOWLEDGEMENTS

The authors thank the International Congress of Social Sciences (TARAS SHEVCHENKO) for the selection of the article. They also thank the San Pablo CEU University of Madrid (Spain) for the support and assistance to all the authors of the article.

REFERENCES

Anthony, SJ, Johnson, CK, Greig, D J, Kramer, S, Che, X, Wells, H, Hicks, AL, Joly, DO 2017. Wolfe, N. D.; Daszak, P.; Karesh, W.; Lipkin, W. I.; Morse, S. S.; Mazet, J. A. K.; Goldstein, T. Global patterns in coronavirus diversity. *Virus Evol* 2017, 3 (1), vex012.

Callaway E 2020. The unequal scramble for coronavirus vaccines. *Nature*. 2020;584:506–7.

Chumakov K, Benn CS, Aaby P, Kottitil S, Gallo R 2020. Can existing live vaccines prevent COVID-19? *Science* 2020; 368:1187.

Coronavirus Disease (COVID-2019) Situation Reports 1–45 2020. World Health Organization, 2020.<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports>.

Emanuel EJ, Persad G, Kern A, Buchanan A, Fabre C, Halliday D, et al 2020. An ethical framework for global vaccine allocation. *Science*. 2020;369:1309–12.

Esparza J 2016. Epidemias y pandemias virales emergentes: ¿Cuál será la próxima? *Invest Clin*. 2016;37:231–235. 2.

Esparza J 2017. Viral Epidemics in Latin America from the Sixteenth to the Nineteenth centuries and the early days of virology in the region. En: Ludert JE, Pujol FH, Arbiza J, editores. *Human Virology in Latin America: From biology to control*. Springer International Publishing AG. 2017:3–16. 3.

Hodgson J 2020. The pandemic pipeline. *Nat Biotechnol News* 2020. <https://www.nature.com/articles/d41587-020-00005-z>.

Hogan AB, Winskill P, Watson OJ, Walker PGT, Whittaker C, Baguelin M, et al 2020. Report 33: Modelling the allocation and impact of a COVID-19 vaccine. Londres: Imperial College London; 2020, <http://dx.doi.org/10.25561/82822>, <https://www.imperial.ac.uk/mrc-global-infectious-disease-analysis/covid19/report-33-vaccine/>.

Kieny MP, Esparza J 2003. Commentary: SARS and the Public Good. *SCRIP Magazine*. 2003;124:26–27.

Kupferschmidt, K, Cohen, J 2020. Will novel virus go pandemic or be contained? *Science* 2020, 367 (6478), 610–611.

Marshall RJ 2004. Standard expected years of life lost as a measure of mortality: Norms and reference to New Zealand data. *Aust N Z J Public Health*. 2004;28:452–7.

Moderna 2020. Moderna Manufacturing: Why Norwood? 2020. <https://www.modernatx.com/moderna-blog/moderna-manufacturing-why-norwood>.

Morse, JS et al 2020. Learning from the past: possible urgent prevention and treatment options for severe acute respiratory infections caused by 2019-nCoV. *ChemBioChem* 2020, 21 (5), 730–738.

OMS 2020. OMS, GAVI y CEPI. COVAX. <https://www.gavi.org/covax-facility>.

Rawls J 2021. La justicia como equidad. Una reformulación. Barcelona: Paidós; 2001.

Sharma R 2021. 184 countries have joined COVAX facility: WHO. *Medicircle*. 2021, <https://medicircle.in/184-countries-have-joined-covax-facility-who>.

Tang, B, Bragazzi, NL, Li, Q, Tang, S, Xiao, Y, Wu, J 2010. An updated estimation of the risk of transmission of the novel coronavirus (2019-nCoV). *Infect Dis Model* 2020, 5, 248–255.

Toner E, Barnill A, Krubiner C, Bernstein J, Privor-Dumm L, Watson M, et al 2020. Interim framework for COVID-19 vaccine allocation and distribution in the United States. PL USA. Johns Hopkins Center for Health Security; 2020, <https://www.centerforhealthsecurity.org/our-work/pubs archive/pubspdfs/2020/200819-vaccine-allocation.pdf>.

WHO 2020. World Health Organization. Fair allocation mechanism for COVID-19 vaccines through the COVAX Facility. 2020, <https://www.who.int/publications/m/item/fair-allocation-mechanism-for-covid-19-vaccines-through-the-covax-facility>.

Yanus M, Donaldson C, Perron JL 2020. COVID-19 vaccines a global common good. Lancet Health Longev. 2020;1, e6-8.

THE ROLE OF TELEVISION IN RAISING THE LEVEL OF HEALTH AWARENESS AND HEALTH PRACTICE AMONG THE ALGERIAN FAMILY IN LIGHT OF THE COVID 19 PANDEMIC

- A FIELD STUDY ON FAMILIES FROM THE 08 MAY 1945 NEIGHBORHOOD IN THE STATE OF EL-OUED -

Bouras Faissal¹, Bessous Noureddine^{2*}

¹El-Oued University, Faculty of Social and Human Sciences, Department of Social Sciences, El-Oued, Algeria.

^{2*}El-Oued University, Faculty of Social and Human Sciences, Department of Social Sciences, El-Oued, Algeria.

Abstract

This study aims to reveal the role of television in raising the level of awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic. This paper attempts to uncover the extent to which television has been investigated as a mass media to educate Algerian families. In addition to studying the contents and persuasive appeals used in the field of raising the level of health awareness and health practice among Algerian families in light of this pandemic. So, the role evaluation of this mass media has been verified based on two main theories. First is the sociological theory which is represented Durkheim's functional theory, and the second media theory is the cultural implantation theory. As we relied on the descriptive and analytical method using the questionnaire that was distributed to a sample of families living in the neighborhood of May 08, 1945, in the valley of the city in southern Algeria. Where it was chosen in a deliberate way and it was estimated: 33 families, then it were treated statistically according to the SPSS system that adopted the triple Likert scale.

Keywords: Covid-19 pandemic, health awareness, health practice, television, containment, family behaviour, generalized model, role, television.

INTRODUCTION

The past years have truly been years of rapidly spreading deadly diseases and epidemics. As societies ignored the chronic diseases that man was able to coexist with according to certain treatment behaviors such as diabetes and high blood pressure. Societies have shown interest in some infectious and deadly diseases as cholera, SARS, Covid 19, etc., which have become a threat to human and societal life at all levels (Sohrabi et al. 2020).

The first cases of a novel pneumonia were identified in late 2019 in Wuhan, China; the novel coronavirus was genetically sequenced and related to the respiratory disease COVID-19 on January 7, 2020. (World Health Organization, 2020). The virus has now spread to 210 countries and territories, infecting over 3 million people and killing over 225,000 people in just four months.

Because of its contagiousness and lethality, the virus poses a unique global threat (World Health Organization, 2018). Many countries have gone into "lockdown" mode in

response to the virus's rapid dissemination, thousands of deaths, and predicted explosive growth (Frank and Grady, 2020). Staying at home, closing businesses or operating from home, and avoiding physical contact are also common requirements during lockdowns.

The Algerian government is no exception. All schools and universities have been ordered to close on March 12 as part of disease control measures (Naima and Sonia, 2020). In this regard, it called for continuing to provide instructions through various media and mass communication to contribute as much as possible to maintain the safe of public life. Given all these sudden upheavals and without a clear endpoint, this is a huge challenge for Algerian families. They are faced with a situation in which they have to change all their internal and external habits. It is also not easy for them to move from a life of freedom to situations that require self-discipline towards themselves and towards others.

Hence, it was imperative to adopt prevention methods and to recruit all social means and institutions in raising awareness and activating healthy practices. Health awareness has become a basic pillar for preventing these diseases through building, rebuilding, and correcting trends and behaviors in the health field. Especially after the development of media and communication, and the emergence of mass communication means that entered most homes without permission.

THE PROBLEM OF THE STUDY:

After Mid-March of 2019, a deadly, contagious global disease appeared which spread to societies and countries as a wildfire. Algerian society has not been spared from it, and the threat of infection has become, and the so-called disease phobia appeared (Corona phobia). This resulted in a disturbance in individual and societal life, and the loss of individual and society interests after stopping work and closing most institutions. It also imposed home confinement to try to contain the situation, manage and control this crisis.

It has become the subject of health awareness and health practice among the important topics related to the lives, health, and safety of individuals because increased knowledge and the correction of unhealthy behaviors are the basis of prevention. Therefore, efforts have been concerted at the local and global levels and mobilized the available resources through various institutions to spread and raise levels of health awareness and practice.

The daily homeliness of waste and losses pandemic Covid 19 and experience the state's efforts in various Algerian institutions, hospital, and security, civilian and military, especially the means of mass communication, the breakthrough point in the preparation of this paper. This work tries to link television as a mass media and raise the level of awareness as well as the health practice of the Algerian family in light of the Covid 19 pandemic, trying to answer the following main question:

What are the role of television in raising awareness and healthy practices among Algerian families in light of the Covid-19 pandemic?

This question includes a set of sub-questions, as follows:

1 - To what extent does television reach the education of the Algerian family to raise their level of awareness and health practices in light of the Covid 19 pandemic?

2 - Are there statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of the sample members to the items of the first axis due to the educational level variable?

3 - What kind of promotions does television use to raise awareness and healthy practices among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic?

4 - Are there statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of the sample members to the items of the second axis due to the educational level variable?

5- What kind of TV content is used to raise awareness and healthy practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic?

6 - Are there statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of the sample members to the items of the third axis due to the educational level variable?

7- What is the evaluation of Algerian families for the role of television in increasing awareness and practice of health in light of the pandemic?
Covid 19?

8- Are there statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of sample members to the items of the fourth axis due to the educational level variable?

STUDY HYPOTHESES:

This study attempts to answer the following hypotheses:

1- Television seeks to educate Algerian families on health to raise awareness and health practice in light of the Covid 19 pandemic.

2- There are statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of the sample members to the items of the first axis due to the educational level variable.

3- The TV uses all persuasive appeals (intimidation - mental - emotional) to raise the level of awareness and healthy practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic.

4- There are statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of the sample members to the items of the second axis due to the educational level variable.

5- Television adopts all kinds of content to raise the level of awareness and healthy practice among Algerian families in light of the pandemic Covid 19.

6- There are statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of sample members to the items of the third axis due to the educational level variable.

7- Television plays a strong role in raising the level of awareness of Algerian families and their health practices in light of the Covid 19 pandemic.

8- There are statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of sample members to the items of the fourth axis due to the educational level variable.

STUDY OBJECTIVES:

This study generally aims to:

- Standing on the contributions of television in raising the level of awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic.

- Determine the persuasive grooming most used in television programs and content aimed at raising the level of awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic.
- Determining the type of television content used to raise awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic.
- Attempt to conclude, know and evaluate through the Algerian families about the television role in raising awareness and health practice in light of the Covid 19 pandemic.

IMPORTANCE OF THE STUDY:

The importance of the study appears through the importance of the individual and his rights in life and physical integrity and the importance of awareness. Especially in the field of management and containment of diseases and infectious epidemics which have a big influence in human health. Also, the uses of traditional and modern mass communication methods in the pure community and voluntary work that was evident in light of the Corona pandemic (Covid 19).

STUDY CONCEPTS:

The study dealt with the following concepts: role - television - health awareness - health practice - Covid 19.

Role:

- It is a system composed of a group of learned actions that a person performs in a specific interactive situation, and this definition is taken to define the actions that they are acquired even though they may be natural and innate.
- It is a set of actions and behaviors that the individual undertakes to confirm his occupation of the position (Open Education Sociology Dictionary).

Television:

- Television (TV) comes from the Greek $\tau\eta\lambda\epsilon$ (tele), meaning “distant” or “far,” and the Latin visio, meaning “sight” or “vision.” It is a mode of (tele) communication typically used for transmitting moving (color) images (and potentially sound) to audiences. Although the technology was commercially available since the late 1920s (in very limited amounts and at a very high price), television has since become a common household good. It is also used in businesses and institutions particularly as a vehicle for advertising, entertainment, and news broadcasting (Dietz et al., 2002). It is an audiovisual communication medium that uses electromagnetic waves and satellites to send and receive the image and the image together honestly and objectively from the place of transmission to the places of reception (Sarah et al., 2019).

- TV means of transmitting sound, moving image, and displaying them simultaneously, by means of electric propulsion (Cornelia and Helena, 2017).

Health awareness:

- The process of teaching individuals healthy habits, new healthy behaviors, and helping them rebuild healthy behaviors through various social and communication institutions (Ali and Bhatti, 2020).

- The science and art of persuasion and influencing the desires and behaviors that guide the decision towards an individual's health (Al-Dmour et al. 2020).

Healthy practice: It is the practical and continuous application of health information out of conviction and desire (Sibley et al, 2020).

Covid 19: COVID-19 is a disease caused by a new strain of coronavirus. 'CO' stands for CORONA, 'VI' for VIRUS, and 'D' for DISEASE. Formerly, this disease was referred to as '2019 novel coronavirus' or '2019-nCoV.' The COVID-19 virus is a new virus linked to the same family of viruses as Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) and some types of common cold (World Health Organization, 2020).

Many health experts believe that the new strain of Coronavirus likely originated in bats or pangolins. The first transmission to humans was in Wuhan, China in December 2019. Since then, the virus has mostly spread through person-to-person contact (World Health Organization, 2020).

The virus is transmitted through direct contact with respiratory droplets of an infected person (generated through coughing and sneezing). Individuals can also be infected from and touching surfaces contaminated with the virus and touching their face (e.g., eyes, nose, mouth). The COVID-19 virus may survive on surfaces for several hours, but simple disinfectants can kill it (Guan et al.2020).

THE THEORETICAL APPROACH TO THE STUDY:

The researchers based on two perspectives in the analysis. The first is the sociological functional theory; while the second perspective is the media theory, where we projected on our topic the cultural implantation theory.

1- Sociological functional theory: It is a concept that refers to a major theory in sociology that studies social phenomena by analyzing their functions as well as studying society by analyzing the functions of its various systems and formats (Scott, 2012).

The most important general hypotheses of functional theory: The functional theory is based on two assumptions which are (Wallace, 2017):

- Society constitutes a social structure, and this structure is defined as being relatively stable patterns of social behavior. Within the overall structure, there are important partial structures in functional analysis such as family, religion, politics, economics, media, and others.

- Each of the elements of the social structure can be understood through its social function, and the function means the results of the work of society as a whole. Hence, every part of society has one or more functions, which are a condition for the continuation of society. One of the essential characteristics of the pattern is balance through interrelationships, and this type is called static equilibrium.

Perception of the functional theory of the media: We can stop at the perception of the functional theory of the media as a partial or sub-format as follows (Helal et al., 2018):

- The media is an important system in social relations, considering the communicative phenomenon as an inevitable social phenomenon on which is the basis of the individual lives.

- The information drives social activities. It is information that has enabled the media to be a social system. If we realize the importance of information in achieving social activity,

then we will inevitably realize the secret of the strong and obligatory relationship between individuals and the media. This is because the individual depends on it to obtain information that in turn enables him to understand his environment and interact with it.

- Durkheim's functional support principle; which means that the links between the media as a sub-coordinate, the recipients of informational and informational messages, and the overall social pattern are based on the interdependence that helps the social actors. This is in order to understand other sub-systems, such as the political, economic, and social systems that make up the general social system. Rather, this interdependence between the media and other social systems is mandatory in current societies with a complex character.

2- Cultural implantation theory: It is a theory that kept pace with the emergence and development of media and mass communication after the advent of television when George Gerner said: "Television is a dominant force in shaping modern society," after extensive studies on the impact of television on the American audience (Zheng et al., 2009).

And within the framework of his project on cultural indicators, in which he examined the effect of mass media and mass communication on the cultural structure, where he defined the implantation as: It is what culture does in a society through the intensive transmission of the symbolic image, which results in a culture. Where he considers it as a container for symbols and mental images that is regulate social relations and situations in society (Zheng et al., 2009). Then, through his research, he focused on three related issues, which are (Zheng et al., 2009):

- a- The messages, values and mental images that these media reflect.
- b- Structures, pressures, and processes that influence these messages.
- c- The independent participation of mass messages on the audience's perception of social reality.

Cultural implantation concept: Cultural implantation can be defined as an accidental, unintended learning process. This is through the facts of the media and communication, especially television. These facts affect the values and preconceptions of an individual's mental from the outside world.

Hypotheses of cultural implantation theory: The cultural implantation theory purposes on the five main hypotheses which are given by (Saenko et al., 2020):

1- Mass culture is a product of the mass media, and individuals rely on impersonal resources to provide them with expertise.

2- Television differs from other media outlets in terms of non-selective use by the audience. In addition, individuals unconsciously perceive the meaning from television programs.

3- Cumulative exposure to television creates perspectives and inculcates beliefs in other individuals.

4- Simulating the outside world by presenting a world that makes the viewer believe that social reality is proceeding at the same pace as it appears on television.

5- Confirms that there is a strong correlation between viewership size and viewers' beliefs about social reality. So that the perceptions of those watching the audience are similar and sometimes they generate perceptions that are more related to the world of television than to objective reality.

THE THEORETICAL FRAMEWORK OF THE STUDY:

Components of health awareness: Health awareness consists of all the knowledge and beliefs that individuals form about health topics and issues. These are meant here by health knowledge are the accumulated information, experiences, and perceptions that the individual reaches from reliable sources about health opinions and facts.

The importance of health awareness: The importance of health awareness is (Roffey et al., 2002):

1- Providing the opportunity to enjoy a correct scientific view that helps explain health phenomena and helps the individual to search for the causes of disease in a way that enables him to prevent diseases.

2- Health awareness leads to increased confidence in science as a means of acquiring sound health habits.

3- Health awareness is a cognitive asset that can be used in times of need.

4- Health awareness generates a desire for exploration and a love of discovery, especially for everything new.

Health awareness and the media:

Talking about health awareness is talking about health promotion. This means the process of empowering people to increase their ability to control and improve their health as stated in the Ottawa Charter for Health Promotion sponsored by the World Health Organization. The second half of the twentieth century is considered the time of victory and the control of diseases and epidemics, especially the chronic diseases. This is after epidemiological studies between the period between 1950 and 1975 that modified some of the behaviors related to this type of disease related to food, sports, tobacco, and intoxicants. In addition, it's known that the risk of infectious diseases is reduced by activating the role and participation of all society members, including professionals and private individuals, and identifying mechanisms. The media is the most appropriate mechanism to take care of this role after the technological development taking place as a machine on the one hand, and the processing and transmission of information on the other hand. The control moved from wired radio, telephone, photographs, and wireless radio to television, hand recorders, cell phones. So the satellites expanded the horizons of communication which are made the world a small village in the words of Marshall McLuhan (Logan, 2010). Therefore, promoting healthy lifestyles and social mobilization according to a strategy through which political decision-makers, government officials, civil society organizations, social groups, families, and individuals cooperate is imperative because health is of great importance (Lapointe et al., 2014).

Television and health awareness:

The importance of television lies in its characteristics highlighted by the combination of word and image and between the eye and the ear. TV increases the strength of its influence, and its ability to attract the viewer and achieve a high degree of participation through the educational materials, it provides. It is the public means of communication that directly addresses the various audiences and shortens the time between the occurrence of events and their presentation. The viewer does not have to travel and does not go out of the house to search information. Therefore, TV was one of the most important media in the influence and

ability to modify behavior, especially in the field of health education through what it broadcasts of lectures, seminars, demos, films, and series aimed at health awareness and conveying it to the recipient in an interesting way. This leads to inculcating healthy patterns and behaviors that ensure the individual enjoys his life by teaching him to choose clean food and drink and try to change unhealthy behaviors such as smoking and drug use. Doctors TV programs is evidence of the importance of television in the health aspect and the extent of its success in this task. This is made health awareness a topic of health and preventive media aimed at creating health awareness among individuals to avoid contagious and dangerous diseases (Tanner et al., 2015).

Television as a social phenomenon:

The technological development in the means of communication and information transmission, as well as the development of societies, made television and television channels a social phenomenon that imposed itself on those interested in psychology, sociology, and media. It has become one of the topics that concern many researchers. It has parts on cultural, social, psychological, and cultural implications that have their repercussions on behavior, individual and collective thinking, and the inculcation of values and behaviors. This is affected in the external appearance and reaches social compatibility (Lull, 1980).

MATERIALS AND METHODS

Study method:

The choice of the study method is not subject to the will of the researcher, but rather is related to the nature of the topic and its purpose. Therefore, the descriptive analytical approach as a method of systematic scientific analysis and interpretation used in social and informational studies and research was the most appropriate method for such studies (Al-Hamlan and Baniabdelrahman, 2015). It can describes the phenomenon and depicts it quantitatively and qualitatively by collecting codified information about the problem, classifying it, analyzing it, and subjecting it to careful treatment (Hegde and Pallavi, 2015).

The temporal and spatial framework of the study:

a- Time frame: This study was conducted in the period from 20/03/2021 to 01/04/2021.

b- Spatial framework: This study was conducted in the neighborhood of May 08, 1945, in the El-Oued city in southern Algeria.

The study tool and how to prepare it for analysis:

In this study, the two researchers relied on the questionnaire as a main tool to determine the role of television in raising awareness and health practice among Algerian families in light of Covid 19. It was prepared based on previous studies on the same topic. It included 04 axes; each axis contains a group of items trying to answer a hypothesis. Each item of the form was given a weight listed according to the three-point Likert scale where the direction is in agreement (3 degrees), opposing (2 degrees), neutral (1 degree). So the scale area for No. 1 is less than (33.33%) and for No. 2 less than (66.66%) and for the number 3 it is less than (100%). Hence, the scale cells from 1 to less than 1.66 are matched by a neutral trend and from 1.66 to less than 2.33 is matched by an opposing trend, while from 2.33 to less than 3, the trend of households towards the choice is in agreement.

After calculating the range equal to $3-1 = 2$ and dividing the result by the largest value means: $2/3 = 0.66$ and then adding it to the correct number 01 in order to obtain the scale cells.

Table1. Questionnaire axes

Axis	Axis theme	Item numbers
Axis No. 1	The extent of television's reach to educate the Algerian family to raise their awareness and health practices in light of the Covid-19 pandemic	08
Axis No. 2	The type of persuasive appeals used by television to raise awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid-19 pandemic	08
Axis No. 3	The type of television content used to raise awareness and health practice among Algerian families in light of the COVID-19 pandemic	08
Axis No. 4	Algerian families' assessment of the role of television in increasing awareness and practice of health in light of the COVID-19 pandemic	08
Sum	/	32

The statistical methods used: The study was limited to show:

- The internal validity of the questionnaire as a research tool by calculating the Pearson correlation coefficient for each axis of the questionnaire with the overall score of the questionnaire.

- Alpha Cronbach coefficient to find out the stability of the questionnaire for statistical analysis according to the SPSS program.

- Frequencies and percentages of each variable of the primary variables of the study sample on the grounds that the level of education is an independent variable due to differences in the statistical significance of the averages of the answers of the families under study about the questionnaire axes.

- To test hypotheses and stand on the role of television in raising the level of awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic, the following was calculated:

- The arithmetic mean and standard deviation of each axis.
- The arithmetic means and standard deviation of the complete questionnaire.
- To find out that there are differences in the averages of the answers of the Algerian families on the items of the axes that are attributed to the variable of the respondent's education level, the **one way ANOVA** coefficient of variance was calculated on each axis and for the whole questionnaire.

Validity and reliability of the tool:

In order to find out the external validity of the form, the researchers participated in the formulation of the articles of the questionnaire and corrected them in a rotating manner. Pearson correlation coefficient was calculated for each axis with the overall score of the questionnaire to know the internal validity.

Table2. Pearson Correlations

Axes and Pearson Correlations		Questionnaire
Axis 1	Pearson Correlation of	,793**
	Sig. (bilateral)	,000
	N	33
Axis 2	Pearson Correlation of	,735**
	Sig. (bilateral)	,000
	N	33
Axis 3	Pearson Correlation of	,880**
	Sig. (bilateral)	,000
	N	33
Axis 4	Pearson Correlation of	,882**
	Sig. (bilateral)	,000
	N	33
questionnaire	Pearson Correlation of	1
	Sig. (bilateral)	
	N	33
**. Correlation is significant at the 0.01 level (bilateral).		

Through the data of the above table, we notice that there is a strong correlation for each axis of the questionnaire with the total score of the questionnaire. This is because all the values of the Pearson parameter are statistically significant at a significance level of 0.01%.

Stability of the form:

The Cronbach alpha test was used to find the stability level of the instrument for statistical analysis according to SPSS.

Table3. Alpha Cronbach for the entire questionnaire axes

Axes	Element Numbers	Alpha Cronbach
Axis No. 1	08	0.81
Axis No. 2	08	0.65
Axis No. 3	08	0.56
Axis No. 4	08	0.87

It is evident from the above table that the Cronbach alpha coefficient of the study axes is high. In the first axis, it reached 0.81, the second axis 0.65, and the third axis 0.56 and 0.87 for the fourth axis. It is close to one and is greater than 0.5, which are acceptable values indicating the stability of the questionnaire and thus are acceptable and subject to statistical analysis.

Society and study sample: The study population is represented in a group of families living in the neighborhood of May 08, 1945, in the Wilaya of El-Oued in southern Algeria.

The study sample:

Due to the large size of the original community of the study represented in the group of families in the neighborhood of May 08, 1945, in Wilaya of El Oued, Algeria. In order to reduce the researchers' effort on the one hand, and to limit the time to cover society as a whole, on the other hand, it was necessary to rely on the sampling method. Given that the two researchers live in the neighborhood under study; they agreed to use the intentional sample. It is the one in which the researcher uses personal judgment on the basis that it is the best to achieve the objectives of the study. The researcher also can select his sample in a way that serves the objectives of his study and based on his knowledge without restrictions or conditions other than what he deems appropriate in terms of a standard of criteria such as scientific qualification, specialization, competence, or others. This type of sample is representative of all points of view and a rich source of information that forms a suitable base for the researcher on the subject of study.

Sample size: The large size of the total population and the type of sample used in the study, and in order to reduce researchers' effort and because lack of time, we have taken a sample size of 33 intended households.

Presentation of the primary data for the study sample: The study sample distribution by sex is given by:

Table4. Distribution of the study sample according to gender

The gender of the respondents		Frequency	Percentage	Valid Percentage	Cumulative Percentage
Valid	Male	28	84,8	84,8	84,8
	Female	5	15,2	15,2	100,0
	Total	33	100,0	100,0	

The table on the distribution sex of the respondents shows that there are only 05 female respondents from the 33, compared to 28 males, which corresponds to a percentage estimated at 84.8% of the total. Perhaps these results are due to the Algerian family culture that preserves the status of men and their role within families or the researcher contact in El-Oued city.

The data in the table on the educational level of the researched group shows the existence of all educational levels from the primary to university level. Which is indicated by frequency 01 and frequency 11 for the elementary and university levels respectively, while the middle-level category represents the stylistic category, which corresponds to the largest frequency estimated at 13 respondents. Perhaps these data indicate a decrease in the level of illiteracy and ignorance in Algerian society.

Table5. Distribution of the sample according to the level of education

The educational level of the respondents		Frequency	Percentage	Valid Percentage	Cumulative Percentage
Valide	Primary	1	3,0	3,0	3,0
	Intermediate	13	39,4	39,4	42,4
	Secondary	8	24,2	24,2	66,7
	University	11	33,3	33,3	100,0
	Total	33	100,0	100,0	

The table below shows the marital status of the study sample. The married group took a large share, which is represented by the 22 frequency, which corresponds to a percentage estimated at 66.7%. While the other iterations were shared by the single and widowed category. Perhaps the 09 frequency that corresponds to the single category makes us envisage the participation of the surveyed families, especially males, in the answer to the questionnaire.

Table6. Distribution of the sample members according to the family situation

The family status of the respondents					
		Frequency	Percentage	Valid Percentage	Cumulative Percentage
Valid	Unmarried	9	27,3	27,3	27,3
	Married	22	66,7	66,7	93,9
	Widower	2	6,1	6,1	100,0
	Total	33	100,0	100,0	

The table on the nature of the respondents' profession displays a set of data translated by the set of observed frequencies. Where the occupational character predominates, which corresponds to 13 recurrences with a percentage equal to 39.4%. Other recurrences are distributed between organized and unorganized self-employment and unemployment, including retirement. Perhaps these results are due to diversity in the educational level and age group. We expect that unorganized self-employment will be among the young, poorly educated, and the retired, unemployed, and some women share the 08 frequency that corresponds to choosing (without a profession).

Table7. Distribution of the sample members according to the nature of the job

The nature of the respondents' profession					
		Frequency	Percentage	valid Percentage	Cumulative Percentage
Valid	Employee	13	39,4	39,4	39,4
	Organized freelance work	8	24,2	24,2	63,6
	Unorganized freelance work	4	12,1	12,1	75,8
	Without a profession	8	24,2	24,2	100,0
	Total	33	100,0	100,0	

PRESENTATION AND DISCUSSION OF RESULTS

Presentation, analysis and discussion of the results of the first axis

This table shows the average of the responses of the study sample on the items of the first axis from (1 to 8) that approached the number 03, which was matched by the choice of an agreement with a weak and converging standard deviation. This indicates the existence of near agreement in their attitudes towards the TV function in health education to raise the level of health awareness and practice among Algerian families in light of the Covid 19 epidemic crisis.

Descriptive statistics			
	N	Mean	Standard deviation
Axis No. 1	33	2,5189	,45621
N valid (List)	33		

It is evident from the above table for the items of the first axis that studies the extent of television's reach to educate Algerian families in the field of health to raise awareness and practice health levels in the time of Covid 19, that the entire axis takes a relative weight of 2.51 and a standard deviation of 0.45. Thus, these data fall within the range from 2.33 to less than 3, which corresponds to the direction of the male and female respondents towards choosing : Agree. From this, it is possible to accept the first positive hypothesis that requires television access to educate Algerian families healthily and try to build new health behaviors and other correction through what the recipient watches of programs, statistics and developments that specialized parties contribute to their production. It is worth noting that we can interpret these results if we visualize together the size of the epidemic that has afflicted the world and has become a danger and a crisis that must be managed by all means and methods. As television remains the most important and most powerful means by which the concerned authorities can manage the Covid 19 crisis. Because and through TV, it addresses all minds, groups and levels in homes.

The results of the table below indicate that there are no statistically significant differences in the responses of the study individuals about the first axis given the educational level variable. Whereas, the value of P (sig) is estimated at 0.214, i.e. 21%. Whereas, the largest value from the level of significance is 0.05 in all expressions of the axis. Thus, it rejects the positive hypothesis that there are statistically significant differences at a significance level of 0.05 in the responses of the sample members about the items of the first axis regarding the extent of television access to health education in order to raise the level of awareness and health practice in the Algerian family due to the educational level variable, and accept the alternative hypothesis.

ANOVA					
Axis 1					
	Sum of squares	ddl	mean square	F	Sig.
Inter-groups	,940	3	,313	1,588	,214
Intra-groups	5,720	29	,197		
Total	6,660	32			

Presentation, analysis and discussion of the results of the second axis

This table below presents the average answers of the study sample for the second axis items (09 to 16). That approached the number 03, which was matched by the choice: Agree, with mean and approximate standard deviation. This indicates the presence of semi-agreement in the trends on the answers to the type of appeals. This is used by television to raise awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 epidemic crisis.

Descriptive statistics			
	N	Mean	Standard deviation
Q9	33	2,52	,667
Q10	33	2,64	,549
Q11	33	2,55	,711
Q12	33	2,61	,609
Q13	33	2,61	,609
Q14	33	2,48	,712
Q15	33	2,39	,747
Q16	33	2,64	,603
N valid (List)	33		

Descriptive statistics			
	N	Mean	Standard deviation
Axis No. 2	33	2,5530	,42851
N valid (List)	33		

It is evident from the above table for the items for the second axis looking at grooming. The television uses as a means of mass communication has entered most Algerian homes to raise awareness and healthy practice levels in the time of Covid 19. The entire axis takes a relative weight of 2.55 and a standard deviation of 0.42. Thus, these data fall within the range from 2.33 to less than 3, which corresponds to the direction of the male and female respondents towards choosing: Agree. So, it is possible to accept the second positive hypothesis that dictates the use of television all persuasive appeals to influence the health behaviors of individuals and the attempt to amend or build healthy and safe behaviors, especially in the time of Covid 19.

The results of the following table indicate that there are no statistically significant differences in the responses of the study individuals about the first axis due to the educational level variable. Whereas, the value of P (sig) was estimated at 0.814, i.e. 81%, and it was greater than the level of significance 0.05 in all the statements of the axis. In this case, it rejects the positive hypothesis that there are statistically significant differences at a significance level of 0.05 in the responses of the respondents regarding the items of the second axis of the type of persuasive communication that television adopts in the television content. The subject matter of raising awareness and health practice in the Algerian family is due to the variable of educational level, and we accept the alternative hypothesis that there are no statistically significant differences.

ANOVA					
Axis 1					
	Sum of squares	ddl	mean square	F	Sig.
Inter-groups	,186	3	,062	,315	,814
Intra-groups	5,690	29	,196		
Total	5,876	32			

Presentation, analysis and discussion of the results of the third axis

The table below shows the average study sample answers to the third axis items (17 to 24). It is confined to between 20.32 and 2.86 and is close to the number 03, which corresponds to the choice of respondents the answer: Agree with a standard deviation of average and approximate. This indicates the presence of almost agreement in the attitudes of the respondents and the respondents on the answers to the type of television content used to raise awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid-19 epidemic crisis.

Descriptive statistics			
	N	Mean	Standard deviation
Q17	33	2,36	,822
Q18	33	2,85	,364
Q19	33	2,33	,816
Q20	33	2,36	,699
Q21	33	2,42	,792
Q22	33	2,48	,667
Q23	33	2,85	,364
Q24	33	2,73	,574
N valid (List)	33		

As can be seen from the table below for the items of the second axis. Which searches in the type of television content that television uses as a public means of communication. Most Algerian homes have entered into raising levels of awareness and healthy practice in the time of Covid 19. The entire axis takes a relative weight of 2.54 and a standard deviation of 0.43. Thus, these data fall within the range from 2.33 to less than 3, which corresponds to the direction of the male and female respondents towards choosing: OK. From this, it is possible to accept the third positive hypothesis that imposes the use of television all kinds of television content represented in pictures, brochures, and dramas in addition to moving pictures to influence the health behaviors of individuals and try to amend or build safe and secure health behaviors, especially in the time of Covid 19.

Descriptive statistics			
	N	Mean	Standard deviation
Axis No. 3	33	2,5492	,43519
N valid (List)	33		

The results of the table below indicate that there are no statistically significant differences in the responses of the study individuals on the third axis due to the educational level variable. Whereas, the value of P (sig) was estimated at 0.325, i.e. 32%, which was greater than the level of significance 0.05 in all statements of the axis. Thus, it rejects the positive hypothesis that there are statistically significant differences at a significance level of 0.05 in the responses of the respondents regarding the items of the third axis related to the type of television communication content adopted by the television. And whose theme was raising awareness and healthy practice among the Algerian family, it is due to the educational level variable. Thus, we accept the alternative hypothesis that there are no statistically significant differences.

ANOVA					
Axis 1					
	Sum of squares	ddl	mean square	F	Sig.
Inter-groups	,673	3	,224	1,207	,325
Intra-groups	5,388	29	,186		
Total	6,061	32			

Presentation, analysis and discussion of the results of the fourth axis

This table displays the arithmetic mean and the standard deviation for each item in the fourth axis from (25 to 32). The arithmetic mean fluctuated between the two values 2.20 and 2.49, which approached one time from the field that accepts the choice: medium, and again from the field that accepts the choice: strong with a relatively high standard deviation. But it is close, which indicates the existence of near agreement between the members of the research group regarding the answers to the questions related to evaluating the role of television in raising the level of awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 epidemic crisis.

Descriptive statistics			
	N	Mean	Standard deviation
Q25	33	2,27	,626
Q26	33	2,42	,663
Q27	33	2,39	,747
Q28	33	2,42	,792
Q29	33	2,21	,857
Q30	33	2,27	,801
Q31	33	2,48	,755
Q32	33	2,27	,761
N valid (List)	33		

It is evident from the table below for the items of the second axis, which examines the solicitations used by television as a means of mass communication. And in order to raise the levels of health awareness and practice in the time of Covid 19 that the entire axis takes a relative weight of 2.34 and a standard deviation of 0.62. Thus, these data fall within the range from 2.33 to less than 3, which corresponds to the direction of the male and female respondents towards choosing: Agree. From this, it is possible to accept the fourth positive hypothesis, which assumes that the role of television is strong in raising awareness and healthy practice through the programs it offers, classes, pictures, written instructions and plays. In addition to the documentary tapes that give the facts of Covid 19 disease and try to manage the crisis by rebuilding new health behaviors.

Descriptive statistics			
	N	Mean	Standard deviation
Axis No. 4	33	2,3447	,62814
N valid (List)	33		

The results of the following table indicate that there are no statistically significant differences in the responses of the study individuals about the fourth axis due to the educational level variable. Whereas, the value of P (sig) was estimated at 0.278, i.e. 27%, and it was greater than the level of significance 0.05 in all of the axis statements. Thus, it rejects the positive hypothesis that there are statistically significant differences at a significance level of 0.05 in the responses of the sample members about the items of the fourth axis related to the evaluation of the researched sample of the role of television in raising awareness and health practice in the Algerian family due to the educational level variable. And from it we accept the alternative hypothesis that there are no statistically significant differences.

ANOVA					
Axis 1					
	Sum of squares	ddl	mean square	F	Sig.
Inter-groups	1,544	3	,515	1,347	,278
Intra-groups	11,082	29	,382		
Total	12,626	32			

CONCLUSION

Based on the field study and statistical treatment of the data, this study concluded:

- The television seeks to educate Algerian families healthily to raise awareness and practice health in light of the Covid 19 pandemic. Through all programs, data and content according to the process of information marketing, guidance and direction, and implanting some healthy behaviors where sound and image have a direct impact in Algerian families.
- The television uses all persuasive appeals (intimidation - mental - emotional) to raise the level of awareness and healthy practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic.
- Television adopts all kinds of content to raise awareness and health practice among Algerian families in light of the Covid 19 pandemic, which differs between written and animated films, skits, scientific sessions and others.
- Television plays a strong role in raising the awareness of Algerian families and their health practices in light of the Covid 19 pandemic. Especially in light of the Corona

pandemic, in a planned manner and directed towards engaging individuals in overcoming this epidemic in light of the exploitation of the home quarantine imposed by most countries.

- There are no statistically significant differences at the level of 0.05% in the responses of respondents to the items of the fourth axis due to the educational level variable. Because television addresses, with its audiovisual message, all minds, trends and educational levels, especially in the field of health awareness in light of the Corona pandemic.

The current study should be expanded to think about the impact of confinement on quality of family life and how they contribute to COVID-19 pandemic risk behaviors.

REFERENCES

Ali, M.Y. and Bhatti, R., 2020, COVID-19 (Coronavirus) Pandemic: Information Sources Channels for the Public Health Awareness, *Asia Pacific Journal of Public Health*, 32(4), pp.168-169.

Al-Dmour, H., Salman, A., Abuhashesh, M. and Al-Dmour, R., 2020. Influence of social media platforms on public health protection against the COVID-19 pandemic via the mediating effects of public health awareness and behavioral changes: integrated model. *Journal of medical Internet research*, 22(8), p.e19996.

Al-Hamlan, S. Baniabdelrahman, A.A., 2015, A needs analysis approach to EFL syllabus development for second grade students in secondary education in Saudi Arabia: A descriptive analytical approach to students' needs, *American International Journal of Contemporary Research*, 5(1), pp.118-145.

Benkhider, N. and Kherbachi, S., 2020, The influence of remote learning on students' learning habits during COVID-19. *Les cahiers du cread*, 36 (3), pp.425-448.

Dietz, W. H. Jr., and S. L. Gortmaker., 2002, Do We Fatten Our Children at the Television Set? Obesity and Television Viewing in Children and Adolescents, *Pediatrics*, v.75/5 (1985). Fiske, J. *Television Culture*. New York: Taylor & Francis, 2002.

Frank, A., & Grady, C. 2020, Phone booths, parades, and 10-minute test kits: How countries worldwide are fighting Covid-19. *Vox*. Retrieved from <https://www.vox.com/science-and-health/2020/3/22/21189889/coronavirus-covid-19-pandemic-response-south-korea-philippines-italy-nicaragua-senegal-hong-kong>

Guan WJ, Ni ZY, Hu Y, LiangWH, Ou CQ, He JX, 2020, Clincharacteristics of coronavirus disease 2019 in China. *N Engl J* 382(18): 1708–1720.

Gollust, Sarah E., Erika Franklin Fowler, and Jeff Niederdeppe, 2019, Television News Coverage of Public Health Issues and Implications for Public Health Policy and Practice, *Annual Review of Public Health* 40(1).

Hegde, V. Pallavi, M.S., 2015, Descriptive analytical approach to analyze the student performance by comparative study using Z score factor through R language. In *2015 IEEE International Conference on Computational Intelligence and Computing Research (ICCIC)*, pp. 1-4.

Helal, G., Wilson O., Geoff L., 2018, Social media brand perceptions of millennials, *International Journal of Retail & Distribution Management*.

Lull, J., 1980, The social uses of television. *Human communication research*, 6(3), pp.197-209.

Lapointe, L., Ramaprasad, J. Vedel, I., 2014, Creating health awareness: a social media enabled collaboration, *Health and Technology*, 4(1), pp.43-57.

Logan, R.K., 2010. Understanding new media: extending Marshall McLuhan. Peter Lang.

Open Education Sociology Dictionary: Visited on 07/04/2020 at 21:00. Available at: <https://sociologydictionary.org/role/>.

Roffey, R., K. Lantorp, A. T., Fredrik E., 2002, Biological weapons and bioterrorism preparedness: importance of public-health awareness and international cooperation, *Clinical microbiology and infection* 8, no. 8 pp. 522-528.

Sibley, C. G., Greaves, L. M., Satherley, N., Wilson, M. S., Overall, N. C., Lee, C. H., Barlow, F. K. 2020, Effects of the COVID-19 pandemic and nationwide lockdown on trust, attitudes toward government, and well-being. *American Psychologist*.

Sohrabi C., Alsafi Z., O'Neill N., Khan M., Kerwan A., Al-Jabir A., Iosifidis C, Agha R., 2020, World Health Organization declares global emergency: a review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *Int J Surg* 76: pp. 71–76.

Saenko, N., Voronkova, O., Zatsarinnaya, E. and Mikhailova, M., 2020, Philosophical and cultural foundations of the concept of “nihitogenesis”, *Journal of Social Studies Education Research*, 11(1), pp.88-103.

Schnell, C. and Bilandzic, H.K., 2017. Television stories and the cultivation of moral reasoning: The role of genre exposure and narrative engageability. *Journal of Media Ethics*, 32(4), pp.202-220.

Scott J. 2012, *Sociological theory: Contemporary debates*. Edward Elgar Publishing, Mar 1.

Tanner, A.H., Friedman, D.B. Zheng, Y., 2015, Influences on the construction of health news: the reporting practices of local television news health journalists. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 59(2), pp. 359-376.

World Health Organization. (2020, January 21), Novel coronavirus (2019-nCoV) Situation Report – 1, 21 January 2020. Retrieved from <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf>

World Health Organization. 2018, Influenza (seasonal). Retrieved from [https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/influenza-\(seasonal\)](https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/influenza-(seasonal))

Wallace WL, 2017, editor. *Sociological theory: An introduction*. AldineTransaction.

Zheng, W., Qu, Q. and Yang, B., 2009. Toward a theory of organizational cultural evolution. *Human Resource Development Review*, 8(2), pp.151-173.

ROMANIAN COMMUNITIES IN SWEDEN AND DENMARK - MIGRATION AND QUALITY OF LIFE

dr. Gabriela Boangiu,
Scientific researcher
at the Institute for Socio-Human Researches
“C.S. Nicolaescu-Plopsor”,
Craiova of the Romanian Academy

Abstract

The poor knowledge of the Romanian communities in the countries of northern Europe, respectively Sweden and Denmark, must be replaced by sociological research of excellence, which will ensure recognition of these communities along with others in Europe and the world, to ensure the preservation of the Romanian identity, preserving the Romanian language and culture in the Romanian communities.

The importance of studying the phenomenon of Romanian migration in Sweden and Denmark arises from the rights of Romanian communities to keep in touch with the country of origin, with the Romanian language and culture.

Researching the level of well-being, the level of social and professional integration, the quality of life of Romanians in the existing diaspora in Sweden and Denmark is a task of Romanian sociology, in the context of a united and coherent Europe, in which the rights of minorities must be recognized. The principle of affirming unity through diversity, of preserving the original identity of migrants in the new context of the countries of adoption must be taken into account.

There are several perspectives on the relationship between migration and development. The optimistic outlook (Migration as a vector of development) emphasizes the existence of large sums of money going to relatively poor countries, which have massive effects on budget deficits and financial sources.

The pessimistic outlook points out that most remittances are spent on consumption and only perpetuate the migration and depopulation of entire regions, perpetuating the dependence of developing countries on developed countries. In addition, the positive effects are short-lived (as in the case of Romania), with the level of remittances declining rapidly with the onset of migrant integration and family reunification. Other perspectives emphasize: the role of migrants' investments in education and health with effects in increasing the human potential of migrant households; brain circulation - the fact that highly skilled migrants often have the opportunity to build bridges between societies of origin and destination; the development of migrant entrepreneurship - even in cases where remittances are spent mainly on consumption, depending on the context, some of these remittances play an active role in the development of new economic activities.

SOCIAL VULNERABILITY OF YOUTH: A MULTIDIMENSIONAL ANALYSIS

Mariana BĂLAN

Univ.PhD. Prof., SR I

Institute for Economic Forecasting – NIER, Romanian Academy,
050711, Bucharest - Romania, Casa Academiei, Calea 13 Septembrie nr.13, sector 5,
Romania

Simona Maria STĂNESCU

PhD, SR I

Research Institute for Quality of Life - NIER, Romanian Academy
050711, Bucharest - Romania, Casa Academiei, Calea 13 Septembrie nr.13, sector 5,
Romania

Abstract

Social vulnerability in general, and that of youth in particular, is often defined as a life-situation characterized by a multi-dimensional combination of factors. Its distinctive characteristic is the weak and unstable integration within main mechanisms of human resources distribution in contemporary society which places them in an uncertainty situation and high exposure to the poverty risk and social exclusion. Analysis of various aspects of youth social vulnerability and the structuring of the main elements of which it is constituted in the development regions of Romania. The analysis focuses across the family structure, exposure to poverty (temporary or permanent), housing conditions, the family/work system (the presence of unemployed and temporary workers in the household), the ways in which work and childcare are reconciled and the presence of dependent persons in households in economically compressed situations. In terms of research method we will proceed: indicators of the youth labour market, of incomes, expenses and consumption of this segment of the population, as well as indicators of security and social assistance across the Romanian development regions were selected using principal components method. Envisaged results include the map of geographical distribution of youth social vulnerability across developing regions of Romania, its distribution by family type and its association with poverty. The analyses have shown that in addition to youth with severe difficulties, there are a large number of households affected by ordinary difficulties that do not necessarily turn into social exclusion or poverty but still expose them to vulnerability and uncertainty.

TURKEY'S RELATIONS WITH THE EUROPEAN UNION WITH PARTICULAR EMPHASIS ON THE ACCESSION PROCESS

Bartłomiej Gawrecki

Adam Mickiewicz University, Faculty of Law and Administration, Poznań, Poland

ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-8890-7042>

Abstract

Turkey's relations with the European Union, especially with a view to possible accession, constitute a long but interesting topic. Although the official accession process began with the application by this country on April 14, 1987, the official beginning of closer relations can already be seen in 1959, and the first significant agreement - the Ankara Agreement - was signed in 1963. As a consequence of the Agreement, Turkey was granted the status of Associate Member, which demonstrates the country's long and close economic ties with Europe.

Another milestone was the European Union–Turkey Customs Union, which came into effect on 31 December 1995. This led Turkey to obtain European Union candidate status in 1999. Then, in December 2004, the European Council decided that Turkey qualified for EU accession. In 2008 the Council of the EU adopted a revised accession partnership with Turkey. In 2018 the EU's General Affairs Council stated that Turkey's accession negotiations have effectively come to a standstill, but it was not an obstacle to give a green light by European Council to modernising the customs union.

Still, Turkey is one of the key trading partners for the European Union. Despite the fact that the negotiations on Turkey's accession to the European Union have slowed down recently, it cannot be concluded that they will not be possible in the future.

The subject of the paper will primarily be the historical and legal analysis of relations (with particular emphasis on international agreements) between Turkey and the European Union. The paper will also allow for assumptions on the further development of relations between Turkey and the European Union, in particular on the basis of recent political events that have their source both in Turkey and the European Union.

Keywords: Turkey-EU relations, Ankara Agreement, accession, agreement, customs union.

Historical outline of the relationship between the European Community and Turkey

The process of Turkey's integration with Europe began after World War I and resulted from the desire to build a modern state that was slowly moving away from the traditional Middle Eastern culture. As early as 1930, Turkey became a member of the League of Nations, and during World War II it cooperated with the allies: France and Great Britain. In 1948, Turkey became a member of the Organization for European Economic Cooperation, and since 1949 it has been a member of the Council of Europe. Three years later, in 1952, Turkey joined NATO.

However, Turkey cared about relations (especially economic) with the European Community. The beginnings of relations between the Community and Turkey can be traced back to 1959, when the then Prime Minister of Turkey, Adnan Menderes, applied to the European Economic Community (EEC) to start negotiations on an association agreement. Upon approval of the application, the result was the signing of the "Agreement Establishing an Association between the European Economic Community and Turkey" (commonly known as the Ankara Agreement¹) on September 12, 1963. The main purpose of this document was to ensure deepened economic integration with the EEC member states, which was to create optimal conditions for Turkey's future membership in this Community.

The Agreement Establishing an Association Between the European Economic Community and Turkey

Negotiations with Turkey were difficult and delayed, following an anti-Government coup. Ankara Agreement was less generous than EEC-Greece Agreement, reflecting alarm, particularly in France and Italy, about both economic and political identity issues². The accession procedure was to consist of three stages (Article 2 of Ankara Agreement):

- a. a preparatory stage;
- b. a transitional stage;
- c. a final stage.

Under Article 3 of Ankara Agreement, during the preparatory stage, Turkey shall, with aid from the Community, strengthen its economy so as to enable it to fulfil the obligations which will devolve upon it during the transitional and final stages. The detailed rules for this preparatory stage in particular those for aid from the Community, are set out in the Provisional Protocol and the Financial Protocol to this Agreement. The preparatory stage shall last five years unless it should be extended following the conditions laid down in the Provisional Protocol.

Under Article 4 of Ankara Agreement, during the transitional stage, the Contracting Parties shall be based on mutual and balanced obligations:

- a. establish progressively a customs union between Turkey and the Community;
- b. align the economic policies of Turkey and the Community more closely to ensure the proper functioning of the Association and the progress of the joint measures which this requires.

This stage shall last not more than twelve years, subject to such exceptions as may be made by mutual agreement. The exceptions must not impede the final establishment of the customs union within a reasonable period.

Finally, under Article 5 of Ankara Agreement, the final stage shall be based on the customs union and shall entail closer coordination of the economic policies of the Contracting Parties. The whole accession process could have ended in 1988.

¹ Agreement Establishing an Association Between the European Economic Community and Turkey (Signed at Ankara, 1 September 1963, entry into force on 1.12.1964).

² Preston P. 1997. Enlargement and Integration in the European Union. University Association for Contemporary European Studies, pp. 213-214.

Additional Protocol

Under the influence of pressure from Turkey and the slow progress of accession, an Additional Protocol was developed. It was signed in 1970, which dealt with the gradual abolition of customs duties and quantitative restrictions between Turkey and the EEC countries.

The main goal of the protocol was the elimination of customs duties - gradual reductions were indicated in Article 11 of the Protocol, according to which eight consecutive reductions of 10% each shall be made twelve, thirteen, fifteen, seventeen, eighteen, twenty, twenty-one and twenty-two years respectively after the entry into force of this Protocol. According to Article 25 sec. 8 of the Protocol, all quantitative restrictions on imports into Turkey shall be abolished at the latest twenty-two years after the entry into force of the Additional Protocol (in 1995).

In the assumption of the authors of the Ankara Agreement and Additional Protocol, the three-phase adjustment process was supposed to bring Turkey into the common tariff customs, but in fact it turned out that the Turkish economy was not prepared at the time for such profound changes³. Consequently, there has been a marked reduction in the frequency of contacts between Turkey and the EEC since the mid-1970s. This state of affairs was also caused by the unstable political situation in Turkey (three military coups between 1960 and 1980)⁴.

Relations were brought closer together in 1983, right after the restoration of civilian rule in Turkey. Four years later, in April 1987, Turkey applied for membership in the European Economic Community. One of the likely goals was the Turkish government's desire to stabilize the situation in the country. The application, which took over two years to consider, ended with a negative decision – despite the fact that the share of EEC countries in Turkey's foreign trade was over 50% and in 1987, the increase in both exports and imports was accounted for by the trade with EEC countries⁵. Consequently, Turkey focused on the further implementation of the Additional Protocol.

Customs Union

In 1996, a milestone was reached in the Community-Turkey relations: on January 1, 1996, the Customs Union⁶ began to function between Turkey and the European Union – so, the last stage was implemented, according to Article 2 and Article 5 of the Ankara Agreement.

Under Article 4 of the Customs Union, on the date of its entry into force, import or export duties and charges having equivalent effect shall be eliminated in relations between the Community and Turkey. From that date, the Community and Turkey shall refrain from imposing any new import or export duties or charges having equivalent effect. These

³ Aksoy G. P., Tuğ B., Kaymak A., 2017. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Giriş Sürecinin Türk Basınındaki Sunumu, „İNİF E-Dergisi”, no. 1 (2), pp. 65-66.

⁴ Niemiec J., 2019. Wizerunek Unii Europejskiej we współczesnej Turcji, nr 1 no. 11 (50), pp. 3.

⁵ Manisali E., 1988. Middle East Business and Banking, pp. 65-66.

⁶ Agreement between the European Coal and Steel Community and the Republic of Turkey on trade in products covered by the Treaty establishing the European Coal and Steel Community, entry into force on 01.01.1996.

provisions also apply to customs duties of a fiscal nature. According to Article 5 quantitative restrictions on imports and any measures having equivalent effect are prohibited between the Parties. Article 6 indicated that quantitative restrictions on exports and all measures having an equivalent effect are prohibited between the Parties.

Meeting Copenhagen Criteria by Turkey

In 1999, Turkey's candidacy was officially approved by representatives of EU countries. A detailed schedule for further integration has been formulated in the Accession Partnership, a plan developed jointly by Brussels and Ankara. The document was published on March 8, 2001. Turkey took further steps to meet the requirements of the Copenhagen criteria⁷.

The Copenhagen criteria adopted by the Community in 1993 include:

- stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities;
- a well-functioning market economy and the ability to cope with competition and to cope with market forces within the EU;
- the ability to take on the obligations of a member of the Union, including compliance with the objectives of political, economic and monetary union, and the adoption of common laws, standards and policies which make up EU legislation (the *acquis communautaire*).

Turkey's accession negotiations

In 2004, Turkey's fulfilment of the Copenhagen criteria was positively assessed. It was also agreed that accession negotiations would start on October 3, 2005.

The very term "accession negotiations" is misleading. These are, in fact, the conditions and timetable for the candidate to adopt, implement and apply the rules of the EU - the *acquis*. It was divided into "areas" corresponding to individual areas of Community policies (there are 35 of them). For example, a report in Turkey in 2006 positively assessed the increase in research and development spending - 3% of GDP was mobilized for the instruments set out in the Science and Technology Action Plan, thus recognizing Turkey as fully integrated into the European Research Area.

A series of changes in Turkey's domestic policy made the accession negotiations weaken. The Justice and Development Party carried out rhetoric pointing out that the European Union had ceased to be a reliable partner and had become one of the main threats to Turkish interests in the international arena. The narrative was critical. Added to this was the economic crisis in Turkey in 2018. The difference of opinion between the European Union and Turkey was deepened by the fact that EU observers accused Turkey of misusing EU funds intended to provide decent living conditions for migrants and asylum seekers in refugee camps, while Turkey demanded that visas are abolished and accession negotiations

⁷ The Treaty on European Union sets out the conditions (Article 49) and principles (Article 6(1)) to which any country wishing to become an EU member must conform. Certain criteria must be met for admission. These criteria (known as the Copenhagen criteria) were established by the Copenhagen European Council in 1993 and strengthened by the Madrid European Council in 1995.

simplified. This, in turn, cannot be allowed by the Union, as Turkey no longer respects the Copenhagen criteria.

Assumptions on the further development of Turkey-EU relations

The question about further Turkey – EU relations remains an open question. It is possible to find a common negotiation position and reopen accession negotiations. On the other hand, it cannot be ruled out that there is a Turkish political shift to the east and establishing cooperation with Russia, China or Iran. The third option seems to be the most likely, concerning maintaining relations, and certainly economic relations. According to data provided by the European Commission in 2019, Turkey was the EU's 5th largest trading partner, export market and provider of imports. The EU is by far Turkey's number one import and export partner, as well as a source of investments.

The situation is different concerning the free movement of persons - according to Art. 3 sec. 1 in conjunction with Annex 1 of Regulation (EU) 2018/1806⁸, Turkish citizens are required to have a visa when crossing the external borders of the Member States. Despite pressure from the Turkish government, which makes visas abolition a condition for further accession, the Community remains adamant - it will certainly have a huge impact on further relations between Turkey and European Union.

References

- Aksoy G. P., Tuğ B., Kaymak A., 2017. Türkiye'nin Avrupa Birliğine Giriş Sürecinin Türk Basınındaki Sunumu, „İNİF E-Dergisi”, no. 1 (2), pp. 65-66.
- Manisali E., 1988. Middle East Business and Banking, pp. 65-66.
- Niemiec J., 2019. Wizerunek Unii Europejskiej we współczesnej Turcji, nr 1 no. 11 (50), pp. 3.
- Preston P. 1997. Enlargement and Integration in the European Union. University Association for Contemporary European Studies, pp. 213-214.
- Agreement Establishing an Association Between the European Economic Community and Turkey (Signed at Ankara, 1 September 1963, entry into force on 1.12.1964).
- Agreement between the European Coal and Steel Community and the Republic of Turkey on trade in products covered by the Treaty establishing the European Coal and Steel Community, entry into force on 01.01.1996.
- Annex 1 of Regulation (EU) 2018/1806 of the European Parliament and the Council.

⁸ Annex 1 of Regulation (EU) 2018/1806 of the European Parliament and the Council.

**THE BEGINNING OF BRAZILIAN MUAY THAI: LISTENING TO THE FIRST
MASTERS**

**Ivo Lopes Müller Júnior
André Mendes Capraro**

Abstract

Background - Muay Thai, also known as Thai boxing, is an ethnic martial arts form, Thailand's national combat sport and one of its main cultural exports. Muay Thai has gained notoriety and has been practiced in hundreds of countries in recent decades. Currently, Brazilian Muay Thai is well represented on the international stage. The country has world champions in several states.

Objectives - This study aims to analyze the process of insertion and propagation of Brazilian Muay Thai from the narratives of the pioneer masters.

Methods - To accomplish this purpose, it was decided to use the assumptions of hybrid oral history as a method of investigation. Therefore, in this study, in addition to oral sources, the comparison of other sources such as newspaper articles, books and websites were used.

Results and Conclusions -It was possible to conclude from the narratives that Nélío Borges de Souza, known as Nélío Naja, is considered the precursor mythological figure of Muay Thai in Brazil. It was necessary for the so-called founder (now part of a myth) of Muay Thai in Brazil to create some versions of how he learned this combat sport. Another fact is that the process of insertion and propagation of Brazilian Muay Thai was related with Taekwondo, started in the city of Curitiba and spread quickly to other states like Rio de Janeiro and São Paulo.

CHALLENGING TIMES AND GALVANIZING TOOLS**Dr. Caroline Akhras, Associate Professor**

Notre Dame University, Zouk Mosbeh, Lebanon

Abstract

Challenging times and galvanizing tools may be seen as key factors that shape success. The COVID-19 pandemic wreaked havoc especially in emerging and transitional developing nations in the Middle East and North Africa. Within these nations, political, legal, economic, environmental, social, cultural, and ethnic disparity were rife. The pandemic spiraled many small and medium sized enterprises into a downward spiral. While some business leaders perceived the environmental and local crisis as a threat, others were driven forward—they saw a golden opportunity. A few innovative business leaders built companies from ideas they invested in. Design-thinking and startups paved the way. The purpose of the research was to explore the impact of design thinking and startups in a developing countries facing crises. Research Question One: How did design thinking structure conceptual ideas? Research Question Two: What steps made the startup successful? Hypothesis One: Entrepreneurial leadership in the COVID-19 crisis coupled design thinking and startups into success. The research design was a case study. The results found that design thinking and startup management moved ideas into core competitive advantage. Even though the case study met limitations, the results were promising. Additional research is needed to learn more about how design thinking and startups serve entrepreneurs in galvanizing success in challenging times.

Key Words: Design Thinking, Startups, COVID-19 Pandemic

Introduction

The COVID-19 pandemic, socio-economic and political unrest have negatively impacted the marketplace and community well-being. Amidst the chaos, ambiguity, and uncertainty that seem to be the bedrock of everyday life across 2019 -2021, industries in emerging countries have struggled, harvesting, downsizing, merging, re-investing, and being acquired. Many businesses spiralled into bankruptcy.

This research paper explores whether within challenging times, galvanizing tools that are properly managed incrementally helped business leaders to reach their goals successfully.

This case study explores the role of design thinking, startups, and educational leadership in one Middle East and North African country, Lebanon. The literature review reflects on the role of leadership, design thinking and startups, the methodology explains how data was gathered whereas the results and discussion interpret the reason behind practice. The paper concludes with limitations and recommendations.

Literature Review

Astronomical success, real growth, development and profit of leading S&P 500 companies based on a design mind-set. Design Thinking is extremely useful in tackling problems that are ill-defined or unknown, by re-framing the problem in human-centric ways through an iterative process. It challenges assumptions that are ingrained patterns of thinking

and redefines problems in an attempt to identify alternative strategies and solutions that might not be instantly apparent at the initial level of problem-solving

Design Thinking provides a problem based approach that is holistic and empathetic, both quantitative and qualitative. It brings in the rational and combines it with the emotional through a five step process: empathize, define, ideate, prototype, and test. The structure of design thinking creates a natural flow from gathering information in the research phase to rollout. Immersion in the customer experience produces data, transformed into insights, to design criteria used to brainstorm solutions. Assumptions about what's critical to the success of those solutions are examined and then tested with rough prototypes that help further develop innovations and prepare for real-world experiments and testing. As it rolls out, the design-thinking processes counteracts human biases that thwart creativity while addressing the challenges typically faced in reaching superior solutions, lowered costs and risks, and employee buy-in (Hernandez & Hill-Requero, 2018; Gordon, 2016).

Recognizing organizations as collections of human beings who are motivated by varying perspectives and emotions, design thinking emphasizes engagement, dialogue, and learning. By involving customers and other stakeholders in the definition of the problem and the development of solutions, design thinking garners a broad commitment to change. And by supplying a structure to the innovation process, design thinking helps innovators collaborate and agree on what is essential to the outcome at every phase. It does this not only by overcoming workplace politics but by shaping the experiences of the innovators and of their key stakeholders and implementers, at every step. These might be enacted by a design mind-set of an entrepreneurial leader (Ferrell et. al, 2018; Daft, 2017; Hernandez, 2017; Brown, 2009).

By adopting a design mind-set manner of thinking/working as well as a collection of hands-on methods, business managers can systematically extract, teach/learn, and apply human centered techniques to solve problems creatively in an ongoing process, of questioning: questioning the problem, questioning the assumptions, and questioning the implications. Therefore, business leaders need to rely on intuition to recognize patterns and construct ideas that have emotional and functional meaning overlooked by conventional problem solving.

It can be said that the third way is a design process created by the renown Tim Brown. It is not intuitive nor over-reliant on reason but integrated. Some of the scientific activities include analyzing how customers interact with products and investigating the conditions in which they operate: researching customers' needs, pooling experience from previous projects, considering present and future conditions specific to the product, testing the parameters of the problem, and testing the practical application of alternative problem solutions (U.S. Department of Education; Scarborough & Cornell, 2018; Schlender & Tetzeli, 2015).

Unlike a solely scientific approach, where the majority of known qualities, characteristics of the problem are tested so as to arrive at a problem solution, Design Thinking includes ambiguous elements of the problem to reveal previously unknown parameters and uncover alternative strategies. From potential problem solutions, the selection process is underpinned by rationality. Designers are encouraged to analyze and falsify these problem solutions so that they can arrive at the best available option for each

problem or obstacle identified during each phase of the design process. An ongoing roll out that has been shown to lead to core competitive advantage (Design Thinking, 2020; Dessler, 2020; Deresky, 2017).

The second topic reflected on in this case study on challenging times and galvanizing tools is the business startups. Researchers posit that amidst ambiguity, uncertainty and risk, startup companies seem to have proliferated. Rooted in innovation, startups strive to make the product or service irresistible and irreplaceable for customers. A startup is similar to other companies with employees working together to create a product that customers will buy. However, what distinguishes a startup from other businesses is its transformation process-- Startups innovate (d. school, 2019).

Companies duplicate (Wheelan et al, 2019; Voegtlin, 2019). A prospective hotel owner may franchise an existing hotel, working from an existing framework of how hotels perform. A startup, on the other hand, creates an entirely framework. Furthermore, another key factor that distinguishes startups from other companies is speed and growth. Startups quickly build on ideas, often through a process called iteration in which they continuously improve products through feedback and usage data. Moreover, a startup tends to begin with a basic skeleton of a product called a minimal viable product that it will test and revise until it's ready to go to market. As startups enhance their products, customer bases rapidly grow, establishing increasingly larger market shares, raising more money, and refining their products. Implicitly and explicitly, instantaneous growth and innovation tends to lead to going public. However, not all startups open-up to public investment. Some startups might continue. Some might be led by design thinking leaders (U. S. Bureau of Commerce; U. S. Bureau of Labor; Design thinking 2020; Robbins & Judge, 2019; Scandura, 2016).

The third topic that is reflected on in the case study is the entrepreneurial leader. Researchers note that entrepreneurial leaders stepped up business marketplaces with a unique mind set (Yukl & Gardner, 2020; World Bank 2020; Akhras, 2019; Deal et al, 2017).). Such leaders are not problem-focused (Boddy, 2020; Daft, 2017; Certo & Cert, 2016).). When faced with the unknown, entrepreneurial leaders experimented and iterated. Rather than "analyze, then act" as conventional leaders do, entrepreneurial leader immediately take action. Conventional leaders work with all the pieces on the table; however, entrepreneurial leader do not. Proactive and imaginative, they lead with a sense of purpose and foresight with the key facet being a learning mentality, open to listening to new ideas, considering contrary points of view, and arriving at improved decisions (Chillakuri & Mahanandia, 2018; Cameron & Pagnattaro, 2017; Bencsik et al, 2016).

Researchers have posited that entrepreneurial leadership re-direct organizations to opportunities thus creating economic and social value. Because entrepreneurial leadership have a relentless optimism about the world, they are not just risk managers but can navigate uncertainty with a positive outlook about the future always trying to improve things (Akhras, 2019a; Prenskey, 2018; Robbins et al, 2017; Rao, 2014).

Method

This section covers the purpose of the study, the research questions, the participants, the procedures used in the study, the research design, rubrics, and analysis of data used.

Purpose

The purpose of this study is to explore perceptions on design thinking and startups as educational leadership success tools in the COVID-19 pandemic.

Research Questions

- Research Question One: How did design thinking structure conceptual ideas?
- Research Question Two: Which step(s) made the startup successful?
- Hypothesis One: Entrepreneurial leadership in the COVID-19 crisis coupled design thinking and startups into success.

Participants

The two participants were entrepreneurial leaders in the local market place. Both business people were university graduates from European private liberal arts universities. The male participant was in his early twenties with an undergraduate degree in commerce whereas the female participant was in her late thirties and had a doctorate in Marketing.

Procedure

The two participants were interviewed, one-on-one.

Interview

The interview questions focused on three key areas of the design process the entrepreneur engaged in to startup the business: What, how, and why. The questions were carefully constructed tailored to the interviewee. The interviewer carefully moved from concrete observations that were free from assumptions to more abstract motivations driving the actions. The “What”, dealt with details (not assumptions) of what has happened. The “How”, dealt with what he/she is doing; the “Why”, led to educated guesses regarding the person’s motivations and emotions.

The Research Design, Rubrics, and Analysis of Data

The research design was a case study. Descriptive content analysis explored participants perceptions.

Rubric to Assess Perception of Design Thinking

The first rubric was paired with Research Question One: The rubric evaluated the interviewee’s perception of Design Thinking on the 5-point scale (1 is non existence and 5 is regularly applied) (see Figure 1 below).

<u>1.0 point</u>	<u>2.0 points</u>	<u>3.0 points</u>	<u>4.0 points</u>	<u>5.0 points</u>
When participants do not perceive any value in Design Thinking.	When participants perceive a little value in Design Thinking.	When participants perceive a medium level of value in Design Thinking.	When participants perceive more than an average level of value in Design Thinking.	When participants perceive plenty of value in Design Thinking.

Figure 1: Rubric to Assess Perception of Design Thinking**Rubric to Assess Perception of Startup**

The rubric was paired with Research Question Two: The rubric evaluates members' perception of their startup on the 5-point scale (1 is non existence and 5 is regularly applied) (see Figure 2 below).

<u>1.0 point</u>	<u>2.0 points</u>	<u>3.0 points</u>	<u>4.0 points</u>	<u>5.0 points</u>
When participants do not perceive any value in Startup.	When participants perceive some value in Startup.	When participants perceive an average level of value in Startup	When participants perceive more than an average level of value in Startup.	When participants perceive plenty of value in Startup.

Figure 2: Rubric to Assess the Perception of Startups**Results and Discussion**

Descriptive content analysis was used to analyze the data drawn from interviews conducted with two entrepreneurial leaders. In answering research question one, "How did design thinking structure conceptual idea?", the raw data drawn from the interviews illustrated that two young business entrepreneurs rolled out structured conceptual ideas that they implemented. Participants claimed that design thinking was a constructive tool. The score was 4/5 (see Figure 1: Rubric to Assess Perception of Design Thinking).

Participants learned much when they had conducted their own research. Participants had learned how to frame problems ethnographically was critical because in doing so the participants learnt how to overcome their own biases, being cemented in the status quo, and their fixation with context, being ingrained to a mentality. Participants moved away from conventional thinking to exploring the problem from a 360-degree perspective paying more attention to the users and the stakeholders thus bringing diverse voices/opposing viewpoints into the process. The participants learnt how to empathize, ideate, prototype, and test. Questions were tailored to the interviewee. One-on-one interviews were conducted. Concrete observations that were free from assumptions to more abstract motivations driving the actions related to "What", "How" and "Why" of a person's single observation helpful. In "What", participants recorded the details (not assumptions) of what has happened. In "How", they recorded how what was being done (is he/she exerting a lot of effort? Is that individual smiling or frowning?). Finally, in "Why", educated guesses regarding the person's motivations and emotions.

In conducting these interviews, participants were merging science and rationality. The participants as design thinkers acquired a holistic and empathetic understanding of the problems that their users face. Now they were empathizing with others/human beings/end users. This initial step involved ambiguous or inherently subjective concepts such as emotions, needs, motivations, and drivers of behaviors.

The nature of generating ideas and solutions in Design Thinking meant this approach was typically more sensitive to and interested in the context in which users operated and the problems and obstacles they might face when interacting with a product. The creative element

of Design Thinking was found in the methods used to generate problem solutions and insights into the practices, actions, and thoughts of real users.

In answer “Research Question Two: Which step(s) made the startups successful?”, the participants posited that all the steps played a role making the startups successful. Participants held it was a constructive tool. They scored its value as 4/5 (see Figure 2: Rubric to Assess the Perception of Startups). The startups ended up lowering costs and becoming more flexible. Uncertainty is unavoidable in innovation and it n built a portfolio of options. The trade-off is that too many ideas dilute focus and resources. To manage this tension, the participants killed the creative (and arguably riskier) ideas than to kill the incremental ones. Moreover, participants engaged employees. In an unstable world, variation becomes the organization’s friend, because it opens new paths to success. However, who can blame leaders who must meet quarterly targets for doubling down on efficiency, rationality, and centralized control?

In answering Hypothesis One, “Entrepreneurial leadership in the COVID-19 Crisis pandemic coupled design thinking and startups into success” the raw data illustrates that entrepreneurial leaders managed all the COVID-19 trade-offs. The two participants as entrepreneurial leaders adopted a mindset that focused their startup to turn problems into opportunities and in doing so created economic and social value. The 2 participants brought in a design mind set to addresses the behavioral obstacles as well as the counterproductive biases of human beings. As the renown Tim Brown, said, “Design thinking can be described as a discipline that uses the designer’s sensibility and methods to match people’s needs with what is technologically feasible and what a viable business strategy can convert into customer value and market opportunity.” engaging in design thinking was essentially a problem-solving approach specific to design. It involves assessing known aspects of a problem and identifying the more ambiguous or peripheral factors that contribute to the conditions of a problem. This contrasts with a more scientific approach where the concrete and known aspects are tested in order to arrive at a solution.

Two young business people thought outside the box, on the rim, took risk, and established a startup. The raw data illustrated that Design Thinking offered a means of uncovering ways to improve user experiences and design startups to serve users in transitional nations more efficiently and more effectively. The descriptive content analysis showed that these two participants who integrated design thinking in their way of work circumvented human biases, their rootedness in the status quo (4/5), and circumvented their attachments to specific behavioral norms (4/5), “That’s how we do things here”. The participants adopted a new mindset.

The descriptive content analysis showed that two participants adopted a design thinking mindset and opened up startups. As they engaged in this incremental process, design thinking for them as innovators exactly what TQM did for manufacturing: facilitate reaching people’s full creative energies by gaining their commitment to radically improve processes.

Conclusion

The case study illustrated that during the COVID-19 pandemic, two participants used design thinking and startups in the local marketplace as entrepreneurial leaders. Each applied a creative iterative process trying to redefine the problem to identify alternatives and

innovative strategies not perceived when the initial level of inquiry began. Outside the box thinking helped each participant develop new ways of thinking that did not abide by the dominant or more common problem-solving methods and it led to constructive and successfully implementation in startups.

Limitations

A number of limitations were met in this research study. First, the time span set was not enough to fully understand design thinking and startup. Another factor impacting influencing

comprehension was the participant's culture. Within the Middle Eastern and North Africa nations, perceptions, values, and thoughts are not openly shared. Collectivists are secretive and do not disclose what is personal.

Recommendations

Based on the results of this case study, additional research is recommended to explore further the potential that design thinking has in emerging markets and nations in the MENA. Challenging times and galvanizing tools opened up opportunity to young business people.

It is recommended that additional research that analyzes entrepreneurial business leaders and investigates the conditions in which they operate needs to focus on how each leader applies design thinking, "starting from scratch". The what, how, and why that frames entrepreneurial leaders is valuable, especially as these are working in new mindsets, starting from scratch, throwing away all they know to satisfy customers' unmet needs.

References

Akhras, C. (2019). Business leadership styles and workplace assessment by example of MENA. *International Journal of Recent Technology and Engineering*.7(655), 1050-1056.

Akhras, C. (2019a). The MENA business context and indigenous assessment. *International Journal of Recent Technology and Engineering*.7(655), 1069-1074. and its multi-level outcomes.

Bencsik, A.B, Juhász, T., & Horwith- Csiko, G. (2016). Y and Z generations at workplaces. *Journal of Competitiveness*. 6(3), 90–106. DOI:10.7441/joc.2016.03.06.

Boddy, D. (2020). *Management: Using Practice and Theory to Develop Skill*. Pearson.

Brown, T. (2009). *Change by Design: How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation Introduction*.

Cameron, E. A., & Pagnattaro, M. A. (2017). Beyond millennials: Engaging generation Z in business law classes. *Journal of Legal Studies Education* 34(2), 317–324. <https://doi.org/10.1111/jlse.12064>

Certo, S. C. & Certo, S. T. (2016). *Modern management: Concepts and skills*. 14 ed. Boston: Pearson.

Chillakuri, B., & Mahanandia, R. (2018). Generation Z entering the workforce: The need for sustainable strategies in maximizing their talent." *Human Resource Management International Digest* 26(4), 34–38. <https://doi.org/10.1108/hrmid-01-2018-0006>

d.school Bootcamp Bootleg, 2018:

<https://dschool.stanford.edu/resources/the-bootcamp-bootleg>

Daft, R. L. (2017). The leadership experience. 7th ed. New York, USA: South-Western Cengage Learning.

Deal, J. J., Altman, D. G., & Rogelberg, S. G. (2010). Millennials at work: What we know and what we need to do if anything. *Journal of Business and Psychology* 25(2), 191–199. <https://doi.org/10.1007/s10869-010-9177-2>

Deresky, H. (2017). International management: Managing across borders and cultures, 9th edition, Harlow, England: Pearson.

Design Thinking - The Beginner's Guide:

<https://www.interaction-design.org/courses/design-thinking-the-beginner-s-guide>.

Design Thinking - The Ultimate Guide:

<https://www.interaction-design.org/courses/design-thinking-the-ultimate-guide>.

Dessler, G. (2020). Human resource management. 16th ed. Global Edition. New Jersey: Pearson.

Ferrell, O. C., Hirt, G. A., & Ferrell, L. (2018). Business: A changing world. 8th edition. New York: McGraw Hill.

Gordon, R. (2016). The rise and fall of American growth. New Jersey: Princeton University Press.

Heritage Foundation. (2019). 2019 Index of economic freedom. <https://www.heritage.org/index/country/lebanon>.

Hernandez, M. (2017). Putting an end to leaders' self-serving behavior, *MIT Sloan Management Review*, 1-5

Hill, C. H. and Hernandez-Requejo, W. (2018). Global business today. 8th edition. New York: McGraw Hill Irwin.

Howe, N. & Straus, W. (2007). Millennials go to college. Life Course Associates, Virginia.

IDEO.org: <http://www.designkit.org/method>

Iorgulescu, M. (2016). Generation Z and its perception of work. *Cross-Cultural Management Journal* 18(1), 47–54.

Javidan, M. & Teagarden, M. (2010). Making it overseas. *Harvard Business Review*. Massachusetts, Boston: Harvard

Kowske, B. J., Rasch, R., & Wiley, J. (2010). Millennials' (lack of) attitude problem: An empirical examination of generational effects on work attitudes. *Journal of Business and Psychology*, 25(2): 265–279. <https://doi.org/10.1007/s10869-010-9171-8>

Michelli, J. A. (2014). Leading the Starbucks way: 5 Principles for connecting with your customers, your products, and your people. New York: McGraw Hill.

Moallem, M. (2006). How new and internet-based communication tools may change online learning environments: Demonstrating a multi-modal approach. Presentation at the UNC-TLT Collaborative, Raleigh, March 2006.

Moggridge, B. (2010). "Design Thinking: Dear Don", 2010:

<http://www.core77.com/posts/17042/design-thinking-dear-don-17042>.

Myers, K. K., and Sadaghiani, K. (2010). "Millennials in the Workplace: A communication Perspective on Millennials' Organizational Relationships and Performance." *Journal of Business and Psychology* 25(2): 225–238.

Norman, D. (2013). "Rethinking Design Thinking", 2013:

<http://www.core77.com/posts/24579/rethinking-design-thinking-24579>

Oehler, K., Stomski, L., and Kustra-Olszewska, M. (2014). "What Makes Someone an Engaging Leader", *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2014/11/what-makes-someone-an-engaging-leader/>

Prensky, M. (2016). *Education to better their world: Unleashing the power of 21st century kids*. New York: Columbia TC Press.

Prensky, M. (2018). *Real world project: Empowerment education*. The global future education foundation Institute. <https://bit.ly/2MLKqFq>

Rachinger, M., Rauter, R., Müller, C., Vorraber, W. and Schirgi, E. (2019). "Digitalization and its influence on business model innovation", *Journal of Manufacturing Technology Management*, Vol. 30 No. 8, pp. 1143-1160. <https://doi.org/10.1108/JMTM-01-2018-0020>

Rao, M. S. (2014). *Soft skills for strong leaders: 10 Steps to management success*. Human Resource Management International Digest 23(3)

<http://doi.org/10.1108/HRMID-05-2019-0069b>

Reynold, G. W. (2016). *Information technology for business*. 2nd edition. Australia: Cengage

Robbins, P. R., Coulter, M., & DeCenzo, D. A. (2017). *Fundamentals of management*. 10th ed. Boston: Pearson.

Robbins, S. & Judge, T. (2019). *Organizational behaviour*. Boston, Massachusetts: Pearson.

Robbins, S. P., Coulter, M., Sidani, Y. & Jamali, D. (2015). *Management*. Arab World Edition. Essex, England: Pearson Education Limited.

Scandura, T. A. (2016). *Essentials of organizational behavior: An evidence-based approach*. California, USA: SAGE Publications.

Scarborough, I. and Cornwall, J. R. (2018). *Essentials of entrepreneurship and small business management*. 9th ed. New Jersey, USA: Pearson Education.

Schlender, B. And Tetzeli, R. (2015). *Becoming Steve Jobs: The evolution of a reckless upstart into a visionary leader*. New York: Penguin Random House.

U. S. Department of Education (2021). <https://www.ed.gov/>

U.S. Department of Commerce (2021). <https://www.commerce.gov/>

U.S. Bureau of Labor Statistics (2021). *Monthly Labor Review*. <https://www.bls.gov/opub/mlr/2017/article/employment-trends-by-typical-entry-level-education-requirement.htm>

Underwood, T., *Puzzles for Presenters*. (1994). *Stretching Exercises for the Mind*, Jossey-Bass Publishers.

Voegtlin, C., Patzer, M., & Scherer (2012). *Responsible leadership in global business: A new approach to leadership*

Wheelan, T. L. & Hunger, J. D., Hoffman, A. N., & Bamford, C. E. (2019). Concepts in strategic management and business policy: Globalization, innovation and sustainability. Global edition. 15th edition. New Jersey: Pearson.

World Bank. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>

Yukl, L. & Gardner. H (2020). Leadership in organizations. 9th ed. New Jersey: Pearson.

EVALUATION OF ECOLOGICAL TOURISM POTENTIAL AND LOCAL
PEOPLE'S PERCEPTION AND ATTITUDES FOR ECOLOGICAL TOURISM:
İBRADI SAMPLE

Özlem DAĞDELEN

Akdeniz University, Social Sciences Institute, Manavgat Tourism Faculty, 07600,
Manavgat/Antalya;

ORCID ID: 0000-0003-4747-8338

Assist. Prof. Dr. İlker ÇİNBİLGEL

Akdeniz University, Manavgat Tourism Faculty Tourism Guidance Department, 07600,
Manavgat/Antalya

ORCID ID: 0000-0003-3084-5998

Abstract

In this study, the ecological tourism potential of İbradı district with its natural, historical and cultural riches and the perception and attitudes of local people towards ecological tourism were examined between 2020 and 2021 years. Ecotourism defines positive environmental ethics as contributing to maintaining the integrity of the ecosystem and host communities. İbradı which are one of the oldest residential areas of natural, cultural and historic features consists of a whole coming together of [Button Houses, The Ancient City of Erymna, İbradı Cemeteries, Arapastık Chestnut Tree, Altınbeşik Cave National Park, The Snowdrop Flower and endemic plants such as “İbradı Anasonu” (*Pimpinella ibradiensis*), “Gökçe Tülüşah” (*Rhaponticoides gokceoglu*) etc.]. The most decisive factor for the planned tourism development in a region is the perception and attitudes of local people towards this development, tourism enterprises and tourists in the development process. The sample of the study was formed from 391 people from the local population who live in the district center of İbradı and its associated neighborhoods. The perception and attitudes of the local population towards ecological tourism were analyzed using the data survey and interview method. 391 questionnaire forms were analyzed with SPSS 20.00 program. As a result of the study, it was revealed that when the education level increased and benefited from ecotourism, the local people displayed a positive attitude towards the development of ecotourism and supported the development of ecotourism activities in the region. In addition, it has been found that the marital status of the local people has an effect on the negative perceptions and attitudes of ecotourism. The research findings provide suggestions to tourism planners, destination management organizations (DMO) and academicians studying in the context of tourism literature.

Key words: Antalya, Ecotourism, İbradı

TEMA PARKLARA YÖNELİK TRİPADVISOR YORUMLARININ İÇERİK ANALİZİ: İSFANBUL TEMA PARK ÖRNEĞİ**CONTENT ANALYSIS OF TRİPADVISOR REVIEWS ON THEME PARKS: EXAMPLE OF ISFANBUL THEME PARK****Prof. Dr. Atilla Akbaba^{1*}, Arş. Gör. Buğcan Güvenol²**^{1*}İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, İzmir, Türkiye.²İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, İzmir, Türkiye.**Özet**

Günümüzde bir bölgede bulunan tema parklar geniş alanları ve imkanları sayesinde çok sayıda kişiye hizmet etmekte aynı zamanda da o bölgeye sosyal ve ekonomik fayda sağlayarak turizm faaliyetlerinin bir parçası olmaktadır. Ayrıca tema parklar bulunduğu bölgenin tanıtımı için de önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de İstanbul ilinde yer alan İsfanbul Tema Park da her yaştan kişinin ilgisini çekmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve sosyal paylaşım sitelerinin insan hayatına daha fazla dâhil olmasıyla kişilerin karar verme davranışları çevrimiçi platformlarda bulunan olumlu ya da olumsuz yorumlara göre etkilenmektedir. Kişiler artık bir işletmenin sunduğu hizmeti daha deneyimlemeden fikir sahibi olabilmektedir. Deneyim yaşanmadan bilgi edinilmesini sağlayan ve en çok kullanılan çevrimiçi sitelerden biri şüphesiz Tripadvisor çevrimiçi sitesidir. Bu çalışmada İsfanbul Tema Park ile ilgili olarak Tripadvisor çevrimiçi sitesinde yer alan müşteri yorumları incelenerek literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Araştırmada nitel yaklaşım çerçevesinde veri toplama tekniği olarak doküman incelemesinden yararlanılmış bu bağlamda İsfanbul Tema Park için Tripadvisor sitesindeki 2018-2020 yılları arasında Türkçe ve İngilizce olmak üzere toplam 118 yorum incelenmiştir. Çalışmada toplanan veriler içerik analizi ile yorumlanmıştır. Yapılan analiz bulgularında en fazla alınan olumsuz yorumların fiyat ve tema parkta oluşan yoğunluk temalarından olduğuna ulaşılmıştır. Belirlenen bulgular sonucunda İsfanbul Tema Park işletmesinin kişilere sunduğu hizmetin geliştirilmesine yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tema Park, Turizm, Tripadvisor, Müşteri Yorumları, İçerik Analizi

Abstract

Nowadays, theme parks of a region serve a great number of people due to their large areas and facilities. At the same time, they become part of tourism activities and provide social and economic benefits to that region. Moreover, theme parks also play an important role in the promotion of the area where they are located. İsfanbul theme park, which is located in the metropolitan city of İstanbul in Turkey, is also one of those theme parks that attracts people of all ages. With the development of technology and the strong grip of social networking sites on human life, people's decision-making behaviors are strongly affected by the positive or negative comments found on those online platforms. People can now have an

idea about the service offered by a business even before experiencing it themselves. One of the most used websites to get information without having actual experience about a place is undoubtedly the Tripadvisor web site. In this study, it was aimed to contribute to the literature by examining the customer comments on Tripadvisor regarding İsfanbul Theme Park. In the research, document analysis was employed as a data collection technique within the framework of the qualitative approach, and in this context, a total of 118 comments, in Turkish and English, were examined on the Tripadvisor website for İsfanbul Theme Park between the years of 2018 and 2020. The data collected in the study were interpreted with content analysis. In the analysis findings, it was found that the most negative comments received were among the pricing and population density themes for the park. As a result of the findings, various suggestions were made to improve the service offered by İsfanbul Theme Park.

Keywords: Theme Park, Tourism, Tripadvisor, Customer Reviews, Content Analysis

GİRİŞ

Dünyanın dört bir yanındaki birçok destinasyon, destinasyonun imajını iyileştirebildiği, turizm ve ekonomik faydaları artırabildiği ve yerel topluluklar için eğlence ve rekreasyon tesisleri sağlayabildiği için tema parklarının gelişimini desteklemektedir (Milman vd., 2012: 315). Dünya Turizm Örgütü'ne göre temalı parklar, doğası gereği yoğun bir tatil ürünü sağladığı için, tatil zamanı kısıtlı olan turistler için giderek daha çekici hale gelmektedir (Wong ve Cheung, 1999: 320). Tema parklar ulaşım, konaklama, emlak ve inşaat gibi sektörlerini doğduran etkilemekte, ayrıca bulunduğu destinasyonun da reklam ve tanıtımı açısından önemli bir noktada bulunarak ilgili destinasyonun imajı ve pazarlama faaliyetlerine de yön veren ana kaynaklardan biri haline gelmişlerdir (Yorulmazer vd., 2020: 59). Hem turizm sektörü ve birçok farklı sektöre hem de bulunduğu bölgeye olumlu katkıları olan tema parkların desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bununla birlikte turizmin hizmet sektörü içerisinde yer alması ve sunulan ürünün kendine has özellikleri sebebiyle insanların bu ürünleri satın alma sürecinde çeşitli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Zorlukları ortadan kaldırmak ve insanların satın alma davranışlarını kolaylaştırmak amacıyla kişiler ilgili konuda TripAdvisor'da yapılan yorumları okuyarak fikir edinmektedirler (Aydın, 2016: 14). TripAdvisor çevrimiçi sitesi, insanların bilgisayar, tablet, akıllı telefon vb. araçlar ile dünyanın her yerinden o yeri önceden ziyaret eden kişilerin olumlu/olumsuz deneyimlerine kolayca ulaşabilmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, İsfanbul Tema Park ile ilgili olarak TripAdvisor çevrimiçi sitesinde yer alan müşteri yorumları incelenerek literatüre katkıda bulunmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde tema park kavramı, dünyada ve Türkiye'de tema park ve İsfanbul Tema Park konularına değinilmiş, ikinci bölümünde ise İsfanbul Tema Park ile ilgili TripAdvisor çevrimiçi sitesinde yapılmış yorumlar içerik analizi ile yorumlanmıştır.

LİTERATÜR

Tema Park Kavramı

1800'lerde yerel halk hafta sonlarını çeşitli grupları dinlemek, dans etmek, piknik yapmak ve içki içmek için parklarda toplanmaktaydı. Zamanla kişileri çekmek ve

eğlendirmek için bu parklara çeşitli aktiviteler eklenmiş dönemin dünya fuarı da halka mekanik gezileri tanıtmış ve böylece eğlence parkları oluşumu başlamıştır. 1880'lerde ise modern ahşap hız trenleri olan eğlence parkı New York'daki Coney Adası'nda açılmıştır. İkinci Dünya savaşı öncesi mali buhran ve savaşın etkileriyle zarar gören pek çok eğlence parkı kapanmış, Walt Disney'in 17 Temmuz 1955'te Disneyland'in açmasıyla da tema park sektörü başlamıştır (Richard vd., 2017).

Tema park, kinetiği mimari, çevre düzenlemesi, müzik, tiyatro ve film dahil olmak üzere çok çeşitli sanat formları ya da medya ile birleştirilerek ziyaretçileri çok algılı ortamlara çekmeyi amaçlayan kalıcı ticari kurumlardır (Freitag, 2017: 925). Tema park; bilimsel, kültürel ve tarihsel konuları içeren ve içerdiği bu konuları belirli bir temada görsel ve işitsel sunumlar ve etkileşim yöntemlerinin kullanılmasıyla canlandırma sağlayan müze rolündeki tesislerdir (Gök ve Bingöl, 2017: 132). Tema park, geleneksel eğlence parklarından farklı olarak bir ya da birkaç konseptte dayanan ve çok büyük bir işletme ölçeğine sahip (Sun ve Uysal, 1994: 72) kişilere başka bir yer ve zamanın fantastik atmosferini yaratmaya çalışan turistik bir cazibe merkezidir (Milman, 2010: 221). Clavê (2007: 28-29)'e göre tema parkların genel özellikleri aşağıdaki gibidir;

- Rekreasyon alternatiflerini belirleyen tematik bir kimliğe sahiptirler.
- Bir veya daha fazla temalı alan içerirler.
- Kapalı alanlar veya kontrollü erişim olacak şekilde düzenlenmiştir.
- Aileleri çekme konusunda büyük kapasiteleri vardır.
- Ortalama olarak yaklaşık 5 ila 7 saat süren bir ziyaret oluşturmak için yeterli eğlence sürüşü, gösteri ve hareket sistemi içerirler.
- Atmosferik eğlence biçimlerini sunarlar (sokakta 'ücretsiz' performans sergileyen müzisyenler, karakterler veya aktörler).
- İçerisinde önemli bir ticari meslekleri barındırır (yiyecek-içecek işletmeleri ve alışveriş mağazaları).
- Birim sürüş veya gösteri kapasitesi başına yüksek yatırım seviyelerine sahiptirler.
- Kaliteli ürün, hizmet, bakım ve temizlik standartlarına sahiptirler.
- Üretim ve tüketici süreçlerini merkezi olarak yönetirler.
- Tüketim süreçlerinde olduğu kadar üretim süreçlerine de teknolojiyi dahil ederler.
- İstisnalar olsa da genel olarak tek fiyat öde sistemine sahiptirler.

Tema parklar ile lunaparklar arasındaki en temel fark tema parkların barındırdığı yüksek hızlı tren (roller coaster), dönme dolap, eğlence sürüşleri (ride) vb. ünitelerin belirli bir konsept halinde hikayeleştirilerek ziyaretçilere sunulmasıdır. Böylece ziyaretçiler hikayelerin bir parçası haline gelmektedir. Lunaparklarda ise bulunan üniteler gelişigüzel bir şekilde konumlandırılmıştır. Genel olarak tema parklar eğlence üzerine yoğunlaşsa da bilim, kültür, sanat, teknoloji ve tarih gibi farklı alanlar da tema parkların konusu olabilmektedir (Baran ve Kont, 2014: 2). Günümüzdeki tema parklarında oluşturulan konsept mimari, çevre düzenlemesi, kostümlü çalışan personel, yapılan geziler, gösteriler, mağazalar, yiyecek-içecek hizmetleri ve diğer hizmetler ile konuk deneyimi sağlanmaktadır. Bugünkü modern tema

parklar konuk deneyimini parkın işleyişinde hemen hemen her noktasına dâhil etmeye çalışmaktadır. Örneğin, Florida'daki Walt Disney World'ün Magic Kingdom Tema Parkı ziyaretçilerine Mickey Mouse'u gerçek boyutlarda gezinen bir karakter olarak sunması, Mickey'in ev mimarisi ve yaşadığı yerin tanıtımı, yerel para birimi kullanılması ve bunun gibi öğeler ile hizmet sağlamaktadır (Milman, 2010: 221). Deneyimin önem kazandığı turist davranışı anlayışında tema parkların sunabileceği yüksek kaliteli ve haz içeren deneyim fırsatı sayesinde turistlerin olumlu duygular beslemesi sağlanarak bu bağlamda turistlerin tatmin düzeyleri ve aynı destinasyonu tekrar ziyaret etme niyetleri de olumlu etkilenebilmektedir (Ekici vd., 2017: 488). İçerisinde bitmiş ürün bulunmayan yani pazar eğilimine göre değişim gösterebilen tema parklar çeşitli rekreasyonel fırsatlar sağlamakta ve yerel ekonomiler için de olumlu etkileri bulunmaktadır (Sun ve Uysal, 1994: 77).

Dünyada Tema Park

Temalı Eğlence Birliği (Themed Entertainment Association-TEA) ve Amerikan Mühendislik Şirketi (American Engineering Company-AECOM) dünya çapındaki tema parkların performansı ve ziyaretçi sayılarını içeren ve her yıl bir önceki yıla ait verilerini 'Theme Index' adlı bir rapor ile sunmaktadır (Baran ve Kont, 2014: 3). 2020 yılının raporuna göre 2019 yılında dünya çapındaki tema parklardan en çok ziyaretçi alan tema parklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1: Dünya Çapındaki En Çok Ziyaretçi Alan Tema Parklar

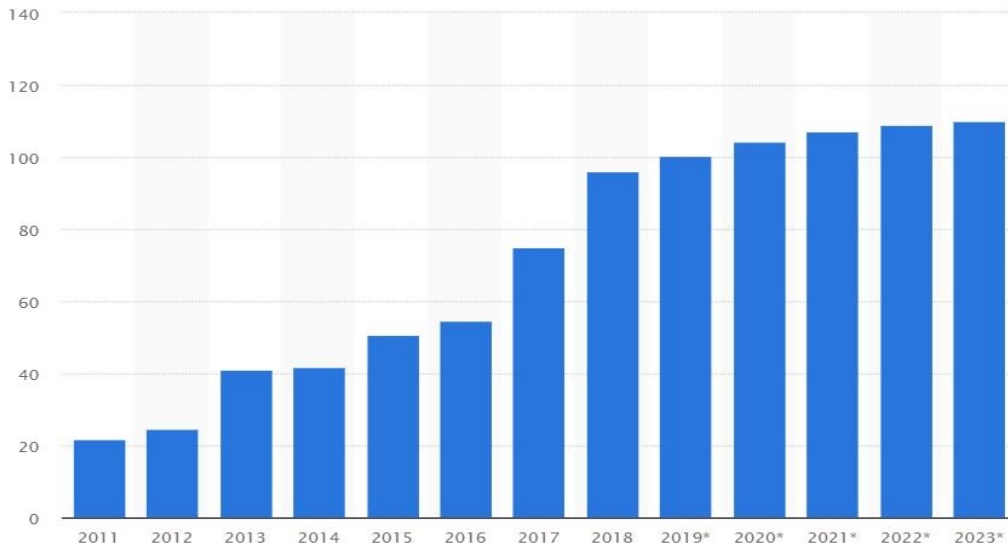
	Tema Park	Değişim Oranı (%)	Katılım
1	Magic Kingdom Theme Park (ABD)	0.5%	20,963,000
2	Disneyland Park (ABD)	0.0%	18,666,000
3	Tokyo Disneyland (Japonya)	0.0%	17,910,000
4	Tokyo Disneysea (Japonya)	0.0%	14,650,000
5	Universal Studios Japan (Japonya)	1.4%	14,500,000
6	Disney's Animal Kingdom (ABD)	1.0%	13,888,000
7	Epcot (ABD)	0.0%	12,444,000
8	Chimelong Ocean (Çin)	8.4%	11,736,000
9	Disney's Hollywood Studios (ABD)	2.0%	11,483,000
10	Shanghai Disneyland (Çin)	-5.0%	11,210,000

Kaynak: (Theme Index, 2019)

Yukarıdaki tabloya göre dünya çapında en çok ziyaretçi alan ilk on tema parkın katılım sayıları dikkate alındığında Amerika Birleşik Devletleri'nin sektörde öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca, 2018 yılına göre katılım oranı değişmeyen tema parklar olmasıyla birlikte katılım oranının azalmasına rağmen Shanghai Disneyland Tema Parkı'nın yine de onuncu olarak sıralamada öncü olduğu görülmektedir.

Türkiye'de Tema Park

Türkiye'de bulunan tema parklar düşünüldüğünde kapladığı alan ve sunduğu eğlence ünitelerine göre yukarıdaki tema park tanımlarına uygun olarak Antalya'da bulunan The Land of Legends, İstanbul'da bulunan Korsan Adası ve İstanbul (eski adıyla Vialand) eğlence parkları örnek gösterilebileceği düşünülmektedir. Bu örneklerle ek olarak yine Antalya'da bulunan Discovery Park, Eskişehir'de bulunan Sazova Parkı ve İstanbul'daki Miniaturk yine Türkiye'deki tema parklardan bazılarıdır. Statista'nın tahminine göre Türkiye'deki eğlence ve tema park faaliyetlerinden gelecekte elde edilecek gelir aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1: Türkiye’de Eğlence ve Tema Park Faaliyetleri Sektör Geliri (Milyon Dolar*)

Kaynak: (Statista, 2020)

Yukarıdaki grafiğe göre, Türkiye’de tema park sektöründeki faaliyetlerden elde edilecek gelir 2023 yılında yaklaşık 110 milyon Amerikan doları olacağı tahmin edilmektedir (Statista, 2020).

Türkiye’deki mevcut tema parklar ile bu tema parkları ziyaret eden kişilerin sayısının ve bunun rakamlara yansımalarının giderek arttığı görülmektedir. Ancak özellikle Amerika ve Avrupa’da bulunan tema parkları ziyaret eden kişilerin sayıları ve sağlanan gelir düşünüldüğünde Türkiye’nin tema park sektöründe daha önünde uzun bir yol olduğu düşünülmektedir (Büyüksalvarcı, 2019: 1204).

İsfanbul Tema Park

Dünyada ve Türkiye’de bir Tema Park’ı, AVM ve gösteri merkeziyle birleştiren ilk alışveriş, eğlence ve yaşam kompleksi olan İsfanbul 600.000 metrekarelik bir alanda 26 Mayıs 2013’de açılmıştır. İsfanbul Tema Park 120.000 metrekarelik alanda konumlanmaktadır. Ziyaretçileri ilgi çekici şatosuyla karşılayan ve üç saniyede 110 kilometre hıza ulaşan dünyanın en iyi dördüncü Nefeskesen adıyla Roller Coaster’ı, 50 metreden heyecan dolu iniş gerçekleştirilen Adelet Kulesi (Tower Ride) ile King Kong, Viking (Splash Coaster) vb. üniteler bulunmaktadır. Ayrıca özel olarak 4000 metrekare alana kurulmuş 20 milyon dolarlık yatırımıyla İstanbul’un fethini anlatan Fatih’in Rüyası ile 30’u aşkın farklı ünite bulunmakta, 2016’da European Star Award’da Avrupa’daki 800 Tema Park arasında ikinciyen iyi on tema park arasına girerek ödül almıştır (www.isfanbul.com). İsfanbul, bulunduğu bölgeye ve ülkeye önemli olumlu ekonomik etkileri bulunmaktadır. Çalışan istihdamı konusunda çevre belediyelerin düzenlediği mesleki eğitim kurslarından faydalanarak bünyesindeki personelin yüzde yetmişini yakın çevreden sağlamıştır. Böylece hem bölge halkına katkı sağlamış hem de olumlu ekonomik etkisine fayda sağlamıştır. Bununla birlikte, İsfanbul Tema Park’ın giriş ücretlerinden sonra en çok gelir yarattığı otelcilik gelirleri bakımından da önemli girdiler sunmaktadır (Özcan, 2017: 81). Tema parkın yakınında sunduğu otelcilik hizmeti ile de misafirlerine konaklama imkânı sunması zamansal bir fayda sağlamaktadır. Turistlerin ve tema park ziyaretçilerinin o bölgede konaklayabilmesi

turistlerin konaklama sürelerinin artmasına ve çevre şehirlerden tema parka yönelik ilginin artmasına da fayda sağlamaktadır (Özcan, 2017: 82). Ayrıca, Türkiye'nin dünya standartlarında açılan ilk tema parkı olan İstanbul içinde bulunduğumuz Covid-19 döneminde aldığı hijyen önlemleri ve yüzde elli kapasite ile güvenli bir ortamda eğlence hizmeti sunmaktadır (www.cnn.com).

YÖNTEM

Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemini kullanılmış ve çalışmanın amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak doküman analizinden faydalanılmıştır. Doküman kaynağı olarak TripAdvisor sitesi seçilmiştir. Bu kapsamda, yorumların daha güncel olması işletme için önem arz ettiğinden 2018-2020 yılları arasındaki toplam 118 yorum olumlu-olumsuz olacak şekilde kategorilendirilerek incelenmiştir. Sadece Türkçe ve İngilizce yorumlar değerlendirilmiş olup yorumlar arasında bir dil farklılığına gidilmemiş bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Kodların sıklıklarının toplamının incelenen yorumlara göre fazla olmasının sebebi aynı yorum içerisinde birden fazla noktaya değinilmiş olmasıdır. Elde edilen bulgular içerik analizi ile yorumlanmıştır.

BULGULAR

Yapılan analize göre oluşan kodlar belirlenmiş, olumlu-olumsuz olarak sınıflandırılmış ve bu kapsamda oluşan hizmet, ortam ve ücret temaları altında değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablo 2: Temalar, Kategoriler ve Kodlar

Tema	Kategori	Kod
Hizmet	Olumlu	Çocuklar için uygun (24) Herkese uygun (18) Başarılı üniteler (11) Yemek yeme alanları mevcut (4) İyi personel (3) Yetişkinler için uygun (3) Toplu taşımayla ulaşım (3) Hızlı geçiş bilekliği (4) Güvenli ekipman (1) Ünitelerin toplu olması (1) Otelden transfer (1) Hediyelik eşya satın alma yerleri (1) Yıllık abonelik (1)
	Olumsuz	Yetişkinler için yetersiz (11) Kötü (ilgisiz, mutsuz, kaba ve İngilizce bilmeyen) personel (10) Kapalı üniteler (7) Az ünite (2) Sadece Türkçe göstergeler (2) Her yaş çocuğa uygun değil (2) 3D gözlükler (2) Ürün hakkında zayıf iletişim (1) Vasat oyun temaları (1) Zayıf uygulama (1) İkinciye gitmeye değmez (1) Web sitesinde bakım aralığı bilgilendirilmiyor (1) Değişmeyen üniteler (1) Söylenilenden daha fazla kapalı ünite (1) Arızalanan üniteler (1) Riskli çocuk üniteleri (1)

		Sıradan üniteler (1) Azalan üniteler (1) Navigasyon yanlış girişi gösteriyor (1)
Ortam	Olumlu	Tema park güzel, başarılı vb. (37) Temiz (6) Tüm gün vakit geçirilebilir (6) Geniş alan (5) Kalabalık değil (1)
	Olumsuz	Çok sıra (12) Kalabalık (10) Çok sıcak (7) Ortadoğulu turistlerin fazla olması (7) Küçük alan (4) Saygısız yabancı turistler (2) Fazla insan çeşitliliği (1) Sıkıcı (1) Eğlenceli değil (1) Kötü (1)
Ücret	Olumlu	Ücretsiz transfer (6) Kampanyalı bilet (5) Uygun fiyat (2)
	Olumsuz	Pahalı (20) Verilen parayı hak etmiyor (7) Değişken fiyatlar (kapı-internet) (6) Yabancı ziyaretçilere fazla ücret (2) Yerli ve yabancılardan farklı ücret (1) Çocuk ve öğrenciye özel indirim yok (1) Çok zamlı (1) Ücretsiz transfer yok (1) Yiyecek fiyatları yüksek (1) Video kaydı ekstra ücret (1)

Tabloya göre hizmet temasının altında toplanmış olumlu kodlardan en çok öne çıkanlar özellikle çocuklar ve herkes için uygun olduğu ve başarılı ünitelerin varlığıdır. İncelenen yorumlara göre ziyaretçilerin başarılı üniteler içerisinde özel olarak Nefeskesen (rollercoaster), 360, Viking ve Adelet Kulesi ünitelerine karşı olumlu yorumları da bulunmaktadır. Bu tema altında öne çıkan olumsuz kodlar ise tema parkın yetişkinler için yetersiz olduğu, çalışma saatleri süresince kapalı ünitelerin bulunduğu ve personel hakkında yapılan mutsuz, kaba, ilgisiz ve personelin İngilizce bilmemesi üzerinde toplanmış yorumlar oluşturmaktadır. Ortam temasının altında toplanan olumlu yorumlardan en çok öne çıkan yorumlar tema parkın genel olarak başarılı, eğlenceli ve güzel olduğu iken olumsuz yorumlar ise ünitelerde çok sıra olması, tema parkın çok kalabalık olması, özellikle Ortadoğulu turistlerin yoğun olması ve katılımcıların tema parkta eğlenirken havanın çok sıcak olması ve bu kapsamda gölgelik alanların azlığıdır. Ücret temasının altında toplanan olumlu yorumlardan öne çıkan kodlar tema parka ücretsiz transfer imkanının olması ve kampanyalı biletlerin varlığı iken olumsuz yorumlardan öne çıkan kodlar tema park girişinin çok pahalı olması, verilen paranın hak edilmediğinin düşünülmesi ile fiyatların değişken olmasıdır. Değişken fiyatlar içerisinde internetten elde edilen giriş biletinin kapı fiyatına göre çok daha uygun olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışma sonucunda farklı temalarda olumlu-olumsuz olarak sınıflandırılan birçok kod oluşmuştur. Olumsuz yorumların daha fazla çeşitlilik göstermesine rağmen, tema parkın genel olarak başarılı ve güzel bulunduğu da yapılan olumlu yorumlardan en fazlasıdır. İşletmenin sunduğu hizmetin daha iyi bir seviyeye ulaşabilmesi için olumsuz yorumlar içerisinde üniteler önünde oluşan sıranın ve tema parktaki kalabalık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre işletmenin öncelikle taşıma kapasitesini belirlemesi ve kurulacak yeni temalar ve ünitelerle oluşan yoğunluğun hafifletilmesi düşünülmektedir. Ayrıca giriş ücretlerinin ziyaretçilere pahalı gelmesi tekrar ziyaretlerinde olumsuz bir etkiye sebep olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda işletme özellikle kapı giriş ücretlendirmesinde de yapabileceği yeni ve cezbedici kampanyalarla ziyaretçileri kendine çekebileceği düşünülmektedir. Tema parkın çocuklu aileler ile herkese de uygun olabileceği olumlu yorumlarda görülmesine rağmen yetişkinler için pek uygun olmadığı yorumlar da öne çıkmaktadır. Bu bağlamda işletme Nefeskesen (rollercoaster) ve Adelet Kulesi gibi üniteleri arttırarak yetişkinler için de farklı seçeneklerin oluşturulması sağlanabilecektir. Sıcak havanın özellikle yüksek sezonda olumsuz etkisi olabilmektedir. Tema Park alanında özellikle dinlenme yerlerinde gölgelik alanların arttırılması önerilmektedir.

Ayrıca, TripAdvisor yorumları içerisinde yapılan olumlu-olumsuz değerlendirmelerin aynı yorum içerisinde bir arada da bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda işletmenin yapılan yorumları değerlendirirken verilen yıldız sayısına göre değil bir bütün halinde incelemesi faydalı olacaktır. Böylece hem olumsuz yorumlar değerlendirilebilecek hem de olumlu yorumlar içerisindeki olumsuz durumlar da belirlenebilir memnuniyet derecesinin artırılmasına fayda sağlanabilecektir. Yapılabilecek gelecek araştırmalar ise Türkiye'deki ve dünyadaki farklı tema parklar üzerine yapılarak daha kapsamlı ve birbirleriyle karşılaştırılabilen bir sonuç elde edilebilir veya tema parkların ülke ve bölgedeki destinasyonlara etkileri araştırılarak literatüre ek katkılar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Aydın, B. (2016). Sosyal Medyada Restoran İmajı: Tripadvisor Örneği. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 1(1), 13-30.

Baran, H. ve Kont, G. (2014). Tema Parklar. <https://api.izto.org.tr/storage/Documents/original/qvugrwVSgzdHwfdq.pdf>. (Erişim Tarihi: 27.03.2021).

Büyükalvarcı, A., Aras, S., ve Çınarlı, E. (2019). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Tema Parklar: Konya Örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6 (36), 1198-1210.

Clavê, S. A. (2007). *The Global Theme Park Industry*. Wallingford: Cabi.

CNN. (2020). <https://www.cnnturk.com/yasam/isfanbul-tema-park-29-haziranda-aciliyor>. (Erişim Tarihi: 28.03.2021).

Ekici, R., Güven, A., ve Büyükdağ, N. (2017). Turizmde Yenilikçi Girişim: Tema Park Otel Örneği. K. Birdir (Ed.) *1. Uluslararası Turizmin Geleceği: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik Kongresi (Futourism 2017)* içinde (s. 485-497). Mersin, Türkiye: Mersin Üniversitesi Yayınları.

- Freitag, F. (2017). Critical Theme Parks: Dismaland, Disney and the Politics of Theming. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 31(6), 923-932.
- Gök, A. B., ve Bingöl, B. (2017). Tarih ve Kültür Temalı Parklar. *Inonu University Journal of Arts and Design*, 7(15), 129- 140.
- Milman, A. (2010). The Global Theme Park Industry. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 2 (3), 220-237.
- Milman, A., Li, X., ve Wang, Y. (2012). Examining the Guest Experience in Themed Amusement Parks: Preliminary Evidence from China. *Journal of Vacation Marketing*, 18(4), 313-325.
- Özcan, C. C. (2017). Tema Parkların Ekonomik Analizi ve Anka Park'ın Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. M. Kar ve M. A. Sarıkaya (Ed.), *Şehir Ekonomisi Ankara Şehir Araştırmaları* içinde (s. 59-95). Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Richard, B., Kaak, K., ve Orlowski, M. (2017). Theme Park Tourism. L. L. Lowry (Ed.), *The SAGE International Encyclopedia of Travel and Tourism* içinde, (s. 1218-1221). New York, NY: Sage.
- Statista. (2020). <https://www.statista.com/forecasts/413991/activities-of-amusement-parks-and-theme-parks-revenue-in-turkey>. (Erişim Tarihi: 28.03.2021).
- Sun, L. H., ve Uysal, M. (1994). The Role of Theme Parks in Tourism. *Hospitality Review*, 12(1), 71-80.
- Theme Index. (2019). <https://aecom.com/theme-index/>. (Erişim Tarihi: 30.03.2021).
- Wong, K. K. F., ve Cheung, P. W. Y. (1999). Strategic Theming in Theme Park Marketing. *Journal of Vacation Marketing*, 5 (4), 319-332.
- Yorulmazer, S. (2020). Rekreasyon ve Temalı Parklar. Y. Yağmur ve Ü. Gaberli (Ed.), *Rekreasyon: Tarihsel Gelişim, Teoriler, Farklı Alanlarla İlişkiler ve Güncel Gelişmeler* içinde (s. 49-63). Ankara: Nobel.

**PRICE AND TRADE VOLUME RELATIONSHIP IN A SELECTED SUB SECTOR IN
BORSA ISTANBUL****Dr. Mehmet Erkan Soykan**

Kayseri University, Vocational School of Social Sciences, Mevlana Mahallesi, 15 Temmuz
Yerleşkesi No:5 38280 Talas, Kayseri, TURKEY
ORCID Number: 0000-0003-2329-4315

Abstract

In this research study, it is planned to examine the stock price or return and trade volume relationship for a selected sub sector index in Borsa Istanbul using daily data if possible. In the analysis, it is targeted to use non linear test if it is found that non linearity is superior than linear analysis. This relationship has been analysed in last 30 years intensively however in most of these papers, mostly linear methods have been utilised. Also an overall consensus about the direction and significance about the direction of the regarding relationship has not been reached in these papers. This relationship is important in order to understand examined financial market's structure. Because trade volume and price relationship depends on the size of the market, the speed of the information flow and how the information is distributed. The information about this relationship is useful for individual and institutional investors, speculators and policy makers especially in forecasting, investment decisions and policy designs. Also technical analysts commonly use the data regarding the volume-price relationship. In technical analysis, it is believed that market is not weakly efficient, information in past prices is not reflected on current prices, prices follow trends and future prices can be forecasted by analysing past prices and trade volume. There are different theoretical assertions developed by researchers about the relationship between stock price and trade volume such as sequential arrival information hypothesis developed by Copeland and Jennings et al. , mixture of distributions hypothesis developed by Clark et al. and noise-traders hypothesis developed by Delong et al.

Keywords: BIST Istanbul, Stock Price, Trade Volume

APPLICATION OF SMART TEXTILE IN CHILDREN'S CLOTHING PROTECTION

Neda Farzan

Dr. Farideh Talebpour

Alzahra University, Tehran

Abstract

The purpose of this study was to investigate the application of smart textiles in immunization of children's clothing. In this regard, the use of the smart industry in tapping and securing clothing to protect the child from harm was investigated. The use of multipurpose fabrics, commonly known as electro textiles or smart textiles, makes for a healthier, safer, and easier life, so it can produce a useful product if the textiles' intelligence is combined with their overlay features. Since one of the most critical periods of any human's life is his childhood and the child's need to play in this period is very important and this study has tried to minimize the possible harm to them. The sample consisted of 276 respondents who were selected by purposeful sampling method. The participants were selected by random sampling from mothers and fathers of 17-50 years of age in Tabriz. The research method is descriptive survey and based on purpose, among applied research. According to the results of the statistical tests and the information obtained from the questionnaires and observations, the relationship between children's coverage and their impact is very high. Designed to minimize damage to the baby while keeping the appearance as simple and as beautiful as possible.

Keywords: smart textiles, protective textiles, safety, children, vulnerability

10 MYTHS ABOUT VISION AND MISSION STATEMENTS: A CONTENT ANALYSIS OF TOP 100 BUSINESS SCHOOLS

Dr Kamran Ahmed Siddiqui

Imam Abdulrahman Bin Faisal University, Saudi Arabia

ORCID ID: 0000-0002-5724-0991

Abstract

The purpose of this paper is to answer 10 famous myths about vision and mission statements by analyzing the vision and mission statements of Top 100 Business Schools in the world.

- First myth states that all business schools have both vision and mission statements.
- Second myth says that all mission statements must have nine components.
- Third myth says that leadership is out of the business school's mission.
- Fourth myth narrates that research is out of business school mandate.
- Fifth myth articulates that business school visions do not concentrate on students.
- Sixth myth expresses that business school mission is more towards practices rather than knowledge.
- Seventh myth states that technology is at the center stage of business school's mission.
- Eight myth says that business schools reflect their environmental concerns in their mission statements.
- Ninth myth says that business schools reflect their social responsibility concerns in their mission statements.
- Tenth myth says that faculty is the hall mark of business schools and reflected in their mission/vision statements.

Methodology: FT Top 100 Business Schools ranking was selected for this study and business school's vision and mission statements were collected from their official websites. Content analysis has been used as the major data analysis technique.

Findings: Data analyses using descriptive statistics proved all ten myths wrong. Further explanation were added to justify the answers.

**CROSSING THE VALLEY OF DEATH IN ENTREPRENEURIAL ECOSYSTEM:
STRATEGIES FOR FINTECH ENTREPRENEURS**

Dr Kamran Ahmed Siddiqui

Imam Abdulrahman Bin Faisal University, Saudi Arabia

ORCID ID: 0000-0002-5724-0991

Abstract

Purpose: The purpose of this paper is to develop recommendations for fintech startups illustrating them how to cross the valley of death in the entrepreneurial ecosystem.

Methods: Multipronged methods have been used in this study. Some tactics and strategies were taken from the existing literature and further validated with the help of interviews and focus groups with young entrepreneurs sharing their experiences.

Findings: Seven broad strategies are recommended.

- Firstly, change the mind-set from worker/manager to entrepreneur; develop traits and acquire required skills.
- Secondly, identify the valley of death in your industrial sector and learn government initiatives and privileges for new start-ups.
- Thirdly, understand local entrepreneurial ecosystem before launching a new venture.
- Fourth, select appropriate business incubator and accelerator programs for the new venture; check for the 3rd or 4th generation services.
- Fifth, understand when to use ‘angel investors’ and when to use venture capitalist’ for the venture.
- Finally, join appropriate entrepreneurial networks and learn success stories related to the venture.

BARRIERS AND REQUIREMENTS FOR INITIAL COMPREHENSIVE ERGONOMIC-USABILITY DESIGN PROGRESSES OF PRODUCT IMPROVEMENT

Ayşenur ERDİL

Istanbul Medeniyet University, Faculty of Political Sciences, Business Administration,
Istanbul, Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-6413-7482>

Abstract

Usability-Ergonomic specifications are also seen as flexible and non-important standards. Though with accurate and specific specifications, there were no assurances that the criteria were exceeded, and because immediate contact was critical for conformity with the regulations between all the precautionary measures or safeguarding agent and construction developers. Businesses seldom demonstrate the expense of durable measurements. These might contribute to the lack of consideration of ergonomics. In order to take structure analysis in industries, ergonomic design problems should be expressed in commercial agreements. The reason of inappropriate usability concern is identified in the institutional strategy that also regulates the impact and viewpoint of control systems experts. In industries, the economic hierarchy, comprising top executives, did not place an emphasis on aesthetics in strategies and views. Several considerations for engineering design practitioners' marginalization in the business could be attributed to performance appraisals and the reality that manufacturers have not been informed of the ramifications of these recommendations.

The objective of this research has been to try and make sense of what inhibits a comprehensive usability-ergonomic methodology in product design during interactions with developers engaged in manufacturing and product construction. The aim is really to investigate the desires, approaches, and strategies which assist in the implementation of ergonomic standards. In exploring the contemplation of ergonomic-usability design challenges in engineering and construction industries, moderately conversations with the participants were assessed, evaluated as either the ultimate solution. SWOT Analysis was used in this study to analyze this issue. The study comprises six distinct firms-business for the evaluation. The advantage seems to be that all discussions is mostly addressed even though both respondents had the opportunity to clarify.

Keywords: Business, SWOT analysis, product design-improvement, ergonomic paradigm

AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI: TÜRKİYE İHRACATINA OLASI ETKİLERİ

EUROPEAN GREEN DEAL: THE POSSIBLE EFFECTS OF TURKEY'S EXPORT

Dr. Öğr. Üyesi M. Sami SÜYGÜN

Tarsus Üniversitesi, UBF

Orcid No: 0000-0002-3928-7438

Doç.Dr. Sezen BOZYİĞİT

Tarsus Üniversitesi, UBF

Orcid No: 0000-0002-0951-3588

Özet

Kuraklık, yangınlar, doğal afetler, azalan biyolojik çeşitlilik ve hatta pandemiler dünya için tehlike çanlarının çaldığının işaretleridir. Küresel ısınma artık soyut ve uzak bir kavram olmaktan çıkmış ve tüm somutluğu ile dünya gündeminin en üst sırasına hızla tırmanmaktadır. Ancak, Kyoto Protokolü'nden Paris İklim Anlaşması'na kadar geçen süreç caydırıcı yaptırımları olmayan ve sadece iyi niyet beyanlarına dayanan mekanizmaların bu devasa küresel sorunu çözmek için yeterli olmayacağını göstermektedir. Dünyanın en büyük ekonomik entegrasyonlarından birisi olarak Avrupa Birliği bu sorunu çözmek adına Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde sürdürülebilir bir gelecek için dönüşüm hedefi ortaya koymuştur. Bu mutabakat Avrupa bölgesi için sadece bir çevre stratejisinden ibaret değildir. Aynı zamanda ticaret partnerleri için yeni bir uluslararası ticaret sistemini ve iş bölümünü ifade etmektedir. Mutabakat, Sınırdaki Karbon Düzenlemesi uygulamasıyla ticaret yapmak isteyen ülkeleri daha yeşil olmaya zorlamaktadır. Mutabakat kapsamında 2050 yılına kadar net sıfır karbon salımı hedefleyen Avrupa Birliği'nin söz konusu politikası hiç kuşkusuz Avrupa Birliği üyelik süreci devam eden ve hali hazırda ihracatının yarısını Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştiren Türkiye için önemli risk ve fırsatları barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın, karbon limitlerinden etkilenmesi kuvvetle muhtemel Türkiye'nin ihracatına olası etkilerini incelemektir. Ayrıca çalışmada, karbon salınımları ve ihracat değerleri kapsamında sektörleri bekleyen fırsat ve tehditler ele alınarak sürecin ilgili tarafları için bir değerlendirme sunulacaktır.

Anahtar Kelime: Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye, İhracat**Abstract**

Drought, fires, natural disasters, declining biodiversity and even pandemics are signs that alarm bells are ringing for the world. Global warming is no longer an abstract and distant concept, and with all its concreteness, it is rapidly climbing to the top of the world agenda. However, the process from the Kyoto Protocol to the Paris Climate Agreement shows that mechanisms that do not have deterrent sanctions and rely solely on statements of good will will not be sufficient to solve this huge global problem. As one of the largest economic integrations in the world, the European Union has put forward a transformation target for a sustainable future within the framework of the European Green Deal in order to solve this problem. This deal is not just an environmental strategy for the European region. It also refers

to a new international trade system and division of labor for trade partners. The deal forces countries that want to trade with the Border Carbon Regulation to be greener. The said policy of European Union, that targets zero carbon emission by the year 2050, has important risks and opportunities for Turkey whose membership process is still continuing and half of which exports are realized to European Union countries. The aim of this study is to analyse the effects of carbon limits of the EU Green Deal to the Turkish export. In addition, in the study, an evaluation will be presented for the relevant parties by examining the opportunities and threats waiting for the sectors within the scope of carbon emission and export values.

Keywords: European Green Deal, Turkey, Export

GİRİŞ

Birinci Sanayi Devrimi ile birlikte artan, enerjinin üretimde gittikçe daha yoğun şekilde kullanılması süreci hız kesmeden devam etmektedir. Kullanılan enerjinin formu değişse de halen doğaya zarar veren fosil yakıtlar ağırlığını korumaktadır. Kitlesel üretimin sonucu olarak talebin üzerindeki arz ile artan rekabet küreselleşme ile uluslararası boyuta taşınmış durumdadır. Rekabette öne geçmek için her şeyi hakkı olarak gören bir anlayış herkesin ortak geleceği olan doğayı da hiç çekinmeden kirletmektedir. Elbette çok hassas bir denge üzerine kurulu dünyadaki yaşam bu hızlı kirlenmeden payını hızla almış ve ozon tabakasındaki delik olarak insanoğlunun gündemine girmiştir. Bilim insanları hızlı ve kontrolsüz endüstrileşmenin, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarına, biyolojik çeşitliliğe, insan sağlığına ve daha birçok alana olumsuz etkilerini gözlemlerken vatandaşlar ise kitleselel üretimin getirdiği göreceli bolluk ve üreticilerin odağında olmanın şımarıklığını yaşamaktaydı. Üretim ve tüketim sarmalı içinde dünya hızla bir felakete doğru giderken tüm dünyayı ilgilendiren Ozon Tabakası gibi bir gündem dikkati konuya çekmiştir. 1987 yılında “Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü” kabul edilmiştir. 196 ülkenin taraf olduğu Montreal Protokolü, çevre konusunda oluşturulmuş başarılı çok taraflı anlaşmalardan birisi olarak tanımlanmaktadır (www.iklim.csb.gov.tr, 2021). Aynı yıl Brundtland Raporu olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu ‘Ortak Geleceğimiz’ Raporu kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu rapor çevre ile kalkınma arasında bağ kurması ve sürdürülebilirlik kavramından ilk kez bahsetmesi itibarı ile önemlidir. Küresel ısınmayı azaltmak adına önemli adımlardan birisi de Kyoto Protokolü olmuştur. Ülkelerin atmosfere saldıkları karbon miktarını 1990 yılındaki düzeylere düşürmelerini gerekli kılan protokol, 1997 yılında imzalanmış ancak 2005 yılında yürürlüğe girebilmiştir (Kaya, 2020:175). 2015 yılında gerçekleşen BM Paris İklim Sözleşmesi ise 192 ülkenin iklim değişikliği ile mücadele etmek için uzlaştığı en önemli anlaşma olarak nitelendirilmektedir. Sözleşmenin amacı, gelecek yüz yılda, küresel ısınmanın 2 derecede kalmasını ve sanayileşme dönemi öncesi seviyesi olan 1,5 derece düzeyine indirgenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasıdır (Akin, 2016: 23). Küresel uzlaşılar yanında Çin, Japonya, İngiltere, Güney Kore, ABD ve Avrupa Birliği gibi büyük ekonomilerin de yüzyılın ortasına kadar karbon nötr olma taahhüdünde bulunduğu, politikalar yürüttüğü gözlenmektedir (www.turkey.un.org). Montreal ve Kyoto Protokollerine taraf olan Türkiye, Paris İklim Sözleşmesine ise imza atmakla birlikte henüz onaylamadığı için taraf değildir. Gelişmekte olan bir ülke olarak karbon salınımı yıllar içinde artan Türkiye’nin uluslararası sözleşmeler çerçevesinde şekillenen yeni sürdürülebilir

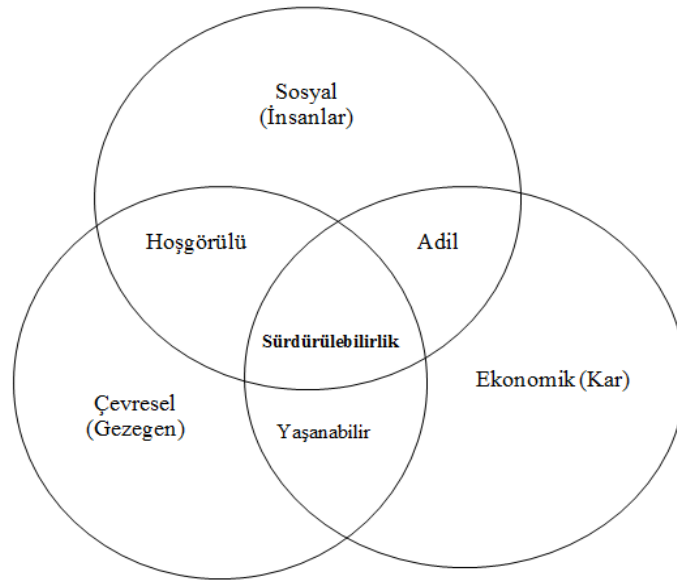
kalkınma politikalarına uyumunun bir tercihten ziyade zorunluluk haline gelmesi beklenmektedir. Zira sadece çevre değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik boyutlarıyla konunun sürdürülebilir kalkınma kapsamında değerlendirildiği ve ekonomik düzenin ve kurumların buna göre pozisyon aldığı bir gelecekte daha fazla söz edilmektedir. Bu bağlamda tıpkı Avrupa Birliği'nin 2019 yılında açıkladığı Avrupa Yeşil Mutabakatı örneğinde olduğu üzere sürecin bu şekilde evrilmesinin kuşkusuz Türkiye ekonomisi üzerine etkileri olacaktır.

Çalışmanın amacı, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın, Türkiye'nin ihracatına olası etkilerini incelemektir. Çalışma kapsamında, ilgili ulusal ve uluslararası kurumların konuya ilişkin çalışmaları, alanyazın ve devletlerin yürüttükleri politikalar incelenmiş ve ulaşılan nitel ve nitel formdaki ikincil veriler analiz edilerek değerlendirmede bulunulmuştur. Sürdürülebilirlik kavramı ve alt bileşenleri olarak çevre, toplum ve ekonomi arasındaki ilişki ele alınarak, Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı'nın bu ilişkinin neresinde olduğuna yer verilmiş ve Türkiye'nin söz konusu mutabakatın özellikle döngüsel ekonomi ve sınırda karbon vergisi uygulaması başlıklarından ne şekilde etkileneceği araştırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise politika yapıcılar, işletmeler ve gelecek akademik çalışmalar için görüş ve önerilere yer verilmiştir.

1. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

20. yüzyılda hızlanan sanayileşmenin ana kaynağını oluşturduğu başta çevre olmak üzere bir takım sorunların yerel ölçekten çıkıp bölgesel, hatta küresel boyutta hissedilmesi çevre ve ekonomi arasındaki ilişkinin tartışılmaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Üretim ve tüketimdeki hızlı artış ve bu artışa bağlı olarak enerji tüketiminin çok büyük boyutlara ulaşmış olması, doğal kaynakların tükenmesine, kirlenmesine, küresel ısınmaya, biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olmuş ve dolayısı ile toplamda dünyanın geleceğini tehdit eder hale gelmiştir. Diğer taraftan aynı süreçteki hızlı nüfus artışı ile birlikte artan işsizlik, gelir adaletsizliği, yoksulluk ve hatta açlık, çevresel problemlerin yanı sıra sosyal sorunları da gözler önüne sermiştir (Yalçınkaya vd.,2011: 3321). 1970'lerden itibaren artan bu kaygılar küresel uzlaşma ihtiyacını getirmiş ve sorunun çözümü için geçmişten günümüze uluslararası düzeyde işbirlikleri gerçekleşmiştir. Örneğin Norveç Başbakanı Oro Harlem Brundtland başkanlığındaki Birleşmiş Milletler Komisyonu "Ortak Geleceğimiz" Raporu ile sürdürülebilirliğe acil ihtiyaç olduğu konusunda neredeyse dünya çapında siyasi fikir birliği sağlamıştır (Goodland, 1995:1). Raporda sürdürülebilir kalkınma kavramına değinilmiş; kavram bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma olarak tanımlanmıştır (Brundtland Report, 1987). Sürdürülebilirlik alanyazında üç bileşen altında değerlendirilmektedir. Bunlar; çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliktir. Birbiri ile yakından ilişkili bu üç kavramı açıklamak toplamda sürdürülebilirlik kavramını anlamak anlamına gelecektir. Şekil 1'den de görüleceği üzere çevre, toplum ve ekonomi boyutlarının kesişim noktasında sürdürülebilirlikten bahsetmek mümkün olmaktadır. 3P (planet, profit, people) olarak da ifade edilen bu üç boyut ve aralarındaki ilişkinin seyri dünyayı daha adil, hoşgörülü ve yaşanabilir bir yer haline getirirken tersi durumda ise sürdürülebilir olmayan bir düzen hakim olmaktadır.

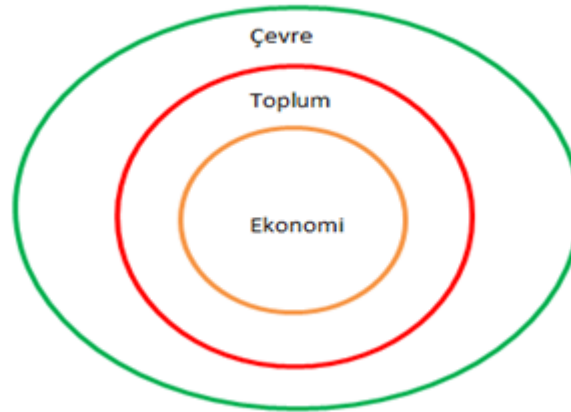
Şekil 1. Sürdürülebilirliğin 3 Boyutu ve Aralarındaki İlişki

Kaynak: Correa ve Xavier, 2013: 10

Üç boyut arasında örtüşme olsa da, ekonomik sürdürülebilirlik çok daha kapsayıcıdır ve özellikle çevresel sürdürülebilirlik ile güçlü bağlantılara sahiptir (Goodland, 1995: 1). Bu görüşten yola çıkarak oluşturulan sürdürülebilirliğin bir başka gösterimi Şekil 2’de sunulmaktadır.

Şekil 2. Sürdürülebilirlik ve 3 Boyutu

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Çevresel olarak sürdürülebilir bir sistem, yenilenebilir kaynakların aşırı sömürülmesinden kaçınarak ve yenilenebilir olmayan kaynakları asgari ölçüde tüketerek istikrarlı bir kaynak tabanını korumalıdır (Gedik, 2020: 197). Bunu yaparken çevresel sürdürülebilirliğin odağında; doğadaki ekolojik çeşitliliğin ve doğal kaynakların korunması, yenilebilir ürünlerin sürdürülebilir kullanımı, yenilenebilir olmayan ürünlerin kullanımının azaltılması, doğadaki canlılara ve çevreye verilen zararın en aza indirgenmesi, kültürel ve tarihi mirasların korunması başlıkları ön planda yer almaktadır (Güner, 2020: 17). Çevresel

sürdürülebilirlik, kapsayıcı rolü itibarı ile sürdürülebilirlik kavramı içerisinde ayrıca öneme sahiptir.

Mckenzie (2004: 12), sosyal sürdürülebilirliği; temel hizmetlere erişim eşitliği, nesiller arası eşitlik, farklı kültürel değerlere sahip ilişkiler sistemi, özellikle yerel düzeyde vatandaşların siyasi katılımı, bir topluluk sahipliği duygusu, farkındalık, bir topluluğun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bir mekanizma, topluluk eylemiyle karşılanamayan ihtiyaçların karşılanması için politik savunuculuk ilkelerini içeren bir şekilde tanımlamıştır. Adalet, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar bu alanda öne çıkan kavramlardır. Vallance vd. (2011: 342) sosyal sürdürülebilirliğin üç aşamasından bahsetmiştir. Bunlardan; sürdürülebilirliğin geliştirilmesi; sosyal sermaye, adalet, eşitlik vb. yaratılmasını, sürdürülebilirliğe bağlanma; çevresel hedeflere ulaşmak için davranış değişiklikleri ile ilgili 'sürdürülebilirlik arasında köprü kurma ve sürdürülebilirliğin korunması; değişim karşısında sosyo-kültürel özelliklerin korunmasını ifade etmektedir.

Tarihsel süreçte iktisat biliminin genellikle doğal kaynaklardan sınırsız olarak bahsettiği ve nadiren endişe duyduğu söylenebilir (Goodland, 2002: 2). Ancak artık günümüzde bir taraftan çevreyi korurken bir taraftan toplumu gözeterek ekonomik büyümenin sağlanmasının mümkün olup olmadığı yüksek sesle tartışılmaktadır. Odağına karlılığı alan işletmelerin çevreyi ve toplumu ön planda tutan bir anlayışı benimsemesinin kendiliğinden beklenmeyeceği, bunun yerine devletlerin üstelik de uluslararası düzeyde alacakları kararlar ile işletmeleri bu alanları da gözetken stratejiler uygulamaları için zorlaması gerekmektedir. Böylelikle gelir dağılımında adalet, döngüsel ekonomiye uygun üretim, adil ticaret ve etik gibi kavramların ön plana çıkması mümkün olacaktır.

Şekil 3. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Kaynak: <https://www.tr.undp.org/>, 2021

Kuşkusuz sürdürülebilir kalkınma alanında en önemli gündemlerden birisi de Şekil 3'te yer verilen Birleşmiş Milletler Kalkınma Amaçları'dır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, diğer bir deyişle Küresel Amaçlar, yoksulluğu ortadan kaldırmak, dünyayı korumak ve tüm

insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel bir eylem çağrısıdır. 2016 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 17 ana başlıktan oluşur ve sosyal, kültürel ve çevresel meselelerin çözümüne odaklanır.

Sürdürülebilirliğin çıkış noktasından hareketle birçok ülke, uluslararası kuruluş sürdürülebilirlik alanında çaba göstermekte ve çeşitli politikalar yürütmektedir. Bu çabalardan bir kısmı teşvik edici ve daha ziyade gönüllü olarak işletmeleri bu politikaları uygulamaya yöneltirken bir kısmında ise yaptırımlar yoluyla daha zorlayıcı bir yol izlemektedir. Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı, AB ile ticaret yapmak isteyen üye ya da üye olmasın her ülkeyi ve işletmeleri ilgilendiren önemli yeni nesil büyüme stratejilerinden birisi olarak bu ikisinin arasında yer almaktadır.

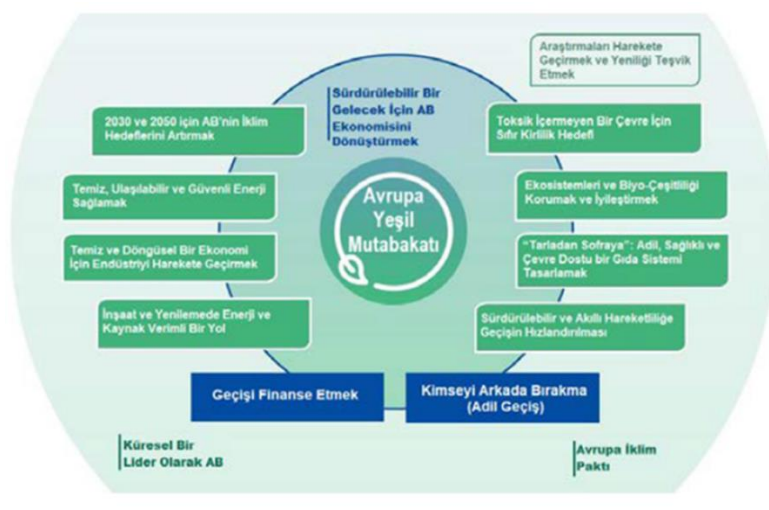
2. AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI VE TÜRKİYE İHRACATINA OLASI ETKİLERİ

2.1. Avrupa Yeşil Mutabakatı

Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Birliği ülkelerinin iklim ve çevreyle ilgili zorluklarla mücadele konusundaki kararlılığını ortaya koyan sürdürülebilir bir büyüme stratejisi sunmaktadır. AB Komisyonu Başkanı Ursula Von Der Leyen tarafından açıklanan Avrupa Yeşil Mutabakatı belgesinde (2019: 2) mutabakat; 2050 yılına kadar AB'yi karbon nötr ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı modern, kaynak açısından verimli ve rekabetçi bir ekonomiye sahip adil ve müreffeh bir topluma dönüştürmeyi amaçlayan yeni bir büyüme stratejisi olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik, toplumsal ve çevresel alanda sürdürülebilirlik hedefiyle yola çıkan mutabakat sekiz ana başlıktaki dönüşümle hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Şekil 4'te sunulan bu dönüşüm alanları; 2030 ve 2050 için AB'nin iklim hedeflerini artırmak, temiz ve güvenli enerji sağlamak, temiz ve döngüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirmek, inşaat ve yenilemede enerji ve kaynak verimli bir yol, sürdürülebilir ve akıllı hareketliliğe geçişin hızlandırılması, "Tarladan Sofraya": adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda sistemi tasarlamak, ekosistemleri ve biyo-çeşitliliği korumak ve iyileştirmek, toksik içermeyen bir çevre için sıfır kirlilik hedefi, araştırmaları harekete geçirmek ve yeniliği teşvik etmek, sürdürülebilir bir gelecek için AB ekonomisini dönüştürmek, kimseyi arkada bırakma (Adil Geçiş) ve geçişi finanse etmek.

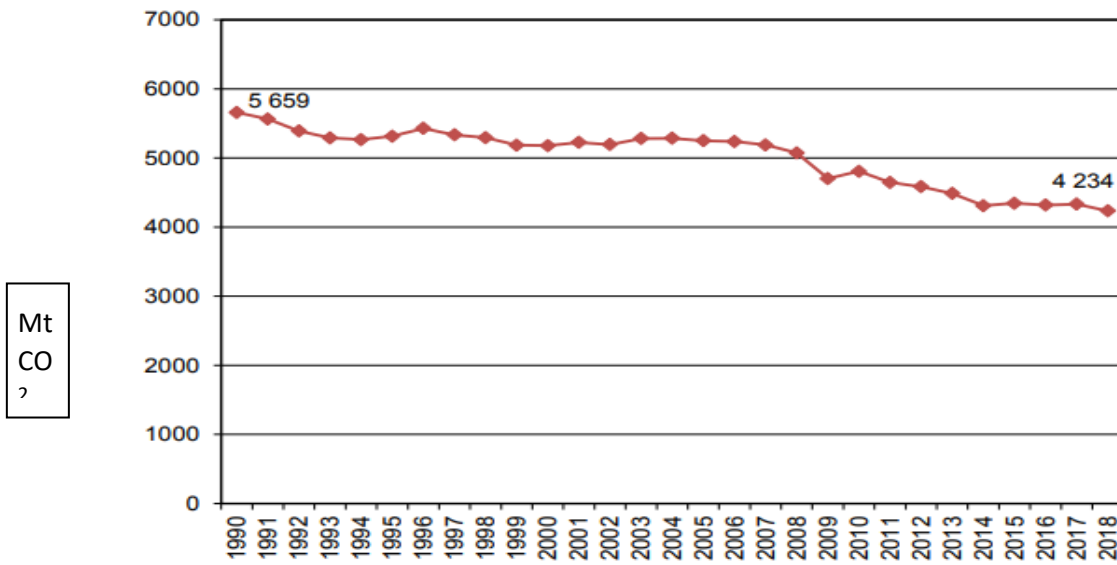
Şekil 4. Avrupa Yeşil Mutabakatı Unsurları

Kaynak: www.yesildusunce.org, 2021

Avrupa Birliği'nin iklim krizinin önüne geçmek için karbon salınımının azaltılması çabaları yeni değildir. AB, 2005 yılından bu yana karbonu vergilendirmektedir. Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) ile her yıl belirli bir toplam emisyon hakkı koymakta ve bu hakların bir kısmı ücretsiz dağıtılırken kalan kısmı ise belirlenen sektörlerdeki tesisler tarafından satın alınmaktadır. Elde edilen gelir yine iklimle mücadelede uyumlu dönüşümler için kaynak oluşturmaktadır. Bu sistem karbon emisyonlarının Avrupa Birliği'nde düşmesine yardımcı olmakla birlikte AB içindeki istihdam ve üretimde düşüşe neden olmuştur (Aşıcı, 2021). AB'nin yaşadığı bu deneyim Avrupa Birliği içindeki endüstrinin rekabetçiliğini uluslararası rakipleri karşısında koruyacak bir büyüme stratejisi geliştirmesinin önemini ortaya koymuştur.

Şekil 5. EU-27, İzlanda ve Birleşik Krallık (EU-KP) Sera Gazı Emisyonları (LULUCF hariç)

Kaynak: Avrupa Çevre Ajansı, 2021

Yeşil Mutabakatın küresel çevresel hedefine, Avrupa'nın tek başına hareket ederek ulaşması mümkün değildir. Şekil 5'te görüleceği üzere AB'nin sera gazı emisyonları yıllar içinde düşüş eğilimindedir. Ancak, küresel iklim krizinde tek başına bir bölgedeki emisyonların düşmesi anlam ifade etmemektedir. Zira, iklim krizinin çözümü sadece AB bölgesinin değil tüm dünyada emisyonların düşmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, Avrupa Yeşil Mutabakatı ile AB, sadece kendi bölgesindeki değil AB ile ticaret yapacak tüm ülkelerin emisyonlarını da sürece dahil etmiş ve böylelikle dönüşümü daha geniş bir alana yaymaya çalışmıştır. Aynı zamanda, döngüsel ekonomi ve sınırda karbon uygulaması ile bir kısım uluslararası anlaşmalardaki gibi sadece iyi niyet beyanı kapsamında ülkelerin inisiyatifine bırakmayarak ekonomik yaptırımlar da getirmiştir.

2.2. Mutabakatın Türkiye İhracatına Olası Etkisi

Türkiye, Birleşmiş Milletlere üye ve Avrupa Birliği'ne aday üye konumunda bir ülke olarak küresel iklim krizine yönelik küresel düzeyde atılan adımlara dahil olmaktadır. Türkiye'nin küresel iklim krizinde mihenk taşları olarak ifade edilebilecek Viyana Sözleşmesi ve devamı niteliğindeki Monreal Protokolü, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği

Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Sözleşmesi, Paris İklim Anlaşması gibi küresel işbirliklerine dahil olduğu, sadece Paris İklim Anlaşmasını henüz onaylamadığı görülmektedir. Türkiye; Montreal Protokolüne 1991 yılında taraf olmuş ve tüm değişikliklerini kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne 2004 yılında katılmıştır. Kyoto Protokolü'ne 2009 yılında taraf olmuştur. Paris İklim Anlaşması'nı ise 2016 yılında imzalamış ancak henüz taraf olmamıştır (<https://iklim.csb.gov.tr>. 15.03.2021).

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, yıllar içinde karbon salınımlarını artırmaktadır. Tablo 1'de görüleceği üzere Türkiye 1990-2018 döneminde toplam sera gazı emisyonlarını %137,5 oranında artırmıştır. Aynı süreçte 27 AB üyesi ülke ile birlikte Birleşik Krallık ve İzlanda'nın toplam sera gazı emisyonlarını %25,2 oranında azalttığı görülmektedir.

Tablo 1. Sektörlere göre toplam sera gazı emisyonları (CO2 eşdeğeri-Milyon ton)

Bölge	Yıl	Toplam	Değişim (%)	Enerji	Endüstriyel işlemler	Tarım	Atık
	1990	219,4	.	139,6	22,8	45,8	11,1
Türkiye	2018	520,9	137,5	373,1	65,2	64,9	17,8
AB+UK	1990	5659,0	.	4350,0	516,0	547,0	241,0
+İceland	2018	4234,0	-25,2	3284,0	374,0	436,0	138,0

Kaynak: Avrupa Çevre Ajansı, 2021

Avrupa Birliği içindeki üye ülke endüstrisinin karbon salınımlarını azaltırken, bölgeye ihracat gerçekleştiren diğer ülke endüstrilerinin karbon salınımlarını artırması AB'nin küresel iklim krizine yaklaşımına ters düşmektedir. Bu çerçevede Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında ilan ettiği ve ayrıntılarına daha sonra karar vereceği sınırda karbon düzenlemesi ile bu tezatlığı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Böylelikle bir taraftan bölgenin kendi endüstrisini ve istihdamını haksız rekabete karşı korurken bir taraftan da kendi ile ticaret yapmak isteyen ekonomileri çevreye daha duyarlı olmaya zorlayarak iklim krizi ile küresel düzeyde mücadele etmeyi amaçlamaktadır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında hayata geçecek uygulamalar, Birliğin en önemli ticaret partnerlerinden birisi olan Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Tablo 2'den de görüleceği üzere Avrupa Birliği, Türkiye için son derece önemli bir ticaret partneridir. Türkiye, Brexit sonrası Birlikten ayrılan Birleşik Krallık da dahil edildiğinde toplam ihracatının neredeyse yarısını AB ülkelerine gerçekleştirirken, ithalatının ise üçte birini bölgeden gerçekleştirmektedir.

Tablo 2. Ülke gruplarına göre ihracat-ithalat, 2015-2020 (GTS-1.000 \$)

Yıl	Ülke grubu	Toplam hracat	Yüzde	Toplam İthalat	Yüzde
2020	Toplam –Total	169 657 940	41	219 514 373	33
	Avrupa Birliği (AB 27)	70 027 642		73 337 590	
2019	Toplam –Total	180 832 722	42	210 345 203	32
	Avrupa Birliği (AB 27)	76 726 198		67 913 047	
2018	Toplam –Total	177 168 756	44	231 152 483	33
	Avrupa Birliği (AB 27)	77 429 205		77 051 249	
2017	Toplam –Total	164 494 619	41	238 715 128	34
	Avrupa Birliği (AB 27)	67 987 332		81 971 590	
2016	Toplam –Total	149 246 999	40	202 189 242	37
	Avrupa Birliği (AB 27)	59 981 416		75 267 734	
2015	Toplam –Total	150 982 114	37	213 619 211	36
	Avrupa Birliği (AB 27)	56 478 649		76 794 546	

Kaynak: TÜİK, 2021

Mevcut durumda karbon emisyonları yüksek düzeyde seyreden ve artış trendinde olan Türkiye, AB ülkelerindeki genel eğilimin tersine hareket etmektedir. Türkiye mevcut karbon emisyon düzeyi ile AB ülkeleri arasında en fazla emisyonu sahip Almanya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Fransa ve İtalya ise karbon emisyonu yüksek diğer ülkelerdir (www.eea.europa.eu). Türkiye, bu durumda kuşkusuz sınırda karbon düzenlenmesinden etkilenecek ülkeler arasında yer almaktadır.

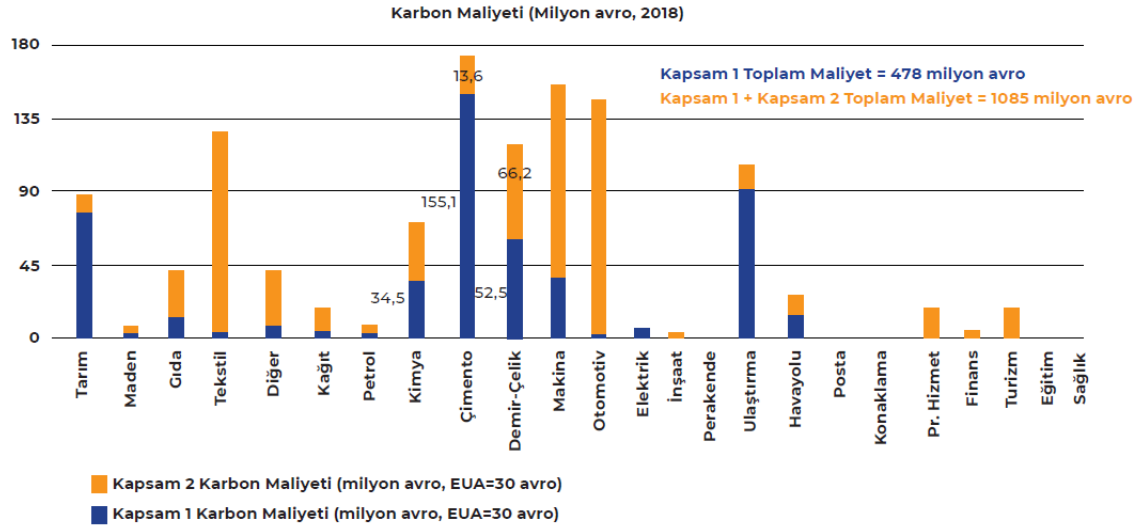
Sınırda Karbon Uygulaması (SKU), AB'ye ithal edilen malların karbon yoğunluğunu temsil ederek AB'nin iklim liderliğini teşvik etme yöntemidir. Bu süreç kritiktir çünkü AB üreticileri dünyadaki en yüksek çevre ve iklim koruma hedeflerine ve bu girişimi takip eden daha yüksek üretim maliyetlerine sahiptir (www.eurofer.eu). Bu uygulama ile küresel hedeflere uygun rekabetçi bir büyüme stratejisine geçiş hedeflenmektedir. 2021'de seçilen sektörler için bir karbon sınırı ayarlama mekanizması önerisi beklenmektedir. Mevcut durumda uygulanacak araçların türü hakkında önemli belirsizlikler bulunmaktadır. Bunlar; mekanizmanın sektörel kapsamı, politika aracının türü (yeni karbon gümrük vergisi veya ithalat vergisi veya AB ETS'nin ithalatı kapsayacak şekilde genişletilmesi), karbon içeriği ve karbon fiyatlandırması için değerlendirme metodolojisi (Özkadı, 2020). Avrupa Birliği'nin önümüzdeki dönemde bu önlemi Dünya Ticaret Örgütü kurallarına ve AB'nin diğer uluslararası yükümlülüklerine uyacak şekilde tasarlaması umulmaktadır.

Mevcut durumda Sınırda Karbon Uygulaması kapsamında alternatif senaryolar bulunmaktadır. Uygulama devreye girdiğinde karbonun sınırda vergilendirilmesine ilişkin karbonun ton fiyatının 30 avro/tCO₂ ve 50 avro/tCO₂ olması alternatif senaryoları bulunmaktadır (Sartor, 2020). Bir diğer net olmayan husus ise vergilendirmenin kapsamı ile ilgilidir. Kapsamın, üretimin yapıldığı tesis düzeyindeki doğrudan üreticinin sorumluluğu olarak görülen emisyonlarla (Kapsam 1) mı sınırlı kalacağı yoksa tesiste girdi olarak kullanılan elektrik, çelik gibi ara malların üretiminin sebep olduğu emisyonların (Kapsam 2) da dahil mi edileceği konusu henüz net değildir.

Alternatif senaryoları dikkate alan ve Türkiye'nin 2018 yılı sektörel emisyon ve ihracat verilerinden yola çıkarak sınırda karbon uygulamasından Türkiye ihracatının ne şekilde

etkileneceğine ilişkin TÜSİAD (2020) Raporu kapsamında çalışma yapan Yeldan, Acar ve Aşıcı, Şekil 6 ve Şekil 7’de sunulan sonuçlara ulaşmışlardır.

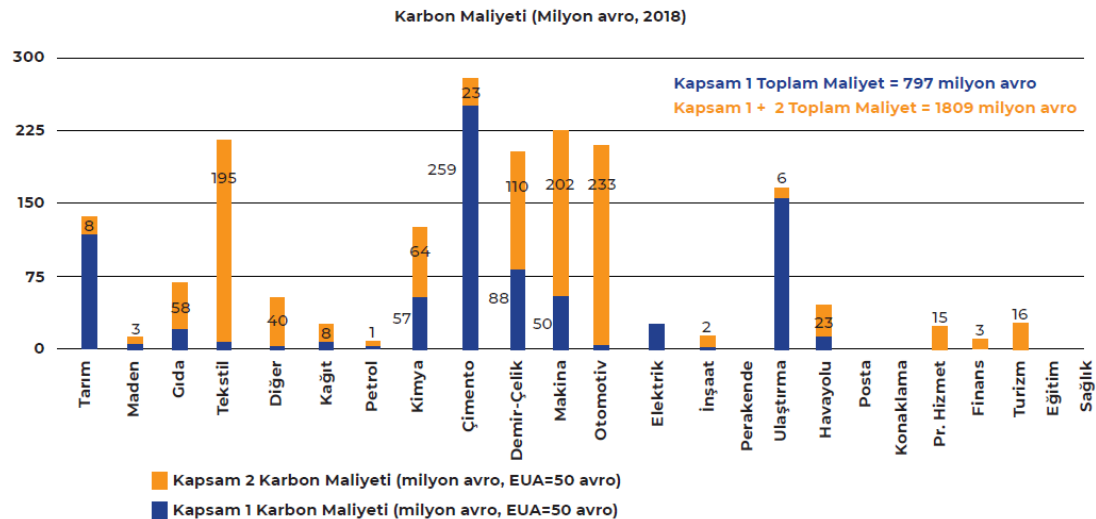
Şekil 6. SKU 30 avro/tCO₂ Olması Halinde Türkiye İhracatı İçin Sektörel Karbon Maliyeti

Kaynak: TUSİAD, 2020

Sınırdaki karbon uygulamasının 30 avro/tCO₂ olması durumunda Türkiye ihracatı için Kapsam 1 çerçevesinde 478 milyon Euro, Kapsam 2 çerçevesinde ise 1 milyar 85 milyon Euro maliyet oluşacağı öngörülmüştür. Kapsam 1 çerçevesinde özellikle çimento, tarım, ulaştırma ve demir çelik sektörleri ek maliyetle karşılaşacaktır. Kapsam 2 çerçevesinde ise bu sektörlerle otomotiv, makine ve kimya sektörleri de dahil olacaktır.

Şekil 7. SKU 50 avro/tCO₂ Olması Halinde Türkiye İhracatı İçin Sektörel Karbon Maliyeti

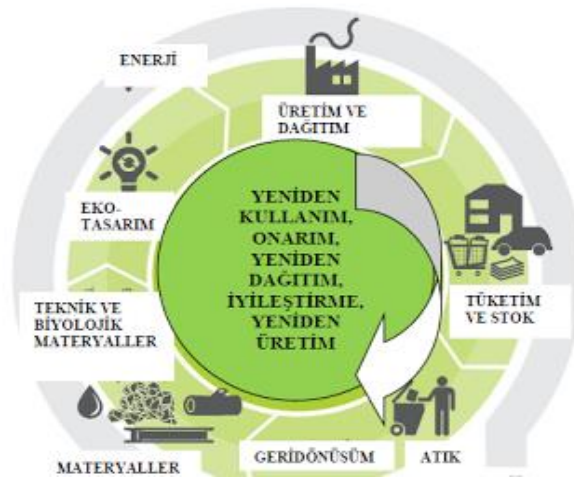
Kaynak: TUSİAD, 2020

Sınırdaki karbon uygulamasının 50 avro/tCO₂ olması durumunda Türkiye ihracatı için Kapsam 1 çerçevesinde 797 milyon Euro, Kapsam 2 çerçevesinde ise 1 milyar 809 milyon

Euro maliyet oluşacağı öngörülmüştür. Kapsam 1 çerçevesinde özellikle çimento, tarım, ulaştırma ve demir çelik sektörleri ek maliyetle karşılaşacaktır. Kapsam 2 çerçevesinde ise bu sektörlere otomotiv, makine ve kimya sektörleri de dahil olacaktır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı sadece sınırda karbon uygulaması değil aynı zamanda döngüsel ekonomiye vurgusu ile de Türkiye ihracatını etkileme potansiyeline sahiptir. Avrupa Yeşil Mutabakatı Döngüsel Eylem Planı'nın (2020), barındırdığı sürdürülebilir ürünler tasarlamak, tüketicilerin ve kamu alıcılarının güçlendirilmesi, üretim süreçlerinde döngüsellik bileşenleri ile birçok sektörün üretim süreçlerini de etkilemesi beklenmektedir.

Şekil 8. Döngüsel Ekonomi

Kaynak: www.yasamboyuogreniyorum.blogspot

Şekil 8’de de yer verildiği üzere, daha dayanıklı ve kolay tamir-onarım süreçlerine sahip ürünler, daha az enerji tüketen aletler, geri dönüşüme ve yeniden kullanıma uygun hammadde ve ara malların teşvik edilmesi ile rekabetçi kalmak isteyen üreticilerin de bu dönüşüme hazır olması gerekmektedir. Bu dönüşümü hazırlıklı olan işletmelerin pazardaki konumunu koruması hatta geliştirmesi mümkün olacaktır.

3. SONUÇ

Dünyanın iklim krizine her geçen gün şiddeti artan bir şekilde maruz kalması iklim krizi ile mücadeleyle olan vurguyu artırmaktadır. Ozon tabakasındaki incelme süreci ile birlikte dünyayı onarmak amaçlı küresel düzeyde artan işbirlikleri Viyana Sözleşmesi, Montreal Protokolü, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması gibi önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Ancak, artan gündeme rağmen küresel iklim krizi hız kesmeden devam etmekte ve dünyayı tehdit etmektedir. Salt iyi niyet beyanlarının ötesinde bir takım yaptırımlarla küresel ısınmayı artırıcı eylemde bulunan ekonomilerin emisyonlarını azaltmaya zorlanması daha fazla gündeme gelmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı da böyle bir yönelişin neticesinde sadece AB içindeki endüstriler eliyle bölgenin emisyonlarını azaltmak değil aynı zamanda AB ile ticaret ilişkisi olan her ülkeyi ve üreticilerini bağlayan bir strateji oluşturmayı ve böylelikle emisyon azaltılmasını küresel düzeye yaymayı amaçlamaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği ile olan ihracat ve ithalat hacminin yüksekliği ile kuşkusuz bu yeni stratejiden payını alacaktır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, karbon

emisyonlarını yıllar içinde artırmıştır. Ancak son yıllarda gerek Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi bölgesel düzenlemeler gerekse Paris İklim Anlaşması gibi uluslararası anlaşmaların sayısı ve yaptırım gücü artmaktadır. Türkiye, Paris İklim Anlaşmasını imzalamak ile birlikte henüz onaylamayan birkaç ülkeden birisi olsa da zaman içerisinde sistem dışında kalmamak adına onay vermek durumunda kalabilecektir. Avrupa Yeşil Mutabakatı da içerdiği sınırdaki karbon uygulaması ve döngüsel ekonomiye geçiş maddeleri ile Türkiye için fırsat ve tehditler barındırmaktadır. Covid-19 sürecinde Avrupa Birliği için tedarikçi olma noktasında Çin'in önüne geçme fırsatından söz edilen Türkiye için Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın da fırsat oluşturabilmesi muhtemeldir. Ancak, en geç 2060 yılında karbon nötr olma hedefini duyuran Çin'in yanı sıra Güney Kore, Japonya, Kanada, Güney Afrika gibi karbon nötr hedefleri açıklayan ülkelerin sayısının artması gerekli dönüşüm sağlanamadığı takdirde Türkiye'yi bekleyen tehdidi göstermektedir. Diğer taraftan sınırdaki karbon uygulaması nedeni ve döngüsel ekonomiye uyum kapsamında artacak maliyetlerin salt rakamsal değerlerinden ziyade küresel iklim krizinin toplumsal, çevresel ve ekonomik zararlarını azaltmak ve küresel kalkınma amaçlarına katkı sunmak adına da Türkiye'nin hızla düşük karbon ekonomisine geçiş için yol haritasını belirlemesi gerekmektedir. Sınırdaki karbon uygulaması ve döngüsel ekonomi uyum çabaları bu dönüşümü hızlandırması bakımından da önemlidir. Türkiye'nin imalat sanayi mevcut durumda çimento, demir-çelik, kimyasallar, alüminyum, cam gibi yüksek karbonlu ve yüksek enerji ihtiyacı sektörleri etrafında kümelenmiştir. Bu nedenle söz konusu sektörleri besleyen temiz enerji kaynaklarının payının artırılması yanında düşük karbon salınımına sahip katma değeri yüksek sektörlerle yönelimin de desteklenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, politika yapımcıların düşük karbonlu sektörlerle geçişi kolaylaştırmak için teşvikler vermesi, çevre dostu yatırımlara vergi avantajı sağlaması, yeşil yatırımları düşük faizli ve uzun vadeli kredilerle desteklemesi, özellikle belirli sektörlerdeki işletmelerde verimlilik odaklı çalışmaları teşvik etmesi ve acilen Avrupa Yeşil Mutabakatı gereği izlenecek bir yol haritası belirlemesi önerilmektedir. Diğer taraftan Türkiye ihracatının genel olarak Avrupa Yeşil Mutabakatı'ndan ne şekilde etkileneceğini ortaya koyarak literatüre ve politika yapımcılara katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmanın devamında konuya ilgi duyan araştırmacıların söz konusu etkileri bölgeler ve sektörler özelinde ayrıca ele alması literatüre katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Akın, M. S. (2016). İklim Değişikliği Bağlamında Kyoto Protokolü, Paris Anlaşması Ve Pazarlama Alanına Dair Çıkarımlar, Turkish Journal Of Marketing, 1(1), 12-29.

Aşıcı A.A. (2021), Akdeniz İhracatçı Birlikleri, Avrupa Yeşil Düzeni Bölge İhracatçısını Nasıl Etkileyecek? Sunumu, 25.02.2021

Avrupa Yeşil Mutabakatı Döngüsel Eylem Planı (2020), https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/pdf/new_circular_economy_action_plan.pdf adresinden 119.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

Brundtland Report, (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future. <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> adresinden 12.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

Corrêa, H. L., & Xavier, L. H. (2013). Concepts, design and implementation of Reverse Logistics Systems for sustainable supply chains in Brazil. *Journal of Operations and Supply Chain Management (JOSCM)*, 6(1), 1-25.

Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik Ve Çevresel Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma Ve Sürdürülebilirlik. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.

Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual review of ecology and systematics*, 26(1), 1-24.

Güner, U. (2020). Çevresel Sürdürülebilirlik. Utku Güner e-book.

Kaya, H. E. Kyoto'dan Paris'e Küresel İklim Politikaları, *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.

McKenzie, Stephen (2004), "Social Sustainability: Towards Some Definitions." Hawke Research Institute Working Paper Series 27

Özkadı F., (2020), Shura Enerji Dönüşüm Merkezi ve Agora Energiewende, "The European Green Deal's Border Carbon Adjustment: Potential impacts on Turkey's Exports to the European Union" Webinarı

Sartor, O., (2020), Shura Enerji Dönüşüm Merkezi ve Agora Energiewende, "The European Green Deal's Border Carbon Adjustment: Potential impacts on Turkey's Exports to the European Union" Webinarı

TÜSİAD, 2020. Ekonomik Göstergeler Merceğinden Yeni İklim Rejimi

Vallance, S., Perkins, H. C., & Dixon, J. E. (2011). What is social sustainability? A clarification of concepts. *Geoforum*, 42(3), 342-348.

www.eea.europa.eu adresinden 16.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

www.eurofer.eu adresinden 16.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

www.iklim.csb.gov.tr adresinden 13.03.2021 tarihinde edinilmiştir.

www.tuik.gov.tr adresinden 17.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

www.turkey.un.org adresinden 15.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

www.yasamboyuogreniyorum.blogspot adresinden 14.03.2021 tarihinde edinilmiştir.

www.yesildusunce.org.tr adresinden 12.03.2021 tarihinde edinilmiştir.

<https://www.tr.undp.org> adresinden 13.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

Yalçinkaya, A., Durmaz, V., & Adiller, L. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Kurumsal Sürdürülebilirlik İçin Yeni Ölçümleme: Üçlü Performans. In 9th international Conference On Knowledge, Economy & Management Proceedings (pp. 3320-3332).

GİRİŞİMCİLİK YÖNELİMİNİN FİNANSAL PERFORMANS VE AR-GE KAPASİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE EFFECTS OF ENTREPRENEURSHIP ORIENTATION ON FINANCIAL PERFORMANCE AND R&D CAPACITY

Fahrettin PALA

Dr. Öğr. Üyesi Gümüşhane Üniversitesi KADMYO Muhasebe ve Vergi Bölümü,
Orcid No: 0000-0001-9565-8638

Hasan AYAYDIN

Prof. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü,
Orcid No: 0000-0002-5395-1411

Özet

Çalışmanın amacı, İstanbul ve Kocaeli illerinde faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli üretim işletmelerinde, girişimcilik yöneliminin firma finansal performansı ve Ar-Ge kapasitesi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın evrenini, İstanbul ve Kocaeli illerinde faaliyet gösteren ve aynı zamanda T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğüne kayıtlı 210 orta ve büyük ölçekli üretim işletmesi oluşturmaktadır. Evrenden veri toplama yöntemi olarak standart veri elde etme ve buna bağlı üstün veri analizi sunma özelliklerinden dolayı anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen ve geçerliliği sağlanan toplam 162 anket araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Araştırmanın devamı açısından güvenilirlik ve geçerlilik önem arz eden bir konu olmasından dolayı, ilk olarak ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliklerini ölçmek üzere açıklayıcı faktör analizi (EFA) ve güvenilirliklerini ortaya koymak üzere de iç tutarlılık güvenilirliği (Cronbach's Alpha) kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik koşulları sağlandıktan sonra hipotezlerin testi aşamasına geçilmiştir. Literatüre paralel olarak teorik kuramın genel argümanları doğrultusunda geliştirilen hipotezlerin testinde, çoklu regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçları, girişimcilik yönelimi ve boyutlarının finansal performans üzerinde etkisinin olmadığını, ancak proaktiflik ve yenilikçiliğin Ar-Ge kapasitesi üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif, risk almanın ise anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Yönelimi, Yenilikçilik, Proaktiflik, Risk Alma, Ar-Ge Kapasitesi, Finansal Performans

Abstract

The aim of the study is to investigate the effect of entrepreneurship orientation on firm financial performance and R&D capacity in medium and large scale production enterprises operating in Istanbul and Kocaeli provinces. For this purpose, the universe of the study, operating in Istanbul and Kocaeli provinces and at the same time T.C. It consists of 210

medium and large-scale manufacturing enterprises registered with the Ministry of Industry and Technology, General Directorate of R&D Incentives. The survey technique was used as a method of collecting data from the universe due to its standard data acquisition and its superior data analysis. A total of 162 questionnaires obtained and validated were included in the scope of the research. SPSS package program was used in the analysis of the data obtained. Since reliability and validity is an important issue for the continuation of the study, firstly the validity and reliability tests of the scales were conducted. Explanatory factor analysis (CFA) was used to measure the construct validity of the scales and internal consistency reliability (Cronbach's Alpha) was used to reveal their reliability. After ensuring the reliability and validity conditions of the scales, the hypothesis testing phase was started. In parallel with the literature, the multiple regression analysis method was used in the testing of the hypotheses developed in line with the general arguments of the theoretical theory. Regression analysis results revealed that entrepreneurship orientation and dimensions have no effect on financial performance, but the effect of proactivity and innovation on R&D capacity is significant and positive, while risk-taking does not have any significant effect.

Keywords: Entrepreneurship Orientation, Innovativeness, Proactivity, Risk Taking, R&D Capacity, Financial Performance

1. GİRİŞ

Günümüz dinamik iş ortamında, girişimcilik yönelimi işletmelerin devamı açısından temel bir bileşendir. İşletmeler dinamik iş ortamlarında yeni iş fırsatlarını araştırmak için rekabet etmek durumundadırlar (Gautam, 2016: 48). Rekabetin kaynaklarından biriside hiç şüphesiz girişimcilik yönelimidir. Girişimcilik yönelimi kavramına Miller'in (1983) yılında yapmış olduğu çalışma öncülük etmiştir. Bu kavram daha sonra Covin ve Slevin (1989, 1990) tarafından ileriye sürülmüş, Lumpkin ve Dess (1996) tarafından da geliştirilmiştir (Solmaz, 2016: 17-18). Miller (1983) girişimcilik yönelimi boyutlarını “yenilik, proaktiflik ve risk alma” olarak üç boyutta tanımlamıştır (Miller, 1983: 771). Covin ve Slevin'de (1991) girişimcilik yönelimi boyutlarını yenilik, proaktiflik ve risk alma olarak değerlendirmiştir (Covin ve Slevin, 1991: 7). Lumpkin ve Dess (2001) ise girişimcilik yöneliminin çok boyutlu bir nitelikte olduğunu belirterek; özerklik, yenilikçilik, risk almak, proaktiflik ve rekabetçi saldırganlık olarak daha da ayrıntılandırmıştır (Lumpkin ve Dess, 2001: 429). Girişimcilik yöneliminin boyutları literatüründe yaygın olarak “yenilik, proaktiflik ve risk alma” olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada da “yenilik, proaktiflik ve risk alma” boyutları kullanılmıştır.

Bilgi ve iletişim çağında olduğumuz günümüz ekonomi dünyasında işletmelerin rakipleri karşısında rekabet ederek varlıklarını devam ettirebilmeleri inovasyon yapabilme yeteneğine bağlıdır. İnovasyon sürecinin ayrılmaz bir parçası da araştırma geliştirme faaliyetleridir. Çünkü Ar-Ge inovasyonun öncüsüdür. Ar-Ge faaliyetleri, OECD tarafından “bilgi stokunu artırmak ve bilginin kullanımını geliştirerek yeni uygulamalarda kullanmak amacıyla sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmaları içermektedir” (Ülger ve Durgun, 2017: 106), şekilde tanımlanmaktadır. Ar-Ge kapasitesi ise bir firmanın Ar-Ge stratejisini, proje yürütümünü, proje portföy yönetimini ve Ar-Ge harcamalarını entegre etme yeteneğini olarak tanımlanmaktadır (Yam vd., 2004: 1126). Finansal performans ise, finansal

performans değerlendirme kriterleri baz alınarak işletmelerin belirli bir dönemdeki hedeflerine ne ölçüde ulaştıklarının değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Bulut vd., 2009: 517; Ersarı; 2018: 92). Finansal performans işletmelerin performanslarını değerlendirmede en çok kullandıkları performans ölçüm türüdür. Finansal performansın bir takım eksik yanları olsa da, öz sermaye karlılığı, satış karlılığı ve ekonomik karlılık gibi nicel kriterler ile ölçüldüğünden, günümüzde halen daha en güvenilir ve en çok tercih edilir ölçüm yöntemi olarak kabul edilmektedir (Ersarı; 2018: 93).

Çalışmanın amacı, İstanbul ve Kocaeli illerinde faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli üretim işletmelerinde, girişimcilik yöneliminin firma finansal performansı ve Ar-Ge kapasitesi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş kısmı açıklandıktan sonra ikinci bölümde literatür taraması yapılarak araştırmanın hipotezleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın veri seti ve yöntemi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde araştırmanın bulguları verilerek sonuçları yorumlanmıştır. Beşinci ve son bölümde ise çalışmanın sonuç ve değerlendirmesi verilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Çalışmanın bu bölümünde literatürde var olan ulusal ve uluslararası çalışmalar ile bu çalışmalara ve teorik kuramın genel argümanlarına bağlı olarak geliştirilen hipotezler verilmiştir.

Literatürde var olan teorik ve ampirik çalışmalarda genel kanı, girişimcilik yönelimi ile boyutlarının firma performansı üzerinde olumlu etkisi olduğu yönündedir. Bu çalışmalardan, girişimcilik yönelimi ve/veya boyutlarının firma performansı üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Soares ve Perin, 2020; Basco vd., 2020; Duman ve Eren, 2020; Sutrisno, 2019; Cuevas-Vargas vd., 2019; Jeong vd., 2019; Kosa vd., 2018; Özer vd., 2017; Fayaz ve Shah, 2017; Affendy vd., 2015) yazarların yapmış olduğu çalışmalarıdır. Bununla birlikte girişimcilik yönelimi ve/veya boyutlarının firma performansı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ortaya koyan çalışmalarda (Cagle ve Özen, 2019) mevcuttur. Yine girişimcilik yönelimi boyutlarından yenilikçiliğin finansal performans üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Cho ve Lee, 2020; Okangi, 2019; Musthofa vd.,2017) yazarların yapmış olduğu çalışmalarıdır. Girişimcilik yönelimi boyutlarından risk almanın finansal performans üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Okangi, 2019; Musthofa vd.,2017) yazarların yapmış olduğu çalışmalarıdır. Ancak risk almanın finansal performans üzerinde etkisi olmadığını ortaya koyan çalışmalarda (Cho ve Lee, 2020) mevcuttur. Girişimcilik yönelimi boyutlarından proaktifliğin finansal performans üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ortaya koyan çalışmalar (Musthofa vd.,2017) olduğu gibi olumsuz yönde etkileyen çalışmalarda (Okangi, 2019) mevcuttur.

Aynı şekilde literatürde var olan çalışmalarda genel kanı, girişimcilik yönelimi ve/veya boyutlarının Ar-Ge faaliyetleri üzerinde olumlu etkisi olduğu yönündedir. Bu doğrultuda literatürde var olan girişimcilik yönelimi ile boyutlarının Ar-Ge yatırımları üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Yoo ve Kim, 2019; Yoo ve Huh, 2018; Rezaei ve Ortt, 2018) yazarların yapmış olduğu çalışmalarıdır.

Gerek literatürde var olan çalışmaların sonuçlarına gerekse teorik kuramın genel argümanlarına bağlı olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Girişimcilik yöneliminin finansal performans üzerinde olumlu etkisi vardır.

H1a: Girişimcilik yönelimi boyutlarından yenilikçiliğin finansal performans üzerinde olumlu etkisi vardır.

H1b: Girişimcilik yönelimi boyutlarından proaktifliğin finansal performans üzerinde olumlu etkisi vardır.

H1c: Girişimcilik yönelimi boyutlarından risk almanın finansal performans üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2: Girişimcilik yöneliminin Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2a: Girişimcilik yönelimi boyutlarından yenilikçiliğin Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2b: Girişimcilik yönelimi boyutlarından proaktifliğin Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır.

H2c: Girişimcilik yönelimi boyutlarından risk almanın Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, İstanbul ve Kocaeli illerinde faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli üretim işletmelerinde, girişimcilik yöneliminin firma finansal performansı ve Ar-Ge kapasitesi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın evreni İstanbul ve Kocaeli illerinde faaliyet gösteren ve 31 Ağustos 2018 sonu itibarıyla T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğüne kayıtlı 210 orta ve büyük ölçekli üretim işletmesi oluşturmaktadır. Evrenden veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen ve geçerliliği sağlanan toplam 162 anket araştırma kapsamına alınmıştır. Anketle ölçülmek istenen girişimcilik yönelimi soruları Li vd. (2017) tarafından geliştirilen ölçek baz alınarak geliştirilmiştir. Ar-Ge kapasitesine yönelik ölçek soruları Oura vd. (2016) tarafından geliştirilen ölçek baz alınarak geliştirilmiştir. Finansal performans ile ilgili ölçek, literatürde en sık kullanılan finansal performans ölçekleri 'Yatırım Karlılığı (Kar/Toplam Aktifler)', Ekonomik Karlılık (Faiz ve Vergi Öncesi Kar/Toplam Aktifler)', Satış Karlılığı (Kar/Net Satışlar)' ve 'Öz Sermaye Karlılığı (Kar/Öz Sermaye)' belirlenerek kullanılmıştır. Sorular beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür. Verilerin toplanması 2020 yılından önce olduğu için her hangi bir etik kurulu kararı gerektirmemektedir. Verilerin analizinde SPSS istatistik paket programından yararlanılmıştır. Araştırmanın devamı açısından güvenilirlik ve geçerlilik önem arz eden bir konu olduğundan ilk önce ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerine bakılmıştır. Bu doğrultuda ölçeklerin yapı geçerliliklerini ölçmek üzere açıklayıcı faktör analizi (EFA) ve güvenilirliklerini ortaya koymak üzere de iç tutarlılık güvenilirliği (Cronbach's Alpha) uygulanmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik koşulları sağlandıktan sonra ikinci aşamada hipotezlerin testi için korelasyon ve çoklu regresyon analizleri yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan modellere ait denklemler, Özcan ve Ayvaz'ın (2015) çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu doğrultuda X_i 'ler bağımsız değişkenleri ve

Y ise bağımlı değişkeni göstermek üzere, en genel çoklu regresyon denklemi aşağıdaki gibi gösterilir (Özcan ve Ayvaz, 2015: 7).

$$Y = b_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + \dots + b_kX_k + \nu \quad (1)$$

Araştırma kapsamında yer alan değişkenlere ilişkin açıklayıcı bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Değişken Türü	KOD
Girişimcilik Yönelimi	Bağımsız Değişken	GY
Yenilikçilik	Bağımsız Değişken	Y
Proaktiflik	Bağımsız Değişken	P
Risk Alma	Bağımsız Değişken	RA
Araştırma Geliştirme Kapasitesi	Bağımlı Değişken	ARGEK
Finansal Performans	Bağımlı Değişken	FP

Tablo 1’de araştırma kapsamında yer alan değişkenler ile bu değişkenlere ait kod’lar verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde, girişimcilik yönelimi ile girişimcilik yönelimi boyutlarının bağımsız değişken, finansal performans ve Ar-Ge kapasitesinin de bağımlı değişken olduğu görülmektedir.

Çalışmada, Özcan ve Ayvaz (2015) çalışmasından yararlanılarak araştırmanın modelleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

$$\text{Model 1: } \text{ARGEK} = b_0 + b_1Y + b_2P + b_3RA + u \quad (2)$$

$$\text{Model 2: } \text{FP} = b_0 + b_1Y + b_2P + b_3RA + u \quad (3)$$

4. BULGULAR

4.1. Ölçekler, Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Araştırma kapsamında yer alan ölçek soruları, ölçeklere ilişkin güvenilirlik ve geçerlilik analiz sonuçları Tablo 2, 3, 4, 5 ve 6’da verilmiştir.

Tablo 2. Yenilikçilik Boyutu Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Kod	Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri
Y1	Genel olarak, firmamız Ar-Ge, teknolojik liderlik ve yenilikler üzerinde güçlü bir vurgu yapar	0,766
Y2	Şirketimiz “denenmiş ve doğru” prosedürleri, sistemleri ve yöntemleri desteklemektedir.	0,728
Y3	Şirketimiz yeni şeyler yapmanın yeni yollarını denemeye ve sıra dışı yeni çözümler bulmaya isteklidir.	0,611
Açıklanan Varyans		70,20
Özdeğer		2,10
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)		0,783
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,680; Bartlett's Test (Küresellik Derecesi): 146,904; Sig. (p)= 0,000		

Tablo 2 incelendiğinde, yenilikçilik ölçeğinin içsel tutarlılığının 0,783 olduğu görülmektedir. Bu değer literatürde ifade edilen 0,70 eşik değerinden yüksek olduğu için ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir. KMO değeri literatürde ifade edilen 0,50 eşik değerinden büyük (0,680) olması örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu gösterir. Bartlett testinin sonucunun da anlamlı ($p=0,000$) olması değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu ve verilerin çoklu normal dağılımdan geldiğini gösterir (Karagöz, 2019: 121). Bu her iki test sonucu da verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Öz değerlerin açıkladığı birikimli varyans tutarı, toplam varyansın %70,20'sini açıklamaktadır. Bu değer sosyal bilimler için en iyi alt değer olarak kabul edilen %60 değerinin (Karagöz, 2019: 122) üzerinde olduğundan model yapı geçerliliğini sağlamaktadır.

Tablo 3. Proaktiflik Boyutu Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Kod	Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri
P1	Şirketimiz, yeni ürün veya hizmetleri tanıtmada sektördeki ilk şirketlerden biridir	0,827
P2	Rakiplere yönelik eylemleri ilk başlatan şirketimizdir ve rakipler bunlara daha sonra cevap vermektedir	0,865
P3	Belirsizlik altında, şirketimiz her zaman maceracı ve aktif bir tutum benimser	0,840
Açıklanan Varyans		84,40
Özdeğer		2,53
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)		0,907
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,752; Bartlett's Test (Küresellik Derecesi): 317,341; Sig. (p)= 0,000		

Tablo 3 incelendiğinde, proaktiflik ölçeğinin içsel tutarlılığının 0,907 olduğu görülmektedir. Bu durum ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu gösterir. KMO değerinin 0,752 olması ve Bartlett testinin sonucunun da anlamlı ($p=0,000$) çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir. Toplam varyansın da %84,40 olması yapı geçerliliğini sağladığını gösterir.

Tablo 4. Risk Alma Boyutu Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Kod	Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri
RA1	Şirketimiz yüksek riskli projeler için (çok yüksek getiri şansı ile) güçlü bir tercihe sahiptir.	0,810
RA2	Çevrenin doğası gereği, firmamız minör taktik değişiklikler yapmaktan ziyade daima cesur, geniş kapsamlı stratejik eylemler almaktadır	0,806
RA3	Belirsizlik içeren kararlarla karşılaştığımızda, şirketimiz her zaman fırsatlardan yararlanma olasılığını en üst düzeye çıkarmak için cesur bir duruş benimsiyor.	0,858
Açıklanan Varyans		82,47
Özdeğer		2,47
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)		0,893
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,741; Bartlett's Test (Küresellik Derecesi): 286,114; Sig. (p)= 0,000		

Tablo 4 incelendiğinde, risk alma ölçeğinin içsel tutarlılığının 0,893 olduğu görülmektedir. Bu durum ölçeğin güvenilir olduğunu gösterir. KMO değerinin 0,741 olması

ve Bartlett testinin sonucunun da anlamlı ($p=0,000$) çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir. Toplam varyansın da %82,47 olması yapı geçerliliğinin sağladığını gösterir.

Tablo 5. Ar-Ge Kapasitesi Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Kod	Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri
ARGEK1	Şirketimiz AR-GE'ye yatırım yaparak teknolojileri geliştirmektedir.	0,727
ARGEK2	Firmamız yeni teknolojiler edinmektedir	0,609
ARGEK3	Firmamız teknolojik üstün ürünler için tanınır	0,758
ARGEK4	Firmamız ürün geliştirmede, ülkedeki en nitelikli endüstri uzmanlarından bazılarını istihdam etmektedir	0,560
Açıklanan Varyans		66,33
Özdeğer		2,65
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)		0,830
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,761; Bartlett's Test (Küresellik Derecesi): 253,811; Sig. (p)= 0,000		

Tablo 5 incelendiğinde, Ar-Ge kapasitesi ölçeğinin içsel tutarlılığının 0,830 olduğu görülmektedir. Bu durum ölçeğin güvenilir olduğunu gösterir. KMO değerinin 0,761 olması ve Bartlett testinin sonucunun da anlamlı ($p=0,000$) çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir. Toplam varyansın da %66,33 olması yapı geçerliliğinin sağladığını gösterir.

Tablo 6. Finansal Performans Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Kod	Ölçek Maddeleri	Faktör Yükleri
FP1	Yatırım Kârlılığı (kâr / toplam aktifler)	0,442
FP2	Ekonomik Karlılık (Faiz ve vergi öncesi kar/toplam aktifler)	0,804
FP3	Satış Kârlılığı (kâr / net satışlar)	0,848
FP4	Öz sermaye Karlılığı (kâr/öz sermaye)	0,772
Açıklanan Varyans		71,63
Özdeğer		2,86
Güvenilirlik (Cronbach Alfa)		0,858
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,802; Bartlett's Test (Küresellik Derecesi): 362,208; Sig. (p)= 0,000		

Tablo 6 incelendiğinde, finansal performans ölçeğinin içsel tutarlılığının 0,858 olduğu görülmektedir. Bu durum ölçeğin güvenilir olduğunu gösterir. KMO değerinin 0,802 olması ve Bartlett testinin sonucunun da anlamlı ($p=0,000$) çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir. Toplam varyansın da %71,63 olması yapı geçerliliğinin sağladığını gösterir.

4.2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Araştırma kapsamında yer alan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçları ile değişkenler arasındaki korelasyon değerleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	N	Y	P	RA	FP	ARGEK
Yenilikçilik	4,0412	0,66227	162	1,000				
Proaktiflik	3,6461	0,95928	162	0,312**	1,000			
Risk Alma	3,4136	0,86238	162	0,325**	0,407**	1,000		
Finansal Performans	3,6389	0,54602	162	0,097	0,060	-0,025	1,000	
Ar-Ge Kapasitesi	4,3056	0,51379	162	0,358**	0,329**	0,076	0,181*	1,000

** P<,01 (2-tailed)

* P<,05 (2-tailed)

Tablo 5 incelendiğinde, değişkenlere ait ortalamaların 3,41 ile 4,35 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum değişkenlerinin yol açacağı çıktıların genel olarak yüksek düzeyde gözlemlendiğini gösterir. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarını görmek için çift kuyruklu pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Korelasyon katsayıları incelendiğinde, girişimcilik yönelimi boyutları ile finansal performans arasında her hangi bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde girişimcilik yönelimi boyutlarından risk alma ile Ar-Ge kapasitesi arasında da her hangi bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Ancak Ar-Ge kapasitesi ile yenilikçilik ve proaktiflik arasında sırasıyla ($R=0,358$ ve $R=0,329$) pozitif yönlü ve zayıf düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

4.3. Regresyon Analizleri

Değişkenlerin analizinde literatürde en çok kullanılan enter metodu kullanılmıştır (Özcan ve Ayvaz, 2015: 8). Çoklu regresyon analizinde girişimcilik yönelimi boyutlarını temsil etmek için ankette yenilikçilik, proaktiflik ve risk alma değişkenlerini ölçmeye yönelik her bir değişken için sorulan üç sorunun ortalaması alınmıştır. Aynı şekilde Ar-Ge kapasitesini temsilen ankette sorulan dört ve finansal performansını temsilen ankette sorulan dört sorunun ortalama değerleri alınmıştır.

Tablo 8. Modellerin Özeti

Modeller	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata
Model 1	0,444 ^a	0,197	0,182	0,46477
Model 2	0,126 ^a	0,016	-0,003	0,54675

Tablo 8 incelendiğinde model 1'e dahil olan yenilikçilik (X_1), proaktiflik (X_2) ve risk alma (X_3) bağımsız değişkenleri ile bağımlı değişken Ar-Ge kapasitesi (Y) arasındaki korelasyon katsayısının 0,444, determinasyon katsayısının (R^2) 0,197 olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki korelasyon katsayısının 0,444 olması düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu gösterir. R^2 değeri ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin %19,7'sini açıkladığını gösterir. Geri kalan kısım ise başka faktörler tarafından açıklanmaktadır. Yine Tablo 8 incelendiğinde model 2'ye dahil olan yenilikçilik (X_1), proaktiflik (X_2) ve risk alma (X_3) bağımsız değişkenleri ile bağımlı değişken finansal performans (Y) arasındaki korelasyon katsayısının 0,126, determinasyon

katsayısının (R^2) 0,016 olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki korelasyon katsayısının 0,126 olması çok düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu gösterir. R^2 değeri ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin %1,6'sını açıkladığını gösterir. Geri kalan kısım ise başka faktörler tarafından açıklanmaktadır.

Değişkenler arasındaki ilişki katsayılarını gösterir regresyon analiz sonuçları ile değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığını gösterir varyans artış faktörü (VIF) değerleri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Regresyon Modeli Katsayıları ve VIF Değerleri

Modeller	Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		t değeri	Anlamlılık (Sig.)	VIF
		B	Std.Hata			
Model 1	Yenilikçilik	0,244	0,060	4,085	0,000*	1,169
	Proaktiflik	0,155	0,043	3,624	0,000*	1,252
	Risk Alma	-0,086	0,048	-1,792	0,075	1,264
	Sabit	3,046	0,244	12,472	0,000*	
Model 2	Yenilikçilik	0,087	0,070	1,236	0,218	1,169
	Proaktiflik	0,035	0,050	0,692	0,490	1,252
	Risk Alma	-0,053	0,056	-0,947	0,345	1,264
	Sabit	3,342	0,287	11,633	,000*	

Not: *, %1 önem düzeyinde anlamlı olduğun ifade eder.

Tablo 9'da verilen model 1'e ait değişkenlerin kat sayı değerleri incelendiğinde yenilikçilik ve proaktifliğin Ar-Ge kapasitesi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre girişimcilik yönelimi boyutlarından yenilikçilik boyutunda meydana gelen %1'lik bir artış Ar-Ge kapasitesinde yaklaşık 0,24 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Bu durum, yenilikçiliğin Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır (H2a) hipotezini desteklemiştir. Aynı şekilde proaktiflik boyutunda meydana gelen %1'lik bir artış Ar-Ge kapasitesinde yaklaşık 0,16 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Bu durum, proaktifliğin Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır (H2b) hipotezini desteklemiştir. Risk alma değişkeninin ise Ar-Ge kapasitesi üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu durum, risk almanın Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır (H2c) hipotezini desteklememiştir. Girişimcilik yönelimi boyutlarından yenilikçilik ve proaktifliğin Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisinin olması, girişimcilik yöneliminin Ar-Ge kapasitesi üzerinde olumlu etkisi vardır (H2) hipotezini desteklemiştir. Model 2'ye ait değişkenlerin kat sayı değerleri incelendiğinde, sabit sayı dışındaki değişkenlerin hiç birinin finansal performans üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu durum (H1, H1a, H1b, H1c) hipotezlerinin desteklenmediğini gösterir. Ayrıca Tablo 9'da verilen VIF değerleri incelendiğinde, bağımsız değişkenlere ait VIF değerlerinin literatürde ifade edilen eşik değer olan 5 değerinden (Hair vd., 2014) küçük oldukları için değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı problemi olmadığı söylenebilir.

5. SONUÇ

Günümüz dünyasında yaşanan yoğun rekabet ortamında işletmelerin rekabet edebilme gücünü etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerden birisi girişimcilik yönelimi diğeri ise inovasyon yapabilme yeteneğidir. İnovasyon yeteneğinin öncüsü ise Ar-Ge faaliyetleridir. Tüm bu nedenler çalışmanın motivasyon kaynağını oluşturarak çalışmanın yapılmasına neden olmuştur. Çalışmanın amacı, İstanbul ve Kocaeli illerinde faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli üretim işletmelerinde, girişimcilik yöneliminin firma finansal performansı ve Ar-Ge kapasitesi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın evrenini, İstanbul ve Kocaeli illerinde faaliyet gösteren ve aynı zamanda T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğüne kayıtlı 210 orta ve büyük ölçekli üretim işletmesi oluşturmaktadır. Evrenden veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen ve geçerliliği sağlanan toplam 162 anket araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Araştırma bulguları iki aşamada yapılmıştır. İlk olarak ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik testleri yapılmış ve bu koşullar sağlandıktan sonra ikinci olarak hipotezlerin testi aşamasına geçilmiştir. Hipotezlerin testinde çoklu regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Regresyon analiz sonuçları, girişimcilik yönelimi ve boyutlarının finansal performans üzerinde etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar Cagle ve Özen'in (2019) yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Girişimcilik yönelimi boyutlarından proaktiflik ve yenilikçiliğin Ar-Ge kapasitesi üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar; (Yoo ve Kim, 2019; Yoo ve Huh, 2018; Rezaei ve Ortt, 2018) çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Ancak girişimcilik yönelimi boyutlarından risk almanın ise Ar-Ge kapasitesi üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarının literatüre katkı sağlayacağı beklenmekte olup, bundan sonraki yapılacak çalışmalarda sonuçların evrensel olabilmesi için gelişim düzeyi farklı ülkelerin karşılaştırılarak yapılması önerilmektedir. Yine araştırmaya başka değişkenler dahil edilerek daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Affendy, A.H., Asmat-Nizam, A.T. ve Farid, M.S. (2015). Entrepreneurial Orientation Effects on Market Orientation and SMEs Business Performance – A SEM Approach, *Rev. Integr. Bus. Econ. Res.*, 4(3), 259-271.

Basco, R., Hernández-Perlines, F. ve Rodríguez-García, M. (2020). The effect of entrepreneurial orientation on firm performance: A multigroup analysis comparing China, Mexico, and Spain. *Journal of Business Research*, 113, 409-421.

Bulut, Ç., Yılmaz, C. ve Alpkan, L. (2009). Pazar oryantasyonu boyutlarının firma performansına etkileri. *Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review*, 9(2), 513-538.

Cagle, M. ve Özen, A. (2019). Girişimcilik Yönelimi ve Finansal Performans İlişkisinin Araştırılmasında Aile Şirketlerinin Moderatör Rolü. *Yönetim ve Ekonomi*, 26(3), 879-902.

- Cho, Y.H. ve Lee, J.H. (2020). A Study on the Effects of Entrepreneurial Orientation and Learning Orientation on Financial Performance: Focusing on Mediating Effects of Market Orientation. *Sustainability*, 12, 1-19.
- Covin, J.G. ve Slevin, D.P. (1991). A conceptual model of entrepreneurship as firm behaviour. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 7-25.
- Cuevas-Vargas, H., Parga-Montoya, N. ve Fernández-Escobedo, R. (2019). Effects of Entrepreneurial Orientation on Business Performance: The Mediating Role of Customer Satisfaction—A Formative–Reflective Model Analysis. *SAGE Open*, 1-14.
- Duman, F. ve Eren, F. (2020). Girişimcilik Yönelimi ve İşletme Performansı İlişkisi: Ampirik Literatür Taraması. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 13(XLVII), 2916-2938.
- Ersarı, G. (2018). Stratejik girişimcilik: Girişimci düşünme biçimi ve girişimci liderliğin işletme performansına etkisinde rekabet stratejilerinin rolü. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Fayaz, M. ve Shah, S.M.A. (2017). Relationship between Entrepreneurial Orientation and Firm Performance: Moderation of Transformational Leadership in the Context of Pakistani SMEs. *Journal of Managerial Sciences*, XI(03),405-420.
- Gautam, P.R. (2016). Entrepreneurial orientation and business performance of handicraft industry: A study of Nepalese handicraft enterprises. *International Journal of Small Business and Entrepreneurship Research*, 4(2), 48-63.
- Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M. ve Sarstedt, M. (2014). *A Primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*, Second Edition, Los Angeles: Sage Publication.
- Jeong, Y., Ali, M., Zacca, R. ve Parkı, K. (2019). The Effect of Entrepreneurship Orientation on Firm Performance: A Multiple Mediation Model. *Journal of East-West Business*, 25(2),166-193.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS ve AMOS uygulamalı nicel-nitel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği.2.basım*, Nobel: Ankara.
- Kosa, A., Mohammad, İ. ve Ajibie, D. (2018). Entrepreneurial orientation and venture performance in Ethiopia: the moderating role of business sector and enterprise location. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 8(25). 1-17.
- Li, L., Jiang, F., Pei, Y. ve Jiang, Nengqian. (2017). Entrepreneurial orientation and strategic alliance success: The contingency role of relational factors. *Journal of Business Research*, 72, 46-56.
- Lumpkin, G.T. ve Dess, G.G. (2001). Linking two dimensions of entrepreneurial orientation to firm performance: The moderating role of environment and industry life cycle. *Journal of Business Venturing*, 16(5), 429-451.
- Miller, D. (1983). The correlates of entrepreneurship in three types of firms. *Management Science*, 29(7), 770-791.

- Musthofa, Wahyudi, S., Farida, N. ve Ngatno (2017). Effect of Entrepreneurial Orientation on Business Performance. *International Journal of Civil Engineering and Technology (IJCIET)*, 8(9), 82-90.
- Okangi, F.P. (2019). The impacts of entrepreneurial orientation on the profitability growth of construction firms in Tanzania. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 9(14), 1-23.
- Oura, M., Zilber, S.N. ve Lopes, E.L. (2016). Innovation capacity, international experience and export performance of SMEs in Brazil. *International Business Review*, 25, 921-932.
- Özcan, C. ve Ayvaz, B. (2015). Çoklu regresyon yöntemi ile tedarik zinciri performansı ve uygulama derecesinin işletme karlılığı üzerindeki etkisinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 28,1-14.
- Özer, Ö., Yılmaz, B.S. ve Avcı, U. (2017). Kurumsal Girişimciliğin Otel Performansı Üzerine Etkileri: Türkiye'deki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 6(2), 25-49.
- Rezaei, J. ve Ortt, R. (2018). Entrepreneurial orientation and firm performance: the mediating role of functional performances. *Management Research Review*, 41(7), 878-900.
- Soares, M.C. ve Perin, M.G. (2020). Entrepreneurial orientation and firm performance: an updated meta-analysis. *RAUSP Management Journal*, 55(2), 143-159.
- Solmaz, H. (2016). Örgüt ikliminin girişimcilik yönelimi üzerin etkisi ve öğrenme yöneliminin rolü: Savunma sanayiinde bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Sutrisno, T.F.C.W. (2019). Relationship Between Entrepreneurial Orientation And Business Performance. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 8(11), 3030-3035.
- Ülger, Ö. ve Durgun, Ö. (2017). Seçilmiş OECD ülkelerinde Ar-Ge harcamalarının büyüme üzerine etkileri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 105-130.
- Yam, R.C.M., Guan, J.C., Pun, K.F. ve Tang, E.P.Y. (2004). An Audit of Technological Innovation Capabilities in Chinese Firms: Some Empirical Findings in Beijing, China. *Research Policy*, 33, 1123-1140.
- Yoo, J.W. ve Huh, K. (2018). Entrepreneurial Orientation, R&D Investment, and Environmental Uncertainty. *International Journal of Pure and Applied Mathematics*, 118(19), 1453-1466.
- Yoo, J. ve Kim, J. (2019). The Effects of Entrepreneurial Orientation and Environmental Uncertainty on Korean Technology Firms' R&D Investment. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 5(29), 1-13.